
UTL AT DOWN
D RANGE BAY SHLF
39 13 08 23

חלק ראשון

מן

ספר המדות

לאריסטוטלים

הכולל חמשה ספרים מעשרה ספריו

אשר אזן וחקר ללמוד לאדם דעת מוסר השכל איך ינהל את נפשו על פי מרותיה על ארבעת רבעי ההנהגה המדינית · שהם עצמו וביתו מדינה וממלכה · עד יבוא אל מנוחת ההצלחה ואל נחלת האושר בזה ובבא :

ויותר מהמה הוא כר מאיר למלוא חן ושכל טוב במקראי קודש ודברי חז"ל כאשר יעידו שלימים וכן רבים משלומי אמוני ישראל ה"ה הרמב"ם בשמנה פרקיו אשר **מספר המדות** לקחתם · ורבינו סעדיא גאון בפירושו עליו · וכן רמ"ד ור"י ברש"פ · ור"י בעל עקדה · ור"מ אלמשנוני וזולתם מהשלימים יעידו שמיום גלות ישראל מעל אדמתו לא הועתק ספר נחמד כמוהו בישראל · והנה זה כמו אלפים שנה שהיה בכ"י ולא נמצא ממנו אפי' אחד במדינה ודברו יקר בימים האלה עד במאתים ר"ט :

והן רבים מהם חכמי ישראל אשר למאו לשתות מי מדע משוקת מזמתו · על כן באו בצרים ובהסכמה להדפיסו · וגם העירו את לב נדיבי העם לבוא על החתום ועל הגלוי לקחת כל מאמר מעשרה מאמריו :

מפורש ושום שכל על יד ר' איצק סטנאב ·

לעמבערג.

בדפוס ה"ה מו"ה **אורי זאב וואלף סאלאט** נ"י .

Sefer Hamidos.

Lemberg Druck und Verlag des U. W. Salat. 1867

דברי שיר

הלום ראו ראיתי מעשה אצבעותיך כתובה תמה וברה . בביאור ספר המדות אשר כוננו רעיוניך לנס ולתפארה . כמו שמי המזמה הודו ותעלומה תוציא אורה . טבלתי קצה ענת בינתי ביערת דבש ביאורך . ותאורנה עיני מזיו זהרך . על כן אמרתי במקהלות אזמרך . בדברי שיר אביע עוז הודך והדרך :

יד יְיָ מַה יָּקָר חַסְדֶּךָ מַשְׂכַּלְתָּ לִבְנֵי עַמֶּךָ
יבוֹת יָעַצְתָּ רְעֵבִים גַּם צְמֵאִים יִרְוּוּ אֲסָמֶיךָ
כָּל נָדִיב יִתֵּן לִידִידוֹ מֵיטַב עֲבוֹדָה וִיגִיעַ כַּפָּיִם

ךָ אַתָּה כְּנִדְבַת רוּחֲךָ תְּתָּה חַיִּים אוֹרֶךְ יָמִים
שְׁכָּ יְדִידֶיךָ מִמְּקוֹר חָכְמָה תְּחִיֶּה בְּעָלֶיהָ בַּנְּעִימִים
לֹא יָבוֹא שִׁמְשׁ בִּינָתֶךָ וְחָכְמָתְךָ לֹא תֵאָסֵף כִּימֵי שָׁמַיִם

זה גַּם עַתָּה תִּזְרַח שֶׁמֶשׁ יִשְׁעֲךָ כְּאוֹר בֹּקֶר
תוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתָּ עִם הַחוֹקֵר
בְּאוֹר בֵּיאוּרְךָ הוֹפַעְתָּ נִרְאָה אוֹר בָּהִיר בְּסֵפֶר הַמִּדּוֹת

ן בּוֹ הֶרְאֵיתָ חִין עֶרֶךְ וּדְבַר גְּבוּרוֹת
שׁוּחוֹת וּבְסָתוּם תַּגִּיד חֲדָשׁוֹת וּנְצוּרוֹת
בִּקְהַל חֲכָמִים תִּתְהַלֵּל בְּמוֹשַׁב זְקֵנִים מְדֻבָּר בָּךְ נִכְבָּדוֹת

ר פָּעָלְךָ מְאֹד אֵיזֶה שָׂכָר אֲשֶׁר לְךָ יִגְמוֹלוּ
אִם לְרוֹפְאֵי הַגְּוִיּוֹת כֶּסֶף יִשְׁקוֹלוּ
לְאִישׁ כָּמוֹךָ אָמְנָם יָאֲתוּ כָּבוֹד וּתְהִלָּה

בִּתְרוּפָתָם צֳרִי חוֹמֶר יִתְּנוּ לְמִצְעַר יָמִים
ךָ אַתָּה מַרְפֵּא נֶפֶשׁ תִּתֵּן לִשְׁנוֹת עוֹלָמִים
לָכֵן כָּל שָׂכָר אֵין דֵּי שָׁלֵם וְכָל טוּב אֵין דֵּי גְמוּלָה

ופֵא הַנְּפָשׁוֹת אֶל מִי דִּמִּיתָ בְּגָדְלֶךָ
מֶה אַשְׁוֶה כְּבוֹד הֲדַר מַעֲלָלֶיךָ
אִם אֲדַמְּךָ לְאוֹר שֶׁמֶשׁ יָאִיר חֶשְׁכַּת יָרֵחַ

א אֶצְדָּק אִם זֹאת אֶעֱרֹךְ לָךְ וַאֲצַפֶּה
שֶׁקֶר מִלַּי וּדְבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן אֲחַפֶּה
יַעַן דְּבַר הַחוֹקֵר כְּאוֹר בֹּקֶר זוֹרֵחַ

ל כֵּן אַדְמֶה דְבָרָיו לְאַבְנֵי יְקָר בְּאוֹצָר בָּלוּם בַּשֶּׁפֶל
יאוּרְךָ אוֹר נֵר לִמְצוֹא תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה בְּמוֹ אוֹפֶל
אוֹ אֲדַמֵּם לְעֵדֶן גַּן הָאֱלֹהִים כִּסָּה הַחוֹשֶׁךְ הוֹדוֹ

פרחיו

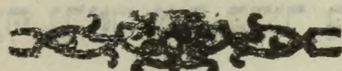
דברי שיר

פְּרָחָיו וְנִצָּנָיו שָׂמוּ פְּנֵיהֶם סִתְרָה
אֶרֶץ עֵיפָתָה כַּל תּוֹפַע נְהָרָה
וּבִיאוּרְךָ אוֹר בֹּקֶר יִזְרַח שֶׁמֶשׁ וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבוֹדוֹ

אָמְנָם יְדִידִי פְּנִינֵי חָכְמָה הֵפִיצוֹתָ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת
אַךְ אֱוִילִים יְדַמּוּם אַבְנֵי גִיר מְנֻפָּצוֹת
לֹא נָאווּ פְּנִינִים לַחֲזִיר וְאֵין נֶחְמָד לִכְסִיל בִּינָה

כִּי הַחֲזִיר גְּלָלִים נַפְשׁוֹ אִוְּתָה וְעֵין אֱוִיל רֶשַׁע כֶּסֶל רָאָתָה
אַךְ לֹא לָהֶם מְגַמָּתְךָ לֹא אֲלֵיהֶם פִּיךָ קָרָאתָ
אָמְנָם מָתוֹק לְחִיךְ נוֹפֶת צוּפִים וּסְפָרֶיךָ לְאִישׁ תְּבוּנָה.

אני אני המשורר אשר מאז באתי בדבריך .
ומראש דברך שפת אמת הועלתי על ספרך .

הסכמת

אדמו"ר הגשר הגדול מאור הגולה רבן של ישראל מרנא ורבנא מו"ה **יוסף שאול הלוי נאטינזאהן** נ"י אבדק"ק **לבוב** והגליל :

כן בקש מעמדי הרב החריף זך השכל נקי הרעיון וכו' מ' **אורי וואלף סאלאט** נ"י להיות כי בדעתו להרפיס את **ספר המדות לאריסטוטלים** אשר רבים משלומי אחינו ישראל רבינו סעדיא גאון והרמב"ם ויתר גדולי חכמי ישראל זכרם לברכה לקטו הקדמות מספר הלז וכפי הנראה מבעל עקידה באיזה מקומות שכתב שחיבר ביאור על ספר הלז ועל כן אמר עם הספר להעלותו על מזבח הדפוס וכבר נדפס ובא בשנת תק"ן ועלה ונתעלה בהסכמת ע"י גאוני עולם דו"ז הגאון הגשר הגדול מוהר"ץ ז"ל אבדק"ק ברלין וזקיני הגאון מו"ה **מרדכי זאב** ז"ל אבדק"ק לבוב והגאון בעל פרי מגדים ז"ל ועוד שאר גאונים ז"ל ע"כ גם אני הנני מסכים כעת להדפיסו שנית ומבקש מאחב"י מבלי ישינו גבולו להדפיסו במשך עשרה שנים מהיום דלמט' :

דברי הבא עה"ח יום ג' תזריע תרכ"ז :

הצעיר **יוסף שאול הלוי נאטהאזאהן** האבדק"ק **לבוב** והגליל

נרשיון הרב הגאון מו"ה **צבי הירש** אבדק"ק **ברלין** והמדינה . ובהסכמת יתר הגאונים ·

אחינו בית ישראל ידוע הוא ומפורסם דברי חז"ל שיראת ה' היא עקרת האמונה והדת · כי אם ירבה איש להתחכם בתורת ה' כששה רבינו ע"ה ויראה אין בו · אין כל חכמתו שווה כלום כמדרשם ז"ל ע"פ והיה אמונת עתך וגו' · יראת ה' היא אוצרו · אי איכא יראה אין וכו' · ומבואר אמרם ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו' · ונאמר ראשית חכמה יראת ה' · לכן היראה היא קודמת בזמן ובסבה אל לימוד התורה והחכמה · ומהמבואר עוד שהיראה פי שנים לה בנגדר · א' תלויה בדבר והיא יראה בישא כמבואר בזהר בכמה מקומות כי בהבטל הדבר בטלה היראה · ב' טהורה שאינו תלויה בדבר ככתוב יראת ה' טהורה עומדת לעד · לכן יתכן שיהיה אדם ירא שמים ויהיה חוטא בלי דעת . כמו שאינו יודע להזהר מפתויי' היצה"ר המסית אותו לירוא את ה' מפני איזה דבר ולא ידע ואשם על כן ראוי ונכון שכל ירא שמים יעיין בספרי מוסר השכל למען ילמד ליראה את ה' באמת. והן זה **ספר המדות** שחבר החכם **אריסט"ו** ובו דבר ידבר בו מענין תיקון המדות בצדק ובהשכל הכלולים בגדר היראה · וזה איננו כשאר ספריו אשר שתו בשמים פיהם אבל זה הוא כלו זרע אמת מוסר השכל · אף כי הוא נר מאיר למצוא תעלומות חכמה בכתובים ודברי חז"ל כאשר תחזינה עינינו מישרים ברוב הנראה לעינים המובא ממנו בספר העקדה ושאר ספרים שהוא כלו מוסר השכל ויראת ה' אין נפתל ועיקש · יורה דעה איזו דרך ישרה לפני איש להתנהג על פי מדותיו ויהיה ירא שמים באמת · והנה זה יותר מאלפים שנה אשר חובר ועודנו בכ"י ודברו יקר כי איננו בנמצא אפילו אחד במדינה · והנה כעת התעורר החכם השלם המדקדק הרבני מוה' **יצחק הלוי** להדפיסו ופירושו עולה · בכן אמרנו לפעלה טבא איישר חילך לאורייתא · כי כל האי סמיכו לנא למען ילמדו בית ישראל ליראה את ה' באמת ובתמים · ומדאגה מדבר ההיזק והשגת גבול באנו לאשר ולקיים שכל חתום יקח ספר אחד במקח שלשה ר"ט בקצוב ולא יקום עליו במי שפרע · וגם על המדפיסים בגזרת נח"ש שלא ידפיסוהו אפילו בפירוש אחר משך עשרה שנים :

היום עש"ק סנת אלה מדות המזבח · הק' יוסף בע"מ פורת יוסף חונק"ק פפד"א · הק' מרדכי זאב חונק"ק לבוב · הק' שמעלקא ליב חונק"ק דעמניץ · הק' אברהם מרדכי חונק"ק זאלקווי · הק' יוסף חונק"ק מעזריטש :

נאום

נאום המבאר המוחש אין צריך ראי' · והנה החוש יתן עדו ויצדק שזה **ספר המדות** עמוק עמוק הוא ב' עומקים עומק שפה ועומק המושק · ר"ל המשך לשונו הוא קשה ההבנה לא לבד בהעתקה העברית אלא אף גם בלשון יוני ורומי אין מבין בהם · ושלימים וכן רבים מהכמי האומות התפלאו בשמעם שאני מדפים זה הספר עם ביאור כי רחוק הוא אצלם שיוכל לבאר אפי' פרק אחד ממנו · ב' עמוק מפאת המושג כי תוכו רצוף מוסר השכל מיוסד על אדני היקשים ההגיונים כאשר יראה היודע מבין בהגיון · ובהיותו מעין נובע מקור הכמת המוסר להבין ממנו תעלומות הכמה במקראי קודש ובדברי חז"ל ע"כ רבים משלומי אמוני ישראל עמסו על נפשם משא הביאור כיד ה' הטובה עליהם · אך מכל הביאור לא בא לידי זולת ביאור ההכם ר' יוסף ברבינו ש"ט · והוא ו"ל האריך למעניתו אם בהביאו רבים מדרז"ל לבארם על פיו ואם בהעיר על תמונת כל היקש מהיוקשיו. ואני ראיתי כי טוב לקיים דרז"ל לעולם ילמד אדם לתלמידיו בדרך קצרה · וכל משכיל על דבר ימצא מעצמו טוב טעם בדרז"ל וכל יודע מבין בהגיון יבין מעצמו תמונת כל היקש · והבלתי יודע יהיו לו אלה הדברים כדברי הס' ההתום ע"כ עזבתים ובחרתי הקיצור וגם פעמים רבות נטיתי מדרך ביאורו כי לא ישר בעיני ביאורו · והנה ההעתקה אשר ממנה הדפסתי היתה מלאים שיבושים ובלי הפסקים והנה עשיתי הפסקים וגם הוספתי גירסות חדשות מדעתי ואת הישנות לא הסירותי. וגם הצגתי בראש הספר כוונת כל פרק מפרקיו למען יקל על המעין למצוא המבוקש מזה מה שלא היה בהעתקה · והנה ידע המעיין כי יבואהו בזה הספר פרקים אשר יאמר אין לי בהם הפץ כי לא ידע המכוון בם · והם באמת הצעה לפרקים אהרים לכן אל יקוץ בם · וכלל הדבר הפך בו והפך בו כי לא דבר ריק הוא :

הקדמה

אבן יקרה האדם ילוטש במוסר יפותח בחכמה (אסף ל"ג)

כמו שלטישת האבן היקרה מלאכה ואינה חכמה אבל היא יגיעה וידיעה תכין אומנתה להביא את האבן לתכלית שלימותה לשתפותח עליה צורת החותם המבוקש אשר לא יתכן פתוחה מבלעדי הלטישה השוה ומשוה בטח האבן לבלי נקוב לפתוח. ככה המוסר המרגיל את האדם לנהל את נפשו בדרך ישרה על פי מדותיה ולהתהלך בעמק שוה ולהמנעי בכל תכונה מתכונת נפשו. הוא זה יגיעה להביא את האדם אל שלימותו להשכיל באמתו ית' אשר בעבורו נברא כמו שכתב הרי"זל. וזה כי מבלעדי קדימת תיקון המדות לא תכון החכמה ככתוב ראשית חכמה יראת ה'. ואמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. והנה כמו שלטישת האבן היא אומנות זולת אומנות הפתוח כן תיקון המדות וקנית מוסר הוא זולת לימוד התורה והחכמה · ואינו רק יגיעה והכנסה אל התורה ואל החכמה. וכ"כ המקובל האלהי הר"חו ז"לה בריש שערי קדושה ז"ל ולפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מצות ואמנם הם הכנות עיקריות אל התרי"ג מצות. ועם כל זה גדול ענשן של מדות יותר הרבה מענשן של מצות עד כי מדה אחת גרועה יתכן שתהא שקולה ככל התורה כלה. כאמרם ז"ל כל הכועס כאלו עובד ע"ז. וכל המתגאה כאלו כופר בעיקר. ולעומת זה קנת המדות המשובחות יש להם עילוי רב ובשכר הרבה יקנו בעליהם יותר ממקיים אחת ממצות התורה אשר תעשינה על ידו. כמו הענוה שאמרו ז"ל ענוה מביאה לידי רוה"ק ואמרו איזהו בן עוה"ב כל שהוא שפל ברך וענוותן עכ"תד. על כן כל איש הישראלי ראוי לו לקחת מוסר השכל מפי סופרים ומפי ספרים למען הרגיל את נפשו במדות מעולות בטרם יבוא אל הקודש פנימה ללמוד תורה לשמה ולהעשות מרכבה לשכינה ע"י קיום מצותיה. פן יהרס אל ה' לראות בחכמה טרם ידע להזהר מחטא ותהיה חכמתו קודמת לי"ח. וידמה למי שמסרו לו מפתחות הפנימיות ולא מסרו לו החיצוניות בהי יעול. ואמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין · ובזה נחה שקטה מבוכת הרב יוסף אלבו אשר העיר (בי"ז לראשון מעיקרים) לאמר אין ספק שכל חכמה תקח התחלותיה מחכמה אחרת כמו שהמדידה תקח התחלת הקו והנקודה מחכמת הטבע. והטבע יקח התחלת העלם והמקרה מהפילוסופיא וזולתם · ולפ"ז א"כ ישאל מאין לקחה התורה התחלותיה עכ"תד. אולם לפי ההנחה האמורה אפס מקום לספק גוזר כי התורה פי שנים לה במצות על האדם א' לעשות מעשים ישרים אשר יקנו ראשיתם והתחלתם בתיקון המדות. ב' להאמין דעות אמיתיות אשר ראשיתם יקנו באמונת מציאותו ית' והנה אמונת המציאות בה"א ההחלה לדעות תקח לה התורה מהשכל העיוני אשר יגזור אומר בהיקש שכליי שהוא ית' נמצא כמו שכתב הרב החכם ר' חסדאי כון קרשקש ושאר חכמים רבים שלימים. ותיקון המדות ההוא התחלה למעשים ישרים תקח לה מהשכל המעשי כמ"ש הר"חו ז"ל בש"ק וכאמור :

וכן

הקדמה

הן בהיות זה המוסר המדיני ר"ל הישרת המדות מסורה ביד כל אדם. להיות כל איש שורר בנפשו לנהלה על פי מדותיה בדרך ישרה לא תכשל בה. הנה אינו דבר קל עכ"פ אבל קשה מאד חיפוש האמצעי בכל תכונה ולמחוז על פיהו בכל מדה נכונה כפי הזמן והמקום והאנשים · וכ"כ החוקר (בשביעי לשני מזה) ז"ל כמו שקשה למצוא הנקודה האמצעית בעגולה כן יותר קשה למצוא האמצעי במדות: כי אמנם כן הוא הכרת זה האמצעי והתרגל לאחוז בו עד אין לנטות ממנו ימין ושמאל צריך שיקול הדעת הרבה ככתוב פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו. והוא הדבר שאמרו ז"ל הוי ערום ביראה. והנה המדות טבועות בנפש כמו המזגים בגוף אשר משיווי המזג ימשך בריאות הגוף ככה משיווי המדות על אמיצותן כמבואר בזה החיבור ימשך בריאות הנפש כמו שבהפסד המזג ימשך ממנו חולי לגוף או אז יבקש החולה רופא חכם יודע דעת בנתוח האיברים ומבין דבר בסבת החלאים ורפואתם ככה בהפסד המדות ימשכו לנפש חליים רעים והאנשים לא ירפאו כ"א ע"י רופא חכם יודע חלקי הנפש ומבין דבר סבת הפסדן ורפואתם. וכמו שברפואת הגוף יבקשו רופא חכם ואומן מאין הבטה אם הוא ישראל או גוי כן ברפואת הנפש מי חכם יבין דעת כחות הנפש בריאותם וחליים ורפואתם הוא יכלא להיות רופא אומן ברפוא מדוי הנפש ותחלואיה מאין פנית אם הוא ישראל או גוי. כי לא באמונה תליא מלתא כי אם בחכמה ובקיאות:

הן זה ספר המדות שחבר החכם המפורסם אריסטוטלים בשנת ד"א תמ"א מדובר בו נכבדות. בבריאות הנפש ותיקון המדות. יען בו יורה דרך ישרה בהנהגה המדינית על ארבעת רבעיה. א הנהגת האדם את נפשו על פי מדותיה בגבול האמצעי בכל תכונה מתכונותיה. השוה כפי הזמן והמקום וטבע אנשי המדינה אשר הוא בם. וירגיל את נפשו במעלה המדות אשר יעשה אותם וחי בהם חיי שלימיות עד יעלה אל מנוחת האושר ויבוא אל נחלת ההצלחה האמיתית ויגיע אל השכלית אמתו ית' וחי לעולם. ב יורה דעת יושר הנהגת הבית בהוצאה והכנסה בגבול האמצעי בין הפיזור והכילות לאיש איש כערכו עד יהיה רגיל ולמוד ליעץ נדיבות והוא על נדיבות יקום. ג יבין שמועה להדריך שועים במשפט ומושלים בצדק בהנהגת המדינה על במתי היושר והשלום. להיות יושביה גומליה חסד זה אם זה. ואיש את אחיו יעזורו שוה בשוה ולא יהיה איש מהם עשוק ורצוץ כל הימים. ד יושיב מלכים לכסא וינהיל לאומים בצדק ומשפט וילמד רוזנים איך יחוקקו צדק. כי הוא העולה על שולחן מלכים להורותם הדרך ילכו בם בהנהגת ממלכתם בשלום ובמישור ואיך יחוקקו צדק ומשפט ומישרים לשום דת בכל מדינה ומדינה. יתן עוז למלך ושעד בחסד כסאו וממלכתו במשפט לטוב לו ולעמו כל הימים ככתוב ועוז מלך משפט אהב.

כלל הדבר. זה הספר הוא נחל נובע מקור חכמה אשר ממנו ישאבו משכילי עם ועם להשקות כל עיף ולמא לשמוע מוסר השכל. לתת מרפא לנפש החוטאת ותיקון למשחת המדות וממסלה לכת השכלי עד ילאה לבוא אל מעלת ההצלחה האמיתית וגו' נחלת האושר. ממנו שאב הרמב"ם וישק את בני ישראל מים קרים נוזלי מוסר השכל על כל גדות המדות המשובחות בשמנה פרקיו אשר הקדים לביאור מסכת אבות. אל יערת דבשו שלח ר"י בעל עקדה קנת משענת בידתו ויטעם ממנו ותוארנה עיניו לכתוב על פיו ביאורים נחמדים לתורה ולדברי חז"ל המתוקים מדבש ונופת צופים. ממנו טעם הרב החסיד ר' משה אלמשנינו ויהי בפיו כדבש למתוק: כנראה מביאורו על פרקי אבות אשר היה למזכרת בפיו בכל מקום. והכלל הוא נר מאיר למצוא תעלומות חכמה במקראי קודש ובדברי חז"ל. כמו שהעירונו על קצתם באיזה מקומות מביאורנו. והם אפס קצתם אשר ראינו להביא לדוגמא בעלמא אשר מהם יראה המעיין וכן יעשה במקומות רבים מספרו:

והנה זה הספר חברו החכם בלשון יוני. ואחר הועתק ללשון רומי. ואחר הועתק ללשון עברי ושלשתן מבין גם מפני כובד הלשון ועומק המושג. והיתה העתקתו זאת בלשון עברי בשנת ה"א קס"ה ליצירה על יד החכם ר' מאיר רופא מלך קאסטיליא אלגודץ בן אלוארם. תשואות חן חן לו כי טובה גדולה עשה עם ישראל אשר נדבה רוחו אותו להעתיק להם ספר נכבד כמוהו כי מיום גלות ישראל מעל אדמתו לא הועתק לישראל ספר נכבד כמוהו. והחכם הנזכר מיראתו על נפשו פן ישנה בהעתקתו הענין המכוון מן הספר כי אשר ממנו הועתק היה קשה ההבנה · לכן שמר המלות בהעתקה ועזב הטעמים. על כן לא עמד טעמו בו והיו דבריו כדברי הספר החתום באין מבין. כי מפני כובד הלשון ועומק המושג. אספה התבונה נגהה.

וכבר דברתי עם החכם המפורסם מו' משה דעשוי אודות מעלת זה הספר וידבר בו נכבדות ואמר שבכל החבורים שחבר אריסטו אין שלם ומועיל כמוהו. אז אמרתי הנה מקום אתי לדבר עמו על דבר ההעתקה שיעתיקהו בלשון נח אשר תבונה בו: כי ידעתי את האיש ואת שיחו שהיה מכיר ויודע לדבר בשפת עמים רבים נכון לא שפתים יותר מכל מדבר ומליץ ובפרט ובשלש אלה הלשונות עברי יוני ורומי. ואבקשה ממנו על זאת וייטב הדבר בעיניו. ויאמר בהנים ה' לי אשים את לבי עליו להעתיקו כיד ה' הטובה עלי. אבל מה נעשה כי הזמן לא נתנו לשלם את

נדרו

הקדמה

נדרו . כי לימים לא כביר בעת מועד עלה משה חשך השמש בצאתו יום ד' ה' שב
מ"ת"ק"ן לו רננו כאל תנצ"בה . אז נפלו פני ואמרתי ח"ו פסקה טובה מישראל . ואמרתי או
אוכל הועיל בפירושים ושום שכל ובביאורים אכבדה את עם ה' . ואשים את פני אל שלומי אמו
ישראל אשר נדבה רוחם אותם לפרש את הס' ה"ה הרב רבינו סעדיא הגאון . והחכם הפילסוף א
רש"ד והפילסוף אבוכלר והחכם ר' יוסף ן' שם טוב . ור"י בעל עקדה . ור"מ אלמשנוני . ואחפ
בכל גבול ישראל עד מקום שידי מגעת ולא מצאתי מהם זולתי פי' ר"י ברש"ט . וגם זה בא לי
נגיד בריתי בטירחא רבה ובדמי' יקרים יען לא נמצא ממנו אפי' אחד במדינה . ואחמול על הספ
פן לא יהנו רבים מאורו . אז נשבעתי ואקיימה להביאו לדפוס לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל למע
ילכו רבים לאורו כי ידעו איך לעצור בנפשם לנהלה במישרים על פי מדותיה ויען כי הרב החכ
ר"י בר"שט האריך מאד בפירושו עד כי על שתים שלש דלתות מגוף הספר בא ביאורו לפעמים אי
בדפים שלמים ומבלתי יכולת להדפיס גוף הספר עם ביאורו בדף אחד . וגם מדאגה מדבר פן יק
המעיין מעיין בו לרוב האריכות : וגם לרבוי הוצאות הדפוס . על כן העמסתי עלי לבאר דבר
בדרך קצרה וקלה כיד ה' הטובה עלי . ובמקומות רבים נטיתי מביאור הר"שט יען ראיתי כי טו
לפרש בענין אחר המסכים יותר אל האמת . והנני שופך את רוחי לפני ה' יתמכני ימינו לדר
וינחני במעגלי יושר דרך שקר יסיר ממני ואל יציל מפי דבר אמת :

מקרא מכתב העדה

נאום הלעיר כל חכם מבין מדעתו שהרחמים היא עקרת המדות ע"כ גדלה והצליחה להיות לרא
במדותיו ית' וכל כביר כח טוב מה . בזו המדה יחלוק מטובו לנעדר מטוב זה . העש
יעניק הון והמשכיל דעת . ויתר שאת לרחמי המשכיל מן רחמי העש"ר יען טובו עומד לעד א
כי בלעדו אין די הון כמ"ד דעת חסרת מה קנית . ועתה אתם בית ישראל שמעוני וישמע אלי
ה' · הנה זה ימים או שנים אשר אנכי נצב על משמרתי לעבוד עבודת הקודש ולהיות עזר למשכי
עם בהדפסת הספרי' חדשים עם ישני' . ומה גם עתה מותר ימי נתתי קודש לה' : והנה אני ע
לבני להדפיס איזה ספרים אשר המה בכתובים עדינה ובהיות שהוצאת הדפוס רבה על אנוש כער
ע"כ אמרתי אגלה את אזני נדיבי העם לבוא ע"הח לקבל הספרים במקח הקצוב בעדם ועבודת הקוד
בכסף ישאו . אלה איפו הם הספרים עם מקחם **א** ג' חלקים ספרי אסף כ"ח עז"ג . **ב** פירו
רשב"ם מן בראשית עד ויקרא החסר בדפוס מאז במקח א' גדולים ויודפס בציור חומש רשב"ם שנדפ
בברלין להיות כרוך עמו . **ג** ס' הספרי לרשב"י מפורש ושום שכל מאתי במקח א' ר"ט י"ב ג' וה
מתוקן השבושים שנפלו בנדפסים מחדש שנמכרו במקח ג' ר"ט : **ד** מדרש רבה מפורש ג"כ מא
במקח א' לודאר : **ה** ב' חלקים מחזור מכל השנה מפורש ומדוקדק מאתי על נייר הולענדים כלי
דפות זולצבאך במקח ב' ר"ט . **ו** המחזור כנ"ל מתורגם אשכנזי מאיש יודע מבין בב' הלשונות במח
הנ"ל . **ז** דבר מלכות הוא העתק וכוח וסיפור מעשה מאחד המלכים הראשונים אשר דבר טוב ע
ישראל ובסופו חידות ותעלומות חכמה · במקח ד' גדולי . **ח** ס' הנפש לבאר פעולות הנפש וכחותי
ואיך תפעל בגוף ותתפעל מהגוף ואיך תפעל הרעיונים והשכל והחלומות במקח א' גדולים . ועת
מי זה נדבה רוחו אותו לקחת מאלה הספרים הנקובים בוא יבוא ע"הח אלי גובי המאסף בעריהם
אשר ידבנו לבו לאסוף חתומים יבוא בשכרו לקבל אחד מחוץ מעשרה . והיה מעשה הצדקה שלו
מאת הדורש טוב לעמו יצחק לבית לוי איש סטנאב :

מודעא רבה לקורא כמו שימצא גירסה חדשה הרשות נתונה לגרוע מגי' הישנה כפי הגא
להמשך הלשון :

מפתחות

נאום המבאר ראיתי כי טוב לתת ביד המעיין מפתח הספר ופתח בו מסגרת המדות ובא ועמד על הפרק למצוא דעת ודרך תבונה . איה איפו מעונה . של כל מדה נכונה . אשר באות נפשו דרש ידרשנה . והמה יועילו תועלת גלויה לכל מעין בם יען באתי בקצרה במקום שבא החוקר בארוכה ע״כ קראתים בשם מדות קצורות :

מאמר א (ובו עשרה פרקים)

פ״א יציב התכלית והטוב מטרת כל פעולה וכל עיון כי אליו ישא כל פועל וכל עוין את נפשו כראשית ...לו ועיונו ובעבורו יפעל ויעוין . ושהתכליות רבות לכל ...עולה . מהם ראשונות ומהם אחרונות והאחרון הוא העיקר ...ן ראוי לדעת בראשית ליסוד המוסר שהוא החכמה המדינית ...ה זה תכליתה . ואחר יבאר שהתכלית הוא בקשת החיים הנעימים והערבים . במה ואיך ישגו :

פ״ב יבאר שהתכלית והטוב הנדרש בחכמה המדינית נקרא בשם אושר . ורבו החולקים במהותו כל ...ת יאמרו שהאושר הוא השגת הט״ב אשר בעיניהם . ...נו נדרש באחד מטוב החיים אשר לו שם בשלשה . חיי ...וה . וחיי מדיניים . וחיי מחשביים . ואיננו בעבור השגת תכלי׳ אחר כי אם בעבור עצמו :

פ״ג יחקור בדעת אפלטון אשר יאמר כי הוא זה האושר הוא השגת הצורות הנבדלות והכרתם וזה תכלית ...פועל ועוין להשיגם . וזה הטוב התכליתי לדעתו . ...ריסט״ו יסתור זו הדעת באמרו כי אין שום פועל משים ...מת פניו במלאכתו לדעת אותם . אף כי לא תהיה ...הגעתם לעזר לו . ועוד לו ספיקות אחרות יעירו ויעוררו סתירת דעתו :

פ״ד יבאר שטובות האדם הם רבות בסוג ובמין ובאיש . והם עצמי תכליות הפעולות השונות המשל תכלית ...פואה וטובו הבריאות . והמלחמה הנצוח וזולתם . ...אושר הוא תכלית כל התכליות והוא הטוב המספיק ...עצמו . ואיננו נדרש בעבור זולתו כ״א בעבור עצמו :

פ״ה הוכח יוכיח שהאדם יש לו תכלית אחד אשר בעבורו נמצא . כ״א לכל מלאכת חרש וחושב . ...ו לאברי האדם יש תכלית אחד אף כי לאדם בכלל . ...התכלית ראוי שימצא בעצם מעצמיו אשר בו הוא ...ל משאר ב״ח . והוא השכל והמתעורר העומד ...רתו לנהל הנפש על פי מדותיה כאשר יאמר השכל . ...א עצם האושר אשר יעשה המאושר כל הימים וחי בהם ...ם נעימים ביראה ובחכמה . ועל כל זה יוסיף ביאור ...יקים הבאים ביתרון המעלה וההדר כאשר תעשינה ...לאכות אשר ישמו בם נוספות יתחלו בחסרון ויתמו בשלימות :

פ״ו יחלק הטובות לשלשה מחלקות . חילונית : ופנימיות דביקות בגוף . ודביקות בנפש . ושהאושר ...י שימצא בטוב הדבוק בנפש . ועל כל זה יעיד עדים ...מים וכן רבים אשר כן יענו ויאמרו דעות חלוקות ...הות האושר . וכל אחד יענה חלק גדר וכלם יחד ...לא יחשבו בגדר אשר ביאר החכם . ויבאר שהאושר ...וא עצם המדות המעולות והמושכלות האמיתיות . ...ם בשלשה . בכח . ובפועל . ובעת לאה הכח ...ועל . והראוי שימצא בפועל ממש . ושישמח ויתענג ...עולות האושר . ויבאר שהמאושר צריך ג״כ להשגת ...הספק בטובות החילוניות כי הם לעזר לו . וזה ...ושר האמור הוא מתת אלהים . לא יסכן היות ...מו ההצלחה המקרית בעבור גודל יקר תפארתו . ...ר לא ישתתפו בו ב״ח והנערים מב״א ואשר ...הוג כמעשיהם . (וזה הפרק נחלק לב׳ פרקים בהעתקה) :

פ״ז יעיר ב׳ ספיקות בענין האושר לפי ההקדמות שקדמו שגדר האושר הוא השגת טוב נצחי וגם שיהיה למאושר די הסיפוק בטובות החילוניות ר״ל החמריות . לפ״ז א״כ יסופק א׳ אם בעני המאושר בחייו . ב׳ אם השיג רעות אחר המות כמו שידברו ונתנו לה״ר או שיקרה לבניו רעות מה יהיה משפט אשרו כ״א נאמר שאיש כזה איננו מאושר באמת א״כ לא ימצא מאושר לעולם כי מי גבר לא ישיגהו חסרון כל ימיו בטוב חילוני ולא יהיה רע לבניו אחריו כל הימים וע״ז ישיב לומר שתכלית האושר באמת הוא השלמת החלק המעשי והעיוני מהשכל אולם השגת הטובות החילוניות האמור בספק הא׳ הם כמו עזר על השגת האושר . אשר כל איש חיל מאמץ כח ללחום נגדם ולקיים האושר על ב׳ מחלוקתיו גם בלעדיהם ונקרא בזה בשם מאושר .

פ״ח יתיר הספק הב׳ המספק ואומר מה יהיה משפט המאושר המשיג רעות אחר מותו . וע״ז הוא כמשיב לאמר שאין הרעות הנודעות למאושר אחר מותו (אם יאומן שהמת מרגיש ברעתו) חזקות כ״כ לבטל מן המאושר האושר שכבר קנה :

פ״ט יבאר שהאושר לפי גודל מעלת שלימותו עד אפס שלם ממנו . לכן יהיה מהדברים הנכבדים ר״ל המהוללים מכבודם לזולתם ובו יצדקו ויתהללו השלימים החסרים ממנו עד שיתכן לאמר זה הצדיק או זה החכם הוא שלם כמו המאושר . ואיננו מהדברים המשובחים ר״ל המשתבחים בדברים נעלים מהם עד שיתכן לומר ד״מ זה המאושר שלם כמו זה החכם או הצדיק זה ענין לא יכון באושר כי הנגרע יתהלל בנעלה ממנו לא הפך זה ואין דבר נעלה יותר מהאושר :

פ״י יבאר מהות האושר ואומר אחר שהתבאר שהאושר נמשך לפי המעלה . והמעלות נמשכות מכחות הנפש לכן ראוי לכל משכיל בחכמה המדינית לידע כחות הנפש וחלקיה יען מגמתו להביא את האדם אל תכלית האושר . כי כמו שרופא הגוף ראוי לו לדעת חלקי הגוף כן רופא הנפש ראוי לו לדעת חלקי הנפש . והנה יאמר שהנפש פי שנים לה במחלקות כחותיה א׳ חמריות כמו כח הזן והגידול והחיות שכמו אלה הכחות הם משותפו׳ לכל בעל נפש . אדם ובהמה ואין בם מעלה לכן לא באלה אושר . ב׳ רוחניות כמו כחות הרעיוני׳ והשכל . והנה אנחנו מרגישים שיש איזה כח נפשי המתקומם לפעמים נגד השכל . וזה הכח הוא המתעורר המעורר את האדם לנטות מדרך השכל . ובזה הכח יש מקום למעלות הנפש באדם כי מי זה איש חיל וכובש את המתעורר המכונה בשם יצה״ר הוא זה בעל מעלה ר״ל בעל מדה מעולה והנשמע לו הוא חוטא ובעל מדה גרועה ובזה הכח יש מותר לאדם מן הבהמה כי האדם הוא בעל בחירה ועלה להיות נשמע לבת שכלו או להפך משא״כ הבהמה שכל פעולותי׳ בטבע ובהכרח ובעבור הבדל האדם מן הבהמה בזה הכח מהכחות הרוחניות אשר בנפש לכן בו ראוי להיות מציאות האושר והוא פי שנים אושר שכלי ואושר מדותי :

מאמר ב (בו ז׳ פרקים)

פ״א יבאר שהמעלה ר״ל מעלת האושר פי שנים לה א׳ שכלי ב׳ מדותי כאמור בקודם מהות השכלי הוא הכח להוסיף חכמה בהיקשים הגיוניים והתחלתה הנסיון ומהות המדותי הוא ההרגל במדות טובות . ובעבור הסיפדם בהרגל לכן אינם טבעיות לבד כי הטבעי לא יועיל לו ההרגל . אבל אלה המדות הם טבעיות

טבעיות בכח והרגליות בפועל וכפי מה שירגיל א"ע בעל המדה טוב או רע כן יהיה הקנין ההוא בנפשו כל ימי חייו :

פ"ב יבאר הבדל שבין חוסר השכלי לחוסר המדותי והוא שחוסר השכלי תלוי בהשכל ולימוד דעת משא"כ במדות כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה ואלה המעשים נפסדים ונלקים בחסר וביתר והאמצעים מהם השוים המה הישרים . ומי זה המרגיל א"ע בהם עושה רושם וקנין בנפשו . וכמו שרופאי הגוף יש להם אות אשר ממנו ידעו בריאות הגוף כמו משמוש הדפק · כן בחליי הנפש ובריאותה יש אותות והם העצבון והשמחה · כן השמח בפעולה טובה ונעצב לפעולה רעה הוא איש בריא בנפשו והפך זה הוא החולה · והמענגים להם שם בשלשה . טוב מועיל וערב · והמעצבים מתנגדים רע מזיק ועצב . ואצל אלה ראוי להרגיל בעצב והנאה כפי הראוי :

פ"ג יציב גבולות ההבדלים שבין תארי פועלי המלאכות ובין תארי קניני הנפש למספר ג' א' ידיעת שלימות מעשהו . ב' שיהיה המעשה לשמו ר"ל לשם שכליות האמיתי · ג' התמדת הפעולה שבלשתן הכרחיות בתארי הקנינים הנפשיים משא"כ בתארי הפועלים :

פ"ד יחקור על מהות המעלה ר"ל באיזה כח פעולה מפעולות הנפש היא דבוקה ואומר שלפעולות הנפש כדבר כחותיה לה שם בשלשה · הפעליות · כחות · קניינים · ואפס מקום למעלה בהפעליות ובכחות כי אם בקניני הנפש אשר בבחינת איכות פעולתם ברצון ובבחירה שכלית יתואר פועלם בטוב או רע אשר הוא זה מהות המעלה :

פ"ה יבאר כי המעלה תלויה באיכות הפעולה לפי רבוי ומיעוט עד שהפועל האמצעי בכל פעולה ישלמנה · ואם יטה לאחד הקצוות מגרעות יתן בה והאמצעי בכל פעולה היא נקודה אחת דקה מן הדקה והקצוות מזה ומזה המה רב המרחב · ע"כ הי' דרך כל הצדיקים דרך אחד אך דרכי הרשעים רבים ככתוב יתפרדו כל פועלי און :

פ"ו יאמר בהיות שהחכמה המדינית תחקור איזה מהן פעולות ישרות וטובות שראוי לידבק בהם והפעולות הם פרטיים ע"כ תהי' זאת החכמה יותר אמיתית כשידובר בה אצל הפרטים כי בזו לא המדרש הכללי הוא העיקר כמו באמר חכמים כ"א הפרטי · והנה הוא הולך ומבאר קצת הפעולות בעלות ב' קצוות מגונים ואמצעיים משובחים ולכלם בשם יקרא כמו בענין הוצאה והכנסת צרכי הבית הפיזור והכילות הם ב' קצוות מגונים והנדיבות הוא האמצעי המשובח :

פ"ז יבאר כי הקצה האמצעי אשר בשלשה הבי נכבד הוא והוא קשה המציאו' כקושי מציאות המרכז בעגולה · ושלשתן מתנגדים זל"ז אך הניגוד היותר רחוק הוא שבין ב' הקצוות והאמצעי מתדמה קצת לאחד הקצוות בקצת התכונות לקצה היתרון · ובקצתם לקצה החסרון ובעבור שלב האדם נוטה לתענוגים ע"כ ראוי לבלתי אחוז באמצעי האמת פן באוות נפשו יבוא לנגוע בקצה היתרון ולהם ע"כ ראוי לנטות קצה אל קצה החסרון והפרישות ורוח לו :

מאמר ג (פרקיו י"ד)

פ"א יציב גבולות פעולו' האדם למספר שנים שהם ארבעה · רצוני ובלתי רצוני · בחירי ובלתי בחירי · ושהרצוני לבד הוא הראוי לשכר או עונש · וענוש לאונס ובלתי רצוני לא טוב :

פ"ב יורה דעת שהמוכרח בפעולותיו מן המכריח עד שיאמר רוצה א"י · בכלל רצוניים יחשבו פעולותיו · כי אם איננו ככה הי' המתגללים להולכים בשרירות לבם לאמר יצרי השיאני :

פ"ג יבאר שהפועל בלי דעת ונעצב אחרי היותו בכלל בלתי רצוני יחשב · ובהיותו אך שמח אחרי פעולתו נקרא פועל בסכלות · אשר אמנם כן כל רשע וחוטא הבלתי יודע להזהר כי נעלם ממנו איזה פרט מחטא הכולל נקרא פועל בסכלות אולם אם נעלם ממנו כלל החטא כלו בכלל רצוני יחשב כי הי' לו ללמוד ולא למד :

פ"ד ישים אותותיו אותות שכל הולך בשרירות לבו לפעול רע בכעס או בתאוה · נקרא פועל ברצון · כי אם איננו ככה היו ב"ח והנערים וכל פועלי הטוב בכעס ובחמדת לבבם נקראים פועלים בלי רצון :

פ"ה יבאר גדר הבחירה ומהותה · אשר הוקם על לשפוט משפט צדק בדבר המדו' הנכוני' · ויאמר שגדרה היא העצה היעוצה בשכל לבחור באחד משני האפשריים (או יותר) להעשות על ידינו ובעבורנו לטוב או לרע לנו · אך גדר המחשבה הוא רעיונים מסופקים מבלי הסכמת הרצון או הבחירה באחת מהנה :

פ"ו יקרא שם לבחירה ויתארה בדרך הגדר המורכב מסוג והבדל מיני · וזה שמה אשר יקרא לה רצון בחירי כי הרצון הוא הסוג הכולל ב"ח ואוילים כ"א אשר בלי השכל ירצו הנרצה להם · והבחירה היא הבדל לאדם אשר ירצה הנבחר לו · ויבאר גדר העצה שהיא בדברים האפשריים כנזכר בקודם :

פ"ז יבאר גדר העצה ויקרא לה שם גדרי שאלה עצמית · ויהי' שם שאלה מסוג התורה על כל חקירה אם בדברים הטבעיים וההכרחיים ואם באפשריים לנו לעשותם · ועצמית הוא ההבדלה המיני ר"ל שהיא שאלה אשר בעצה תכון כאמור · ויבאר שאין עצה ואין תבונה אם יושג השכלי' הטוב כי הוא הנכסף בלי ספק · אבל איך ובמה מיושג · וסוף העצה הוא תחלי' המעשה כי לא לנצח יתיעץ היועץ · וזהו עצם הבחירה כמו שקדם :

פ"ח יבאר מהות הרצון שהוא כוסף אל השגת השכלי' משא"כ הבחירה שהיא עצה מביאים אל השכלי' איך יפעלום עד שיושג השכלי' על ידן · ויביא ב' דעות · א' יאמרו כל רצון וכוסף הוא לטוב אמיתי · ב' אמרו כל רצון הוא לטוב מדומה וכוזב · ואחר יכריע לומר שהרצון הכללי הוא לטוב אמיתי · אך הפרטי ר"ל לכל איש בעצמו הוא לטוב המדומה · כי כלל הטוב הוא אמת וצדק כי לא יעשה הטבע דבר התשוקה לרע · אך שפרטיים אשר לא המדה המה רעים · והצדיק מכ"א יפלס מעגל רצונו לבחור הטוב האמיתי במדה ובמשקל · והרשע יטה אחר המדומה והטוב הכוזב :

פ"ט יבאר שהקניינים הרעים אשר בנפש המה רצוניים וע"כ ענוש יענש · ואין לו התנצלו' במה שאיננו חפץ להיות רשע במעשהו או במה שהוא מתחרט אחרי הרעותו · וגם השכורים החוטאים בשכרותם יענשו משנה עונש א' בעבור השתכרם ב' בעבור אשר לא ידע עשות נכוחה :

פ"י יבאר שהפועל פעולות גשמיו' ברשע כסל והם אשר נגער בפועליהן בעבור רעתן יענשו · ואין להם התנצלות . לומר שטבע מזגם החטיאם · כי כמו שאם יפעלו טוב ייוחס זה לרצון כן בפעלם רע ייוחס זה ג"כ לרצון :

פי"א יבאר הדרך הישרה במדת הגבורה ושהיא אמצעית בין הפחד וקושי הלבב והנעלה ממנה הוא אשר יחרף נפשו למות למען איטיב לכלל · וההבדל שבין קשה הלבב ובין הגבור הוא שקשה הלבב יקלוף ירעים וירגז טרם בוא דבר הסכנה והמלחמה ובבואה יברח בהחבא והגבור הפך זה שוקט ובוטח טרם בואה ובבואה ילחם לחם ויסבול העצב לשעתו למען השיג הטוב באחריתו :

פי"ב יבאר חמשה מיני גבורים אשר הם זה למטה מזה במדריגה · א' המראה הוד גבורה במלחמה בעבור ישיג כבוד משרי הצבא · ב' הרגיל בטכסיסי המלחמה ויבטח בהרגלו · ג' המתקצף ולוחם בעבור הכעס העולה באפו · ד' הבוטחים על חילם בעבור שהתגברו כמה פעמים במלחמתם

במלחמה · ה׳ הבלתי יודע עם מי הוא נלחם ויחשבהו לחלש על כן יחשוב מחשבת להראות עליו הוד גבורה במלחמה ואלה המינים הלא המה הגבורות הנופלות מהגבורות האמתיים בעבור כוזב תכליתם :

פ״ג יבאר שהגבורה אשר בעליה ישבול עלבים היא יותר נעלה מאשר מרחיק בעליו תענוג לבד · לכן יותר נעלה גבורת הנלחמים על מקנה קנינם לבלתי תתו שלל לאויביהם מהנלחמים לקיצת רכוש ונחלת זולתו · כי הראשונים חלשים וסובלים עלבים בהלחמם את הגבורים · והשניים מתרחקים מעונג לבד ·

פ״ד יבאר מדת ההסתפקות · והיא האמצע שבין ב׳ קצוות המתנים וכן בין ב׳ קצוות המעליבים · ומפני שנים לו כמין נפשיים וגשמיים ועיקרו בחוש המישוש · ר״ל לעצור ולהסתפק בחמדות שהב״ח והאדם שוים בחמדתן . שהחמדות פי שנים לאם כמין · כוללות ופרטיות · הכוללות כמו המזון והמשגל בכלל · וכו יתעאו המעט בהרבותם גם · והפרטיות כמו מיכלי המטעמים הערבים והבעילות השונות וגם יתעאו רבים ·

מאמר ד (וכו י״ב פרקים)

פ״א יבאר מדות הנדיבות והשוע · שהם אמצעיים אלל הנהגת הבית והמדינה · וקצותיהם נבלה ופיזור · כילות וכליון · וזה בהנהגת הבית המכניס הרבה בלי יושר ומוליא מעט נקרא נבל · והמכנים מעט ומוליא הרבה נקרא מפזר · והמשוה הולאותיו עם הכנסותיו ושניהם כפי היושר והראוי · נקרא נדיב והוא האמצעי · ובהנהגת המדינה ג׳ קצותיו הם כילי ומבלה ושוע · ושלש אלה שקצות להם שם בהכנסה לבד ובהולאה לבד · אבל יותר יקראו נדיב ושוע אשר אלל ההולאה לפי כראוי :

פ״ב יבאר מגרעות הפיזור והכילות שהם ב׳ קצוות הנדיבות שסוא אמליעותן ואמר שהמפזר הוא המוליא בלרכי הבית יותר מדי הכנסתו ואף גם זאת בהולאות בלתי ישרים יתן לחנפים ולרעים · והכילי הוא הפכו מרבה בהכנסה ומקמן בהולאה · וההכנסה היא שלא ביושר הוא יותר נגרע מגריעות המפזר שהמפזר נרפה כנדיב במעשהו גם יוכל להירפא כי כאשר נזקן האדם יעה עבעו אל היכלות או אם יעני ילמד לקמץ משא״כ הכילי ע״כ הוי קלה הכילות יותר מתנגד לנדיבות מהתנגדות הפיזור לנדיבות :

פ״ג יבאר גדר השוע שהוא ג״כ קלה אמלעי בין הפיזור והכילות כמו הנדיבות אלא שהנדיבות יאמר בהולאות קטנות והשוע יאמר בהולאות גדולות כמו בהולאות המשתאות ביום החתונה והולאות השרים בבנייני הארמונות וזולתם ולפ״ז יהיה כל שוע נדיב אך לא כל נדיב שוע .

פ״ד יבאר גדר איש חיל אשר לו שם בני קצוות ב׳ מתנגדים ואמלעי והם סוג לב וגודל הלב והמשוגע סוג לב הוא האיש אשר בכחו לפעול פעולות גדולות כפי כחו אשר הטבע בו ואינם מוליאים מן הכח לפועל . האומן אומנתו ובעל המדה כמדתו והמושל כממשלתו וזולתם והוא קלה הפחות . משוגע הוא החפץ לפעול פעולות נוראות אשר אין כחו עליהם והוא קלה היתרון . וגודל הלבב הוא המעי׳ שלמה לקלה היתרון בגודל לבו לפעול נוראות כפי מדתו נקרא איש חיל הראוי לכבוד והפועל כפי האמלע המוטבע בו הוא השוה לכל בעלי המדות המשובחות .

פ״ה יבאר שבהיות האיש ר״ל בעל גודל הלבב הגא המעי׳ א״ע לקלה היתרון בכל מדה ופעולה לכן הוא זה שלם בכל המדות ושכרו יקר מכל כבוד אך בעבור שאין דבר נעלה מכבוד לכן בא בשכרו לקחת כבוד ותהלה :

פ״ו הולך ומונה קלת מעלות ושלימות של איש חיל האמור בקודם איך מנהגיו במדותיו ופעולותיו ביתרון ההדר המעלה . ויבאר ג״כ מנהגים גרועים של איש הסוג לב והמשוגע :

פ״ז יליב גבול אהבת הכבוד למספר שתי קצוות מתנגדים א׳ היתרון והוא הרודף אחר הכבוד יותר מהראוי לו כפי מעלותיו ב׳ החסרון והוא השפל רוח ביותר ואיננו בוחר בכבוד כלל · אמלעי והוא האוהב כבוד כפי ערך מעלותיו הוא הנבחר אך הוא בעל בלי שם לכן יהיה הניגוד הגדול מן הקלה אל הקלה לא אל האמלע בהיותו בלתי נודע :

פ״ח יליב גבול הענוה היושה אמלעית במדה הכעס שבי׳ קלותיה הם הא׳ והוא הפחות הבלתי מרגיש ואיננו ואינו נעלב על שום בזיון אשר ישיג כמו האויל ב׳ הוא קלה היתרון והוא הממהר לכעוס על דבר קל יותר מהראוי ובאופנים בלתי ראוים ויחסר מעט משלימות הרע כי הרע השלם מכלה את עלמו . והאמלעי הוא הכועס למה שראוי ובאופן הראוי ונקרא ענו . וקלה היתרון מתנגד יותר לענוי ממה שינגדהו הפחות . ושלשתם הם בני בלי שם בלשון יון והכועסים בשתיקה מטבעם להנקם באחרית אך אשר ילעקו חמס בבוז וקלון על בעלי מריביהם המה ישככו כעסם בריב׳ ולא יקחו נקם :

פ״ט יליב גבול ההתרועעות שהוא האמלעי המשובח בין ב׳ קלוות מגונים הקלה הא׳ הוא המסכים עם אנשי החבורה בכל מה שידברו או יעשו יהיה הדבר ההוא אמת ויושר או שקר ועול . הקלה הב׳ הוא הפכו ר״ל החולק עליהם בכל דבריהם והאמלעי הוא המסכים אל אמת ולדק וחולק על שקר ורשע ורק מגמתו לשמח הרעים בשמחה נאמנה וישרה לא הוללות וכזבה והמשמח בעבור תועלת ממון נקרא חונף . וההתנגדות הוא בין הקלוו׳ לא אל האמלע כי אין לו שם בל״י : ר

פ״י יליב גבול ההתפארות אם באמת ואם בשקר למספר ג׳ קלוות א׳ המכחש מעלותיו ומעלימם . הקלה הב׳ המתפאר במה שאין בו ג׳ והוא האמלעי המתפאר במין שיש בו . ב׳ הקלוות הם מגונים כי לפעמים גם המקט כוונתו להתגדל ויותר מגונה ומתנגד לאמת הוא הנרל[ה] להתפאר . והיותר משובח הוא הנוטה קלת מן האמלעי אל הקלה הקטן והמרבה להתהלל בעבור כסף הוא יותר מגונה מלבעבור כבוד :

פ״א יליב גבולי השחוק (הנעשה לשמח החבורה) למספר שלשה קלוות הקלה הקטן הוא איש מדברי ר״ל שוכן ביערים כל ימיו ואין בפיו שחוק לעולם זהו מגונה ואיננו נאות בחברה כי לא ישמחו בו · הקלה הגדול והיתרון הוא המהתל אשר חזה לו מהתלות הרבה בלתי ראוים כמו ניבול פה ודברי בוז לקלת בני החבורה וזה ג״כ מגונה . והג׳ הוא האמלעי המדבר דברי שחוק משמחי לב כראוי בלי אשם והוא המשובח . שלשה מיני דברים נאמרים במושבות ר״ל בחברו׳ הרעים א׳ אלל האמת כמו ההתפארות וספורי המארעות ב׳ אלל התענוג והוא השחוק · ג׳ אלל המ׳ומ :

פ״ב יגדור גדר הבושת ואומר שהוא יראה מפני הפסד הכבוד והיא מעלה לנערים כי ימנעו מהרע בעבורי אך לא בזקנים כי אלו לא בעבור הבושת ראוי להם לשמור ידם מעשות כל רע כ״א בעבור גנות הרע בעלמו . והעזו׳ ר״ל הפועל רע בפרהסיא הוא יותר מגונה מהבושת בזקני׳ :

מאמר ה (וכו י״ד פרקים)

פרק א יניח קלת רשמי הלדק והעול שהם ב׳ הפכים בלי אמלעי בעניני מ״ות וגזלות וחבלות שבין איש לרעהו . אשר מידיעת האחד יחויב ידיעת חברו במשפט ההפכים עם היות שקנין האחד לא יחייב קנין חבירו הידיעו׳ מתחייבות עכ״פ ז״מז :

פ״ב יורה דעה בגדר הלדיק הבלתי נודע מגדר העוול הנודע כי ידיעת ההפכים אחת . ואומר ידוע הוא שגדר העוול והנבל הוא הלוקח בחזקת כמות רב בטוב שלא כדת והבלתי שוה הוא הלוקח רב טוב ומעט רע שלא כדת . ולפ״ז נודע הפכם בהכרח שהלדיק הוא העושה כל מעשיו כדת והוא על ב׳ בחינות שבחינה הא׳ שוא לפי לדק מדותיו הב׳ הוא לפי הלדק שבינו ובין רעהו ולפי זו הבחינה הב׳ הוא הלדק היותר נעלה ועליו יאמרו המושלים שהוא מזהיר יות׳ מהילל

מהילל בן שחר . וגדרס כזה שהליק היא השומר כל הדת והפכו העוול הוא מומר לכל הדת .

פי"ג הוכח יוכיח שיש שם לדק חלקי ועוול חלקי ר"ל לדיק לדבר אחד ומומר לדבר אחד :

פי"ד אחר שביאר בקודם לדק הדתי יבאר בזה ב' מיני לדק אחרים א'. לדק מתחלק ר"ל הטוב והכבוד המתחלק בין אנשי המדינה לפי כבוד מעלת כל אחד מהם וזה המין מהטוב אם יהיו נערכים עם מקבליהם בערך נפרד אז הוא לדק . ואם איננו נערך הוא בלי לדק . ב' הוא לדק מיושר והוא הנעשה בחלפין וב נבור זה קורא לדק מתחלף . מתנו רלוני והסכמי כמו מקח וממכר וממנו בלתי רלוני כמו העונשים הבאים אליפי החטא ואלה לא יעורכו בערך האנוי' והלדק בם בשידמו שווי החלפין זה עם זה. והבלתי לדק כאשר לא ידמו בשיווי :

פי"ה ידין בלדק המתחלף שאיננו נערך עם בעליו בערך נפרד כמו הלדק המתחלק וזה כי בחלפי מקח וממכר כלם שוים בקנינה כמוכר לא יחשב לבעל המעלה מעלתו כי הכל הזלך אחר שווה החלפין והמאכה לריך להחזיר האונאה יהיה המאנה איש נכבד והמתאנה כמוהו או הפך זה אין הבדל במשפט הלדק בו · וזה הלדק נערך בערך המספרי ר"ל שיחשוב השופט שיווי האמלעי ואז יקח המותר על האמלעי שהוא האונאה ויתנהו למי שלקח פחות מן האמלע באונאה :

פי"ו ישפוט חבלות בלדק ערכי לפי המכיים והמתכיים · ובלדק מתחלף הוא שווה ומשוה היקר עם הנגרע בערך המטבע ר"ל ששווה הדמים מודיעים כמות יוקר שוה הסחורות הנעשים חלפין זב"ז ובזה ידעו עד כמה יוסיפו בנגרע למען השוות הקלב עם היקר :

פי"ז ידין במשפט לדק המתחלף שאיננו אמלעי בין ב' קלוות רעים כמו אמלעי המדות אבל הוא אמלעי בין הפחות והיתרון אשר נתנו לב' אנשים שונים . הוא ישפוט הישרים שהאונס בהיזקות וחבלות פטור מתשלומי נזק :

פי"ח יבאר כי אין משפט לדק ועול נוהג בדברים שבין האב לבנו הקטן ובין האדון לעבדו ובין הבעל לאשתו בהיות אלה הם קנין כספו של אדם והוא עושה בהם כעושה בשלו ע"כ לא יתואר עליהם לא בלדק ולא בעול · ולא במשפט תליא מלתא כי להנהגת הבית יחשבו שאין כח לשופט לשפוט בו דבר :

פי"ט יבדיל בין החקים הטבעיים לחקים הדתיים ואומר שהטבעיים הם החוקים המשותפי' לכל העמים אשר ע"פ האדמה ומעולם ועד עולם המה כמו איסור רליחה ודומהו כי הם כטבע האש השורפת בכל זמן ובכ"מ ואם יקרה שישתנו הוא ע"ד הזרות משא"כ הדתיות שאינם בכל עם ובכל מקום ובכל זמן כי הם מורגלים להשתנות מאד והחקים הכללים הטבעיים מסתעפים לפרטיים כעם יעם כדהיהם · והחוק הכללי טרם העשיתו יתואר בלדק או בלי לדק . אך הפרטים יתוארו עושיהם בהלטדק ובלי הלטדק :

פי"י ישים משפט לפני שופטי ארץ לענוש לכל חובל ומזיק בעברת זדון ברלון או בבחירה . ואומר שהמזיקים להם שם בשלשה מחלקות א' בלתי רלוניים ב' רלוניים ג' בחיריים · ומשם יפרדו לארבעה אבות נזיקים אונס שוגג מזיד מרד שכנגדם בתפלה חטאתי עויתי פשעתי האונס והוא הפועל בלי רלון כלל פטור · השוגג אם שגה בכלל הדבר האסור חייב שהיי' לו ללמוד הכלל . שגה בפרט פטור . והמזיד העושה ברלון או המורד העושה בבחירה שכלית ג"כ חייבים לעולם :

פי"א ישוב יהפוך יד עיונו על הסובל רע בלי לדק האם יוכל להיות רלוני בזה הסבל או בלתי רלוני · ומסיק שיש הבדל בין היזקות לחבלות בהיזק ממון יכול לסבול ברלון אך בחבלות גופו אינו יכול לסבול ברלון אף שיאמר מערם רולה אני וכ"מ שהאומר קרע כסותי פטור הקורע · והאומר קטע ידי חייב הקוטע · כי בעת הקטיעה הוא עושה עול שלא לרלון הנקטע :

פי"ב יחקור ב' חקירות א' השופט שזיכה את החייב והפכו מי הוא המעוול השופט או הבע"ד . ב' אם אחד חייב א"ע בדינו ונתן יותר לבע"ד היקרא עושה עול · ומסיק שהשופט הוא המעוול בהיות הפעל ברלונו · והנותן הרבה לבע"ד איננו עושה עול בהיות גדר העול שלא לרלון משא"כ זה . שהוא לרלון : גם יסתור דעת הסוברים שנקל עשות לדק בהיות נקל עשות בלי לדק וידיעת ההפכים אחת · והנה הוא סותר את דבריהם באמרו שגם לעשות בלי לדק כפועל ממש איננו נקל עם היות שנקל לחשוב לעשות בלי לדק ומכל שכן שאיננו נקל לעשות לדק :

פי"ג יבאר גדר החסיד ומהותו שהוא המשלים פרטי הכללים אשר לא נפרטו ע"י משים הדת כאמרם ז"ל העושה לפנים משורת הדין · והחסד דומה לעופרת מהותך או סיד המיישר אבני הבנין כן החסיד מיישר חקי הדת ומשלי' הסרונן·

פי"ד ישוב יהפוך ידו בשקלי וטריא על המאבד עלמו לדעת אם הוא עושה עול · ומראה פני' לכאן ולכאן וסוף דבר מסיק שהוא עושה עול לאנשי עירו להפר ברית העיר עמהם וגם לעלמו עושה עול כי אם היות שכבר הסכים לסבול הרליחה ברלון הנה בעת הירלחו הוא מתחרט ואיננה לרלון עכ"פ אשר הוא זה גדר העול ר"ל סבול בלי לדק שלא לרלון :

מאמר ו (בו י פרקים)

פרק א יבאר כי הכח השכלי פי' שנים לו במין . מעשי . ועיוני . המעשי עסקו בדברים שיש כח ביד האדם ואפשרות לשנות בו כרלונו לטוב או לרע . ולו ג' שליטים החוש והשכל והרלון ר"ל אם ירגיש האדם איזה מוחש אזי ישפוט בשכל אם טוב וראוי לדבק בו או לפרוש ואחר יסכים ברלון לעשיה כאשר יעץ השכל ופעולות זה הכח יתוארו בטוב ורע . העיוני עסקו בהכרחיים ר"ל להבין האמת והשקר בדברים שכבר נעשו :

פ"ב יליב גבולות חלוקות השכל למספר חמשה מלאכה דעת תבונה חכמה שכל . מלאכה הוא פעולה נפעלת כפי העילה ברעיון השכל המעשי . דעת היא ידיעת ההכרחיים בהיקשים מופתיים הנלקחים מהקדמות ספיסיות והתחלות חושיות :

פ"ג יבאר גדר ומהות התבונה שהיא העלה היעולה איך יעוב עינות גדולות לרבים ולהביא הינ"ים העובים אל תכליתם . והיא התחלה לכל נפעל האפשרי ביד האדם · וההנאות והעלבים ישחיתו ר"ל יעמדו כנגד ההתחלה יפסידו כוונו התבונה :

פ"ד יבאר גדר החכמה שהוא ידיעת ההתחלות ר"ל ידיעת המושכלות הראשונות :

פ"ה עוד יוסיף ידו לבאר גדר החכמה ויבדלה מן התבונה ואמר שגדר החכמה הוא ידיעת אמתת הדברים אם בבחינת תולדות ההיקשים המכונה בשם דעת ואם בבחינת ההתחלות גם ידיעת שלימות המלאכה נקראת חכמה וכל עסקה בכללים משא"כ התבונה שעסקה בפרטים גם כן . בהיותה אלל הנפעלים שהם פרטיים . ולה שם בעלה ובמשפט ג' מיני ההנהגות :

פ"ו עוד יוסיף ידו לבאר שהתבונה נוהגת בג' מיני ההנהגה שלא כדעת האומרים שאינה נוהגת רק בהנהגת האדם עלמו . גם יבאר שהיא העלה היעולה איך יעשו הפעולות הפרטיות להשיג על ידן התכלים הטוב הנרגש ובהיות שהפרטיים יושגו בנסיון ע"כ רחוק הוא שיהיה הנער נבון אף כי יהיה חכם בעיוניו יען לא נסה ע"א מדינה בנסיונות המדיניות :

פ"ז יחקור לדעת גדר התושיה ואחר רוב המחקר שעלה שהיא ידיעה איך לייסר על נכון העלה היעולה בתבונה להביא גלגול הדברים אל תכליתם :

פ"ח יבאר גדר הערמה ויאמר שהוא הכח שמוסף הסוסים האמורה

האחורה ר"ל כח נפשי העומד לשפוט מישרים על הפעלה היעולה המקום להשיג על ידה התכלית המבוקש. יבאר גם כן שהשכל הוא ידיעת ההתחלות העיוניות והמעשיות. והוא עצם החכמה המבואר בד' מזה:

פ"ט יעיר אזן לשמוע התרות הספיקות אשר יתכן שיסופקו באלה הדברים והוא מה יתכנו ומה יקיפו החכמות העיוניות והמעשיות אחר שאין האושר כקנה רק מעשה כאמרם ז"ל לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. או נאמר למען דעת איכות המעשה הלא טוב ידעם המזהיר לבד. ועוד ספיקות אחרות שיצואו היאורם בפרקים הבאים. ע"ז ישיב לאמר שהמדע השכלי הוא עצם השלימות בבחינת עצמם אף אם לא יפעל יותר · כי הם מעלות הנפש ושלימותה. ואשר יפעל פעולותיו על ידם כראוי הוא יותר מאושר. ויבאר שכח החידוד דומה לתבונה להביא את בעליו לתכליתו המבוקש אלא שהחידוד הוא לא לית רע משא"כ התבונה שבקשתה תכלית טוב:

פ"י כיעיר אזן לשמוע כמו שיש ב' כחות בנפש חידוד לרע ותבונה לטוב ככה יש ב' מיני מדות א' טבעיות כמי שמטבעו ומזגו להיות זריז. ב' למודיות לפי התבונה המתנהג בטבעיות יתכן שיכשל לפעמים כעור במרוצתו כי לא ידע מותו כפי הזמן והמקום משא"כ התבוניות. גם יתיר הספיקות אשר העיר בקודם:

מאמר ז (ובו ע"ו פרקים)

פרק א יחלק בעלי הדת לשלשה מינים שהם ששה עם הפכיהם. א' רשע האומר מותר והפכו צדיק ישר בטבעו. ב' חוטא שיצרו תוקפו והפכו כשר הכובש את יצרו. ג' בהמי המרבה בגנות והפכו אלהי שמרבה בשכה ובמעלה.

פ"ב יביא דעות וסברות הפכיות בענין מחלקות הרשעים והחוטאים האמורים כי י"א שהאומר מותר שוה לחוטא שיצרו תוקפו וכן הפכם ר"ל הישר שאינו חושב רע בטבעו שוה לכובש את יצרו. ואחרים יאמרו שהישר הוא יותר משובח מן הכובש והאומר מותר הוא יותר גרוע מן החוטא שיצרו תוקפו. עוד יחקור בדברי שקרא"ע האומר במקום שיש שם שכל לא יעמוד החטא·

פ"ג ישוב יכופף יד עיונו בשכלי ועריא לחקור איככה יפול דבר שבעל שכל ימרה פי שכלו ויחטא נגד דעתו וסברתו. ואומר שיתכן היות זאת מב' פנים א' שיחטא בדרכי ההיקש ויגיע בכוללת או שיטעה אחר הודמה בהיקשו המתנגד להיקש השכלי והחמדה הטה אחריו ועוד סברות אחרות המעלימים אור השכל מן החוטא לאמר אין פבע ואפי' כאמרם ז"ל אין אדם חוטא א"א"כ נכנס בו רוח שטות:

פ"ד יחקור היתכן שיאמר איזה רשע בשם חוטא בסתם או כל חוטא יאמר בחטא פרטי כמו חוטא כעסן. על כן יחלק המדות לב' מינים א' הכרחיים וגשמיים כמו מאכל ומשגל. ב' בחיריים ורוחניים כמו אהבת הנצחון והכבוד. החוטאים במין הא' נקראים חוטאים סתם יען שומע אל התאוה בכלל. אך במין הב' להיותם בבחירה ולא בתאוה לכן יכונו בפרט חוטא בכבוד חוטא בנצחון. החוטא במין הא' הוא יותר מגונה מהחוטא במין הב'. ואחר יבאר שהרשע האומר מותר נגרע מן החוטא שיצרו תקפו כי זה הוא כמוכרח בעבור החמדה וזה יבחר להרע גם בלי תאוה:

פ"ה יעיר אוזן לשמוע כלמודי הפ' הקודם כי לפעולות האדם על תאוות נפשם להם שם בשלשה מינים. א' נבחרים והם הלוקחים מהתאוות די הסיפוק כפי ההכרח. ב' הנהנים במותרות אך עכ"פ הרחק לא הרחיקו להתענג עד בלי די ואלה נקראים חוטאים סתם. ג' המעמיקים להתענג במותרות עד בלי די המה נקראים חוטאים בהמיים:

פ"ו יורה דעה במופתים נאמנים שחטא התאוה הגשמיות הוא יותר מגונה מחטא הכעס הרוחני ומהמבואר שהכעס הוא כבד עוון ועכ"ז חטא התאוה יותר מגונה ממנה. מבואר א"כ מזה שכל החוטאים בתאוות הגשמיות הם יותר מגונים מהחוטאי' בחמדות הרוחניות כמבואר בד' מזה:

פ"ז הבדל יבדיל בין מיני שחוטאים. א' החוטא האנושי שהוא המתענג במותרות בלתי רב המרחק עדינת ב' החוטא הבהמי והחולי. המין הא' יתואר ביושר ובלתי יושר והמין הב' לא כי נדמה לבהמה במעשיו הבה הוא רע יותר מכל בהמה רעה יען שכלו מלוי להזיקו משא"כ הבהמה:

פ"ח עוד יכופף ידו לתת הבדל בין העובר על הדת האומר מותר ובין העובר על הדת בעביר שיצרו תקפו שהא' הוא יותר גרוע מהב'. כמו שכבר העיר על זה בב' מזה. יותר נבחר הוא הכשר והק"ים ר"ל הכובש את יצרו לבלתי התענג בעונג האסור הוא יותר משובח מהעוצר בירו לסבול עלבו הראוי לסבול לפי הדת. וכל אדם יש לו להתרומם בכבישת היצר בקיום ולסבב לרבים וטובים כמה כבשו וכמה לו:

פ"ט יבאר שהמשחק בקוביא בורח מן העצב והצמל לעסוק בת"ות. ואיננו ביחר בתענוג. ויבאר שהחוטאים ב' מינים א' החוטאים במהירות טרם ישכילו ברע אשר תמלאם ונקראים מצופפים ונמהרי לב. ב' המשכילים על דבר רעתם אך לא יוכלו לכבוש את יצרם ונקראים חלשים ר"ל מנוצחים מיצרם:

פ"י עוד יראה פנים שהאומר מותר הוא נגרע מהבלתי כובש יען לא יוכל להירפא לעולם ומתמיד בחטאו ואיננו יודע חטאו משא"כז בבלתי כובש. והבלתי כובש והוא החלש הוא יותר נגרע מהמעיפף עכ"פ בהיותו מורד בשכלו שהוא היצ"ט ושומע לתאוה שהוא היצה"ר:

פי"א יחלק הכובש והבלתי כובש בבחינת היושר לשתים שהן ארבעה עצמי ומקרי בכובש ושניהם בבלתי כובש. ולהם שם בשלשה. עזים. פראים. והבלתי קיים אך לא בעבור החטא:

פי"ב הבדיל יבדיל בין ישר ובלתי ישר לכשר וחוטא. ובין הנבון והמחודד שהנבון עושה בבחירה שכלית לתכלית טובה משא"כ המחודד שפועל בלי בחירה שכלית כשכור והוא אלי רשע האורב לרע בכוונתו:

פי"ג חקור על התענוגים והתאוות. הטענות הנה אם לא. וג' מחלוקת בדבר. אחת יאמרו כל התאוות רעות הן בעצם ובמקרה. ב' יאמרו המעט טובות הנה. ג' יאמרו יתכן שיהיו טובות אך אינן משובחות וכל כת תעיר ע דיה ותצדיק את דעתה:

פי"ד יסתור ראיות האומרים אתור כפ' הקודם שהתענוגי' הם רעים ויחלק התאוות והתענוגי' לשתים שהן ארבע א' רוחני והוא עונג העיון בפועל אלהים ומעשהו ב' חמרי והוא נחלק לשלשה מינים טוב מוחלט. טוב המועיל. טוב הערב. הרוחני הוא טוב כלו והוא עצם האושר והחמריים קצתם טובים אמתיים דבקים אל האושר והם תכלית ההויות הטובות. ועוד ירבה להביא ראיות שקצת התענוגים הם טובים ומאושרים:

פט"ו יעיר מבוכה לאמר אם התענוגים קצתם טובים וקצתם רעים כאמור בקודם למה אם כן יהיו העצבים המתנגדים לטובים ולרעים כלם רעים. ויתיר המבוכה כי היתה זאת בבחי' המותרות כי הרע שבתענוגים הם מותרות לבד אך העצבים כלם רעים ושם נאמר כי נחמדים הם התענוגים בעבור שידחו העצבים אך רדיפת המותרות יוסיפו למאון התאוות אף כי אם ישבע עונג אחד יתעלב ויתאוה לעונג אשר וכל זה בעונג חמרי משא"כז חברוכי שהוא העיון שאין בו הערפה ולא יוסיף עלב עמו והוא העונג שהשי"ת מתענג עליו לכן הוא יגלה להיות אושר המאושר והצלחתו:

מאמר ח (ובו י"ד פרקים)

פ"א יורה דעה כי אהבה בני אדם זילז הוא הכרחים לחיי האדם · ובלעדיה לא יעזר איש מרעתו והטבע יעיר על

על זה כי הנה סופר בטבע אהבת המולידים לילדיהם · ע"כ ישובחו אוהבי בני אדם :

פ"ב יחקור מאין תמצא האהבה בין ב' האוהבים י"א שסבתה דמיון מה שבין ב' האוהבים וי"א הפך זה שסבתה התנגדות כי כל המורכבים מתאחדים מדברי' מתנגדים · והאהבה תחלק לשלשה מינים א' אהבת הטוב המוחלט ב' המועיל ג' המהנה לשעתו ועל פי ג' תנאים תקום האהבה א' שלא יהיה הנאהב דבר שאין בו רוח חיים · ב' שיאהב ע"מ שיהיה נאהב מאוהבו ג' שידע צרכי הנאהב :

פ"ג יבאר כי האהבה התלויה בדבר מיני שלשת הטובות האמורים בפרק הקודם שהם · טוב מוחלט . מועיל · מהנה · סופה להתבטל או להשתנות כהשתנות אהבו' הנערים והבחורי' מהנאה אל הנאה · משא"כ אהבת השלימים שהיא בעבור השתוות במעלה או בהשכל ואינה תלויה בדבר חיצוני לכן לא תבטל ולא תשתנה :

פ"ד ילמד דעת שגם קצת האהבות התלויות בדבר יעמדו ימים רבים והם הנעשים חלפין זה בזה המין אחד ובזמן אחד כמו אהבת החושק לחשוקתו אך המחליפים במין אחר ובזמן אחר יתפרדו וכ"ש המחליפים מהנה במועיל · ולא תהיה אהבה נאמנה וקיימת בלתי אם בין הטובי' שכבר נסו זה את זה כמשל המושל לא יכירו זה את זה עד שיאכלו יחד סאה מלח :

פ"ה יחשב דרכי האהבות השונו' ומעלת קצתן על קצתן · ואומר שאנשים רעים יתכן שיאהבו זא"ז בעבור התועלת והאביונים בעבור הממון · הזקנים והעבדים רחוקים בטבעם מהאהבה · באין חברה או בריחוק מקום או זמן תשכח האהבה :

פ"ו יבאר מיני אהבות שונות שבין ב"א שונים ואומר אהבת המעלה לא תכון מאחד לרבים או מרבים לאחד מה שיתכן זה באהבת המועיל והמהנה · העשירים יבקשו מהנים לשעתם והמושלים יבקשו מהנים ומועילים אשר לא באוהב אחד יכונו יחדו :

פ"ז יגדור גדר מין אהבת ההעדפה ר"ל האהבה שבין ב' האוהבים הבלתי שוים במעלה גם לא בכמו' ואיכות טובותם ז"לז כמו האב והבן והאדון והעבד · ובזה תתקיים האהבה בהטיבם ז"לז כראוי לשיווי הערך לא לפי שווי הכמות הנהוג באהבת המשתוים · וכאשר תגדל מעלת אחד האוהבים על רעהו עד שיהיה רב המרחק ביניהם תבטל האהבה כמו שלא תכון האהבה בין המלך לאחד הפחותי' · ע"כ לא ירצה כל אוהב לאוהבו שיתעלה יותר ממנו כ"א שיהיה כמוהו במעלה ותתקיים האהבה ככתוב ואהבת לרעך כמוך :

פ"ח יבאר גדר אהבת הכבוד אשר אמונה היא אהבת החנופה ר"ל המרבה להטיב בחונף למען הפיק כבוד מאהובו · ויבאר שבאהבת ההעדפה כמו האב לבנו תהיי' יתרון המעלה לאוהב ויתרון השבח לנאהב · ויבאר כי אהבת ההעדפה תתקיים בשיווי הערך בטוב ר"ל כאשר הנגרע יוסיף להטיב לנכבד :

פ"ט יבין שמועה לאמר בעבור שסבת האהבה הוא הדמיון שבין ב' האוהבים על כן שיכון האהבה בחברה שבין ב' בעלי דמיון אחד · חברת חייטים חברת חרשי ברזל וזולתם וכל החבורות יחד הם סבת האהבה הכללים. אשר בכלל המדינה והם חלקי הדת וסבת העזר בקיבוץ המדינה :

פ"י יציב גבולות הממשלה הביתית והמדינית לשלשת מיני מושלים טובים והפכיהם שלשה רעים מפסידי הבית והמדינה · א' מלכות אשר יסעד בחסד כסאו להנהיג העם על מי מנוחות הצדק והצלחתם והפכו הוא העריץ הגוזל דלים להרבות לו · ב' היא ממשלת השליטים והיועצים הטובים והפכם הם המעט ורעים · ב' הוא ממשלת המחירים ר"ל ע"י נכבדי ארץ והפכו המונית · וכן ג' ממשלות הביתית · א' ממשלת האב הטוב והפכו הרע · ב' ממשלת האיש והאשה את בנים או בנים המשכלים וכיוצא בם והפכם שלוט האחד על ממשלת הראוי' להשני · ג' ממשלת האחים אשר במחיר רב שנים ישלטו בבית · והפכם הוא שליטת כלם כשוה :

פ"יא יחלק איכו' הצדק לשלשת מיני המושלים האמורי בקודם ואיכו' הרשע להפכיהן כי העדפת הטוב הראוי לכל אחד כמעשהו · והגרוע בממשלה הוא ממשלת העריצות · וזה כי סבת האהבה הדמיון שבין ב' האוהבי' והנה אין דמיון בין האדון לעבד בבחינת האחר המצטרף כ"א בבחינת מה ששניהם מין האדם ובעבור שהעריצים מחשבים ההמון לעבדים להם לכן אין ביניהם אהבה :

פ"יב יבאר מיני אהבות הבאים מצד האחוה או הגידול יחד כל הקרובים יאהבו זא"ז בעבור בואם מב"ו אחד והקרוב יותר תגדל אהבתו · הגדלים יחד ובעלי אומנות אחת והולכי דרכים יחד יאהבו זא"ז · אהבת האיש והאשה היא טבעית להיות האדם בעל חברה יותר מהיותו מדיני :

פ"יג ילמד דעת מפסידי האהבה כי הוא זה אם לא ישיב הנאהב גמול לאוהבו ראוי ושוה לטוב אשר גמלהו · והוא כמספק איך יעורך שווי הטוב אם לפי גודל טרחת הנותן או לפי הנאת המקבל · הנה הוא יועץ לפי דרכו שכל מקבל טוב יותר בהשבה לבלתי הכעיס את אוהבו בנדבת רוחו עמו · וע"כ תתעלה האהבה אשר בעבור מעלת יען לא יקרה אותה מריבות ותלונות :

פ"יד ישים ארוכה ומרפא למפסידי האהבה האמור בקודם וזה שישולם גמול לכל אוהב כפי הראוי לו · למעולה יותן כבוד · לדל עושר · כי האהבה תדרוש האפשרי כפי הראוי · כפי מה ה' דורש בטובותיו רק תודה וכבוד · וע"כ הבן תמיד חייב בכבוד אביו ולהטיב עמו בהיות שאביו הוציאו מאפס ליש · רבים מתאוי' לקבל אך לא להשיב וזו מדה גרועה :

מאמר ט (ובו יד פרקים)

פ"א יעיר ויעורר מריבות בין האוהבים אם בסבת שלא העריך המעריך הטוב כראוי או אם נדר לתת לו סך קצוב בעד טובתו ולא השלים נדרו · ועל המקבל לסדר ערך השווה כי הנותן האמינו על זה ואף כי כל נותן יראה חפציו בתור החשיבות ושווה הרבה יותר ממה שהם נמכרים :

פ"ב יעיר ספיקו' איך יתנהג האוהב בעשות טיב לאוהביו אם אין לו למלאות רצון כל אוהב מאוהבים ואחר ישפוט מי ומי קודם · ויורה דעה שאין לתת כל מתנותיו לאוהב היותר נאהב כי אם יתן לכל איש חקו הראוי לו :

פ"ג יעיר ספיקות מתי יוכל האוהב להפר האהבה . ואומר כל אהבה התלוי בדבר מהנה ומועיל תופר אם הטיב אין אותו · גם אהבת מרמה תופר בהוודעה · הטוב ונעשה רע אם יוכל עוד להרפא ומחויב הוא לעזור על רפואתו ואם לא יוכל להרפא תופר · אם אחד האוהבים נתעלה בעילוי רב המרחק תופר האהבה בהכרח · ועכ"ז ראוי למתעלה לזכור ההרגל הקודם אם לא תהיה המעלה רב המרחק ·

פ"ד יחקור באיזה טוב ראוי לקדם את אוהבו · ואומר שראוי להטיב לאוהבו בטוב שהוא עושה לעצמו ככתוב ואהבת לרעך כמוך · ויתנהג עם אוהבו כמנהג האם עם בנה שיהיה רוצה בחיותו ומטיב עמו כמו לעצמו שש בשמחתו ועצב בעלבונו · ואם איש שכל הוא יבחר להטיבו בהשגות המושכלות כי זה הוא עיקר טובות האדם במה שהוא אדם ככתוב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף . וע"כ יכסוף כל משכיל להודיע השגותיו לרבים לחבר חבורים ולהדפיסם להועיל הבאים אחריו ולא יוכל לעצור בנפשו אף כי ישיגהו תלאות רבות ונזק ככתוב ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת (ירמיה כ') ונאמר כי מלאתי מלים וגו' (איו' לב):

פ"ה יאמר שלא יתכן להיות אהבה וחברה בין רשעים גמורים . ככתוב יתפרדו כל פועלי און כי כל אהבה

אהבה היא בעבור דבר טוב משא״כ באלה הרשעים מן בו יגורשו ברוע לבבם יכלו את-עצמם · ומה שנראה בקצתם אהבה הוא בהיות קצת טוב ביניהם :

פ״ו יבאר כי רצון הטוב לרעהו איננה אהבה· אחר שלא יתנדב להטיב עמו בפועל אבל היא התחלת האהבה אשר בהרגילה תפעל האהבה ובהיותה בעבור הריות שיקוה לא תרצה אף להתחלה :

פ״ז יבאר כי עלת שלום היא אהבה ר״ל בהסכים בני המדינה להקים חקים ידועים לטוב להם או זאת העלה היעולה לאהבה מחשב אך לא בהסכים המשכילים על דבר מושכל אמת והו שאמרו ז״ל ת״ח מרבים שלו׳ שנאמר ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך · ר״ל המבינים לקבוע חקים ישרי׳ לטוב להם משא״כ הרשעי׳ שאין הסכמה ביניהם ע״כ יתפרדו כאמור :

פ״ח ישוב ישאל למה יאהבו עושי הטוב למקבלי הטוב יותר ממה שיאהבום המקבלים · ויאמר כי הוא זה בעבור ב׳ סבות א׳ החיים יתעלמו מהפעולות ההוות לשעתן ע״כ אלה פועלי הטוב יאהבו פעולתם כי הם חייהם משא״כ המקבלים שלא פעלו דבר · ב׳ כל דבר הבא לאדם ביגיעה חביב עליו והנה פועלי הטוב באה להם פעולתם ביגיעה ע״כ יאהבום משא״כ המקבלים שאין יגיעה למקבל :

פ״ט יעיר ספק במה יזכה האוהב לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם אם בשום כל מגמתו רק להטיב לעצמו או רק להטיב לאחרים כי יש ראיות לדעת זו ולדעת האחרת ג״כ כי מהמבואר שהרודפים הטבת עצמם נקראים רשעים ויש סברה הנראה ממנו הפכו וזה שההטבה לעצמו הוא המדה אשר בה ימוד טובות אחרים עד״הכ ואהבת לרעיך כמוך ועוד סברות אחרות אשר יעידו כי טוב להטיב לעצמו · ואחר יתיר הספק ויאמר שהאוהב את עצמו בהשגת טובו׳ חמריות הוא זה מגונה אולם האוהב א״ע בהשגת טובות רוחניות כמו בהטיבו מדותיו ועשות צדקה והשגת המושכלות הרי זה משובח ואוהב כזה מטיב למשכילים בטוב שהוא מטיב לעצמו ועוזב לאוהבו ההמוני הכבוד המדומה והשררה ושאר הטובות החמריות ובזה יכונו ב׳ חלקי הספיקו׳ האמורים :

פ״י יעיר מבוכה הילטרך המאושר לאוהבים כי יראה שאין לו צורך לאוהבים להטיב עמו בהיותו עשיר שמח בחלק ההסתפקות כמולא טוב רע · ועל זה יענה ויאמר כי הוא צריך לאוהבים עכ״פ להטיב להם בטוב לו ולהתענג בהטיבו אותם ואף גם אם הטיב אין אותו הוא צריך אליהם לבלתי היותו ערירי בהיות כל אדם בטבעו מדיני · ושמח בחברת האוהבים והוא זה נאה למאושר :

פ״יא עוד יוסיף ידו להראות במופת שהמאושר מוכרח להיות עם אוהבים · וזה בהיות המאושר חי פי שנים בחיים · חיים חמריים ורוחניים ר״ל חי השכל ומדע ומטוב החיים בלי עצב וזה יושלם בחברת האוהבי׳ א״כ המאושר שחייו פי שנים מחיי איש ההמוני לכן הוא מצטרך פי שנים לאוהבים כמו איש ההמוני :

פ״יב יחקור מה זה טוב לאדם אוהבים רבים או מעטים · ואחר המחקר יענה לאמר כי לא טוב היות לאדם אוהבים רבים וזה כי מגדר האהבה להטיב לכל אוהביו ולהיות שמח בשמחתם ונעצב בעצבם מה שלא יתכן זה ברבים א׳ כי לא יוכל להטיב לכלם ב׳ אם יקרה לאחד עצבון ולאחד שמחה לא יוכל להיות שמח ונעצב יחד ע״כ יש למעט האוהבים כפי די הסיפוק ויותר מהמה ימעטו האוהבים אשר מפני המעלה וההשכלה כי בני עליי׳ המה מועטים :

פ״יג יורה דעה כי האדם מוכרח לאוהבים בימי טובו להטיב להם · ובימי רעתו להיות נעזר מהם אף כי הנעצב יקל עצבו בראותו אוהביו לכמה סבות א׳ שמחה ראותם תסיר עצבו ב׳ הם ידעו במה ינחמוהו ג׳ הוא עצמו יתאפק מהתעצב לבלתי העציבם ברוע ענינו · ועל האוהב למהר לבוא בעת צרת אוהבו ולהתאחר מבוא לשמחתו והפך זה בעל הצרה יתאחר מקרוא אוהבו לקבל ממנו עזר ובשמחתו ימהר לקראם ·

פ״יד יבין שמועה כמו שהראות מהנה בחושקים כן ההתרועעות באוהבים כי פעולותיהם שהם חייהם ישלום בנעימות החברה ויקחו ערובתם באהבה אף כי למשכילים אשר במבטא שפתם תכון חייהם ואיש יחד שני רעהו אך לרשעים איננה שוה החברה ·

מאמר י׳ (ובו ששה עשר פרקים)

פ״א יבאר טוב העונג כי יכיא את בעליו לפעול טוב למען התענג בו · וג׳ מחלקות בדבר העונג א׳ יאמרו שהוא טוב ב׳ יאמרו שהוא רע ג׳ יאמרו שהוא רע בקצתו ע״כ נאה לדרוש לרבים שהוא כלו רע לבלתי יאחזו בקצתו הרע · ועל הכת הב׳ יוכיח כחשם על פניהם בראות ההמון מעשיהם הפך פיהם ע״כ לא ישמעו להם :

פ״ב ישים אופופיו אותות שהעונג הוא טוב . א׳ בהיות מטבעו שהכל ישתוקקו אל העונג והטבע לא יפעל רע בעצם · ב׳ כל עצב הוא רע א״כ העונג שהוא הפכו מוכרח להיות טוב . ג׳ העונג אין אחריו תכלית אחר כי לא ישאל למה יתענג · ואפלטון יעיר ספיקות על זה הדעת ואחר יתיר ספיקותיו ויבאר שהעונג הנבחר׳ למשכיל הוא הטוב :

פ״ג יתיר ב׳ ספיקות שהעיר אפלטון להראות רעת העונג :

פ״ד עוד יעיר ספק להראות רעת העונג מהחרפה המושג למתענג · וע״ז ישיב לאמר שיש שם תענוגים רעים וטובים והחוטאים יבחרו ברעים וגם הטובים בלתי נבחרים לכל וכי הנערים והנוהגים כמעשיהם יתענגו בתענוגים גרועים והצדיקים בנבחרים ויותר מהמה יתענגו המשכילים על ה׳ בהשכלת אמתתו ר״ל בשמחת השגתם פועל האמת שפעולתו אמת :

פ״ה יתיר הספק המספק ואומר שהעונג הוא הויה בתנועו׳ זמנית משא״כ הטוב שהוא השכלים שאין בה הויה זמנית ומחויב מזה שאין העונג והטוב עצם אחד . והתשובה אמריה שאמר שמשך העונג הזמני מורכב מתענוגים קצרים שלימים לעתם לכן איננו קונה שלימותו בהויה זמנית כי העתה הקצרה איננה זמן .

פ״ו יעיר אוזן לשמוע היסוד ספק אחר הניער לפי האמור שהעונג איננו הווה בהוי׳ זמנית כאמור ולפ״ז המבוכה אמרי׳ תאמר הלא אנחנו רואים שכל תענוג מתחיל בגבורה ומסיים בחולשה וזה יורה שהוא הווה בהויה הדרגית וזמנית . וע״ז ישיב לאמר כי הוא זה בעבור חלישות החוש והמוחש בסוף . ומן מוצא הדברים נדע טוב טעם ודעת למה לא יחלש עונג השכלת המשכיל לעולם וזה בעבור שאינם נתלים בחוש ומוחש חמרי הנחלשים :

פ״ז הוכח יוכיח שכל עונג הוא טוב ונבחר וזה כשכבר מבואר שעצם החיים המה הפעולו׳ המתוגשו׳ לשעתן והנה כל פעולה ישלמנה פועלה בעונג אף כי בנחת יגדיל פעולה ויוסיף חכמה וזה לאות כי היא עם החיים ושלימותם ועוד יוסיף ידו להתיר הספק האמור בקודם במה שבי׳ תענוגים מבטלים זה את זה . ע״ד אמרו ז״ל אין מערבין שמחה בשמחה .

פ״ח ילמד דעת שהעונג יחזק הפעולו׳ והעונג הזר והעצב המיוחד יחלישום . ואין העונג מפעולת הפועל אבל הוא כנמשך מפעולותיו כנמשך הבריאו׳ מהרפואה . והנה התענוגים נבדלים זה מזה במין ובאיש ולא יערבו כלם לכל כ״א זה יערב לו עונג אחד והאחר ימאס בו ויערב לו עונג אחר ומהם רעים ומהם טובים הרעים ידבק ברעים והטובי׳ בטובי׳ ע״כ מי זה חפץ לדעת מי המה הטובים להדבק בם הנה ידבק באלה שידבק בהם המעולה מכ״א ככתוב ואזנך תשמענ׳ דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו :

פ״ט יחקור בקצרה על מהות האושר . ואומר כי מוכרח הוא שימצא באיזה פעולה מהפעולו׳ ושלא יהיה

קנין האושר בעבור קנין ד"א שאין דבר נעלה ממנו . לכן לא יתכן היותו השחוק כמו שידמה הפליעים וההמון החושבים שהפליעים המה מאושרים בעבור עסקם בשחוק כי הנה השחוק יזיק לגוף ונפש אף כי ידמה למנוחה שאיננה תכליי כ"א הכנה לפעול משא"כ האושר ואף כי מגדר האושר היותו פעל המעולים . והשחוק יתעסקו בו גם הבהמיים מכ"א ע"כ לא ירצה לאושר . והנה הוא בהכרח כפי הפעולה שיבחר בה המעולה מבני אדם כאמור :

פי' אחר שהאושר נמשך מהפעולות המעולות כאמור בקודם לכן הפעולה היותר נעלה מהמעולות היא תכלת להיות האושר והנה הוא זה פעל השכל העיוני כי הוא זה ראש ומבחר פעולותינו המעולות שבו נדמינו למלאכי אלהים ובעבורו נאמר נעשה אדם בצלמנו והוא מבחר התענוגי' כי העוין בפועל אלהים ומעשהו יתענג על ה' בתענוג נפלא שאין למעלה ממנו . וישמח בהמלאו על פי פעלו כעל כל הון ככתוב ישמח לב מבקשי ה' . ונאמר בפקודיך ששתי כעל כל הון . והוא מספיק בעצמו ושובת בו משא"כ שאר הפעולו' וכל הפעולות המעולות זולתו הם הלעות ומביאים לזה הפעל ככתוב ראשית חכמה יראת ה' ע"כ הוא יצלח להיות האושר הנדרש :

פי"א יענה בצדק נראות שהאושר פי שנים לו כמין אי אושר האנושי הנמשך מהמעשים הטובים והמדות המעולות . ב' אושר אלהי הנמשך מהעיון בפועל כפו ית' . ושניהם מוכרחים למאושר כי הם עלמי היראה והחכמה הראשון קודם בזמן והב' במעלה כי הוא ענין אלהי בלתי מורכב ובלתי מוכרח לטובות חילוניות הרבה ואפשרי לה עשות בכל עת ונותן עונג אלהי לבעליו ככתוב אז תתענג על ה' . משא"כ באושר האנושי וע"ש ב' מיני האושר המוכרחו' לכל מאושר נאמר אשרי בלשון רבים בכל מקום :

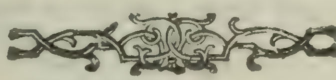
פי"ב יבאר שהאושר השכל העיוני האמור הוא פעל האל והשכליים הנבדלים וזה בסבר מבואר שמהו' החיים המה הפעולות המתרגשות לטעמו והן אלה השכליים לא יפעלו צדקות ומישרים על כן יהיו חייהם בפעל העיון וכמוה ' היא ית' חייו הם חיי מדע והשכל את עצמו לכן המשכיל בעיון ידמה לש"ית ולשכליי' הנבדלים וע"שז הנה נאמר נעשה אדם בצלמנו :

פי"ג יבאר כי המאושר מוכרח להיות לו מעט מטובות החילוניות כפי אשר יוכל להיות אך הרבוי מהם היבטלו אושר לכן רוב העשירים אינם מאושרים הפך מה שיחשבו ההמון שהאושר בעושר יכון . אף כי פעולו' היושר יעידו על מציאות האושר מה שאין זה כרוב העשירים ובהיו' סבת האהבה שבין ב' האוהבים הוא הדמיון אשר ביניהם והיה המאושר בשכל העיוני דומה לאל ית' כב"י לכן יפיק רצון ואהבי' ממנו ית' :

פי"ד יבאר כי באושר האנושי לא המדרש הוא העיקר כאשר יעשו הדירשים המזהירים את העם) כ"א המעשה והנה לא רבים יכנעו אל האושר האלהי אף כי רבים וכן שלימים כל ידעוהו בל הכירוהו מעולם וכמו אלה אשר לא חלק להם בבינה לא יבזרו מן המעשים הרעי' כ"א מפני יראת העונש לכן ראוי למסדרי הדתות לקבוע עונשים בדת להעניש לעושים בעברת זדון כמו לחמורים וכל העם ישמעו ויראו :

פט"ו אלה המשפטים אשר ישים לפני מסדרי הדתות והוא שילמדו לעם להרגיל בניהם מנעוריהם לעשות הטוב והישר ולסור מרע ויהיה לדת תוקף ועוז מהמלך ושריו למען לא תופר ככתוב ה' עוז לעמו יתן ודרשו ז"ל אין עוז אלא תורה . אך דת האבות לבנים אין בה עוז אך יש לה מעלה בענין ידיעת פרטי מעשיהם אשר אל זה ראוי שישים משים הדת עיניו כי כמו שרפואת הגוף תכון בכלל ובפרט כן רפואת הנפש וע"כ לותה התורה כבד את אביך . למען עשות כדת אשר ילוו את בניהם בפרטי המעשי' הישרים הבלתי כתובים בתורת ה' בפרט . כ"א בכלל ועשית הטוב והישר :

פט"ז עוד יורה דעה למשים הדת שיתן עינו ולבו על הנסיון ר"ל שיכסה טבע העם והמדינה אשר בה יסדר הדת לחוקק להם חקים ישרים כפי טבעם במקומותם בזמניהם כי על כן לא נחקרו בכללים ידועים מאז ומקדם איך יתנהג משים הדת יען הדבר תלוי בנסיון כפי הזמן זה מקום והעם לעשות גם כטוב לחוקק להם חקים טובים להסיר מהם מוקשי ההפסד ולהנהלם על במתי האושר האנושי והאלהי :

ספר המדות

מאמר ראשון

פרק א' כל מלאכה וכל לימוד גם כל יראה מעשה וכל בחירי' כי הוא לתאות דבר טוב. על כן הטיבו אשר דברו כי טוב הוא אשר הכל יתאוו. נראה שיש הפרש בין התכליות. כי מהם פעולות ואחרים זולתם הם הפעולים. אמנם מהדברי' אשר להם הכליות בלתי הפעולות יותר טובים הם הפעולים מהפעולות. תכליות רבים לרבים מהפעולות והנמצאות והמלאכות והלמודים. הרפואה תכליתה הבריאות. עשית הספינה הליכתה בים. תכלית הנהגת צבא המלחמה המלחמה הנצחון· תכלית הנהגת הבית העושר· רבים מאלה תחת מעלה אחת כמו עשית הרסנים שהיא תחת רכיבת הסוסים · וכל מלאכות שהם הכנות הכלים לרכיבת הסוסים · וכל אלה המעשים המכונים לדבר מלחמה הם נכנסים תחת הנהגת הצבא ובזה יסודרו אלה תחת אלה · בכל הדברים תכליות המלאכות העליונות הם נכספים מאשר תחתיהם כי הם דרושים בעבור העליונים · אמנם אין הפרש בין שיהיו הפעולות תכליו' המעשים או זולתם דבר אחר · ר"ל הפעולי' כמו בלמודים הנזכרים · הנה אם יש שם תכלית אחד לנפעלים אשר בעבורו אנו רוצים אותו

פירוש

פרק א' כל מלאכה · ברצות החוקר ללמד לאדם מוסר השכל אשר הוא הדעת יושר ההנהגה על ארבעת רבעיה · שהם הנהגת עצמו וביתו והמדינה והממלכה · תחלה המעשים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם קיי מוסר והצלחה [illegible] אשר [illegible] ישלם מבלעדי ידיעת [illegible] כי הוא זה המעיר את כל פועל לפעול מפעלו ואת כל משכיל להשכיל מושכלו כטעם סוף מעשה במחשבה תחלה · וכמו שיאמר (בשביעי לשלישי מזה).ע"כ זכרונו בא לפניו ראש ספרו בכלל איך שידיעת התכלית מוכרחת בראשי' כל מפעל ולימוד מוסר השכל המתבאר בזה : כל מלאכה · כל בעל מלאכה מה יפעל מלאכתו לאיזה תכלי' מה וכן כל עוין באיזה לימוד יכוון להשיג תכלי' טוב · אם ידיעת האמת בדברים ההכרחיים ר"ל בדברים הטבעיים · או להשיג טוב בדברים האפשריי' ר"ל המלאכותיי' · גם כל מעשה · וכן כל העושה מעשה בגופו להנאו' חושיו בהיותו נפת' מהמתאו' לידבק בטוב הערב לשעתו ורע ומר באחריתו : וכל בחירה · הוא העושה מעשה בגופו בהשגת מוחשיו אחר הסכמת השכל ובחירתו בטוב המועיל באחריתו אף כי ירע לשעתו : כל אלה הארבעה יכוונו להשיג תכלי' טוב בפעולתם כפי מחשבתם : לתאות דבר טוב · הפועל יתאוה להשיג הטוב המושג מהתכלי' ההוא · ולפ"ז יהי' כל תכלי' טוב : אם אמיתי בטוב המועיל ואם מדומה בטוב הערב לשעתו · ובהיות כי לא תוהו ברא ה' את עולמו כי אם לתכלי' יצרו · וכל תכלי' הוא טוב כאמור · לכן לדק הר"י ז"ל בע"ח ריש עיגולים וכללים באמרו שתכלי' הבריאה הי' כדי להטיב לברואים ע"כ · ויראה שזה כוונת כי טוב האמור במ"ב · כי תכליתן לטוב · ועל שם פעולת זה התכלי' הטוב נקרא הוא ית' בשם טוב ככתוב טוב ה' לכל · הודו לה' כי טוב : ובל"א יכונה כ"י בשם גא"ט ר"ל גו"ט פי' הטוב התכליתו : הכל יתאוו · גדר הטוב ומהותו הוא שכלם ישתוקקו להשיגו בפועל כפם

פירוש

כאמור : נראה שיש הפרש · ר"ל ב' מיני תכליות יש לכל פעולה · א' רחוקות ב' קרובות · המ"ב תכלי' הנהגת צבא המלחמה הוא הנצחון · והוא התכלית האחרון הדבק בפעולה ולא יעבור ממנה לזולתה · אולם גידול הסוסים ועשית הרסנים וכלי זיין הם התכליתיים הראשונים אלה איפה יכנה בשם פעולות ר"ל שהם רק פעולות משמשו' להשגת התכלי' האחרון אשר יכנהו בזה בשם פעול ואח"ז יכנהו בשם תכלי' הראשי והעליון · ובהיו' שהוא הנרצה לכן יהיו הפעולים שהמה הראשיים המה הטובים כאמור : תכליות רבים · תכליות שונות יש לפעולו' שונו' כמו שמפרש והולך : רבים מאלה קצת התכלי' ישמשו שימוש הכנה לתכלי' הראשי והעליון כמו רכיבת הסוסים הוא תכלי' עליון ועשית הרסני' והמתגים לסוסים משמשת לה : וכל אלה · ר"ל עשיית הרסני' ורכיבת הסוסים ויתר התכליות המשמשו' למלחמה יוכללו תחת ההנהגת צבא המלחמה אשר הוא התכלי' הראשי והיותר עליון מהם · לכן הוא המעולה מהם כי הקודמים לו משמשים לו שימוש העבד לרב : נכספים · הפועלים מתאוים וכוספי' להשיגם לכן הם נכספי' : אמנם אין הפרש · אין הפרש בין התכלי' הראשי הנכסף אחר תכליות הקודמים לו והוא המכונה בשם תכלי' הפעול · לבין התכלי' אשר תחתיו שהוא מהתכליות הקודמים והוא המכונה בזה בשם תכלי' פעולה : הנה אם יש שם תכלי' אחד · אחר שיאמר בקודם שכל הדברים הם בעלי תכליות אם אחד או רבים תחתונים ועליונים · דאג לאמר אולי יאמר מי שאין ביכלתנו להשיג מוסר האדם ותכליתו העליון כי עליון לעליונים וכל מה שנדמהו להיו' העליון האחרון איננו אמת כי עוד עליונים אחריו ואנחנו לא נדע · על זה הוא כמשיב לאמר תשוקתנו על השגת זה האומ' היא לאות על יכולת השגתנו אותה כ"א יהיו התכלי' בעלי בלי תכלי' תהי' התשוקה לריק כי אין ביכלתנו להשיג הבב"ת · והטבע לא יפעל דבר לבטלה · כאן הבן שואל · הן ידענו זאת שהשי"ת הוא עלם בב"ת

ספר המדות לאריסטוטלים

אותו ושאר התכליות בעבורו לא בעבור אחר · זה התכליות הוא הנכסף · ב"א הי' נרצה בעבור דבר אחר יעבור הדבר לבלי תכלית והי' הכוסף האנושי הבל וריק · ברור הוא כי זהו הטוב והנבחר ועל כן ידיעתו הוא עזר לחיים : וכמו שהמורים בחצים ישימו אות יישירו נגדו : כן הדבר הזה כי בו נשיג יותר הראוי : ולפ"ז ראוי לחקו' בדרך אמת מה הוא . ולאיזו' מהדברי' העיוני' או המעלו' ישוה (גירסא אחר' ילוה) נרא' בבירור כי ליותר מעולה וליותר מיוחדת : וזה נראה כי המדינית . שהיא תסדר מה הם הלימודי' המחויבים היותם במדינות ואיכותם כי (ג"א מי) כל אחד הראוי ללמוד אותם ועד מתי נראה כי המעולות מהמעלות הם תחת זאת כמו הנהגת צבא המלחמה : והנהגת הבית . וצחות הלשון . והיא גם תשתדל בשאר פעולות הלימודים . עוד תשים דת מהו הדבר הראוי לעשות וממה ראוי להזהר . הנה זה התכלית יכלול תחתיו התכליות אשר לשאר פעלי הלימודים . על כן בבירור לזהו (ג"א שזהו) הטוב האנושי . ואם הדבר הוא אחד לאיש אחד או למדינה אחת . יותר גדול ויותר שלם הוא אשר להטבת המדינה ולהשגחתה · ואם הנאהב הוא למדינה אחת יותר טוב הוא אשר לכל העם ולכל המדינו' ולפי

פירוש

בכח הבלימו' המתאחדי' בו · ולכן לא יתכן שיושג להשיג ב"ת · וא"כ למה הטביע בנו טבע התשוקה על השגתו לריק · התשובה הש"ת מושג מבחינה מפעליו ככתוב וראית את אחורי ר"ל הברואי' הנמשכי' אחרי פוסטר"יארי בלעז וכמו שת"א ית דבתרי : וזאת ההשגה בלתי נמנעת מהאדם ואליה תשוקתו · והיא אושר האדם והצלחתו האמיתתי ובה יבדל מכל ב"ח זולתו · ואם היות שגם זאת ההשגה הוא בעלת בלי תכלי' ככתוב אין חקר לתבונתו · מ"מ לא על השלם המלאכה כגמור וכל המשיג שמץ דבר מזו ההשג' הרי זה מאושר לנצח · כי ישוב נפשו ושכלו ומושכלו עצם אחד וחיו לנצח בגלל המושכל הנצחי: נאום יצחק הלוי הגהה זו מצאתיה כתוב על הגליון וז"ל · ("אמר משה מרעסוי · אין צורך לזה כי הדבר מבואר בעצמו על הדרך הזה · הגהה צודקת ובלתי מסופקת הוא התשוקה תכוון אל דבר ותבקש להשיגו ד"מ א' · אם לא יהי' א' ככסף בעצמו כ"א בעבור ב' מבואר שלא השתוקקה אל א' כי אם אל ב' · ואם גם ב' נלאי ככסף בעצמו כ"א בעבור ג' · הנה לא השתוקק המשתוקק לא אל א' ולא אל ב' כ"א אל ג' · ואם ילך הדבר כן ובלי שתגיע לעולם אל הטוב הנרצה בעצמו · מבואר שהיתה התשוקה אל לא דבר · וזה סותר ההנחה הצודקת שהנחנו · ר"ל שכל תשוקה תכוון אל דבר · ולפי הספק תהיה ללא דבר עכ"ה") : ברור הוא · א"כ איפה מבואר שיש שם תכלי' ואחרית טוב לכל התכליות שהוא האושר וההצלחה הטובה האנושית אשר כל התכליות הטובו' הם בעבורו כמו שאמרנו בראש הפרק · ואליו יכלו כי לא יעברו התכליו' לבלי תכלי' : עזר לחיים · ידיע' זה התכלי' תהיה עזר לקיו' חיים עריבים אם נייסר דרכנו נכחו כמורה החצים למטרה · וזה מבואר מאד שידיע' לימוד הנהגת המדינה שהו' התכלי' המכוון בזה כמו שיבוא הוא עזר להשגת כל טוב : נשיג יותר · בידיע' התכלי' נשיג יתרון הטוב הראוי לבוא לכל דורש אותו בשבו' כאותו' : מהו · מה הוא התכלי' המבוקש : ילוה · ר"ל לאיזה חכמה יחובר מדע זה התכלי' עד שנבקשהו בדרך החכמה ההיא : נראה בבירור · אחר שגדר התכלי' המבוקש הוא הטוב הנבחר כמו שקדם בד"ה ברור

פירוש

הוא · לכן בעין הבחינה נר' זהו ביור שזמון בוז לתכלית מעולה והיותר מיוחד בהם ר"ל הכולל לאשי תכליות הרבה תחתיו · וזה נראה כי המדינית · ומזה יראה שהמדע המבוקש הוא חכמת הנהגת המדינה ביתרון הכשר הטוב ליושביה : שהיא תסדר · יען שהנהגת המדינה תסדר כל הלימודים המוכרחים לאיש איש במלאכתו המוכרחי' למדינה ומהמבואר שהמסדר קודם בשבה ובזמן להמסודר ממנו : לכן יהיה לימוד הנהגת המדינה קודם בזמן ללימוד שאר הלימודים : מה הם הלימודים · ד"מ הנהג' המדינה תכריח ללמוד חוקי' ומשפטים להסיר העול מן העם ותלוה בלימוד הכשר עבודת האדמ' ומלאכו' המאכלי' לכלכל יושביה בנעימו' · ויתר הלימודים המשתמשו' למלאכו' : מי כ"א · פי' מי הראוי לחכמה זו ומי לזו · כי המדיני' תאמר שהדבר תלוי בתשוקת כל משכיל למה דעתו נוטה · ועד מתי · עד מתי ילמוד כל תלמיד לימודו : ד"מ המדינית תאמר בימי הבחרות ילמוד האדם לימודיות וחכמת ההגיון למען חדד השכל ולהדריכו בדרך ישר במדו' ובמעלו' · ובאמצעית השנים ילמד טבעיות · ולעת הזוקן אלהיות ע"ד אמרו ז"ל אכתי לא קשאי · ובעת ההיא ישוב הפרש מלבא המלחמה · וכיוצא בזה בכל הלימודים תשים המדינית סדר : נראה כי המעולות מהמעלו' עוד ידו נטויה להוכיח שידיע' הנהגת המדינה היא הנבחרת מכל הידיעו' אם בהיותה כוללת תחתיה שלשת הידיעו' היותר נכבדו' כמו הנהג' צבא המלחמה לשמור המדינה והנהגת הבית · וצחות הלשון רומז להנהגת האדם · כי ראשית הנהגת האדם להיו' מדיני בטבעו עוזר לרעיו ונעזר מהם וכל זה ישלם בדבר שפתים להודיע צרכו לרעהו · ואם שלם אלה ישמשו לחכמה המדינית ק"ו שאר התכליו' : והיא גם גם כוללת תחתיה יתר הלימודים ותתן דת וחוק לימוסי איך ינהגו הקהל חוקה אחת להם : שזהו הטוב האנושי · ר"ל שלימוד הנהגת המדינה האמור הוא הטוב האנושי ואשרו : ואם הדבר הוא אחד · ואם דבר הטוב הנכללת תחת הנהג' המדינה יהי' טוב פרטי לאיש אחד וטוב כערכו יהי' כללי לכל המדינה · יהיה הטוב הכללי ר"ל המדיני יותר נבחר

מהאישי

ולפי זה למלאכה המדינו' ראוי לעיין התכלי' האחרון בחיים האנושים. מה שיאמר בדבר זה יהיה אמתי מספיק אם יהי' פרסומו כפי חומר הנושא. כי אין ראוי להיו' חקיר' האמת שוה בכל המאמרים כמו שהחומר אינו שוה בדברים העשוים בכל מלאכה. ועל כן הדברים הטובים והישרים אשר המדינות חוקרת עליהם יש בהם דעות חלוקו' וישיבוש עד שקצתם יראו כי אינם בטבע כי אם בתשומה דתיית לבד. ויבוא שבוש בדברי' האלה. כי מהטובות אשר מחוץ יקרו לפעמי' חסרונות. כי כבר אבדו קצת אנשים לרוב עשרם ואחרים לרוב כחם · ולכן ההקדמות והתולדות בזה הלימוד להראות האמת כראוי · ראוי להיות בנאהב ובנכסף הדברי' המפורסמי' דומים לאמתיים ומדברים שהם על הרוב. וכן ראוי לקבל כל אחר מן המאמרים כי מן המחויב להם לחקור אמתת הדברים בכל אחד מהסוגי' כפי אשר יקבל טבע הדבר. כי שגגה היא לבעל חכמת השיעור להקור בדברי' הנאותים. ולבעל צחות הלשון קוה מופתים כל אחד מהאנשים ישפוט הטיב הדברים אשר יכיר · ולכן השופט הטוב כל אחד א' מהדברים אשר הוא לומד בכל הדברים. וע"כ הנער אינו תלמיד הגון במדינית. כי לא נסה ללכת בדברים שהם דרכי החיים. וההקדמות

פירוש

מהאישי · כי הטוב ישובח בהיות נהנין רבים : ולפי זה · בעבור גודל יקר לימוד הנהג' המדינה על יתר הלימודים המסודרים ממנה · והטוב הגדול הנמשך לבני האדם ממנה · לכן ראוי לבקש בה תכלית האדם ואשרו : אם יהיה פרסומו · אם משכיל על דבר הנהגת המדינה הוכח יוכיח אמיתת איזה ענין בהיקש פרסומי ר"ל שתהיינה הקדמו' ההיק' מהמפורסמו' אז תהיה הוכחתו אמיתי' ואינם מוכרחים להיות מוחשו' או מושכלות כחק היקשי יתר החכמות : בהיות מוגר נושא המדיני' מוסד על המפורסמו' לעם ועם כמנהגו ואין בשכל מבוא להכריע דבר מתנגד להמפורסם · המ"ב גילוי הראש ונשיקת ידי בעלת הבית הוא כבוד בלאומים וגנות ליהודים · לכן ילקחו הקדמו' היקשי' מהמפורסמו': כמו שהחומר אינו שוה · כמו שחמרי המלאכותיים בלתי שוים במלאכתם ר"ת המתכות יכובד בהכאת קורנס והזכוכי' בהתכה ונפיחה וכיוצא בו · וכן התאמתו' מיני המדעים השונים בלתי שוים במהות היקשיהם · קצתם ילוקחו מהמוחשים ומהמושכלות הראשונו' כמו בחכמ' המדיד' וקצתם מהמקובלות כמו בהתאמתו' דברי שמים · וקצתם מהמפורסמו' כמו חקי הדת ולימודי המדינית ועל"כ · בהיות המדינית מיוסדת על המפורסמו' · והיו המפורסמו' מוסכמו' בכל עת מב"א ובלי השכל בדבר : לכן נמצא בזה דעות חלוקו' בין כתות בני האדם עד שיהיה הטוב לאחד רע בעיני האחר והמגונה בעיני האחד משובח בעיני האחר כמו שקדם · עד שחשבו קצתם כי טוב המדינה ורעתה אין בטבע השכל האנושי לדעת אותם על אמיתתם · ככתוב מי יודע מה זה טוב לב"א (קהלת ו') · כי אם בכח נותן הדת (אם השכלית באפס בחינה בע"ור · או) האלהיית הידועה בע"ור האמיתי · ויבוא שיבוש · ואשר עוד יבלבל המשכילים מבוא בדרך ישרה בלימוד המדיניות הוא בראותם הרע הנמשך מהטוב המדומה אשר מחוץ לנפש · באבדון העשירים בעבור עשרם והגבורי' בעבור גבורתם · על כן יצא משפט מעוקל ואין יודע מה זה טוב לב"א · עד שקצתם יחשבו העוני טובה · עד"הכ יש עושר שמור לבעליו לרעתו וגם לא שמע נערה · וכן אמרו ז"ל יאה עניותא לישראל ·

פירוש

לכן ראוי להיות המחקר בלימוד המדינית כפי הנאהב והנכסף לעם ועם במפורסמו' המוסכמו' אצלם · וללכת בדרכי היקשיהם כפי הנאות להם המ"ב דרכי היקשי התלמוד לאחד · והמדקדקי' לאחד · והמקובלות לאחד · וכלם משתנים מדרכי היקשי הפילוסופים · ובז' ר"ל : כאשר יאותו היקשינו לעסוקם במפורסמותיו יהיו היקשינו נאהבים ונכספים להם כאמור בפנים · והוא הדבר שאמרו ז"ל אזלת לקרתא זיל בנימוס : מהדברים המפורסמים · ר"ל שתהיינה ההקדמות מהמפורסמו' הדומים לבעליהם אמיתיו' והרצוים לרוב העם כי הרצוי למעט מהעם איננו עוד מנהג קבוע ואיננו נכנס בגדר המפורסמו' · וכן ראוי לתלמידים לקבל · מן הראוי שכל תלמיד ישמע דעות שונות ויברר הצודק מהבלתי צודק בדרכי החכמה ההיא אשר בה עסקו · וכן אמרו ז"ל איזה חכם הלומד מכל אדם : בכל אחד מהסוגים · בכל מין חכמה וידיעה ראוי לחקור כפי טבע הידיעה ההוא : כי שגגה · כי בעל חכמת המדידה יטעה בחכמתו אם ילך בה בדרכים נאותים ר"ל בלתי מוכרחים בהיקשים שכליים · ר"ת אם יאמר המודד נאות לזה הגלגל שיהיה שוה כמו זה הקוטר ויבנה על זה היקשו · הנה יהיה היקשו מסופק הפך דרכי היקשי המדידה שכל מופתיה נאמנים ומוכרחים כפי טבעה · והפך זה אם בעל הצחות יקוה לעשו' מופתים הגיוניים על צחות לשונו · יהיה זה שגגה ממנו בהיות הקדמותיו שיריים והלציים · ומהקדמות הלציות לא ילדו תולדות מופתיו' עכ"פ . לכן ראוי לכל משכיל להשכיל בכל דבר חכמת בינה כפי דרכי החכמה ההיא כל אחד מהאנשים · כל שופט ישפוט לצדק בהיותו מבין הדבר על בוריו : ולכן · ומבואר א"כ מזה שהשופט והחוקר הטוב לאמת דבר צודק מדברים בלתי צודקים : ראוי לו ללמוד כל הדברים הסותרים זה את זה בדרוש למען ידע להכריע האמת מהספק כי אם אין דעת בסותרי' הכרעה מנין : וע"כ הנער · ובהיו' המדינית מיוסדת על המפורסמו' · והמפורסמו' בלתי נקנות בשכל כי אם ברוב ידיעו' המנהגים שונים · אף כי רובי המדינית מיוסדו' על הסרת ההיזק מב"א והעזרים קצתם מקצת · אשר זה לא

ישלם

וההקדמות הם מאלה . וכאלה עוד הרודף אחר התאוות לריק ישמע ובלתי הועיל . כי אין התכלית הידיעה אלא המעשה . אין הפרש בין הנער כפי שניו או כפי מדות הנערות . כי אין החסרון לפי שנים כי אם לפי היותם בתאוות ורדפם אחריהם . כי לאל' לא תועיל הידיעה כמו שהוא בחוטאים . אמנם העושים ופועלים תאותם בדעות יועילום הרבה מאד דעת אלה הנה כבר נאמר דרך הקדמה למי שהם עושי' ופועלים ובדעת הראוי לשומע ומשמיע שהו' המדינית ואיכות המופתים והראיות שהם מהמפורסמים ומהו העיקר המושם שהו' תכלי' המין האנושי :

פרק ב'

כבר זכרנו כי כל ידיעי' ובחיר' תכסוף שום דבר טוב . מהו הדבר אשר נאמר שתכסוף המדינית . ומהו הטוב העליון בכל מעשה בני אדם . מוסכם הוא כמעט לרבים בשם אושר · כי ההמון גם החכמים כן יקראוהו וכלם יחשבו כי כלות ימיהם בטוב ועשות טוב כי זהו מאושר והם חולקים במהות האושר . ואין ההמון מסכימים עם החכמים . כי אלה יחשבו אשר מדברים נגלי' ומפורסמי' . כמו התאו' והעושר והכבוד · ואלה יחשבו כי הוא דבר אחד . גם ההמון יתחלפו בדעותיהם . כי החולה יאמר כי הוא הבריאות והנבל העושר . אמנם הבוערים בעם לרוב סבלותם יאשרו האומדים דבר אצלם ויתמהו ממנו · וקצת אנשי' חשבו זולת זה · כי הוא טובות רבות . והוא דבר נבדל בעצמו והוא סבה לכל הדברים היותם טוב · אולי יהיה פועל ריק חקירת כל דעו' אשר בתחלת העיון יראה הראוי לחשוב שיש להם טעם . לא נכחד ממנו אשר יש הפרש בראיות אשר הם מן ההתחלות . והנה גם אפלטון

פירוש

ישלם כ"א לבעלי המדו' הטובו' המושלים ברוחם · מש"כ בנער שעדיין לא קנה ידיעו' רבו' במנהגי' המפורסמו' שונו' ואיננו מושל ברוחו כי יגברו בו התאוות בעבור חוזק רתיחת דמו · לכן אינו הגון לשפוט מישרים במדיניית · פן יטוה משפט אם בעבור חסרון ידיעה בדרכי החיים העריבים · או פן יטה אחר יצרו הגובר עליו ולא יתן מקום לשכל להיו' נשמע לו בעשו' הטוב והישר במדינה · ובזה אין הבדל בין נער לזקן הבלתי מושל ברוחו כאמור אחריו: וכאלה עוד הרודף · ר"ל כאלה הבלתי הגונים למדינת הוא הרודף להשיג תאותו : כקהקדמו' הם מאלה · ר"ל וההקדמו' שעליהם נוסדו היקישי המדינית הם מאלה דרכי החיים האמורים שאין בכח הנער להשיגם עדנה · לא תועיל הידיעה · כי מי שיצרו תקפו איננו שב מידיעתו : יועילום הרבה · כי ידעו לבחור בטוב האמיתי לפי השכל הישר · כי כל מושל ברוחו ראוי לו עכ"פ לדעת איזה דרך ישרה שיבור לו לנהל את נפשו בה וחי בה חיים נעימים · כי המדינית מסורה למסדרי הדת לשנו' מנהגיה לעתים מזומנים בכל מדינה ומדינה ועם ועם ובכל דור ודור כפי הטוב והישר להם בשעתם ובמקומם · ולכן לא הזהיר' התורה עליהם כי אם בכללים קצרים כמו ועשית הטוב והישר ר"ל בעיני השכל לשעתו ומקומו : הנה כבר · חזר מעניינו של פרק בשיטה האחרונה לאמר שבזה הפ' הקדים הקדמה להישיר דרך לפני המושלים ברוחם החפצים להתנהג בדרך ישרה כפי אשר תאמר המדינית · ושכל היקישי המדינית מיוסדים על הקדמות מפורסמו' והיות ידיעתה היא התכלית היותר ומעולה למין האנושי :

פרק ב **כבר** זכרנו · אחר שביאר בקודם שידיעת המדינית הוא הראשית שבכל הידיעות וכז משפט הבכורה · וביאר ג"כ שכל עוין או עושה

פירוש

יכספו להשיג תכלית מה · אשר הוא הטוב הנדרש בכל פעולה · ושם נאמר שרבים מהפעולו' לשם תכליו' הרבה תחתונו' ועליונו' · ועליון על עליון כולל כל התכליו' תחתיו · בא בזה הפרק לבאר מהות תכלית המדיניית ומהות התכלית העליון וטובו בה : מוסכם · כבר הסכימו רבים וכן שלימים לקרוא זה הטוב העליון אשר במדיניית בשם אושר · ועניינו תהלה והצלחה · כמו כי אשרוני בנות כי הצלוני (ראשית ל') · אשרי אדם מצא חכמה (משלי ג') · פי' תהלת האדם והצלחתו היא השגת החכמה : כי כלות כי כל אדם אשר יתענג כל ימי חייו בטוב האושר ההוא · ויעשה המעשים המובילים אל השגת האושר ההוא זהו המאושר והמוצלח: והם חולקים · עם היות שכלם מסכימים יחד בשם · הנה עם זה יחלוקו במהותו· כי אלה · ר"ל ההמון יחשבו כי מי שהשיג הטוב המדומה והערב לשעתו אשר לו שם בשלשה תאוה · כבוד · עושר · הרי זה מאושר : ואלה · ר"ל החכמים : האומרים דבר המספרים שארעו דברים זרים בטבע המציאות כספורי הנסים הטפילות עד"הכ פתי יאמין לכל דבר · אשר רוב המון ב"א יאשרו מספרי זרים כאלה ויחשבו בעיניהם חסידים שומרי אמונים · אף כי ברוב ספוריהם יכחשו בה' ימרוהו למזמה : והוא דבר נבדל · ר"ל מלאך נבדל מחומר והוא המטיב לכל בטובו' מיוחדו' אליו

וזהו דעת אפלטון אשר תבין אותה בסמוך · וכן יאמר הכתוב המלאך הגואל אותי מכל רע : אולי · יתכן שצדיק והבל נעמול להזכיר כל הדעו' הנאמרים בזה · כי אין בם ממש אף כי בהשקפה הראשונה יחשב שיש בם טעם הגון : לא נכחד · דבר זה לא יכחד ממני כלומר אני יודע שיש הפרש בין הראיו' הנלקחו' מן ההתחלו' ובין הראיו' הנלקחו' אל ההתחלו' · כי הנלקחו' מן ההתחלו' הם אמיתיו' בלי ספק ונקראים מופתים . ד"א אם תדע כי יצא

השמש

אפלטון נסתפק בזה . וישאל אם בדרך החקיר' מן ההתחלות או אל ההתחלות. כאשר היא הליכת הפרסאות מהט"לטים אל הגבול או אל ההפך · ע"כ ראוי להתחיל מהיות' ידוע וזה יהיה בשני צדדים האחד ידוע אצלנו . ובי' ידוע מוחלט . וע"כ אולי ראוי להתחיל מהידוע אצלנו . וע"כ ראוי להבי' ממנהגים וחוקים ומשפטים צדיקים . ובכלל השומע חוקי המדינות די לו בהתחלות האלה ואם יראה לו מספיק אין צריך מופת למה . וזה אם יהיה לו מעצמו או יקבל מאחר ההתחלו' בנקל . ומי שאין לו אחד מכל אלה · ישמע דברי איש שאמר זה המשובח . ואשר מעצמו יבין הדברים הנשמע למורה הטוב הוא טובו ואשר מעצמו לא יבין ולא ישים אל לבו אשר ישמע מאחר . הנה זה לא יועיל :

אמנם אנחנו נאמר מה שנפרדנו ממנו אינו בלי טעם שיחשוב שהטוב. והאושר הם מהדברי' הנאותים לחיים האנושיים:

רבים ונכבדים שמו הטוב העליון התאוה ולכן אהבו חיי עונג ולא זרו מתאותם · ג' מיני חיים הם היותר מעולים · המין הנזכר עתה

פירוש

השמש על הארץ יהיה זה מופת אמיתי שהאיר פני האדמה והו' נקרא ראיה מן ההתחלה והסבה אל המסובב ממנו · אך הנלקחו' אל ההתחלו' יתכן שיהיו כוזבים · ד"מ אם תראה אור כי יהל · ותרצה להוכיח ממנו לאמר א"כ כבר יצא השמש על הארץ · יתכן שיהיה זה היקש כוזב · יען הלכת בו מהמסוב אל הסב' והתחל' שהוא ענין בלתי מחויב כ"א אפשרי לבד : וזה שמציאו' השמש מחייב מציאו' האור · אך אין מציאו' האור מחייב מציאות השמש עכ"פ · כי יתכן היות סבת האור והתחלתו איזה מאיר זולת השמש כמו אור אש והכוכבים · והנה ההתחלו' אשר בחכמה המדינית המה החקים והמשפטים אשר בדת שהם התחלה וסבה אל הטוב הנמשך מהם · ואל ההתחלו' המה הטובו' הנמשכים מהחקים ומסובבים מהם · וההיקשים הנעשים מן ההתחלו' נקראים מופתים ואין להם מדחה בשום אופן · והנעשים אל ההתחלו' נקראים ראיות אשר יתכן שיהיו כוזבים לפעמים · והנה אריסטו לא יספק איזה דרך יעלה בגבולי היקשי המדיניות כי מן ההתחלו' המה הנבחרים כאמור · אבל אמר זה לתת טעם על מה שלא חשש להזכיר כל הדעו' הנאמרים במדינית יען היותם אל ההתחלו' אשר לא אמון בם וזה אמנם לאנשי המדינה · אך למסדרי הדתות נהפוך הוא כי מן ההתחלה והסבה הוא הטוב הנדרש · ואל ההתחלה והמסובב המה החוקים : מהט"לטים · שם עיר במדינה מה · אשר משם אל הגבול דרך אחד · אך מן הס' אליה פרסת דרכי' ר"ל שאם הדרך מתפצלת לדרכי' שונים לט"לטים ולערים זולתה · לכן ההולך מהטלטים אל הגבול ילך בטוח כהולך מן ההתחלה · אך ההולך מן הגבול אל הטאלטים יתכן שילך נתעה כהולך אל ההתחלה : „) אמר משה מדעסוי טעה בזה כי לא ראה כי אם ההעתקה בלשון הערב ואולי היא מוטעת במקום הזה · וכן נ"ל דומה לאילטודיא שבו נוכל ללכת מן פוסקי שכר הנלחון בלשון יוני אטלאטעם אל הגבול או להפך(עכ"ה) מהיותר ידוע · ר"ל אם מן הסבה שהם החקים אשר בדת או מן המסובב שהוא הטוב הנמשך מהנה : או שהוא ידוע מוחלט · ר"ל מפורסם לכל : מהידוע אצלנו · מהחוקים ומשפטים אשר בדת הידועים אצלנו לבד כמנהג החקים המפורסמים שאינם מפורסמו'

פירוש

לכל לכן אי אפשר להתחיל מהידוע המוחלט · ואף גם זאת שההתחלות הם יותר ידועות אצלנו ונאמר אל ההתחלו' · כי לא רבים יבינו הטוב המסובב מהחקים : ממנהגים · כי אלה המשפטים לא נוסדו בלתי אם לטוב המדינה · ואם רבים אינם יודעים למה נוסדו : ואם יראה לו מספיק · ואם יבין טעם הגון למה נתקן המנהג ההוא · או א"צ עוד למופת למה נתקן בשכבר ידע : אם יהיה לו מעצמו · אם שיבין טעם החוק ההוא שעשאו התחלה מעצמו או הבינהו זולתו . ומי שאין לו · ומי שאינו מבין הטעם לא מעצמו ולא מזולתו, יקבל עכ"פ החוקים ההתחליו' מאיזה מורה שיאמ' זה החוק הוא המשובח לנו בו . בין ידע מהות טובו הנמשך ממנו או שלא ידע : ואשר מעצמו · ולפ"ז כל מבין מעצמו סבת הנחת החוקים שנאמרו מפי המורה הטוב · זהו טוב לו : ואשר · אולם הבלתי מבין מעצמו ואיננו נותן לבו אל מה שיבינהו זולתו · הוא זה גבר לא יצלח במדינו' : מה שנפרדנו · נחזור למה שנפרדנו ממנו לדבר מאושר האדם והצלחתו הנמשך מהמדינו' : אינו בלי טעם · דבר זה איננו בלי טעם כמו שיחשוב אחד הבוערים שהאושר הוא ללא יועיל כי אם נהפוך הוא בלי ספק שהטוב והאושר נאותים לחיים האנושיים · כן פי' הרמ"ע · ולפי ביאורו איננו מקושר כאמור לפניו · לכן נראה לבאר על זה התאר · אמנם אנחנו לא כן נחשוב כמו שיחשוב הבער האמור לפניו · שאין טעם וסבה בחוקים המיוסדים אבל אנחנו נאמר שכל החקים שנפרדנו בם ומאמנים אשר עדן לא קבלו החוקים ההם · אינם בלי טעם בלי ספק כמו שיחשוב הבער · אבל נחשוב שהטוב והאושר הנמשך מהם הם נאותים לחיים האנושיים : זה נראה לי נכון בביאור זה : רבים ונכבדים · עתה שב לעניינו הראשון לדבר מאושר האדם והתחיל להניח ההתחלו' אשר גם דבר תחלה · ואמר כי רבים חשבו שהצלחת האדם ואשרו הוא השגת התאוות החמריות כמאכל ומשגל וזולתם מתאוות חושת החושים : ג' מיני חיים · שלש אלה מיני החיים אשר יוכל יחשבו ליותר מעולים משאר החיים · ע"כ אולי בהם או באחד מהם ימצא האדם אשרו והצלחתו · והם חיי התאוה האמור · ב' חיי המדינים ר"ל חיי הכבוד · ג' חיי מחשבה ועיון :

נחשבים

פירוש

נחשבים בהמיים: השם תאותו אשרו הוא זה נמשל כבהמו' נדמו: כי רבים: אלה האומרים שהתאוה היא האושר מביאים ראיה לדבריהם שהשלטונים רבים עשו כן כמו אנפילו שהתפלל לה' שיאריך גרונו למען ירגיש זמן מה במתק המטעמים אשר יאכל: ואשר הם מעולים והמעולים מן הראשונים אמרו שהאושר הוא הכבוד: יען היותו תכלי' חיי המדיניים: כי האדם נאות כפשו הכבוד יטיב מדותיו למען יתכבד מנכבדי בני אדם: יותר חיצוני הכבוד הוא אושר מדומה יען היותו חוץ מהמאושר בהיו' הכבוד ביד המכבדים ברצותם יכבדו וברצותם יבזו ואין ביד המכובדים כ"א הסכנה על קבלת הכבוד: ואנחנו נכיר ואנחנו יודעים סגולת האושר והצלחה האמיתית היותו דבר טוב בלתי חוץ מהמאושר ואשר בקושי יוסר ממנו מה שלא יתכן היותו הכבוד בהיותו חוץ ממנו וסר בקלו' ברצון המכבדים והוא הדבר שאמרו ז"ל איזה מכובד המכבד את הבריו' ר"ל שהכבוד הוא יותר ביד המכבדים ממה שהוא ביד המכבדי' כאמור והוא הדבר שכתבנו (ביו"ד מל"ט לאסף ב"א) היה מכבד ולא כבד פן תקל:

פירוש

המדו' המכונה בשם יראת ה' הוא ראשי' והגעה לאושר המכונה בשם חכמה ומ"מ איננו אושר שלם כ"א הגעה וזה לכמה סבו' א' האושר יקנה האדם במעשים המאושרים ולא יתכן שיקנם בבטלה ומשא"כ ט"ב המדו' כי נמצאים בישן ומי זה בעל מדו' בכח ולא יפעלם כל הימים ב' גדר האושר חיים נעימים וערבי' וכמה בעלי מדו' הגונו' חיים חיי צער וזה לא יכנס בגדר האושר כלל: כי אם מתעלם לא יטיבו חייו כי אם שהתגלגלו ללחום כנגד מקריו הרעים: בשיר העיגולי הוא מליצה מפורסמת ליונים תדבר מבעלי קשי היסורים המזל: הג' החלק הג' מהחיי' הנזכרי' שהם חיי מחשבה ועיון ידבר בם לקמן: אמנם העושר אולם אם יחשוב החושב שהעוש' הוא האושר הנה זה לא יתכן לב' סבו' א' האושר המבוקש הוא רצוני כי האד' ברצותו יתאשר וברצותו לא יתאשר אולם העושר הוא הכרחי כמי שמרויח בסחורה בהתייקרה או המוצא מציאה והיורש וכיוצא בם ב' כבר התבאר שהאושר הוא טוב הדרוש בעבור עצמו לא בעבור תכלי' אחר העליון ממנו ומשא"כ העושר כי דרוש ידרשנו בעל העושר בעבור השגתו התוע' וה' הנמשכו' מן העושר

עתה חיי התאוה וחיי המדיניים והג' מיני חיי מחשביים ע"כ רבים הם נחשבים בהמיים כי הם בוחרים דרכי הבהמות והם נותנים טעם כי רבים היו (בעלי החיים) מהשליטים אשר כן עשו כמו שאמר אנפ"לו מלך פרס. ואשר הם מעולים והחרוצים בחרו להם הכבוד סברתם כי הוא תכלית החיים המדיניים. אכן נראה כי הוא יותר חיצוני מהמבוקש. כי יראה שהכבוד הוא יותר ביד המכבדים מאשר הוא במכובדים ואנחנו נכיר הטוב המסוגל כי הוא בקושי יוסר:

עוד יראה כי דרישת הכבוד היא למען ידאו ויאמינו הרואים שהם טובים ויבקשו שיכובדו מן התמימים וישרים יכירום כי הם בעלי מדות אז גלוי כי גם לפי דרכם מעלות המדות יותר טוב ואולי יותר טוב. ואולי יותר טוב שיחשבן היות זה תכלית החיים המדינים אכן נראה שהוא בלתי שלם כי נמצאהו בישן ובאשר לו הכח המדות ולא יפעלם כל ימיו עוד ימצאו סובלי רעות רבות לרוע מזלם ואשר חייו לא יאושר כי אם ממתעצם ומאלה די מה שנאמר בשיר העיגולי הג' חיים המחשביים נחקור מהם להבא: **אמנם** העושר הוא דבר מוכרח ואושר שהוא התכלית הוא רצוני עוד העושר אינוטוב הדרוש כי תועלתו לדבר אחר עוד יותר בזה הראשונים הנזכרים קצת יחשבו שהן תכלית יען כי הם הנאהבים בעבור עצמן אכן נראה כי אלה אינם התכלית ואם

עוד יראה עוד נרא' שהכבוד איננו האושר וזה היו שכבר מבואר בא' מזה שהאושר ראוי להיו' התכלי' העליון בטוב האנושי ולא ישרת לתכלי' אחר זולתו והנה הכבוד נדרש בעבור תכלי' זולתו כי דרוש ידרשנו הנכבד מן המכבד השלם והישר למען ידאו הרואים לותו' הכבוד ויאמינו כי נכבד הוא ובעל טוב המדו' יען ישיג כבוד מבעלי המדו' הטובו' ויתי' א"כ מעלות המדו' יותר טוב ממעלו' הכבוד בהיו' מעלת הכבוד משרתת למעלו' המדו' מה שלא יתכן זה באושר האנושי: ואולי ואולי יחשוב שיחושב באמ' שמעלו' המדו' היא האושר האנושי מפני כמה סבו' א' בהיותו התכלי' העליון נכבוד כאמור ב' בהיותו עוזר על הקיבוץ המדיני אשר לא ישלם מבלעדי בעלי מדו' הגונו': אכן נראה אבל איננו אושר שלם ר"ל עם היות שתיקון המדו' הוא הגעה לאושר עד"הכ ראשי' חכמה יראת ה' פי' תיקון

א"כ אין העושר נדרש לעצמו לכן איננו האושר המבוקש: עוד יותר עוד יש יתרון בזה לראשונים ר"ל לתאוה וכבוד האומרים לפני זה שראוי שיחשבו היותן התכלי' בהיותן נאהבים למבקשיהם בעבור עצמם משא"כ העושר שאיננו נדרש בעבור עצמו: אכן נראה א"כ כבר הראית לדע' שהתאוה והכבוד והעושר אינם התכלי' התאוה מפני שהיא אושר בהמי והאושר האמיתי ראוי להיו' בחלק שהאדם נבדל בו מן הבהמה והכבוד מפני היותו חוץ מהמאושר ר"ל ביד המכבדים והעושר להיותו בעבור תכלי' זולתו והמדו' להיותם נשארים בקנינם בכח ולא יצאו לפעל אף כי קנית בעלי המדו' הם קשי יום: ואם אמנם והן בהיו' עוד טובו' מוגבלות במה שאמרו לפני זה אשר גם המה ראוים שיסופקו אולי גם נמצא האושר המבוקש עכ"ז יעזבו הנה כי הנזכרי' יותר ראוים

שיספקו

פירוש

שיסופקו ואחר שלא נמצא גם דבר ט"ב כמו שכתב אלה :

אולי טוב לחקור · עתה ישוב יוסיף ידו על דעת אפלטון שכבר דבר ממנו בענין הצורו' הנבדלו' · ואומר שראוי לחקור על מהו' הנבדלים הכוללים אשר הניח ונשאול עליו איך ומה יאמרו בם · ובעבור תדע סתירת דעת אפלטון ראוי שתדע דעתו תחלה · ואומר מבואר הוא ענין שמו' הגדרים המורכבים מסוג והבדל משל כאמרנו בגדר האדם שהוא חי מדבר ר"ל שהוא מסוג בע"ח ונבדל מהם בדיבור המשותף לכל אישי מינו והוא זה ר"ל הגדר הוא מהו' האדם · וככה גדרי שאר הנמצאים · ויאמר אריסט"ו וסיעתו שמהו' כל נמצא נשוא בשכל ואין חוץ לשכל מהם דבר כי כמו שאין אדם בשכל ככה אין מין חוץ לשכל · אולם אפלטון וסיעתו יאמרו שמהו' כל מין וגדרו הוא עצם רוחני חוץ לשכל · וזה הרוחני בערך אל מינו כערך הדופס אל הנדפס ממנו או כערך החותם אל הנחתם ממנו · ואלה הרוחנים הם המה הטובו' התכליתיות אשר במאמרו' לדע' אפלטון כי הם נשאות על אנשי בני האדם ומודיעות למשכיליהם גדרי הנמצאים ומהותם שהם עצמי הצורו' הנבדלו' מהחומר אשר חוץ לשכל לדע' האפלטוניים · ובאמ' שכלי' האדם ואשרו הוא ידיע' הגדרים המהותיים לכל נמצא כטעם וכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו · פי' הוא שמו הגדרי · כי על כן המה מובאים אל השלם באדם בכל דור ודור (אשר למען הראותו פועל ה' הובא הנה כמ"ש הר"י ז"ל) לקרוא להם שמו' גדריים למען תתעלם נפשו בידיע' מושכלו' אלהיות ושבו נפשו ושכלו ומושכלו להיו' עצם אחד · וחי לעולם בעבור מושכלו האלהי · ואל זה ירמוז באמרו וכל אשר יקרא לו בלשון עתיד כי ירמוז אל שלומי אמוני המשכילים אשר בכל דור ודור כאמור · והנה מהו' אלה הגדרים יאמר אפלטון שהם צורו' נבדלו' מחומר חוץ לשכל המשכיל · והשגתם הוא טוב האדם ואשרו · ואריסט"ו יאמר אמת שהשגתם היא טוב האדם ואשרו : אך אין מהם חוץ לשכל המשכיל כ"א ההשכלה היא עצם מהותם : איך יאמרו · איך יאמרו בעלי הצורו' הנבדלו' האמור : ואם שלא · ועם שאין מדרך מוסר לחלוק על השמים צורו'

ואם אמנם דברים רבים הוברו בזה אבל יעזבו הנה :

אולי טוב לחקור מהו הטוב הכולל והדבר הכולל ולשאול איך יאמרו ואם שלא כראו לחלוק על שאלה כזאת הנעשית מאנשי' הנאהבים · והיא שימת צורות נבדלות · יראה בבירור כי אולי טוב הוא וראוי לקיים האמת לסתור דברי האוהבים הקרובים · וזה ראוי לכל אדם · ויותר להפילוסופים הנצבים להזק האמת · ומב' אוהבים נצבים בטבע דבר · דרך קדוש הוא להקדים כבוד לאמה · בעלי זאת הסברא לא היו עושים צורות נבדלות יאמרו בהם הקודם והמאוחר · ולכן לא העמידו למספרים צורות נבדלות · אמנם טוב נאמר בדבר שהוא עצם ובאיכות ובמצטרף · הדבר שהוא כפי עצמו עצם · קודם בטבע למצטרף · כי הוא דומה לדבר המתואר באחד למקרה העצם · ולכן לא תהיה באמת באלה צורה נבדלת משותפת · עוד טוב נאמר בשוה כמו הנמצא כי נאמר על העצם כאמרך האל ית' והשכליים באיך המעלות · ובכמה המשוער · ובמצטרף המועיל · ובזמן זקן מה · ובמקום שהוא טוב ונכון המעון · והשאר כמוהם גלוי

פירוש

נבדלו' להיותם אוהביו : יראה בבירור · אבל דבר ברור הוא שקיום האמ' הוא יותר נעלה ונאהבת מהאוהבים ואין האהבה כדי לקלקל שורת האמ' וזה לכל האדם אף כי לפילוסופי' אוהבי האמ' : ומב' אוהבים · וכן כל ב' אוהבים העומדים במחלוק' איזה דבר טבעי · דרך הקודש הוא לחלק כבוד לאמ' לא לאהבה · בשגם האהבה לא תופר וסופה להתקיים עכ"פ בעבור היות המחלוק' לש"ש ר"ל לקיים האמ' שהוא חותמו ית' · וכמ"ד את והב בסופה : בעלי זאת הסברא · עתה יחל לסתור סברת אפלטון בסתירה אשר לה שש בשלשה · (א) יאמר בעלי צורו' הנבדלו' אמרו שאין שם צורו' נבדלו' לדברי' יאמר בהם קודם ואחר כמו המספרי' והמנויים על הסדר בזה אחר זה · וזה בהיו' גדר הצורה הנבדלת האמורה כלל הפרטיים ואחדותם · והדברי' הבאים זה אח"ז לא יתכן שיתאחדו כי יחויב שיהיה הדבר האחד בעצמו מוקדם ומאוחר יחד מה שלא יתכן היותו : אמנם טוב נאמר · אבל מגדר הטוב שהוא יאמר על הדברים שיאמר בהם קודם ואחר · א"כ אין הטוב המבוקש צורה נבדלת · וזה שהוא יאמר על העצם ועל המצטרף ועל המקרה · כאמרנו זה המאכל העפצי טוב לנחלה בחלי השלשול · הנה יאמר טוב על עצם המאכל הנושא מקרה העפצות · ובהצטרף אל החולה האוכלו · ומהמבואר שהעצם קודם בטבע אל המצטרפו' והאיך הנשוא עליו · וכבר הונח שאין צורה נבדלת בדברי' שיאמר בהם קודם ואחר · אבל הטוב נאמר בקודם ואחר כאמור · א"כ אין צורה נבדלת בטוב : (ב) עוד טוב נאמר בשוה · מהמבואר שטוב יאמר על כל העשרה מאמרי' ר"ל יאמר במאמר העצם · האל הטוב · המלאך הטוב · והאיך ידיע' חכמת המדידה היא מעלה טובה · ובמאמר הכמה המים הרבים טובי' להליכת האניות · ובמאמר המצטרף היין טוב ומועיל למזון · ובזמן טובה הזקנה · ובמקום זה המעון טוב : והשאר · וככה יתר המאמרו' יאמר בהם טוב · ומהמבואר שהיו"ד מאמרו' נבדלו' בעצם ואינם משתתפי' רק במליאו' · ובהיו' הטוב משתתף לכולנה יחויב שתהיה צורה אחת נבדלת משותפת לכל העשרה מאמרו' · אולם בהיותם נבדלי' זה מזה במהו' יחויב היות לכל מאמר

צורה

גלוי הוא כי לא יהיה דבר משותף באמת כולל . וא"כ לא יאמר באמת בכל המאמרות כ"א באחד לבדו · נאמר עוד בכל הדברים אשר הם לפי צורה נבדלת אחת תהיה ידיעה אחת · ולפי זה לכל הטובות תהי' בבירור ידיעה אחת לבד · אבל עתה הם רבים ג"כ מאשר הם תחת מאמר אחד כאמרך מהזמן · במלחמה הנהגת צבא המלחמה · ובחולי הרפואה · ובמלאכות הפועלות :

פרק ג'

אמנם ישאל באמת שואל מה ירצה לומר באמת טוב בעצמו · כל א' בצורת נבדלת כאשר בעצמו אדם · ובאדם הדבר הוא אחד באדםובאשר הוא אדם אין חילוק ביניהם : וא"כ הוא ולא באשר הוא טוב ג"כ . לא בעבור היותו נצחי יהיה יותר טוב . כי לא יוסיף הויה אשר יאריך זמן על אשר הוא דבר יום אחד · נראים יותר דברי כת פית"גורש כי הם יאמרו מזה ושמים סדר בטובות . הנה נראה שהנישי"פוש אחז דרכם · אבל מאלה יהיה הדבור . אחר יהיה הספק באלה הנאמרים יען כי לא יאמרו ויעשו אלה המאמדים מכל טוב כי אמנם יאמרו לפי מין אחד . פי' בעצמי הדברים אשר כפי עצמם הם דרושים ונאהבים · אמנם העושים אותם והשומרים והמונעים הנזקים יאמרו בעבור אלה ובענין אחר א"כ גלוי בבירור כי על שני פנים יאמר טוב .

א'

פירוש

צורה נבדלת בפני עצמה · אשר כן יאמרו באמ' בעלי הצורו' · וא"כ אין לטוב צורה נבדלת : גלוי הוא · א"כ מבואר נגלה שאין דבר משותף כולל כל המאמרו' העשר תחת כלל אחד עד שיספיקו כלם בצורה נבדלת אחת : וא"כ לא יאמר · ולפי זה לא יאמר כלל היות צורה אחת לכל המאמרו' יחד · כ"א לכל אחת לבד · ויחויב א"כ שאין לטוב צורה נבדלת בהיותו כלל ופרט יחד ר"ל כלל בבחינת הטוב · ופרט בבחינ' הבדל מהו' המאמרו' : נאמר עוד · הסתירה (הג) הנה לפי הנחת אפלטון תהיה הצורה הנבדלת אשר חוץ לנפש סבת ידיע' גדרו אשר בנפש היודע · ויחויב א"כ מזא' ההנחה שכל הידיעו' אשר להצורה אחת נבדלת יתאחדו עד שידיע' אחת מהנה תודענה חברותיה כלם הכלולות עמה בצורה אחת בעבור שיתייחסו הידיעו' זו לזו לפי הצורה הנבדלת הכוללת אותם : אבל עתה · אך באמ' גם הידיע' שתח' מאמר אחד הם רבו' · יתפרדו ולא יתלכדו בידיעה אחת : כאמרך מהזמן · כאשר תאמר בידיעו' שונו' שתח' מאמר המתי שהוא עצם הזמן : ידיע' עת מלחמה ועת שלום · ובחולי ידיע' עת למחוץ ועת לרפוא · ובמלאכו' ידיע' עת לפעול ועת לשבו' אשר כל אלה ידיע' דבר בעתו מה טוב לא יודעו בידיעה אחת כמחויב לפי הצורה הנבדלת האח' אשר לכל הטובו' כלן · ויחויב א"כ מהפך הסותר שאין לטוב צורה נבדלת :

פ"ג אמנם ישאל באמת · עוד יוסיף ידו לסתור דברי אפלטון בבחינ' התועלת המושגת מזאת הסברא · ואומר כי ישאל השואל מה ירצה אפלטון באמ' בהנח' טוב עצמי · אשר שם לכל אחד מהטובו' צורה נבדלת : כאשר בעצמו אדם · כמו שהניח אדם עצמי ר"ל צורה נבדל' למין האדם : ובאדם : והנה באדם העצמי אין בו שינוי מאשר הוא אדם אישי וחמרי ואין חילוק ביניהם כלל לפי הנחתו · וא"כ הוא · וא"כ הדבר באדם ובאשר הוא אדם ר"ל בצורי' האדם הנבדלת ובאדם החמרי שאין חילוק ביניהם · יחויב א"כ מזה שלא יהיה חילוק והבדל בין טוב ובאשר הוא טוב ג"כ : לא בעבור · ולו תאמר שיהיה הבדל ביניהם בבחינ' הנצחית כי הטוב אשר בצורה הנבדלת הוא נצחי משא"כ באדם החמרי · ולפ"ז יהיה זה מעלה לאדם החמרי בהדבקו בטוב נצחי · זה אינו : כי לא יוסיף · כי הטוב בבחי' עצמו לא יוסיף מעלה בבחי' אורך זמן הויתו במציאו' כי יתכן שיהיה דבר מה נצחי ויהיה ברע כל הימים : וא"כ איפה בהיו' טוב החמרי שוה עם טוב הצורה הנבדלת כפי ההנחה · יהיו א"כ מציאו' הצורו' הנבדלות לשוא כי אין בהם תועל' : נראים יותר · בענין זאת ההנחה ר"ל בהנחת הצורו' הנבדלו' יצדקו יותר כת פיתגורס המונחים סדר בצורו' הנבדלו' בטובו' כי סברתם היא מעט הספיקו' עד שלא יסופקו עליהם הג' סתירו' האמורים בפ' הקודם כמו שיבא : אבל מאלה · עתה יהיה דברנו מאלה הצורו' הנבדלו' שהניחו כת פיתגורס · ואח"ז נעורר מה שיש לספק עליהם ג"כ : יען כי לא יאמרו · ונושב על האמור שנראים דבריהם יותר · וזה בעבור שהם יאמרו שלא כל הצורו' לטוב כלליי יחשבו כ"א הצורו' הנאמרים לפי מין אחד · שהם הדרושים והנאהבים בבחינ' עצמם ר"ל שהם במדריג' התכליו' לכל פעולה : אמנם העושים · אך המובילים אל השגת אלה הטובו' העצמותיות · או השומרים והמונעים ההיזק מהשגתם יאמרו בעבור אלה · יאמר עליהם שהם הנעשות לבעבור סבב השגת הטובו' העצמותיות אשר להם צורו' נבדלות · אך המביאים והמונעים עם כי להם צורה נבדלת עכ"ז אינם טוב בעצם · ולפ"ז לא יסופק עליהם מהסתירו' הג' האמורים · א' כי הדברי' הנאמרים בקודם ואחר תהיינה בהם צורו' סדריו' והטוב האמיתי יחשב להצורה האחרונה התכליתית · ב' הנה תהיינה צורו' לכל היו"ד מאמרו' אך הטוב לצורת מאמר העצם לבד יחשב יען כי טובו' שאר הט' מאמרים הם רק מביאים או מונעים לטוב העצם הנושא אותם · ג' לא תתחייב רבוי ידיעות ובידיעה אחת כי הצורה הנבדלת העצמית בלתי כוללת ומיני ידיעו' אחרו' עמה אבל היא הטוב העליון שבכל מין בפני עצמו · והנה שרו הסתירו' הג'

שהעיר

א' אשר הוא לדברים כפי עצמם . והב' מיני' האחרים הוא בעבור אלה הדברים : הנה נבדיל מהמועלים הדברים אשר הם טוב בעצמם . ונביט אם הם נאמרים לפי צורה נבדלת אחת . ואיך ישים הדברים טובים בעצמם אשר הם לבדם תכלית המבוקש · כמו דעת זראות וקצת התאות והכבוד כי זה אם ע"ד האמת נבקש בעבור דבר אחר : אבל אמנם ישים אותם אחת מהטובות כפי עצמם ואם אין שם דבר אחר טוב בעצמו בלתי נבדל . לריק תהיה הצורה הנבדלת . וא"כ אלה הדברים אשר הם טובים כפי עצמם · היה ראוי שיראה ענין אחר בכל הדברים כמו שהלובן בשלג ובסיד . והוא אינו כן כי לתבונה ולכבוד ולתאות ענינים נפרדי' להיות' טובים . א"כ הטוב אינו דבר אחר כולל לפי צורה אחת נבדלת :

אבל איך יאמר אחד מרבים . אינו דומה לאמירה בשיתוף השם המקרה אבל ירמה לאשר הם מחוי' אחת או לדברים ההולכים לתכלי' אחד . או יותר ידמה לאשר להם ערך אחד כמו הראות לגוף והשכל לנפש ודבר אחר באחר . אבל עתה ראוי לפילוסופיא אחרת לאמת זה . וכן גם כן הדבור מצורה נבדלת . ואם יש טוב נשוא בכלל או נבדל הוא דבר בפני עצמו . גלוי הואכי לא יהי' דבר מעשי או דבר קנוי לאדם · אבל עתה דבר כזה נדרש . או יראה בו לאחר

פירוש

שהעיר בפ' הקודם · אך הספק שהעיר בזה ה"פ מטעם המועל' ר"ל לאיזה תועל' היו אלה הצורו' הנפרדו' · נשאר גם על זאת השאלה : והב' מינים · הם השומרים והמונעים : הנה נבדיל מהמועילים · עתה יעיר הספק אשר יעד עליו באמרו אחר יהי' הספק באלה הנאמרים ·

והנה יאמר כנגד זה ומפרש קצת פעולו' מעולו' הטובים בעצמם : ונביט · ונראה אם אלה הפעולו' משתתפי' להשגת תכלי' אחד עד שיהי' להם צורה אחת נבדל' : ואיך ישים · ואיך יעשה בעל הנחת הצורו' אלה הדברי' הטובים בעצמם ר"ל בחמריותם הם טובים לתכלי' המבוקש מהם ולא בהשג' צורותם לבד : כמו הדע' · שאלה הפעולו' יש להשכלי' טוב בחמריותם מבלעדי השגת צורותם אשר עולה להם : כי זה אם · כ"א ע"ד האמ' לפי דעת בעל הנחת הצורו' נבקש פעולותיהם בעבור דבר אחר ר"ל בעבור השגת הצורו' : אבל אמנם ישים אותם · ולפי דעתו יעשה אלה הפעולו' השונו' לכוונ' תכלית טוב אחר עד שתהי' השגת הצורה התכליתית היא האושר כמו שקדם : ואם אין שם ד"א טוב · אחר שהגיע דעת בעל הנחת הצורו' העיר עליו ב' ספיקות א' על אמרו שכל פעולה חמרית אין בעצמה תכלי' הטוב כ"א בהשגת צורתה · ועל זה ישיב שאם אין טוב בלתי נבדל מחומר אפס מקום לטוב נבדל ר"ל לצורה הנבדלת אחר שערכם זה לזה כמו החותם אל הנחתם ממנו או הדפוס אל הנדפס ממנו אשר אם אין דופס אין נדפס א"כ אם אין טוב חמרי בעצמו אין טוב נבדל : וא"כ אלה הדברים הספק הב' לפי הנחתו שכל הפעו"ו' אשר לתכלית אחד יש להם צורה תכליתי' אחת · א"כ בעבור השתתפם בצורה אחת מחויב א"כ שימצא איזה שיתוף חמרי ביניהם עם היותם נבדלים בגד אחר : והוא אינו כן · מה שאין כן כי אין שם שיתוף כלל בין אלה הפעולו' השונות : א"כ הטוב · ויחויב א"כ שלא ישתתפו בצורה אחת נבדלת ג"כ כמו שאין שיתוף בחמריותם : אבל איך יאמר אחד מרבים · אחר שהכה על קדקוד הנחת הצורו' המשותפו' בספק אשר שיפק מפאת שאין שם שיתוף בין הפעולו' החמריות

פירוש

הכללו' בצורה נבדלת אחת תכליתית · יאמר אולי ישוב בעל הנחת הצורו' לאמר הנה זאת המבוכה בעינה הולכת וסוערת על הפעולו' החמריו' המשתתפים בשם אחד והו' טוב · במה זה ישותפו אלה הפעולו' עד שישתתפו בשם הטוב הנאמר על כלם יחד :

אבל מה אית לך למימר שהם נאמרים בשיתוף שם המקרה ר"ל שיש שם איזה מקרה משותף' ביניהם וא"כ חזר הדין גם לצורו' המשותפו' אחרי שאפס מקום למבוכת הספק אשר העיר מפאת השיתוף כאמור' ועל"ז ישיב לאמ"ר : אינו דומה · ר"ל שם הטוב הנשוא על פעולו' שונות איננו דומ' לשם המשותף במקרה · שיש שם דבר משותף בפועל ביניה' אבל ידמה למשתתפים בהויה אחת כמו רכות החמא' וקושי' הטיט שביניהם נתהוי' מחום השמש. עם שאין בין הפעולו' שיתוף עצמי או מקרי · או ידמה להמשתתפים בהבאת תכלית אחד . או להפעולו' המתדמים בערך אחד · כמו הראות והשכל המתדמי' בהגלות נגלות מושגים נעלמים חמרי ושכלי · אשר כל אלה השיתופי' אינם עצמיים או מקריים בפעולו' עצמן עד שיתכן שישתתפו בצורה תכליתית אחת · עם היות זה שיתוף למקרא שם טוב אחד אינו דומה מקרא השמות להויות הצורו' הנבדלות . כי שיתוף קל גורם לשיתוף השם ומשא"כ הויות הצורו' : אבל עתה · אך עתה בזה המאמר ראוי לעזוב זאת החקירה כי היא ראויה למלאכת ההגיון החוקרת מענין שיתופי השמו' והסכמותיהם : וכן ג"כ · וכמו כן יעזוב בזה החקירה בהנחת הצורו' הנבדלו' כי מקומה במה שאחר הטבע · לא בזו החכמה המדינית החוקרת מהאושר האנושי לבד : ואם יש טוב · אחר שאמר שהמציאו' הצורו' הנבדלו' או העדרן יתבאר בחכמה אחרת · אמר לו יונח שיש שם צורות נבדלו' הנושאים על כללי המיני' : גלוי הוא · הנה הדבר מבואר שאינם קנוים לפי מעשינו ולא ידינו עשתה כל אלה : אבל עתה · אך עתה כפי מה שאנו בדרוש המדינית הלא נחקור זאת ר"ל איזה פעולה מהפעולות הטובו' אשר הם בבחירת ידינו לפעול אותם ולהתאשר על ידם ובהיות מציאו' אלה הצורו' בלתי בבחירתנו · לכן לא יתכן היותם האושר הנדרש בבחירה ובמעשה : או

לאחד מהם באמת כי טוב להכיר לקנינים ולמע"ט לנו כי הוא דמות להם . וכשנכיר אותו נדע הדברים הטובים ואם נדעם תהיה לנו תועלת בהם . נראה שזה הדבור קצת ראיה . אבל יראה שהוא בלתי מסכים עם הדעות כי כלם יכספו דבר ויבקשו הדבר אשר צריכי' לו . וכלם עזבו הכרת הטוב הזה הנבדל . ואם היה בו עזר לעושי המלאכה לא היה ראוי שלא יכירהו ושלא ידרשהו . ואמנם הוא בלתי מועיל . כי מה עזר לאורג או לנפח במלאכתם ידיעת הטוב הנבדל . ואיך יהיה יותר רופא או יותר פרש אשר העמיק לחשוב בצורה הנבדלת . ויראה כי לא יתכן . ויכוון כן בבריאות ר"ל בכללים . כי אם בריאות אדם פרטי . ועוד אולי בריאו' אדם זה והוא ירפא לפי איש . ומאלה הדברים נאמר זה השיעור :

פרק ד' נחזור

כאשר בתחלה לדרוש מהו הטוב · באמת יראה כי הוא דבר אחד בכל פעל ובכל מלאכה · כי הוא אחד ברפואה · וא' בהנהגת צבא המלחמה וכן בנשארים · ואיזה הטוב לכל אחד מהדברים ואיזהו אשר בעבורו הם עשויים . אמנם זו ברפואה הוא הבריאות . ובהנהגת צבא המלחמה הוא הנצוח . ובבנין הוא הבית . ובאחר אחד . כי אמנם בכל פעל ובכל בחירה תכלית . ובעבירו יעשו שאר המעשים כלם . ולכן אם ימצא דבר שהוא תכלית כל הפעולות זהו באמת פעל טוב . ואם הם רבים יעבור העיון וההקירה כל אלה עד שנגיע אל האחד . ולבאר זה יותר נאמ' כי התכלית רבים מהם נבחר קצתם בעבור אחר לא בעבור עצמם . כמו העושר וכלי זמר ובכלל כל הכלים . הנה אז גלוי הוא כי כלם אינם שלימים · והיותר נבחר הוא השלם . ולכן אם יהיה דבר אחד לבדו שלם זה באמת המבוקש . ואם יהיו שלימים וכן רבים . היותר שלם הוא הטוב . נאמר יותר שלם כשהוא נדרש בעבור עצמו מאשר הוא בעבור זולתו ואשר אינו נבחר לעולם בעבור אחר · היא נבחר מהדברים אשר הם נבחרים בעבור עצמם אבל הם גם כן נבחרים בעבור אחר . וע"כ הייתר טוב באמת והיות' שלם בהחלט אשר הוא נבחר בעבור עצמו תמיד ולא בעבור אחר לעולם ובזה נראה שהוא האושר כי זה נבחר תמיד בעבור עצמו ולא נבחרהו לעולם בעבור אחר . כי הכבוד והתאו' והשכל וכל המעלות נבחרים בעבור עצמם . וגם אם לא נשיג מהם דבר אחר נבחר כל אחד מהם בעבור עצמו . אכן גם כן נבחרים בעבור האושר כי נדמה היותנו מאושרים . וגם אין אחד שיבחר האושר בעבור' ובכלל לא בעבור דבר אחר . נראה ג"כ כי כן יקר' לדבר המספיק בעצמו כי נראה כי השלם הטוב הוא המספיק מהסיפוק בעצמו . נאמר דבר מספיק בעצמו . **לא איש אחד חי לבדו**

כי

פירוש

יראה . ואולי יחשוב החושב כי בהכרת ידיעתן הוי מעשה להתאשר על ידן כי מידיעת הנבדלות נכיר הטובי' החמריו' אשר בדמותן ונלמד לעשות אותם : נראה שזה הדיבור · הנה לפי ההשקפה הראשונה יראה כי האמת אתו : אבל . אך המציאו' בלתי מסכים עם הדיבור · בהיות שכל המשתוקקי' לפעול טוב אינם נותנים לב אל מציאו' הצורה הנבדלת · אשר כן יעשו כל בעלי האומניות ופועלי הטוב והאושר האנושי · ולו היתה ידיעתם תועל' אל האושר אז יסד ה' התשוקה בלב בני האדם אל ידיעתה · ויראה כי לא יתכן · לכן נראה שאפס מקום לספק זה : ויכוון · כי איך יכוון הרופא ברפואותיו להבריא אלה הצורו' הכוללו' הבלתי צריכים רפואה : כי אם לא כן הדבר כי אם הרופא יכוון להבריא האדם החמרי אף כי בריא' איש לא מיני וכש"כ לא נבדלת :

פרק ד נחזור כאשר בתחלה · ושוב למחקרנו במהות הטוב והאושר האנושי כפי מה שביארנו ממנו בפרק א' ומזה · ושם ביארנו כמעט רוב דברי זה הפ' · ושם נאמר שתכלי' כל מעשה הוא הטוב בכל פועל כפי מה שהו' אשר אליו יכוון פועלו. ושהתכליו' ב' מינים א' שהוא בעבור אחר · ב' שהוא בעבור עצמו והוא העליון והמעולה אשר

פירוש

יכונה בשם אושר : עד שנגיע אל האחד · ר"ל אל התכלית העליון אשר בעבורו שאר התכליות : כמו העושר · שהוא לתכלית ומילוי הצורך לקנות בעדו כל נחמד לנפש · וכן כלי זמר תכליתם למען שמח נפש שומע קול נגינתם : כל הכלים · כל הכלים תכליתם לתשמיש מה ואינם בעבור עצמם : אינם שלימים · כי חסרים עדן התכלית העליון : והיותר נבחר · רומז לתכלית העליון או האחרון שהוא נבחר לבעליו וכל פעלו למענהו : שלימים וכן רבים · אם יהיו תכליות רבים אז יהי' היותר שלם ר"ל שאין אחריו תכלי' הוא הטוב והאושר : נאמר · יבאר דבריו ע"ד שביארנוהו במה שקדם : ואשר איני · וכל תכלית שהוא בעבור עצמו לבד הוא יותר שלם מהתכלית אשר היא בעבור עצמו ובעבור זולתו : ובזה נראה · ויתחייב א"כ מזה היות האושר הוא היותר טוב בהיותו נבחר לבעליו בעבור עצמו לבד : כי כן יקרא לדבר המספיק · יגדור גדר לאושר האמור : ואומר כי די הסיפוק עד שלא יחסר האדם שום דבר בקיום הוא זה נקרא אושר · והמאושר נקרא בעביר זה שלם כי אין נגרע ממנו דבר והגרוע הוא הפך השלם. לא איש אחד · יבאר גדרו האמור שהמספיק בעצמו הוא השלם והמאושר · שלא יבין המעין שהנזירות ההתבודדות מבני אדם ושכון ביערים כמו שהיו עושים

כי גם לקרוביו ולבניו ולאשתו ובכל אוהביו ולבני עירו . כי האדם מדיני בטבע . ואלה ראוי לתאר גבול שאם יתפשט הדבר אל הרעים ואל הקרובי' ואל מיודעיו ואוהביו יעבוד אל בלתי תכלית . ועוד נחקור בזה . אמנם מספיק בעצמו נשים אשר הוא יהיה והוא עושה חיים מספיקי' נבחרי' ואין צריך לומר כי אמנם דבר כזה נחשב הוא האושר . עוד בזה . זה הדבר אשר הוא נבחר מהכל לא ימנה עמהם שאר דטובות . שאם ימנה גלוי הוא שיהיה יותר נבחר עם הקטן שבטובות כי המוסיף על הטובי' יוסיף יתרון . הנה יראה כי האושר הוא תכלית הפעולות . וכי הוא יותר נבחר ונשלם תמיד ומספיק בעצמו :

פרק ה אולי

כבר נזכר . מה שנראה במהות האושר והטוב .

אבל נראה לפרש' יותר ולומר עוד במהות' אולי יעשה זה אם ילקח פעל אדם כמו עושה ההצוצרות ועושי הצלמים וכל מלאכת חרש וחושב ורוקי' . ובכלל אשר להם פעל מה ומעשה . יראה היות הדבר בפעל . וכן יראה באמת באדם אשר בו שום פועל . יאם באורג ובמעבד עורות יש בם קצת פעילות ומעשות . ובאדם אין שום פועל אבל הוא בטל . והנה הוא טבעי והנזרי' מלאכותיים . זה לא יכון . ג"כ להלקי האדם יחד לכל אחד מהם

פירוש

עושים האיש יאכיל מקדם הוא זה האושר והשלימות לא כן הדבר : כי גם · כי אם זהו האושר והשלם המספיק לכל הנלוים עמו אשתו ובניו רעיו ומיודעיו ובני עירו : כי האדם מדיני בטבע · כי האדם איננו כחיתו יער אשר כל איש מהם יוכל לחיו' לבדו מבלעדי רעהו ובני לביא יתפרדו כי אין אישי בע"ח צריכים להיות נעזרים זה מזה · משא"כ האדם שכל איש ממנו צריך לעוזרים רבים זה יחרוש חרישו ויקצור קצירו וזה ידוש יטחון ויאפה לחם למאכלו כאמרם ז"ל כמה יגיעות יגע א"הר עד שמצא לחם וכו' · זה יבנה לו בית לשבתו · וזה יארוג לו בגד לכסות מערומו · ולא יתכן שיהיה אדם אחד בלי עוזרים ככתוב לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו : לכן אין זה מאושר הלוחם נגד הטבע ומתבודד מעוזריו וחי חיי נער · ואף בחיי הנער הוא נעזר בב"א ואינו עוזרם והוא כאחד הריקים ועוסקי שכר שכיר · ואלה ראוי לתאר גבול · ראוי להגביל גבול לדבר הקיצון האישי האמור פן ילך דבר הקיצון לבב"ת ויסיר השלימות חסרון כי הבב"ת כל מה שיושג ממנו חסר ישוארנו כי עדן לא הושג כלו וכבר אמרנו בגדר האושר שהוא שלמות · לכן ראוי לכל מאושר לתת חוק וקצב לאנשים הנלוים אליו אשר מהם ובהם יחיה חיי אושר והצלחה כפי זמנו וכפי מקומו : ועוד נחקור · בשנים עשר לתשיעי מזה : אמנם · אבל זה אמת אשר נשים גדר המספיק בעצמו הוא אשר הוא עצמו חיו יחיה חיי הצלחה · ועושה חיים מספיקים לנלוים אליו · ר"ל שהוא נעזר מרעיו ועוזר להם באופן שהוא יש לו די הסיפוק מהם · וגם המה יש להם די הסיפוק ממנו כפי ההצלחה והאושר לשעתו · והר"שט במחילת כבודו נתבלבל בזה בביאורו · והכלל מי האיש החפץ חיים חיי אושר יהיה עוזר ונעזר בשוה · כי העוזר יותר מכדי צורכו להעזר בו · יצבור ולא ידע מי אוספם ועליו נאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל · הנעזר יותר מכדי עוזרו לזולתו יבקש עללים יכוח · והכל יפה בעתו ובמקומו : עוד בזה · עוד יאמר במהו' זה האושר לפי האמור שהוא מספיק בשלמותו

פירוש

בלתי מצטרך להשתלם מזולתו · שיתחייב לפי זאת ההנחה שיהיה זה האושר בלתי נמנה עמו שאר הטובו' המגיעים אל הטוב התכלי' שהוא האושר · כ"א ימנו עמו יוסיף שלימו' ויתרון מעלה עם הקטן שבתנויים · וכבר הונח שהוא שלם בחיי' עצמו והשלם בחיי' עצמו איננו צריך להשתלם מזולתו · והנה מזה יראה שהוא תכלי' כל הפעולו' הטובו' והטובו' המגיעי' · אל התכלי' לא יתחשבו עמו בהיותו נבחר ושלם תמידי ומספיק בעצמו :

פרק ה אולי כבר נזכר · אחר שבפרקים הקודמי' ביאר מהו' האושר דרך כלל שהוא התכלי' העליון כפועל האדם ומעשהו · אשר עדן לא נודע אם יש לאדם פעל מה · ובאם שימצא לו פעולו' רבו' · באיזה פעולה ומהפעולו' ראוי שימצא האושר · אשר כל זה בא לבאר בזה הפ' ואומר : אולי יעשה זה · אולי עמוד על ידיע' הפעולה הפרטיי' אשר בה מציאו' האושר · כאשר נקח את איש האדם בתור המלאכה או איזה כלם אשר יפעלהו הח"ם לאיזה תכלי' · אשר כן האדם לא תוהו בראו ה' כי אם לתכלי' יצרו : ובכלל · ובכלל המשל כשנקח האדם בתור כל הפעל מבואר אשר כל המפעלים יש להם איזה פעל אשר לתכלי' הפעל ההוא נעשו · ד"מ החצוצרו' לתקוע בהן · והכינור לנגן בו · והגרון לחתוך בו וזולתם : יראה · אמיתת זאת ההנחה תתבאר בחיפוש כי זה נראה בעליל בכל מלאכת חרש וחושב אשר הם בפעל · אשר לעשו' איזה פעולה כפעלו : וכן יראה · ונלמוד בזה מציאו מהפעולה המלאכותית לאדם שלתכלי' איזה פעל נברא : יש קצת פעולו' · אם אלה המלאכו' הגרועות יש פעולה לתכליתן כמו שנראה זה בפעל : ובאדם · בתמי' ובאדם לא יהי' בטבע פעולה לתכליתו : אבל · כי אם לשוא ובטלה נברא · זה לא יתכן כפי שק"ו האמור : והנה · ואף כי האדם הוא פעולה טבעי' · והמשלים שנזכרים הם מלאכת אדם · ואם האדם לא יעשה דבר לבטלה כש"כ שהטבע לא יפעל דבר לבטלה אף כי את האדם : זה לא יכון · דבר זה לא יתכן : גם כן · ועוד ראויה היות לאדם שום פעל

תכליתו

מהם פעל לעין וליד ולרגל. וכן מלבד אלה יושם לאדם פעל מה א"כ מה זה. אם נאמר שהוא כח ההזנה. יראה שהוא כולל לצמחי' והנה נרצה דבר מסוגל. וכשנסיר כח הזן ונפש הצומחת. תשאר המרגשת. יראה שגם זו כוללת לסוס ולשור ולכל חי. תשאר אז פעולה מה אשר לה שכל. וזה בב' פנים או בדרך הוראה ולמוד. או יהיה מעצמו משכיל ראוי לשום זה אשר כפי השכל אשר הוא יותר מיוחד. זה ראוי לומר. ואם פעל הוא פעל הנפש בהשכל או אינו שלא בהשכל האמנם נאמר כי הוא דבר אחד בסוג זה הפעל וזה פועל הטוב כמו המנגן והמנגן היטיב. וכן יהיה זה כלם מוסיפים כפי תוספת המעלה במו. כי פעל המנגן הוא הניגון. ופעל המנגן היטיב הוא ניגון היטיב וכן אם נשים פעל האדם בנפש אחת ופעול' זאת הנפש בהשכל. אם הוא פעל אדם טוב יהיה פועל הטוב. ואם האדם נבחר. הפועל יהיה נבחר. כי כל אחד יהיה שלם כפי מעלתו המיוחדת אם זה הטוב האנושי שהוא פועל הנפש יהי' כפי מעלה אחת. ואם יהיה כפי מעלות יהיה כפי היותר שלימה והיותר גבוה טובה. ועוד נאמר כי זה ראוי היותו בכל חיי האדם. כי עגור אחד לא יורה זמן החיים. וכן לא יום אחד וכן לא יהיה האדם תם וישר בעבור יום א' ולא לזמן קצר. לכן יורשם הטוב כן. כי אולי הוא ראוי לומר תהלה על דרך דמיון אח"כ

פירוש

תכליתי · כי הנה לכל חלק ממנו מיוחד פעל מה כמו הראו' לעין והמישוש ליד וההליכה לרגל · ויחויב אם כן שיהיה לכלל האדם גם כן פעולה מיוחדת וכן מלבד אלה · גם מלבד אלה הראיו' עוד ראיו' תוריכה היות לאדם פועל מה : א"כ מהו זה · ראוי להבין מהו זה פעל מליא' האדם בכלל כלומר לאיזה תכלי' נברא : כח ההזנה · אם נאמר שתכלי' פועל האדם להיו' נזון בכח ההזנה אשר הכין לו הטבע זה לא יתכן בהיו' זה הכח משותף לצמחים היונקים מזונם מן האדמה · ולא יתכן היות תכלי' אחד משותף לשני עלמים שונים: דבר מסוגל · דבר שהוא סגולה לאדם ובו יבדל מנמצאים זולתו : תשאר המרגשת · ישאר למלוא זה הפעל המיוחד לאדם כאמור · בנפש המרגשת ולומר אולי תכלי' האדם להיו' מתענג על חושיו החמשה : יראה · שגם בזה לא בחר הטבע להיו' זה הפעל בלתי מיוחד לאדם במה שהוא אדם כ"א במה שהוא בע"ח וכבר אמרנו שראוי להיו' דבר מסוגל · ר"ל נבדל מזולתו · תשאר אז · וישאר א"כ היות הפעל המיוחד לתכלי' האדם בכח השכ' אשר בנפשו בהיו' שבזה הכח הוא נבדל מכל הנמצאים תחתיו במדריגה שפי' דל"ח : וזה בב' פנים · וזה הפעל השכלי אשר לאושר יחשב · פי שנים להם במין · א' בנמלו' אנשים מלומדה להתנהג בטוב המדו' כפי אשר יאמר השכל זהו הדרך הישרה כפי אשר קיימו וקבלו עליהם אנשי המדינה לנו בה · ב' פועל ההשכלה עצמו להבחין בין האמ' והשקר אלה איפו הם היראה והחכמה ששתיהן מתאימות להביא את בעליהן אל האושר והשלימיו' · והיראה קודמ' בזמן והחכמה במעלה ככתוב ראשי' חכמה יראת ה' · וזה כי תיקון המדו' שהוא מפני יראת העונש הוא כדמו' לטיסת האבן היקרה שהיא הכנה לפיתוח הצורה שהוא במדריגת החכמה באדם · ושתי אלה לא יכונו אחת מבלעדי רעותה כאמרם ז"ל אם אין יראה אין חכמה וכו' · והוא הדבר שכתבנו · אבן יקרה האדם ילוטש במוסר יפותח בחכמה (אסף ח"א נ"ב) : ראוי לשום זה · א"כ ראוי לשום פעל

פירוש

השכל מיוחד לאושר להיו' האדם מיוחד בו משאר כל חי : או אינו שלא בהשכל · יהיה פעלו כלו בהשכל או קצתו בהשכל · ועכ"פ איננו שלא בהשכל · הנה שניהם הם בסוג פעל השכל · כמו שהמנגן והמנגן היטיב שניהם נכללים תחת סוג אחד והוא הניגון · וכן פעולות השכל כלם בסוג אחד אך יוסיפו זה על זה כפי תוספת המעלה אשר בם והיו כנגן המנגן פשוט או היטיב : וכן אם נשים · ככה בשום בחינתנו אל אחת מפעולו' הנפש אשר בהשכל · אז נראה שהאדם הטוב יפעל הטוב · ונבחר יפעל הנבחר ר"ל היותר שלם : כי כל אחד · כי כל פעל יהיה שלם כפי מעלת הפעל ההוא : כפי מעלה א' · אם יבחן הפעל כפי מעלה אחת אז יהיה יתרון השלימות כפי יתרון המעלה ההיא · אולם אם יהיה הפעל ההוא רב המעלו' אזי יחשב יתרון השלימות בפעל וההוא כפי יתרון המעלה היותר שלימ' והיותר נכבדת בפעל ההוא המ"ב חכמת השיעור תתן קלב לכל בעלי השיעור אשר בארץ המה' וגם בין כוכבים השמים קינה לידע ולהודיע שיעור גדלם ומרחקיהם זה מזה ומדת מהלכם · והנה שלימות זה הפעל יבחן מפאת יתרון מעלתו בשמים ממעל · והנה יאמר החכם כי סוג האושר הוא פעולת השכל · ומינו הוא המעלה : ועוד נאמר · עוד נאמר בגדר המאושר המאושר הוא שיפעל כל ימי חייו פעולת השכל ביתרון המעלה · ואז יקרא שלם · אך לא יקרא שלם בעבור שפעל פועל השלימות ביום אחד אז או זמן קלר כמו שתשובת לפור אחד לא יורה בוא החום עכ"פ במדינות הקרים : לכן יורשם · בעבור שיאמר בזה גדר ומהות האושר האנושי וכבר אמר שהאושר הוא תכלית הטוב בפעל האדם · לכן יהיה גדר האושר הוא עלם רושם וגדר הטוב · ויש לומר בעבור שהאושר והשלימות נשלם בהמשך זמן ובתוספת יתרון מעלה בכל פעל שכלי כאמור. לכן גם הרושם שלו רלונו לומר גדרו עולה עמו שלא יתבאר פעם אחת כי אם בהמשך לימוד :

מעט

אח"כך ובאחרונה באר היטיב . כי ראוי לאדם להוציא הרבר ולבאר מעט מעט אמתת הדברים והדורשים וחדושם זמן זה (ני"ח מה) המוצא והמתחדש הוא טוב. וכן יעשו הוספ' במלאכות כי כל אחד יש לו להוסיף זכרנו בהקדמה כי אינו ראוי לדרוש אמתת הדבר עיר אחר בכל הדברים אבל כ"א מהם כפי החומר הנושא אשר בו ובמה שהוא מיוחד למלאכה ההיא . כי הנגר והמשער יבקשו קו היושם בפנים נבדלים . כי זה יבקש ממנו המועיל למלאכתו וזה יבקש איכותו ומהותו כן הוא בעיון וחפוש האמת . על כן ראוי לכל אחד לעשות במלאכתו לפי ענינה . וכן בכל החכמות והמלאכות ראוי לעשות כן בענין שלא יעשו במלאכות דברים רבי' אשר הם חוצה להם . ואין לבקש סבה בכל הדברי' בדרך אחד . אבל בקצתם דברים מספיקים ובקצתם מופתים אמתיים . וזה בהתחלותיהם ההתחלה היא ראשונה . ומההתחלות יש שנדע' בחיפוש ומהם בחוש ומהם בהרגל ומהם בענין אחר · דעת ההתחלות כפי טבעם · והחקירה והעיון בהם וביאורם הוא עזר גדול בנמשך אליהם · ראה כי התחלה היא יותר מחצי הכל · ודברים רבים מהדרושים יתבאר מהם :

פרק ו' ראוי לחקור מההתחלה · ולא מהתולדה לבד ומההקדמות

אשר מהם המאמר · כי אם מהנאמרי' ממנה · כי כל הדברים ההוים מסכימים לאמ' · ואמת מה יבדל מהשקר · הטובות יחלקו לשלשה מינים מהם פנימיים וחיצוניים · והפנימיים מהם גשמיים ומהם נפשיים · ומאלה היותר מיוחדים והיותר טובים הם הנפשיים כי המעשים

פירוש

מעט מעט · זעיר שם זעיר שם · ר"ל תחלה ע"ד דמיון וזמן להם שאמר בפי' איזה אשר בהשל דבר ממנו אשר מהו לתכלית כל מלאכה · ואל אחריו הלוך ילך בביאור' מהלך השלימות בהדרגה מביאור לביאור עד לא כונה גדרו האמיתי : זמן מה · הטעם שכל מעיין יקדם קידושים בעיונו זמן מה ואחר יוסיף · והבאים אחריו יוסיפו עוד כי החכמות הם כמו המלאכו' אשר יתני בם נוספו' בכל יום · ואם שאמרו ז"ל אם הראשונים כב"א אנו כחמורי' · כבר ביארנו בס' המדות שלנו שזה נאמר במעשה המצות אשר אנחנו כחמור נושא לעשות ככל אשר הורונו כי הם היו קרובים לקבלה וידעו פי' התורה על נכון · אך בכל דבר חכמות בינה המיוסד בפיעל כפיו ית' · דור לדור ישבח מעשיו · כי יום ליום יביע אומר חדשות ונפלאות ולילה ללילה יחוה דעת ע"י נסיונו' עקס"פערימענט בלע"ז וכן יעד הכתוב ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים · ולא יהיה זה מלוי פתאומי כי אם הדרגי בתוספ' החכמים האחרונים על הראשונים כמלוי מי היסההוו' בהדרגה בהליכ' המים השבי' לבי' · כי האמת והחסד אשר יסד ה' ביצוריו נודעים בכל יום ויום למשכילי עם ועם · וחז"ל עצמם בהגבהם האמו' הודו לחכמי האומו' בהילוך נבא מרום במרום והוא הדבר שכתבנו · קדמונים יבינו משפט ואחרונים דעת (אסף ק"א ל"ג) : זכרנו בהקדמה · יעויין פ"א מזה : כי הנגר : ברצות הנגר להציב עמוד ישר בלי"רעכטי בלע"ז ינסהו בקו הבדל ואך והחרש החושב יישרהו בשיווי זויותיו אשר מזה ומזה על ב' עבריו או במדוד ממנו על קו השוכב ד' טפחים ומן קו השוכב ומעלה בו ג' טפחים · ומב' נקודו' שכלו המדות מזה לזה ה' טפחים שאז יהי' העמוד נצב ישר על השוכב הישר על שטח האופקי מהמבואר במ"ז לראשון מאקלידוס : אשר הם חוצה להם · כי אם יצטרך החוקר לקחת איזה הקדמה לדרוש מדרוש זולתו יקבל בו לא ויקח כי אם

פירוש

הצריך למלאכתו · לא כן רבים מחכמת זמננו ילכו הולך הרחק מאד עד כי יתעבבו להם העלמות במקריים : דברים מספיקים · ר"ל רא ות לבד כמו שכתב בפ"א מזה : וזה בהתחלותיהם · וגם בהתחלות הם עוד ויסודם יש הבדל בין מדע למדע כמו שיש הבדל בדרך אמתתן : בחיפוש · כאמרנו כל צפור מפעפע · וזו הקדמה חפושית ובעבור שהצפרים אשר ראינו גם שמענו' מפעפש ם : בהרגל · כאמרנו גילוי ערוה מגונה · וזה בעבור שהורגלנו לחשוב גנות בגילוי' : יותר מחצי הכל . וזה כי וכל היקש התחלות ו ר"ל הקדמותיו' הם ב' · והתולדה היא אחת ובין שלשתם הוא הכל נמצא הדבר שכתבנו · יותר מחצי מהלכך תמצא בראשיתך (אסף ק"א מ"ה) :

פרק ו ראוי לחקור · אחר שביאר בקידם רושם האושר וגדרו שהוא פועל השכל · רצה בזה לחזק דעתו בסברת שאר החכמים אשר ביארו גדרו · כי אם אמת דברו כלם איננו שלם עכ"פ כמו הנגדר שגדר זה החכם ובכלל דבריו דבריהם עכ"פ . והנה יאמר שראוי לחקור מההתחלה ר"ל מהאושר וגדרו . ולא מהתולדה ומההקדמות לבד כ"א גם מהנאמרים אצל כל חכם ממנה : כי כל הדברים . יען כל הדברים שדברו החכמים בהווה ר"ל עד זמנו כלם דברו אמת בגדרו אלא שלא נשלם להם האמת : ואמת מה . ואמת כל שהוא אע"פ שאיננו שלם יבדל עכ"פ מהשקר שאין בו הסכמה כלל לאמת כ"א סותרו . לכן ראוי לעשות סמיכות עכ"פ מהאמת הבלתי שלם לאמת השלם . כי קיבוץ החלקים יעשו הכל ככתוב וקובץ על יד ירבה . הטובות . עתה יחל לחקור מההתחלה (בערך אל סדרי הדת) כאשר דבר בראש הפרק ואומר . מבואר הוא שהטובות האנושיות הם שש שהם שלש א' חילוניים כמו הון ועושר שהוא נבדל מגוף בעליו . ב' פנימיים והם ב' מינים א' דבק בגוף כמו גבורה ובריאות . ב' דבק בנפש והוא השכל והדעת . מספר כלם ששה והרב המורה באחרון לשלישי ביאר שהטוב האנושי לו שם בארבעה מיני שלמיות . עושר . וגבורה . מדות . והשכל . הנה זה החכם יכלול טוב המדה עם פעל השכל כי הוא מסוגו כאמור בפי' הקודם . וכן יאמר הכתוב אל יתהלל החכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו (ירמיה י') הנה לא מנה רק שלש אלה שמנה החכם . ומאלה . ג' מיני הטובות האמורי' יוחדו המעולים מהם שהם הנפשיי' ר"ל הפעולות השכליות . יען היותם דבוקים בנפש משא"כ העושר והגבורה . שאין להם סמיכות ודביקות בנפש :

כי

ספר המדות לאריסטוטלים

המעשים והפעולות הנפשיים נשימם סמוכים לנפש · ועל כן אומר באמתתו כי זה מסכים באמת עם הסברא הקדומה הנאמ־ת ומוחזקת מהפילוסופי' ע"כ נאמר ביושר כי אלה המעשיה והפעולות הם התכלית · וזה מן הטובות הסמוכות לנפש · ולא מאשר הם חוץ לנפש · וזה מסכים עם מה שאמרנו כי אשר יכלה ימיו בטוב ויפעל טוב הוא מאושר וכמעט כי כאשר נאמר חיים טובים הם פעל טוב · נראה כי כל השאלות הנישאלו' אצל האושר כלם יאותו בזה הדבר · כי מהם אומרים כי האושר הוא המעלה · ומהם התבונה · ומהם אומרים החכמה · ומהם אומרים כי אחר מהנזכרים עם התאוה או לא בלי התאוה · ואחרים יכללו עם אלה רבוי הדברים החיצוניים · קצת אלה אמרו רבים וזקנים · וקצת אלה אמרו אנשי מספר ונבונים וידועים · ואין מאלה אחד נגזר עליו בשגגה בכלם אבל באחד או רבים יישר לכת · א"כ איפה דברינו מסכימים עם האומרים כי הוא קצת מהמעלות · כי אמנם הפועל ההו' הוא לפי המעלה · אולי יש הפרש לא מעט בין היות הדברים בחזקת האדם ובין השתמש בו ובין בקנין ובפועל · כי יקרה היות הקנין בו בהיות הדברים ולא יעשה טוב כמו הישן · ועל צד אחר כמו יושב ובטל · ואי אפשר זה בפעל · כי בהכרח יפעל וטוב יפעל כמו שהו' במשחקים בהראו' ליפוש כי לא ישימו העטרה בראשי הטובים והגבורים · וכן אשר הם פועלים על יושר בדרכי החיים הטובים והנבחרים · יזהירו כזהר הרקיע ויהיו אלה בעצמם חיי עונג · התענוג אמנם הוא לנפש · כי כל אחד הוא תענוג הדבר אשר אהב · כאמרך הסוס לאוהב הסוס · והתוחלת לאוהב התוחלת · וכזה משפט לאוהב המשפטים · ובכלל הדברים אשר לפי המעלת לאוהב המעלה ההיא · וע"כ התענוגים יתחלפו ברבים בזה אחר ובזה אחר · כי אינם טבעיים · אמנ' לאוהב הטוב הם התענוגים אשר הם תענוגים בטבע · כי אלה הם לפי תועלת המעלה וע"כ הם באלה התענוגי' כפי עצמם · כי חיי אלה

פירוש

כי זה מסכים. גם הפילוסופים הקד' וגו' שאחזו שער לאשלים נפשם המושכלות. לכן היושר יורה דרכו שאלה הפעולות הנפשיות תכלית האדם ואשרו : ולא מאשר הם חוץ לנפש. לאפיקי הגבורה שעם היותה דבוקה בגוף. נפרדת היא מהנפש לכן לא גם טוב ואשרו : וזה מסכים · וזה מסכים עם האמור בפי' הקודם שהמאושר הוא אשר יפעל כל ימיו טוב. ובכלל בזה תיקון המדות כי לא יושג זה התכלית מבלעדי תיקון המדות שהוא ראשית לו כאמור בקודם : הם פעל טוב. אם שיפעל טוב המדות כתורה וכמצוה בזה הפעל הוא בהסכמת השכל אשר ינהג את המתאוה על פי מדותיו בדרך ישרה. או שישכיל כפועל ה' שהוא השכל עצמו : נראה כי כל השאלות. כמו שגדרו מסכימים עם הסברא הקדומה הפילוסופית כן כל השאלות והתשובות הנאמרים בדורותיו מסכימים ג"כ עם הגדר שהניח החכם : הוא המעלה. ר"ל שיהיה למאושר מעלה בעיני הבריות על פי מדותיו המשובחות: ומהם התבונ' ומהם אמרו שהמאושר ל"ל נבון בהנהגת המדינה : ומהם החכמה. וקצת אמרו שהאושר הוא השכל העיוני. שלש אלה נכללים בגדר בגדר החכם לאושר בזה (ויעוין בשלישי וחמישי לספי' מזה בגדרי התבונה והחכמה) : עם התאוה. עם העונג החמרי ר"ל שיהיה טוב המדות ומתענג · או נבון ומתענג או חכם ומתענג. עד"הכ טובה חכמה עם נחלה : או לא בלי התאוה. או עכ"פ שלא יהיו בלי תאוה כלל ר"ל שיהיה להם די סיפוקם עכ"פ עד"ש אמרם ז"ל אם אין קמח אין תורה ואין אושר : ואחרים. וזולתם אמרו שהאושר הוא אחד משלש אלה הנזכרים אבל יצורף אליהם השגת רבוי הקניני' מהדברים החיצונים כמו עושר וגבורה : קצת אלה. קצת אלה הגדרים הנזכרים אמרום רבים וזקנים · וקצתם כאמרו אנשים מעט מתי מספר ונבונים : ואין מאלה' ולא נגזור על שום אחד מאלה השואלים. לאמר שטעה ושגה בגדרו : אבל בדבר אחד או בדברים רבים מגדרו צדק ויישר ללכת : א"כ איפה. אם כן כלם מדבריהם הם בכלל דברי המסכימים עמהם בקצת מדבריהם. וזה שתיקון המדות וידיעת הנהגת המדיני' משרתות לשכל העיוני. אולם לא צדקו במה ששמו התכליות המשרתות האושר. וגם השם החכמה העיונית האושר. צדק מאד. אלא שלא צדק בו במה שלא הבדיל בין מה שבכח למה שבפועל כמו שהתנה החכם : בחזקת האדם. ר"ל בחוזק כחו טרם באתו לפעל העשית : ובין השתמש עם באתו לפעל העשית בתחלת החינוך. : בין הקנין ובין המורגל לפעול הטוב וכבר שהפעל

פירוש

ההוא להיות מקנה קנינו של המאושר. שיש הבדל רב בין שלא אלה אשר לפי דברי החכם לא יקרא מאושר כ"א הפועל ט"ב כל ימיו כמ"ש בפי' הקודם אך לדעת אלה יקרא מאושר אפי' מי שלא פעל רק ע"ל החינוך : היות הקנין בו. כי פעמים יקרה שאשר ההכנה ולא אלא לפעל כמו הישן והיושב בטל וא"כ לא אמת אמרו האומרים כפי המעלה. אבל הוא כפי הפעולה הטובה התמידה : בהראו"ליפ ש. איזה שחוק היו מעטרים עטרה למי שקיים התנאי המותנה בו ואולי היה מענין הראות גבורה במלחמת הגופים ולא עטרו מי שהוא גבור וטוב באמת כ"א למי שקיים התנאי בפועל ממש : וכן אשר הם פועלים על יושר. וככת המיישרי' אורחות חיי אושר והצלחה מוכרחי' לפעול בפעל ובהתמדה הפעולות המובילות בדרכי החיי' הטובי'. ר"ל לפעול מדות משובחות ודעות אמיתיות שהם היראה והחכמה : יזהירו. יהיו הפעולות גלויו' כהגלות נגלות זהר הרקיע אשר אין נסתר מזהרו : ויהיו. ויתענג על פעולותיו הטובות במדות ויקח ערוכת החכמה במושכלות כטעם יראה אל עבדיך פעלך וגו'. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו. ר"ל הבינני פעלך ונקח ערוכתם כטעם כי שמחתני ה' בפעליך ובזה הסכים עם האומר שהאושר הוא אחד מהנזכרים עם התאוה. אך החכם אין כוונתו אל מילוי התאוה החמריי כמו שהבין האומר כ"א תאות הפעולות הטובות כאמור. התענוג באות נפשו לבאר שהתענוג המושג לפועל הטוב מפעולתו · הוא עצם האושר. הוכרח לבאר ראשונה גדר התענוג ואמר כי התענוג פי שנים לו בגדר. טבעי ובלתי טבעי. ויבאר ראשונה הבלתי [טבעי שהוא הפחות והגרוע ישוין] בלתי לשני מזה שהתענוג היא ממשיבי הנפש כי תשער בין יתרון הטוב לפחות ממנו. ואל אחריו יבאר התענוג הטבעי שהוא הטוב והשלם. ואומר שהבלתי טבעי נמשך אחר האהבה אשר הרגיל האדם את עצמו בה. יש מי שמרגיל לאהבי א"ע לאהב הסוס ואחר יתענג בו ויש מי שמרגיל את נפשו דבר תקוה ותוחלת ויתענג בו : וע"כ התענוגי' לכן אין כ"א דומים זה לזה במין אלא התענוגים בהיותם בלתי מוכרחים לפי טבעם כי אם בבחירי ורצון זה יבחר אהבה אחת וזה אחרת עד"הכ ועשה לי מטעמי' כאשר אהבתי והבדל התענוגים למיניהם מי זה המשובח מהם והמגונה כם זכור יזכרנו עוד (כי"ד לשביעי מזה) : אמנם לאוהב הטוב. ועתה יבאר התענוג הטבעי אשר אין חליפות לו בין שלומי אמוני בני אדם ההולכים אורחות אושר והצלחת האנושית

אלה אינם צריכים לתאוה בדבר אחר מובחר · אבל תהיה התאוה בעצמה ר"ל בעצם המעלה · כמו שנאמר כי אינו אדם טוב אשר לא ישמח בפעולות הטובות ולא יקרא צדיק אשר לא ישמח במעשה הצדקה ולא נדיב אשר לא ישמח במעשה הנדיבות וכן בשאר · א"כ יהיו כפי עצמן הפעולות המענגות כפי המעלה וכל אחד מהם הוא טוב ויפה מאד · ואם האדם השלם ישפוט מאלה היטב ישפוט כאשר אמרנו : א"כ המשובח והמעונג והיפה היא האושר · ואלה לא יתחלקו כמו שהו' ברושם דילו"איש · היותר נאהב בריא והמשובח הוא יותר צדיק · היותר תענוג הוא אשר יתאוה האדם להרגיש · כי כל אלה נמצאו בפעולות הנבחרות · אמנם כל אלה או אחד מהם היותר הנאמר שהו' המאושר :

אכן נראה שהוא צריך לטובו' החיצוניות כאשר אמרנו · כי מן הנמנע הוא לעשות טוב מי שאינו יכול לתת ולעשות הוצאות · כי דברים רבים נעשים כמו שאמרנו עם הכלים כמו האוהבים והעושר והשלטנות המדיני · ובקצת מופשטים מאלה יכנע האושר · כמו הזרע הטוב וההדר והיופי · כי אינו מאושר גמור אשר הוא מכוער מאד ואשר לא תאר לו ולא הדר · ואשר הוא יחידי בלא זרע · עוד אולי יהיה נגרע יותר ממאושר אם בניו יהיו רעים וחטאים · או אוהביו ושיהיו טובים ומתו · כי כמו שאמרנו יצטרך האדם לזאת ההצלחה · על כן קצת יסדרו ההצלחה המקרית עם האושר · ומהם יאמרו במעלה :

ויש לדרוש אם הוא מלומד או מורגל או בא ברוב השתדלות · או בא בחלק מאלהים או בא מצד ההצלחה המקרית · ואם יש דבר אשר היא מתת אלהים לאדם · דבר נאה ומתקבל להיות האושר יותן מאת האלהים

כי

פירוש

האנשים האוהבי' בטבעם כל פעולה טובה ומתענגים על מושכלותם ונהנים מזיו השגתם. החכמה אשר יסד ה' בפועל כפיו : ככתוב כי שמחתני ה' בפעליך . ועליהם נאמר אז תתענג על ה'. כפי עצמם . זהו ההבדל שבין אלה המתענגים הטבעיים לבין הבחיריים · הוא שהבחיריים הם כפי המעלה והאהבה אשר לאוהב ואוהב כערכו . משא"כ אלה הטבעי' שהם כפי המעלה בעצמה : ר"ל לתאוה בד"א מובחר . שאוהבי' אוהבי האושר שהוא השכלת אמיתתו ית' בבחירתם ורצונם בטוב זולתו · זולתו הנמשך ממנו כעבדים המשמשים ע"מ לקבל פרס · כי אין טובה למעלה ממנו להיות גמול לאושר או שהאושר יהיה הצעה לו . אבל עונג האושר נאהב לבעליו בעבור עצמו כמו שביאר בזה ובפרקים הקודמים . וכן אמרו ז"ל שכר מצוה מצוה . ר"ל עונג מצוה גורר עונג מצוה אחרת . והוא שכרה של מצוה ראשונה · והוא הדבר שאמרנו בגדר העוה"ב שהוא זה עונג השכלת אמיתתו אשר המשכילים ילכו בם מחיל אל חיל כטעם מבין דבר מתוך דבר ונהנים מזיו השגתם · (יעוין חבורנו אמרי בינה שער שלכת בגמול עוה"ב) · וזה מוכרח בהיות שאין שם במציאות דבר יותר נעלה מהמצוה. והחכמה להיות שכר וחלף בעדם ככתוב יקרה היא מפניני' וכל חפצים לא ישוו בה · התאוה בעצמה . כימי הה"א שב אל המעלה שהיא הנכספת . משא"כ שאר התאוות שמכוין דבר אחר זולת הנכסף כאמור בפי הקודם : כי אינו אדם טוב . כי העושה איזה פעל בהכרח אין הפעל קנין בו ולא יתואר בפעולתו · כי מי שהכריחו המלך ולקח מרכושו מתנה לאביונים . לא יקרא בעבור זה נדיב . כי אם אנוס ומוכרח · אשר כן המוכרח בצדקתו מחמלתו על העני לא יקרא נדיב כי מה לי הכריחו מלך או חמלתו . אבל נקרא גומל . וכן ביתר הפעולות לא יתואר הפועל גם בלתי אם נעשתו ואתמנדבת רוחו בשמחה ובטוב לבב בלי שום פניה להשגת איזה תכלית ע"י מעשהו בלתי אם באות נפשו מעשה הצדקה . כי השמחה והתענוג הוא העיקר בכל מעשה טובה . ככתוב תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה . ונאמר עבדו את ה' בשמחה : וכל אחד . וכל פועל טוב באדם השם בפעולתו ומתענג בהכרח הוא טוב ויפה מכלי' . כי רע הלא יתענג כאשר יפעל טוב . ואם האדם שלם . לאפוקי הפחותים האומרים לטוב רע : כפי מה . שאמרנו . שגדר האושר הוא הפעל המשובח בעצמו ונותן עונג לעושהו ויפה בעצמו : ושלשתם נקשרי' בקשר אחד בפעל הטוב הנעשה לשמו : ואלה לא יתחלקו . כי בגדר ורושם בבית דלו"איש באו מחולקים כי שם נאמר שרושם האושר הוא עשות הפעל היותר נאהב · או הפעל היותר בריא וחזק

פירוש

בגבורה : והמשובח . מי שהוא עושה פעל משובח יותר הוא צדיק : היותר תענוג . האושר אשר ביתרון התענוג הוא הפעל אשר יתאוה כל אדם להרגיש . כן כתיב ברושם דיילאויש אשר לחלק יצא אולם ברושם שעשה החכם לא יתחלקו כי כל פעל טוב מעונג ומשובח ויפה כאמור בפעולות הנבחרות . בפעולו' שאדם בוחר בם לרצונו יתחלקו בם התענוגים כרצון איש ואיש משא"כ האושר שהוא טבעי לכן הוא תענוג אחד שוה בכל כמו שקדם בד"ה ובכלל הדברים אשר לפי המעלה וי"ל באופן אחר : אמנם כל אלה . אבל כל אלה הפעולות הטובות שחשבנו לקבלת בגדר האושר . או אחד מאלה הפעולו' שיש לו יתרון עליהם . הנאמר עליו שהוא האושר . אכן יראה שיש לו צורך להיות חוברות עמו טובו' חיצוני' : כאשר אמרנו . כאשר אמ' למעלה בשם האחרי' ז"ל והאחרים יכללו עם אלה רבוי הדברי' החיצוניים . והנה גם עמהם הסכים החכם בקצת כמו שאמר ואין מאלה אחד נגזר עליו נשגגה . כי מן הנמנע כי הדל לא יוכל להיות נדיב לכן יגרע ממנו פעל הנדיבו' באשרו : כי דברים רבים . פעולו' טובו' רבות המשתמשות אל השגי' האוש' לא ישלמו כ"א בכלים כמו קנין האוהבים שהוא נקנה באושר ככתוב ואוהבי עשיר רבים . כי כל הרע לאיש מתן . והעושר במיומ . והשלטנות נקנה בגבורה . וכל אלה הקניינים הם עזר אל האושר . כי ראוי למאושר להטיב לאוהביו . ולהיות נדיב בעשרו ולהיות עושה משפט צדק להציל עשוק מיד עושקו בשלטנות : ובקצת מופשטים · ואשיעדרו קצת מהטובו' החיצוני' ישפל האושר ממעלתו : כמו הזרע . אם אין למאושר בנים טובים או אם אין לו ההדר הפנים ההצלחה המקרים . שגם הטובו' האחרונו' יכנה . בשם ההצלחה המקריי' כי איננה עצמית לאדם מאשר הוא האדם אבל מאשר בע"ח . משא"כ הטובו' השכליות ר"ל העיוניות הם ההצלחה עצמיי' לאדם באיות בחלק השכלי שהיא ענין עצמי לאדם במה שיש לו יתרון על בע"ח ומהם יאמרו במעלה : ר"ל הקודמים יאמרו שההצלחה המקריי' היא חלק מהאושר ובהעדר החלק יעדר קצת אושר . אך האחרוני' במעלה יאמרו שאין העדר ההצלחה המקרי' גורע באושר אבל מציאותו מוסיף עליו יתרון שלימות ומעלה : ויש לדרוש . ויש לחקור על סבת מציאות האושר במאושר ממנו · כי יתכן לומר שקנהו המאושר באחד מה' דרכים אם שלמד בדרך חכמה להתנהג בדרכי האושר . או הרגיל א"ע בדרכיו . או רוב ההשתדלות או היא מתת אלקים . או הצליח בקנינו במקרה ע"ד אמרם ז"ל בני חיי ומזוני במזלא תליא : ואם יש דבר . ואם הסבר שיש שם איזה דבר יחונן האלהים את האדם בו . אזי ראוי שנשים הדבר ההוא האושר בהיות שאין דבר משובח ממנו באדם

ספר המדות לאריסטוטלים

כי הוא הדבר הגדול והנבחר אשר במין האנושי · אבל זאת החקירה אולי היא יותר ראויה לידיעה אחרת · נראה שאם אינו דבר שלוח מהאלהים אבל הוא מצד המעלה והלימוד או מהשתדלות הוא דבר אלהי כי יראה שהוא תכלית הנבחר למעלה והו' אלהי ומאושר ואם הוא כללי מאד כי הוא אפשר לכל אדם אשר אינו נעדר המעלה בלימוד ושקידה · ואם הוא יותר טוב מלהיות בעבור ההצלחה המקרית מאושרים · וזה ראוי להיות כן אם הדברים אשר בטבע יותר טובים כפי מה שאפשר לפי תולדותם · וכן ג"כ העשוים במלאכה ובכל סבה ויותר לפי הנבחרות ג"כ · היה דבר בליעל יצוק בו לומר שהדבר הנבחר הגדול יבוא מההצלחה המקרית וזה הדרוש הוא גלוי מגדר האושר כי הוא פועל הנפש כפי המעלה · אכן עם זה הוא בהכרח שיהיו קצת הטובות הנשארות נלוות אל האושר מצד ההצלחה המקרית · כי אלה הם פעולו' מעולות והם נולדו (נ"א נלוו) כמו כלים · הנה נאמר הנה באושר מסכים עם מה שאמרנו בתחלה · כי שמנו הדבר הנבחר תכלית המדיני · כי זאת בשקידה גדולה תעשה זה · כי תעשה דברים רבים לעשות המדיניים טובים · ופועלים הטוב · לכן מן הראוי לא נאמר הסוס והשור ולא אחד משאר בע"ח אשר הוא מאושר · כי א"א לאחד מהם להשתתף בפעלו · ולזאת הסבה הנער ג"כ לא יהיה מאושר כי לא יפעל באלה בעבור מעט שניו · ואם קצת מהם יאושרו יהיה בעבור התוחלת · כי הם צריכים כמו שאמרנו מעלה שלימה וחיים שלימים :

פרק ז חליפות רבות יקרו בכל ענין ובכל זמן כי יקרה לאשר מלאו בתיהם טוב שיפלו במחשבים לעת זקנתם כאשר סופר בשיר אמי"ראש דבר פרי"אמי אשר אמר נשתמש בדברי' בהצלחות מקריות וסופו נורש לא יאושר · א"כ האם לא

פירוש

באדם והשוב להיות מתת אלהים כטעם יהיב חכמה לחכימין : אבל. אמנם זאת החקירה אין זה מקומה כ"א בטבעיי לא במדינו' : נראה. יראה שאם האושר איננו מתת אלהים כ"א יהיה סבת השגתו הלימוד וההשתדלו' הנה עכ"פ יהיה ענין אלהי : כי יראה שהוא תכלי' · זה יורה גדולתו . הכליתו הנבחר למעלה גדולה · ואם הוא כללי . וגם בזה יראה גודל מעלתו בהיותו כולל אנשים רבים מבני אדם ובזה ידמה אל הטבע שהוא ענין כללי . וכן יאמר הכתוב את אלהים ירא ואת מצותיו שמר כי זה כל האדם פי' כל האדם כקטן כגדול כסכל כחכם יקנה אושרו ביראה ומ"ט כטעם הקהל חקה אחת לכם : כי הוא אפשר . יען שהאושר הוא ענין אפשרי להשיגו לכל מי שמייגע א"ע בהשתדלות להשיגו כטעם יגעתי ומצאתי תאמין : ואם הוא יותר טוב · ומלבד האומר מה שיורה היותו ענין אלהי . עוד יורה טובו שהמאושרי' באשרו הם יותר מאושרים מהמאושרים' בהצלחה המקרי' כמו העושר והגבורי' : וזה ראוי להיות וענין זה מחויב להיות כן שהאושר יהיה ענין אלהי אף כי יהיה מסובב מלימוד והשתדלות·כי אם הדברי' הטבעיים הם שלימים מאד כפי היותר אפשרי . וכן הענינים המלאכותים יפעלום פועלם על צד השלימו' היותר אפשרי כפי מחשבתם : ויותר . ויותר מזה הפעולות הנבחרות לפי השכל מחויבו' להיו' יותר שלימים : היה דבר בליעל . א"כ איפה בהיו' האושר פעל בחירי לפי השכל כמו שהוכח לכן כאחד הנבלים ידבר המדבר שהאושר הלזה שהוא שלימו' האדם יבוא בקרי והזדמן מההצלחה המקריי · ויהיה פחות ונגרע מכל פעולה טבעי' ומלאכותי' ובחיריי שלא נעזבו תכליתן למקרי' : וזה הדרוש הוא גלוי . מבואר נגלה שגדר האושר הוא פעל הנפש בחלק הנעלה ממנה ר"ל בכח השכלי והעיון בהשכל' אמיתתו ית' ואיננו כפי הצלחה המקרי' כפי מחשב' הנבל האמור : אכן . אך עכ"ז מוכרח שילוו עמו קצת טובו' מדומו' שהם הלעות ומבוא לאושר האמיתי : והם נלוו כמו כלים · והמה בחוברת עם האושר כמו כלי בית קיבול אל מה שבתוכו : מסכים המבואר בזה בגדר האושר מסכים עם האמור לפ"ד מזה שהאושר הוא הפעל הנבחר להיו' לטובת המדינה ולהיו' אנשי' פועלי הטוב בענין העזרם זה מזה כי הוא זה מה שיעזר אל האושר האמיתי . אשר זה סבת היעודים החמריים הבאי' בתורי' כמו ונתתי שלום בארץ . ונתנה הארץ יבולה . וזולת' מהיעודיי אשר להצלחה המדומה יחשבו · וזה כי הם כלי מחזיק ברכי' האושר האמיתי ר"ל העוזר על העיון וההשכלה באמיתתו ע"ד אמרם ז"ל אם אין שלום אין כלום : להשתתף בפעלו .

פירוש

להיות נעזרים זה מזה בעזר המדיני . והר"שע פי' לשסף ההצלחה השכליי עם המקריי : הנער גם כן . בעבור שאיננו מבין דבר במה שהוא לעזר ולהועיל למדינה ולא יפעל בהצלח' המקרי', והעלמיים · בהיותו עדן רך בשנים ועדן לא נסה ללכ' בדרכי החיים ככתוב ס"פ פ"א מזה . וקצת מהם . ואף כי קצת מהנערים יתאשרו . וזה בעבור התוחלת שהם מיחלים להשיג טוב מה מדומה ע"י זה האושר . וזה איננו נכנס בגדר האושר . כי מתנאי האושר שיהיה שכליי השגתו בעבו' עצמו לבד לא בעבור זולתו כמבואר בדי' מזה : מעלה שלימה : עיון ושכל שלם : וחיים שלימים · רומז להצלחה המקריי . אשר הנער בשניו לא יזכה את ארחו עדן לשמור כי מיני השלמיו' האמורי' והר"שע ביארו על אופן אחר :

פרק ז חליפות רבו' . אחר שביאר בקוד' שההצלח' המקרי' משתתפ' עם הפעולו' כפי המעלה לאשר המאושר . ואשר אין ידו משג' ההצלח' המקרי' איננו מאושר אף כי יפעל לפי המעלה . לפ"ז א"כ הנה יפול בזה ספק עצום וזה כבר התבאר בחמישי מזה שגדר האושר הוא היו' המאושר פועל טוב כפי המעלה כל הימים בתמידו' . והנה ההצלחה המקרי' פוסק' לפעמים מבעליה כאשר שמענו כן ראינו שהעשיר ועני והגבור יחלש לעת זקנתו וכיוצא וכיוצא בו ביתר ההצלחו' המקריו' . וא"כ איפה מי זה התהלך בדרכי האושר פי שנים מקרי ועצמי · ונפסק ממנו המקרי · מה תהא א"כ באושר ההוא והנה כל זה ראה החכם להתיר בזה הפרק ואומר חליפו' רבו' . ר"ל שינויים רבים יקרו בהצלחה המקרי' שהעשיר יעני ויעשה רש לפעמים כמו שאר הומ"ער בשירו על דבר פרי"מו אשר אמר דעתו ומברתו : [illegible] . מי זה שכל ימיו עמדה לעזר לו ההצלחה המקרי' והיה עשיר : וסופו נורש . ולבסוף נעשה רש ואביון הוא זה לא יאושר ר"ל לא יקרא מאושר : א"כ . לפ"ז יתכן שלא יאושר שום

לא יאושר אדם אחד בכל ימי חייו · אבל לפי דעת שו"לין הוא מחוייב להביט אל האחרית · ואם נניח זה א"כ יהיה מאושר בעת המות · זה בלתי ניאות בלל · גם לראיות אחרות כי כבר אמרנו שהאושר פועל מה · אמנם לא נאמר כי המת הוא מאושר · גם שו"לין אין זה רצונו · אבל פעמים איש מה יגזור אומר ויאשר אדם כי אז הוא חפשי מן הרעות וממקריים רעים · אבל יש להשיב על זה · כי יראה כי יקרו למתים רע מה או טוב · אם יקרו לחי בעת שלא ירגישם · כמו קלון או כבוד ודברי הבנים · ובכלל יבואום דברים טובים למקריים (נ"א ומקריים) רעים : ועוד זה הדבר יחזק השאלה · כי אמנם אשה שנים רבות יהיה בטובה וגם עד זקנה ושיבה ומת · ומן הראוי יקרה שיהיה מחליפו' רבות אצל הבנים כי מהם יהיו בנים טובים ויהיו בכבוד כאבותם ומהם להפך · כי אמנם מפורסם כי בכל ענין יקרה התחלפותם מאבותם באולת · בלתי נאות יהיה אם עם זה ישתנה המת ויעשה (נ"א ויבסר) פעמים ופעמים יש (נ"א רש) · גם הוא בלתי נאות והבל אם בקצת זמן לא יגיע לאבו' מתוצאות הבנים · אבל אם נשיב אל השאלה הראשונ' אולי במוב העיון יודע ממנו הנשאל עתה · אם תכרח הוא לראות סוף האיש ואז יאושר כל אחד · לא שהוא מאושר · כי אם שהו' היה קודם · זהו בלתי נאות אם כשהוא מאושר לא יתאמת ממנו כי הוא זה · ולכן לא רצו לאשר החיים עוד בחיים חייתם · בעבור החילופים · ובעבור כי יחשבו כי האושר דבר קיים ולא יתחלף בנקל · אבל ההצלחות המקריות פעמים רבות יסבבו סביב אנשים

שום אדם או רק מתי מספר והם הפועלים עם המעל' ומצליחים גם בהצלחה המקרית בבני ובעושר ובבנים ובגבורה ויתר הטובות גם עד זקנה ושיבה · וזה יקרא מעט : אבל לפי דעת סו"לין · האומר שהכל הולך אחר החתום והנגמר · א"כ לפי זה לא החיים יהיו מאושרים כי אם המתים : זה בלתי נאות . דבר זה לא יתכן לפי המושכל הראשון שהאושר וההצלחה תהי' בעד החיים אל המתים : גם לראיות · ועוד ראיות על שקרות זאת ההנחה · כי הנה אמרנו שהאושר נקנה בפעולות האדם הדברים המעולים והנה המתים לא יפעלו דבר ואיך יתוארו באושר : אין זה רצונו · אין זה דעתו ששום אדם לא יאושר בחייו כ"א במותו : אבל פעמים · אבל יגזור אומר שלפעמים יאושרו המתים להיותם חפשים מן הרעות הקורות עד"הכ ושבח אני את המתי' (קהלת ד') אדלא זו כוונתו שיאושרו באושר אשר קנו בחיים : אבל יש להשיב · עוד יש לספק ספק ב' מה משפט המאושר מיום המות והלא כי באמת יקרו למתי' רעות עם היות כי המתים אינם יודעים מאומה · כמו שיקרו לחיים רעות מבלי ידיעתם בם כמו לשון הרע והוצאת שם רע שהם רעים למסופר אף כי בל ידע אם סופר ממנו הרע ההוא אשר כן יקרו למתים ג"כ רעות וקלון מרעות בניהם וקלונם אף כי בל ידעו בל ירגישו ברעת' : ובכלל יבואום . ר"ל לפעמים יגיעום טובות ולפעמים רעות · אם יכבדו בניו ולא ידע ויכלמו ולא יבין למו : ועוד זה · הדבר אשר עוד יסופק כ"א מות ימות איזה מאושר באשרו · וא"כ יתואר המת ההוא באושר ויקרא מאושר : והנה יקר מקרהו שיעברו חליפות ושינויים על בניו ויהיו קצתם מאושרים כאביהם וקצת' בלתי מאושרי' . אשר כזה ההתחלפות מאבות אל בנים יקר' באולת הבנים כי אולת אדם תסלף דרכו : בלתי נאות · והנה לפי זה שב זה המת להיות בלתי מאושר אחר היותו מאושר · וזה איננו נאות שישתנה המת מאושר אל רק בפועל הבנים :

גם היא בלתי נאות . כמו שהוא ענין בלתי נאות שהמת · ישתנה לפי פעל הבני' כאמור בקודם · כן הוא ג"כ בלתי נאות הפכו שלא ישיג כלימות או כבוד מבנים אל אבות לעולם · כי באמת בקצת הזמן ישתנו האבות לפי מעללי הבני' וא"כ יש פני' לכאן ולכאן והספק במקומו עומד : אבל אם נשיב · אך אם נתיר הספק הא' אשר נראה הפי' המספק ואומר מתי יחול האושר על המאושר אם כל ימי חייו או בעת מותו · אז יותר בפרק שאח"ז גם הספק הב' הנשאל עתה . המספק ואומר מה יהי' משפט המת המאושר אם יקרו שינוים רעי' בבניו אחרי מותו : אם הכרח הוא · אם כונת שהאושר בהכרח לא יודע כ"א בסוף במות המאושר כפי דעת סולין האמור : לא שהוא מאושר · לא שיתאשר אחרי המות כי לא במתי' אושר · אבל הכוונה במות האדם יודע אשרו וזה אם הי' פועל צדק ומשכיל באמיתתו ית' כל ימיו ומת בלי מקריים רעים · אז יורה המות שהי' מאושר בהיותו בחיים: זה בלתי נאות · זה לא יתכן כי אם האדם הוא מסופק כל ימיו אם הוא מאושר או לא · לא יאמתהו המות כי לא יתכן לומר על איזה דבר שהי' בפעל לבן אם לא הי' לבן כל ימיו : אם כשהוא מאושר · אם לא יאומת האושר בעת שהוא מאושר רצונו לומר בהיותו בחיים שאז פועל האושר לשעתו : לא נודע כי הוא זה מאושר · אף כי אחרי מותו שכבר פסקו הפעולות או אז יודע המאושר כהפוך הוא: ולכן לא רצו . מלת ולכן מוסב אל האמור אחריו בביאור הסבה אשר לא יתאשר האדם כ"א אחר מותו כמו שאמר סולון · וזה לג' הקדמות א' שהאושר הוא ענין קיים לא יסור בקל · ב' שהמאושר מוכרח להיות מוצלח בהצלחה המקרית · ג' שהצלחה המקרית חוטפת ומשתנית בכל עת ואם ע"כ נאמר שהאושר לא יודע כ"א בסוף ר"ל מי זה הפועל לפי המעלה כל ימיו . והוא מוצלח בהצלחה המקרית ולא נשתנו עליו עד מותו . הוא זה יהי' מאושר : יסבבו

סביב אנשים · ישתנו בסיבוב סביב בעליהם מטוב אל רע וכן לא יודע המאושר כי אם ביום המות : מפורסם הוא . אחר שביטל דעת סולון בספק האחד ששאל והוא שהמות לא יעיד אל המאושר אחר שלא הי' עדן בפעל מאושר . שב עתה לברר ההקדמות אשר בנה סולון דעתו עליהם

בעבור היותו ענין נפלא ר"ל מפליא את בעליו לאמר מתי יבוא לידי ואקיימנו . כי כל דבר מפליא עושה רושם חזק בנפש . לא ימחה ממנה לעולם . ע"ד אמרם ז"ל תרי תמיהי מדכר דכירי . וכן אמרו ז"ל לתאי כ"ת לגירסא דינקותא ר"ל שהילד מפליא כל דבר שמועה לכן נשאר זכרונו לעולם.

אנשים עצמם · מפורסם הוא כי אם נלך אחר ההצלחת המקריות פעמים רבות נאמר באיש אחד שהוא מאושר · ואח"כ רש · ויקראו לזה מאושר כמו במי"ליון ויקיימו בחולשה · או אינו מן היושר ללכת אחר ההצלחות המקריות כי הטוב והרע אינו בהם אבל יצטרכו אליהם החיים האנושיים כאשר אמרנו · אמנם הפעולות אשר הם לפי המעלה הם שרות בענין האושר · ואשר הם בהיפך הם להפך · יעיד על זה המאמר אשר הוא נשאל עתה מקרוב כי אין דבר מהפעולו' שיהיה לו קיום כמו הפעולות והמעלה והם יותר נשארות מהידיעות הלימודיות אלה יראה מהם היותר נכבדות הם יותר נשארות בעבור רוב גודל התמדת היות בהם מאושרים וזה ידמה היות הסבה אשר השכחה לא תמצא אצלם · הדבר הנשאל יעמוד במאושר ויהי' כן כל ימיו כי תמיד או על הרוב יפעל דברי' לפי המעלה ויסבול המקרים הטיב ובכל מקו' ובכל דבר בתבונת כי הוא באמת טוב ובד' רבעים (ג"א ובדברים רבים) בו בלי מום · אמנם דברים רבים באים במקרה הם מתחלפי' בגודל וקטנות · הקטנים מההצלחות וכן ג"כ שכנגדן גלוי הוא שלא יעשו שינוי בחיים · אמנם אשר הם רבים וגדולים · אם הם טובי' יעשו החיים יותר מאושרים · כי אלה גולדו ליפות ולישרות (ג"א ולסרת) והשמוש בהם הוא טוב ומעולה · והמקרים אשר יבהלו בהפך ויבעתו המאושר ויביאו עצבון וימנעו פעולות רבות · אבל באלה נגה האור הטוב כי יסבול בנקל רעות וצרות · לא לבלתי הרגש הכאב כ"א להיותו אמיץ לבו · ואם הפעולות

ולהראות שאחת מהנה כוזב' ובזה התבטל הנחתו' ואומר ידוע שההצלחה המקרית משתנית מעושר אל רש : ויקראו לזה מאושר · ולא יונח המאושר נתלה בהצלח' כאמור והנ' ההצלח' משתנית לשעתה ויחויב א"כ שישתנה האדם ממאושר אל בלתי מאושר בהשתנות עליו ההצלחה · ולפ"ז יהי' טבע המאושר כמו בתיליו · ליגנו' בלשון רומי (ערוך ערך בקיון) והם הדברים המשתנים מהרה למראה העין· וכמוהם יהי' המאושר לפי זאת ההנח' ויתקיי' בחולש' ר"ל לפי שעה קלה וזה הפך הנחת גדרו שהמאושר איננו סר בקלות מבעליו : או איננו · אולי אין מן היושר להיות לאושר התלות בהצלחה המקרית כי אין בהם טו"ר עצמו : אבל יצטרכו אליהם · החיים העצמים יש להם צורך אל המקריים כצורך המים אל הכלי או כסכינא הבית יד. ואין הכלי עיקר: הם שרות. הפעולות לפי המעלות הם כמושלים וההצלחה המקרית היא כמו משרתת להם : יעיד על זה · ר"ל מה

והנה בהיות האושר האמיתי הוא ההשכלה בפועל ה' ומעשהו הנפלא כאמור על כן זכרונו בא לפני המאושר בפליאה לכן יקום לעד ולא ישכח ממנו· וכן כתוב לאמר פלאות עדותיך ע"כ נצרתם נפשי · פי' הנפלאים שהם עדיות על שלימות בוראם בחכמה ויכולת הם נפלאים בהוויתם ומציאותם על כן נשמרים בנפש לזכרון עולם . וזה ענין שהאושר האמיתי האמור: הדבר הנשאל . המאושר המבוקש יתמיד עם בעליו כל הימים או על הרוב עכ"פ ויסבול בעבור קיומו לעד ממקרי ההצלחה המקרית העומדים נגדו : בתבונה . וזה בעבור היות המאושר מבין דבר האושר שהוא טוב אמיתי בלי מום : ובד' רבעים . על ארבעה רבעיו ר"ל מלד החומר והצורה והפועל והתכלית אין בו מגרעת : אמנם . אך לא כן ההצלחה המקרית כי לא כל פעולותי' טובים אמיתים כפעולות אשר לפי המעלה . והנה הם שונים זה מזה באיכות הגודל והקוטן : הקטנים

שאל אחר זה שהפעולות לפי המעלה יש להם קיום מההצלחות . עתה יבאר איך המקרים הרעים משא"כ ההצלחה המקרית. לכן ההקדמה האומרת לא יבטלו המאושר מאשרו . ואומר הקטנים שההצלחה היא מגדר האושר כוזבת עכ"פ . שאיננה מטובות ההצלחה והרעות אשר כנגדן מבואר נגלה כי אם משרתת ויתכן שיקוים האושר מבלעדה : שלא יפעלו שינוי בחיי האושר כי לא ישים המאושר מהידיעות הלימודיות . מבואר הוא שכל דבר אמיתי לבו אליהם למיעוט ערכם : אמנם . אבל הגדולים הוא קשה השכחה . ועל שם זה נקרא אמת שעניינו מהם . אם טובות הנה יהיו משרתות לאושר וייפו קיום כמו מימיו נאמנים . ובהיות ידיעות הלימודיות אותו . אך אין להם עכ"פ חלק עצמי באושר כאמור : ר"ל המודידה כלם אמת לכן הם קשי השכחה מבעליהן והמקרים . אולם הרעות המעציבים את המאושר והנה פעולות המדו' המשובחו' והשכלת אמתתו ית' ומונעים ממנו פעולות טובות רבות : אבל באלה · הם יותר קשי השכחה מהלימודיות . וזה אמנם כי הנה על כמו אלה יגה האור הטוב של האושר להאיר כן יסד ה' בטבע האדם להיו' משתוקק להתמיד דרך השכל למאושר עד"הכ גם את הטוב נקבל ואת בפעולתן למען תלוה האושר על ידן המתמיד וקיים הרע לא נקבל : והפסד המקרים הרעים אין נחשב תמידי כמוהם כטעם פועל אמת שפעולתו אמת אשר למאומה נגד האושר . עד אשר יעזב בעבורם : להיותו עוד שזה אשר לא ישכח האושר מן המאושר . הוא אמיץ לבו ג לוחם בעד האושר בשכל אשר הוא שכל

נשבר

לער של פגעים רעים · ואם תהיינה
פעולות המאושר והפעולות הסרות ר"ל המושלית
אשר כפי המעלה יפעלם : לא יעשו . הנה בוודאי
אלא ישוב המאושר רק מהן בעבור המקרים הרעים
אשר ימלאו אותו : דברים דכים : פעולות שבירות
כלומר נרועות ושנואים בעיני ה' ואדם : וגם כשהם עומדים . וגם כאשר יפסקו כמו ויעמוד השמן . ר"ל נשכשיפסוק האושר מעשותן בעבור המונעים העומדים נגדו מהמקריים הרעים : אבל יחשבהו טוב . אבל יחשוב האושר כי טוב הוא עד שיסבול בעבורו רעית המקריים : ומבין . ומבין להבדיל בין האושר שהוא טוב המועיל ובין ההצלחה המקרית שהוא טוב הערב לשעתו כטעם הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכר עבירה :
זגם כשהם עומדים . לא זו שיסבול בעת הפסק' הפעולות הטובות לעבר המקרים המונעים מפעולת האושר . אלא אף גם זאת יפעל בעת ההפסקה פעולות נבחרות כפי אשר תשיג ידו לעמוד נגד המונעים . זידמה בזה לשר הצבא הטוב שלוחם נגד איש מלחמתו כפי כחו ועוצם ידו אף כי אין לאל ידו להכניעו מכל וכל : וכמו מחתך העורות · או כמו הרצען שאין לו עור נבחר ועושה מהעור שיש לו נעלים טובים כפי האפשר לפי העור שיש לו . ובזה יהיה הרצען שלם במלאכתו · אשר כן המאושר יהיה שלם באשרו אם ילחם נגד המונעים לפעול הטוב כפי כחו ועוצם ידו . אף כי לא יעצור כח להתגבר על המקריים ולהחזיק באושר השלם כפי בחינת עצמו : ואם נאמר . ולו נאמר שהבלתי שלם באושר בבחינת עצמו כי אם לפי כחו וגבורתו נגד המקריים . איננו מאושר : לא יהיה . לא תמצא לעולם מאושר באמת כי כל מאושר יש לו מונעים אשר לא יעצור כח להתחזק עליהם . א"כ המתגבר כנגד הרעות כפי יכולתו הוא מאושר בהכרח : ואשר הוא מאושר . יורה דעה שהאושר הוא ענין קיים . כי לא במהרה

הפעולות אשר הם שרות בחיים אשר אמרנו לא יעשה אחד מהמאושר רש · ולא יפעל בשום זמן דברים דכים ושנואים · וגם כשהם עומדים תמיד · אבל נחשבהו (נ"א יחשבהו) טוב ומבין ויסבול כראוי המקריים · וגם כשהם עומדים תמיד יפעל פעולות נבחרות מן הבא לידו · כמו שר הצבא הטוב שילחם בחוזק עם הגדוד אשר לו נגד אויביו · וכמו מהתך העורות · מהעור הבא לידו יעשה נעלים טובים · וכן בשאר מלאכות · ואם נאמר אשר ככה הוא רש י לא יהי' לעולם מאושר · ואשר הוא מאושר לא יפול במקרה פרי"אמו (נ"א במהרה) ולא ינוע מהאושר בקל ולא מכל מקרה הבא כי אם לרבים וגדולים · ואם תקראינה אותו כאלה רעות רבות וצרות · לא יחזור להיות מאושר במעט זמן כ"א ברבות הימים וברבות הטובה מגדולים וטובים ואז ימלא כל טוב · א"כ מהו המונע לומר הפועל כפי המעלה · השלימה מתאשר כפי הצורך מן הטובות ההיצונית · לא בזמן ההוא לבד כ"א כל ימיו · או ראוי להוסיף ויהי' כן וימות כפי השכל ' העתיד בלתי נודע אצלנו · ואנחנו נשים האושר כי הוא התכלית השלם בכל ענין ובכל זמן · וא"כ נאמר ההיים העומדים להוי' ויעמדו בעתיד בדברים הנאמרים הם מאושרים כפי בני אדם כבר נאמר מאלה זה השיעור :

פרק ח' ואם

המקריים אשר יקרו לבני אדם ובכל האוהבים לא יועילו ולא יזיקו · יראה בלתי ראוי מצד האהבה וגם הוא חולק על הסברו' המפורסמו' · במקרים יש חלוקים רבים מפנים שונים · ומאלה הם נחשבים הרבה ומהם מעט · ולעשות חילוק מכל אחד ואחד · יראה ארוך ובלתי

יסור בעליו ממנו . בלתי אם יעמדו נגדו מונעים
גדולים אשר יבטלוהו ואשרו מכל וכל : לא יפול
במקרה פרי"אמו . הוא הגבר שמלאוהו רעות רבות
המוצא ברחם הפ' שסיפר ממנו האמע"ר : לא יחזור :
כמו שהוא קשה ההכרה כן הוא קשה התורה אך
יתכן עכ"פ להשיגו : א"כ מהו המונע . א"כ אחר שהאושר לא יסור והמאושר כי אם בדרך רחוקה כי תמלאינה אותו רעות רבות עד אפס כח להלחם נגדם עם אושר מעט ומצער לא כביר . וגם בזה יתכן שישוב עוד אל אשרו כענין המקרה אשר קרה לאיוב . א"כ אין זה נמנע שהפועל לפי המעלה יתאשר ג"כ כל ימיו כפי צרכו בטובות ההצלחה המקרית . אם רב או מעט ויהיה כן כל ימיו : או ראוי להוסיף . ואולי ראוי להוסיף דברים ולומר שיאושר עד יום המות כפי השכל היסר . הפך דעת סולין : העתיד . מה שעתיד להיות עדן לא נודע אצלנו אם יהיה מאושר או לא . לכן נתראהו באשר הוא שם : ואנחנו . כי אנחנו נאמר שגדר האושר והנאות לתארו הוא המאושר בזמן ההווה : ויעמדו בעתיד . ויקויםבעתיד כאמור למעלה רוצה לומר שילחם נגד הפגעים כפי יכלתו ויתאשר באושר ההוא אשר לו יכולת עליו . ובזה הותר הספק הא' האמור ברא"ש הפרק :

פרק ח' ואם המקריים · אחר שביאר בקודם שההצלחה המקרית לא תועיל ולא תזיק תועלת והיזק עצמו בענין האשר והמאושר יאושר כל ימי חייו באהבתו האושר יותר מאהבת המקריים ובזה התיר הספק הראשון אשר בקודם · בא להתיר בזה הספק הב' האמור בקודם בד"ה · ועוד זה הדבר יחזק השאלה וכו' · המספק ואומר מה יהיה משפט המאושר אשר יקרה אותו מקריים רעים אחרי מותו · וכל זה כפי העולה על מחשבת החושב אם באמ' ואם בשקר כי בהיקשים המדיניות הולכיי אחר המפורסמות כמבואר בא' מזה · ואמר אם המקריים · ר"ל אם פגעי המקריים לא יועילו ולא יזיקו למאושר כאמור בקודם · הנה יש לספק על זה מצד האהבת האדם לעצמו או לאוהביו שיעציבם או ישמחם פגעי המקריים הנקרים להם ולקרוביהם והשמחה והעצבות יש לו מבוא באושר · אף כי מן המפורסם שיש שם מקריים גדולי הערך יתפעל מהם המאושר לטוב או לרע : ולעשו' חילוק ·

ואם

אם יבוא לחלק ביניהם יארך הדבר לבב״א : אמנם כמו · אבל דרך כלל יאמר כמו שיש הבדל בין המקריים כי יש מהם נכבדים העוזרים הרבה אל החיים · ומהם קשים העוזרים מעט : כזה יהיו׳ כלם · ככה יהיו האוהבים מהם עוזרים הרבה מהם מעט ואם כן איפה אם יקרה לאוהבי המת הנכבדים רעות כמו לבנים ולאחיו · ישוב המת רע אחר שהי׳ מאושר בחייו : אמנם הפרש · עתה בא להתיר הספק שהעיר · ואומר יתכן שיש הבדל בין ראיה לשמיעה · כי יותר יצטער האדם בראותו איזה רעה להמשגת לאוהביו . מהצער אשר ישיגהו בשמעו מרעה זאת אשר השיגה את אוהביו : והנה נוכל׳ · ועל פי זה נוכל להתיר הספק אשר העירונו · וזה כי הצער המגיע למת משמועת רעת אוהביו איננו חזק כ״כ כאלו ראה בעיניו · לכן אין לאל ידו לבטל האושר אשר קנה בחייו : אולי יותר ראוי לחקור · גם ראוי לחקור אם המתים יודעים מאומה בעניני הנקרה לאוהביהם והנה אמר שלמה בחכמתו והמתים אינם יודעים מאומה · וכן אמר איוב יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין למו · ואולי גם דעת החכם כן היא · אלא שבמדיני׳ הלך אחר המפורסם בין בני האדם כמו שכתב בפ״א מזה · נראה · אבל יראה שגם אם נניח שהמתי׳ יודעים בצער החיים וטובם · הנה יתכן שיהי׳ הצער המושג אל המתים מידיעתם בצער החיים · קטן וחלוש מאד עד שלא יהי׳ כח בצער ההוא לפעול שינוי באשרו ולעשות המאושר בלתי מאושר משמועה רעה או לעשו׳ הבלתי מאושר מאושר משמועה טובה : ולא דבר אחר כמו אלה · ר״ל שלא הצדיקהו צדקת בניו ולא הרשיעהו רשעתם: ומי חכם יבין דעת מן מולא הדברים שהחוקר מאמין בהשארו׳ הנפשו׳ עכ״פ · ושהם מתענגות בטוב מה ·

לא יגות לי כי חיי צער אני חי · לחם חמודות אינני אוכל וממתקים אינני שותה ובמדור רחב ידים אינני גר ואף כי תלוי׳ בי עפלא · וכמה הרפתקאות דעדו עלי בעבור עבודתי זו · אבל מה אעשה כי ה׳ הוא המגיע את לבבי לעשו׳ רצונו והוא הנותן לו כח לעשו׳ חיל · ועם כל זאת אני שמח ומתענג על ה׳ בחלקי זה יותר ממוצא כל הון כמו שאמר המשורר בדרך עדוותיך ששתי כעל כל הון · וכל זה בעבור אדמה נפשי היותה מאושרת בזה לנצח ככתוב והחכמה תחיי בעליה :

ובלתי בעל תכלית · ואומר בכלל וד״מ אולי יהיה אמנם כמו אשר אצל האדם מהמקרים מהם יש להם כובד ועזר אצל החיים · ומהם קלים · כזה והיה כולם אצל האוהבים · אמנם הפרש גדול בין המוצאות אשר יקרו למתים או לחיים יותר גדול מהחמסים והרעות אשר הם בספרי הגדות או הנעשים עתה · והנה נוכל לעשות הפרש. על זה ההפרש (גי״ח התאר) · אולי יותר ראוי לחקור המתים אם הם משתתפים בטבע הטוב או בשכנגדו · נראה כי באלה אם יגיע אליהם איזה דבר שיהיה טוב או הפכו יהיה דבר חלוש וקטן בהחלט או אצל אלה · ואם לא יהיה כמותו ואיכותו שיעשה מאושרים אשר אינם · ולא יסיר האושר מהמאושרים · ויראה אז שיועיל קצת לאשר כבר מתו פעולות האוהבים הטובים · וכן ג״כ המקריים · אבל יהיו בכמות ובאיכות אשר לא יעשו מהמאושרים בלתי מאושרים · ומבלתי מאושרים מאושרים ולא דבר אחר כמו אלה :

פרק ט׳ אחר ביאור אלה נחקור מהאושר אם הוא מהדברי׳ המשובחים

או יותר מהמכובדים · מפורסם הוא כי איננו מהדברים אשר בכח · כי נראה שכל דבר משובח ישובח בעבור דבר אחר אשר הוא בו· או בעבור דבר אשר לו אצל דבר אחר · כי הצדיק ואיש חיל ובכלל הטוב והמעולה נשבחם בעבור הפעולות והמעשים · והאמיץ והרץ וכל אחד מהאחרים יש לו בטבעו דבר אצל דבר הטוב ומעולה · מפורסם הוא זה מהתשבחות אשר אצל האלהות · אשר היו דברי

פרק ט׳ אחר ביאור אלה

אחר ביארנו כמה שקדם מהו׳ האושר מעלתו׳ ראוי לנו לבאר בזה משיגיו והוא אם ישאו עליו תארי השבח או הכבוד שהוא יותר נעלה מהשבח · וראוי שנדע גדר השבח וגדר הכבוד או הבין הנאמר בזה · הנה הדברים אשר נהללם לפי מהללם, פי׳ שנים להם בתהלה · אל אשר הוא בכח עדינה לבוא אל תכלי׳ השלימו׳ לפי מהללו · המשל כי התפוח הוא מתוק לחיך אשר בכח מתיקותו זאת לא בא עדינה אל גבול תכליתו · כי הדבש יותר מתוק ממנו ובו הוא המתיקו׳ בתכלי׳ ד״מ · כן כאשר נשבח התפוח במתיקות נשבחהו בהצטרף אל הדבש · כי נאמר זה התפוח מתוק כדבש · כי הוא אשר לו המעלה בתכלי׳ השלימו׳ בפעל כמו המתיקות אשר בדבש · וזה לא יתואר בהצטרפו׳ אל זולתו לאמר ד״מ זה הדבש מתוק כמו זה המאכל או המשקה : וגם בהיו׳ מתיקות הדבש בפעל התכליתי שאין למעלה ממנו · וזה המין הב׳ נקרא כבוד ותהלה · יען יהל ר״ל יזרח מכבודו על הנגרעים מערכו כענין אמרם ז״ל איזה מכובד המכבד את הבריו׳ · והמין הא׳ נקרי׳ שבח בעניני שמשבח כאמרם נכסים שהשביחו פי׳ הוסיפו פרי תבואה·

אבל יספק אם ישיגם עונג ועלבון מבניהם בטובם ורעתם : אך דעת התורה שנפשו׳ האבו׳ מתענגו׳ בטוב לבניהם ומצטערו׳ בצר להם · אשר זה דבר היעודים לאבותינו בירושת הארץ לבניהם אחריהם · ודברי חז״ל מסכימים הרבה לזו הדעת · וגם טבע התשוקה המוטבעת בנפשו׳ בני אדם יעיד על זה כי לא תוהו ברא ה׳ התשוקה בלב בני האדם להטיב לבניהם אחרי מותם · ורבים יתאוו להיו׳ מאושרים אחרי מותם יסבלו בעבורו צער כל ימי חייהם · אשר על כן כל אדם חזה לעשי׳ לו שם אושר לזכרון אחרי המות איש לפי מהללו · המלכים יעשו מלחמו׳ גדולו׳ לעשו׳ להם שם עולם השליטים בונים חרבו׳ למו קראו בשמותם עלי אדמה · משכילי׳ עם יכתבו חכמתם בספר בעט ברזל ועופרת להודיעם לבניהם אחריהם למזכרת עולם · וקלתיהם יהיו חיי לעד בעבור זה · כמוני היום שהעמסתי עלי עבודת הקודש לכתוב איזה חבורים לעם ה׳ זה לי כמו שלשים ספרים כתבתים להיו׳ לעינים לאוהבי דעת בני גילי · אשר על כן הלכתי גולה מארץ מולדתי לגור באשר אמצא מקום לעבודתי עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי אם על בנים רטשתי · ובאתי לגור בארץ נכריה · וגם פה ונגזה ונשבית שאון ימים פי׳ תוסיף שאון קולם ברוח חזק אשר יסערם · ובזה נבוא אל הביאור ואומר : מפורסם הוא · ר״ל מבואר הוא ממה שקדם שהאושר הוא תכלי׳ השלימות במאושר ולכן איננו מהדברים אשר עדיין בכח לבוא עד התכלי׳ : כי נראה · והנה אנחנו רואים שכל דבר אשר ישובח ביתר שאת הוא זה ישובח פי שנים בכח אשר עדין לא בא אל גבול תכליתו בפעל · א׳ בכח דבר אשר בו ר״ל בעצמו לעשו׳ כמו שנשבח הצדיק במעשיו ואיש חיל בחילו וזה המין מהשבח הוא בהצטרפו׳ אל הפעולו׳ אשר בו כי נאמר צדק בריבו · צדק בגמולו · עשה חיל בהון · עשה חיל בתבואת ארץ כיוצא בם מההצטרפו׳ אל איזה פעולה אשר פעלו · ויתכן שיתוארו וישובחו ביתר שאת לבוא עד תכלי׳ השלימו׳ בפעולה ההיא · ולומר צדק בריבו כמשה רבינו · עשה הון כקרח · כי הוא אשר יתואר בכח השלימו׳ אשר אל דבר אחר ר״ל השלימו׳ היותר אפשרי בכח ההו׳ הוא אצל איש מין אחר כמו הגבורה שהו׳ נמצא בשלימו׳ בארי · והמרוצה בצבי · וגם ישובח בהצטרפו׳ אל איש מין זולתו כאמרנו גבור כארי רץ כצבי : ומפורסם זה אל השבחו׳ · ומבואר ענין זה השבח וגדרו׳

מהמכבדים

מהשבחים אשר יותנו לאלהי' · אשר לא יאותו אלינו : וזה יקרה בעבור · שגם הדבר אשר לא יאותו לנו השבחים האלהיים הוא להיותם נאמרים בהצטרפו' ר"ל בערך אל הפעולו' הנוראו' אשר פעל ועשה הוא ית"ש · לכן לא יאותו לנו כפי פעולותינו : ואם השבח · וכן אם ישובחו האנשים הנגרעים בערכם מהאלהו' : גלוי הוא · מבואר הוא שלא יאות זה השבח להיותר מעולים מב"א ר"ל למלאכים ולאל ית' : כמו שנראה כי נהלל · כמו שנבין זה בתהלות ושבחים אשר נשבח אלהי' בשבח אנשי' או אם נשבח האנשים בתארים אלהיים · לא יאותו השבחים · וזה בעבור היותם בהצטרפו' אל פעולותיהם השונות במעלה ובחכמה · על כן לא יאותו השבחים מזה אל זה · וגם אשר הוא מהטובי' · וגם פועלי הטוב ישובחו בשבחים מצטרפים אל פעולותיהם הטובו' אשר עדן לא באו אל גבול תכליתן בטוב ע"כ יתכן שנשבחם בפועל יותר שלם בהצטרפו' כמו שנשבח מתיקו' התפוח במתיקו' הדבש הוא המתיקו' התכליתי : ואין אחד שישבח האושר · אך אין מי שישבח אושר וידמהו לאיזה דבר נעלה ממנו כמו שנאמר ד"מ זה האושר הוא נעלה כמו הצדיק או הצדק · וזה להיו' האושר הוא תכלי' השלימו' בפעל אשר אין למעלה ממנו לשבחו בהצטרפו' אליו · כי כל הדברים אשר הם בכח דבר דומה להדבר אשר הוא בפועל בדבר אחר · ישובחו בהצטרפו' אל הדבר אשר הוא בפעל כאמרך זה השכר מתוק כמו יין · ועל היין אמר מתוק כדבש · אך הדבש לא ישובח עוד כי אין נעלה ממנו במתיקו' · אשר ככה האושר הוא תכלי' השלימו' בפועל אין נעלה ממנו לכן לא ישובח בדמיון אל זולתו : אבל יהללו בדבר יותר ראוי · מי שיהלל האושר יאמר שהוי' יותר ראוי מכל מעלה נכבדת ויותר מאושר מכל פעולה יקרה : שם התאוה לראש · זה אורי"שוש יאמר שהתאוה היא ראש לכל מדו' האדם ולא משפט האושר · על כן יאמר שהתאוה לא תשובח כי היא מכלל הטובו' היותר נעלים אשר אין למעלה מונח להשבח בהצטרפו' כאמור באושר · וכן הוא הדבר אשר הוא טוב בעצמו · וכן משפט האושר לפי דעתנו שהוי' טוב עצמותי לאדם על כן לא ישובח בהצטרפו' כאמור : ועל זה ראוי לסמוך ד"א · אדרבה נהפוך הוא דברי אחרים ראוי שיתעלו וישובחו בהצטרפו' אל האושר בהיות המעלה התכליתית בפועל ע"כ יתכן לומר זה הצדיק הוא כמו המאושר : אמנם השבח · וזה בהיו' השבח · בהצטרפו' אל הדבר היותר נעלה · וכל פועלי הטוב ישתבחו באושר בעבור היותו המעלה היותר נעלה : וכן השבח · גדר השבח האמור שהוי' ינשא וינטל המתואר בהצטרפו' אל הדבר היותר נעלה ממנו · אין הבדל בזה בין תארים גשמיים או מדו' נפשיים : אבל זה · אבל אם יש הבדל בין גשמיים לנפשיים או אין הבדל אלא החקירה רא"י לעושי השירים · אמנם לנו · אך לנו

ו

דברי שחוק אם נערכים אלינו · וזה יקרה בעבור כי השבחים הם בהצטרפות כאשר אמרנו . ואם השבח הוא לדברים כאלה גלוי הוא כי לא יהיה זה השבח אשר הם לדברים אשר יותר מעולים אבל יהיה להם דבר יותר גדול כמו שנראה כי נהלל האלהות ואנשי'. וגם נהלל האנשים האלהיים · וגם אשר הוא מהטובים . ואין אחד שישבח האושר כמו הצדיק אבל יהללו בדבר יותר ראוי ויותר יאשרוהו · אמנם נראה כי אורי"שוש השר שם התאוה לראש . יחשוב לומר כי אחר שהיא מכלל הטובות לא תשובח יען הוא יות' טובה מהדברים המשובחים וכן הוא הדבר אשר הוא טוב בעצמו . ועל זה ראוי לסמוך דברים אחרים . אמנם השבח הוא למעלה כי פועלי הטובות ישתבחו בזו המעלה . וכן הישבח הוא לפעולות גשמיות ונפשיות . אבל זה אמנם אולי יותר ראוי הוא לאמתו לאשר עמלו אצל התשבחות . אמנם לנו הוא גלוי מאלה האושר הוא מהדברים הנכבדים והשלמים . ג"כ יראה זה כן בעבור היותו ראשית כי בעבור יהיו נפעלים שאר דברים . אמנם נשים אשר הוא ראש וסבת כל הדברים דבר נכבד ואלהי :

פרק י

ואם האושר הוא פעל מהנפש כפי המעלה השלימה ראוי לחקור מן המעלה . כי אולי יותר טוב יהי' כן השגתנו האושר לפי האמת . כי המדינית תיגע אצל זה . כי היא תרצה לעשות המדיניים טובים ושומעי הדתות . והנה לנו משל קארטי"גינים ולאסדי"מינום מסדרי הדתות ואחרים כהם אשר כן ·

הוא מבואר שהאושר הוא מהמשובחי' : ג"כ יראה זה · וזאת מבואר בהיותו התכלי' הראשי והעליון אשר שאר התכליות נפעלים בעבורו לכן איננו בכח להמעלו' במעלה יותר תמה שהוי' בפועל : אמנם נשים · אולם נשים האושר עצם נכבד לא משובח · כן נ"ל פי' זה הפי' והרש"ע הלך בו בדרך רחוקה :

ומן מולא הדברים תשכיל כי בהיו' השי"ת עצם השלימיות בפועל ואין נעלה ממנו · לכן לא ישובח אבל יתכן שיתהלל · ר"ל יהולל בבחינת היותו חולק מבוא לכל יצוריו בהלו אור שפע שבע רצון לכל נמצא כפי אשר יוכל שאת · וזה הדבר שימש בעל הלשון בפועל הלל בענין שבח ובהארה · וזה כי שמש ומגן ה' וכמו שהשמש יהל אורו על כל אשר תחתיו כן השי"ת יהל טובו וכבודו על כל נמצ' : והוא הדבר שאמר ז"ל גדול מכלם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת (ע"פ דף קי"ז) ר"ל ששם העצם הוא עצם התהלה · וידעת היום והשבות אל לבבך שכל שבח האמור בו ית' יורה תהלה לפי בחינת שלימות פעולותיו כי שבח פעולותיו הוא תהלתו ית' · כמו שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו · פי' ספרו שבח חסדיו אשר גברו למעלה ראש · וכן יתר הכתובים יתבארו לפי מקומם · ולא צדק הרש"ע באמרו שמניח הלשון העברית לא דק לשום הבדל בין תהלה לשבח כי לפי מש"כ דק היטב · וכבר שרנו שיר ה' על ספר (אסף ח"ג פ"ב ז"ל) כל אדם כוזב במהוללו יפים בו נוספות ינעלהו וינשאהו אל גרם המעלו' · ואוסף יוריד מטה ויתן בך מגרעות · ימשילך למעשה ידיך כי רב אהבה ואין כלסך מרוממך אליו תרומה ותנשא :

פרק י' ואם האושר · אם גדר האושר · הוא פעולת הנפש כפי המעלה כמו שביאר בפרקים הקודמים · א"כ איפה ראוי לחקור על גדר זאת המעלה ומהותה : כי אולי · כי יתכן שבידיעה זו נשיג מהות האושר על אמיתתו : כי המדיני' · ועוד סבה אחרת אמרים תאמר שראוי לדע' גדר פעל הנפש לפי המעלה · הוא בהיו' שהחכמה המדיני' אשר בזו הוא דרושנו כעת : תייגע · תעמול מעין ידיעה כזאת : כי הוא · בהיו' רצונה לעשו' אנשי המדינה טובים וישרים להיו' נשמעים לדת אשר מגמת מניח הדת לנהלם בדרך ישרה ולפעול פעולותיהם כפי המעלה הנפשית כי היא ישרה בעין כל מניח דת וחוק · כאשר עשו קארטיגינום ולאדמינום ושאר מניחי הדתות

ששמו

כן עשו. ואם זאת החקירה היא למדינית ראוי הוא. כי על נכון תהיה השאלה על פיה כי היא אשר בחרנו בתחלה. גלוי הוא כי ראוי לחקור מהמעלה האנושית כי אמנם דרשנו הטוב האנושי והאושר האנושי · אמנם נאמר המעלה האנושית לא הגשמית כ"א הנפשית הנה נאמר כי האושר הוא פעל נפשי. א"כ הוא גלוי שראוי למדינית לדעת בשום צד דברים אשר הם אצל הנפש. כמו המרפא העינים ראוי שידע דבר הגוף. ויותר הוא ראוי לזה כמו שהמדינית יותר טוב. ויותר נכבדת מהרפוא' והנה הרופאים המעולים השתדלו הרבה אצל הכרת הגוף וכן ראוי למדינית לחקור ולחשוב בדבר הנפש. תחקור ותחשוב בעבור המעלו' והפעולות האנושיות כפי אשר הוא מספיק לדרושים · כי לבאר ולהודיע יותר אולי יהי' דבר צריך עמל יותר מאלו המונחים :

כבר נאמ' מהנפש מה שהו' מספיק במאמרי' אחרים. ראוי ההרגל בה באמרנו · הנפש ממנה מדברת וממנה אין לה דיבור · אבל לדעת אם הם נחלקות כחלקי הגוף וכל מה המתחלק. ואם שנים ואם בטבע בלתי מתחלקים כמו העגולה הגבנונית והעקום. זה אינו מאשר לפנינו. הבלתי מדברת. אמנם הוא דומה לדבר כלל לזן ולצמח ר"ל כי הוא סבה לכל ניזון ובדל. וזה הכח הנפש יושם באמת בכל הניזונים וגם בעוברים בהיות' בבטן אמם. גם בבלתי שלימים ר"ל בב"ח שאין להם חוש אחר בלתי המישוש. יותר ראוי זה מדבר אחר שהכח הוא כולל ולא יראה שהו' אנושי כי יראה זה החלק והכח יפעל הרבה בשינה. אמנם הטיב והרע אינם גלוים כפי השינה. טוב יאמרו המושלים. כי אין הפרש בחצי ימיהם למאושרים מן הראשי (גי"א הרשים). ויקרה

שמו זה תכלי' דתיהם : ואם זאת החקירה · אם הפעל מהנפש כפי המעלה · חקירתה מוכרחת למדיני' כי היא הטוב להם כאמור · א"כ ראוי לנו לשאול על מהותה בהיו' כי אליה שמנו מגמת פנינו בראש דברינו לחקור בזה מהמדינית : כי אמנם · כי באמת' שמנו דרושנו מהטוב והאוש' האנושי · הנכלל תחת המעלה הנפשית האנושית ובחלק ממנ' שבו יבדל האדם מכל חי זולתו ר"ל הכח השכלי : א"כ הוא גלוי · ואחר שהאושר הוא פעל נפשי · מבואר א"כ שהחוקר במדינית ראוי לו לדע' ידיעה מה בפעולו' הנפש : כמו המרפא עינים · כמו רופא תחלואי העינים לבד שאיננו צריך לידע כל חלקי הגוף אפס קצתם עכ"פ מוכרח לידע כפי ההכרח למלאכתו לדע' רפוא' תחלואי העינים אשר סבותיהם מהגוף · ככה יחויב שידע המדיני קצת פעולו' הנפש : ויותר הוא · כמו שלימוד המדינית יותר יקר מלימוד הרפואה בהיו' רבים נהנין · ככה ידיעת הנפש ויותר יקרה מידיע' הגוף : אצל הכרת הגוף · כמו שרופאי הגוף משתדלים הרבה בנתוח איברי הגוף · ככה המדיני' בהיותם רופאי הנפש ראוי להם להשתדל בידיעת · חלקי הנפש ופעולותיה · כפי המספיק לדרושיהם : כי לבאר · כי אם נאמר לבאר יותר מכדי הספוק למדינית יצטרך הדבר לטורח יותר ולהרבות בהנחות יותר אשר אין זה מקום ביאורם כ"א בחכמת הטבע ובמש"ה : כבר נאמר מהנפש · כבר ביארנו דבר מספיק בחקירת הנפש : במאמרים אחרי' · בספר הנפש ובמש"ה : ראוי ההרגל · אמנם בזה המאמר החוקר במדינית ואין זה מקום ביאור הנפש ומהותה · ראוי עכ"פ להרגיל נפש המעיין לדע' כללים קטני הערך מהנפש כפי הצורך למדינית : הנפש · נפש האדם כוללת ב' כחות מדברת ר"ל שכלית שהוא הדיבור הפנימי · ובלתי מדברת ר"ל שאר הכחות הפועלות בטבע כמו הזן והמגדל וזולתם כמו שבאר אח"ז : אבל לדעת · אולם החקירה אם ב' הכחות אשר בנפש מתחלקים לב' חלקים ככל המתחלקים בבעלי הגוף : ואם שנים · או יהיו שנים בכח אחד בגדר · הבלתי מתחלקים כמו הגבנונית והקערורית מהעיגול הבלתי מתחלקים לעולם כי לעולם ישארו כרשמי' יחד אפי' ברקה מן הדקות : זה אינו · זה הלימוד ר"ל אם יחלקו הב' כחות או לא יחלקו אין זה מענין הלימוד אשר לפנינו · כי הוא זה ראוי לס' הנפש לא לזה המאמר החוקר במדינית : הבלתי מדברת · עתה יתחיל לבאר גדר ב' הכחות האמורים ואומר הבלתי מדברת ר"ל הכח הנפשי הבלתי מדבר הוא דומה ושוה בטבעו לענין כללי הכולל תחתיו שלשה ראשים שהם הצמח והחי והמדבר · וזה בהיות הנפש הבלתי מדברת כוללת תחתיה הכח הזן והמגדל אשר להם שם בשלש אלה הנזכרים ונעשים עצם מעצמם : וזה הכח הנפשי · זה הכח אשר לחלק הנפש הבלתי מדברת יקח חלקו בצמחים הניזונים מליחות הארץ · וגם הוולדות שבמעי אמן ניזונים בכח הזן אשר לה מהם ששואבין מדם וליחות אמן דרך טיבורם : וגם בבלתי שלימים · ר"ל ב"ח הבלתי שלימים בטבעם בחמשת החושי' כ"א בחוש המישוש לבד · יש להם כח הזן והגידול : יותר ראוי זה מד"א · לכן בהיות שהזן והגידול הוא כח כולל לצמחי' ולב"ח הפחותים כאמור לכן לא יתכן היות בו מקום לאושר האנושי המוכרח להיות בכח אשר בו נבדל האדם מכל מין זולתו · וידמה היות כח לאושר בחלק האחר מהנפש שהוא הנפש המדברת שהיא הבדל המיני לאדם · כן נ"ל פי' והרש"ט פי' באופן אחר בפי' : כי יראה · ועוד סבה אחרת המחייבת לבלי מצוא בו האושר הוא להיות פעולתו היותר שלימה בשינה ר"ל מעכל וזן ומגדל בשינה : אמנם הטוב והרע · אולם האושר המבדיל בין איש טוב לרע איננו גלוי בשינה להיות הישן בטל מכל פעולה טובה או רעה · לכן אין שם מקום לאושר בזה הכח בהיות פעולת האושר בלתי נגלית בו : טוב יאמר · ע"כ תמיד אשר דברו מושלי המשלים · שאין

הפרש

שפרש בין מאושר לרש לעת השינה שהיא חצי ימי חיי כל האדם הנעור ביום וישן בלילה : ויקרה זה · יקר מקרהו ר"ל מה שאין הפרש בשינה בין איש טוב לרע · הוא להיו' עת השינה מנוח' הנפש מפעולותי' המבדילות בין טוב לרע : אכן יקרה · אבל יתכן שימלא טו"ור בשינה מענין החלומות ההולכים אחרי הרהורי היקיצה לכן המחשב טוב יחלום טוב ואשר יחשוב רע יחלום רע · וזה הטו"ור לבד יש לו מנוח לעת השינה ואין החולם טוב כדאי להימנות באושר כי הכל הולך אחר היקיצה שהיא העיקר : מאלה כבר נאמר · מהכח הזן והגידול כבר אמרנו בזה מה שיש בו די : ישאר כח הזן · נשאר אם כן כח הזן שהוא תחת חלק הנפש הבלתי מדברת לבלתי היות בו מציאות לאושר שהוא המעלה האנושית · וזה לב' סבות האומרים א' בהיותו כח כולל לצמח חי מדבר · ב' בהיותו פועל בשינה הבלתי מבדיל בין מאושר לרש : יראה בבירור · עתה יעיר לחקור על החלק האחר שתחת הנפש הבלתי מדברת· שהוא המתעורר האדם

ויקרה זה מהראוי כי השינה היא מנוח' הנפש אשר כפי אשר תאמר טובה או רעה · אכן יקרה תנועת היקיצה ועברו אל החלום מעט מעט וע"כ דמיונות המעולים הם יותר טובים משאר בני אדם . מאלה כבר נאמר הראוי . וע"כ ישאר כח הזן כי איננו חלק בטבע מן המעלה האנושית · יראה בבירור כי יש בדבר אחר מהנפש בלתי מדברת משותף בשום צד קצת לשכל . ונראה מהחוטא והכושר נשבח אשר בו שכל כי השכל יישר אל הדברים הנבחרים ויראה בהם דבר אחד טבעי בלתי השכל מנגד ומתקומם לשכל בחוזק . וכמו סובלי רפיון הצד האחד מהגוף כ"א בוחרי' הם להתנועע אל הימין יובלו אל השמאל ברעה וכן בנפש . תנועת החוטאים הוא אל ההפך מהגוף . אבל בגופות נראה כי התנועה היא רעה . ובנפש לא נראה כן . אכן ראוי לחשוב כי בנפש זולת השכל מנגד ומתקומם לו . דעת איך יתחלף זה מזה אין זה מקומו יראה כי הדבר הזה והשכל ישתתפו כאשר אמרנו והנה זה הנשמע בכושר · אבל אולי הוא יותר נשמע אליו בצדיק ובישר . כי כל הדברים אשר בהם מסכימים עם השכל · בלתי מדבר יראה

יובלו בהכרח נגד רצונם אל העבר השמאלי. ומטע זה המשל נהגו ז"ל לכנות הכח המתעורר בנטותו מדרך הישרה. בשם שמאל והוא הפך הכתוב לב חכם לימינו : ברעה . ברוע מחלתם : וכן בנפש . התאוה לוחמת נגד השכל ומשגה את האדם מדרך השכל ללכת בתוהו והפך · ברצון התאוה הנטועה בגוף : אבל בגופות . אבל בחליי הגופניים שהמשלנו יראה לכל שהתנועה ההכרחית אשר לעבר שכנגד הרצון היא תנועה רעה : ובנפש. אולשהטיה הנפשית ההכרחית רעתה בלתי נגלית בהשקפה ראשונה : אכן ראוי . אך מפי המשל נדע עכ"פ כי כח אחד בלתי שכלי מתקומם נגד השכלי להעביר האדם על רצון שכלו וכמ"ש (בע' לע' מזה) ז"ל והנעשה בכח המתאוה או בד"א יראה יותר כי עשהו בלתו : דעת איך יתחלף : לידע ונהודיע בזה ואיך יתחלפו אלו ב' הכחות המתנגדות. אין זה מקום ביאורו : יראה כי . הנה מהאמר יראה שהכח הזה ר"ל המעורר את האדם לפעול טוב כפי בחיר' השכל או רע כאשר

יש בו מבוא לאושר · ואמר כי יראה בבירור שיש דבר משותף קצת בין המתעורר ובין השכל · אשר בעבור זה השיתוף ישתתף עם השכל להיות לו חלק ונחלה באושר : ונראה מהחוטא והכושר · והכרח מציאו' זה השיתוף יתבאר לנו אם נשים לבנו להבחין בין הרשע ההולך בשרירות לבו ובין המושל ברוחו · זה כי כח המתעורר אשר בנפש האדם עובד לשני אדונים לא' אם למלאות דבר התאוה הבוחרת בטוב הערב לשעתו · ב' אם להקים דבר השכל הבוחר בטוב המוחלט או המועיל לזמן ארוך · ויחויב מזה היותו משותף בקצתו לתאוה ובקצתו לשכל · אשר ע"כ יאשם החוטא בנטית המתעורר אחרי התאוה · ויצדק המושל ברוחו בנטותו אחר השכל : נשבח אשר בו שכל · יבאר דברו איך נבחן שיש שיתוף קצת בין השכל והמתעורר · ואומר הנה אנחנו נשבח את הנוהג בשכל מעשיו : יען שהשכל יבחר לעשות מישרים : ויראה בהם . והנה יראה בכחות הנפש איזה כח בלתי שכלי לוחם נגד השכל ומכריח את האדם לבלתי עשות ככל אשר יבחר השכל : וכמו סובלי הרפיון · והדבר דומה לחולי הגוף הנקרא חלי הרעדה בצד אחד מגופם . אשר ברצותם לנטות אל עבר האחד יאמר המתאוה . יש לו שיתוף מה עם השכל להיות נמנה עמו בדבר האושר . וזה השיתוף אשר בו ישתתף עם השכל בהשגת האושר הוא בהיותו נשמע לו לנהל את הנפש על פי מדותיה בכושר ר"ל שיגבר על תאות נפשו לכבוש את יצרו . וזה כי הכח המתעורר לו שני מדריכים א' הוא השופט לבחור בטוב המוחלט או במועיל לזמן רב . ב' היא תאוה שופטת לאחוז בטוב הערב לשעתו . והמתעורר לו כח הבחירה והרצון אם לבחר במשפט השכל הנק' בדרז"ל בשם יצ"ט . או לרצות במשפט התאוה הנק' בדרז"ל בשם יצה"ר . וזהו שאמרו ז"ל צדיקים יצ"ט שופטן ורשעים יצה"ר שופטן : אבל אולי . ויתכן שבהיות הכח המתעורר נשמע לכובש את יצרו אשר כבר הטה א"ע קצת לכח התאוה . אולי יהיה יותר נשמע לצדיק וישר מעיקרו אשר עוד לא נטה בשום פעל אחרי התאוה : כי כל . כי הצדיק בכל דרכיו מסכים המתעורר עם השכל כי אינו דומה מי שטעם טעם חטא פעם א' למי שלא טעם עדנה כלל . שלא נשתקע עדיין בטבע ההטיה לרעה ויעוין (בב' לשביעי מזה) ההבדל שבין הכשר לצדיק וישר כאמור : בלתי מדבר · החלק הנפש הבלתי מדבר נראה שהוא נחלק לב' מינים

מינים . א' הוא הצומח ר"ל הזן והמגדל . והוא בלתי משתתף עם השכל כלל . ב' המתאוה ר"ל והוא משתתף עם השכל בהיותו נשמע לשכל ועושה מצותו : כי יהיה לזה השכל . כי יהיה השכל למתאוה כאב לבנו או כמו האוהב לאוהבו . ר"ל שינהלהו בדרך ישר לא יכשל בה וכל זה . להיותו בוחר בטוב ומואס ברע לרצונו : לא כאשר . אך לא בהכרח יעשה זאת כאשר יהיה בטבעו בחכמת הלימודיות שיוליד התולדה בהכרח כפי המתחייב מזיווג ההקדמות של ההיקש כטעם אין אדם שליט ברוח השכל לאמר הוליד בהפך המתחייב מההקדמות · לא כן ההנהגה כי הבחירי' נתונה ובטוב השכל נוהג : א"כ יורה · זה יורה שיתוף המתאוה אל השכל בהיות המתאוה נשמע להזהרת המשכיל וחרד מפני גערתו ונרצה לבקשתו : ואם ראוי לומר · וברצות מי לומר שהשכל יש לו ב' מיני פעולות יהי' דברו אמת באופן שהמין האחד הם עצמותים לו והם המושכלות · ב' הם המונהגות ממנו ר"ל מנהג המדות המשובחות אשר כפי השמעות השכל · כערך הבן השומע למצות אביו : תתבאר המעלה · תתבאר מעלת האושר · ר"ל שהוא כולל ב' מיני פעולות יקרות שכליות כמו חכמה ודעת · ומדותיות כמו נדיבות וצדק : כשנספר המדות · כאשר נתאר האדם במדות לא נתארהו בתאר חכם או משכיל כ"א בצדיק או ענו כפי איכות פועל המדה אשר פעל : אמנם נשבח · אולם כמו שישובח הצדיק בעבור פועל הצדקה אשר עשה והענו בעבור פועל הענוה אשר סבל וכיוצא בם מפועלי המדות היקרות · כן ישובח החכם במושכלות אשר קנה אף כי לא עשו רושם חוץ לנפש : כי אמנם · כמו שנאמר על המדו' הטובות שהם פעולות משובחות · ככה נאמר על קניני המושכלות שהם מעלות משובחות · והנה מזה הפרק הוציא הרמב"ם ז"ל רובי תורתו אשר כתב בשמנה פרקיו כאשר יראה המעיין :

וידעת היום והשבות אל לבבך כי שני חלקי האושר האמורים שהם תיקון המדות ותיקון המעלות

יראה כי הוא ב' מינים · הצומח בלתי משתתף עם השכל לעולם . המתאוה ובכלל החומר ישתתף עם השכלים בצד מה כפי שהוי' נשמע אליו ומקבל ממנו : ולכן נאמר כי יהי' לזה השכל כמו האב והאוהבים ולא כאשר הוא לבעלי חכמת השיעור . א"כ יורה שתוף בלתי מדבר לשכל להיותו נזהר . כי יפעלו בו ההזהרה והגערה והבקשת . ואם ראוי לומר שיהיה קניית השכל ב' מינים יהיה האחד אשר לו השכל בעצמו מיוחד . והב' כמו הדבר הנשמע מהאב · וכפי זה ההפרש תתבאר המעל' כי נאמר הדברים מהם באים מהשכל ומהם באים מהמדות · כי החכמה והדעת והתבונה שכליים . הנדיבות והצדק מהמדות . כי כשנספר המדות לא נאמר שהוא חכם או משכל כי אם צדיק או ענו . אמנם נשבח גם החכם כפי הקנין . כי אמנם נאמר מהקניני' כי הם מעלו' משובחות :

נשלם המאמר הראשון

יתוארו בכתובים בתארים שונים משליים · א' יתוארו בשם יראה וחכמה ככתוב ראשית חכמה יראת ה' ר"ל תיקון המדות הבא מפני יראת ה' השופט לאיש כמדתו הוא קודם בזמן לחכמ' והשכלת אמיתתו כמו שלטישת האבן קודם בזמן לפיתוח הצורה בכתוב אבן יקרה האדם ילוטש במוסר יפותח בחכמה (אסף ל"ב חלק א') ואמרו ז"ל אם אין יראה אין חכמה כו' · לומר ששתיהן יחד מתאימות בכל שלם באדם להביאו אל השלימו' ואל נחלת האושר' ואמרו עוד כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת · פי' המתעורר יקיים עצת שכלו ולא יטה אחר המתאוה בעבור שכבר הורגל ביראת חטא · ב' יתואר בשם שלום ואמת או חסד ואמת · ככתוב וצום העשירי יהי' לבית יהודה לששון וגו' והאמת והשלום אהבו · כלומר אין לי חפץ בצום . כי אם בתיקון המדות העושה שלום בין איש לרעהו במדיני' ובהשכל' פועל ה' ומעשהו הנותנת אמת בדעות · ויכונו כ"כ בשם איש ואשה בכתובים ובשם חומר וצורה בדברי הפילוסופי' · ואם בעל נפש משכלת אתה המעין תבין מה שרמזו ז"ל כאמרם אדם וחוה דו פרצופין נבראו ונפרדו זה מזה · ותבין מה שאמרו המקובלים בענין הנסירה ושאר מאמרי חז"ל המדברים מענין זה · כי כל מ"ב הגלוי והחתום בהם אמת כמ"ש הרמב"ן ז"ל · ובעולם המורגש באמת משל הוא להתעלמות כחות הנפש האדם באדם כטעם המחדש בטובו בכל יום תמיד מ"ב · והנה טרם החטא היו כל כחות הנפש משמשים אל השכל והיו עצם אחד עמו כי לא ניכר בין שוע לדל · אך כנפול תרדמה על האדם בחלום חזיון שנתו או נקח ממנו צלע אחד הוא המדמה לצייר דמיונות זרים בלתי שכליים · ואז ידע כי נגנב כח זה מהשכל אשר חשבו מטרם עצם מעצמי השכל · או אז הוקם המתעורר על כל כחות הגוף לנהלם כחפצו ככתוב ויסגור בשר תחתנה פי' וימסור ומטעם הסגרוני בעלי' קעילה . וכבר ביארנו זה היטב במאמר ההויה ופה אפס מקום להאריך :

פרק א המעלה

הוא על ב' פנים הא' שכלית והאחדות מהמדות . השכלית על הרוב תהיה תולדה ותוספת מן הלימוד · ע"כ צריך להנסיון וזמן ואשר מן המדות תעשה מן ההרגל . ע"כ נגזר שמה מן ההרגל לכן הוא גלוי כי לא אחת מן המעלות המדות טבעיות כי לא יוסר דבר מהדברים הטבעיים מוטבע בהרגל . כמו האבן שטבעה להתנועע למטה לא תתנועע למעלה בהרגל . ולא ירגיל א' עשרת אלף פעמים למעלה . גם לא תרד האש למטה . ואין דבר טבעי יחלוף טבעו בהרגלו . ולכן המדו' אינן בטבע ולא חוץ מהטבע . אבל נקבלם בטבע ויהיו שלימים בהרגל . ראיה כי הדברים הבאי' אלינו בטבע . ראשונה נקבל כחותם ובאחרונה פעולתם · וזה גלוי מן החושים . כי לא נקבל החוש מראות פעמים רבות אבל בהפך כי אחר שנקבלם נרגילים וקודם שנרגילים נקבלם · אבל המעלות נקבלם כשנפעלים תחלה כמו בשאר המלאכות כי ראוי למתלמרים לפעול וכשנתלמד נהיה פועלים כמו אשר בבנות בתי' יעשו בנאים . והמנגנים נוגנים . וכן עושי צדקות

פרק א המעלה · האנושית שהוא האומר לה שם בב' חלקים · א' שכלי ב' מנהג מהשכל והוא המדות כמבואר בקודם : השכלית על הרוב · החלק השכלי מהאושר נקנה להמאושר בהולדת תולדות שכליות מזיווג ההקדמות המזדווגו' בנושא או נשוא · ומולידות מהידיעות הנודעות · ידיעות חדשות עדן לא נודעו מטרם · ואמר על הרוב · להוציא המושכלות הראשונות שהם אבות ולא תולדות · המשל בו הידיעה שהכל גדול מן החלק איננה תולדה מהיקש שכלי : ע"כ צריך להנסיון · בהיות השכליות נוסדים על המושכלות הראשונות · והמושכלות הראשונות מיוסדי' על המוחשות · והמוחשות נודעות בנסיונות כמו משיכת המגנטי' הברזל · וידיעת תולד' אש של אול עק"טריליטעט · וידיעות שונות מחכמת המראה אופ"טיק בלעז · כל זה נודע בנסיון ובחינות שונות · וקלתם · במקרה באורך זמן : ואשר מן המדות · אולם חלק האושר אשר מן המדות נקנה להמאושר בהרגל והתלמדות · ד"מ מי שירגיל א"ע במדת הנדיבות · הנה ההרגל עושה בו טבע להיות נדיב · אך לא בהיקשים שכליים יקנו המדות הטובות · כי אם יוליד איש מאה היקשים שאין נכון להתגאל במסגל מגונה · עם כל זה לא יעצרו בו כי אם ההרגל ע"ד אמרם ז"ל אבר אחד יש באדם מרעיבו שבע · ע"כ נגזר · בלשון יון נקראי' המדות בשם הרגל עטי"ק בלעז כשם הס' הזה המדבר מן ההרגליות : לכן הוא גלוי · ומזה יתבאר היתר המבוכה אשר נבוכו בה ונחלקו בזה הרבה מן הפילוסופים אם המדו' הן טבעיות לאדם או לימודיות והרגליות · והנה החכם יבאר שאין שום מדה אלא בעליה בטבע · אבל כלם הרגליים · ד"מ מי שירגיל א"ע פעמים רבות בנדיבות ישוב להיות נדיב בטבעו · ומי שירגיל א"ע להיות אביר לב או שופך דם · יעשה בו ההרגל טבע להיות אביר וש"ד : כי לא יוסר · והעד שהדברים הטבעיים לא יוסדו בהרגל להיות הפך כפי מה שנוסדו עליו בטבעם : כי האבן · כי האבן שטבעה הירידה לא יועילה ההרגל להיות טבעה העליה · וככה האש שטבעה העליה לא יועיל ההרגל להיות טבעה הירידה : ולא ירגיל · אפי' אם ישנה המרגיל מטבעם עשרת אלפים פעמים להעלות האבן ולהוריד האש עכ"ז לא ישיב ההרגל טבע אצלם להשתנות מטבעו המיוסד בו : ואין דבר טבעי · כי אין שום דבר טבעי מסיר ומחליף טבעו המיוסד בו בעבור שינוי ההרגל הפועל בו : ולכן המדות · והעד שאינם טבעיות אלא בעליהן שהרי ההרגל פועל בהם לשנותם מהפך אל הפך ולהשאר כפי ההרגל משא"כ בדברים הטבעיים : ואינם ג"כ חוץ מהטבע · ר"ל שאינם נעדרי הכח בהיותם יוצאים לפועל · כי כל יוצא לפועל מוכרח היותו בכח טרם צאתו לפועל כמו כח האש בעצים וכח התרנגולת בביצה : וכבר הטיבותי מש"כ (בחמישי לראשון) בספר המדות שחברתי · שהמדות נקראות בב' שמות תכונות ומדות · ויקראו תכונות מטעם ההכנה והכח הטבעי האמור אשר יש להם הכנה לפעול עד בלי די ד"מ בתכונת הכעס יוכל הכועס לכעוס הרב' עד בלי די ובתכונ' הרחמי' יש לו הכנה לרחם הרב' · ונקראי' מדות כאשר יקצב השכל לאמר עד פה תבוא מדת הכעס ועד פה מדת הרחמי' וירגיל א"ע להנהיג את נפשו על פי מדותיה אשר יקצוב השכל וכל יודע מבין כי בעת שחברתי ס' המדו' שלי עדיין לא זכיתי לראות ס' המדו' של החכ' אריסט"ו · ועכ"ז ברוכי תורתו כוונתי לדעתו : נקבלם בטבע · נקבל מהשכל ללכת מישרים במדות על פי הטבע המיוסד בנו · ונהי' שלימים בפעולות כפי ההרגל וההשנות בם : ראיה כי הדברים · ראיה לדבר שאמרנו שהמדות הם הרגליות לא טבעיות הוא היותן בהפך מן הטבעיות כי כל כח טבעי כמו הראות יפעול פעולתו בשלימות בטרם הורגל בראות ואין ההרגל סבת הראות אבל הראות הוא סבת ההרגל · משא"כ המדות המטבעו' באדם בהרגל · וההרגל הוא סבת שלימותן · ולא לבד קדימה סביית להרגל אבל גם קדימה זמנית לו : כמו בשאר המלאכות · ר"ל כמו הפעולות המלאכותיות שאינם טבעיות לאדם כי לולי היו טבעיות היה כל איש האדם בעל מלאכות רבות בטבעו בלי הרגל כמו שיש לו יכולת על הראות ועל המשגל בלי הרגל ולימוד · אשר כן המה המעלות ר"ל המדו' המעולו' נרגילם בהרגל והשנות בדבר כל מדה נכונה פעמים הרבה עד שההרגל יעשה טבע קיים באדם אשר גם עד זקנה ועד שיבה לא יסור מבעליו ככתוב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו כמו בבנות · כמו מלאכת הבנין או מלאכת הנגינ: אשר מי ירגיל א"ע במלאכתם יהי' בונה ומנגן ככה

המרגיל א"ע לעשות צדקות יהי' צדיק · ואשר ירגיל א"ע פעמים הרבה ללכת מישרים בכל דרכיו יהי' ישר · והמתנהג בחסידות חסיד : יעיד ע"ז · עוד ראי' על היות המדות הרגליות כאמור כי המחוקקים קובעי הדתות הנימוסיות בכל מדינה ומדינה · יכוו שירגילו בני האדם להתנהג במדות טובות : ואשר לא יעשה · ומי מקובעי הנימוס אשר לא יכוה לעדתו להרגיל א"ע בטוב המדות הוא זה חוטא ומחטיא את הרבים : והבדל הנהגתו · ותבדל הנהגתו משאר ההנהגות כהבדל הרע מן הטוב · וכבר כוונו הש"ת בתורתו על זה ככתוב ולמדו ליראה את ה' (דברים ל"א) פי' שירגילו א"ע במדות מעולות אשר יעשה אותם האדם מפני יראת ה' הקודמת שהיא ראשית חכמה · גם יובן ממנו למען ילמדו להבין דעת החכמה אשר יסד ה' בפועל כפו ובזה תבוא יראת הרוממות בלבבם ככתוב הן יראת ה' היא חכמה · ובזה יתיישבו ב' הכתובים המכחישים זא"ז יעויין ריש חבורנו אמרי בינה : לכן מאלה · בעבור שהמדות המעולות נקנות בהרגל לכן יהיו סבות טובן ורעתן מהם ובהם כלומר כפי ההרגל : כי מן הניגון · כמו שלימוד מלאכת הנגינה או הבנין הוא סבת טובן ורעתן : כי מבנות טוב · מבנין טוב כלומר מי שירגיל א"ע לבנות או לנגן טוב · יהי' בונה או מנגן טוב וההפך בהפכו : ואשר לא הי' כן · והפעל הבלתי נקנה לאדם בהרגל כ"א בטבע כראות וכמישוש א"צ למורה ומלמד : כי כלם · כי כל ב"א יהיו שוים בהם לטוב בהיו' המורגש טוב או כלם רעים בהיו' המורגש רע · וברש"ע גרס ואם לא כן א"צ למורה · ופי' ואם לא יד ההרגל עשת' זא' ההשתנו' בין האנשי' כ"א מקר' אחר' א"כ למה צריך למורה והוא רחוק : וכן בפעלי המעלו' · מוסב על האמור לפני פניו כמו שמלאכת הבניה תעשה בונים טובים או רעים עם היות המלאכה אחת · ככה פועלי המעלו' ר"ל מלמדי המדו' לנערי' יפעלו בם מדת הצדק או הרשע כפי תכונת המלמד ואיכות הרגלו את תלמידיו עם היות המלאכה אחת והיא לימוד המעלות : והפועלים בסכנות . וכן מי שמלאכתם מלאכת סכנה ירגילו א"ע במלאכה אחת להיות קצתם

צדקות יעשו צדיקים והיושר ישרים והחסד חסידים . יעיד על זה הנעשה במדינות כי מסדרי החוקים ועושי הדתות ירגילו בני אדם מהמדינה היותר טובים . וזהו רצון כל מסדר דת . ואשר לא יעשה עליו חטא ואשם והבדל הנהגתו המדינה מהנהגת המרינה כהבדל הטוב מהרע . ולכן מאלה ובאלה תתהוה המעלה או תפסד . וכן גם כן כל מלאכה . כי מן הניגון ירהוו מנגנים טובים ורעים בערך · וכן הבנאי וכל השאר כי מבנות הטוב יהיו בנאים טובים ומרע רעים . ואשר לא הי' כן אין צריך למורה כי כלם יהיו טובים או רעים . וכן בפועלי המעלות כי בשינוים אשר ביניהם ר"ל בין אלה האנשים יעשו אלה צדיקים ואלה רשעים . והפועלים בסכנות ירגלו להיות פוחדים או בוטחים . ואלה יהיו גבורים ואלה דכי הלבב וכן אצל התאוות והכעס · אלה הם ישרים וענוים ואלה עקשים ובעלי כעס . אמנם בהרגל' אלה בזה ואלה בזה . ובכלל במאמר אחד מהפעלים המתדמים יעשו-הקנינים . לכן ראוי לעיין איך יהיו הפעולות כי כפי איכות הפעולו' יהיו נבדלים הנה הקנינים . אינו דבר קטן שירגיל הנער זה או זה אבל הוא דבר גדול שהכל תלוי בו :

פרק ב

יען כי המבוקש אינו בעבור העיון כמו שאר הידיעות . כי לא נחקור הנה לדעת מה היא המעלה כי לא תהי' תועלת בזה . אבל נחקור דרך אשר בו נהיה טובים הכרח

פוחדים וקצתם בוטחים כפי מה שהרגיל כ"א את עצמו : בהרגלם אלה בזה . כפי מה שהרגיל אלה בדבר אחד והאחרי' בהפכו : ובכלל . ובכלל הדברים במאמר אחד ר"ל בדיבור קצר מפעולות הנפש המתדמי' יעשו הפועלים קניינים שונים כפי שינוי ההרגל . לכן נכון להשגיח על ההרגל כי הוא יעשה טוב או רע : אינו דבר קטן שירגיל הנער . כי העיקר תלוי במלמד להועיל , וכעת רבתה זאת המחלה בישראל כי רבים מבעלי יהודה הושחתו לרגל המלמדים הבלתי יודעים אין ערך המדות המעולות והדריכה אליהן . ואף כי קצת המלמדים מגרעות ניתן בם · והמה מחלקים מגריעותן לתלמידיהם . ואין איש שם על לב . כי כל הבא למלאו' את ידיו להיות מלמד להועיל לתלמידים לא יבדקו אחריו אם הוא בעל מדות מעולות או אם הוא יודע דרך הלימוד לנהל הנערים על פי מדותם בדרך ישרה . ואם נקלה היא בעיני המלמדים הלא כבידה היא מפאת עצמותה שעליה יסדו כל בעלי מוסר את ספריהם . והנה הרגל המלמדים הסכלים עושה רושם בתלמידיהם ונשארים בלתי מאושרים עד יום מותם ועליהם נאמר עמי מאשריך מתעים . פי' המלמדי' אשר ידמו לאשר אותך בדרך האושר שמה מתעים אותך ממנו ונאמר ומאושריו מבולעים . על כן רבו הנשחתים באומתנו . לכן מי האיש החפץ חיים חיי אושר לבניו אל ישעה בדבר המנהג אבל יקח לבנו מלמד חכם יודע מבין סדר הלימוד בכל דבר חכמת בינה ינהלהו צו לצו קו לקו בדרך האושר ירגילהו במדות מעולות וילמדהו התור' והמצו' וישכילהו פועל ה' ומעשהו ככתוב (אסף מ') או אז ירום ונשא וגבה מאד באושר האנושי לחיות חיים נעימים בזה ובבא :

פרק ב יען אחר שביאר בקודם שהמעלות והמדות נקנות בהרגל הפעולות העושה רושם קבוע בנפש רוצה לבאר בזה איכות הפעולות וכמותן ובמה זה יבחן שלימות פעולתם ר"ל אם כבר עשו רושם שלם בנפש . ואומר יען . ר"ל בהיות שהמדרש בזאת החכמה איננו שכל עיונו לבחון אמתת המשכל כמו

הכרח הוא לחקור אצל האדם המעשים איך ראוי לעשותם כי המעשים הם אדונים ואיכו' עשייתם הקנינים כמו שאמרנו . ראוי שיושם יסוד כולל לשמור ולעשות על פי דרך הישר ועוד נדבר בסוף על זה . איזה דרך ישרה ואיכות הויתה אצל שאר המעלות · דבר ידוע הוא כל הנאמר בפעולות הראיות הוא ע"צ הדמיון והמשל לא ע"צ החיוב כמו שאמרנו בתחלה כי ראוי הוא לשאול על הדבר כפי חמרו ואין דבר קיים בפעולות ובמועיל להם כמו שאינו בבריאות . ואם הדבר כן הוא בכולל· יותר יהיה בפרטי כי לא יראו' דבר הכרחי ולא יפול תחת ידיעה ולא תחת סיפור . אבל ראוי לפועלים לראות הראוי לפי הזמן כמו שהוא במלאכת הרפואה ובמלחמ' ואף גם באמרנו זה המאמר ראוי לנסות לעזר ולהורות דרך ישרה . ע"כ תחלה ראוי לה ביטול (גי"א להביט) ולדעת כי אלה הפעולות הם מוטבעים בהפסד בעבור חסרון ובעבור יתרון וראוי להביא ראיות לבלתי מפורסמי' מן המפורסמים והעד עדים כמו שהוא נרא, בגבור' ובריאות כי יתרון ההרגל והתנועה בהם והחסרון מן הראוי יפסידו הגבורה וכן המשתה והמאכל המרבה והממעיט יפסידו הבריאות · ואשר הם על השיווי יעשו אותו ויוסיפו . וכן הוא ביושר ובאומץ ובשאר המעלות כי הירא מכל דבר יהיה ירא ורך הלבב ואשר לא יירא דבר ונכנס בכל דבר הוא מסתכן . וכן הרגיל בתאוות ולא ימנע מאחת מהם הוא זונה . והבורח מכלם כמו המדבריים הוא בלתי מרגיש . אמנם כן יפסד היושר והאומץ מהיתרון והחסרון ויתקיימו באמצעי ולא יהיה התולדה לבד מהתוספות וההפסדים מהם עצמם ומסבתם הקניני' . אבל גם הפעולות עצמן יהיו מהן . כי כל יהיו כדברי' יותר מפורסמים כמו בחוזק הגוף כי הוא נעש' מלקיחת מזון רב ומסבול יגיעות רבות והחזק יכול לעשות זה יותר וכן במעלות כי בהרחק' התאוות

כמו שהוא בטבעיות ואלהיות . אבל הוא שכל מעשי' . ר"ל לאחוז בטוב המדות והמעלות המשובחות על ידי הרגל המעשים המובילים אל קנין זה הטוב . לכן ראוי לחקור על איכות עשיית המעשים ההם : כי המעשים הם אדונים · ר"ל כמו האדון העושה מקנה וקנין כל טוב כפי איכות העשיה : ראוי שיושם יסוד כולל . רומז לדת ונימוס הכולל הרבה בני אדם תחת הנהגה אחת ישרה: דבר ידוע . מבואר הוא שהפעולות הראיות להשיג על ידיהן המעלה לא יתבארו בזאת החכמה ביאור הכרחי מופתי כמו בחכמה הלימודיות ושאר הידיעות · אבל יתבארו רק ע"ל הדמיון והמשל על דרך שעשה שלמה בספר משלי : כמו שאמרנו בתחלה . ר"ל בא' לראשון כי שם כאמר ז"ל כי אין ראוי להיות חקירת האמת שוה בכל המאמרים כו' ואין דבר קיים . הוא נותן טעם וסבה למה לא יתבארו הפעולות ע"ל החיוב בפרטו' לאמר אלה הפעולות אשר יעשה האדם וישיג המעלה על ידיהן . וזה להיות שאין קיום לפעולות המובילות אל המעלה . כי המה משתנים לפי האדם ולפי שינוי הזמן והמקום . עד שלפעמים יושג המעלה בפעולות ידועות ופעם אחר בהפכן כמו שהוא במלאכת הרפואה המשתנה מהפך אל הפך לפי שינוי החולה ולפי שינוי הזמן והמקום : ואם הדבר . ואם יקרו השינוים בכלל כאמור יותר יקרו בפרטיהם . עד שאין הידיעה תוכל לחשוב מי המה הפעולות המוכרחות להשיג ע"י המעלה ולא הפה יוכל לדבר אלה הפעולות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חיי אושר : אבל ראוי . אך הישר באדם יראה לעשות הטוב והישר בזמנו כמו שלותנו התורה ועשית הטוב והישר . ר"ל כפי המקום והזמן . ואף גם . ועם היות שאמרנו שאפס מקום לברר הפעולות הנאותות אל השגת המעלה . עם כל זה ראוי לנו לנסות ולחפש עזר

להורות דרך ישרה ידועה : ע"כ תחלה . לכן ראשית דרכי הידיעה הוא שטבע אלה הפעולות לקבל ההפסד מפאת החסרון והיתרון : וראוי להביא ראיות . טבע הפעולות הנודעות יעידו על הבלתי נודעות . כי הגבורה והבריאות שהם מדות נפשיות . ונודעות שיתקיימו בשיווי הפעולות ונפסדות ביתרון וחסרון הפעולות ומזה כדין על הבלתי נודעות שנפסדים ביתרון וחסרון הפעולות · ומזה הוציא הרמב"ם בד' ומח' פרקיו שהאמצעי בין המדות ההפכיות הוא הנבחר . אך לא נדק על כל פנים כי לפעמי' תהי' היציאה מן השיווי היא הנבחרת כי אלו דברים שאין להם שיעור ידוע כי אם כפי העת והמקום כמו שכתב אר"יסטו בזה . והשיווי הנאמרים במשל ג"כ המכוון על ידי הסיפוק כפי העת והמקום : לא ימנע מאחת מהן . ר"ל רודף אחריהן כפי ,אשר תשיג ידו . נקר' זונה אחר עינו : והבורח מכלם . שאינגו מתענג בשום תאוה כמו הפרושים שוכני המדבר . הוא זה אינו מרגיש בין טוב לרע : ויתקיימו באמצעי . לפי הזמן והמקום כמו שקדם : ולא יהי' התולדה לבד · ולא התולדה ר"ל המעלה המסובב מהפעולות לבד מתעלמת בשיווי הפעולות ונפסדת בחסרונן ויתרונן · אבל גם הפעולות עצמן יתגברו בשיווין ויחלפו ביתרון וחסרון : כי כל יהיו כדברים יותר מפורסמים . כי כל הפעולו' הנעלמות תהיינה כפעולו' המפורסמות והנודעות וילמד סתום מן המפורש כמו שקדם . כלומר מה מלינו בבריאות הגוף ההווה מלקיחת המזון על השיווי ועזיבת העצלה . וביגיעת העמל והטיול על השיווי . אשר לא זו שתהי' זו כסבה אל הבריאות לבד . אבל אףזו שיתגברו הפעולו' המביאות אל הבריאות כי יתחזק הטבע לקחת מזון רב הכמות ויוכל לסבול יגיעות רבות : והחזק . מי שהוא חזק בטבע יוכל ליקח מזון יותר ולהתעמל

יותר

התאוות נעשה ישרים . וכשאנו ישרים יותר נוכל להתרחק מהם . וג"כ באומץ כשנרגיל לבוז הדברים המבהילים והמפחידים וסבול אותם נהיה אמיצים . ובהיותנו כן נוכל לסבול הבהלו' והפחדים : ראוי לעשות אות לקנינים בבוא הנאה או העצב לפעול · כי אמנם הפורש מתאוות הגשמיות ועם זה הוא שמח הוא ישר ואם יתעצב הוא עיקש לב . אצל ההנאות והעצבים תהיה מעלת המדות . כי הסובל תלאו' והוא שמח אמיץ . והנעצב רך הלבב כי אמנם בעבור ההנאה עושה הרעו' ובעבור העצב נתרחק מהטובות על כן ראוי להדריך הנערים מתחלתן כמאמר אפלטון שישמחו ויתעצבו מן הראוי וזה הלמוד הטוב והישר · עוד נוסף אם המעלו' אצל הפעולות והפעליות ולכל הפעולות ילוה הנאה או עצב . ובעבור זה יהיו המעלות אמנם אצל ההנאות והעצבים . ויורד על זה עוד עינויי הרפוא' כי קצת סמי' הנאותי' לעשות' בהתנגדו' עוד כמו שאמרנו בתחלה. כל קנין הנפש אשר הוא מוטבע להיותו יותר טוב . ויותר רע יהיה לו טבע לזה ולזה בעבור ההנאות והעצבי' יעשו רעים וחטאים ברדפם אחריהם ובסורם מהם . וזהו מאשר אינו ראוי או בעת שאינו ראוי או כמו (גי"ק כמות) שאינו ראוי או באי זה ענין אשר לא כן ישפטהו השכל . ולכן ישימו המעלות בלתי הפעליות ומנוחות . ואין זה טוב כי הם יאמרו הדבר בהחלט . אבל ראוי להוסיף מה שאינו ראוי . וכל שאר התנאים . לפי זה תושם ד מעלה היותר אצל ההנאות והעצבים פועלת הדברים הנבחרים ואמנם הרשע למתנגדי' יהיה לנו מפורסם מאלה הג' שהם אצל הבחיר' וג' שהם אצל ההרחקה . טוב : ומועיל . וערב וג'

יותר כאמור . חוזק הפעולות מסובב משיווי הפעולות וכן במעלות . וככה קנין המעלות המסובבות ההווה בסבת הרחקת התאוות . שפעולת ההרחקה היא סבה אל חוזק ההרחקה . וכן באבירות הלבב פעולות האבירות גוררת חוזק האבירות . כן אמרו ז"ל מצוה גוררת מצוה : ראוי לעשות אות . בעבור שדמה רפואת הנפש לרפואת הגוף · והנה רפואת הגוף ניכרת בהרפאו כמאמר גאלינוס מלאכת הרפואה לא תעבור החוש . כי אותות הרפואה רבים הם מהם במראה עור בשר מהם בדפקים מהם בשתן כנודע לרופאים· וכמוהם ראוי לשום אות רפואה בחליי הנפש ג"כ . והנה יאמר שהשמח' והעצבון המושג לבעל המדות בהתנהגו על פי מדותיו הוא אות חולי או רפואה . וזה כי הפורש מתאוה גשמית ושמח . הנה זה אות כי נרפאת הנפש ושבה ישרה אולם הנעצב הוא עיקש לב . ר"ל זה יורה כי עד לא נרפאה הנפש מחליה וזה כי המוכרח במעשהו עצב . והמרוצה שמח . והנה מי שכחו המתעורר משועבד תחת המתאוה עדנה אלא שהוא מכריח אותו להתנהג על פי השכל הוא זה יעצב . משא"כ הרגיל להתנהג בכח השכל ברצונו הטוב הוא זה יגיל וישמח וזה שא"הכ תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה .

כי השמחה היא עקרת עבודת הש"ית כאמור ונאמר כי רעת כי אז תעלוזי : אצל ההנאה והעצבים . השמחה והעצבון יעידו על מעלות המדות או על פחיתותן כאמור , שישמחו ויתעצבו מן הראוי . ר"ל שישמחו במעשים טובים ויתעצבו במעשים רעים ויהי' זה סבה אל שיפעלו הטוב כל הימים : והוא הדבר שכתבנו (בל"ג מל"ג לאסף מ"א) ז"ל הובילהו בשמחות וגיל בכל עלילותיו על תאות נפשו . ישמח במלאו טוב כאתן ויעצב בטוב כוזב למען ילמד להשכיל מעשהו כל הימים : עוד נוסיף . נוסף להוכיח במופת ושיקם תנאי המדובק שההנאות והעצבי' הם סבות המעלה . וזה אם לאמת הדבר המבואר בקודם שהמעלה מסובבת מפעולות והתפעליות הנפש

במדות מסובבות . אבל אלה הפעולות מסובבת מההנאות ועצבים המגיעים את בעליהם לפעול אותם אם כן יהיו ההנאות והעצבים סבות המעלה : ויורה על זה עוד . עוד יורה שהנאה והעצבות הם סבות המעלה והפחיתות וזה כי רפואת הנפש שוה לרפואת הגוף . וכמו שברפואת הגוף נאותים להיות טבע סמי הרפואה מתנגדים לטבע החולי שם מחמם למצונן והפך להפכו . וכזה הוא מנהג רפואת חליי המעשי' שנהגו מניקי הנימוסים במדינה · לענוש כל עושי רע ולתת שכר טוב לעושי טוב . וזה בעבור ההנאה והעצבון המושג לפועלי המדות לתת לאיש כדרכיו זה לעומת זה· עצבון מול הנאה והנאה מול עצבון . כמ"ד לפום צערא אגרא : עוד כמו שאמרנו בתחלה . עוד יורה דעת שהשמחה והעצבון הסבת המעלות והפחיתות· וזה כי כפי המבואר במה שקדם שהנפש יש לה כח לפעול דבר והפכו · טוב בהיותה נמשכת לשכל ורע בהיותה נמשכת למתאוה : בעבור ההנאות· כל רשע וחוטא יחטא לאחד מג' סבות א' בעבור יהנה מעונג החטא ב' לבל יצטער בהעדר העונג ההוא · וכן כל סר מחטא יהי' סורו אם בעבור הנאת השכר או לבל יצטער בעונש החטא המושם בדת : וזהו מאשר . אינו ראוי ר"ל באין החטא ראוי להיעשות לעולם כמו רציחה וגזל · או שאיננו אסור רק לשעתו · או בכמותו ואיכותו : ולכן ישימו · ולכן שמו קצתם גדר המעלו' שאיננו רק פעולות הנפש או העדר הפעולות · אך אין זה הגדר שלם כי ראוי להוסיף בו ראוי ובלתי ראוי ר"ל שיפעול הראוי וינוח מעשות הבלתי ראוי : ואמנם הרשע · אך הרשע פועל המתנגדים לבחירה השכלית : יהי' לנו מפורסם · למען דעת ענין ההנאה והעצב אשר הם סבות הצדק והרשע · צריך שיהי' לנו מפורסם שלשה דברים והפכם · והם טוב · ומועיל · וערב · ונגדרם טוב מחלט ר"ל טוב לכל כמו המזון והיין · טוב מועיל הוא כמו סמי הרפואה המועילים לזמן רב לחולה מיוחד · טוב ערב לשעתו

כמו

וג' מתנגדים . רע · ומזיק . ועצב . ואצל אלה יהיה כל אדם טוב ישר לכת · והרע הוא החוטא ויותר אצל התענוג הכללי כי הוא ב"ח וכל אשר תחת הבחירה יהדפוהו כי אמנ' הטוב והמועיל יראה כי הוא הערב . והנה זה מימי הנערות גדל עמנו כלנו ע"כ קשה להכניע זה המפעל כי הוא קשה לחיי' . הנה כסדר הפעולו' אלה יותר ואלה פחות בהנאה ובעצב ובעבור זה הכרחי' להיות אצל זה כל ההשתדלות . כי לא דבר קטן הוא בפעולות טוב או רע לשמוח או להתעצב . עוד אמנם יותר קשה הלחם עם התאו' מהלח' עם הכעס כמו שאמ' אסוק"ליטוס אמנם המעלה והמלאכה יפעלו אצל היותר קשה כי אמנם הם יותר טובים בזה . על כן בעבור זה אצל ההנאות והעצבים יהי' כל עסק שהמעלה ומהנהגת המדינה . כי אשר יתנהג באלה הטוב הוא טוב ואשר ברע הוא רע . כבר נאמר כי המעלה אצל ההנאות והעצבי' . וכי אלה הם אשר מהם נעשות ונוספו' ונפסדו' אבל לא על הדמיון אחד . וכי הם עצמ' אשר מהם תוליד ובהם תפעל .

פרק ג' אמנם

ישאל אדם איך נאמר כי הוא ראוי כי פועלי היושר יעשו ישרים ופועלי הצדק יעשו צדיקי' כי אם עושים הצדק והיושר . כבר הם צדיקי' וישרים כמו בדקדוק במו"סיקא כי הם מדקדקי' ומוסיקים . נאמר כי באלה המלאכות אינו כן כי יקרה למדקדק לעשות דבר במקרה או דבר סדרו אחר וזה המדקדק יעשה המדקדק . וזה לפי

פירוש

כמו שדבש שהוא מתוק לחיך ומזיק למעים אחר אכלם · והפכם רע · ומזיק · ועצב · כי הנה הנפש בטבעה תבחר בג' הראשונות ותברח מהפכם : וגלל אלה · וזה כל אדם כצדיק כרשע יבחר לידבק בטוב ומועיל וערב ויברח מהפכם : טוב ישר לכת · אלא שההבדל ביניה' שהאיש הטוב יישיר לכתו בבחירתו השכלית : ורע · אולם האיש הרע בבלתי שומע אל השכל כי רק מגמת פניו ללכת בשרירו' התאוה · (שהוא עוור ואיננו רואה את הנולד משא"כ השכל שרואה את הנולד לאחר זמן כמעט המכה עיניו בראשו · לראות הנולד בסופו) לכן הוא חוטא ברעיון רוחו כי ידמה כל ערב לטעתו שהוא טוב מוחלט או מועיל כמו שיתבאר בא' ועי' מזה : ויותר · ויותר מזה יחטא הרע אם יקר' מקרהו להתענג בתענוג הכולל כל בעל חי כמו אכילה ושתי' ומשגל שנפשו שלב"ח מומדתן : וכל אשר תחת הבחירה ירדפוהו · כל חי שהוא למטה במדריגה מן האדם שהוא בעל בחירה · ירדפו אחרי תאות כאלה : כי אמנם הטוב · כי באמת הבליעל הזה ידמה שהטוב לטעתו הוא עצם המועיל · ולזה יתכן שיבחר ברע ומזיק ועצב עד"שכ הוי האומרים לרע טוב וגו' : מימי הנערות · גם יפתה לב החוטא יען הוא רגיל בו מנעוריו עד"הכ בטרם ידע הנער בחור בטוב ומאוס ברע · ככתוב כי יצר לב האדם רק רע מנעוריו : קשה להכניע · קשה הוא לבעלי החיים למשול על התאוה : כי לא דבר קטן · אחר שהשמחה והעצבות מביא לידי מעשה טו"ר כאמור : מהלחם עם הכעס · ששניהם מעבירי' את האדם מדעתו ככתוב כעס בחיק כסילים ינוח · ונאמ' נואף אשה חסר לב · ועל שניהם הוא אומר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר : אמנם המעלה והמלאכה · אמנם מעלת תיקון המדו' ומלאכת כילות המתאוה יפעלו טוב גם ביותר קשה ר"ל בתאוה היותר קשה מהכעס · לכן יהיו לוחמי התאוה יותר נעלים וטובים מלוחמי הכעס · על כן בעבור · עתה יחזור מעניינו של פרק בשיטה אחרונה ואומר ע"כ בעבור המבואר במה שקדם נדע שמעלת תיקון המדו'

והנהגת המדינה הם ענינים כללים בעונג ולצער המושג מהמעשה טוב או רע · לכן כל יודע דת ומכיר הנימוס המדיני ראוי להם לקבוע עונשים על עברות שוים באיכות כדי הנאתם למען יוסרו כל עושי רשעה כדי רשעתם · וכן כל איש מזה ראוי לו לשמו' בעשותו טוב אמיתי ויתעצב בהפכו : וכי אלה · ההנאות והעצבים הם סבות למעשים הטובים ומהם נעשות המדות · ונוספות ר"ל יקחו הבעלים מהם חלקם בקלה היתרון על השיווי והאמצעי עד שתפסד המדה הנכונה : לא על דמיון אחד · התוספת וההפסד האמורים אינה מסבה אחת כי סבה אחת לא תסבב מסובבים מתנגדי' (כ"א בבחי' מקבלי' שוני') · אבל מסבות מתהפכות ר"ל שישמח במה שראוי להתעצב · כאמור ובהעתקה על דמיון אחר בר"ים : אשר מהם תולד · מההנאות והעצבים עצמם יולדו מדו' משובחות חדשות : ובהם תפעל · ובהם תפעל הנפש חוזק הפועל במדות הישטי' כאמור בקודם ז"ל ולא יהי' התולדה לבד מהתוספת כו' :

פרק ג אמנם ישאל אדם · אחר שביאר בקודם שהמעשה מביא לידי מעלה ולפי רוב המעשה נקנה שם צדיק וישר · העיר על זה ספק מאחר מלאכת מעשה שהפועל בם יקנה לו אחר המלאכה ההיא בפעם אחת · כמו מלאכת הדקדוק אם בפעם אחת ידבר האדם צחות יקרא מדקדק · וכנה במלאכת הנגינה אם פעם אחת ינגן יקרא מנגן · וכנה במלאכת הבניה אם אדם יבנה בית יקרא בונה מאין פנות אם בנה הרבה בתים או זה האחד לבדו : נאמר כי באלה · למען התיר הספק האמור ראה להבדיל בין קנין אחרי המלאכו' לקנין אחר המעלו' מב' פנים · א' מצד הפועל והוא שאינו דומה פעל המעלו' לפעל המלאכו' · וזה כי המכוון בפועל לפי המעלה שיהי' פועל לפי התכונה והמעלה אשר בנפשו · משא"כ באחר המלאכו' שאינם פועלים לפי תכונת נפשם : כי יקרה למדקדק · כי לפעמים יקר למדקדק מקרהו שידבר צחו' במקרה אף כי לא ידע מתנאי הצחות כלל : או סידרו · או אחר סידר לו המליצה ההיא היודע בדרכי הדקדוק : ונק' מדקדק על שם המליצה ההיא הנאה עם היות שאין בנפשו תכונת הצחות · כי לא זו המכוון באחר המדקדק ר"ל התכונה הנפשית כי אם על הפעולה הנפעלת על ידו משא"כ באחרי המעלות כמו צדיק וישר שהמכוון על תכונת הצדק והיושר אשר בנפשו · ואם פעל צדק במקרה כמצות אנשים מלומדה אין זה אות על תכונת הצדק אשר בנפשו : וזה המדקדק · ר"ל הראשון אשר

לפי הדקדוק אשר בו . עוד אינו דומה אשר במלאכות לאשר במעלות . כי הנעשי׳ במלאכו׳ הטוב הוא בהם ולכן כי (נ״א די) בהם אשר בם ואיך שנעשו . אבל הנעשים במעלות לא יספיק איך שיהיו הצדק והיושר נעשים אבל איך יהיה הפעל בפעולתו הראשונה . אם הוא יודע . עוד אם הוא בוחר בעבור זה . ג׳ אם הוא קיים בלתי משתנה ויפעל . וזה אינו דרוש היותו בשאר המלאכות זולתי הדעת ההיא אבל במעלות הדעת יועיל מעט או לא דבר ושארי הדברים מעט (נ״י רס״ט לא מעט) . אבל כלם יחד יוכלו לעשות אשר בהעשותם פעמי׳ רבות יביא יושר וצדק . וע״ב הדברים צדיקי׳ וישרי׳ כשהם דומים לאשר יפעל הצדיק והישר צדיק וישר הוא . לא העושה זה כ״א העושה כן כאשר עשו צדיקים וישרים ועל כן מן הראוי כי מפעולות הצדיק יעשה צדיק ומפעולו׳ היוש׳ ישר . ומבלתי עשות . ולא ישים על לב לא יעשו טוב . אבל רבים לא יעשו זה והם מרדפי אמרים וידמו להתפלסף והם דומי׳ לחולים השומעים דברי הרופאים היטב ואותם אינם עושים וכאשר אלה אשר כן מתרפאים לא ימצאו תועלת בגוף ולא אלא המתפלספי׳ בנפש .

פרק ד אחר

זה ראוי לחקור מה היא המעלה יען כי הדברים הנעשים הם ג׳ . הפעליות . כחות . קניני׳ . ומאלה אמנם תהיה המעלה אמנם הפעליות החמדה והכעס והפחד וההסתכן והקנא׳ והשמח׳ והתאוה והנקמה והרהמנות ובכלל הדברי׳ אשר ילוה אליהם ההנאה והעצב . אמנם הכחות הם אשר לפיהן יאמר אשר אנחנו יכולי׳ להתפעל כמו שאינו יכולים לכעוס ולהתעצב ולרחם . אמנם הקנינים . הם לפי היותנו אצל ההתפעלות טוב או רע כמו לכעוס או בחוזק או ברפיון. הנה הוא אצלנו רע . ואם הוא אמצעי הוא טוב וכזה באחרים . ההפעליות אינם מעלות ולא פחותיות

אשר סידר לו זאת המליצה הלחה עשה לזה המדבר בה מדקדק · אך ההבדל ביניהם הוא שהמלמד נקי׳ מדקדק ע״ש תכונת הדקדוק אשר בנפשו משא״כ הב׳ שנק׳ מדקדק במלו׳ אנשים מלומדה : עוד איננו דומה · עתה יבאר ההבדלים אשר מלד הפעול אשר להם שם בשלשה הבדלים · א׳ מפאת המעלה כי כל המלאכו׳ תבחן המעלה במלאכה לבדה לפי טובה ויפיה יה׳ יתרון מעלתה מאפס בחינה בפועל אם יודע מכין מעלו׳ מעשהו · משא״כ בקנין המעלו׳ שלימו׳ המעשה לבד לא יספיק להיו׳ העושה שלם במרו׳ אבל הדבר תלוי בידיעת העושה איך יעשה מעשהו עד שיקיים על ידה עשה דהשלמת הנפש : עוד אם · ב׳ מפאת התכליי שכל המלאכו׳ אין לריכו׳ כוונה לשמן · כי הכונה לא יבנה בנינו רק למען קחת שכר מלאכתו ומלאכתו נשלמת בזה משא״כ קנין המעלו׳ שלריך כוונה לשמו ר״ל שלריך לעשו׳ לדק למען היות לדיק וישר בתכונת נפשו לא לתכלי׳ זולתו כאמרם ז״ל במלוותיו חפץ מאד ולא בשכר מלוותיו : ג׳ אם הוא קיים · ההבדל הג׳ הוא מפאת התמדת המעשה · וזה כי בכל המלאכו׳ יקנו הפועלים שארי מלאכתם בפעם א׳ כי אין המכוון בשאר ההוא רק למען דעת שהוא פעל ועשה זאת המלאכה · משא״כ קנין המעלו׳ שהמכוון מן השאר היות זה הקנין סכונה בנפש פועלה · והתכונה לא תשלם כ״א בהרגל ובהתמדה כמ״שכ בה׳ לראשון מזה · ז״ל וכן לא יהיי׳ האדם תם וישר בעבור יום אחד ולא לזמן קלר : וזה איננו דרוש · אך בשאר מלאכו׳ איננו מוכרח שתהיי׳ הפעולה לשמה · או שיתמיד הפועל בפעולתו : זולתי הדעי׳ · אין על פועל המלאכה רק לדעי׳ איך יעשה מלאכתו · משא״כ פעולת המעלו׳ שהדעי׳ לא תועיל בה · כי רבים יודעים איך פועלים הלדק והיושר ועכ״ז אינם פועלים אותם כי ילרם תוקפם אבל יועיל מעט ר״ל להיו׳ לו חלק שלישי בשלימו׳ הפעולה לפי המעלה אשר לה שם בשלשת התנאי שהם הדעי׳ והתכליי׳ וההתמדה : ושארי הדברים מעט · רומז אל התכליי׳ אשר בעבורו יעשה הלדק שהוא מועיל ג״כ רק שלישי : אבל כלם יחד · שניהם יחד בהעשותם עם התנאי הג׳ שהוא ההתמדה יביאו הלדק והיושר · משא״כ שאר המלאכו׳ שנגמרים באחת משלם אלה והו׳ הדעי׳ לימוד המלאכה ההיא כאמור · ובזה אין הכרח לשבש הנוסחא כמו שעשה הרס״ט : כשהם דומים · לכן לא יתוארו בעלי הלדק והיושר בשם לדיק וישר כ״א בהיו׳ מעשיהם כלדיק וכישר אמיתי ר״ל העושה לדק ויושר לפי התנאי׳ השלשה הנזכרים : לא העושה זה · לא זה העושה בפעם הא׳ כמו שהעיר בהלה בראש הפ׳ : ומבלתי עשות · מי שלא יעשה הטוב · או לפיי׳ אם יעשה רק

שלא ישים על לבו הכוונה בעבור מה הוא עושה הלדק · לא יתואר בשם טוב : מרדפי אמרים · עושים היקשים במוסר השכל בחכמה המדינות ולא יעשו נכוחה כטעם יש נאה דורש ואין נאה מקיים : והם דומים לחולים · כמו החולה הגופני היודע רפואתו אם מפי עלמו או מפי הרופא ואין עושה הרפואה · שזה איננו מולא תועלת בידיעתו · כן המתפלספים בהיקשים מוסריים ברפואת הנפש לא ירפאו תחלואי׳ נפשותם בבלתי העשותם · ומה גם היום רבים מדורשי דמים אלו בזו המחלה עושים היקשים הלליים להוכיח לרבים מומם · של אחרים הם רואים ושלהם אינם רואים :

פרק ד אחר זה · אחר שביאר בפרקי׳ הקודמים שהמבוקש בזו החכמה הוא תיקון הפעולה לפי המעלה · וביאר בראשון לשני מזה שהמעלה פי שנים לה בגדר · שכלית ומדיית · ושהנרלה בזה במדיית · בא בזה לבאר מהותה בנפש ואמר : יען כי בהיות שמשיגי הנפש על פי מדותיה נחלקים לג׳ חלקים והם · הפעליות · וכחות · וקנינים · ובהיות המעלה הנדרשת פעל נפשי כאמור · לכן יחויבת בהכרח שתהי׳ מאחת משלש אלה החלוקות : אמנם הפעליות׳ עתה יבאר מהות שלשת משיגי הנפש האמורים ואומר בגדר ההפעליות שהוא התפעלות הנפש על פי פעולותיה הפעולות בה · לי״דין שאפ״טין בל״א · שהם החמדה וכו׳ : ובכלל · והכלל כל ההפעלות הניעור בנפש הוא אשלנמור בטוב ושנאה · או לברוח מה מזיק והעלב כאמור בב׳ לשני מזה : אמנם הכחות · אולם גדר הכחות הם הכחות אשר בנפש להתפעל התפעליות השונות ואלה ברב או במעט לאין קלב : אמנם הקנינים · אולם גדר הקנינים הוא לפי היות ההתפעליות בקלב במדה ר״ל ברב או במעט כפי הלורך לטבעו : ואם הוא אמלעי הוא טוב · ר״ל המושל ברוחו ונותן את נפשו על פי מדותיה בקלב ממול׳ לטבעו · יגזור אומר ד״מ עד פה יבוא הכעס ועד פה הרלון · עד

פחיתיות . כי לא יאמר עלינו לפי ההפעליות טובים או רעים . אבל יאמר לפי המעלות והפחיתות . ג"כ כי לפי ההפעליות לא יהי' לנו שבח או גנאי כי לא ישובח המפחד ולא יגונה הכועס בהחלט . כי אם כפי איכות ולפי המעלו' והפחיתות יהיה לנו שבח או גנאי עוד נכעס ונכסף ונפחד ולא ברצון . המעלו' הם נבחרו' או אינם בלי בחירה . עוד לזה לפי ההפעליו' יאמר שאנו מתנועעי' ולפי המעלו' והפחיתות לא נתנועע . אבל נהיה מוכנים לאיכו' הפועל ובעבור זה גם כן אינם כחות . כי לא נקרא אותם טובים להיותנו יכולים לסבול בהחלט ולא רעים ולא נהיה משובחים ולא מגונים . ועוד לנו כח בטבע . ולא נהיה טובים או רעים בטבע כמו שנתבאר זה ראשונה : א"כ הוא כי ההפעליות אינם המעלות ולא הכחות ישאר היות הקנינים תועלת (גי"ח מעלות) כבר נאמ' מה היא המעלה בסוג :

פרק ה

ראוי לומר לא לבד שהם קנינים כי אם איך הם . על כן נאמ' יען כי המעלה תשלם הטוב כל אשר בעל מעלה ופעולתו תתן הטוב . המשל כח העין טוב . ופעולת העין ובכחו נראה : וכן ממעלת הסוס יעשה סוס טוב והנכון לרוץ . ולשאת רוכבו עליו וליחל ללוחמים . ואם הוא כן בכל הדברים . מעלת האדם תהיה באמת קנין אשר ממנו יעשה אדם טוב ואשר יתן פעלו טוב וכבר אמרנו איך יהיה זה . עוד אמנם לזה יהיה מפורסם אם נסתכל היטב איך טבע זה בכל הדברים במתדבק ומתפרד ראוי לקבל ממנו יותר וממנו פחות וממנו שוה . וזה אם לפי הדבר בעצמו או בערכו אלינו . השוה הוא האמצעי

פה האהבה ועדפה השנאה · עד פה הגבורה והאכזרות ועד פה הפחד והמורך וזולתם · וכבר ביארנו בספר המדות שלנו בד' לראשון ממנו שאלה ההתפעליות מכוני' לחז"ל בשני שמות · תכונת ומדות · וזה כי בנח נח הכחות האמורים הבלתי מוגבלות נק' תכונות מסורס כון שעניינו הכנה לבלי תכלית גבול · ובבחינת הקניינים והעשותם בגבול נקרא' מדות בעבור העשות' במדה ובקצב כפי השערת השכל : ההפעליות אינם מעלות · עתה יוכיח באיזה חלק מהג' חלוקות אשר בנפש יש מציאות למעלות ופחיתיות האמורים · ויגזור לומר שאין להם מציאות בחלק ההפעליות מצד ד' בחינות · א' מצד המעלות והפחיתיות כאמור בטוב או רע כאמרנו קשה לכעוס ונוח לרצות בעל מדה טובה · והפכו בעל מדה רעה · מה שלא כאומר בט"ור בבחינת ההפעליות בהיותו טבע שוה לכל אדם · כי כל אדם כועס ומתרצה ואוהב ושונא בטבע בלי גבול ואין להבדיל ביניהם מפאת זו הבחינה ולומר זה טוב וזה רע · לכן אפס מקום למעלות ופחיתות בחלוקת ההפעליות · ב' לפי המעלות יקרה לנו שבח וגנות לפי הפחיתות כאמרנו זה איש משובח מושל ברוחו וזה מגונה כי הוא נפתה ביצרו ומרבה בגנות · ובהפעליות במוחלט ר"ל מבלי גבול וקצב אפס מקום לשבח וגנות בהיותו שוה לכל נפש בטבע : כי לא ישובח · כי השבח והגנות הוא לפי רבוי ומיעוט ההפעליות מה שאין זה בגדר ההפעליות במוחלט ר"ל כאשר עדנה בלי גבול וקצב : עוד נכעס · הבחינה הג' ההפעליות יתעוררו באדם שלא לרצונו לכעוס על המריע ולכסוף הטוב ולברוח מהמזיק · וכל זה התפעלות טבעי לא רצוני אך המעלות נבחרות ברצון ובחירה שכלית (יעוין בה' לשלישי מזה) להתקומם נגד המתאוה בקלת המדות או להיות עזר למתאוה להפיק מאויו כראוי לפי הבחירה השכלית · ועכ"פ אין מעלה בלי בחירה שכלית ורצון משא"כ בהפעליות שהם בלי רצון · לכן אפס מקום למעלה בהפעליות : עוד לפי ההפעליות · ד' ההפעליות הם תנועה

ושינוי בגוף · והמעלות אינם רק איכיות ר"ל איך ינהג הכועס בכעסו והאוהב באהבתו והנדיב בנדיבתו ואין התנועה באה בעצם מהם · לכן אין מציאות למעלות בהפעליות : ובעבור זה · גם לא יתכן שיהי' מציאות למעלות בחלק הב' מחלוקות הנפש והוא הכחו' מצד ג' פני' א' בעבור הכח והיכולת הפעולה בלי קצב לא נקנה שם טוב או רע כמו במעלות הנותנים קצב ומדע בפועל לכל תכונ' רע ביתרון וחסרון · וטוב באמצעי · ב' הכח והיכולת על הפעולו' לא יתכן השבח והגנות בהיו' הפעולות בלפי קצינות עדנה · ג' הכחות הם בטבע · והטוב והרע נמשך לנו לפי הבחיר' כמבואר בפרקים שקדמו לכן אפס מקום למעלות גם בחלוקות הכחות · ובהכרח מציאותם בחלוקה השלישית ר"ל הקניינים :

פרק ה ראוי לומר · אחר שביאר בקודם גדר המעלה בסוג שהוא הקנין אשר בנפש · בא בזה לבאר הבדלו המיני ואמר אין ראוי לומר בגדרו שהמעלות הם הקניינים לבד אבל ראוי לפרט איכותם ג"כ : יען כי המעלה · בהיו' שכל מעלה תפעול ב' מיני שלימיות · א' תשלים את בעל המעלה ותעשהו טוב · ב' תשלים פעולתו ותעשיה טובה : המשל כח העין · המשל מעלת הראו' תעשה עין טובה בבנין ופעולת הראו' טוב : וכן ממעלת הסוס · וככה כאשר נאמר הסוס במעלה יורה זה שהסוס טוב בבנין אבריו · ובריא אולם לפעול הפעולו' הטובה לשאת רוכבו עליו ולרוץ במלחמה נגד הלוחמים בבעליו : ואם הוא כן · וא"כ בכל המעלו' · כלמוד בהיקש היפוסי שמעלת האדם תעשה האדם טוב · ותעשה ג"כ פעולתו טובה : וכבר אמרנו · רומז למה שביאר (בשני לשני מזה) ז"ל שם וכן במעלו' כי בהרחקת התאוות נעשה ישרים · וכשאנו ישרים יותר נוכל להתרחק מהם · ובזה נתבאר הבדל אחד במעלה : עוד אמנם · עוד נבאר הבדל מיני במעלה · כי הנה מבואר הוא אם הסתכלו' שכל גשם מתדבק החלקים או מתפרד החלקים מטבעו לקבל תאר היתרון והפחו' והשיווי אם בכמו' ואם באיכו' וזה אמנם על שני פנים · א' בבחינת עצמו · ב' בבחינת ערכם אלינו : השוה הוא האמצעי · הגבול השוה האמור הוא מרחב קלה הפחו' עם מחלית תוספת קלת היתר · המשל בו הן ידענו שיעור הילוך החלש מביא ליום אחד שהוא ב' פרסאו' · וידענו ג"כ שהגבור ירוץ אורח יו"ד פרסאו' ליום ונרצה לשער שיעור ההילוך לבינונים ליום · נקח הב' פרסאו' ונשים עליהם נוספות ד' פרסאו' שהוא מחלים

האמצעי בין היתרון והחסרון יאמר לדבר כי הוא אמצעי אשר בשוה ירחק ב׳ הקצוות אשר הוא לרבים . אמנם אלינו אשר הוא לא יותיר ולא יחסיר מהמוגבל . וזה אינו אחד מכל הדברים . המשל אם עשרה הם רביב ושני׳ הם מעט וששה אמצעים · יקובלו כפי הדבר כי הוסיפו על השוה ויהיו נוספים . וזה אמצעי כפי ערך המספרי . ואשר הוא בערך אלינו אין ראוי ללקחו כי אכילת עשר המדו׳ הוא רב ושנים הוא מעט לא יצוה המורה לאכול שש כי אולי יהיה זה רב למקבל או מעט . כי למחליון אוכל שור אחד ליום אחד יהיה מעט ולמצווה על ההתאבקות יהיה רב . וכן במרוצ׳ ובשחוק נקרא פלושטי׳ . וכן כל ערום נברח מן החסרונות ומן היתרונות וידרוש האמצעי ויכסוף אליו ולא . האמצעי כפי הדבר כ״א האמצעי אלינו . כל ידיעה תשר׳ המלאכ׳ בהביט אל האמצעי ואל זה תביא הפעולות · על כן הרגילו לומר הפעולות הטובות . כי עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע כי היתרון והחסרון ישחיתו הטוב . והאמצעי מתקן אמנם האומניות הטובות יפעלו בהביט אל זה . אמנם המעלה היא יותר טובה ויותר נכונה מכל מלאכ׳ כמו שהוא הנטיה אל הטבע . וע״כ הוא מסתכלת אל האמצעי . אומר אני המעלה מן המדות . כי זאת היא אצל ההפעליו׳ והפעולו׳ כי באלה יהיה היתרון והחסרון מן האמצעי המשל רוב הפחד והקשות לב והתאוו׳ הכעס ורחמים . ובכלל התענוג והתעצב והוא הרב והמעט ושניהם אינם טובים . כי אם כאשר ראוי לדברים הראוים ובעבור הראוי וכמו שראוי זה האמצעי והנבחר אשר הוא המעלה וג״כ אצל הפעולות יהיה החסרון והיתרון והאמצע והמעלה הוא אצל ההפעליות והפעולו׳ הדברי׳ אשר בהם היתרון הוא עון אשר חטא והחסרון מגונה . האמצעי מתוקן ומשובח . ואלי׳ שניה׳ המעלה . המעלה היא אמצעית והי׳ משותפת עומדת באמצעי . עוד חטא יאמר על פנים רבים כי הדעות הם בלתי תכלית כמו שחשבו כת פיתאגורש . והטוב הוא בעל תכלית כי

הוא

מחלית תוספ׳ קלה היתר על קלה הפחו׳ · ויהי׳ המקובן ששה פרסאו׳ ויהי׳ זה שיעור ההילוך לבינונים · והוא השיווי והאמצעי המשוער לבינונים רבים הנקרא אמצעי כפי ערך המספרי : אמנם אלינו · אולם האמצעי והשיווי הנערך לכל איש פרטי ממנו הוא מוגבל לכל איש כפי כחו ללכת בלי תוספ׳ ומגרעת : וזה אינו אחד · וזה השיווי והאמצעי אשר אלינו איננו אחד לכל ר״ל לרבי׳ כמו באמצעי אשר לפי ערך המספרי האמור · כ״א אמצעי אחר לכל איש ממנו : כי למחליון שם · עוף מה האוכל יותר משור אחד ליום : ולמצווה על ההתאבקות · החולה או הלוחם פפיכ״עין בלעז המצווה להתאפק ממילוי המאכל יהי׳ זה שיעור רב והטעם שאין שיעור המאכל ניקח לכל אדם בשוה המספרי אבל לפי השוה הנערך לאיש איש בטבעו : וכן במרוצה׳ וככה הטיול והשחוק איננו שוה לכל אדם בשוה המספרי כ״א השוה הנערך לאיש כטבעו : וכן כל ערום .· כל חכם יבקש בכל מפעל השוה הנערך אלינו הבלתי ומקבל תוספ׳ ומגרעת · ולדקו׳ האמצעי בכל מפעל עד שלא יוקח עמה לא מהעבר מזה ולא מהעבר מזה · צריך בחינה רבה לא רבים יחכמו בו והוא שאמר כל ערום ר״ל כל חכם ישכיל על דבר זה האמצעי בדייקות רב לבל ישגה בו : כל ידיעה · כל בעל מלאכה מה היודע ומבין שלימו׳ מלאכתו ישים עין בחינתו לקלע אל האמצעי במלאכתו כי הוא זה יתן השלימו׳ וההדר לכל מלאכה : ע״כ הרגילו · לכן רגילים ב״א לומר בגדר הפעולו׳ הטובו׳ הוא שעליהם אין להוסיף · ומהם אין לגרוע כלומר שנעשו כפי האמצ׳ והשלימו׳ היותר אפשרי : כי היתרון והחסרון · בעבור שהטוב הוא השלם · וכל שלם הוא הפך החסר · וכל יתר חסר יחשב כאמרם ז״ל כל יתר כנטול דמי · לכן יהיו משחיתי הטוב התוספ׳ ומגרעת כאמור · ובהיות שהתורה כיוונה האמצ׳ האמיתי והשלימו׳ היותר אפשרי בחוקיה ומצוותיה על ישראל · לכן נקראת תורת ה׳ תמימה ר״ל שלימה ונקראת ג״כ טוב ככתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו והוא הדבר שעלי׳ אין להוסיף וממנה אין לגרוע ככתוב לא תוסיפו ולא תגרעו · כי ההתחכמו׳ והסברא בדת היא אולת כי אין הלום בי״הב יותר מעולה מהאכילה בתשיעי כפי מה שיחשבו ההמון (יעוין כוזרי בל״ט לא וכמ״ו לב׳) ורבי׳ מהמתחסדי׳ טועים ומתעי׳ בזה וקלא׳ פוגעי׳ בספק נפשות על דברי הצומות וזעקתם אשר ישימו רופאי האליל על חולי הנפשות עד לא יוכלו שאת הסיגופי׳ ונופלי׳ בחליים אנושיים ויגיעו עד שערי מות · וגם דמם הנה נדרש מאת

הרופאים כי המה רופאים לא ידעו הבין בריאות הנפש ותחלואיה ובמה ירפאו כי אם היות שהסיגופי׳ המה ראשית הרפואה כמ״שכ עלי שערי רפואת הנפש · ברים מרעין אלא שובעא · ברים אסוון אלא הענייתא (יעוין ס׳ המדות שלנו ככי לג׳ ברפוא׳ חליי הבחירה) ות״מ אין הרפואה תלוי׳ כ״א ברפואת הבאים אחרי הראשים אשר אלה הרועים לא ידעו בזה הבין כלל יען לא ידעו חלקי הנפש ומהות׳ כמו שלא יתכן להיו׳ רופא חליי הגוף מי שלא למד ידיע׳ חלקי הגוף בריאותם וחלייִם סבתם ורפואתם וכן הדבר הזה · באלה הרופאים התועים בנפשו׳ החולים . והי׳ ישלח להם כי לכל הרופאים בשגגה · אמנם האומניו׳ אולם אם בעלי המלאכות יכוונו להשיג האמצ׳ במלאכתם . וק״ו המעלה שהוא ענין טבעי ר״ל והטבע חכם לאחוז בשלימו׳ ולהסתכל אל האמצ׳ : אומר אני . ר״ל שהכווני׳ על מעלו׳ המדו׳ יען היותה מתואר ביתרון וחסרון בבחינת היותם פעולו׳ והפעליו׳ ויוכל האדם להוסיף או לגרוע בם בבחירתו כפי הכח המתעורר בהיותה נשמע למתאוה או לשכל משא״כ מעלו׳ השכל שאין יד הבחירה שולט׳ בפועל ההשכלה להוסיף או לגרוע בהיותו משכיל היקשיו בהכרח הטבע כפי ההקדמות שקדמו לו : המשל רב הפחד . ממשל משל שהיתרון והחסרון בפועל התכונו׳ הנפשיות שניהם כאחד לא טובים . סך האמצעים כפי הראוי לשעתו ולמקומו ולתכליתו המה הנבחרים ונקראו׳ אז בשם מדו׳ ע״ש המדה והקלב שנתנו הבעלים אל האמצע בתכונות נפשיותיהם : וכמו שכבר ביארנו זה : ובכלל התענוג והתעצב . ר״ל ההנאה והצער המגיע מההפעליו׳ הנפשיו׳ ראוים להיות במדה במשורו׳ באמצע השיעור הראוי ולתכלים היושר כראוי . ורבוי ומיעוט בו הוא מגונה : וג״כ אצל הפעולו׳ · כמו שההפעליו׳ ר״ל כמ׳ כעס ופחד ואכירות ומורך וזולתם יש להם ג׳ חלוקות חסרון ויתרון ואמצע.כ בפעולות הנפש כמו הנדיבות והצלקי׳ יש להם ג׳ חלקים כנ״ל וראוי לאחוז בכל פעולה באמצע האמיתי כי הוא הנבחר : ואלה שניהם . ומסיבור שני הקצוות שהם היתרון והחסרון משותפי׳ המעלה העומד׳ באמצע ממש והעבר מזה נוגעת בקצה החסרון ומהעבר מזה נוגעת בקצה היתרון : עוד חטא . עוד יתבאר שהאמצע הוא הנבחר לאחוז בו כי טוב הוא . וזה שהחטא בכל דבר הבלתי מתוקן ונשלם כראוי הוא על פנים רבים יתכן שיחטא בו הפעל ויתן מגרעו׳ בפעולתו לבלי תכלית . וזה בהיות גדר החטא הוא היתרון והחסרון בכל פעולת יפעליה הפועל . והיתרון והחסרון מליאותם

הוא יישר לענין · ועל כן הא' נקל והב' קשה כי הוא נקל בלתי נגוע באות וקשה הוא לנגוע בו . וע"כ מהרע הוא יתרון והחסרון והמעלה והוא האמצע . הטובים הם על דרך אחד . והרעים על דרכים רבים . א"כ המעלה הוא קנין נבחר עומד באמצעי אשר הוא אצלנו מבואר בשכל וכאשר יבאר החכם עוד . אלה אמנ' יחסרו ואלה אמנם יוסיפו מהראוי מהפעלו' ובפעולות . המעלה תמצא האחת בוחרת בו . ומבואר זה בעצם . וכפי אמיתת מהו' המעל' היא אמצע אבל כפי הטוב והנבחר הוא קצה לא יקבל כל פעל וכל פעולות הנפש אמצעי' אמנם כל קצותם הם מתערבים עם הרשע . המשל שמחת הרע והעזות והקנאה · ובפעולו' הניאוף והגניבה והרציחה · כי כלם ודומיהם יאמר מהם כי הם מעצמם רעים לא היתרון בהם ולא החסרון . ואין ראוי ללכת בהן כלל אבל תמיד חוטא ההולך בהם ולא יאמר טוב או אינו טוב עשות כאלה כפי הראוי בזמן ובענין המשל כמו הניאוף . אבל בהחלט עשי' דבר מאלה הוא חטא . ידמה זה לנותן לאשר ארחותיהם עיקשים ולמפחד ולחוטא . אמצע ויתרון והסרון . כי יהיה ליתרון וחסרון אמצעי וליתרון יתרון ולחסרון חסרון . כי כמו שאין לאומץ ולוישר יתרון וחסרון כי הם אמצעים א"א היותם קצה כי לאלה (ג"א כן אין לאלה) אמצע ולא יתרון ולא חסרון . אבל כל נעשה מביא חטא . ובכלל אין ביתרון וחסרון אמצע ולא באמצע חסרון ויתרון .

פרק ו ראוי שנאמר לא בכלל לבד כ"א לברר אשר הם כפי הפרטי'

במאמרים אשר הם אצל הפעולות הכוללים הם רקים · הפרטים יותר אמתיים . כי הפעולו' הם אצל הפרטיי' וההזדמנות הוא שיסכימו בהם . ראוי לקחת זה מהרושם . האומץ הוא אמצעי בין הפחד וקושי הלב . הפחד אין לו שם בלשון יון . כי רבים הם אשר אין להם שמות · והיות' בפחד והחסר במסירה אל הסכנו' הוא רך הלבב (ג"א והיותר בקושי הלבב במסירו' אל הסכנה והחסר בפחד הוא רך הלבב) אמנם היושר

מליאותם בשני הקצוות אשר משני עברי האמצע אשר בפעולה ההיא ובהיות אורך הקליות בב"ת לכן תהיינה הרעות בב"ה והטוב אחד כמו האמצע שהוא אחד ואין שני וזה שאמר המקובל בעל ויקהל משה ז"ל שארי בחבורא וסיים בפירודא לאין תכלית פי' הרע מתחיל מן האמצעי ומתרחק הלאה אל הקצוות לבב"ת כי הוא נקל בלתי נגוע באות · כי קל הוא לקלע בחץ ולבלתי נגוע במטרה . אך הוא קשה לשלח החץ למטרה כן הוא נקל לחטוא ולהיות · נלקה בחסר וביתיר אך קשה הוא להטיב האמצע בכל פעולה : הטובים הם על דבר אחד . כי אין אמצע אלא אחד אך הרעות רבות כפי רבוי הריחוקים מהאמצע לחסרון או ליתרון והוא הדבר שכתבנו (אסף חלק א' ל"ב) ז"ל רבות נתיבות להולכי נטה והולכי שוה באחת יישירו : א"כ המעלה זה סדר ההיקש . המעלה היא עצם הטוב . והטוב הוא אחד · והאחד היא באמצע · א"כ המעל' היא האמצעי והוא הקנין הנבח' בבחירי' והטוב : אשר היא אצלנו מבוא' בשכל . זה האמצע אם הוא שכבר ביארו השכל והורה את המתעורר להתנהג בו או אשר יורהו עוד החכם באלה האמצעים לפעולות הנפש : אלה אמנם יחסרו . הנה הוא כמעיר ובא להסיר ספק אחד אשר ראוי לספק בדבריו . והוא זה . הנה כפי מה שביאר שהקצוו' המאוחרו' ביתרון וחסרון הם שתיהן רעו'. והאמצע המשותף משניהם הוא טוב . והוא פלאי כי איכה נהיתה זאת שמחיבר ב' חלקים רעי' יעשה טוב . ועל זה הוא כמשיב לאמר שפעולו' היתרון והחסרון אינם רעות בבחינ' עצמן כי אם בערך אל האמצע והטוב המשוער בשכל על דרך אמרו ז"ל בספר יצירה הרע מבחין את הטוב · וזה אמרו · ובעבור זה בעצם . (כן גי' הר"שע והעתקה מבואר) ר"ל כפי עצמו' הדבר יהי' האמצעי מורכב מחסרון ויתרון . אך בבחינ' הערך והאחר הוא קצה אחד בלתי מורכב . ר"ל שקבל שם טוב אחר מחודש בערך אל היתרון והחסרון ששניהם יחד הם רע והפך בערכו לא יקבל כל פועל וכל הפעלו' הנפש אמצע . לא כל פעולו' והפעליו' אשר בנפש יש לה אמצעי טוב כמו שביארנו במה שקדם : אמנם כל קלותם . אבל יש שם פעולו' והפעלו' שכל קלותם חטא ורשע אין בם אמצע ולדק כלל . המשל שמחת רע . המשל להפעליו' שאין בם אמצעי הוא כמו המתפעל היות שמח בהשיגו רע : ובפעולות . ומשל הפעולות שאין הם אמצעי הוא כמו הניאוף : כי הם מעצמים רעים . כי

כמו אלה הפעולו' והפעליו' הם רעות בבחינ' עצמם לא בבחינ' היתרון והחסרון עד שימלא בהם אמצעי טוב : ולא יאמר . ולא יאמר בכיולא באלה זהו טוב . או אינו טוב לעשו' בזה בענין זה ובזמן זה . יען היותם כלם רעי' אין בם טוב כלל בשום אופן . כי כל הנעשה מהם באיזה אופן שיהיה הוא חטא בהחלט : ידמה זה . לו יאמר שיש בכיולא בם אמצע טוב . הלא ידמה זה למי שרולה לשום אמצע למי שכבר נטה מן האמצע בפעולו' שיש להם אמצע . ר"ל שישים אמצעי נוסף ליתרון אשר מתעבר מזה לאמצע האמיתי עוד אמצע מדומה ולכן לחסרון אשר מתעבר הב' : כי יהיה . עוד כי יהי' לכל יתרון וחסרון כפי עצמם שלשת החלקים האמורים שהם יתרון וחסרון ואמצע . וכל זה לא יתכן : כי כמו . כמו שאין לאמצע בפני עצמו קצוות . כן אין לקצוות בפני עצמם אמצע נוסף על האמצע האמיתי :

פרק ו ראוי שנאמר . אחר שביאר במה שקדם מהות המעלה בכלל . ראה כי טוב הוא לבאר בזה איזה פרטים שתחת הכלל : במאמרי' אשר הם . בדברי תיקון פעולות המדות טוב לברר בהספקי הפרטים הפך שאר המושכלות שהדיבור הכללי יותר מעולה גם מהפרטי' · יען היות זה ההבדל שבין השכל העיוני לשכל המעשי . הוא שבשכל העיוני ישתוו הכוללים עם הפרטיים בכל הדברים משא"כ בשכל המעשי שלא ישתוו רק ברוב . יען כי באלה לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה . והיו הפרטיים קרובים אל המעש' לכן יתכנו הפרטיי' האמת יותר מהכללים וכמבואר בפ' הקודם בהבדל שבין האמצעי המספרי לבין האמצעי אשר כפי איש ואיש: הכוללי' הסדקים· ר"ל בלתי שלימי' בביאו' וההזדמנות. וההבנה בזה להשוות הכללים עם הפרטיים כפי האפשר . ומהרושם הוא השם המורכב מסוג והבדל סגולי כמבואר בפ"י למלות ההגיון : האומץ . רושם האומץ הוא היותו אמצעי בין

היושר אצל התענוגי' והעצבים לא אצל כלם ופחות הוא אצל כלם ופחות הוא אצל העצבי' האמצעי הוא הישר היתרון הוא בלתי ישר . המחסרים מהתענוגים לא ימצאו כ"א מעט מזער וע"כ לא נפל להם שם . אבל יקראו בלתי מרגישים , בנתינת ההון וקבלתו הנדיבו' הוא אמצעי היתרון והחסרון הפיזור והנבלה . אלה מתנגדים ביתרון וחסרון . כי המפזר יתר בנתינה וחסר בקבלה . הנבל הוא יתר בקבלה וחסר בנתינה . עתה דברנו במשלים והנאמר בזה הפרק יספיק . אח"ז ידובר באלה יותר על נכון . אצל ההון הגדול ימצאו ענינים אחרי' האמצעי הוא שוע מהנדיב כי זה עושה גדולות וזה קטנות . היתרון הוא מחבל . החסרון הוא כילי . יובדלו אלה מאשר הם אצל הנדיבות אח"ז יאמר במה יובדלו . אל הכבוד האמצעי יקרא איש חיל · היתרון הוא משוגע . החסרון הוא סוג לב . וכמו שאמרנו שיהי' השוע נבדל מהנדיב בקטנות כן יהיה אצל איש חיל אשר הוא אצל הכבוד הגדול . וזה יהי' אצל הקטן . כי דרישת הכבוד תהיה כראוי ויותר מן הראוי ופחות . יקרא דורש הכבוד יותר מן הראוי יהיר · ומחסר שפל רוח וכאמצעי אין לו שם בלשון יון . גם לתארי הדברי' אין להם שמות אבל נוכל להעתיק להם שמות מהיר יוהרא . וכמו שחולקים יושבי הקצוות על הגבול האמצעי . ג"כ אנחנו פעמים נקרא האמצעי אוהב כבוד . ופעמים נקראהו בלתי אוהב כבוד . פעם נשבח יהיר ופעם שפל רוח · וסבת עשותנו זה יתבאר להבא : עתה נדבר בנשארים כפי הענין המסופר . אמנם יהיה אצל הכעס חסרון ויתרון ואמצע וכמעט אין להם שמות . אבל נקרא האמצע ענו והאמצעית ענוה . ונקרא קצה היתר כעסן וכן לרעה חולה כעס : והחסר בלתי כועס והחסרון בלי כעס . וימצאו ג, אמצעיים אשר יש להם דמיון זה אצל זה והבדל (גירסא חדשה זה) אצל זה וכלם הם אצל הדברים והמעשים המורגלים ההבדל הוא כי האחד זה הוא אצל האמת אשר היא בהם . והב' זהו אצל התענוג ומזה הוא בשחוק . (ג"ק הג' זהו בשחוק) וזה אמנם בכל הדברי' אשר הם כפי החיים . ראוי לומר מאלה כדי שנכיר יותר כי האמצע יותר משובח בכלם . הקצוות אינם ישרים . ולא משובחים אבל מגונים . ויהיו רבים מהם בלי שם . אבל ננסה לשום להם שמות לפרסם

אותם

פירוש

ספחד ורכות הלבב שהוא החסרון ובין קושי הלב והאבירות : וזה סדר נכון בזאת התכונה כפי מה שהנהגנו בהנהגה . המ"ב רך הלבב מפחד ללחום עם שונאו לכן יעשה רצונו בכל אשר יפחד . ולא ר הלבב ילחם יותר מדאי וימסור עצמו לסכנה . והאמצעי אשר לא ירך לבבו ולא ימסור עצמו לסכנה נקרא אמיץ · לא אצל כלם · לא כל התענוגים והצער יתואר ביושר . כמו המתענג למראה עיניו בפרחים ובגנים גנות ופרדסים ובציורים נאים . לא יאמר בו היתרון והחסרון הוא חטא והאמצע הוא היושר כי בבחינת עצמו אין בו חטא כלל : ופחות הוא ועוד פחות מזה יתוארו ביושר ויתרון וחסרון התפעליו' הנפש בעצב . ד"מ אם יתעצב האדם ברוע מזלו או רוע מזל קרובו לא יאמר בו כזה הוא חסרון וכזה יתרון וכזה אמצע . ורבים כמוהו : האמצעי הוא היושר . בכל התענוגים : המחסרים . בהיותם מעט לכן לא זכר החסרון כמו שזכר היתרון : בנתינת ההון . בענין ההוצאה וההכנסה יתוארו באמצע ויתרון וחסרון על הסדר הנדיב והמפזר והנבל . ואצל ההוצאה וההכנסה בגדולה יתוארו על הסדר האמור . שוע מחבל כילי · ר"ל שוע ונדיב ענינים אדון ומושל בעבור שהם מושלים ברוחם להעניק מטובם אלא שהשוע' היה מושל יותר מהנדיב וככה יעורכו קצותם זה לזה . והעתקת אלה השמו' אינם כפי דייקות מובניהם בלשון עברי : וזה יהיה אצל הקטן . ר"ל כמו שאצל ההון פי שנים לו גדול וקטן כן הכבוד קטן וגדול שם הוא ולכלם בשם יקרי' זולת שהאמצעי הגדול או הקטן היה בן בלי שם בל"י

וכמו שחולקים . אמנם כן תנהג יושבי על הספר להלחם תמיד כי חפץ כל אחד להרחיב גבולו ימן האמצעי אשר ביניהם . אשר כה משפט האמצעי אף במדות הנפש פעם יתואר בתאר החסרון ופעם בתאר היתרון : עתה נדבר . נדבר עוד בשאר מדות הנפש שאמצעותן טובים וקצותיהם רעים : האמצ' ענו . המעביר על מדותיו הוא מתואר בשם ענו . והתאר ענוה : ונקרא קצה היתר . המתואר ביתרון נקרא כעסן . והמקרה שהוא החולי והיתרון עצמו נקרא כעס : וימצאו ג' אמצעים . עוד יש ג' אמצעי' שכל אחד דומה במקצת אל ב' קצותיו ונבדל מהם במקצת : (והפי"שט ביאר זה באופן אחר) : ההבדל הוא כי : לפי ביאורנו אלה הג' מעלות הם אך למותר וזה י הנהגה כן אין להם המשך בענין : הא' זהו אלה הם ג' אמצעי המדות שזכר והם אמת . תענוג והוא שחוק : כפי החיים · הוא השלישי שזכר ר"ל איך יתנהג האדם להיות זר לרעהו להחיותם : בלי שם . אין להם שם ידוע בלשון יוני : והאמצעות יקרא אמת · יעוין ספת אמת מורם הוא כי שם נאמר שאמת מקושר בתלת קטרי דמהימנותא שהם שפה · והלב · והמחשבה · ר"ל שידבר בפיו כפי מה שהוא חושב בלב · ויהי' כן במחשבות · ואם שלם אלה לא ישוו אין אמת ואין צדק · והוא הדבר האמור בזה כי המקושר בתלת קטרי דמהימנותא הוא האמצעי ונקרא המתואר אמתי והתאר אמת · והיתרון הוא אשר ידבר נגד הסכמת המחשבות נקרא מגזם · והחסרון והוא המדבר נגד הסכמת לבו נקרא כן · מלשון מליצה והעתקת לשון כלומר אין כמו אלא

בפה

אותם בעבור התועלת אשר יבואו לנו מהם ולכן נאמר אצם האמצעי הוא האמת' והאמצעות יקרא אמת הדבר. והבדוי אשר הוא דבר גדול יקרא גוזמא. ואשר אלה לו מגזם. ואשר הוא אצל הפחות יקרא ליצנות וליץ.אמנם אשר הוא אצל התענוג כשחוק איוטרו"פולוש. ותוא' השם איוטרו"פילי' והיתרון בו מוליטי"אה ואשר היא בו. והמחסיר הדרי והקנין הדריות הנשאר אשר הוא כפי החיים אשר הוא נח להבריו' יקרא ריע והאמצעות ריעות. המוסיף לא בעבור תועלתו יקרא דוד. ואם הוא עושי' לתועל' עצמו יקר' חונף. והמחסיר בכל הדברים המענגים יקרא ריב ואיש מדון · יש דבריב אמצעים בהפעליות ובקרובים אליהם · בושת פנים איננה מעלה. אכן הוא משובח ויקרא פנים. וזה יקרא יאמר האמצעי בוש · שומם הוא אמצעי בין מתאבל ושמח והם אצל העצב והתענוג אשר יקרו לקרוביהם. השומם מתעצב מן הרע המגיע לטובים. המתאבל מוסיף על זה. כי המתעצב מכל דבר ושמח לאיד יחסר בעצב והוא שמח. אבל לדבר באלה עוד נשאר זמן. אטנם בדבר הצדק יען לא יאמר בשלוח אח"ז בעשותנו זו החלוקה מב' חלקים ר"ל צדק מהלך וזה (ג"א ולדק) מאמת. נאמר איך הם אמצעים ובזה אמנם נאמר מהמעלות השכליות :

פ"ק ז

אמנם מהשלשה ענינים. הב' מהם רעים · הא' כפי היתרון הב' כפי החסרון והג' היא המעלה והוא אמצעי. כל אחד מהם מנגד לאחרי' בצד. הקצוות האמצעי הם מתנגדים זה לזה והאמצעי לקצוות. כמו שהשוה אצל הקטן גדול ואצל הגדול קטן כן הענינים האמצעים אצל החסרון יתרי' ואצל היתרון חסרים. וכן בהפעליות ובפעולו'. כי האמיץ בערך אל רך הלבב יתרון. וכן גם כן הישר אצל בלתי מרגיל יהיה בלתי ישר ואצל בלתי ישר יראה בלתי מרגיש הנדיב אצל הנבל מפזר ואצל המפזר נבל. ולכן יביטו הקצוות זה לזה ואל האמצע. ויקרא רך הלבב לאמיץ קשה לב. וקשה לב יקראנו רך הלבב. וכן בשאר על זה העיקר · ואם אלה הם מתנגדים זה אצל זה גדול הוא ההתנגדות בין הקצוות אשר זה לזה (ג"א מאשר) הוא ביניהם ובין האמצעי. כי גדול הוא המרחק ביניהם זה לזה מאשר היא לאמצעי. כמו הגדול מהקטן והקטן מהגדול יותר הוא המרחק משניהם אל האמצעי עוד לזה לאמצעי יראה קצת דמיון אל הקצוות כמו לקושי הלבב אצל האמיץ ולפיזור אצל הנדיבות .

אמנם

פירוש

בפה : כשחוק איוטר"ופולוס · הוא מן סחוק בל"י יש בו ג' חלוקות הנ"ל המעדיף נק' מולי"טיא : ואשר הוא בו · האמצעי הוא בן בלי שם : הדרי · מעט הדרי בשדה כלומר אינגו איש מדיני כ"א מדברי : הנשאר · הנשאר לבאר שהוא השלישי מהג' הנזכרי' והוא אשר כפי נעימות החיים איש עם רעהו : נח לחבריו · מטיב עם רעיו : המוסיף. המוסיף להטיב לחברו בדבר שאין תועלת להמטיב בהטיבו נק' דוד ואוהב והמטיב בעבור שיקבל תועלת מרעהו בבלי ידיעת הריע בסבת הטבה ומגמתו נק' חונף : והמחסיר · הבלתי מטיב כראוי או המונע טוב זולתו הראוי לבוא : ובקרובים אליהם · הפעליות הנפש הקרובים אל המעלות אך הם עצמם אינם מעלה: איננה מעלה · כי מי שיבוש לעשות טוב הוא מבואר שאיננה מעלה אלא אף גם מי שמחמת הבושה עוזב לעשות רע ג"כ איננה מעלה כמ"שכ בספר נשכי מזה ז"ל כי אמנם הפורש מתאוות הגשמיות ועם זה הוא שמח הוא ישר כו' עיי"ש : אכן הוא משובח · כי המתבושש לא במהרה הוא חוטא כאמרם ז"ל : ויקרא פנים · חסרון בושת יש בזה והראוי ויקרא בושת פנים · והחסרון הוא אשר לא יתביישו בגנות ויקרא עז פנים · והאמצעי בוש והאמצעות בושת והיתרון אין לו שם · כן יראה להיו' הנוסח' : שומם · האדם בטבעו נעלב בראותו צרת קרוביו ומתעצב בעונג בעבור זה · והמתעצב כראוי נקרא שומם מעצם ותשב תמר ושוממה ר"ל מתאבלת ·

פירוש

והיתרון הוא המוסיף למעט ונקרא מתאבל · והמחסיר נק' שמח לאיד : עוד יש זמן · עוד ידבר בפרטם בד' לזה : לא יאמר בשלוח · לא יאמר בכלל כ"א בפרט · לכן יעזב ביאורו לס' מזה : ובזה אמנם · ובזה נעזב ביאור הג' חלוקות לשכליות בוא"ו מזה:

פרק ז אמנם מהג' ענינים · אחר שביאר בקודם שכל תכונה לה שם נשלשה מדות חסרון ויתרון ואמצע · ושהקצוות הם רעות והאמצ' היא המעלה והטוב · בא בזה לבאר איך שאלה הג' ענינים ידמו קצתם לקצתם יותר מזולתם · גם יתנגדו קצתם לקצתם יותר מזולתם : כל אחד · כל ג' החלקים מתנגדים זה לזה · ב' הקצוות יתנגדו זה לזה בלי דמיון כלל · והאמצעי ידמה קצת אל הקצוות להיותו האמצעי ביניהם ויתנגד ויבדל מהם במקצת . אבל יתנגד אל האחד יותר מהקצה הב' אשר ידמה אליו יותר מהמתנגד אליו יותר : כמו שהשוה . כמו כל איש השוה בכמות גדלו שהוא גדול בערך הקטן ממנו וקטן בערך הגדול ממנו . כן ערך האמצעי לקצוותם: בלתי מרגיש · הוא האיש אשר לא ירגיש בקלון ובצער אשר בראותו את היסר מתענג במה שראוי כמו במאכל ומשתה כראוי יחשיבהו לזולל וסובא אשר כן יחשבו הנוהגים בסיגופים ותעניות על האוכל סעודותיו כראוי : לאמיץ . הוא אמצעי בין הרכות והאבירות והוא נקרא מהרך בשם אביר ומהאביר בשם רך הלבב . כי איש לפי ערכו יעריך את רעהו : אצל הנדיבות . הנדיבות הוא אמצעי בין

הפיזור

הפיזור והכילות לכן הוא דומה קצת לנדיבות וקצת לפיזור : אמנם לקצוות . אולם הקצוות כמו הפיזור והכילות האמור הם מתנגדים זה לזה . וכל מה שירחקו יותר מן האמצע אל הקצוות . יתנגדו יותר · והפך זה ג"כ כי אשר יתנגדו יותר יתרחקו יותר : אמנם האמצעי . אבל האמצעי' בכל המדות אינם דומים בערך אחד כי קצת האמצעים יהיה הניגוד הגדול בינם ובין החסרון שכנגדם כמו האמיץ שהוא אמצעי בין רך הלבב ובין האביר . ויהיה נגוד גדול בין האמיץ והרך שהוא החסרון וידמה יותר אל האבירות שהוא היתרון והפך זה היושר שהוא אמצעי בין בלתי מרגיש ובין בלתי ישר . ויהיה הניגוד הגדול בין היושר ובלתי הישר שהוא היתרון. וידמה יותר אל הבלתי מרגיש שהוא החסרון : וזה יקרה. ר"ל מה שהאמצעי' מתנגד יותר פעמים לקצה החסרון ופעמים לקצה היתרון . הוא לב' סבות א' מפאת טבע התכונה עצמה שיהיה האמצעי יותר קרוב ומדומה לקצה האחד ומתנגד לקצה האחר כמו האומץ שבין המורך והאבירות האמור : אמנם האחרת · הסבה הב' היא מצד טבענו וזה בהיותנו מוטבעים ונוטים לצד התאוות יותר מלצד הפרישות : ויראה לנו . לכן יראה לנו שגבול המעלה והמדה הנכונה לאחוז בה ביותר מרחק מן האמצעי לצד הפרישות · כי אם נעמוד על גבול האמצעי נוטה עוד לצד התאוות כפי הטבע כאמרו ז"ל לכן ננוח אל בלתי יושר . ר"ל נמצא מכוסה בנטותנו אחר התאוה שהוא בלתי יושר וקצה היתרון . ע"כ נטתה המעלה מן האמצע אל הפרישות והבלתי מרגיש שהוא קצה החסרון : אשר

אמנם לקצוות רב המרחק זה לזה ואשר המרחק גדול זה לזה יותר הם מתנגדים והיותר מתנגדי' הם יותר רחוקים . אמנם האמצעי . באלה ינגד יותר החסרון ובאלה אמנם היתרון כמו האמיץ לא ינגד אותו קושי הלב אשר הוא היתרון כמו שינגדהו רבות הלבב שהוא החסרון . היושר לא ינגד אותו בלתי מרגיש שהוא החסרון אבל בלתי (נ"א ישר) שהוא היתרון . וזה יקרה בעבור ב' דברים . הא' מהדבר עצמו להיות אחד מהקצוות יות' קרוב ויותר דומה לאמצעי מהאחר . והאחד יותר הפכי ומנגד לאמצעי מהאחר . המשל כי יות' נראה דומה קושי הלב לאומץ ויותר קרוב (נ"א רחוק) ופחות דומה רכות הלבב : ואשר הוא מנגד במרחק רחוק לאמצעי נראה שהם יותר מתנגדים . הסבה הא' היא זה הדבר . אמנם האחרת הוא מצד עצמנו . כי אשר אנחנו מוטבעים בצד מה לדבר זה ויראה לנו יות' מהאמצעי . המשל כי אנחנו מוטבעי' בתענוגי' ולכן יותר ננוח על בלתי יושר מאשר ליושר ולכן נאמר שהם יותר הפכים אשר ירא' בהם התוספת יותר ולכן הבלתי יושר הוא אשר הוא יתרון הוא הפכי ליושר יותר · כבר נאמר המספיק כי מעלות המדות היא אמצעית . ואיך הוא וכי היא אמצעית בין ב' דברים רעים האחד לפי היתרון והב' לפי החסרון . וכי היא באמצעי שהיא מחפשת האמצעי בהפעליות ובפעולות . ולכן הוא קשה היות האדם שלם לקחת האמצעי בכל אחד מהדברי' כי קשה הוא ד"מ לדעת מרכז העגולה לא לכל אדם בלבד כ"א גם ליודע חכמת השיעור וכן ג"כ נוח הוא לכל אדם לכעוס ולתת כסף ולפזר אבל למי ולמה ומתי וכמה ואיך אינו נקל לכל אדם אבל הוא על המעט והוא משובח וטוב · ובעבור זה ראוי למחפש האמצעי ראשונה להתרחק מהיותר הפכו כמו שהיה הכח מעורר למלחים על זה כי אמר ראוי לשמור הספינה מהעשן והגלים · כי מהקצוות האחד הוא חטא גדול והאחד קנין ויען כי השגת האמצעי היא קשה מאד ראוי לקחת הקטנה מהסכנות . כן יהיה יות' בענין אשר אמרנו ראוי להבין אל איזה דבר אנו נוטים יותר בנקל כי ממנו אנו מוכני' ומוטבעי' לדבר אחד וזה ניכר מההנאה והעצב העשוי' אצלינו . וראוי להכריח עצמנו להטותנו אל הצד ההפכי . וכשנתרחק מאד מהחטא נשוב אל

ירצה בהם התוספ' · ולפ"ז א"כ ירצה המרחק הגדול בין המעלה לבין קצה היתרון ר"ל בלתי ישר בהיות גבולו יותר מן האמצע כאמור . וכבר נאמר שהמרחק הגדול הוא עצם הניגוד הגדול . א"כ הוא הדבר שבמדות כאלה שהתאוה נוטה אחריהם יהיה הניגוד הגדול בין המעלי' לקצה היתרון שהוא הבלתי ישר כאמור : כבר נאמר . כבר אמרנו בזה דבר מספי' שמעלות המדות היא האמצעים בכל תכונה נפשית ויהיה הטוב הנתון בין ב' קצוות רעים יתרון וחסרון וזה אין הבדל בין הפעליות ר"ל שהנפש נפעלי' בם כמו כעס רחמים . או פעולות שהנפש פועלת בם כמו נדיבות וכילות : ולכן הוא קשה . קשה היא להשיג האמצעי האמיתי בכל תכונה בלי יתרון וחסרון : מרכז העגולה . אם לפנינו עגולה שלימה בלי רושם נקודה האמצעית אז קשה למצוא הנקודה ההיא (יעוין אוקלידוס בד"ה לג') : ולהתרחק מהיותר הפכי . כמו במדת היושר האמור יתרחק מהבלתי יושר שהוא היותר הפכי ויתקרב אל בלתי מרגיש . יען הרע ניכר מהפכיו : במלחים . לספנים הנשמרים מהסכנו' הגדולו' עכ"פ אשר כן ראוי להשמר במדות עכ"פ מהרעות הגדולו' · ראוי להבין . לכן ראוי לתת לב לאיזה הנאה נוטה התאוה לתענוג ונתרחק מהקצה ההוא בתכלית המרחק ואז נוכל לפסוע מישרי' אל האמצע כאשר לא יהיה מקום לתאוה להטות לבבנו אל ההנאה ההיא ולעוו' עיני השכל השופ' בדבר האמצעי : אנו מוכנים . לאיזה קצה שהתאוה נוטה בזה הקצה אנחנו מוכני' בטבע לידבק: וזה ניכר מההנאה . כאשר יהי' לנו עונג גדול

גדול. בדבקנו בו או ענש גדול בהפרד ממנו או ראוי לנו להתרחק מן הקצה ההוא לבלי תת מקום לתאוה כמעשה מתקני העצים המעוותים · כאשר יעשו מיישרי העצים הגדלים בעקום. שיעקמו אותם אל העבר השני הרבה מאד. כי לא יועיל היושר לעקום כי בסור המכריח ישוב אל העקום משא"כ בהעקמו להעבר שכנגדו בסור המכריח ישוב להיות מיושר. וגם זאת יעשו בעת היות האילן רך בשנים וכמו כן ראוי לרפאות התכונות הנפסדות: לא נשפוט אותם · כי כשיתגבר המתאוה ימרוד בשופט שהוא השכל או יעוור עיני השופט והסכים עמו

אל האמצע. כמעשה מתקני העצי' המעוותי' ישום לצד אחד. בכל הדברים על הכל ראוי להשמר מהעונג וההנאו' הגשמיו' כי כשנקבל' ונרגילם לא נשפוט אותם. ולכן זקני העדה היו מרחיקים מאד היאלאנית. וכן ראוי לסבול ולשמוע בקולם בתענוגים ובכל דבר וכשנרחקים ונשליכם. מעט נחטא. ולכן אם תעשה כאמור בזה הפרק תוכל לקנו' האמצעי אולי יקשה זה ובפרט בפרטים כי אינו נקל לבאר איך ולמי וכמה זמן בביאור כי אנחנו פעמים נשבח חסרי הכעס ונקראם ענוים. ופעמים נקראם בקלי הכעס אנשים אבל היוצ' מן השיווי לא יגונה לא היוצא אל הרב ולא (כ"א אל) המעט. אבל אשר הוא יוצ' יותר איננו נסתר. אבל במאמר אינו נקל לבאר עד כמה הוא מגונה כי לא נוכל לדון בחוש מה שבמורגלים דברים כאלה בפרטים אבל זה לבדו יורה כי הקנין האמצעי בכל הדברים משובח וראוי לנטות פעמים ליתרון ופעמים לחסרון וכן יהיה לנו נקל לקנות האמצעי והטוב:

ככתוב (אסף ל"ז): היאלאנית רש"ע פי' שם לזונה אחת היפה בנשים: אנשים. כלומר הגונים כי השכל יפה בעתו: אינו נסתר. כלומר תגלה רעתו בקהל כי הוא רוב הנראה לעינים כי לא נוכל לדון בחוש. כ"א יקרו בחוש אין אנחנו יכולים לדון על כמות יושרם אף כי טרם תקראינה קשה מאד לבאר כל פרט ופרט אשר יקר מקרהו בשעתו · והוא הדבר שבתיקון המדות דברי התורה בכלל · ועשית הטוב והישר · ר"ל כפי אשר ישפטהו השכל הישר לשעתו והנה מי שעיני בחינה לו הוא זה יראה שרובו של שמנה פרקים להרמב"ם ז"ל הוצאו מהפרק הזה:

נשלם המאמר השני

פירוש | פירוש

מאמר שלישי

פרק א המעלה היא אצל ההפעליות והפעולות אשר הם בלתי רצון. למה שזה החיבור דבר ידבר הוא בחכמה המדינית אשר היא שם לה על שולחן מלכים ורוזנים יחוקקו בה צדק להשכיר למקיים הדת ולהעניש לכל עובר. והנה השכר והעונש הוא מיוחד על רצון ובחירה · כי אין שכר ועונש לשוגג או מוכרח. על כן זכרונם בא לפניו לבאר גדריהם בזה הפרק ואומר שכל הפעליו' או פעולות הנעשים בלי דעת ורצון. ראוי לשופט על דבר למחול לבעליהם העונש בתורת חסד: היותם ברצון. אולם הפעולו' והפעליו' בהיותי ברצון בעלים. אז ראוים בעליהם לשבח או לגנות. ר"ל להשכיר או להעניש כי הכל הולך אחר הרצון בכל עון ובכל חטא: לאשר יביט במעלה. ר"ל השופט במדינה: לאשר יסדרו הדתות · מחוקקים חוקי המדינה להשכיר או להעניש ראוי להם לדעת הגדרים והגבולים שבין. רצון. בחירה. הכרח. והנה גדר הרצון מבואר בטבעיו' שהיא פעולת החי

פרק א המעלה

היא אצל ההפעליות והפעולות. אשר הם בלתי רצון אמנם פעמים ראוי להם כפרה ופעמים חסד. היותם ברצון שבח או גנות. ראוי לבאר זה לאשר יביט במעלה. וזה מועיל לאשר יסדרו הדתות לתת כבוד או עונש. יראה כי הדברים העשוים בהכרח או בבלי דעת הם בלתי רצון. הדבר המוכרח הוא אשר התחלתו מחוץ · והוא אשר לא ירצהו העושה או המקבל. המשל אם הרוח ישא

הנעשה לפי הסכמת המתעורר עם המדמה. כמו שיתנועע איזה חי אל העבר אשר יהיה שמה רצונו ללכת בעבור ציור דמיונו בטוב המושג לו או ברע הנדחה ממנו בלכתו אל העבר ההוא אשר הסכים עמו המתעורר להעירו על פעל ההליכה. בחירה · היא פעל האדם הנעשה לפי הסכמת השכל (אחרי העצה היעוצה) עם הרצון והמתעורר. כמו שיתנועע האדם להיות בחור בטוב או מאוס ברע ככל אשר יאמר השכל כי הוא זה הטוב לו. הכרח היא הפעולה בלי בחירה שכלית · והוא ב' מינים א' בלתי רצוני כמו שיניע הרוח את הים תנועה חזקה ויפילהו על כלי חרס או זכוכית וישברם בלי דעת ורצון כלל ב' רצוני · כמו שיכריח השלטון את עבדו בהכאות או שאר אונסים לשבר כלים או לעשות רעות אחרים ברצונו הפך הסכמת הבחירה השכלי' החפשית המין הראשון התחלת הפעולה מחוץ לנפש הפועל והמין הב' התחלת הפעולה מפנים ר"ל בנפש הפועל והוא הרצון: יראה כי הדברים העשוים בהכרח

או

ישא דבר אל איזה מקום או אנשים שלטונים יכריחו על הדבר. הדברים הנעשים מפני יראת רעות יותר גדולו' או בעבור טוב מה. המשל אם יצוה השליט לא (כ"א לעשות) דבר מכוער והוא מושל על הקרובים ועל הבנים. ואם יעשה מצותו יהיו נושעים על ידו ואם לא ימותו ספק הוא אם דבר זה ברצון או בבלתי רצון. וכזה יקרה אצל הדברים המוטלים לים באשר הסער גדול. דבר ידוע הוא כי לא יעשה האדם זה ברצונו כי אם להציל עצמו ואחרים כל בעל שכל לא יעשה זאת. פעולות כאלה הם נערכות יותר והם דומות לרצוניות כי כשהם נפעלות הם רצוניות, כי תכלית הפעולי היא לפי הזמן. והם ברצון ובלתי רצון. כשהם נפעלות ראוי לומר כי הפועל רוצה. כי התחלת תנועת החלקים הכלים בפעולו' כאלה היא בו ובידו הוא לעשות או לא. ולפי זה דברים כאלה הם רצוניים. אבל בהחלט ולפי הכלל אולי הם בלתי רצוניים כי אין שיבחר בעצמו באחד מאלה. בפעולות כאלה פעמי' ישובח כשיסבול דבר עמל וכעס בעבור טובו' גדולות. וכשהוא להיפך הוא מגונה. כי פתיות הוא סבול רעות ללא תקות טוב. או בעבור טוב מעט, ובקצת הדברים אשר לא יהיה בהם שבח יהיה בהם סליחה כי לפעמים יעשה אדם דבר שאינו ראוי מיראת דברים גוברים טבע האדם ולא יוכל לסבלם על האמת. אמנם קצת דברים אולי אין ראוי לעשותם גם בכפיה. אבל ראוי לו למות בסבול יסורים קשים. כי שירי אמראפי"אוש אשר חבר על אלי"מון. נראים לעג כי הוכרח להרוג את אמו :

פרק ב אבל היא קשה לפעמים לשפוט מהו הדבר הראוי

לסבול ובעבור איזה דבר נבחר. ואיזה ראוי לסבול ובעבור מה. ואמנם יותר קשה להתעצב (ג"א להתעכב) בדברים הנכרים כמו שהוא פעמים רבות. הדברים אשר יקוה הם מעציבי' והדברים אשר יוכרח עליהם הם מכוערים. ולכן התשבחות והגנויות הם אצל המנוצחים

או

או בבלי דעת ־ ירמוז על ב' מיני ההכרח שזכרנו רצוני ובלתי רצוני. והנה יראה בתחלת המחשבה שאלה הפעולו' נפעלו בלי רצון פועלם. מה שאין הענין כן כמו שיבוא ־ אשר התחלתו מחוץ. רומז אל ההתחלה הרחוקה אשר בב' מיני ההכרח שזכרנו היא מחוץ : הדברים העשוים, יבאר גדר המין הב' מההכרח אשר לה ב' התחלות א' רחוקה אשר מחוץ והוא הסבה המכרחת לפעול דבר נגד הבחירה החפשית. ב' היא התחלה הקרובה אשר מפנים והוא הרצון המסכים לפעול בהכרח : ספק הוא. בכיוצא בזה יש להסתפק אי אזלינן בתר התחלה קמא או בתר התחלה בתרא פעולת כאלה. יתחיל להכריע שאלה הפעולות המורכב מהתחלה חיצוני' ופנימית המה רצוניות יען כי בעת הפעולה נפעלות ברצון לכן אזלינן בתר בתרא : כי התחלת תנועי החלקים. ר"ל ההתחלה הפנימי' שהיא האחרונה והקרובית : הכלים ־ הנשלמים והוא הפך ההתחלה הראשונה ולפי הכלל. ר"ל לפי ההתחלה הרחוקה והראשונ' הגוזר' לעשו' הפעולה בכלל לבד. אך האחרונה והקרובה תעיין בפרטי הפעולה איךלעשות עד שלא תרבה בגנות עכ"פ : בפעולתו כאלה. יליב גבולו' הפעולו' ההכרחיו' למספר שתים שהן ארבעה ק' שבעליהן הסובלים צער ההכרח ראויות לשבח. והם הפעולות שהטוב המושג שלף ההכרח הוא יותר נעלה מהצער המושג בהכרח כמו הרופא שיענה את החולה ברפואו' בעל כרחו למען רפאותו מחליו ־ וכן ברפואו' הנפש עד"הכ הרופא לכל תחלואיכי. ב' הוא הפך האמור שצער ההכרח הוא יותר גדול מהטוב המושג בעבורו. וכל מוכרח כזה וסובל צער ההכרח בעבור השגת טוב מעט או לא כלום ראוי

לגנות. ג' הבלתי סובל לצער ההכרח ופועל רע. הנה אם יהיה יראת הצער גדול מאד עד בלי די. זה ראוי שימחול לו השופט העונש על רעתו ־ ד' בקלת הפעולו' ראוי לסבול המות ולא לעבור כאמרם ז"ל ע"ז ג"ע וש"ד יהרג ואל יעבור : פרק ב אבל הוא קשה ־ מוסב על האמור בסוף פ' הקודם ז"ל אמנם קצת דברים אולי אין ראוי לעשותם גם בכפיה. והנה הוא כמעיר ובא לידע ולהודיע מהות הדברים הדוחי' הצער ומהות הצער וכמותו : מהו הדבר. ר"ל מהות הצער אשר בו יוכרח המוכרח אם הוא מדברים הנוגעים בממון או אם בגוף : ובעבור איזה דבר. ודבר מה לא יודחה מפני סבל הצער : ר"ל אם הוא ממלות אשר לא תעשינה בממון או בגוף או בנפש ואי זה ראוי לסבול. הכווני' על כמות הצער ואיכותו הדוחה את הצער והסבל. אמנם יותר קשה להתעכב כן ג"י הר"שט ובכ"י להתעלב. והטעם אמנם באמת יותר קשה להיו' מתון בדבר ר"ל לשפוט מ'שריסבעניינים ההכרחיים הניכרים למוכרח ר"ל הנעשים לרצונו שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני אלה איפה הם קשי' הבחי' יותר מהפעלים ההכרחיים הבלתי נכרים ר"ל אשר הם בלי דעת המוכרח כלל : אשר יקוה. אשר ייחל המכריח את המוכרח לענות אותו בעינויים מעציבים ומצערים אם לא ישמע לו : והדברים. והדבר אשר יוכרח עליו לעשותו הוא מגונה : ולכן. בעבור שזה המין מההכרח מורכב מרצון ובלתי רצון יש לספק בו אם השבח או הגנות ר"ל השבח בסבל הצער ובלתי עשות המגונה או הגנות בעשותו המגונה ובלתי סובל הצער. אם הם תלוי' כאותם למנוצחי' בעבור שסופם ברצון

או

או לא . מה הם הדברים אשר ראוי לומר שהם מוכרחים בההלט הם כשהסבה בהם היא מבחוץ והפועל לא יועיל בם . והדברים בעצמם בלתי רצוניים . אבל עתה אלה הם רצוניים יען התחלתם היא בפעל ואם הם בעצמם בלתי רצוניים . אבל אינו נקל לבאר מה הם הדברים הראויים ובעבור מי כי הבדלים רבים בפרטים . ואם יאמר אומר כי ההנאות והעצבים הטובות הגשמיות הם מוכרחות כי יכריחו עליהם הדברים אשר מבחוץ א"כ כל הדברים יהיו כן מוכרחים כי בעבורי' יתפעלו כל הדברים . כל הפעלים הם מוכרחים יפעלו בעצב ואשר בעבור טוב בשמחה · לעג הוא להתגולל על הדברים אשר מחוץ ולא על איש עצמו אשר שב מנוצח מהדברי' כאלה . עוד ישים סבת הדברום הטובים בעצמו והמכוערי' להנאות באמת. שהוא מוכרח אשר ההתחלה הוא מחוץ ולא יועילבו הסבל .

פרק ג אשר היא בבלי דעת אמנם הכל אינו רצוני כי אמנם בלתי רצוני אשר הוא נעצב עליו אחר עשותו ומתנחם . אשר הוא פועל בבלי דעת ולא יתעצב בפעולתו אינו דצוני כי פעל מה שאינו יודע . ואינו בלתי רצוני כי לא יתעצב ממה שיעשה בבלי דעת . כי המתנחם יראה שהוא בלתי רצוני . והבלתי מתנחם אחר שהוא דבר אחר אינו בלתי רצוני . ואחר שהוא נבדל ממנו טוב שיהיה לו שם מיוחד . יראה פעל בסכלות

או לא בעבור שתחלתם באונס : מה הם הדברים . ישוב יגופף ידו להראות שהסבה והגבות תלוי במכולאים . וז"א מה הם הדברים המוכרחי' בהחלט הם שאין להם רק התחלה אחת מבחוץ ואין בם רלון המוכרח כלל : אבל עתה אלה . אך אלה אחר שסופם ברלוןהמוכרח לכן כרלוניים יחשבו ויהיה הסבה והגבות תלוי במכולאי' עכ"פ במוכרחים : אבל אינו נקל לבאר · אך איננו דבר קל לבאר פרטות הסבה והגבות כי מהות הלער כמותו ואיכותו יעורך למהוי' הטוב העומד להתבטל לשעתו . והשופט אשר יהי' בימים ההם הוא ישפוט מישרים כפי אשר יראה בעין בחינתו לענוש מי שראוי לעונש ולמחול למי שלערו מרובה מהטוב אשר היה משיג : והוא שאמרו ז"ל כל התורה כלה יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז וג"ע וש"ד . והטעם שחיי האדם הם יותר טובים מקיום המלוה שהוא שיכוי החוזר לבריאותו כטעם חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה · משא"כ בע"ז וג"ע וש"ד · או שאר מלוות כלם בשעת שמד שהוא מעות לא יוכל לתקון כי כיון שהודה בע"ז שוב איננו חוזר ומגיד לא הודיתי לשעתו · לכן אין לער המות שוה בנזקן כמ"שכ החכם בסו"פ הקודם . ואם יאמר אומר . יעיר מגיכה ושלם נות לדקה . והוא אולי יאמר האומר שכל אדם מוכרח במעשיו בפעולות והפעליות ברדפו אחר התאות וריחוקו מהמעלות . כי הנאו' התאוות ועלבון השגת המעלה המה מכריחים אותו על מעשיו ולכן אפס מקום לחכמה המדינית כי אין שכר ועונש ואין שוטר ומושל : א"כ כל הדברים · על זה הוא כמשיב לאמר אם נאמר שילר לב האדם הוא סבה מכרחת לאדם במעשהו עד שלא יהיה מקום למשפט . ע"ד אמרו ז"ל יכולני לפטור כל העולם כלו מהדין . א"כ יהיה כל מעשהו מוכרח . וזה כי לא יעשה האדם מבלי סבה לעשותו המעשה ההוא ויהיה כל אדם א"כ מוכרח במעשהו מפני הסבה· אשר הכריחתהו לעשות מעשהו . ויתבטל אם כן החרילות והוא שוא ודבר כזב : כל הפעלי' . עוד ראי' שאין האדם מוכרח במעשהו מסבת ההכא'

והעצב הוא שינוי ההתפעלות אשר יקרהו בעשותה כי הוא נעצב בעשותו פעולה הכרחית ושיח בפעלו פעולה להשגת טוב מה . ולולי היו כלם הכרחיות כפי ההנחה היה ראוי להיות נעצב בכל מעשהו אם בריחוק מהמזיק ואם ברדפו טוב : לעג הוא . עוד לנחוק יחשב מאמר האומר שההכרחים המורכבים מהתחלה חילונית ופנימית שייוחסו לחילונית כפי ההנחה . ולמ נפנימית ר"ל רלון הפועל אשר שב מנולח ומוכרח לעשות מעשהו ברלונו : עוד ישים. עוד הדבר נראה כשחוק שהמטיב לעשות יתלה סבת העשותו בעלמו . והעושה הרע יתלה סבת העשותו בהנאה ר"ל בתאות הילר · והפעולות מתאחדות כי מרועה אחד נפעלו והוא המתעורר אם במעשו למתאוה או לשכל : באמת · הן. אמת שכל עושה רע מוכרח מאחת הסבות אשר חולה לו : ולא יועיל הוא"ו היא לתמיה כמו את כל אלה עשה וחי . והטעם הלא יועיל בו הסבל על ההכרח לבלי עשותו על כן כל זה יחייב כהיות האדם נשפט על מעשיו אם טוב ואם רע :

אשר הוא בבלי דעת · ר"ל גדר כל פעולה הנעשה בבלי דעת פועלה כל מיניה יקראו בשם בלתי רלוני כי לא ברלון פעל א ותה הפועל : כי אמנם . כי באמת בלי ספק שכל עושה בלי' דעת ומתעלב ומתחרט אחרי עשותו הוא זה בוודאי יאמר בשם בלתי רלוני כמו מי שהלך על הגשר ונשבר הגשר תחתיו ונפל על הכלים ושברם . והוא מתעלב ומתחרט על הליכתו . זהו בוודאי פעל בלי דעת ובלתי רלוני : אשר הוא פועל . אולם הפועל בלי דעת ואחרי עשותו הוא שש ושמח . זה הוא מורכב מרלון ובלתי רלון . כמו ההולך בדרך שנתפזרו בו מעות והוא לא ידע מהפיזור ולא ראה המעות . ונדבק דינר זהב אל מנעלו והוא בלתי נעלב על הליכתו אדרבה שש ושמח כמולא שלל · הנה פועל כזה איננו רלוני בהיותי פועל שלא מדעת . ואיננו ג"כ בלתי רלוני בהיותי בלתי נעלב עכ"פ : כי המתנחם . כי המתחרט יראה לעין כל שהוא בלתי רלוני . אך הבלתי מתחרט יראה מובדל מהמתחרט לכן לא יתכן שיתוארו בשם אחד שהוא בלתי רלוני . אבל טוב הוא לייחד לו שם אחר . יראה . נראה שנייחד לו שם פועל בסכלות . כי זה שמו נאה לו להיות שבעת פעולתו הי' סכל בלי דעת הטוב המגיע לו מפעלו עד אחרי עשותו . ועכ"פ איננו פועל בלי דעת אחר שהיתה כוונתו בעת הפעולה לפעול ומה גם אל אחריה איננו מתחרט . כי השיכור . כי כמוהו פעל השיכור המזיק בשכרותו או הבועס השובר כלים או הורג רעהו בחמתו שחייבים בנזקם
....

בסכלות והוא אינו פעל בלי דעת כי השיכור והכועס לא יראה שיפעלו בלי דעת כי אם בעבור הדברים הנאמרים אמנם . אינו יודע מאשר הוא סכל . א"כ כל רשע הוא סכל כי לא יודע הראוי לעשות וממה ראוי להזהר ובעבור חטא כזה יהיו בלתי צדיקים . ובכלל הרשעים אשר הוא בבלתי רצון אינו ר"ל אם אחד לא ידע הראוי מה לעשות . ולא הכללי כי הדבר אשר הוא בבחירה לא יהי' הסכלו' סבה היותו בלתי רצוני . אבל הסב' הרשע כי יגונה הדבר בעבור זה . אבל לא (נ"א לאדם) אשר בפרטים אשר בהם ואצלם יהיה הפעול באלה ראוי להיות סליחה וכפרה . כי אשר מאלה יפעל דבר בבלי דעת הוא פעל בבלתי רצון. לכן אולי אינו בלתי ראוי לבאר מהו וכמה הם ומי הם ולמה ובמה יפעל ולפעמי' אמנם עם מה . המשל כמו הכלי . ולמה המשל כמו הבריאות . ואיך המשל בנחת או בחוזק והנה כלם אין אחד שלא ידעם בלתי הפתי . ומפורסם הוא שלא יסכל הפעל כמו שלא יסכל עצמו אבל יסכל מה יפעל . המשל האומרים אשר נשבה (נ"א נסכה) מה . או שלא ידעו דברים אין ראוי לאמרם כמו סודות אש"ברי או רוצה ללמד ועזב מקל יד או שידמה א' כי בנו הוא שונאו כמו שקרה לאריו"פיש. או שידמה החנית אשר בידו בלי להב . אי שידמה האבן דבר רך או המכה לרפאות והרג . או הרוצה ללמוד (או) איך יורו המורים הלוחמים . אבל (נ"א אלל) כל אלה יהיה הסכלות הדברים אשר בהם פעל ואשר הדברים בעבורם . ולפי זה יאמר שהסכלות בלתי רצוני . עוד צריך שיתעצב בפעל ההוא ויתנחם :

פרק ד

אמנם בהיות בלתי רצוני אשר בהכרח ובלי דעת . כי הרצוני אשר הוא ההתחלה בו בעצמו והוא יודע הפרטים אשר בהם הפעול . אולי לא יאמר כראוי כי הדבר בלתי רצוני כשהוא בעבור

פירוש

יען לא יראה ר"ל אין נראה לבעל שכל לומר שהם פועלים בלי דעת : כי אם בעבור . כי בעבור השיג תכלית כוונתם אשר אמרו בלבבם להרוג ולהזיק · אמנם אינו יודע . אולם מחמת סכלותו איננו יודע אם פעולתו ישרה או לא . אך עכ"פ פועל בדעת נקרא בהיותו פועל פעולתו לתכליי' כרצונו אשר כן הפועל בלי דעת ובלתי מתנחם אחרי עשותו נקרא פועל בסכלות ואיננו בלתי רצוני. והוא שא"הכ כי רעתיכי אז תעלוזי . ר"ל השמחה שאחר המעשה תעיד היותך פועלת רצונית : א"כ כל רשע · מהאמור נבין שכל פועל רע נקרא רשע וסכל . וזה בעבור שאינו יודע לעשות מישרים נקרא סכלים שענינו העדר מהידיעה : כי לא יודע . ר"ל טעם למה נקרא שכל והוא בעבור העדר ידעתו כאמור : ובעבור חטא . הוא טעם למה נקרא רשע כי הוא זה להיותו הפך הצדיק · יעוין שפת אמת שורש רשע ובהערה שם . ומזה תבין שכל רשע סכל כאמרם ז"ל אין אדם עובר עבירה א"אכ נכנס בו רוח שטות . וכן כתוב ולדעי' רשע כסל (קהלת ז') : ובכלל הרשעים . והכלל אשר יחשב שיש שם רשעים בלתי רצונים ז"ל שוגגים . אינם הם הבלתי יודעים דת ודין היושר . כמי שלא ידע אם הערוה אסורה ובא עליה . זה איננו שוגג : כי הדבר . אחר שפעולתו זאת הבחירית לא היה סבת העשותה · הסכלות והעדר הידיעה בדבר היושר עד שיחשב שוגג . כ"א הרשע והזדון היה סבת העשותה וברצון גמור עשה מה שעשה לכן מזיד יחשב פועל כזה . ואין העדר הידיעה בדבר היושר התנצלו' כי היה לו ללמוד . וכן יתארו הכתוב בשם רשע ככתוב יוחן רשע בל למד צדק (ישעיה כ"ו) לכן הוא מחקי המלאכים לענוש לכל העובר על דת וכימוי' המדינה אף בהיותו העובר גר בארץ נכריה ואין התנצלו' לו לומר שלא ידע חקי המדינה כי היה לו ללמוד החוקים טרם בואו במדינה : אבל לאדם אשר בפרטים . אבל ומי שהיה שוגג בפרטי החוק · כמו מי שידע שהערוה אסורה · והיתה הערוה עם אשתו במטה אחת והוא לא ידע ונתכוון לבוא על אשתו ובא על הערוה . זה הוא השוגג שראוי לסלוח לו להיו' כי סבת פעלו זה הפרט היה הסכלות והעדר הידוע בדבר הפרט וכוונתו היה היושר : כי אשר מאלה . כל שוגה בפרטי החוק כאלה הוא פועל בלתי רצון ושוגג הוא. ומהאמור תבין שכל עובדי ע"ז והמגשמי' והשוכים ר"ל מאמיני' השכיו' והקוראים בשם ה' בשקר . וכל מריבי החכמה האומרים לכל סכלים המה . כלם חוטאים כרשע כסל מאין התנצלו' שגגה

כלל אחר שהיה להם ללמוד ולהבין ולא למדו : לכן אולי · בעבור שיש שם הבדל בין שוגג כללי לשוגג פרטי שהכללי נענש במזיד והפרטי פטור ונמחל לו כאמור . הנה אין ראיה לכל מחוקק דת וקיומם במדינה לטוב ביאור אלה הפרטי' לכל חקותיו ומשפטיו עם אנשי מדינתו פן יצא משפט מעוקל לענוש את השוגג ולפטור את המזיד : מהו . מה הוא זה כלל החוק שכלם צריכים ללמוד ולידע : וכמה הם · כמה הם הפרטים הנכללים תחת הכלל ההוא . ומי הם . מי הם המזידים ומי השוגגים: ולמה . לאיזה תכלית נתייסד זה החוק לבלתי ענוש לכל עובר על החוק באופן שלא ביטל התכלית : ובמה יפעל · במה יפעל פעולתו עד שלא יזיק לרעהו כמו להזהיר הפועלים באש פחם שיפעלו באופן שלא ישלחו את הבערה לשרוף כל הקרוב : כמו הכלי · המשל הרופא עם איזה איזמל ראוי להקיז לו דם עד שאם הקיז בזולתו והזיק יענש : כמו הבריאות · ר"ל שאם הקיז דם לחולה למען הבריאות · משא"כ המקיז לבריא · שהוא כמכת פלע : בנחת או בחוזק · אם הכה את רעהו בנחת או באופן שאין ראוי להמיתו ומת · שוגג הוא · הן כל אלה ראוי למניח הדת לבאר כלליהם ופרטיהם : והנה כלם · אך הכלל הכולל בפרטים כלם אין איש יוכל לומר בל ידעתי כ"א הפתי מכ"א · כי הכללים ידועים לכל בן דעת ומפורסים הוא : ומבואר הוא שכל העובר על איזה חוק אין זה בעבור הסכלות ר"ל העדר הידיעה בכלל ההוא כמו שלא יתכן העדר ידיעת האדם את עצמו : אבל יסכל · אך כל ידע מה יפעול באיזה פרט · המשל · מזה עד סוף הפי' הרבה משלים לידע ולהודיע מי המה השוגגים הראויים לסליחה קצתם מבוארים נגלים וקצתם לא נודעו להם פירוש · והמשכיל יבין :

פרק ד אמנם · בהיו' מבואר בפ' הקודם שהפעל המתפעל בלי רצון פועלו ר"ל שהתחלתו מבחוץ כמו שדחפו הרוח ונפל על הכלים ושברם · הוא זה נקרא פעל ההכרחי ובלי דעת · מבואר א"כ הפכו והוא: כי הרצוני · שהפעל אשר יקרא בשם רצוני הוא הפעל המתפעל ברצון פועלו ר"ל שהתחלתו בעצם פועלו ויודע פרטי פעולותיו· אף כי היי' מוכרח מאי זה מכריח כמו התאוה : אולי · יתכן שלא ישרו דברי האומר שהפועל בעבור כעס או תאוה · שנקרא זה פעל בלתי רצוני להיותו מוכרח מכעסו או תאותו : ראשונה · ההוכחה הא' שלא ישרו דבריו אלם · שא"כ יקרא פעל כל בע"ח ופעל הנערים מכ"א · פעל בלתי רצוני בהיותם

בעבור כעס והמדה. ראשונה שא"כ הוא לא היה משאר ב"ח פועל ברצון ולא הנערים עוד האם לא נפעל דבר ברצון מהדברים אשר הוא בעבור החמדה ובעבור כעס. האם יהיו הדברים הטובים ברצון והרעים בבלתי רצון לענ הוא בעבור היות הסבה אחת. אמנם אין ראוי לומר כי הדברים הרצוניים הם הראוי' להתאוות. כי אמנם ראוי לכעוס בקצתם ולחמוד בקצתם כמו הבריאות והלימוד אמנם יראה כי הבלתי רצוניים הם המעצבים ואשר הם כפי החמדה הם מהנים. עוד אמנם בהוייתם הם נבדלים כי הרצוניים הם מגוני' וראוי לברוח מהם ואשר הם כפי המחשבה החמדה והכעס הם מגונים וראוי לברוח משניה' יראה שאינם כחות אנושית (נ"ק פעולות) האדם מהכעס והחמדה מהפעליות בלתי שכליות. על כן אין ראוי לשום אלה בלתי רצוניים:

פרק ה

אחר שהתבאר רצונו ובלתי רצוני יסמוך לזה דרך העברה הבחירה. כי יראה שהיא מיוחדת למעלה כי יותר ראוי לשפוט הפעולות והמדות הבחירה יראה בבירור שהיא רצונית ואינו דבר א'. אבל הרצוני יותר כולל כי ברצוני ישתתפו ב"הח והנערים והבחירה לא' ואנחנו נאמ' בדברים העשויים פתאום רצוניים ואינם לפי הבחירה. אמנם האומרים שהוא התאוה והכעס או הרצון או שום סברא אינו נראה מאמר ישר. כי אין דבר כולל הבחירה להדברים בלתי שכליים אבל החמדה

שהיותם פועלים בלי בחינה שכלית ג"כ רק בעבור חמדה להתרחק מהמזיק ולהתקרב אל המועיל. או בעבור כעס. וזה רחוק בשכבר התבאר בטבעיות גדר הרצון הוא הבוחר בדעתו בפעולה אחת מב' פעולו' השפכיות יהי' סבת בחירתו כעס או תאוה או זולתו: עוד. הטענה הב' לסתור דבר האומר שפעל הכעס והחמדה איננו רצוני. הוא האם ר"ל היתכן שהפעולו' הטובו' אשר נפעל בכעס ורצון לא יקראו רצונים (אחר שגם השכל הי' מסכים בבחירת הפעלים ההם): האם יהיו. וא"כ איפה יחויב מזה שגם הפעולו' הרעות לפי השכל המתפעלים בעבור כעס וחמדה לבד יקראו ג"כ רצונים כי לא יתכן שהטובו' יקראו רצונים והרעו' בלתי רצונים: לענ. שחוק הוא זאת הדעי המבדלת בין הטובו' והרעו' בהיו' סבת שתיהן אחת ר"ל הכעס והחמדה: אמנם אין ראוי לומר. אין ראוי להתיר המבוכה האמורה באופן זה והיא שגדר הרצוניים הם אשר יבחנו לפי הסכמת השכל משא"כ הפעולו' ההוות בעבור החמדה והכעס שאין לשכל מבוא בהם לשפוט בהם אם ראוים להעשו' או בלתי ראוים. לכן יקראו כלם בשם בלתי רצוניים: כי אמנם ראוי לכעוס. כי באמ' יש לשכל מבוא בהם לשפוט על קצתם הראוים לחמוד או לכעוס כמו לחמוד במעשים טובים ולכעוס על הרשעים: כמו הבריאו'. כמולא מוד הבריאו' ולימוד החכמה. ולפ"ז א"כ כמו שהמוסכמות עם השכל הם רצוניים ככה הבלתי מוסכמות הם ג"כ רצוניים כי ידיעת ההפכים אחת ואין רצון בשכל כי אם משפט. וזה כי השכל והמדמה הם ב' שופטים בנפש. השכל ישפוט מישרים לבחור בטוב המועיל לזמן רב. והמדמה ישפוט משפט מעוקל לבחור בטוב הערב לשעתו. והמתעורר פוסק הדין על ידן ובוחר ורוצה כדעי' אחת מהן. והסכמת המתעורר עם אחד משניהם להוציא לפועל משפטו נקרא רצון. והוא שאמרו ז"ל צדיקים יצ"ט שופטן ורשעים יצה"ר שופטן. וכל בעה"ח והנערים מב"א אין להם רק שופט אחד והוא המדמה ועל פיו יבחר המתעורר לעשו' כל מעשהו ונקרא זה בשם פעולה רצונית: אמנם יראה. עוד יכופף ידו להראו' ביטול מאמר האומר שהדברים הנעשים בעבור חמדה הם בלתי רצוניים. וזה כי הפעולו' ההכרחיות והאנוסות יתנו עצב לפועליהן. משא"כ אשר הם בעבור החמדה שהם מהנים ומענגי' את בעליה'. א"כ אינם הכרחיות כ"א רצוניות: עוד אמנם. עוד ראיה שהם רצוניים. הוא כי הרצוניי' והמוכרחי' הם נבדלי' בהוויתם ר"ל בגדריהם וזה כי המוכרחיים אינם נופלים תחת גנות ושבח ר"ל לא יואשמו פועליהם בגנו' או שבח אחר שלא ברצונו פעלם. משא"כ הפועלים כפי החמדה. וזה יורה היותם רצוניים: לברוח משניהם. מחמדה ומכעס: שאינם כחות אנושיות. הפעולו' הנעשות בעבור חמדה וכעס אינם מתייחסי' לפועלן מצד שהוא אדם בעל שכל כ"א מצד שהוא בע"ח. אך עכ"פ הם רצוניות בהיו' סבת הסכמת המתעורר עם המשפט הדמיוני כמו שקדם:

פרק ה אחר שהתבאר. אחר שביאר בפרקים הקודמים מהות הפעולות הרצוניות והבלתי רצוניות המשותפים לאדם ולבע"ח. ראה כי טוב הוא לסמוך אליו גדר ומהות הבחיר' המיוחדת לאדם לבד: שהיא מיוחדת' וזה בעבור שהמכוון מזאת החכמה להשיג המעלה המשובחת. והנה הבחירה שוטפת על טוב המעלה לכן ראוי לבאר גדרה: כי יותר. וזה כי גדר המעלה הוא על ב' טוב המדות והפעולות כמבואר (בראשון לשני מזה) והנה הבחירה השכלי' שוטפת על טוב המדו' והמעלו' לכן ראוי לדעת גדרה. (והנה בהעתקה הנ"י הפעולו' והמדות בו"או כמו שביארנו ובר"שט גרס מהמדו' במ"ם והאריך בביאורו לא"ל. כי הפעולות נמשכו' מהמדות ובהשפט המדות ישפטו הפעולות הנמשכות מהן): הבחירה. כל פעולה אשר יפעלה הפועל בבחירתו בה מזולתה לאיזה סבת מהסבות. יאמר עליה שהיא רצונית בוודאי: ואינו דבר אחד. ואין הבחירה והרצון עצם אחד שא"כ לא היו בע"הח פועלים ברצון אחר שאין להם בחירה: אבל. הרצוני יותר כולל פועלים מהבחירה כי כל בע"הח והנערים והפועלים פתאום בלי מתון לשמוע מה ישפוט השכל בו. כלם נקראים פועלים רצוניים אך לא בוחרים. ופועל הבחיר אינו כ"א האד' המתון לבד: אמנם. אבל לא ידבר נכונה האומר שהבחיר' היא עצם התאוה והכעס וכו' והנה היא מורה דעה שאין הבחירה אחת מארבעת אלה האמורים על הסדר ולראשונה ביאר שאיננה החמדה וזה אמרו: כי אין דבר כולל הבחירה להדברים. (כן הנ"י בהעתקה. ובר"שט הג"י בו"או והדברים. והאריך בביאורו לאין צורך). והטעם כאלו הוא הפוך ר"ל כי אין דבר הבחירה כולל להדברים בלתי שכליים עם השכליים ר"ל בני האדם. כי אין בחיר' בבע"הם כמו באדם: אבל החמדה. אך החמדה והכעס

החמדה והכעס כולל · כי החמדה אמנם יפעל חומד אבל לא בוחר . והכושר אמנם בהיפך לכן הבוחר אינו החומד והחמדה תנגד הבחירה ולא כן החמדה לחמדה . והחמדה היא עם תענוג או צער והבחירה לא כן כי אין עמה לא צער ולא עונג ואמנם הכעס יותר מעט כי לא יראה אשר הדברים בעבורם הכעס יהיה הבחירה ואין ג"כ הבחירה רצון · ואם יראה שהם קרובים · כי הבחירה לא תהיה בדברים בלתי אפשריים · ואם יאמר אומר א' שיבחר דבר מהם יראה באמת כי הוא בער והרצון הוא בבלתי אפשריים כמו היות בלתי בן מות · והרצון היא אמנם אצל הדברים אשר לא יעשו בעצמו · המשל שינצח המדמה לאחר או המתאבק · כי אין אחד שיבחר דברים כאלה כ"א הדברים אשר יחשוב לעשות בעצמו · עוד ברצון הוא תכלית אמנם הבחירה היא הדברים אשר בעבור התכלית המשל כי נרצה הבריאות ונבחר הדברים אשר בהם נהיה בריאים · ונראה היות מאושרים ונאמר כן לא יתכן לומר שנבחר זה · ובכלל יראה כי הבחירה היא אצל הדברים אשר בנו · ובאמת לא תהיה סברא כי הסברא היא אצל הכל · כי תהיה אצל הנצחיים והבלתי אפשריים והבחירה היא אצל הדברים אשר בנו · ותחלק אל האמת והשקר לא אל הטוב והרע · והבחירה לאלה תחלק יותר · ובכלל אינה דבר מהסברא · ואולי אין אחד שיאמר זה . עוד (נ"א לא)

תהיה

הוא כולל ב"א ובע"הח . א"כ אין הבחירה הפרטי' לאדם לבד עלם הכעס והחמדה המשותף לאדם ולב"ח כי היה המתחייב מזה שתמלא הבחירה גם בבע"ה אחר שגם להם כעס וחמדה : כי החמדה . בטול הב' שאין החמדה . עלם הבחירה הוא כי תכונת החמדה פועלת להיות בעליה חומד אשר לא כדת הכשרון . אך לא תפעל להיות בעליה בוחר בכשרון המעשה שהוא הפך החומד ובהיותם הפכיים יחוייב שיבואו מסבות הפכיות : והחמדה . ג' החמדה מתנגדת לבחירה כי הבחיר' תהיה לעול' בטוב המועיל לזמן רב והחמדה לטוב הערב לשעתו ואין החמדות הנה זה התנגדות יורה שאין להם סבה אחת : היא עם תענוג . ד' הנה יש שם הבדל עלוני בינ הם כי כל חמדה היא אם להתחבר באיזה עונג או להתרחק מאיזה לער . משא"כ הבחירה שהוא משפט שכלי לפי הדרך הישרה מאפס הבטה אל עונג או לער לכן אין החמדה סבת הבחירה : ואמנם הכעס . אולם האומרי' שהכעס יהיה עלם הבחירה המה יותר מעט מהאומרים החמדה וזה : כי לא יראה · כי אין מי יראה שהדברים הנעשים בכעס יהיו בבחירה שכלית בהיותם מתנגדים כי הבוחר מתיישב במתינות במעשהו והכעסן נמהר ונבהל במעשהו : שהם קרובים . כי כל בוחר רול' במה שבחר אך אין כל רולה בוחר . לכן אינם עלם אחד עכ"פ . בבלתי אפשריים . הבחיר' איננו עלם הרלון להיותם נבדלים זה מזה כי הרולה יתכן שירלה דבר בלתי אפשרי כמי שירלה לחיות לנלח משא"כ הבחירה שלא יבחר הבוחר בלתי אם האפשר להיות . זולתי איש בער הבלתי יודע בטיב הבלתי אפשר יתכן שיבחרהו מחסרון הידיעה . (ויעוין בא' לשפי מזה) : והרלון . הבדל ב' הוא שרלון יאמר על רלון רולה בפעולה מה שיפעל או יתפעל בה איש זולתו כמו שירלה שינלח המרוני' ברמאותו לרעהו . משא"כ הבחירה שכל בוחר יבחר לעלמו : עוד ברלון · הבדל ג' היא שכל רולה ירלה התכלי' לא המגיעים אל התכלית . משא"כ הבוחר שהוא יבחר המגיעים אל התכלית : ובכלל . והכלל הכולל שלש אלה יחד הוא שהבחירה תאמר על המחשבה אשר כח בנו להשיגה בפעל . כי האפשרי יתכן שישיג החושב והבוחר בן בעלמו כאשר יפעל הדברי' המגיעים על התכלית . משא"כ הרלון כאמור לכן בהיותם נבדלים בהבדלים האמורים יחויב מזה היות' ב' עלמים נפרדים לא עלם אחד : ובאמת . אחר שביאר שאין הבחירה חמדה כעס ורלון יבאר ג"כ שאיננה סברא ר"ל השכלה. וזה ג"כ בעבור ההבדלים אשר בינה ובין הסברא . א' הסברא ידה בכל כי תשכיל הענינים הנלחיים והבלתי אפשריים . משא"כ הבחירה שאיננה בנלחיים ובבלתי אפשריים כי הוא רק בנו ב"ת ואפשריים : ותחלק ההבדל הב' כל סברא לה שם בב' חלוקות אמת או שקר כאמרנו מדרך סברא השמים כדוריים . אמת . הארץ שטוח' שקר . ולא יאמר טוב ורע : והבחירה אך הבחירה תחלק יותר אל טוב ורע מן אמת ושקר . וא"כ אלה ב'ההבדלים יורה שאין הבחירה והסברא עלם א' · ומזה תבין אמרו . יודעי טוב ורע האמור בא"הר . וזה כי מהמבואר שהטבע חכם וישר יותר מכל משכיל וישר באדם . והנה האלהים עשה את האדם ישר להיות משכיל דורש את האלהים על פי פעלו ולהתענג על ה' במושכלות בלי שום הלע' אשר זה המועם והעונג מכונה בשם גן עדן והית' כוונתו ית' שיתנהג בטרף חקו על הטוב שבטבעו ברלון ולא בבחירה כאיתו ארץ לא יחסיר ולא יעדיף בשום כח גופני כהם . ופרי המושכלות האמו' המכונ' בשם ג"ע הוא השכלת את חתו ית' ע"פ פועל כפו המכונה בשם עץ חיים . יען כל אוכליו רלה לומר עוייניו (עד"הכ אכול את המגלה הזאת) חיים זכו ככתוב והחכמה תחיה בעליה . ובפי' נאמר על החכמ' עץ חיים הוא למחזיקים בה (משלי ג') . אולם כאשר הלך ומשנה פנותו ית' להלהיב כמות נפשו בבחירה ולשום בה נוספות ומגרעות כאשר עם ללבו להיות מאום ברע ובחור בטוב אשר זה העיון יכונה בשם אכילת עץ הדעת טוב ורע כחק הבחירה

המעננות

המעיינת בטוב ורע . אז נלקה בחסר וביתיר כי שכל האדם לואה ואין לאל ידו להשלים תאות נפשו על הטוב שבעיניהם כפי שליונות הטבע : או נעכב ללכת גולה מעדן גן המושכלות . ויעת לבו בקרבו כטעם אל תהי סכל למה תמות בלא עתך . והושם ב' משמרות לשמור דרך עץ החיים . והם תמונת וצורות אנשי מדות המכונה בשם כרובים ר"ל צורות למודיות כטעם ואדע כי כרובים המה . הב' הוא נגה היצורים - ותולדותם המשתנה בכל רגע כמעשה לבנת הספיר וכעצם מלב להט החרב המתהפכת . אשר כמעשהו יכונה זה המשמ' בהווי' והפס' לשעתו והיה איש אשר נפשו מאכל תאוה לאכול מעץ החיי' ולבבו פונה לחזות בנועם ה' ולהשכיל באמיתתו . לא יתכן לו זה מבלעדי יעבור דרך מעבור ב' המשמרו' האמורות אשר הושמו מקדם לג"ע ר"ל מטרם בוא אל עדן המושכלות האלהיות למען יצרף ויזקק גם את נפשו המשכלת ללכת מישרים ולא תטה אשורי' מני הדרך . וכבר רמזו ז"ל זה במ"ר שים עינך ולבך עליו ותראה נפלאות : עוד לא תהיה מחשבה גם לא תתכן להיות הבחירה מחשבה למה שיש הבדלים בינה ובין המחשבה . וההבדל שבין המחשב' והסברא האמורה והוא שהסברא הוא הכרעה שכלית והמחשבה היא זכרון דעת אחת העולה על הרעיון נהיה כמותם . ההבדל הא' מחשבת הבחירה היא להוציא לפועל הדבר הנחשב ולהיות בוחר כמו הבחיר' משא"כ המחשבה שאיננה על מנת להוציא לפועל מחשבתו כלל : והנה לקחת . מחשבת הבחירה היא אם להתקרב אל המועיל או להתרחק מהמזיק : ואמנ' נחשוב . עוד המחשבה תשוטט במהות ואיכות הדברי' שלא ע"מ לעשותם כי אם להבין גדריהם או רשמיהם על כן יארך מחשבתו : לא נחשוב זה מאד . אך הבחירה לא תאריך מחשבתה ברעיון כי היא רק סוף שפיעת המחשבה : אמנם הבחירה תשובח . ההבדל הג' הוא ששבח הבחירה היא בהיותה כראוי וטוב וישר : והמחשבה . אך שבח המחשבה היא באמ' ושקר . כי נאמר פלוני בחר לעשות הטוב והישר . ונאמר פלוני חשב שהארץ כדורית והוא אמת . פלוני חשב שהוא שטוחה והיא שקר : אשר נדעם . הבדל

תהיה מחשבה כי כשנבחר הטובות והרעות נהיה כמותם · ואמנם בחשבנו לא כן . והנה לקחת הדבר ולברוח ממנו והדומה לזה ואמנם נחשוב מהו מה מועיל ואיך אבל לקחת הדבר ולברוח ממנו לא נחשוב זה מאוד · אמנם הבחירה תשובה בהיותה יותר כראוי והטוב והיושר והמחשבה אמנם בהיותה כפי האמת או שקר ואמנם נבחר הדברים אשר נדעם אשר הם טובים · ואמנם נחשוב הדברים אשר לא נרעם מאד יראה שאינו דבר אחד בחירת הטובות ומהשבתם · כי נחשוב דבר שהוא טוב ולא נבחרהו בעבור רוע אשר בו כי אם הראוי . אמנם אם המחשבה קודמת לבחירה או מאוחרת לה אין הפרש בזה ולא היתה כוונתנו בזה כ"א דבר אחר עם איזה ומחשבה :

פרק ששי

מה היא ואיך מהותה אחר שאינה מן הדברים הנאמרים · נראה שהיא דבר רצוני · ולא כל רצוני הוא מובחר כ"א הידוע מוקדם בעצה א"כ הבהירה היא בדעת ובהשכל נראה כי השם בלשון יון יורה כי היא דבר קודם לאהרים נבחר · אמנם ראוי לשאול אם יתעצו בכל הדברים וכל דבר ראוי לעצה או לא · אולי ראוי לומר דבר ראוי לעצה לא

אשר

רביעי היא שהבחירה תהיה בדבר ידוע לבוחר שהו' טוב בוודאי . אך המחשבה תיכון בדבר מסופק גם כן כמו שיחשוב החושב היות גרמי הכוכבי' מיושבי' או לא : יראה · עוד עוד יראה שאין המחשבה והבחיר' ענין אחד · בהיות שלפעמים נחשוב בדבר היותו טוב מועיל לאחר זמן · ולא נבחרהו עכ"פ בעבור רע המוסב לשעתו · כמ"ש החולה הממאן לקחת מיד הרופא הסמים המרים לרפואתו אף כי יודע שהם טובים לו · הנה תהיה המחשבה הפך הבחירה בזה ולא יתכן היות דבר והפכו בעת אחת בנושא אחד· לכן תהיינה המחשבה והבחירה ב' ענינים מתחלפים: קודמת לבחירה· כי באמת הבחירה מקושרת עם המחשבה לפניה או לאחריה : ומן מוצא הדברים תשכיל ותדע ביאור ספרי ריש פרשת ראה ז"ל שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן הקדוש ברוך הוא לפנינו ב' דרכים נלך באיזה שהן שנרצה · ת"ל ובחרת בחיים ע"כ · והוא פלאי לפי ההשקפה הראשונה שהרצון והבחירי' הם אחד : אולם עם המבואר בזה שיש הבדל בין רצון לבחירה · והוא שרצון יאמר גם על רצות הטוב לשעתו אף שיזיק לאחר זמן כרצון הבהמ' שהוא בלי השכל · אך בחיר' תאמר ביחוד על רצון שכלי בטוב המועיל לזמן רב · הנה בזה דבריהם ז"ל מבוארי' מאד בתכלית הביאור וק"ל :

מה היא · אחר שביאר מהות הבחירה ע"ד השלילה בפ' הקודם כאמר שאיננה רצון או מחשבה וסבר' · בא לבאר בזה הפ' גדרה צ"ל החיוב בידיעת סוגה הכולל והבדלה המיני · ואמר שהוא רצון בעל עצה · ויהיה הרצון הסוג הכולל גם בלי עצה · ובעל עצה הבדלו המיני והפרטי : בלשון יון · בלשון יון נגזרת מלת בחירה מלשון מעולה ומוקדם לאחרים זולתו · כמו שנאמר בל' הק' ג"כ · כסף נבחר לשון צדיק · ר"ל הכסף היותר טוב ומעולה עד שכל בוחר יבחרוהו מזולתו להיותו טוב במעלה : ראוי לשאול · יחקור על ההבדל המיני מהגדר האמור וכבר ביאר הסוג ממנו בפ' הקודם : דבר ראוי לעצה · שהבחירה לא תיכן רק במחשבה הראוי לשאול עליה עצה :

אשר

אשר יעץ האויל · כי האויל יתכן שיתעץ בדבר הבלתי ראוי לעצה ג״כ : אין אחד · זכר איזה דברים הבלתי ראוים לעצה · בעבור נצחיותם ר״ל שהם שומרים ומשמרתם מבלי פועל הבוחר : ואחר שתכלית העצה הבחירה · ותכלית הבחירה לשמור ונעשות כפי הבחירה · ואלה הנזכרים אין לאדם כח לפעול ולשנות בם לכן אין בם בחירה ועצה : העולם לא יתעץ איש אם ימדו שמים ממעל והארץ מתחת · או אם יש ערך למדת הקוטר והאלכסון אל צלעיו · כי מחשבה כזאת בכלל השכלה וחקיר' תחשב לא בכלל עצה אחר שאין כח הבוחר לפעול בם דבר והפכו וכן יתרם אין אדם שליט בהם לשנותם ממה שהם עליהם . מהדברים האנושיים · ואף גם קצת מפעולות האדם לא תתכן בם עצה · והם הפעולות אשר לא בידו לעשותם כי לא יתיעץ איש על פועל רעהו מטעם הנ״ל: כי לא יעשה כי כל החמשה הנזכרים לא יתפעלו כאפן בחירתנו כאמור : והם נפעלים · יש ספק בידינו לפעול אותם כפי הטוב לנו בבחירה : נשארים · החמשה הנזכרים נשארים על טבעם בפעולתם ואין לנו ספק לפעול בם בבחירה כי הסבות · כי סבת פועל הה' הנזכרים הם אם טבעיות כסבובי השמש וערך הקוטר אל צלעו · והחום והיובש הם מוכרחי' לשעתם בבחינת סבותיה' · ומציאות המטמון הוא כפי המקרה והזדמן · וכלם אינם ביד האדם . אמנם על זה · אך אין עצה ותבונה כ״א בדבר הנפעל בפועל האדם היועץ טוב בעבורו משא״כ הה' האמורי': אמנם אצל הלמודי' אחר שזכר הה' דברים שאין בם עצה כי לא בידינו טובים לפעול אותם · אחר שגם מאשר בידינו פעולתם

אשר יעץ האויל או הסכל · אבל אשר יעץ בעל שכל · אין אחד ישאל עצה בדברים הנצחיים המשל העולם והקוטר והצלע אם הם בלתי נמדדים ולא ג״כ מהדברים אשר הם בתנועה תמידית שוה או בהכרח או בטבע או בסבה אחרת כמו סבובי השמש וזריחותיו · גם לא מהדברים אשר פעם יהיו כן ופעם לא כן כמו היובש והמטר . ולא מהדברים הבאים במקרה כמו מציאת מטמון · ולא ג״כ מכל הדברים האנושיי' כי לא יקח עצה מאנשי לאסיד״ימוני' איך יתנהגו ביניהם היטיב אנשי סיט״אס כי לא יעשה מאלה בעבורנו · אמנם נקח עצה מהדברים אשר בנו והם נפעלים · אמנם אלה הם נשארים כי הסבות יראה שהם הטבע וההכרח וההזדמן · אמנם על זה שהוא השכל וכל הנפעל פועל אדם כי כל האנשים התיעצו בדברים הנפעלים בעבורם · אמנם אצל הלמודים הידועים (ג״א היודעים) ומספיקים בעצמם לא תהיה עצה בציור האותיות · כי אמנם אין לאנשים ספק איך נכתוב · אבל העצה בדברים הנעשים בפעולותינו · וכן אמנם לא נתיעץ מאלה בשוה · המשל מאלה אשר הם כמו הרפואה והמלחות יותר נצטרך לעצה מההתאבקות · כי אשר יותר מסופק יותר צריך לעצה · וכן בשאר המלאכות כי אמנם נצטרך לעצה יותר אצל המלאכות מאצל הלימודים כי יותר נספק בהם ראוי להתיעץ בדברים הבאים על הרוב ולא ידענו איך יבואו · גם בדברים אשר אינם מבוארים · אמנם נקח עצה בדברים הגדולים כי לא נאמין היותנו מספיקים להזכיר איזה יכשר :

פרק שביעי אמנם נתיעץ לא מהתכליות כי אם מהדברים אשר הם בעבור התכליות כ״א אמנם הרופא לא יקח עצה אם ירפא ולא המליץ אם יעורר ולא מנהיג המדינה אם יעשה שלום · ואין מהם שיתיעץ על התכלית · אבל השמים תכלית ידוע חוקרים איך ובמה יהיה ואם יראה שראוי להעשות בדברים רבים יחקרו במה שהוא יותר נקל ויותר טוב · ואם באמת ידרשו איך יהיה זה ואנה הדבר ההוא עד בואם בבירור לסבה הראשונה אשר היא

קנתם לא תיכון בם עצה והם הדברים המוסכמים לרבים כמו מלאכת הכתיבה' וזה כי כל עצה ובחירה היא בין ב' דברים המסופקים ביתרון הטוב משא״כ המוסכם שאין בו ספק : מאלה בשוה . לא ישוו כמות העצה ואיכותיה וכל הדברים כי ד' דברים יגדילו עצה ירבו תבונה על הדבר . א' גודל הספק ברבוי החלוקות . ב' רגילו' הספק ורוב בואו . ג' העלם הספק עד שצריך להעמיק עצה להמלט ממנו . ד' ספק גדול הנזק ורב הצער בארבעת אלה צריך היועץ להרבות עצה ולהגדיל תושיה יותר מזולתם מאצל הלמודים .

פרק ז אמנם נתיעץ . אחר שביאר בקוד' שהעצ' לא תכון כ״א במסופקים לא בנודעי' ידיעה ברורה . והנה התכליות הטובות שוכן נודעת לכל . לכן לא תכון בהם עצה לעשותן כי כל מי שידע מסגת הוא יעשה אותם בלי ספק · אבל העצ' תחקור במה ואיך ישיגו התכלית כי הוא זה ממה שיפול בו הספק הרבה. ובהעתקה כי אם לא מהדברי' בשיבוש : אם יעורר . אם יעור לב שומעיו להטיב מעשיהם : אם יעשה שלום . אם יעשה אמת ומשפט ושלום בשעריו כי אלה המה תכליותיהם אשר בעבור' הוא המנהיג והמליץ והרופא וכיוצא בם : אבל השמי'. מי זה שם אחד התכליות נוכח פניו יתיעץ איך יוציאהו מן הכח אל הפועל ובמה יושג . ואיך יושג בדורך היותר נקל ויותר טוב: לסבי' הא' הסבה הא' . במעשה היא האחרונה בעצה · המשל בכל זה מי זה אין בית לשבתו לא יתיעץ על צרכו כי צרכו הוא התכלית המבורר אבל יתיעץ איך יבנהו וראשי' יבנהו ואיך יבנהו באופן יעלה על רעיוניו אלה הכליות למלאכתו . ואחר יחשוב במה יבנהו כי יצטרך להכין

היא נמצאת אחרונה · יראה כי הלוקח עצה ידרוש ויחלוק על הדרך הנזכר כמו דיאג"רמס נראה שכל שאלה איננה עצה כמו השאלה הגמודית אמנם כל עצה היא שאלה : וכל שהוא אחרון בחלוקה הוא ראשון בפעולה · ואם ימצא דבר שאינו אפשר נתרחק ממנו כמו אם צריך ממון וא"א לתתו · ואם יראה שהוא אפשרי יתחילו לעשות · הדברים האפשריים אשר יעשו בעצמנו הנה טוב · ואשר על ידי אוהבים הם בצד מה ממנו כי ההתחלה היא בו · אמנם פעמים ידרשו כלים ופעמים יראה איך ישתמש בהם · וכן ג"כ בשאר · פעמים מהות בעבור מה · פעמים איך ומה ולמה · אמנם נראה כמו שאמרנו כי האדם התחלת הפעולות כי הנפעלים הם ממנו הפעולות הם בעבור אחרים לכן באמת לא יהיה התכלית בעצה כ"א אשר בעבור התכלית ולא ג"כ תפול עצה בפרטים כמו אם זה הפת אפוי כראוי או עשוי כראוי כי זהו מורגש · ואם תמיד יתיעץ יעבור לבלי תכלית הדבר אשר הוא בעצה ואשר הוא בבחירה הם דבר אחד אכן מבואר הוא כבר הדבר הנבחר הוא הדבר אשר נשפט בעצה · עוד ינוח השואל איך יעשה כאשר בו בעצמו ישום ההתחלה והוא פועל בקודם לו וזהו הנבחר · מפורסם הוא גם מהקדמונים אנשי המדינות הקודמות והם אשר יגיד אומי"רוש אשר מהמלכים היו בוחרי' היו מגידים לעם · ואמנם בהיות הנבחר לקוח בעצה נתאב מהדברים אשר בנו הנה הבחירה באמת היא תאוה לקוחה בעצה מהדברים אשר בנו · כי כשנקח עצה יורה אשר נתאוה הדבר לפי עצה · א"כ הבחירה גדרה עתה עד"מ לא כמו שהורגל לומר כפי הרושם אבל בכלל נאמר אצל אלה הדברים היא . וכי היא מהדברים אשר לתכלית ·

פרק ח

אמנם הרצון כבר נאמר כי התכלית · לקצת אנשים

פירוש

להכין עצים ואבנים וטיד . ואחר יחשוב לשכור לו בונה חכם אשר בחכמה יבנה הבית ובדעת' ימלאהו חדרים . ואחר יחשוב לרכו לתת לכסף מולא כי הכסף יענה את הכל . וככלותו לחשוב אז עלתו ישלים מהמאוחר אל הקודם ר"ל יתן לכסף מולא . וישכור חרש חכם . ועל פיו יכין עצים ואבנים די לרכו ככל אשר יאמר הבונה · או אז יחרץ לבנתו על מקומו אשר הכין לו בראשית מחשבת עלתו . והנה ראשית המעשה היא אחרית העצ' ואחרית המעש' היא ראשית העצה כמ"שכ ר"ש אלקבץ ז"ל . סוף מעשה במחשבה תחלה : ידרוש ויחלוק . ידרוש הסב' הנאותות להשגת מבוקשו ויחלוק על הסבות המונעו' מהשגתו חפצו וכמו שזכר זה הדרך דיא"גרמס : נראה שכל שאלה . יבאר גדר העצה בסוג והבדל מיני שהיא שאל' ר"ל חקיר' בחירים : ותהי' שאל' הסוג היותר כולל.שאלות למודיות טבעיות ואלהיו' ובחירית . הבדלו המיני והפרטי · לכן תהי' כל עצה שאלה אך לא כל שאלה עצה : הם בצד מה ממנו . ר"ל יש כח וספק בידינו לעשותם : כי ההתחלה . להיות שיש לנו התחלה וסבה להשגת המבוקש ע"י אוהבינו אשר יעזרונו לטוב לנו : פעמים ידרשו כלים . פעמים ידרשו האוהבים לעזרנו בכלים המוכרחים להשגת בקשתנו ופעמים יעזרונו במהו' המבוקש או איכותו . כי האדם התחלת הפעולות . אך עכ"פ אין ביד העוזרי' טובנו עד שתתייחס ההתחלה להם : הפעולות . בהיות פעולותם איכם בעבור עצמם כ"א בעבור אחרים ר"ל בעבורנו : לכן באמת . לכן אמת אמרנו שהעצה איננו נופלת על השגת התכלית עצמו להיות טובו בלתי מסופק אבל תפול על המביאים אל התכלית איך יושג · ולכן לא יהיו העוזרים בכלל ההתחלה אחר שאין להם חלק בתכלית : בפרטים · גם בפרטי התכלית

פירוש

לא שייך עצה : ואם תמיד . יעבור לבלי תכלית · כמו שהחקירה יש לה הקדמו' ושנו' ידועו' ומורגשו' ילכו בה מן הנגלוי אל הנעלם עד הגיע באחרונה אל מבוקש תכליתי . כן העצה התחלתה באדם הפועל ותכליתה בתכלית הפעולה כאמור : הם דבר אחד · אחר שביאר מהות העצה שב אל ענינו לבא' שהבחיר' היא עצם העצה כי נבחר לעשות בפועל כפי אשר שפטה העצה : עוד ינוח השואל . ר"ל עד והטעם ישלים משפט העצה עד ינוח השואל בעצה מלחקור עוד איך יעשה מעשהו כאשר יש לאל ידו לעשותו . בקודם לו . יקדים בפעולה המאוחר בעצה כאמור : וזהו הנבחר . זהו דבר הבחירה אשר בעצה תיכון כמבואר במה שקדם . ואם אין עצה אין בחירה כי אם רצון לבד כאמור : היו מגידים לעם . ר"ל גדול כבוד הבחיר' עד שגם המלכי' הקדמוני' היו משתמשים בה להנהיג בה לבאם . ולא ברצון לבד נהגו מדינותיה' אף כי לא הגידו דבר העצה להמון מדאגה מדבר פן יעבירום אשר כן טבע האיש ההמוני יקל בעיניו מלות אדוניו כאשר יודע לו טעם המלות על כן נהגו המלכים לצוות לאנשיהם ברצון לבד למען לא יחקרו על טעמן של דברים ותיבז מצוותם בעיניהם והוא הדבר שלא נגלו טעמן של מצות התורה למען ישמרו' כאמרם ז"ל · וכ"כ פלאות עדוותיך על כן נצרתם נפשי : ונאמר דעת נסבת. תדריע האויל משמר מצו' (אסף ח"ב א') : אנתאב · נכסף ר"ל לקיחת הדבר הנכסף נקרא בעצה : מהדברים . הדבר ההוא הנתאב והנחשק הוא מהדברים אשר בנו יכולת להשיגם בפעולות נאותות להשגתם : וכי היא מהדברי' זה גדר הבחירה . שהיא מהדברי' המביאים אל התכלית הטוב האמיתי :

פרק ח אמנם הרצון . אחרי אשר ביאר בקודם גדרי הבחירה והרצון והבדל אשר

אנשים יראה כי הוא הדבר הטוב בעצמו · ולקצתם יראה כי הוא אשר יראה טוב · אמנם יקרה לאומרים כי הרצוני הוא הטוב בעצמו · כאומרים כי אינו רצוני אשר ירצה מי שלא ירצה על יושר · כי אם יהיה רצוני טוב : ואם לפעמים יקרה היות רע · עוד יקרה לאומרים כי הרצוני הוא המדומה היותו טוב שלא יהיה רצוני בטבע . כ"א כפי אשר ידומה לכל אחד · לזה יראה דבר אחד ולאחרים דבר אחר · ואם יקרה כן יקרה שיהיה מתנגדים · ואם באמת שתי אלה לא ישרו · ע"כ ראוי לומר כי בהחלט ולפי האמת הרצוני אשר טוב בעצמו · ולפי כל אחד הוא אשר ידומה · על כן הוא הצדיק אשר הוא כפי האמת הטוב בעצמו · ואמנם הרשע כאשר יקרה כמו שהו' בגופי' הבריאים שהיו הדברים בעצמם טובים להם · ולחולים אמנם לא כן כי אם דברי אחרים · וכן גם כן המרים והמתוקים והחמים והכבדים וכל אחד מהדברים הנשארים · המעולה ישפוט על יושר כל הדברים · וע"כ יראה האמת בכל הדברים · כי לכל הדברים המיוחדים לו הם טובים ונאותים · ואולי יתרחק בזה המעולה מאחרים כי יראה האמת לכל הדברים שיעי' אותם על הסדר והמדה הנאותה להם · אמנם לרבים נפתים בהנאות יראה שאינו טוב כי הוא טוב ולכן יתאוו המהנה כמו הטוב ויברחו מהעצב כמו הרע :

פרק ט אחרי

היות באמת רצוני תכלית הדברים אשר בעצה . והנבחרים

אשר ביניהם . והוא שהרצון הוא הכוסף אל השגת התכלית בלי בחינה איך יושג · והבחירה היא הבח' על המביאים אל התכלית ר"ל במה ואיך יושג · רצה בזה לבאר מהות הרצון בערך אל הטוב הנכסף ממנו · יען תשוקת הרצון השגת התכלית ומהמבואר בראשון נראשון מזה שתכלית הוא הטוב הנכסף לפעולות האדם בדבר בחירתו : א"כ יהי' כל רצון כוסף ותשוקה להשגת טוב'מה · והנ' בגדר הטוב ההוא יש שתי דעות · א' יאמרו כל טוב הנרצה הוא טוב בעצמו . ר"ל אמיתי · ב' יאמרו איננו טוב בעצמו כ"א ירא' טוב ר"ל שהוא טוב מדומה ולא אמיתי : אמנם יקרה בעלי הסברא הזא' האומרי' כי כל כוסף רצוני הוא טוב אמיתי מוכרחים לומר כי הכוסף אשר לא כדת היושר לא יכוני' בשם רצוני : כי אם · כ"א יקרא רצוני מה שהוא טוב באמת : ואם לפעמים · אך אם נפעמים יהי' הכוסף לרע כמו הנפתים ביצרם · לא יקרא זה רצוני · לכן אפס מקום לדעת זו בהיות' מובלת הסתיר' בעצמ' : עוד יקר' לאומרי' · עתה יסתור הדעת השנית האומרת שכל כוסף רצוני הוא טוב מדומ' · וזה כי לפי דעתם יתחייב שלא יהי' שום כוסף רצוני אמיתי במציאות כ"א דמיוני כרצון איש ואיש · זה יכסוף ברצונו דבר אחד והאחר יכסוף הפכו · ולא יהי' א"כ לטוב הנכסף טבע קיים במציאות משותף לכל וזה שקר כי אנחנו רואים טוב משותף כללי יכספוהו הכל אך יבדלו זה מזה בפרטי' . ד"מ הכל יכספו לאכל ולשגל בכלל · אך יבדלו זה מזה בפרט שאחד יכסוף מאכלים מתוקים והאחר חמוצי' והאחר יינים · זה יאהב אשה אחת והאחר אחרת · ועכ"פ הכוסף הכללי יודה שיש שם רצון כללי וטוב משותף לכל הפך הדעת האמור' : ע"כ ראוי לומר . לכן בהכרח צ"ל דעת שלישית לפי האמת · והוא' שיש שם טובות כלליות במציאות . והרצון הכללי לב"א יכסוף טוב כללי : ולפי כל אחד · אולם לפי בחינת האישים הפרטיים יכסוף כל אחד לאשיג טוב כפי המדומ' לו יש מי שיכסוף לדבק בטוב האמיתי והמ' הצדיקים · ויש שיכספו הטוב המדומה'. אף שהו' רע באמת והם המה רשעי ארץ הנפתים ביצרם ללכת אחרי שרירות לבם · וכזה יבדלו בני האדם זה מזה בעונג המותר כפי הדת האחד יתענג על בשר והאחר על דגים כ"א יכסוף מטעמי' כאשר יאהב · וכבר הישבנו מ"שכ בחיבורנו (אסף ח"א מ"ג) שכל עונג וערבות הוא ערך אחד בין המורגש להמרגיש וע"כ נק' העונג בלשון ערבות המשמש ג"כ תערובות וזה להיותו מתערב ערך המורג' עם ערך המרגיש ר"ל ערך תנועת הדם הוא הנפש המרגשת הבלתי שוה בכל אדם והוא הגורם שינוי העונג בב"א · ועכ"ז יש שם עונג כללי המשותף לכל ע"כ : ולחולי' · אמנם החולי' לא יתענגו בעונג הבריאי' כי יש מהחולים שיתענגו באכילת הפח' והנתר וכיוצא בם מדברים המזיקים לבריאים אשר כעין זה יקר' בחליי הנפשות המעול' · המעול' מבני האדם ישפוט מישרים בתאוות הנכספים ממנו מי ומי הם טובים · לו באמת הם טובים כל הדברי' המיוחדים לבני אדם הבריאי' לכסוף אות' הם טובי' לו · וזה כי הטבע לא יפעול דבר לבטלה או לרב ולא תוהו ברא ה' התשוקה ההיא כי אם להטיב יצרה : ואולי יתרחק · אולם בזאת יבדל השלם מזולתו בענין התאוות הוא כי יראה בעין הבחינה לשום מדה וקצב לכל תאוה ותשוקה רצונית לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף בגאון תשוקתך כ"א כפי הנאות במדה ומשקל . (יעוין ס' המדו' שלנו בחמישי לראשון ממנו) בטע' מה שנהגו החכמים לקרוא לפעולות הנפש בדבר כחותיה ב"ב שמות תכונות ומדות : אמנם לרבים הנפתים . אך הנפתה ביצרו הרע הוא ידבק בטוב הערב המהנה לשעתו ויברח מהטוב המועיל לזמן ארוך אף כי הוא עצב לשעתו יברח ממנו כמי שבורח מהרע האמיתי :

פרק ט אמרי היות . אחר אשר ביאר במה שקדם גדרי הרצון והבחירה והבדליהן זה מזה והגד השוה שבהם שכיהם משמשים שימוש השגה אל המעלה או הפחותות . שב עתה לדבר מענין

והנבחרים הם אשר בעבור התכלי' . הפעולות אצל אלו יהיו לפי הבחירה ובאמת יהיו ברצון פעולות המעלות יהיו בנו אצל אלה וגם המעלה . וכזה יהיה ברשע כי בדברים אשר הם בנו לעשותם או שלא לעשות' גם בנו יהיה הרע . ואם שלא לעשות הטוב הוא בנו . גם לעשות הרע הוא בנו . ואם אמנ' הוא בנו עשות הטובים והרעות ושלא לפעול אותם . וזהו היות טובים או רעי' . א"כ היו בנו היות צדיקי' או רשעי' . אמנם אמרו שאין רשע ברצון ולא צדיק בבלתי רצון . יראה זה כזב · ויראה זה אמת שלא יהיה צדיק בבלתי רצון . אמנם הרשע הוא ברצון . באלה הנאמרים אם ישים א' ספק שלא יהיה האדם התחלה בפעולות . ולא ג"כ האב לבני' . ואם נראה שאלה הם התחלות ולא נוכל להבי' התחלות אחרות כי אם מאלה אשר בנו . ואם התחלות הפעולות הם בנו גם הפעולות הם בנו רצוניים . אמנם על אלה יראה שיעידו הדברים המיוחדים שיעשו כל האנשי' גם מסדרי המשפטים כי יענשו גם ימותו עושי הרעות . אם לא יעשו בהכרח אם בבלי דעת כשלא הם הסבה ואמנם יכבדו עושי הטובות · הנה לאלה רוצים ולאלה מזהירי' . והנה לדברים אשר אינם בנו ואינם רצוניי' אין אחד שיצוה לעשות' . כי לא יועיל דבר להעיד על זה קודם הפעל . כמו שיחמם או שירעב או שיכאב והדומי' לאלה . כי לא יבואנו זה בעבור הערה . גם לפעמי' יענישו הפועל בבלי דעת . אם הוא עצמו סבת סכלותו כמו השכורים שהם ראוים להענישם בשני מינים כי ההתחלה היא בו . שהוא שליט שלא ישתכר והשכרות סבת הסכלות ואשר לא ידעו

מענין הגמול והעונש הנמשך לפי הרצון כאמור בראשון ומזה המאמר ואומר בהיות הכוסף הרצוני לתכלית הדברים אשר נתיעץ עליהם : והנבחרי' . והעצה והבחירה היא במביאם אל התכלית : הפעולות . הפעולות המסובבות מאלה ר"ל מהרצון והבחי' האמורי' יהיו בלי ספק לפי הבחירה כאמור : ובאמ'. ובאמת יהיה ברצון כח לפעול המעלה והטוב אם יפעול בבחירה ועצה כאמור בקודם : ויהיו בנו . ויהיו בנו כח לפעול כפי הטוב והמעלה : וכזה יהיו ברשע' וכמו כן יהיה הכח בידינו לפעול רשע : כי בדברים . כי בהיות הכח בידינו לקנות המעלה או שלא לקנותה כאמור ר"ל להטיב או שלא להטיב גם יהי' בנו הרע · מחויב א"כ שיהי' הכח בידינו לעשו' רע ג"כ כי ידיעת ההפכים אחת היא : ואם שלא לעשו' הטוב . וזה מוכח בהיות שהכח בידינו שלא לעשות טוב עכ"פ ושלא לקנות המעלה כאמור . הנה זה יחייב שגם בידינו הכח לעשות רע . בהיות שהעדר עשיית הטוב יסבב לפעמים רע כמו המעלי' עיניו מרעב וערום ומסבב להם החולי והמות : ואם אמנ' . ואחר שהכח בידינו לעשות טוב או רע ולהיות לפי מעשינו טובים או רעים : א"כ היו . לכן בהכרח יש ספק בידינו בהיות צדיקים או רשעים כפי רצוננו . על כן יצדק השופט צדק כי יגמול לאיש כפעלו כי אין הכרח ואין אונס בפועל האדם ומעשהו : אמנם אמרו קצת שכל צדיק פועל ברצון · אך הרשע איננו פועל ברצון אבל הוא מוכרח מתאוותיו החולקות על רצונו ומכריחות אותו לעשות ככל אשר יתאוו ולפ"ז יש לפטרו מעונש : יראה זה כזב · המאמר הראשון שאמרו שאין הרשע פועל ברצון הוא שקר · וכבר ביאר כוזבו בד' מזה לכן קיצר בזה · והמאמר הב' שאין צדיק בלי רצון הוא אמת וזה אמנם בבחירה נוספת על הרצון כי כל בחירה הוא רצון ואין כל רצון בחירה : באלה הנאמרים · באלה פעולות הצדק והרשע האמורים · אם יספק איזה מספק לאמר שאין הפועל סבה והתחלה לפעולותיו כי אם החמדה והתאוה הכריחתהו לעשות רע : ולא ג"כ · הנה לפי זו הדעת יחויב ג"כ שאין האב סבה והתחלה לבניו כ"א תאות המשגל הכריחתהו · והר"שע הרבה בזה דברים ללא צורך : שאלה הם התחלות · רצה לומר הרצון והבחירה אשר בכחנו הם סבות כל פעולותנו לא זולתם . יחויב א"כ שגם הפעולות הנמשכות מהסבות הרצוניו' האמורות תהיינה ג"כ רצוניות : שיעידו הדברים המיוחדים . עוד יעיד לו עדים נאמנים היות פעולותינו רצוניו' מהחריצו' שיזדרז כל אדם בפעולות מיוחדות להשיג מבוקשו ולו היו הכרחיות היה החריצות שוא ודבר בטל : גם מסדרי . השופטי' אשר בארץ יעידו על היות פעולות האד' רצוניו' וזה בהיותם עונשים לעושי' הרע אם לא יעשו בהכרח או בבלי דעת ומכבדים עושי הטוב . ורוצים ר"ל מצווים להטיב ומזהירים שלא להרע . ולולי היתה הבחירה בנו לעשותם או שלא לעשותם אפס מקום למצוות' ולהזהרות' ולשכרם ועונשם בהיות האדם מוכרח במעשיו : להעיד · להתרות כלומר לצוות : כמו שיחמם . כי תהיה מצות השופטים כמי שמצוה למצונן שישוב בטבעו מחומם . או המצוה לשבע שישוב רעב לטעתו . או לבריא שישוב כואב לטעתו סכל זה איננו בבחירת האדם ואין שייך בו מצוה והזהר : גם לפעמים יענישו . אחר שביאר שכל פועל בדעת רע מה . ראוי לעונש ואין התנצלות לומר מוכרח הייתי מתאותי . ביאר שגם קצת הפועלים בלי דעת ראוים לעונש בלי טענת הכרח . והם אשר ההתחלה בם לפעול או לא כי כל שכור אמנם פועל ברצון עכ"פ אף כי לא יפעל בבחירה כמבואר בשלישי מזה המאמר : שהוא שליט . א' בהיותו שולט בעצמו שלא ישתכר עד שיתערבב עליו שכלו עד אפס מקום לבחירה השכלית : ואשר לא ידעו . ב' בעבור פעלו השגגות מסבת העדר ידיעתו

בדבר

בדבר חוק ונימוס אשר איננו עמוק מהשכל כאמר' ז"ל בן נח נהרג על שהיה לו ללמוד ולא למד . ומכאן עונשים ומכים לגרים וסוחרים העוברים לשעתם על חקי המדינה ואין התנצלות להם לומר שלא ידעו משפט המדינה כי היה להם ללמוד נימוס' טרם בואם במדינה : אשר לא ידועות להתרשלות . וכדומה לזה יענש החוטא בבלי דעת החוק בעבור שהתרשל מלימוד לדעת אותו . בהיות החוטא שולט ברוחו ברצותו משתדל וברצותו מתרשל : אבל אולי . אולי יתכן לומר שהמתרשל מהלימוד הוא מעצמו . ר"ל טבעו מחייב שיהיה עצל יען גברה בו המר' הלבנה ובהיותו מוכר' בטבעו לכן אין עליו חטא משפט עונש : אבל היותם כן . יתיר הספק האמור באמרו שכל עצל בוחר בעצלותו ברצונו להרחיק הטוב המושג מהזריזות: והכ' הם בלתי צדיקים . שב על כל האמור לפניו השכורים והעצלנים העושים שלא כדת : הם עושים זה כמותם. כל הפועלי' פעולה פחותה סבתו ההתרשלות מהשלי' פעולתו כמו אלה השכורים אשר בפועל כפם ירחיקו הטוב מעצמות' : וזה גלוי . והדבר ניכר מהפכו כי אשר ילמדו מלאכת הניצוח במלחמה ישלימו פעולת' על צד היות' שלם : על כן · לכן מי הוא זה אשר יאמ' שהתארים בלתי נקנים מהרגל הפעולות הרצוניות הוא איש בלתי

ידעו הדבר אשר כדת והוא ראוי לדעת אותו ואינו דבר עמוק יענישו אותו . וכדומה לזה בשאר הדברי' כלם אשר יראה בהם אשר לא ידועות להתרשלות והיה להם לדעת אותם כי הם שליטים לדעת אותם . להיות משתדלים . אבל אולי יהיה ג"כ מעצמו שלא יהיה משתדל . אבל היותם כן הם עצמם סבת זה שהם חיים בהרחקת הטוב . והנה הם בלתי צדיקים וחוטאי' בהיותם משתדלים בשתית היין ודברים הדומים אשר הם אצל כל אחד מהפעלי' הם עושים זה כמותם וזה גלוי מהחושבי' כל דבר נצוחי ובכל פעל . כי הם ישלימו הפעולות . ע"כ מי יסכל כי הקנינים נקנים מהפעולות אצל כל הדברים . כמעט הוא בלתי מרגיש · עוד אמנם לא יתכן כי העושה הרעות לא ירצה היות רשע . או העושה הנבלה לא ירצה היות נבל · כי אמנם מי שאינו סכל ופעל דברים אשר בהם יהיה רשע : הנה באמת הוא רוצה היות רשע · אבל אמנם אם ירצה אשר הוא רשע לעזוב רשעו. לא יהיה צדיק כרצותו · כי הבריא אשר חלה אם יקרה כן שרצה להתחלו' בהיותו על בלתי יושר ואינו נשמע לרופאים. כי אז היה בידו לבלתי התחלותו ובעזבו דרכו הרעה ועתה לא תהיה (נ"א מעתה לא יהיה) בריא · כמו זה ג"כ משליך אבן לא הי' לו אפשרי לקחתו · ואם היתה התחלתו בו להשליכו ולשלחו · כן אמנם ברשע ובחוטא ההתחלה היתה בידם שלא יהיה כן · ולזה ברצונם נעשו כן · אמנם עתה אינו בהם בלתי היותם כן :

פרק י לא יהיו רעות הנפ' לבד רצוניות . אבל גם כן קצת מהגשמיו' . והם אשר נגער בהם . כי הם אשר מבוערי' במבע לא

כי חליו הנפש ורפואתם הם כחליי הגוף ורפואתם · והנה הבריא אשר בפועל כפו וברצונו אטם אזנו משמוע אל הרופא ושיבב חולי לעצמו במעשהו · הוא זה לא ירפא בהתחרטו על מעשהו כי אם מוכרח לעסוק ברפואות · ככה לא תועיל החרטה בחליי הנפש : בהיותו על בלתי יושר · שהתנהג מנהג בלתי ישר לסבב החלי . כי אז היה בידו · טרם נהג מנהג הבלתי ישר היה בידו שלא להתנהג במנהג ההוא הבלתי ישר ושלא להתחלות : ובעזבו · ולא ירפא עכ"פ בעזבו מנהגו הבלתי ישר ולא ישיב בריא מעתה בלי עסק רפואות . כמו זה גם כן. וכמו כן הזורק אבן לא תועיל חרטתו להשיב האבן אליו אחרי צאתה מידו בזריקה: ואם היתה התחלתו בו · כמו שהזורק אבן הוא סבת הזריקה אף כי יתחרט אחרי צאתה מידו כן כל רשע וחוטא הוא סבת חטאו אף כי יתחרט אחרי עשותו · לכן איננו מועיל תשובה בדיני בני אדם כי תכלית ענשם להנקם מכל פועל רע ברצונו · ואין החרט' משימה פועל הרצוני בלתי רצוני · אולם בדיני שמים תועיל החרטה והתשובה כי משפטי ה' אינ' על צד הנקמה כ"א ע"ד הרפואה ככתוב הרופ' לכל תחלואיכי · ואין רפואה מעולי' לנפש החוטאת יותר מחרטה ותשובה גמורי' בעזיבת החט' ככתוב יעזוב רשע דרכו וגו' וישוב

מרגיש ר"ל בלתי משיג סוף ההשגה : עוד אמנם גם לא יתכן לומר שעושי הרעות והנבלות עם היותם רוצים במעשיהם · עכ"פ לא ירצו להיות רשעים ונבלים · עד שבעבור זה תחשוב פעולתיהם בלתי רצונית : כי אמנם · ההיתר בזה הוא שכל בעל שכל הפועל דברים אשר בעשותם הוא רשע · הנה הוא פועל ברצון ולא יועילהו מה שאינו רוצה להיות רשע : אבל אמנם · גם לא יתכן לומר שהחרטה לבדה תהפוך את הרשע לצדיק וא"כ אין לרשע חטא ומשפט עונש אחר שכל רשע מתחרט אחרי עשותו וחפץ לעזוב רשעו · זה לא יתכן : כי הבריאה וזה אל ה' : שהתחלה היתה בידם · טרם פעלו רע היתה בידם שלא לפעול · לכן היתה פעולתה רצונית אמנם עתה · אחר שפעלו רע אין עוד בידם להיות צדיקים בלתי אם בעשותם כמעשה הצדיקים ולא תועיל החרטה לבדה :

פרק י לא יהיו לא לבד התכונות הנפשיות המה ברצון האדם לפעול דבר והפכו ברב או במעט לקלוף או לרצות לאהב או לשנוא שכל אלה התכונות וכיוצא בם הם ביד האדם להוסיף ולגרוע ולתת חוק וקצב כחפצו אשר ע"שז נקראי' בשם מדות מטעם ויעמדו בעומר וכמבואר בפרקי' הקודמי' אבל

אבל גם לפעולות האדם בדבר התענוגי' הגופניים כמו המאכלים והבעילות המה רצוניות ר"ל ביד האדם ברצונו ינהג בשבח וברצונו ינהג בגנות. והם אשר נגער בהם. שפעולות הגשמיות הרצוני' הם אשר נגער בעושיהם לבלתי עשותם: מכוערים בטבע. מי זה שהטבע

וזה כי הן לו יונח שאיננו סבה לרעתו כי יעשה בעבור העדר ידיעתו מהות תכליתו באמת כי חשבו לטוב. כי התשוקה הסיתה אותו להשיגו: אמנם תשוקת. אמנם התשוקה למה איננה רצונית כ"א טבעית ר"ל כל איש ישתוקק להשיג טוב מה כפי

פועל בו גנות וכיעור בלי רצונו לא נגער בו כמו מי שנולד עור ומחוסר אבר או שנפל לחולי ונפל בו מום זה לא נגער בו אחר שלא ברצונו נפעל בו זה הגנות. אבל נגער במי שברצונו יסבב גנות לעצמו בפועל כפיו או אם ברצונו יושב בטל ומתרשל מקנות טוב מה אשר יכלתו עליו: וכן גם כן אצל החולשה. אין מי ינער בחלוש מטבעו ובמכוער וברע התמונ' והתאר' אבל יחוננהו וירחמהו בעבור שהוכה במכאוב והשיגהו גנות בע"כ. משא"כ השכורים ושאר המריעים בפועל כפם וברצונם שהם נמאסים ונגערי' מרואיה' והנה הנערה והמיאוס תלוים בפעולות המגונות אשר בידינו לפעול אותם או לא: ואם יאמר. ואם יספק אחד לאמר שאין ראוי לענוש לרשע רע כרשעתו · וזה להיותו מוכרח במעשיו לפי דמיונו אשר ישיאהו לבחור בטוב המדומה איש איש כפי דמיונו אשר אין אדם שליט בדמיון למרות נגדו:

ינער בהם אחד כ"א אשר הם להתרשלות ורפיון · וכן ג"כ אצל החולשה והכיעור זרוע התכונה כי אמנם אין אחד מואס לאשר הוא עור בטבע או חולה או מנוגע · אבל יחוננהו · אבל אשר הוא משתית היין או מדברים נעשו על בלתי יושר כל אדם ימאסנו · הדברים אשר הם כיעורי הגוף והם בידינו · הם נמאסים ואשר אין בידינו לא · וא"כ הוא · כך יהיה בדברים אחרים הנמאסים באמת כי רעותם באמת הוא בידינו · ואם יאמר אומר שהכל יכספו מה שהו' נראה טוב · כי אין שליט על הדמיון אבל כמו שהו' כל אחד כן יראה לו התכלית: האמנם אם לכל אחד יהיה הקנין אשר הוא סבה · גם הוא יהיה סבה לדמיון ההו' ואם לא יהיה אחד סבה לעצמו לעשות רע. אבל יעשה זה בעבור סכלות התכלית · חשב כי יבו' לו טוב בעבורו · אמנם תשוקת התכלית אינה בו רצונית כי אם הניאות לטבעו · כמו אשר לו נאות ישפוט בו הטוב · ואשר כפי האמת יתאוה טוב · יהיה מולד טוב ואשר יהיה לו בטבעו בהולדו טוב · יהיה זה דבר גדול וטוב מאד · והנה א"א לקבל מאחר ולא להתלמד אבל כמו שהוא בטבעו כן יהיה. הנה טוב ונבחר הוא הוות לו בטבעו · וע"כ באמת שלם מאד ואמיתי יהיה מולד טוב · אלה הדברים הם אמת למה תהיה המעלה יותר רצונית מהרשע בי לשניהם יהיה הדבר שוה · ולטוב ולרע יהיה התכלית בטבע · או איך אשר יראה · ואמנם אם הנשארים אשר הם בעבור התכלית יעשו איך שיהיו בעבור התכלית לא בטבע כי אם כאשר ידמה לכל אחד ובידו הוא · ואם

הניאות לטבעו הדמיי לנאוף והלבני להתעצל וכיוצ' בזה בכל חטא ואשם: כמו אשר לו ניאות. כפי הניאות לטבעו כן ישפוט בטוב לו: ואשר כפי האמת. מי זה יתאוה טוב אמיתי: יהיה מולד טוב טבע תולדתו טוב. והפך זה המתאוה טוב מדומה וכוזב יהיה טבע תולדתו רע. וכל אחד מוכרח בתשוקתו כפי טבע תולדתו ואי אפשר לשום אדם להתלמד ולשנות תשוקתו מטבע תולדתו כי אם כל אחד כפי המיוסד בטבעו כן תשוקתו. ד"מ מי שגברה בטבע תולדתו האדומי' יגבר בו ההשתוקקו' אל המשגל. ומי שגברה בו הלבינה ישתוקק אל המנוחה והעצלות · וכיוצא בזה בשאר הפעולות הנמשכו' לפי טבע בעליהם: הנה טוב ונבחר · ישוב להתיר הספק האמור ויאמר הנה לפי זאת ההנחה שפעולות האדם בדבר השבח והגנות נמשכי' אחר טבע תולדתו הנה הטוב והנבחר בב"א הוא לפי טוב טבעו. ועל כרחך כל איש שלם ואמיתי

ובהיותו מוכרח לכן איננו ראוי לעונש: שאונס אם לכ"א: ישוב יתיר הספק האמור ויאמר אם כל פועל יקנה תאר קניני על פי פעלו כמו הכותב בכתיבתו והבונה בבנינו: והפועל הוא הסב' בקנין תאר הפעולה ההיא · א"כ איפה יהיה הוא ג"כ סבה לדמיונו אשר יניעהו לפעול הקנין ההוא וזה כי הדמיון לא יתעורר לפעול פעולה חדשה בלתי אם כבר פעל ולקח ערבתו פעם אחת או ידמה ערבתו פעם שנית ויכסוף להדבק בו עוד. על דרך אמרם ז"ל ביודעה ומכירה קאמרינן · וא"כ הפעולה היא סבה לדמיון לא הדמיון לפעולה כסבר' המספיק: ואם לא יהי' אחד סבה לעצמו. אשר עוד יורה שכל הולך בשרירות לבו הוא פעל רצוני

הוא לפי בחירה טבע תולדתו הטוב: אם אלה. אם זאת ההנחה אמיתית למה א"כ יתיחסו הפעולו' הטובות לרצון והרעות לטבע אחר שמשפט ההפכים אחד: הוא: ולטוב ולרע. אם שיהיה לשניהם התכלית בטבע התולדה. או איך שיראה באופן אחר המשפט שוה בשניהם: ואמנם אם הנשארים. אולם אם הפעולות הנשארות ר"ל זולת פועל התכלית · והם המביאים אל התכלית יעשו אותם פועליהם איך שיהיו ר"ל באופן שיהיו נאותים להשג' התכלי' על ידן. ואלה הפעולות הנשארות הם בלתי טבעיו' כ"א כפי מה שידמה כל פועל שע"י ישיג התכלית: ובידו הוא. אלה הפעולות הנשארות המביאות אל התכלית הם ביד האדם ורצונו: ואם התכלית. אף

אם

ואם התכלית הוא טבעי כשיפעל בנשארים נעשה צדיק ברצון ולכן המעלה רצונית · ג"כ השער לא יהיה פחות מזה · אבל באמת הוא רצוני כי כן יהיה ברשע כי יפעל הפעולות אשר בעבור התכלית והם ג"כ בתכלית. א"כ הוא כמו שנאמר המעלות הם ברצון יען כי אנחנו סבת הקנינים אשר מהם נבין לשום תכלית ידוע רצוני: כמו כן יהיה ברעות כי הם שוים כבר אמרנו מהמעלות בכלל וד"מ כי הם אמצעים וכי הם קנינים וממה יעשו וכי הם פעלות דומה לפעולות אשר היו מהם וכי הם בידינו רצוניים כמו שתורה הדעת הישרה · וכי לא יהיו הפעולות רצוניות כמו הקנינים כי הפעולות מראש ועד סוף נשלוט עליהם כשנדע כפי הפרסום אמנם התחלת הקנינים ראשונה · אמנם נשלוט בהם ואח"כ לא נכיר הפרסום כמו שהוא בחלום · אבל יען היה בנו בתחלה להרגיל כן או לא כן · בעבור זה הם רצוניים : בזכרנו כל אחד נאמר מה הם ואיך הם · וכן יהיה גלוי כמה הם · ותחלה נאמ' מהגבור' ·

פרק יא

אמנם ראשונה כבר נאמר שהיא אמצעית בין הפחד וקושי הלבב · אמנם נפחד מהדברים הנוראים · ואשר הם נאמר בהחלט שהם רעים · יען אשר יראו פחד תקות רע ולכן כלנו נפחד מהרעות · כמו רבה רעה והדלות והחולי והשנאה והמות · אבל לא יראה היות

אם יונח באמת שהתכלית הוא טבעי כפי ההנהגה . הנה בעבור פעולות הנשארות המביאות אל התכלי' שהן רצונות כאמור . יעשה פועלם ע"ז ידן צדיק · ולכן תתואר המעלה בשם** פעולה רצונית : ג"כ הרשע · הנה ככה יאמר בפועל הרשע שאם היות התכלית בטבע התולד' . מ"מ המביאים אשר הם בעבור התכלית המה רצוניים . כי לא יהיה פחות ר"ל איננו נופל מהפועל צדיק האומר שהתכלית טבעי והמביאים רצוניים . ולכן יענש כל רשע כי הוא פועל רצוני במביאים אל התכלית . ובזה תבין טוב טעם ודעת לעשות פשר דבר בין הגזירה והבחירה אשר יחדו יכונו בספרי הקודש עם היותם סותרים זה לזה כמו אמרו ית' כי גר יהיה זרעך וגו' . ובאה בקבל' שנענשו השבטי' על מכרם בכסף צדיק וזה כ"א היות התכלית יגזור הנה המביאים עכ"פ רצוניי' כאמור וכן אמרו ז"ל במ"ר וכבר ביארנו בביאורנו על התורה אשר עודנו בכתובים אמרו יתברך כי גר יהי' זרעך ועבדום וענו אותם וגומר . שהגירות היה גזירה · ובעבור שקיימו המצרים מצות הש"ית בזה לכן נותן להם שכר לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו . אך ועבדום וענו אותם היא ידיע' עדיתית הבלתי מחייבת הויתו עכ"פ ככל ידיעותיו יתברך . ולכן נענש עליו כי ברצונו בלי הכרח שעבדם בפרך . ושינוי הלשון לבד על שינוי המובן ר"ל יהי' הוא העת"ד . ועבדום הוא עבר המהופך לעתיד · ובכיוצא בזה כתבו התו' ברכות א' ע"ב ד"ה א"כ לימא קרא ויטהר דוק : וה"נ הוא . ואם הדבר כמו שאמרנו שהמעלו' הם רצוניים בעבור המביאים שאנחנו סבתם ברצוננו להשיג הקנינים התכליתיים על ידם הנה ככה יהי' ברעות בהיותם שוים לכן נשפוט מישרים אשר כל חוטא ענש יענש : כבר אמרנו מהמעלות . ישוב אל התחלת הפרק שלא לבד רעות הנפשיות המה רצוניו' כ"א גם קצת והגשמיות . ומזה עד סוף הפרק יבאר איכות הפעולות הנפשיות בהווסדם בכל פועל ומהם ילמד בפרק שאח"ז לפעולות הגשמיות בדבר הווסדן והנה יאמר כבר ביארנו בפרקי' הקודמים שכל פעולו' מעליית מהנפשיות היא אמצעית בין הקצוות המתנגדות כמו הנדיבות שהיא אמצעי' בין הכילות והפיזור כמבואר בחתימת ושפי לב' מזה : וכי הם קנינים . וכי הפעולות הם קניני הנפש ר"ל תכונותי' אשר קבעה לקנין עולם בה : וממה יעשו' ושנאמר כי הקנינים נעשים בהרגל הפעולו' הדומות · ואיך לא תהיינה הפעולות רצוניות · אם הקנינים המדותיים שתחלת קנייתם ברצון שכוחה מבעליהם . המה רצוניים · ק"ו לפעולות אשר שלטון הרצון עליהם מתחלה ועד סוף אינו דינשיהיו רצוניים: כפי הפירסום · כפי המפורסם בין בני האדם שכל פעולותיהם הם רצוניות ולכן יענישו הרשע ויתנו שכר לצדיק : אמנם נשלוט בהם · בראשי' הוסד המעלה נשלוט על מקנה קנינה בעשותנו התחל' קלה ואח"ז נשכח ההתחלה ההיא למיעו' ערכה בעינינו ולא תעלה על זכרוננו בהיותה בעינינו כחלום יעוף וכרוח עברה ואיננה : אבל יען . אולם בהיות בתחלה בידינו להרגיל נפשנו בדבר הקנין או הפכו לכן הם תחת גדר הרצון וא"כ ק"ו לפעולות שיקראו רצוניים כאמור : בזכרנו כל אחד . כאשר נזכור בפרק שאח"ז כל אחת מהפעולות הגשמיו' נאמר מה הנה ההתחלות נבאר מהותם ואיכותם וכמותם . והנה ביארנו זה הפרק ביאור נאו' וכבר נתקשו בו ב"ר ור"שט קושיא רב :

פרק יא אמנם ראשונה . יבאר מדת הגבורה מהותה כמותה ואיכותה כאמור בסוף הב' שלפנינו : כבר נאמר · ר"ל כבר ביאר מהות הגבורה (בשפי לשני מזה) שהגבורה היא אמצעית בין הפחד וקושי הלב . ולמען דעת אמיתת האמצ' ראה כי טוב הוא לבאר מהות הקצוו' ואיכות' ויאמר דרך כלל כי אמנם כן טבע בנו לפחד מדברי' נוראים מבהילים : בהחלט . דרך כלל מוחלט כולל כל אחד פרטי שהוא יראה מרע' המעותד לבוא : יען . בעבור שיתאוו המפחדים בעין לבם איזה תקות רע המעותד לבוא עליהם : כמו רבה רעה . כמו שיירא המפחד שלא יוציאו עליו לעז ולה"ר או שיעני או יחלה או ישנא לרעיו או ימות : אבל לא

לא יראה : עם היות הגבורה הפך הפחד שהוא רוך לב והיא המעלה אצל זה הפעל . הנה עכ"פ אינו מן הראוי להיות גבור אצל כל הפחדים . אבל ראוי לפחד מקצתם . כי אשרי אדם מפחד מל"הר ודיבה רעה יען בזה ימנע מעשות כל רע כי מי זה אשר פחד הבושה נגד עיניו הוא עז פנים ואיננו נשמר מעשות כל רע ועליו נאמר ולא יודע עול בושת : מרוע אשר יבוא בעבורנו . שאין אנחנו סבה בהגעת הרע ההוא . כי גדר הפחד היא בקש' הסב' על מניעת ההיזק המעותד לבוא והנה הדלו' והחולי הם ענינים מקריים אין לאל ידינו להסירם לכן אפס מקום לפחד בהם . ולא יקרא . מי זה יפזר לעת הצורך ואיננו מפחד מהעוני לא יתואר בתאר גבור שהוא הפך המפחד אבל יתואר בתאר נדיב בעבו' שהתנדב להטיב מטובו לזולתו . אך לא יתוא' בגבור אם הוא מפחד בסכנת המלחמה עכ"פ : בשלוה : בלי גבול ותכלית : מעשות קלון : מי זה יפחד מבוז וקלון ומקנאת המקנא וכדומים להם מעניניםהקלים . זה איננו בכלל גדר המפחד כלל עד שהפכו יקרא בשם גבור . יען הוא דבר קל אין ראוי לפחד עליו כלל : ולא אשר חזק . גם זה הוא גבורה קלה מאד יתגברו בה הקלשים והקטנים מב"א : כי אין אחד . ר"ל שיהיה דבר מבהיל בעל סכנה עצומה עד אין סובל סכנה עצומה ממנה : כי הוא גבול . המות הוא דבר מבהיל נורא מאד להיות קץ כל בשר וסוף טובו ורעתו האמרי . ואח"כ אשר יחרף נפשו למות הוא זה יתואר בשם גבור באמת : אמנם יראה . אבל ירא' שהבלתי ירא מלמות בסערות הים או בחולי מה איננו עדין גבור אמיתי . כ"א המוסר עצמו בסכנת מלחמה למען הצלת הכלל . כי טובת הכלל היא יות' נעל' מכל טוב פרטי : הנה הכל מסכימים · בהיות

היות גבור אצל הכל : כי קצת דברים ראוי לפחד מהם והו' טוב ואשר לא יפחד הוא רע כמו דבה רעה · כי המפחד הוא הגון ובוש פנים ואשר לא יפחד הוא עז פנים . אמנם קצת אנשים וקראו לזה גבור ע"צ ההשאלה כי הוא דומה לגבור באשר הוא בלתי מפחד · ואולם מהדלות אין ראוי לפחד ולא מהחולי · ובכלל בל דבר שלא יהיה מרוע אשר יבו' בעבורנו · ולא יקר' אשר הוא לא מפחד מאלה גבור · אמנם יאמר זה על צד הדמיון · כי אשר שם פוחדים בסכנת המלחמות ואינם יראים מדלות : יקראו נדיבים ולא גבורים להיותם נותנים ממונם בשלוה : גם באמת אשר יפחד מעשו' קלון לבניו ולאשתו או המפחד מקנא' אדם ומהדומי' לאלה אינו מפחד ולא אשר הוא הזק לקהת שבט הוא גבור · אם כן הגבורה היא אצל הדברים המבהירים הגדולים · כי אין אחד שיסבול יותר הסכנות · אמנם הדבר אשר הוא יותר מבהיל הוא המות : כי הוא גבול ולא יראה שהוא דבר טוב או רע אחר המות אמנם יראה באמת שהוא אינו גבור אצל כל מות כמו בים או בחלאים : כ"א בדברים הטובים מאד וזה במלחמה כי אז תהיה הסכנה גדולה וטובה · הנה הכל מסכימים כי לאלה ראוי להיות הכבוד במדינות ואצל הנסיכים בפרט · אמנם יאמר גבור אשר הוא בלתי ירא מהמות הטוב : ואשר יכנסו למות פתאום כאלה ובפרט במלחמה . גם בים ובחלאים מי שאינו ירא הוא גבור : ולא יהיה כמו המלחי' כי כאשר אינם מלחים לא יקוו שלום ויבזו המות אבל אלה יקוו טוב בעבור הנסיון · ג"כ העושים הדברים אשר בהם הגבורה · אבל בא בספינה בדברים כאלה הנפחדים אין בו לא זה ולא זה · הדבר המבהיל אינו אחד בכל הדברים . כי נאמר מבהיל אשר הוא למעלה מן האדם · כי זה אמנם הוא מבהיל לכל בעל שכל · ואשר הוא כפי האדם הוא נבדל בגודל ואשר יהיה בו פחות ויתר · ובזה אמנם

שהחכמה המדינית מיוסדת על ההסכמה בטוב הקיבוץ האנושי כמבואר בפרקים הקודמים על כן יביא ראיה מהמוסכ' לרבי' שהמחרפי' נפש' למות במלחמה בעבו' עמו ובעבור ערי נחלת אבותיו הוא זה ראוי לכבו' מאנשי מדינתו בכלל וממושליו בפרט : מהמות הטוב . המות אשר הוא בעבור הטוב הכללי כאמור : פתאו' · המתקרב למיתה פתאום מפחיד האדם יות' מהמתקרב למיתה הדרגית : גם . גם הבלתי ירא מהמות בים ובחליים לטובת הכלל האמור נקרא גבור : ולא יהי' כמו המלחים . ולא ידמה לחובלי הים ר"ל מוליכי האניות שגם המה מוסרים עצמם לסכנות מות ועכ"ז אינם נקראים גבורים : כי כאשר . וזה כי המסכנים עצמם בים לטובת הכלל אינם מקוים לקבל פרס בעבור הסתכנם . משא"כ אלה המלחים שהם מייחלים שכר טוב בעמלם ובנסיונם רצה לומר בעבור רגילתם לעשות מלאכתם במים רבים לכן לא יתוארו בשם גבורים כי אין תאר הגבור' שייך אלא במי שמתגבר לעמוד במקום סכנה למען הציל את זולתו . ג"כ העושים . וכן כל המסכני' עצמם למען הטיב לבני אדם נקראים גבורים : אבל בא בסכנה . אך המסכן את עצמו ע"מ לקבל פרס כמו אלה המלחים : אין בו . לא יתואר לא בגבור ולא במפחד . כי אינם ממדתו כלל · הדבר המבהיל יבאר מהות הפחדי' כמותם ואיכותם אשר הבלתי ירא מהם יתוארו בשם גבור · ואמר שהם על מיני' רבים : למעלה מן האדם . ר"ל שאין שום אדם יוכל לסבלו בהיותו מבהיל ומפחיד' לכל איש שכל : ואשר הוא : אמנם שאר הפחדי' הנאמרים בערך אל האדם המפחד . הם נבדלים זה מזה בפחות ויתר : ובזה אמנם . ובזה הערך האמור יבחנו הדברים המאמנים את פועלם באמת או בשקר :

הגבור

אמנם בדברים המאמצים · הגבור לא יבעת
כאשר הוא אדם כי ירא מהדברים אשר ראוי
לאדם ליר׳ מהם ואשר יסבול להיות אדם
זה תכלית המעלה ויהיה ביראה פחות ויתר
גם מהדברים בלתי מבהילים ולירו׳ מהם הוא
מחוטאים · אמנם זה שאינו ראוי · וזה לא
כמו שראוי · וזה אמנם לא מתי · היא והדומים
לאלה נבזה הוא אמנם אצל הדברים המאמצי׳
ולכן הסובל (ג"א הסובל) הראוי ובעבור הראוי
מה ויירא כראוי · ומתי הוא ראוי · ובזה הוא
מתאמץ הוא זה גבור · כי אשר כפי הראוי
פועל וסובל הוא גבור · אמנם תכלית כל
פעולה הוא כפי הקנין · כי הגבורה הוא
טובת הגבור · וזה תכליתה . כי כל דבריו
אל התכלית · כי הגבור באמת בעבור טוב
יסבול ויפעול · וזה לפי הגבורה ואשר הם
יתרים אמנם בפחד אין לו שם · כבר נאמר
במה שקדם כי רבים הם אין להם שמות בלי׳
יון · אמנם יהיה מהם שאינו ברי׳ ובלתי
מרגיש כאב ולא יפחד מדבר · לא כי תרעש
הארקולא בשנ׳ הים גליו כמ׳ שאמ׳ סילת"אש
ואשר הוא יתר באומץ אצל הדברים
המבהילים הוא קשה לב . אמנם יראה בעל
זדון היותו קשה לב וידמה להראות גבורה
כמו שהו׳ גבור אצל הדברים המבהילים כן
זה רוצה להידמות · ובכל אשר הוא יכול
הוא מתדמה · ובעבור זה יהיו רבים מאשר
הם נראים קשי לב רכי לב · כי אלה קשי
לב לא יסבלו המבהילים · אמנם אשר הוא
יותר בפחד הוא רך הלבב יען כי הוא ירא
ממה שאינו ראוי · וכאשר איננו ראוי · וכל
הדברים כאלה יבואהו · הנה זה יחסר באומץ
ויעדיף בעצבי · וזה יותר מפורסם · מתיאש
באמת הוא רך הלבב · יען כי הוא ירא מכל
הדברים · הגבור הוא הפכו · כי באומץ הלב
תיטב תוחלתו · ואמנם אצל אלה א"כ הם
רך הלבב וקושי הלבב וגבור · אבל הם
מובדלים

הגבור . השלם באדם אשר ראוי שיתואר בשם גבור הוא
זה אשר לא יפחד מדברים פחותים שאין לו לפחד מהם
כפי מדריגתו : כי ירא . אף כי יירא מדברים מבהילי׳
שראוי לאדם כמותו לירא מהם : ואשר יסבול בתנאי
שיתגבר על הענייני׳ המבהילים אשר יוכל לסבל׳
להשאר על מדריגתו : זה
תכלית המעלה , מי זה
ינהג ככה שיתגבר ולא
יפחד ממה שאינו ראוי
לפחד ממנו ויפחד מהראוי
כאמור ... זהו תכלית
מעלת הגבורה : ויהיה
ביראה . ולפ"ז יהי׳ ביראה
פחות ויתר ר"ל ב׳ קצוות
ואמצעי ככל התכונות
הנפשיות . הקצה הראשון
והפחות הוא רך הלבב ·
הקצה האחרון והיתר הוא
קשי הלבב . והאמצעי
הוא המתגבר על מה
שראוי להתגבר ומפחד ממה
שראוי לפחד כפי מה
שהוא אדם כאמור : גם
מהדברים . איש הירא ורך
הלבב מדבר שאין ליר׳
ממנו ר"ל שאין הדבר ההוא
ממהות המבהילי׳ כלל הוא
זה נקרא חוטא . וכן
אמרו ז"ל ע"פ פחדו בציון
חטאים . כי ראוי לאדם
להתנהג במדה נכונה בכל
תכונות נפשו והמקצר
נקרא חוטא : שאינו
ראוי . יש שם בעלי מדות
גרועות ונבזים בכל אחד
משני הקצוות . א׳ בקצה
הראשון והפחות הוא המפחד
מדבר שאין ראוי לפחד
ממנו כלל . או שהוא מפחד
יותר ממה שראוי לפחוד
ממנו . או שהוא מפחד
בלא מתי ר"ל בלא עתו ·
וכזה אמנם אצל הדברים
ההאמצעים ר"ל בקצה היתרון
שיתגבר על דבר שאינו ראוי או יותר מהראוי או
בלא עתו · כל אלה הם גרועים ונבזים ר"ל בוזים
דרכיהם להתפעל התפעלו׳ נפשי שלא כדת : ולכן
הסובל . ולכן תהיה המעלה אצל האמצעי ר"ל הסובל
הראוי לסבול׳ ובעבור טוב ידוע . וירא ג"כ ממה שראוי
לירא · ומתגבר בעת הראוי להתגבר . הוא זה יתואר
בשם גבור : כפי הקנין כפי התאר שיקנה הפועל
אם טוב ואם רע · ר"ל שתהיה הגבורה

עכ"פ לטוב וזה כי אם איננה לתכלית טוב לא תהיה
לה שם בגבורה כענין המלחים האמור : ואשר הם
יתירים בפחד . רכי הלבב אשר להם יתרון בקצה
הפחד אין להם שם תאר בל"י כמו שיאמר בואר
לשני מזה : אמנם יהי׳ מי שאינו בריא . אחר שזכר
הקצה הא׳ שהו׳ המפחד
מכל דבר קטן . זכר עוד
הקצה הב׳ והוא הבלתי
מפחד מכל דבר אפי׳ גדול
כרעש הארץ ושערי׳ הים
וזה לחסרון הרגשתו בערך
השינוי׳ המסובבי׳ . אלה
הקצוות הנזכרים הם ב׳
הקצוות האילוניים . ועוד
יזכור קצות פנימי׳ : ואשר
הוא יותר באומץ . הוא
הקצה הפנימי שאחר הבלתי
מרגיש שהוא מתאמץ
ואיננו מפחד מרגשתו
הדברים הנוראים משא"כ
הבלתי מרגיש שלפניו שעם
היותו בלתי מפחד זהו
להעדר הרגשתו בדבר
המבהיל: בעל זדון. כל איש
זדון המורד באדוניו מתראה
כגבור בלתי מפחד ממנו .
ובכל אשר הוא יכול .
מתדמה לגבור כפי יכלתו
ואם הוא חלש באמת ולכן
רבים מרכי הלבב יתראו
קשי הלבב : כי אלה קשי
לבב . כי אלה המתראי׳
קשי הלבב ניכרי׳ לעיני
הבחי׳ בהיות׳ בלתי סובלי׳
הדברים המבהילים כמו
קשי הלבב באמת : אשר
הוא יותר בפחד . זהו
הקצה הפנימי הב׳ שאחר
הפוחדי׳ בשלוה והם בני
בלי שם שזכר : ממה שאינו
ראוי . מדבר קל שאינו
שוה לירא ממנו . או בעת
שאין ראוי לפחד : וכל
הדברים . אשר יבואהו
כמגרעו׳ האלה האמורי׳ ר"ל שהוא מפחד מהבלתי ראוי:
הנה זה . רך הלבב האמור מחסר את נפשו מהתאמץ
ולהלחם נגד המקריים ומוסיף בעצב מיראתו אותם :
וזה יותר מפורסם . והדבר מפורסם מאד שהיראה
תתן עצב : מתיאש . המתיאש מבקשת הישועה בכל
צרותיו הוא זה יתואר בשם רך הלבב : והפכו הגבור
אשר יקוה לתשועת ה׳ ועל בטחונו יתגבר לתגלות
עלילות דברי׳ להתגלגל תכף כל רע : אבל אלה . אבל

היאוש

מובדלים בזה · כי אלה יעדיפו ויחסרו (כ"א גם אלה יקצרו) · ולזה האמצעי כראוי קשי לב הם רועשים נרוגזים קודם הסכנות וכשהם בהם נזורו אחור : אמנם הגבורים · בפעולות הם מתירים אבל קודם הם שוקטים : וכמו שנאמר הגבורה היא אמצעית בין קושי הלב ורכות הלב בדברים הנזכרים והגבור יסבול יען אשר יכסוף הטוב או יברח מהביעור . אמנם לברוח מהדלות או תאות דבר או בעבור דבר מעצב זה אינו גבור אבל הוא יותר רך הלבב כי האמנם הרכות הוא לברוח מן הדברים המגיעים כי לא יסבול זה בעבור הטוב כי אם לברוח מהרע · הנה הגבורה תוודע מהנאמר ·

פרק יב

אמנם ימצאו אחרים על ה' פנים : הא אשר יעשו אנשי המדינה · וזה דומה מאד לגבורה כי אמנם יראה אשר יסבלו הסכנות אנשי המדינות בעבור הדברים אשר מהדתות . מהגערות וההרפות בעבור הכבוד ולזה יראו חזקים מאד אצל מי אשר רכי הלבב נקלים והגבורים נכבדים : והנה אומ"יראש אמר : איק"טור פולי"דרוש בתחלה ישים עלי אשם : ודיאו"מירוש אמד יאמר איק"טור לפני אנשי טרו"יא מתהלל סיט"ריש . אמנם טלפני הוא בורה · אמנם ידמה זה לאשר נאמר ראשונה אשר יעשו בעבור המעלה · כי זה יעשו בעבור הבושת ולתשוק' הטוב אשר הוא בעבור הכבוד ולברוח מהחרפה המגונה · ואמנם ישים אדם גם המוכרחים מהראשים על זה · ואלה הם יותר פחותים · כי אלה לא יעשו מפני הבושת כי אם מפני היראה · ולא יברח מהמגונה כי אם מהצער : כי האדונים יכריחום כמו שהו' אומר איק"טור · אשר אמצ' ירא חוץ מהמלחמה : אעשה אשר לא יהיה ראוי לברוח מהכלבים · ויצוו אם יגזר אחור יבום וכן יעשו וישימו חומות וחפירות וכדומה להם יסדרו תחלה ויכריחו הכל : אמנם ראוי שלא יהיה גבור כי אם בעבור שהוא טוב · אמנם יראה

היאוש והתוחלת : קשי לב . קשי ההכנה למלוא עילה להנצל מכל רע . מנהגם להתעורר במריבות ונעקות על כל צרה בטרם תבוא ואחרי בוא' ימוגו אחור כי אינם יודעים למלוא תואנה להנצל מהם והגבור הוא הפך זה ישתוק בטרם בואה ויזדרז להלחם נגדה בתחבולות בעת בואה : וכמו שנא' : ולפי האמור תהי' הגבורה אמצעי' בין הקושי והרכו' : והגבור יסבול : עוד יזכור הבדל א' בין הגבור ורך הלבב . והוא כי לפעמים יתראה רך הלבב באמר האבירות והחלש יאמר גבור אני . והוא שהחלש יסבול לפעמים צער ארוך לאחר זמן למען ברוח מהצער המגיע לשעתו . וכל זה מרכות הלבב אשר לא יוכל לסבול הצער לשעתו . משא"כ הגבור שהוא סובל הצער למען השגת טוב אמיתי או לברוח מרע וגנות אמיתי כמבואר במה שקדם : הנה הגבורה · מהאמור במה שקדםכתבאר גדר הגבורה : .

ומן מולא הדברים תשכיל שכל הדברים שנאמרים בזה במדת היראה אשר ברך הלבב המה הפכיים במדת היראה אשר ביראת ה' . א' היראה הנאמר פה הוא רךהלבב המתנגד לגבור אולם היר' דבר ה' הוא עלםהגבור הכובש את יצרו : ב' יראת המזיק תתן עצב לבעליה וקוצר ימיםמשא"כ יראת ה' שתתןשמחה ואורך ימים ככתוב וגילו ברעדה · ונאמר יראה ה' תוסיף ימים . ג' כל יראה סבתה הסכלות בדבר ההצלה . משא"כ יראת ה' שהיא חכמה והצלה מדבר רעה ככתוב הן יראת ה' היא חכמה . ד' יראת המזיק יש לה הפסק בהיותה תלויה בדבר המזיק ובהבטל דבר המזיק תבטל היראה משא"כ יראת ה' ככתוב יראת ה' טהור' עומדת לעד :

פרק יב אמנם ימלאו אחרים . אולם ימלאו גבורי' זולת הנאמרים בפ' הקודם אחרים

והם חמשה מינים . הא אשר יעשו : המין הא' המה הגבורים אנשי המלחמה אשר יתגברו להלחם בסכנו' למלא' כבוד בעיני השגנים או שלא יהיו עכ"פ לחרפות בעיניה' : ולז' יראו בעבור השג' הכבוד או השר' החרפ' יתראו גבורי' לפני שרי הצבא המכבדי' הגבורי' ומבזים רכי הלבב: והנה אומי'רוש זה תחלת הסיפור ושם נאמר מתהלת גבורת המלחמה : יאמר איק"טור · איק"טור שיפ' איקסיט"רים היה מתהלל לפני אנשי עיר טרוי' שאחד משרי הצב' המלחמה אשר נלחם בו ברח מלפניו · ועל זאת יתקלס בו על רכות לבבו בברחו מפניו : אמנם דמה זה · הגבור מהמין הזה ידמה להגבור האמור בפ' הקודם · יען שגם התגברות'להשיג כבוד משרי הצב' או לברוח מהחרפ' שהם מעלות נפשיות · והנה זה המין איננו נכלל בכלל האמת המיני' להיותו דומה בעינו למעלות הגבורה האמור בפ' הקודם : ואמנם ישים אדם · אולי יחשוב מי לומר שכמו שהראשונים המסכנים בהלחמם למען השגת כבוד או למען ברוח מהבושת נקראים גבורים באמת · כן אלה הבאים בסכנת מלחמה בעבור ההכרח ר"ל שהם מוכרחים לבוא בסכנה משרי הצב' · הם ג"כ גבורים · על זה ישיב לאמר שאלה המוכרחים מפני היראה הם פחותים מהנלחמים מפני הכבוד האמור וזה כי בהכרח מפני הצער גם החלש יאמר גבור אני ואיננה תכונה דביק' בנפש ר"ל להשיג טוב נפשי כמו הראשוני' שתכליתם להשיג כבוד ולברוח מהחרפ'

והוא טוב הדבק בנפש. איק"טור שם שר צבא אחד והי' מכריז בעם הצבא שאמר מי האיש הירא וירך הלבב ממערכו' המלחמה יענש ויעשו חיל וחומה סביב לאנשי המלחמה : בעבור שהוא טוב · אין מגדר הגבור כ"א להשיג טוב נפשי משא"כ אלה כאמור : אמנם יראה כי הנסיון · זהו המין הב' והטעם יראה

שהנסיון והרגל יתן הגבורה לבעליו בהיות׳ יודעים מלאכת הכיבוש במלחמה איככה יערכו אנשי הצבא ואיך יבנו דיק ויורו המורים על כל פינה וחולתם מעכסיסי המלחמה אשר נסו והרגילו את עצמם בה : ידיעה הגבורה · כן היתה דעת סוק״רטס שידיעת מלאכת הכיבוש היא עצם הגבורה עד שכל מהיר במלחמו בעבור שהוא רגיל ולמוד בה יקרא גבור · וכן היו אחרים בדברים אחרים · ואחרים חשבו שהגבורה תלויה בדברים אחרים מידיעת דברי המלחמות : הפרשים · הפרשים רוכבי הסוסי׳ יתראו גבורי׳ במלחמה יעשו ענינים כפלאים אשר יעזרו בהם לשמור את עצמו ולהכות אויביה׳ ויסבלו כובד כלי זיין בלי עמל וסבל. ויהיה זה · ובאמת אנשים המה ואינם רק מלומדי מלחמה ודומים לאיש מזוין לוחם עם איש אין עמו כלי זיין או להלחם איש מהיר יודע תנופת חרב ונענועה · עם איש בלתי יודע בטיב ההתאבקות בחרב · וכל זה איננו מסבת הגבור׳ הבא מאבירות הלבב ועוצם בנין הגוף וחוזק האיברים אבל יד ההרגל תעשה הזאת אשר אין לו מבוא בגבור׳ והעד שהפרשי׳ כאשר יראו עצמם בסכנה במלחמ׳ ינוסו כי קלים המה לנוס על סוסיהם · ואנשי המדינ׳ האמור בקוד׳ יחרפו את נפשם למות למען לא יבושו · ולא יבחרו בתשועת הנים׳ : ואלו אמנם · הפרשי׳ מוסרי׳ עצמם לסכנ׳ בתחל׳ יען יראו את עצמם בתור הגבורי׳. ואחרי אשר יכירו חלישות׳ יברחו מן המות אשר יפחדו ממנו יותר ממה שיפחדו מהגנות והכיעור אשר ישיגום בברחם והגבור · משא״כ הגבור שיירא מגנות הבריח׳ יותר ממה שיירא מהמות על כן נבחר לו מות מבריח׳ : אמנם הקצף . זהו המין הב׳ והטעם יראו שהכעס יתן הגבורה לבעליו יען יראה שכל גבור פועל בקצף על כן ידמו לאמר כמו כל גבור מתקצף. ככה כל

יראה כי הנסיון אשר אצל כל הדברים שהו׳ גבורה · והנה סוק״ראט חשב היות הידיעה הגבורה · וכן יהיה אחרים בדברים אחרים · אמנם בדברי המלחמות הפרשים · אמנם יראו דברים במלחמה שהם דברים דקים והם יכולים לשמור עצמם ולהכות את שכנגדן · והם יכולים לסבול כלי זיין ודברי׳ אחרי׳ להם אשר בהם יוכלו עשות ולא יסבלו . ויהיה זה כמו אם ילחמו לובשי כלי זיין עם הערומי׳ והיודעי׳ להתאבק הם עם ההדיוטות : כי כמו אלה המעשי׳ לא יהיו היותר נלחמי׳ יותר חזקי׳ · אבל אשר הם בעלי כח ולהם גופים טובי׳ מאד : הפרשי׳ הם כמו רכי הלבב כאשר תתפשט הסכנה ויחסר להם הרבוי וההכנות הנה ראשונה יברחו ממנה · אמנ׳ אנשי המדינות במשמרות׳ ימותו כמו שקרה באיר״ימון · כי לאלה אמנ׳ נראה להם מבוער לברוח ונבחר להם המות מזאת התשועה ואלה אמנ׳ בתחלה נכנסו בסכנה כי חשבו שהם יותר טובי׳ · וכאשר הכירו ברחו מן המות אשר יראו ממנו יותר מהמגונה · והגבור אינו כן · אמנ׳ הקצף יבו׳ בגבורה כי יראה שהם גבורי׳ אשר יפעלו בקצף כי הם דומי׳ לחיות רעות אשר יקומו על המכי׳ אות׳ כי הגבורי׳ בהם (כ״א הגבורה בהם) מין מהקצף · כי הקצף פתאו׳ יבי׳ בסכנות · על זה אמר אומירוס המעלה תתערב עם הכעס ותרים המעלה הקצף׳ אמר עוד אמנם שלחו שלהבת הום בנחירי׳ וירתיחו הדם · כל אלה הדברים יראו כי הקצף יקומם וירגיז פתאו׳ · אמנם הגבורים יפעלו בעבור טוב והקצף יעזר׳ לפעול כמו החיות אמנם בעבור הצער אשר יגיעו׳ או בעבור היראה · כי אם היו ביער או באגם לא יבואו לעשות זה לכן אינם גבוריי׳ כאשר הם נדחי׳ אל הסכנות מפני הכאב או הכעס כי לא יקדימו מראות דבר מהסכנות · כי א״כ יהיו

מתקצף גבור מה שאין הענין כן . כי המתקצפים דומים לחיתו יער אשר בקצפם יתקוממו על המכים אותם לנקום נקם לא לתקות דבר טוב כמו הגבור האמיתי כאמור : כי הקצף׳ כי ההבדל שבין הגבור והמתקצף הוא שהמתקצף לא יעשה מעשהו בהשכל ודעת הבחירה השכלית ובמתינות כ״א במהירות ובהלות ועי״ז נקראים נמהרי לבב . ככתוב כעס בחיק כסילים ינוח . וכן אמרו ז״ל כל הכועס חכמתו מסתלקת ממנו . והוא הדבר האמור בזה שהקצף יביא את בעליו בסכנה פתאום · משא״כ הגבור שהוא עושה מעשהו במתינות ובבחיר׳ שכלי׳ : המעלה תתערב עם הכעס· מעלת הגבור׳ תתחבר עם הכעס ותתרומם בקצף ר״ל שהכעס יעורר הגבור׳ ע״ד הכתוב חימה אין לי וגו׳ : אמנם שלחו . כן היה רגיל לזרז אנשי מלחמתו ויצוום שיבעירו להב׳ שלהבת הכעס ויעלו עשן באפם למען התעורר הגבורה לרגלו · כל אלה · מכל זה נראה שהקצף ירגיז את בעליו פתאום · משא״כ הגבורים שהם פועלים גבורתם בעבור השגת טוב לא בעבור הקצף לכן יעשו מעשיהם במתינות אך יעזרו בקצף לעורר גבורה כחיתו יער עד״הכ גור אריה יהודה : אמנם בעבור הצער . אולם יבדלו מן החיות · הוא שהחיות פועלים גבורי׳ בעבור הצער שמכים אותם או בעבור היראה המעותד נגדם במקום שהם כלואים בו ולמעצרים בכלאם . והעד על שעלם להלחם זה על זה בבית כלאם בעבור הצער הוא כי בהיות׳ בשדה וביער בלתי כלואים לא ילחמו רק יטרפו טרף לפי אכלם . וזה בעבור שאין להם צער : אשר הם נדחים . בעלי הכעס הנדחים פתאום להלחם על הסתכנם בעבור כעסם או כאבם · אינם גבורים בעבור זה : כי לא יקדמו . יען אינם רואים את כל תאותה בעין הבחינה טרם הלחמם איך ילחמו כ״א בפתע פתאום נדחי׳ להלח׳ כאמור : כי א״כ . ואם

איננו

יהיו גבורי' החמורי' כשהם רעבי' כי גם אם יכו' לא יצאו מהמרעה · גם הנואפי' בעבור התאוה יפעלו באומץ גדול באמת אינ' גבורי' אשר בעבור הכאב או הצער הם נדחי' אל הסכנות · אמנ' יראו יותר טבעיי' אשר בעבור הכעס · אשר הקדם להם קבלת הבחירה אשר בעבורה יפעלו היא הגבורה · והאנשי' יכאבו בחמתם וכאשר יתנקמו יתענגו · ואשר הם פועלי' בעבור זאת יקראו לוחמי' לא גבורי' כי לא יפעלו בעבור הטוב והראוי כי אם בעבור נקמתם · אבל אמנ' קצת דמיון להם · גם לא הפועלי' לתוחלת טובה הם גבורי' . כי בעבור אשר נצחו רבי' פעמי' רבות הם בוטחי' בסכנות · אלה דומי' לגבורי' כי שניה' אמיצי' · אמנ' הגבורי' הם אמיצי' בעבור הדברי' הנזכרי' אלה בעבור חשב' שהם יותר טובים ולא יקר' דבר מנגד שיברחו ממנו · והם כמו השכורי' כשיקוו טוב יפעלו וכאשר לא יקוו אות' כאלה יברחו · אמנ' הגבור הוא סובל הדברי' אשר הם מבהילי' לא הנראי' . בעבור הטוב וסור מהמגונה · ואמנ' לפי הנאמר יותר נראה חזק וגבור אשר הוא עומד במגורות הבאות פתאו' מאשר הוא בדברים הנגלי' קוד' כי זהו יותר מהקנין אשר הוא פחות בהכנה כי הדברי' אשר קדם להם היות' נגלי' כל אחד יבחר אות' בשכל והיקש · אמנ' הבאי' פתאום לפי קנין · גם יראה גבורים אשר יעשו בבלי דעת ואינם רחוקים מאד מאלה אשר יפעלו לתוחלת טובה אבל הם פחותים אם יכירו אותם כי אין להם מעלה כלל כי העושי' זמן מה . אבל אלה הפחותים אם יכירו . כי הוא אינו דבר מאשר דמו יברחו . כמו שקרה לאנשי ארג"וזא אשר דמו שהיו נופלים על אנשי ליסי"ניא ומצאו שירו"ביש . ואלה יקראו גבורים . כי הם דומים לאשר הם גבורים :

פרק י"ג אמנם אצל ההתקוממות והמגורות תהיה הגבורה . איננה שוה בשניהם כי היותר אצל

איננו כבה יהיו החמורים הרעבים והנואפי' גבורים להיותם נדחים אל הסכנות ומובלים רעות בעבו' צער או תאותם : אמנם יראו יותר טבעיי' : הפועלים בעבור הכעס יראו כפועלי' בטבע . ר"ל כמו אם הסורפת בטבע ולא ברצון כן הפועלים בכעסם לכן לא יתוארו בגבורה : אשר תקדם . אולם אשר יקדימו הבחירה השכלית טרם ילחמו אלה יתוארו בשם גבורים : והאנשי' יכאבו . אך הכואבים בכעס' ומתענגים בנקמת' נקראי' לוחמים . והנה כל גבור לוחם אך לא כל לוחם גבור : קצת דמיון . הלוחמים בכעס דומים קצת לגבורי' וזה בהיראות' נלחמים בגבורת הכעס כמוהם אך לא בבחירה שכלית כמוהם : גם לא הפועלים לתוחלת . זהו המין הד והטעם גם הבוטחים על חילם וכחם בהיותם שנסו את עצמם הרבה פעמים ונצחו את הנלחמי' בם . וע"כ ימסרו את עצמם בסכנ' להלחם . אלה איפה לא יתוארו בשם גבורים . אף כי ידמו להם קצת בהיותם אבירי לב . עכ"ז לא ידמו אליה' וזה כי הגבורים באמת ימסרו א"ע בסכנות להרוג או ליהרג בעבו' השגת הטוב . ואלה ימסרו א"ע בעבו' בטח'על חיל' וברב כחם בחשבם' לא יקרה אותם דבר מתנגד אשר יבריחום : והם כמו השכורים · כמו שהשכור ידמה את עצמו מלך על כל בני שחץ כל אלה הבוטחים ידמו א"ע גבורי' בשקר : כשיקוו טוב . כי אלה המייחלי' לוחמים בעבור תקותם וכאשר יראו א"ע באפס תקוה יברחו . מפא"כ הגבורי' האמתיי' שיחרפו נפשם למות בעבור הטוב ומובלים הדברים המבהילים באמת . לא הנראים ר"ל המתראים מבהילים אך לא באמת : בעבור הטוב . וכל זה יעש' בעבו' השגת טוב או לסור מהמגונה : במגורו' הבאו' פתאום · בפחדי' פתאומיי' והטעם המתגבר לעמוד כנגד פחד הדרכי' ר"ל הידוע מקודם . יען כי הפעולה הטובה הפתאומית מאפס הפנאי ליסוב הדעת תורה על קנין התכונה הנפשית הטובה היא ר"ל היותו מלומד מלחמ' ורגיל בגבור' עד שאיננו צריך להכנה רבה כמו הבלתי רגיל . מפא"כ הידו' מקוד' שהגבור מכין א"ע הכנה רבה יות' מהקנין אשר בנפשו . ואין זה דומה להפועל בקנין פתאום · כי פועל הקנין תפיל את בעליו ברע על הרוב . מפא"כ פועל הקנין וההרגל : גם יראו גבורי' זה המין הה והטעם המתגברים על הנלחמי' בם בבלי דע' כח ועוצ' הנלחמי' ואינ' רחוקים . ואלה ידמו למינהד' והם בעלי התוחל' האמור . אבל אלה הם פחותים מבעלי התוחל' . וזה כי בעלי התוחל' ילחמו זמן מה ר"ל עד יראו את עצמן נופלים לפני אויביה' אשר אז יתברר להם שאין ממש בבטחונן מפא"כ אלה הסכלים אם יתברר להם עוצ'הנלחמי' ינוסו בראשי' הנ'חמם : אם יכירו אותם אם יכירו עוצם לוחמיהם ינוסו בעבו' שאין להם מעל' הגבורה כלל : כי העושי'. בעלי התוחל' עושי' מלחמ' זמן מה כאמור מפא"כ הסכלים כאשר יתברר להם שאשר דמו ר"ל אשר חשבו איננו אמיתי יברחו : אלה . אלה המינים החמש' ידמו לגבורים עם היות שאינם גבורי' אמיתיי' :

פרק יג אמנם אצל ההתקוממות

אולם הגבורה תחלה לב' מינים א' ההתקוממו' כנגד זולתו לקחת טובו מיד' בחזקת יד המלחמה . ב' המגורו' והפחד אשר ילחמו הפוחדים כנגד הבא לקחת טובם מידם : אבל איננה שוה . עם היות הגבור השוה שאצל שניהם היא הגבורה עם כל זה לא ראי זה כראי זה כי יותר תיראה הגבורה אצל המגורות מאצל ההתקוממות · וזה כי המתקוממים לא יקומו על זולתם בלתי אם יראו את עצמם חזקים לקחת טוב העם אשר ילחמו עליהם מפא"כ

אצל המגורות אשר מאלה לא יבהל ועומד נגדם כראוי הוא יותר מאשר אצל ההתקומ' בסבלם כמו שנאמר. הדברים המעציבים יקראו גבורים : על כן הגבורה תתחבר עמה העצב ועל יושר תתהלל : כי יותר קשה הוא לסבול הדברים המעציבים מהתרחק מהתענוגים · יראה באמת אשר בגבורה תכלית בו עונג . אבל בעבור הדברי' אשר סביביו ימס כמו שיעשה בפעולות התתאבקו' כי תכלית המאבקים עמו עונג אשר בעבורו ישיג עטרה וכבוד . אבל כשהמוכים יכאבו אם הם בשריים . כי בכל עמל ויגיעה העצב . ואלה הם רבים והעונג מעט ובעבור זה לא יראה העונג וכזה הוא אצל הגבורי' · כי המות והמכות יעציבו הגבור אבל הם ברצונו . כי אמנם יסבול זה כי טוב הוא . או להתרחק מהמגונה . וכאשר יהיה לו יותר שלימות המעלה ויותר יהיה מאושר יהיה יותר נעצב על המית : כי הוא יודע כי הוא יותר ראוי לחיות ויותר יהי' משולל מן הטובות . אמנם זהו דבר עצב . אבל עכ"ז לא יחסר מהיות גבור . אבל אולי יותר יען כי יבחר הטוב אשר במלחמה קודם לשאר הטובות כי אמנם לא יקום ולא יהיה בעל המעלות לפעול בעונג כי אם לבד בהשגת התכלית · הפרשים אולי לא יהיה להם דבר מונע ואם אינם כמו שאמרנו שיהיו טובים מאד אבל הם פחותים בגבור' . כי היו יותר טובים אם לא ישימו לב לטוב אחר . אבל אמנם הם מכינים עצמם לסכנות וממירים החיים בשכר מועט · כבר אמרנו מהגבורה מה היא . אינו קשה לקחת משל אשר אמרנו :

פרק יד אחר זה נדבר מההסתפקות כי יראו אלו המעלות

היותם בחלקים בלתי מדברים . יען אשר האמצעי אצל ההנאות כבר אמרנו שהוא ההסתפקות (ג"כ והוא פחות ואיכו דומה לאשר אצל העצבים) אמנם אצל ההנאות . יתבארו נפשיים

משא"כ אשר אצל המגורות שלא יתגברו להלחם באויביהם מפחדם עד יתגברו גם יען ידעו שהמתגברים להם יד חזקה ועכ"ז יתגברו נגדם וזה יורה אשר לבם כלב האריה לא יבהל ולא ימס : אשר מאלה . ר"ל מהמתפחדים הבלתי נבהל ועומד כנגד המתקוממי' הוא יותר גבור מהמתקוממי' בסבל' העצב : כמו שנאמר . וא"כ לפי האמור שהסובלים הדברים המעציבי' נקראי' גבורים . לכן יהיו הגבורה והעצב אחים וריעים : ועל יושר . כי אשר יגורו סובלים העצב בהלחמם כי חלשי' המה והמתקוממי' מתרחקים מהעונג לבד אשר היו נתענגים בם טרם הלחמם אך עכ"פ לא יסבלו עצב בבטחם על גבורתם' ולפ"ז צדקה הגבור' אשר תתהלל על כל המדות הנכונות : וזה בהיות כל מדה נכונה לעזור בעונג . והגבורה לסבול העצב ומהמבואר כי יותר קשה לסבול העצב מהתרחק מהעונג לכן מדת הגבורה עלתה על כולנה והיא תעני' את כל יושר במדו' ובין איש לרעהו כפי גבורת המלכים אשר יחוקקו צדק והמשכיל במדיני' יבין זה : תכלית בו עונג . נראה כי במדת הגבור' השג' התכלי' הוא העונג . אבל המביאי' אל התכלית ימסו את לב הגבור . כאשר הענין במתאבקים פיכ"טין בלעז שהגבור מתענג בהיותו משיג עטרה וכבוד : אבל כשהמוכים . אך בעת ההתאבקות ישיגו כאב להיותם בשר ודם בעלי הרגשה : ואלה . העצבים רבים מהעונג עד שלא יתראה למיעוטו : וכן היא מדת הגבורה תגדל תפארת' בהתגבר' על העצבי' הרבי' ותקטן בהתגברה על העונג המעט : אמנם יסבול . אך יסבול העצב אם להשיג טוב או להתרחק מהגנו' : וכאשר יהיה . וכל גבורה שתהיה תכליתה השגת שלימות יותר נעלה מזולת' יהיו בעליהם יות' מאושרי' מגבורים זולתם והם עצבים ממות יותר מזולתם בהיותם יודעים שיאבדו טובה הרבה במותם יותר מזולתם : אבל זהו דבר עצב : עם היות המות לזה הגבור דבר עצב מאד' עכ"ז לא ירך לבבו : אבל אולי · אבל יתכן שכמו זה יתואר יותר בגבורה מזולתו מהגבורים יען יסכן את עצמו למען רב טוב יותר מזולתו שהוא התכלית והכל הולך אחר התכלית לפי רוב כמותו ואיכותו · הפרשים : הפרשים אין להם מונע מהיותם גבורים מעולים עם היות שאינם במדריגת אנשי המדינה כאמור בזה הפרק · אבל יש להם פחיתות אחד במה שמסכנים א"ע לטוב אחר ר"ל לטוב פחות הערך כמו בשלול שלל מה אשר אינגו שוה בשכר הסכנה : כבר אמרנו · כבר . ביארנו בזה הפרק מה שיש שיש בו די לידע ממנו גדר הגבורה ולקחת עליו משל מהנדברים :

פרק יד אחר זה · אחר שביאר בקודם מדת הגבורה שהיא כחם וראשית אונם של כל המדו' להתגבר עליהם לנהלם בדרך ישרה ככל אשר תאמ' הבחירה השכלית וכמ"ד איזה גבור הכובש את יצרו. על כן סמך אליו מדת ההסתפקות אשר תלמד את בעלי' לעצור' בעונג ולהסתפ' במעט המושג ממנו וכמ"ד איזה עשיר השמח בחלקו: בחלקים בלתי מדברים · בכחות הנפשיות הבלתי שכליות ר"ל כ"א במדות · האמצעי אצל ההנאות · בקשת האמצעי בין ב' קצוו' כל כח נפשי · הוא בכחות המשגות כמו המישוש והטעם : כבר אמרנו · בשני לשני מזה וגם נאמר שההסתפקו' שהוא האמצעי הוא אצל ההנאות : והוא פחות . ר"ל האמצעי שבין ב' קצוות דבר המעציב הוא פחות המעלה מהאמצע אשר בין ב' קצוות דבר המהנה וזה כי יותר קל להשיג האמצעי בדבר המעציב מהשגת האמצעי בדבר המהנה · ויתרון שמעלה הוא כפי קושי השגתה.

וכהעסקה

ובהעתקה יש בזה יתרון בשיבוש : נפשיים וגשמיים · המהנים הם ב׳ מינים א׳ נפשיים שהם הנאות רעיונות כמו השגת הכבוד שהמתאוה נהנה ממנו · והשגת המושכלות שהשכל נהנה מהם · ב׳ גשמיים והם הנאות חושיות כמו הנאות הטעם ומשגל : לא יקראו מסתפקים : אלה ההנאות האמורי׳ לא יתוארו בהסתפקות והפכו (בפועל עם היות שמדו׳ ההסתפקו׳ נוהגת בה עכ"פ · כי המתכבד יותר מדי לא יאמ׳ עליו בלתי מסתפ׳ והמתכב׳ כדי לא יאמר בו מסתפק : כי בהנאות הנפשיות האמיתי׳ מהם אין די והמדומה אין מצער : הבלתי גשמיים · הם ההנאות שאינם מחשביות ולא חושיות והם אשר לא בחושיהם ואינם עושים רושם בהם כמו הראות והשמע : כי אוהבי · האוהבים סיפורי ד"ה וקורות הזמן יתוארו בשם מדברים לא מסתפקים : גם לא הנעצבים : כמו שהנאות הנפשיות רחוקים מתואר ההסתפקות כאמור כן עצבי הנפש רחוקים מתאר ההסתפקות : אבל הגשמיים · אולם קצת התכונות הגשמיות יתוארו בהסתפקות : כי אשר ישמחו · כי המתענגים במוחשי הראות כמו צבעים יפים והתמונות וכתב יפה לא יתוארו בהסתפקות : ואם יראום · אף כי ייראו מהם שמחים שונים . קצתם ישמחו כראוי וקצתם ביתרון וקצתם בחסרון · וכן השמחים במוחשי השמע כמו השמחים לקול כינור ועוגב · וכן השמחים למוחשי הריח אלה כלם אינם נכנסים בגדר ההסתפקות : אם לא במקרה · הוא מאמר מוסגר ור"ל אם לא יהי׳ ריח מאכל ומתענג בו לתאותו המאכל שהוא מחוש המישוש אשר זה החוש לבד יוגדר

נפשיים וגשמיים . כמו אהבת הכבוד ואהבי׳ הלימוד כי כל אחד מהם ישמח מאשר ישמח כאשר אהב ולא יתפעל ממנו כל הגוף כי אם החפץ . אמנם אשר אצל (ג"ח אלה) התנאות לא יקראו מסתפקים ולא בלתי מסתפקים וכזה ג"כ לא אשר אצל הדברים הבלתי גשמיים כי אוהבי הגדו׳ וספורים . ימיהם בדברי הימים . לא יקראו בלתי מסתפקים כי אם דוברים . גם לא הנעצבים בהפקד ממון או בעבור אוהבים . אמנם אצל הגשמיים יהיה היטב הסתפקות .. לא אצל כלם ולא אצל אלה הדברי׳ . כי אשר ישמחו בדברים אשר בראות כמו הגוונים והתמונות והכתב לא יקראו מסתפקים ולא בלתי מסתפקי׳ . ואם יראום על האמת שישמחו כראוי ואלה לפי היתרון והחסרון וג"כ אלה אשר אצל השמע . כי אמנם אלה יעדיפו בשמחתם בקולות העריבים ובכלי זמר . לא יקראו אלה בלתי מסתפקי׳ ולא אשר הם אצלנו כראוי מסתפקים . ולא אשר הם אצל הריח (אם לא במקרה) בתפוחי׳ ובשושני׳ ובריח הקטורת לא יקראו בלתי מסתפקים . אבל יותר יקראו כן אשר בבשמים ובתמרוקים ישמחו : כי אלה הם בלתי מסתפקי׳ : כי אם זה יבוא להם זכרון החמדה . הנה אמנם נראה אחרים כאשר ירעבו ישמחו בריח המאכל . ולאלה נקרא בלתי מסתפקים כי הם לזה בעבור דבר אחר אשר יחמדו . לא יהיה כזה בשאר ב"ח הנאה באלה החושי׳ אם לא במקרה . כי לא ישמחו הכלבי׳ בריח הארנבת כי אם במאכל באמצעות חוש הריח . ולא ישמח האריה לקול השור כ"א לאכילתו . כי אמנם ירגיש בקול שהוא קרוב ויראה שישמח בו . וכזה ג"כ לא כאשר ימצא או יראה הצבי או היעל כ"א אשר יהיה לו טרף אצל אלה ההנאות יהי׳ ההסתפקות או בלתי הסתפקות אשר ישתתפו בהם שאר ב"ח . לכן יראה שהם עבדים ובהמיים והם המשוש והטעם . יראה באמת כי בטעם ירגיל מעט או לא דבר כי הטעם הוא משפט הטעמי׳ אשר יעשום טועמי היינות ומבשלי מטעמים כי אלה לא ישמחו מאד עם זה · ואינם בלתי מסתפקים כי אם אשר יעשה במשוש במאכל ובמשתה ובמשגל . ובעבור זה היה מתפלל פיס"לושו אחר אירודושי"וש אשר

בהסתפקות כאמור אחריו · והמשך שאמר בלי המוסגר . ולא אשר הם אצל הריח בתפוחים וכו׳ לא יקראו בלתי מסתפקי׳ : אבל יותר · יותר נקראים בלתי מסתפקים אשר ראיית שונים ישמחו ואשר ימרוקו על בשרם בושם ותמרוקי הנשים · בהיות מביא לחמדת נשים שהוא עצם חוש המישוש המוגדר בהסתפקות : ישמחו בריח המאכל · הוא הדבר האמור למעלה שהריח יוגדר בהסתפקות במקרה ר"ל אם שמחת הריח היא בעבור המאכל שהוא חוש המישוש לא יהי׳ כזה · לא נמצא כזה הטבע בב"ח שלא ישמחו כ"א בחוש המישו׳: באמצעו׳ חוש הריח · שהוא משמש לאכילתו כי יריח מה זה הניאות לו : וכזה ג"כ לא : וכמו כן לא ישמח בפגעו צבי או איל ויעל כ"א בטרפו מהם טרף . ובהיות גדר ההסתפקו׳ להבדיל בין הנאות האדם להנאות ב"ח לכן יחויב המצאו באלה ההנאות המשותפו׳ ביניהם שהם האכילו׳ וחוש המישוש : שהם עבדים · אלה ב׳ החושים הטעם והמישוש הם תכונו׳ עבדים ובהמות : יראה באמת · נראה שחוש הטעם אשר הוא בראש הלשון ואיננו כ"א שופט על המטעמים אשר יטעם לאמר זה מתוק וזה חמוץ וזה עפצי כמו שיעשו טועמי היינות ומוקריהם · אשר אלה הטעמים לא ישמחו במעט הטעם אשר בקצה לשונם. לכן לא יוגדר חוש הטעם בגדר ההסתפקות : כ"א אשר יעשה במישוש · ר"ל האכילה אשר תעשה פעולתה במישוש הגרון ברב ובמעט ובהסתפקות · וכמוהו השתיה והמשגל שהחוטאים ישמחו ברבוי משא"כ במעט הטע׳ הנטעמ׳ בראש הלשון לבד : מתפלל · על זאת התפלל פיס"לוסו

היה זולל · שיהיה צווארו ארוך יותר מצוואר הגר"ואש . שיתענג במישוש . כבר חלקנו דבר החושים ולפי איזה מהם יהיה בלתי הסתפקות . כי הוא חוש המישוש יראה באמת מצד היושר שראוי להרחיקו . שהוא אינו מצד היותנו אדם כ"א הבהמות . ולשמוח באלה ויותר לאהב אותם דבר בהמי . אמנם המתענגים אשר במישוש אשר הם מיוחדים באדם . יוסרו לחוץ כמו בתענגות השחוק הם עשוים בסיבוב לחמם. אמנם אלה הבלתי מסתפקים במישוש אינם בכל הגוף כי אם אצל חלקים · אמנם החמדות מהם כולליות ומהם פרטיות נוספו' המשל כי המזון הטבעי הכל יחמדו כשהוא צריך לו מזון יבש או לח ופעמים שניהם · אמר אומי"רוס הנער והעלם יחמוד לנוח . אמנם שיהיה כזה או כזה לא יחמדו הכל ולא כלם בשוה . ובעבור זה יראה כי הם ממנו . אבל עוד יהי' שם דבר טבעי כי יש דברים אשר הם ערבים לקצת ומהם יותר ערבים מקצת . בחמדות הטבעיות יחטאו המעט כ"א בדבר אחד והוא המותר . כי אמנם אכול ושתות הדברים הבאים עד למלא הבטן כי ימלאו אותו יותר מהצורך . ואלה הם בהמיים מאד. אמנם אצל התענוג גם המיוחדים יחטאו רבים מאד . כי אשר יאמר מהם שהם אוהבים דברים כאלה כי ישמחו ממה שאינו ראוי או יותר מהראוי או כמי שאינו ראוי . כפי כל אלה יעדיפו הבלתי מסתפקי' . כי הם ישמחו עם דברים שאינו ראוי . כי הם ראויים לשנאותם . ובקצת אשר ראוי לשמוח בהם ישמחו בהם יותר מהראוי . ויותר שישמחו רבים . א"כ גלוי הוא כי בתענוגים עודף כי הם יוצאים מן השיווי והם דברים מגונים . אמנם נאמר מעצבים ואינו כמו שאמרנו בגבורה שיסבול העצבים אבל הבלתי מסתפק מתעצב יותר מן הראוי שלא ישיג התענוגים . ואמנם יעשה לו עצב התענוג . אמנם המסתפק ישובח . כי לא יתעצב בהרחקת הדברים ויתענג בהרחקתם הבלתי מסתפקת . אמנם יחמוד כל התענוגים או רובם ותביאהו התאוה לבחור

זה

ס.אריך ה' נואלו יותר מאורך נואל הגרואש שהוא ארוך הרבה · למען ירבה להרגיש ערוב' המאכל והמשקה מדת זמן עברו באורך הגוור : כבר חלקנו . הנה כבר עשינו חילוק בין החושים הנוהגים מנהג ההסתפקו' והבלתי נוהגי' : ולשמוח באלה . השמחה באלה מוחשי המישוש היא שמחה בהמית : מיוחדים באד'. קלת מוחשי המישוש שאין לבהמה חלק בם כמו הריקוד במחול משחקי, או הטיול המה יוסרו ר"ל יוצאים מן הכלל ואינם נוהגי' מנהג ההסתפקות אחד המרבה ואחד הממעיט שניהם כאחד טובים איש לפי טבעו בחימום : אמנם אלה הבלתי מסתפקי' יתן טוב טעם ודעת למה אין נוהג בשחוק האמור מנהג ההסתפקות והוא כמשיב לאמר שבלתי הסתפקות הוא גנות בהנאות אברים פרטיים משא"כ השחוק שהוא לחמם כל הגוף והוא שמירת הבריאות : ומהם פרטיות נוספות . מותרת פרטי'ם : המזון הטבעי . כל בני אדם יחמדו מזון יהיה יבש או לח . אך לא כלם יחמדו מטעמים שוים : שיהיה כזה או כזה . ר"ל אם שינוח כאחד הכפריים בשביתת עבודה לבד או כאחד השרים המתענגים בתענוגים ביום מנוחתם . והנה המנוחה בשלוח היא ענין כללי לב"א אך שתהיה כזה או כזה הוא ענין פרטי לאיש איש כחפצו , וככה המזון לב"א הוא לחם להשביע רעבון נפשם . ויתחלפו בו אישי בני אדם בפרטי המזון ר"ל ברב ובמעט : ובעבור זה . בעבור היכול' להוסיף ולחסר לכן יכנסו בגדר ההסתפקות : אבל עוד . ומלבד האמור יכנסו ג"כ בגדר ההסתפקו' בבחי' המטעמים הערבים קצתם מקצתם ולקצת ב"א מקצת' זה יערבו לחכו מטעמים ממתקים וזה ייכים ויעוין בחי' ליו"ד מזה . כי איש כערך תנועת דמו כן ערך הרכבת ערוב' המטעמים אשר יאהב ככתוב (אסף ק"א פ' מ"ג) · בחמדות הטבעיות. בבחינ' המזון הכללי יחטאו המעט מב"א חטא אחד. כי יאכלו וישתו הרבה יותר מכדי שבעם ומדת' זו היא מד' הבהמ' : אמנם אצל התענוגים . אך בבחינת המזון הפרטי יחטאו רבים חטאי' שוני' : כי אשר יאמר . כי מי שיאמר שהוא אוהב מטעמי' כאלה . יתכן שישמח במה שאינו ראוי לאכול לשום אדם . או ישמח במותרו' או יאכל כמו שאינו לו לפי מה שהוא אדם עשי' או רש . בריא או חולה : כי הם ישמח׳ . פירושא קמפרש אינו ראוי ויותר מהראוי האמור למעלה : ויות' שישמחו רבים . ישמח יות' מהראוי כפי מה שישמחו רבים בו : אמנם נאמר מעצבי' . אחר שיאר המגרעות אשר בהנאות מצד העונג בכמותו ואיכותו כאמור. ראה עוד כי טוב הוא לבאר המגרעות אשר בהנאות מצד העצב כמו שיעד בראש הפרק : ואינו כמו שאמרנו בגבור' . אין העצב אשר אצל ההנאות כמעלת העצב אשר אצל הגבורה שביאר . שהוא הסבל על הצער בעבור השגת הטוב המקווה אשר הוא זה למעלה גדולה יחשב כמבוא' בפ' הקודי' מה שאין הענין בזה העצבו' אשר פחיתות יחשב : אבל הבלתי מסתפ'. גדר הבלתי מסתפק הוא המתעצב יותמדא' על התענוג הב:תימושג לו : ואמנ' יעש' לו עצב התענוג. זכרון שתענוג הבלתי מושג לו יעשה לו עצבון גדול יותר מהראוי ויגונה עליו אמנם המסתפק . אולם גדר המסתפק אשר ישובח בו . הוא אשר לא יתעצב בהתרחקו מהשיג הדברים המספקים בעונג . גם יתענג בהתרחקו מהדברי' המענגי' יות' מכדי הסיפוק והוא זה אשר יקרא' בשם הבלתי מסתפקת ר"ל :אינם כפי הסיפוק כי אם כפי היתרון אשר המסתפק שם ומתענג בהרחקת המותרו' : אמנם יחמוד . זה שב אל

הבלתי

זה קודם אחרי' ובעבור זה יתעצב כשלא ישיגם . כי עם התאוה יבוא העצב ידמה דבר בלתי ישר המעצב בעבור התענוג . המתרחקים מאד מהתענוגים ושמחים בהם פחות מהראוי לא יקרה זה הרבה כי זאת בלתי הרגשה אינה ממין האנושי . כי האמנם שאר בע"הח יבדילו בין המזונות וישמחו עם זה ועם זה לא . ואם אין לזה דבר יתענג בו ולא יבדיל זה מזה רחוק הוא מהיות אדם . אמנם לא נפל לזה שם בגודל כי לא יעשה הרבה . אמנם לא נפל לזה שם בגודל כי לא יעשה הרבה . אמנם המסתפק לו האמצע אצל אלה . כי לא יתענג בדברי' אשר יתענג בהם מאד הבלתי מסתפק . אבל יותר יתעצב . ובכלל לא יתעצב מהדברי' שאין ראוי להתעצב ולא ישמח מאד מדבר כזה ולא יתעצב מהדברי' המרוחקי' ולא יחמוד דבר כי אם במשורה ולא דבר מהראוי יותר ולא בשאינו ראוי ובכלל אין דבר כמו אלה . אמנם כל דבר המועיל לבריאות או לדבר טוב . והם עריבים . זה יכסוף על השווי . וכאשר ראוי לשאר התענוגים יחמוד בענין שלא יהיו מזיקים לדברים אשר אמרנו או לדבר בלתי טוב או יותר מאשר יש לו . כי אשר יאהב אלה יותר הוא אוהב התענוגים מהראוי אמנם יותר דומה לרצוני בלתי הסתפקות מהפחד כי זה בעבור התענוג וזה בעבור העצב ומאלה הא' הוא יותר נאהב . אמנם האחד הוא אשר יברחו ממנו . והעצב אמנם יבטל וישחית טבע האיש אשר הוא בו . אמנם העונג לא יעשה דבר כזה יותר הוא רצוני ובעבור זה הוא יותר מגונה ויותר ראוי להרחיק . כי אמנם הדברים המורגלים הם קלים לזה וכי הדברים כאלה בחיים הרגילם בלי סכנה . ואמנם המפחדים הם הפך . אמנם יראה באמת כי אינו דומה הפחד לרצוני בדברים הפרטיים כי זה יהיה בלי עצב ואלה אמנם בעבור העצב הם נבעתים וישליכו כלי זיינם ויעשו דברים אחרים

פירוש

הבלתי מסתפק האמו' אשר ימנוד השגת התאוו' רוצה בכלם ותשוקתו תסיתהו לבחור בתאוה היות' נחמדי' לו ומתעצב מאד כשלא ישיג תאותו : כי אם התאו' העצב והתאוה הם ריעים אהובים דלא מתפרשין לעלמין . כי כפי גודל התאוה את השגת העונג . כן גודל העצב בהעדר השגתו : ידמה . לכן ידמה כי איננו דבר ישר המתעצב בעבור העדר התענוג . יען בזה הוא מבעיר אשת התאוה בקרב לבו אשר לא טובה היא : המתרחקי' מאד . יזכור הקלה הקטן והחסרון והוא הבלתי שש ומתענג כראוי מכל תענוג : ר"ל פוחת בשמחה : לא יקרה . לא ימלא זה הרבה' בין בני אדם . והוא נקרא' בלתי מרגיש בטוב ואיננו נכלל בגדר בני האדם · כי האמנם . וזה כי אפי' אישי בע"הח מבדילין בין עונג לעונג כי יאהבו מין מזון אחד יותר מזולתו . לכן לבלתי מרגי' כזה שהבלשון כי לא ירבה יהיו כמוהו . לו הממוצע . הוא זה יתנהג בדרך הממוצעי בעונג ובעצבי ההנאות : כי לא יתענג . לא יתענג מאד בהשגת המותרות כמו הבלתי מסתפק : אבל יותר יתעצב במותרות על דרך אמרם ז"ל מרבה נכסים מרבה דאג' : מהדברי' המרוחקי'. הרחוקים בערכו : להשיגם אין דבר כמו אלה . אין לו עצבי' ותענוגי' פחותים כמו אלה האמורי' : וכאשר ראוי . יחמוד להתענג בכל תענוג כפי הראוי עד שלא יזיקהו השגתו לבריאות או תמנע הימנו איזה טוב הראוי לו : או יותר · או יהיה העונג ההוא מותר לו לפי ערך עשרו כמו בהתענג העני להשתמש בכלי זכוכית לביני' ונשיאת ענקי' בגרגרותיו : כי אשר יאהב אלה . מי שהו' אוהב אלה התענוגים הבלתי ראוים האמורים . הוא זה אוהבם יותר מהראוי : אמנם יותר דומה לרצוני . כבר התבאר בזה בפרקים הראשונים מזה המאמר שכל גמול פעולה נמשך

לפי רצון פועלה אם טוב ואם רע · והנה יאמר שהבלתי מסתפק הוא פועל רצוני יותר מהמפחד כי הבלתי מסתפק בוחר במותרות ברצונו בעונג . והמפחד מוכרח בפחד מעצבון ר"ל מיראה ודאגת ההיזק אשר יראה : ומאלי' . ומאלה . הב' ר"ל הבלתי מסתפק והמפחד . הנה הא' הוא הנאהב והרצון חפץ בו . והב' הוא המזיק המרחק את בעליו מבלי הזיק המזיק . והוא הדבר האמו' ורק פירוש' קמפרש יבטל וישחית . ועוד הירא' תשחית הדעת והרצון כטעם חרדת אדם יתן מוקש . משא"כ העונג הנתאו שאיננו עושה השחתה בדעת · ע"כ הוא רצוני יותר מהמפחד · לכן הוא גנות בנפש הרצונית להיותו עושה זה בעברת זדון : הדברים המורגלים' הרגל לבלי הסתפק הוא ענין קל כי איננו מסכן את עצמו בהרגילו את עצמו בבלתי הסתפקו' לכן ראוי להתגבר על תאות' נפשו במותרות ולהרחיקם : בדברים הפרטיים · עוד יזכור הבדל בין הפחד והבלתי מסתפק · והוא שהמפחד הוא רצונו בכל ובלתי רצוני בפרט · כי ברצונו יברח מהמזיק בכלל · אמנם יעשה בהכרח ענינים פרטיים שיעשה כי ישליך כלי זיינו ויכניע א"ע ושאר ענינים פרטיים שיעשה בלי רצון · והפך זה הבלתי מסתפק שאיננו רצוני בכלל · ורצוני בפרט וזה כי אין מי שיתאוה היותו בלתי מסתפק בכלל כי כל אדם רוצה שיהי' לו די טרפו בלי מחסור · אך בפרטים יתאוו מותרות ועונג מבלעדי עונג · ומהמבואר יבין טוב טעם ודעת בפ' טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר · וזה כי המאריך אף אם הוא חכם בהיותו כובש הכעס אשר בחיק כסילים ינוח · וכבר נאמר טובה חכמה מגבורה · אך כי יותר קשה לכבוש הכעס מכבוש הפחד שהוא מדת הגבור · וכמו

אחרים מגונים ובעבור זה יראו היותם מוכרחי'. אמנם לבלתי מסתפק הוא בהפך כפי הפרטי' הם רצונים כי הוא כאשר חמד ואהב · אבל אבל בכלל הוא פחות כי אין אהד שיתאוה היות בלתי מסתפק . שם מסתפק נגזר בלשון יון מעוונות נעורים . כי ביניהם קצת דמיון . אמנם אם האחד נגזר מהאחר לא יועיל בדברים אשר בהם נדברים אבל גלוי הוא כי האחרון מן הראשון . אמנם יראה כי אין העתקה זו בלתי נאותה כי הנערים הם מתאוי' לדברים רעים ויוסיפו בהם מאד . אמנם כי היא התאוה ובפרט בדברים המענגים לטעם ואם אמנם לא יהיה דבר שיבריחהו וישלוט עליו יתפשט הרבה כי ערבות התאוה לא ישבע מכל דבר . הפתי והתאוה יוסיד הפעל בדברים דומים . ואם יהיו גדולים וחזקים יכו המחשבות . ובעבור זה ראוי שיהיו משוערים ומעונים ושלא יהיו מנגדים לשכל כלל . אמנם לזה נקרא מלומד ומיושר היטב . כמו שראוי לנער להיות נשמע למצות המלמד . כן ראוי למתאוה להיות נשמע לשכל כי כוונת שניהם טובה . והמספק יחמוד כראוי ובזמן הראוי . וכאשר יסודר מהשכל . וזה דבר הוא לנו :

נשלם המאמר השלישי

וכמו כן יותר קשה כיבוש התאוה מכיבוש העיר · וז"א ומושל ברוחו ר"ל כובש תאותו ויצרו · יותר טובה · מלוכד עיר הבלתי מושל ברוחו לכבוש תאותו על הרחבת גבולו ולהסתפק בגבולו : שם מסתפק · עוד יבאר גדר שם מסתפק שהוא נגזר בל"י מקטנות נעורים · וזה להיותם דומים בהפקת התאוות אשר יתאוו כאמו' בראשון לראשון ומזה ז"ל אין הפרש בין הנער כפי שניו או כפי מדות הנערות : אמנם אם אחד · אמנם לדעת מי הוא השם העיקרי ומי זה הנגז' ממנו אין תועלה בידיעה זו בזה הדרוש : אבל גלוי · אך מבוא' שהאחד עיק' בלשון והב' נגז' ממנו : כי אין העתקה זו · אין הגזרה הזאת בלתי ישרה כי באמ' הם דומים זה לזה מצד הפקת התאוות : ואם אמנ' לא יהי' · כי אם לא יהי' מי שיבריח המתאוה וישלוט עליו לסור ממוקשי התאו' כמו המלמד לנער · והשכל לאיש · והמושל במדינה · אז תתפשט התאוה לבלי די כי אוהב תאוה לא ישבע תאוה ככתוב למען ספות הרוה את הצמאה · פי' שביעת התאוה תוסף למאון ,כוסף התאוה כאמרם ז"ל אבר אחד יש באדם משביעו רעב : הפתי והתאוה · המתפתה ביצרו והתאות יוסיפו לפעול בתענוגים בדברים דומים למה שפעלו כי תאוה גוררת תאוה : ואם יהיו גדולים · ואם יתחזקו התאוות אצל המתאו' אז ירפו המחשבות עד לא יוכלו לדון על יושר בדבר התאוות כמבואר (בז' לשני) ז"ל כי כשנקבלם ונרגילים לא נשפוט אותם וכו' עיי"ש : שיהיו משוערים · ר"ל שיהיו התענוגים כפי הבריאות וכפי העושר וכפי הסכמת השכל · שהוא המושל בכל כחות הנפש לנהלם על מי מנוחות היושר : ולזה נקרא מלומד · המסתפק נקרא מלומד כי למד התיישר מהשכל כמו הנער מהמלמד אותו להועיל : וחמד כראוי · לא יחמוד כ"א הראוי לפי הבריאות והעושר ולפי הזמן כאשר יגזור השכל : וזה דבר ד הוא לנו · מה שיגזור לנו השכל לעשותו .
ותדע ותשכיל מן מוצא הדברים שנהיות השכל הוא המושל בכל קניני הנפש לפעולותיה כדבר יושר הנהגת המדות והעיון לשפוט שפוט כפי העולה ומחקרו . לכן אין מושל בו ככתוב אין אדם

שליט ברוח וגו' . פי' אין יד המכריח שולט ברוח השכל לאמר הוליד תולדה הפך המתחייב מהקדמות היקש . ובהיות כי שכל האדם לואה מהבין יושר ולדק ההנהגה על בוריה לכן היה מטוב ה' על בני אדם לתת להם המורה לצדקה אשר יעזור כח להכיח דת כוללת כל הקהל חקה אחת להם אם כימוסי ממשכילי עם ועם כאשר עשה לאו"ה וגם אלוהי כאשר עשה לעם קרובו · ולא ימלט הדת עכ"פ מספיקות אם בכלל ואם בפרט ככתוב כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' : ונמסר דבר היתר הספיקות למשכילי עם יודעי דת ודין ולנהג בו כפי הסכמת המרובים ככתוב אחרי רבים להטות : ובזה פקרו המינים לאמר הנה עליכם בית ישראל זאת המצוה לעבוד ע"ז כי אנחנו הרבים ואתם המעט מכל העמים ולמען דעת ביאור זה הכתוב תדע ובחנת שהשכל פי שנים לו במין א' מעשי ב' עיוני המעשי יעיין בענינים האפשריים ר"ל אשר ביד האדם לעשותם כחפצם וכפי העולה בהסכמתם כמו כל מלאכת מעשה והנהגת היושר ועשות הצדק והמשפט בין איש לרעהו והכלל כל דבר המתואר בטוב או רע . והעיוני יעיין בהכרחיים ר"ל בדברי' שאין ביד האדם לשנות בם כמו יעיון אם הארץ כדורי' או שטוחה והכלל כל דבר המתואר באמת ושקר . והנה ט"ור יש מהם מוחלטים כמו הבריאו' והחולי' ויש מהם מוסכמים כמו העול והיושר שהם שונים בעם ועם לפי דתיהם השונים במדינה ומדינה עד שהעול במדינה אחת יתכן היותו יושר באחר' ודינ' דמלכותא דינא לפי הסכמת דתו . משא"כ שאמת והשקר שהמה מוחלטים בכל מקום ובכל זמן . והנה מהמבואר שהדבר התלוי בהסכמה הולכים בו אחר הרוב כי רבו ככלו . לכן הטיבה התורה מה שאמרי' אחרי רבים להטות ר"ל בדין ומשפט לבד התלוי בהסכמה וזהו שת"א בתר סגיאי שלם דינא משא"כ באמונות ודעות התלוי באמת ושקר אין הולכי' בו אחר הרוב כי לא בהסכמה תליא מלתא כי אפי' אם אלף יאמרו בפ"ב הם ה' ואחד יאמר שהם ד' לזה שומעים שאומר אמת ואין חוששי' לרוב והוא

הדבר שאחד הי' אברהם ונגדל לעבודת הש"ת ולא חשש לבני דורו כלם שהיו עובדי ע"ז . וגם אנחנו אם נחוש לרוב נכשלנו בזה כנגד הבורא יתי' כי רבי' וכן שלמים אינם יודעים משפט הפשטת הנשמות בלב כ"א בפה וכמה מרעידים (רצוני לומר עובדי' את ה' ברעדה) ומהגשמיי ז"ל :

מאמר רביעי

פירוש

פרק א כבר נאמר . כבר ביארנו מדת ההסתפקו' במאמר הקודם ובזה נדבר ממדת הנדיבות : אמנם יראה . מדת ההסתפקו' נוהגת בתאוות ועניינים אשר אצל חוש המישוש . כמו שקדם אבל הנדיבות נוהג בנתינת הממון וקבלתו ולכל הדברי' אשר ישוערו בכסף ר"ל בכל דבר שהוא שוה כסף : אמנם יהי' הפיזור . הפיזור והכילות הם ב' קצוות רעים אצל ההוצאו' וההכנסות והנדיבו' הוא האמצעי : למשתדלי' . המרבה להשתדל באסיפת ההון יותר מן הראוי לאנוש כערכו הרי זה נבל וכילי ובלתי מסתפק ומכלה ממונו בהשגת המותרות נקרא מפזר : כי נאספו בהם רעות רבות . כי מלבד שהוא מכלה ממונו הנה הוא רודף אחר תאות לבו : לא יקרא כן ביחוד . לא יאמר בשם מפזר לבד כי אם בנתינת הפיזור לבד : והוא המאבד רכושו אשר הוכן לכלכל אותו והוא מפזר אותם ללא יועיל : מהדברי' אשר בהם תועלי' , כל הדברים שיעזרו בהם ב"א ישתמשו בם קצתם שימוש טוב וקצתם שימוש רע : אמנם העושר . אבל העושר הוא לתועלת . א"כ ישתמשו בו בעלי המעלה שימוש טוב ומעולה והפך זה שבעלי הפחיתות ישתמשו בו שימוש רע : יש לו מעלה אצל הממון . אבל המעלה אשר בעושר הוא בדברים שבממון . ומה שקדם התבאר שהמעלה אשר אצל הממון הוא הנדיבות . ומבואר א"כ מזה שהמשתמש היטב ר"ל כראוי בעושר הוא הנדיב : היא ההוצאה והמתנה . מבואר ששימוש הממון הוא על ב' פנים הוצאה והכנסה . ומהמבואר שקשה להוציא הון מהכניס הון שעדן לא קנה כי הראשון הוא מעשה הטוב והב' הוא העדר המעשה וכבר התבאר שהמעלה היא אצל הדבר הקשה בטבע האדם ע"ד אמרם ז"ל לפום צערא אגרא . מבואר א"כ מזה שיותר יקרא נדיב מי שמוציא הוצאות כראוי . ממי שמכניס הכנסו' כראוי : יותר קבוץ . ר"ל הכנסה : לתת לאשר הוא ראוי . להוציא על דברים ראוים וכשיעור הראוי לאנוש כערכו : מהמקבל הראוי . המוציא הוצאות בהכשר הוא יותר נדיב מהמכניס בהכשר כי המוציא עושה טוב בהונו והמכניס סובל הטוב שהוא מקבל וקשה להוצי' ולעשו' טוב יותר מסבול טורח וקבלתו והוא הדב' שנראה' שהכילי ביותר יקפוץ ידו מהכניס טוב רב בעבור הוצא' מועטת שהוא מוכרח להוציא בהכנסתו . כי שהוצאה קשה עליו ומעוור' עיני בנתינתו : מבלתי עשות דבר . מסר מרע . והנה הם ג' מעלות זו למעלה מזה . א' סר מרע ר"ל הבלתי עושה כל רע ומגונה למען מצוא הון : ב' סובל הטוב . ר"ל עושה עושר והון בצדק ובמשפט ומקבל רכוש הראוי לו בצדק ומתרחק מהבלתי ראוי . ג' עושה טוב ר"ל מוציא הוצאות מתוכו כפי היושר ונותן מתנו' לאביוני' ולראוים לקבל . לא ירבה בנתינה ולא יפחות כ"א כפי ערך עשרו כן יתן : כי המתן כמשך . ומהמבואר שהמתנה בכלל ת"ת גדר עושה טוב . והקבלה תחת גדר סובל הטוב או בלתי עושה רע עכ"פ : ע"כ השגה . לכן ישובח הנותן יותר מהמקבל אף כי

פרק א כבר

פרק א כבר נאמר מהסתפקות . נאמר עתה מהנדיבות . אמנם יראה כי הוא אמצעי אצל הממון . כי אמנם ישובח הנדיב לא מדבר המלחמה ולא כאשר הוא מסתפק ולא במשפט הוא כ"א אצל הממון וקבלתו . אמנם יותר בנתינת הממון . אמנם בדבר מכל הדברים אשר ישוערו בכספים אמנם יהיה הפזור והנבלה אצל הממון יתרון וחסרון . אמנם ניחס הנבלה למשתדלי' אחר הממון יותר מן הראוי . ואמנם נייחס הפיזור לאנשים בלתי מסתפקים כי לרשעים ולמכלים ממון בלתי מסתפקים נקראים מפזרי' . ויראה שהם רעים וחטאים מאד כי נאספו בהם רעות רבות יחד . אבל אמנם לא יקרא כן ביחוד כי נרצה לומר במפזר אלא יש בו דבר אחד רע כי הוא מאבד ממונו נקרא מפזר אשר הוא עושה בעבור הפיזור עצמו . כי המפזר אמנם יראה שהוא מאבד הדברי' אשר הם לכלכל אותו וישחית אשר הם חייו ולזה נקרא פיזור . מהדברים אשר בהם תועלת יכול להשתמש בהם טוב או רע . אמנם העושר הוא לתועלת ישתמש היטב לכל דבר אשר בו מעלה אצל הדברים . ואמנם אצל העושר ישתמש היטב בכל דבר יש לו מעלה אצל הממון ואמנם זה נדיב . אמנם נראה ששימוש הממון נראה הוא ההוצאה והמתנה אמנם הקבלה היא יותר קבוץ . ולכן יותר הוא נדיב לתת לאשר הוא ראוי מהמקבל הראוי ובלתי מקבל ממה שאינו ראוי . כי יותר הוא מהמעלה עשות טוב מסבול טוב . ועשות טיב הוא יותר משובח מבלתי עשות דבר מגונה . אמנם

אינו

אינו נעלם כי המתן נמשך אל עשות טוב ומעשים טובים . אמנם הקבול נמשך אל הסבול טוב או בלתי עשות דבר מגונה · על כן השבח הוא ראוי ליתן לנותן מאשר הוא למקבל . ויותר הוא משובח . בנקל הוא שלא לקבל מתת כי יותר מעט הם אשר יתנו אשר להם מאשר לא יקבלו מאחרים : אבל אמנם הנדיבים הם אשר יתנו ואשר לא יקבלו מאחרים נחשבים בנדיבות . ואשר יקבלו לא ישובחו מאד . הנדיבים הם יותר נאהבי' מאשר להם מעלה אחרת בעבור כי הם מועילים . וזהו במתן : כי אמנם הפעולות אשר כפי המעלה ראוי להיותם טובות ובלב טוב ולכן הנדיב יתן בלב טוב וראוי ושאר הדברים הנמשכים למתן ישר : וזה בשמחה או לא בעצבון או במעט עצב . ואשר יתן ללא ראוי או שלא בלב טוב כ"א בעבו' סבה אחרת . לא יקרא נדיב כי אם בשם אחר . ולא הנעצב כי הוא יבחר הממון מהפעולה הטובה וזה איננו נדיב ולא יקבל ממי שאינו ראוי כי זה הקיביל אינו למי שלא יכבד הממון . וגם אמנם לא יהיה שואל שאלות . דפועל הטוב לא יתפעל בנקל ויקבל ממה שראוי לו כמו מהקנינים המיוחדי' לו . לא כמו דבר טוב כי אם כדבר הכרחי שיהי' לו מה יתן . כי גם הוא ישגיח בקנינו כי ירצה כזה להספיק לאחרי' ולא יתן לכל יען יהיה לו לתת למי שהוא ראוי ומתי ובמקום הטוב . אמנם נדיב אשר ירחיב במתן מאד עד שיעזוב לעצמו המעט אין ראוי להביט אל הנדיב בערך אל עצמו כי הנדיבות הוא לפי הקנין . כי לא ברוב המתנות יקרא נדיב כי אם לפי קנין הנותן . כי זה הנותן על כי מאשר יש לו : ולא ימנע מהיות יותר נדיב הנותן פחות אם יתן מהמעט . יראה שהם יותר נדיבי' אשר ירשו או אשר יקבלו מאחרים מאשר הרויחו בעצמם

כי בהיות שניהם בצדק ובמשפט ואמרם ז"ל כל התחלות קשות . אשר לכן יבקש כל פועל . התחלה קלה למלאכתו . ואם כן ראוי להקדים סבול הטוב על עשות הטוב . וזה שאמר הכתוב סור מרע ועשה טוב . כי שלילת עשות רע היא הכנה לעשות טוב . בנקל הוא . עוד יוסיף ידו להוכיח במישור שהנותן כראוי הוא יותר נדיב מהמקבל כראוי . בעבור קושי הנתינה מהקבלה וזה כי מיעוט פועל הדב' יורה על קושי הפעול' ויקרתה : כי יותר מעט הם אשר לא יתנו . מלת לא היא אך למותר בפנים ובביאור רש"ט ליתא . והטעם כי הנה אנחנו רואי' שהנותני' המה מעט המספר מהבלתי מקבלים · וזה יורה קושי הנתינה מהעדר הקבלה : אבל אמנם הנדיבים . אך עכ"פ לא יקרא נדיב כ"א יהיה לו ב' המדות יחד ר"ל שיתן ולא יקבל ג"כ : הנדיבי' הם יות' נאהבי' . עוד יוכיח שהנותן הוא המשובח במדת הנדיבות וזה בעבור היותו נאהב לב"א ככתוב וכל הרע לאיש מתן : וזהו בשמח' . כי אם יתראה הנותן בעוצב ולב רע לא יקבל ממנו המקבל היושר ולא יקרא נדיב כי אין זה הנדיבות קנין נפשי אצלו כי דרך עוצב בו יורה שאין לבו שלם במעשהו . וכ"כ לאמר וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו (ד"ה א' כ"ט) : בעבור סבה אחרת . כמו מי שמתנדב במתת בעבור הבוש' יקרה בושת פנים . ובעבור התפארות נקרא מתהלל וכיוצא בזה בשאר השנו' : כי זה הקיבול אינו . לא יקבל מהנעלב כ"א החומד ממון ומכבדו : לא יהיה שואל שאלות . ומה גם שלא יבקש המקבל מהנותן שיתן לו כעני המחזיר על הפתחי' ושואל מפני העוני : הפועל הטוב . מתנאי הפועל הטוב שלא יתפעל מפעולתו ר"ל הנותן לראוי לא יתעלב ולא ירך לבו לבקשת הבלתי ראוי . וגם המקבל מהראוי לא יתעלב בעבור צרכו לרעהו כי יחשבו לקנין מיוחד ומוכרח

כלומר ראוי ומה יב לו . וזה כי לה' הארץ ומלואה ונתנה לבני אדם לעבדה להתפרנס בשכר עבודתה ככתוב אדם לעמל יולד . והנה המרבה בשכרו יות' מכדי פרנסתו מחויב לתת לרעהו שעושה ידיו בלתי מספיקים לפרנסתו כי אנחנו כמו ב' שותפי' שהאחד מרבה ואחד ממעיט בשכר . ובלבד שיפעלו שניהם בזריזות במלאכתם · כי לא יחדל העוני העצל ואינעל העשיר חוב לפרנסו : לא כמו דבר טוב · לא יקבל הראוי לו כמו דבר טוב ר"ל שמוטיב עמו רעהו בנדבה · אבל יקבל' כאלו הוא חוב מגי' לו והכרחי לו ליתן ר"ל להוציא ממנו הוצאותיו · בשגם הוא מוכר' להשגיח בקניניו ר"ל בהכנסותיו למען יספיקו לו בהוצאותיו : ולא יתן לכל · כי ראוי לכל אדם לשקול הוצאותיו ולא יוציא כ"א ביותר טוב וביותר מועיל · וכן כל נדיב לב יתן מתת לאיש הגון וראוי ובדבר המועיל לו לזמן רב ובהיות שקניני הידיעות מועילים הרבה לבעלי הדעת יותר מכל קנין כסף לבעלי הרכוש · כי הרכוש קנוי קנין שעה והדעת קנוי קנין עולם עולמים כטעם והחכמה תחי' בעליה · לכן היו מחברי הספרים והעוזרים על הדפסתם יותר נדיבים ובעלי צדקה מכל נדיבי העם · וכן אמרו ז"ל עושה צדקה בכל עת זה הכותב ספרים ומשאילן לאחרי' : אמנם נדיב אשר ירחיב · זהו נדיב באמת המבזבז רוב רכושו כן פי' הרש"ט ז"ל וכבר הרגיש ומה שים עליו קושי' מאמרם ז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש · ואולי גם החכם דעתו כדעת הז"ל וארבע שידות יקרא מעט : בערך אל עצמו · בבחינת רבוי כמותו : כי הנדיבות הוא לפי הקנין : לפי רוב העושר ירבה נדיבות : אם יתן מהמעט · ד"מ אחד נותן שלה אחת מעשר ואחד נותן ט' · יתכן שבעל הא' יתן כדת ובעל העשר ימעיט בהיות לבעל הא' עשר שאין ולבעל הט' מאה : יראה שהם

יותר

בעצמם . או קנו . כי אלה לא נסו החוסר׳ והכל אוהבים מעשיהם כמו האבות לבנים והמשוררים לשיר . אין נקל לנדיב להתעשר יען אינו מקבל מתנות ואינו שומר אבל הוא מוציא ולא יכביד העושר בעבורו כ״א בעבור תתו . על כן יאמרו אנשים נגד המזל . מדוע אשר הם א״כ יותר ראוים לא יעשו כן . אבל בעבור זה לא יקרה בבלתי סבה כי א״א לקבץ ממון מי שלא השתדל לקבצו . כמו שהוא זה בשאר דברים . אבל לא יתן למי שלא ראוי ובזמן שאינו ראוי . ולא אחד מהדברים כאלה כי זה לא יהיה פעולתו כפי הנדיב . כי המוציא ממון כזה לא לא יוציאהו כאשר הוא ראוי להוציא כמו שנאמר כי הוא אשר יוציא כפי אשר יש לו ובדבר הראוי . המעדיף על זה הוא מפזר . לא יהיו השלטונים מפזרים כי מרוב הונם לא יראה היות נקל להיות מעדיפים בהוצאותם ובמתנותם . הנדיבות הוא אמצעי אצל נתינת הממון וקבלתו . הנדיב יוציא ויתן בדברים הראוים בשוה בקטני׳ ובגדולי׳ וזהו בשמחה . ויקבל ממה (כ״ה צמי) שהוי׳ ראוי מה שהוא ראוי . כי המעלה תהי׳ אמצעי׳ בשניהם תעשה שניהם כראוי כי ישמח ליתן כראוי לקיבול כמוהו . כי אשר איננו כמוהו ינגדהו . על כן הדומים יהיו יחד בו והמתנגדים גלוי הוא שלא יהיו יחד . אמנם אם בעשותו כראוי יקרה שיוציא ממון בדבר בלתי נאות · יתעצב על השווי ובראוי כי מן המעלה הוא לשמוח ולהתעצב כראוי וממה שראוי . והנה הנדיב הוא עמית בממון ואפשר שיסבול דברים בלתי נכונים על בלתי כבדו הממון . ויותר יחרה לו אם לא יוציא הממון בראוי מאשר יתעצב מאשר יוציא ממון בדבר בלתי ניאות . אך שימו״ניטו לא יודה זה . אמנם המפזר יחטא באלה לא ישמח במה שראוי כראוי ולא יתעצב כראוי . וזה יותר מבואר בסמוך :

כבר

פירוש

יותר נדיבים · אנחנו רואים שהיורשים ומקבלי מתנה הם נדיבים יותר מהמרויחי׳ רכוש בעמלם או הקונים בכסף חליפים קנין מה : כי אלה לא נסו החוסר · נקל ליורשים ואינם יודעי׳ רע עדיין לכן אין חוששין להזהר מעוני : ולמקבלימתנה להיות נדיבים בעבו׳ שלא הורגלו במחסור ואינם יודעים רע עדיין לכן אין חוששין להזהר מעוני : והכל אוהבים ·· גם קשה המרויחים והקונים להיו׳ נדיבים לבזבז מקנה קנינם באהבתם אותם אשר כן טבע כל פועל לאהב פעולתו ולחו׳ עלי׳ בל בל תלך להפסד : אין נקל · לא בקל יעש׳ הנדיב בהיותו שונא בצע ובלתי שומר קנינו מרוב ההוצאה : ולא יכביד · איננו מרבה עושר למענו כ״א למען אחרים ר״ל לבזבז בנדיבות : נגד המזל · נגד השר והמלאך הממונה על יושר ההנהגה בעטי״ר בל״א · והטעם רבים יטיחו דברים כלפי המזל המעשיר לאמר מדוע לא יעשו עושר אלה הנדיבי׳ בהיותם ראוים · לעושר מפאת טוב טבעם להטיב לראוים : אבל בעבור זה · אך עם היותם מתרעמים נגד המזל כאלו הוא הסבה בדבר ואין שם סבה טבעית ובאמת יש שם סבה טבעית כי הוא זה בעבור שאלה הנדיבים לא הרגילו א״ע בקיבוץ ההון אשר ככה גם אחר האומניות שהבלתי רגיל במלאכה לא יוכל עשוה : אבל לא יתן . עם היותו בלתי רגיל בקיבוץ הון עכ״ז איננו עכ״פ מפזר לתתו לבלתי ראוי : כי זה לא יהיה פעולתו . כי אין זה מפעולות הנדיב בשכבר התנה שהנדיב כל הוצאותיו כראוי ולא יתן כ״א לראוי ובדבר הראוי : המעדיף על זה . המרבה בהוצאותיו כפי ערכו נקרא מפזר · לא יהיו השלטוני׳ מפזרי׳ . הוכח יוכיח את חורי הארץ שלא ירגילו את עצמם בפיזור כי לרוב עשר׳ נקל להם לנטות אחרי הפיזור . אבל ימלאמו ההוצאה כפי

פירוש

ערך ההכנסה : הנדיבות היא אמצעי׳ . מדו׳ הנדיבו היא הנהגה אמצעי׳ בהוצא׳ וההכנסה כמבואר במה שקדם : תעשה שניהם כראוי . ר״ל ההוצאה וההכנסה : קיבול כמוהו . שתהיה הנתינה שוה עכ״פ לקבלה כי אם יעדיף יהי׳ מפזר ואם יחסר כפי ערכו יהיה כילי : כי אשר איננו · אם אין ההוצאה שוה לערך ההכנסה : ינגדהו · יהיו ההוצאה וההכנסה מתנגדים ר״ל בלתי שוים זה לזה : הדומים · ההוצא׳ וההכנסה המשתוים ראוי שיהיו יחד בנדיב : יתעצב על השיווי · על אשר מגבול השיווי : עמית בממון . ריע ושותף נאמן עם כל היושר באדם · בענין העזר המדיני · זריז במלאכתו ומה שמרויח יותר מכדי צרכו מחלק לחביריו הבלתי מספיקים : שיסבול . יתכן שיסבול העוני בעבור נדיבתו ואיננו מכבד ההון לאצור אותו לעת הצורך : ויותר יחר לו · יתעצב יותר כאשר לא יוציא הוצאותיו כראוי שהוא חסרון ההסתפקות ממה שיתעצב בהוציאם בבלתי ראוי · שהוא השתמשות במותרות · והחכם שימונטי חולק על זה · והנה בענין ההסתפקות והמותרות יש שם חלוקי דעות רבות · ומה גם היום רבו בו דעות שונות מה זה טוב לבני אדם כי בקשת המותרות לפי ההסקפה הראשונה יבטל בעליה משלימות ההשכלה בהיותו עסוק ורצין. כל כל הימים בבקשתם · אך בבח י׳ אחרת ירבה הזריזות ויפר העוגג בין אנשי המדינה · יעוין מה שכתבנו בחיבורינו אסף (ק״ז ריש פ״ל ממנו) · והנ׳דעת החוקרים שההסתפקו׳ יש לו קדימה זמני׳ על קנין המותרות לוק״סוס בלע״ז · והכל הולך אחר העלבון והשמחה ר״ל שישמח בהוצאותיו והכנסותיו כראוי לפי השכל ויעלב אם הם בלתי ראוים לפי השכל · ירבו עלבותם ברבות החטא וילעגו בקטנו כאמור :

כבר

פרק ב כבר

אמרנו כי הפיזור והנבלה הם מהיתרון והחסרון ובשני דברים במתן ובקבלה. כי ההוצאה נשיג מהמתן. לכן המפזר יעדיף בתת (ובבלתי קבל) ויחסיר בקבלה. אמנם הנבלי' תחסיר בתת ותעדיף בקבלה. אם לא בדברי' מועטים. לא יוסיף עוד הממון עם הפזור ולא יהיה זה נקל אחר שלא יקבל מעבר אחר ויתן לכל כי מהר יעזבנו הממון. כמו ההדיוטות הנותנים יראה שהם מפזרים. אכן יראה שהוא יותר טוב לא מעט מהנבל כי זה נקל להרפא או בבואו בימים או מפני העוני יכול לחזור אל האמצעי. והנה בזה אשר בנדיב כי יתן ולא יקבל. אבל אין אחד מהם כראוי ולא טוב. אבל אם יעשה זה בהרגל או בענין אחר יהיה באמת נדיב יתן לאשר הוא ראוי ולא יקבל ממי שאינו ראוי. ובעבור זה יראה כי אינו רע לפי המדות כי אינו מן הרשע ולא מן המגונה המעדיף במתן ובלתי מקבל אך אמנם הוא סכל לפי זה הענין והמפזר יראה שהוא יותר טוב מהנבל בעבור הדברים האמורים. ובעבור כי זה אמנם יועיל לרבי' וזה לא לאחר ולא לעצמו. אבל רבים מהמפזרים הם מקבלים ממה שאינו ראוי והם לפי זה נבלים כי הם יקבלו מכל עבר בעבור שהם מאבדים הכל. והנה זה נקל לעשות. אמנם קל מהרה יעזבו ממונם וע"כ הם מוכרחים לבקש מצד אחר כי אלו יתנו בערבבות ולא יכוונו בעבור דבר טוב · כי אם בלי הפרש יקבלו מכל צד ויתאוו ולא ישגיחו איך ומאין. ובעבור זה מתנותיהם אינם נדיבות ולא טוב ולא בעבור טוב ולא כראוי · אבל פעמים מעשרים אשר ראוי להיותם רשים. ולא יתנו דבר להולכי אורחות יושר במדות. ולמחנפים יתנו נדבות רבות. לא בעבור דבר אחר. ולזה רבים מהם אנשי נכסים מאבדים ממונם. כי בנקל הם מכלים במותרות. ולפי היותם לא הטוב יטו אל התאות. על כן המפזי' אם א"א לבוא אל האמצעי יעברנו. ואם יושם בלימוד האמצעי כראוי יבוא אליו הטוב הנבלה אין לה רפואה כי נראה הזקנה ושאר הדברים המחלישים עושים האדם נבלים. ויותר טבעי הוא באדם מהפיזור כי רבים הם אוהבי כסף מהנותנים. והנה הם על פנים רבים. כי

על

פרק ב' כבר אמרנו · כבר התבאר בפ' הקודם שהפיזור והכילות הם ב' קצוות בהנהגת הבית והמדינה אצל הממון · הפיזור הוא קצה היתרון והנבלה קצה החסרון: ובשני דברים · כל אחד מהקצוות לו שם בב' דברים : במתן בהוצאה בהכנסה: נשיג מהמתן · ענין ההוצאה הוא המתן אשר יתן לזולתו חלף טוב מה או מתנת חנם : יעדיף בתת · ירבה בהוצאה לפי ערך עשרו : ובבלתי קבל. ירבה בהעדר ההכנסה. והוא אך למותר כי הדבר האמור הוא מובן בלשון הבא אחריו : ויחסר בקבלה. ימעט בהכנסה. והפך זה הכילי והנבל שהוא ממעט בהוצאה ומעדיף בהכנסה : בדברי' מועטים. המפזר מכנים דברים מועטים והנבל הוצאו' מועטי' : לא יוסיף. המפזר לא יעשר בקל בהיו' ב' חלקי הנהגתו מתנגדים מכנים מעט ומוציא הרב' : שלא יקבל מעבר אחר. שלא יכנים שהוא העבר השני אשר נגד ההוצאה : כמו ההדיוטות. כמו עמי הארץ ואנשי המדינה הרגילים להוציא הוצאה מועטת וברבוי מעט יראו כמפוזרים לא כן מנהיגי המדינה ומושליה הרגילים בהוצאה רבה אין משפטם ככה אבל להם משפט השוע האמור בפ' שאחריו : אכן יראה. אבל עם היות שהמפזר והנבל שניהם פחותים. מ"מ יראה שהמפזר הוא יותר טוב הרבה מהנבל בדברי' רבי'. א' המפזר יקבל תרופה בבואו בימים ר"ל שילמודהו נוק העתים אומנות מה או משא ומתן בהרבות בהכנסה. או כאשר יעני וידל אז יקמץ בהוצאה וישוב אל הראוי והאמצעי ב' הנה בזה אשר בנדיב ר"ל המפזר יש לו טבע הנדיב בוותרנות : אבל

אין אחד. אין ההוצאה וההכנס' כראוי ר"ל מכנים מעט ומוצי' הרב' : בהרגל. אם ירגיל את עצמו להכנים ולהוציא כראוי יקל לו זה בשכבר רגיל קצת במדת הנדיבות שהוא הוותרנות : המעדיף. מי שהוא מרב' בהוצאה וממעט בהכנסה כרשה שאינו איש רע אבל סכל בלתי יודע טוב ההנהגה ויושרה : ג' ובעבור כי זה יועיל לרבי' המפזר עוזר לרבי' הנהני' ממנו משא"כ הנבל שגם הוא בעצמו אינכו נעזר מטובו כי אם מעט מזער לא כביר : אבל רבים מהמפזרים. אך יש מפזרים רבי' שהם נבלים להיותם מאספים הון מכל עבר ומכל הצד ר"ל שלא ביושר בעבור הכרחם לממון ברוב הפיזו' בערבבו'. בערבובי' כלומר לטובים ולרעים הם נבלי' במה שפושים עושר ולא במשפט הם שבים להיות במדות הקמצנות הבלתי מבחינים אם יבוא עשרם ביוש' או לא : אינ' נדיבו'. כי הנדיב יתן לראוי: לא בעבור דבר אחר · אינם נותנים להישר באדם בענו' ישרו כ"א לאיש חנף וכן כמ"ד הכסילם באנשים שאינם מהוגנים : אנשי נכסים · עשירים יאבדו עשר' בענין רע : יעברנו. יעבור מן קצה הכילות על האמצעי אל קצה הפיזור : ואם יושם בלימוד. ואם ילמדוהו באורח משפט ישוב אל האמצ' וירוח לו : הזקנה. הזקנה והחלישות יסבבו הכילות לבעליהם מיראתם על נפשם שלא יוכלו עוד לעשות מקנה וקנין מרוב חלישותם לכן ישמרו קניינם אשר כבר רכשו והוא הדבר שהמפזר יתכן לשוב להיות נדיב בבאו בימים כאמור למעלה : ויותר טבעי. גם מגד הטבע' היא קשה הרפואה כי טבע האדם נוטה אל

הכילות

על ענינים רבים יראה שתהיה הנבלה. אבל בכלל היא בשני ענינים בהעדר הנתינה ובהעדפת הקבלה. אבל לא תהיה שוה בכל. אבל לפעמים תתחלף כי אלה יעדיפו בקבל' ואלה יחסרו בנתינה. כי אלה אשר יקראו בשמות רבים כמו קצרי יד קופצים. אבירי לב יחסרו בנתינה אבל לא יתאוו של אחרים ולא ירצו לקבל מהם אמנם ממעט יושר ומיראת הכיעור. יראה או יאמר כי הם נשמרים מזה שלא יוכרחו לפעמים לעשות דבר מגונה. ומהם קרא מוכר כמון. והנה כן יקרה בהעדפתו לא כאשר יתן דבר לאדם. ומאלה אמנם ימנע מלקבל מאחרים בעבור יראה כי אינו נקל לקבל של אחרים כדי שלא יתן משלו לאחרים. ואלה אמנם יעדיפו בקבלה כי הם יקבלו מכל צד מכל והם פועלים פעולה הנבלים כי יקבלו מאתנן זונה ודומיהם. והם מרבים בנשך ובמרבית ולוקחים מעט מעט מרבים. כל אלה יקבלו ממה שאינו ראוי ומה שאינו ראוי. הדבר הכולל בהם כי יראה בהם הריוח מגונה כי כלם יסבלו הרפה בעבור מעט ריוח. ואשר יקחו דברים גדולים ממה שאינו ראוי ולא הראוי ולא נקראים נבלים. כמו הפריצים משוממי המדינות ושוללי המקדשים. אבל נקראם רשעים וחטאים. המשחק בקוביא ושולל המתים והגנב מהנבלים והם מרויחים מגונים כי הם עמלים בעבור הרויח. ומהם לוקחים מהאוהבים מה שראוי לתת להם. וכלם רוצים להרויח ממה שאינו ראוי רווחי' מגונים. וכל אלה הם לקיחת נבלה. על יושר נאמר כי הנבלה תנגד לנדיבות כי היא יותר רעה מהפזור ויותר יחטא בזה מהפזור האמור:

פרק ג ואמנם יראה שראוי לסמוך לזה השוע כי יראה כי הוא מעלה אצל הממון. לא יתפשט אצל כל הדברים אשר בממון כמו הנדיבות כי הם אצל ההוצאות לבד. אמנם באלה יעדיף על הנדיבות כמו שיורה זה השם הגדולים בגודל אמנם תהיה הוצאה ראויה. הגדול אמנם יאמר בהצטרפות כי אין ההוצאה

הכילות וקשה לשנות הטבע והרגל משא"כ הפיזור ויהוא הדבר שנדיב הוא שם משותף למושלים ולנדיבי' כמו נדיבי עמים נאספו פי' מושלים. וזה להיותם מושפעים בממון זה מושל בבני אדם וזה מושל בנפשו וכונס יצרו: והנה הם. הקמצנים הם על מינים שונים לא ראי זה כראי זה ה"ל השוה שבהם מסוללי הנתינה ורבי הקבלה הפך המפזרים שהם רבי הנתינה ומסוללי הקבלה: כי אלה יעדיפו בקבלה. קצת הנבלים יעדיפו הרבה בקבלה מאשר הנבלים. וקצתם מחסרים בנתינה הרבה יות' מאשר הנבלים: אמנם ממעט יושר. מסבת מעט היושר אשר בם ישפטו שאין לקבל משל אחרים. אף כי יראים מן הכיעור ר"ל שלא יתגנו בעיני הנותני': יראה. ואשר יראה או אשר יאמר בטעמ' וכימוק' בהעדר הקבלה שלא יוכרחו להחניף לבעלי המתנה והוא פעל מגונה: מוכר כמון. קצת המקמצים בנתינה יקראו מוכרי כמון על שם שהוא שוקל נתינתו כפי קבלת ההנאה כמו מוכרי הכמון השוקלי' או מודדים עין בעין בעבור יקרתו. וכן פי' הר"דק שהקמצן נקרא כילי מטעם וכל בשלים עפר הארץ שעניני מדידה להיותו מודד בעין רעה: כן יקרה בהעדפתו. כאשר ימכור דבר מה השקול בקבלו ר"ל בהכרע' והעדפ' הוא מעדיף מעט בהיותו צר עין: לא כאשר יתן: אין הדברים אמורים בתתו מתנת חנם לזולתו כי אין זה מטבע הכילי כלל: בעבור יראה. קצתם נמנעים מקבלה מיראתם פן יצטרכו לתת אח"ז. כמו קצת האורחים הבלתי רוצים להנות ממכניסיהם מיראתם פן יצטרכו להכנים את מכניסיהם לפעמים: ואלה אמנם. אלה האמורים אח"ז יעדיפו בקבלה והם

הפך האמורי' שלא יקבלו: ולוקחים מעט מעט. לאפוקי מהרעים האמורים אח"ז שהם לוקחים הרבה ואינם נקראים נבלים כ"א רשעים: הדבר הכולל. ה"ל השוה שבהם שכולם ירויחו מעט ריוח מגונה: ואשר יקחו. אולם המרויחים ריוח גדול בנבלה אינם נקראים נבלים כ"א רשעים: המשחק בקוביא, אלה האמורים אחר זה הם בכלל נבלים בהיותם עמלים להרויח ריוח מגונה כאחד הנבלים. וכן הלוקחים מאוהביהם חוקם הראוי להם בקהל נבלים יחשבו: על יושר. כפי הגדר הישר נאמר שהכילו' הוא הקלה המתנגד יותר לנדיבות מהתנגדות הפיזור.

פרק ג ואמנם יראה. אחר שביאר בקודם מעלת מדת הנדיבות שהיא אצל ההוצאות וההכנסות הקטנות בהנהגת הבית ראה כי טוב הוא לסמוך אליו מעלת השוע שהיא אצל ההוצא' שגדולה בהנהגת המדינה כמו בבניני המדינות וחומותיה' וארמנות המלכים. כי שוע ענינו שר ומושל בעם לבד ונדיב הוא שם למושל ברוחו גם כן. והשוע הוא הפך הכילי עכ"פ ככתוב ולכילי לא יאמר שוע: לא יתפשט. לא יכלול תחתיו הרבה כמו נדיב שהוא כולל גם השוע כי כל שוע נדיב ואין כל נדיב שוע כאמור אחר זה: כי הם אצל ההוצאות: נ"ל אצל ההוצאות הקטנות לבד משא"כ השוע שהוא אצל ההוצאות הגדולות כאמור אחריו: שם הגדולים. כמו שהוראת זה השם השרים הגדולים. כן יורה על הוצאתם הגדולה: אמנם תהיה. רק שתהיה זאת ההוצאה הגדולה כראוי: הגדול אמנם. אמנם גודל האמור הוא שם מצטרף בערך אל הקוטן

ההוצאה שוה לשר אינ"שיש ולממונה על התפלה ועל בית המדרש' כ"א כפי הראוי לכל אחד וכמה ואצל מה אמנם המוציא בדברים הקטנים או באמצעים כראוי לא יקרא שוע . ואם יוציא בפעמים רבות שיעור רב . כי אם המוציא בדברים הגדולים הוא שוע . כי השוע הוא נדיב ואין כל נדיב שוע . חסרון זה הקנין יקרא פחיתות . ההעדפה בזה יקרא משחית ומחבל . וכאלה אשר לא יעדיפו עשות גדולות אצל הדברים אשר ראוי כ"א בדבר שאינו ראוי וכמו שאינו ראוי הוא מכלה . אח"ז נדבר ממעלת השוע . השוע דומה ליודע כי יוכל לעיין הראוי ויוציא גדולות ונכונות וכן ראוי (ג"א יראו) בתחלה הקנין יתבאר בפעולות וממי הם הוצאות השוע הם גדולות ונכונות וכן ראוי להיות פעולותיו . ולפי זה ראוי להיות גודל ההוצאה ראוי אל הפעולה כי הפעולה ראוי' להיות כפי ההוצאה וההוצאה כפי הפעולה או יותר . השוע יוציא באלה בעבור טוב וזהו כולל בכל המעלות . עוד הוא מענג בזה ועושה בשלוה כי הדקדוק בחשבון פחיתות הוא אמנם ישכיל להיות טוב ונבחר וראוי מאשר כמה ואיך יהיה במספר . אמנם בהכרח השוע הוא הנדיב כי הנדיב יוציא הראוי כראוי . ובאלה הוא גודל השוע כי תהיה זה אצל הנדיבות גדולה . והנה בהוצא' אמצעית יעשר (ג"א יעשה) פעל גדול השוע . כי המעלה אינה שוה בקנין ובפעל . כי מעלת הקנין הוא שיהיה רב ונכבד . אמנם מעלת הפועל שיהיה גדול וטוב אשר רואיו יתמהו ממנו כי הפועל הגדול הוא נפלא והוא מעלת הפועל גדולה בגודל אמנם תהי' ההוצאה גדולה כמו בבתי התפלה וכמו המנחות המושמות לפני האלהות והקרבנות והזבחים . וכן ג"כ העשוים לשדים (ג"א לשרים) והדברים הגדולים העשוים לתועלת הממון כמו אם אחד יתנדב לעשות דבר מועיל להומה חשובה או להיות שר ליורדי הים באנות (ג"א באניות) או לעשות משתה לכל בני המדינה . אמנם בכל אלה כמו שנאמר ראוי להביט מי הוא העושה ומה הוא ומה יש לו כי ההוצאות ראוי להיותם ראויו' ולא כפי המעשה כי אם גם שיהיה ראוי העושה . ולכן הדל לא יהיה שוע כי אין לו ממה יוציא הרבה כראוי . ואם ינסה לעשו' הוא פתי כי הוא עושה שלא כראוי ובלתי נאות כי הדברים שהםכפי המעלה' הם על יושר . והנה זה ראוי לאשר להם הון עתק או אשר נעתק להם מאבותם או מאחרים . והם אנשי חיל נשיאי הערה והדומים לאלה כלם גדולה ומעלה ואשר אלה לו הוא שוע .
ובאלה

לשר איג"שיע שר ידוע שהיה ממונה על דבר מה שהוצאתו רבה מאוד מהוצאת בה"ת : חסרון זה הקנין . הקלה הקטן מזאת המדה נקרא פחיתות כלומר שהוא פוחת בהוצאה כפי המדה הנכונה : ההעדפה . קלה היתרון ר"ל המעדיף בהוצא' הגדולה יותר כפי הראוי לה נקרא משחית : וכאלה . וכמו אלה המעדיפים הנקראים משחיתם יכונו ג"כ בשם מעדיפי' ומשחיתי' העוזבי' עשות גדולות הראוי ומגליאים הוצאות בפעולות גדולות הבלתי ראוים . או שיפעלו הראוים אך לא כפי כשכון המעשה הראוי להם יקראו מכלים ומשחיתים : אח"ז . אחר שביארנו ב' הקצוות אשר לא טובים נדבר ממעלת השוע ונאמר : השוע דומה ליודע . השוע דומה למשכיל על דבר איך יעשה פעולה נוראה שלימה באופן היותר שלם . ככתוב הכל בכתוב מיד ה' עלי השכיל : וכן יראו בתחלה הקנין . כל"ל והטעי' מלבד האמור עוד יתנו לב לראות בענין הבחינה בראשי' מלאכתם קנין התואר אשר יקנו לפי הפעולה אשר יפעלו . שזה התאר הקניני יתבאר לרואיו לפי גודל הפעולה עד יחשבו מי ומי פעל ועשה אותה : הוצאות השוע : הוצאו' השר והמושל במדינ' הם רבות ולפיכן ראוי להיות גודל פעולותיו ר"ל שישוה שכר ההוצאה : או יותר . גם יתכן שתהיה ההוצאה קלה יתר על השבח כי אין ממדת השוע לדקדק כ"כ בחשבון : בעבור טוב . לפעול דבר טוב ולקנות על ידו שם טוב : בכל המעלות . תכלית כל המדות לפעול טוב : מענג . מולא תענוג בפעולותיו : בשלוה . כאלו ישלח מעל פניו פעולותיו ולא יעיין בה הט"ב כלומר לא ידקדק בחשבון הוצאתה כ"כ . שהוא זה מדת הוותרון לוותר משלו לפועליו ככתו' ולא יחשבו את עושי המלאכה כי באמונה הם עושים : מאשר כמה . אשר לפי כמות ואיכות מספר ההוצאה יהי' טוב הפועל : ובאלהו באלה ההוצאות יבדל השוע על הנדיב כי רבה היא הוצאת השוע יפעול ויעשה פעולה גדולה בהוצאה אמצעית כערכה : איננה שוה : פעולות השוע איננה שוה לנדיב בהיות שמעלת הפועל כקנין ר"ל בתאר איננה שוה עם מעלת הפעולה . כי מעלת הפועל שהיה שר נכבד ר"ל מושל במדינה משא"כ הנדיב . ומעלת פעולתו שתהי' גדול' וטובה מפלאי' רואיה ולו יפעל הנדיב כמו זאת הפעולה אוי יצא מכלל הנדיבות להיות בכלל המפזרים : כמו בבתי התפלה שיוציאו הוצאות בבנינים גדולים למראה . וטוב בעיני אלהים ואדם : העשוים לשרים . כמו עירו' וארמנות השרים : ולא כפי המעשה . לא כפי גודל המעשה לבד כ"א גם לפי גודל מעלת העושה ר"ל שיהיה העושה שר וגדול בהנהג' המדינ' לא בהנהגת הבית לבד כאמור למעלה שהמעלה איננה שוה בקנין ובפעל וכמו שביארנו שם : ואם ינסה לעשות . ואם יבוא לעשות פעולה נוראה בהוצאה רבה הנה בסכנות

ובאלה ההוצאות הוא עשות גדולות כמו שנאמר כי הם דברים נכבדים . ויוציא בדברי' המיוחדים אשר יעשה פעם אחת כמו חופת החתן ודומה . וכן אצל כל הדברים אשר יהררו להם כל אנשי הארץ או להעלותם לנשיאות או להקבלת שרים באים מארץ מרחק ולשלוח מנות ולתת מתנות ולהעלות שכר . כי השוע לא יעשה הוצאה גדולה בעצמו כי אם בדברים הכלליים . כי המתנות באדם דומות להקדש לגבוה . וכן ראוי לשוע לבנות לו בית ולתקנו כראוי למעשהו כי היא תפארת . ויעשה יותר בדברים המקיימים כי זה יותר טוב שבפעולו' . ובבל הדברים יעשה אשר הוא ראוי כפי הדבר ההוא הנכון כי לא יהיה דבר אחד נכון לאלוה ולאדם ולא למקדש. בהוצאות והוא יעשה הדבר הגדול בערכו ויהי' שוע גדול כאשר יהיה הוצאה גדולה בדבר גדול מה שיהיה באלה גדול . הפרש גדול יש בין היות בפועל להיות גדול בהוצאה כי כי במתנות הנערים עשות כדור יפה או מטה נקוד היא גדולות מעשה איך (ג"א אך) הוא קטן המאיר (ג"א המחיר) ובלתי נדיבות . ובעבור זה ראוי לשוע לעשות דבר גדול בערכו שיהיה מעשהו גדול . וזה לא יהיה נקל להיות אחר יתר עליו ותהיה הוצאתו לפי מעלתו . ובזה אמנם יהי' שוע . המעדיף על זה אמנם ישתמש בממונו על בלתי יושר ויעדיף לכלות . כמו שנאמר יוציא הרבה בדברים קטנים ובמותרות ויוצי' בלי ערך כמשל האומרים למגידים עשה משתה חתנים ולהולכי רכיל יתן מתנות . בשוקים יסחב בגדי משי כמו מג"טום . וכל אלה לא יעשו בעבור טוב . כ"א להראות עשרו ולחשבו אשר רואיו יתמהו ממנו . ובמקום ראוי להוציא הרבה יוציא מעט . וכאשר ראוי למעט יוציא הרבה . אמנם הכילי יחסר בכל הדברים ואם יוציא הרבה הוא במעט טוב מאבד . ולכל אשר יעשה הוא באיחור . והוא חושב איך יוציא הרבה והוא נעצב . ויחשוב כי הוא עושה יותר מן הראוי . הנה מעשי אלה רעים · אך שלא ישאו חרפה ע"ז כי לא יזיקו לקרוב גם אינם פתאים מאד :

פרק ד גודל הלב אמנם הוא אצל הדברים הגדולים

בסכלות יעשה זה . כי כל פעולות המדות הנכונות הם כפי היושר והנה אינו מן היושר שהדל ירב' בהוצא', לפעול פעולו' נוראו' כי הוא זה ראוי לשרי המדינות אשר להם הון עתק : אשר יעשה פעם א' . כמו משתה ושמחה שיעשה האדם ביום חתונתו ושמחת לבו פעם א' בכל ימי חייו :

בהוצאה עד לכלה : בדברים קטנים . שהוא פועל דברים קטני הערך הפך פעולת השוע שפועל פעולות גדולות כאמור : כמשל האומרים . כמו המושלים האומרים למוצאי דבה והמוסרים . אעשה לכם משתה חתנים ע"ד איזול איכול קורצא בי מלכא . ולהולכי רכיל . מספרי לה"ר :

אשר יחרדו . אשר יתאספו ההמון לראות מרוב פליאותם להיותם בלתי מאדיים : או להעלותם לנשיאות · או שיעשו השרים דברים מפליאים וזרים משמחי לב ביום שיתכנו להיות מושלים ושרים . או ביום שיקבלו פני שרים וחורי ארץ הבאים ממרחקי ארץ . ומהדברים הנוראים הנעשים ביום שיוועדו המלכי' והשרים לשלוח מנות זה לזה : כי המתנות . ראוי לתת מתנות השרים בכבוד ככבוד מתנות האל ואישיו עד"הכ כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני : בדברים המקיימים . ר"ל יעשה מעשהו לפי השלימות שיותר אפשרי הנותן קיום לנמצא ההוא : כי לא יהיה דבר . אין שום דבר המוכן לאלהים או לאדם בלי הוצאה · ומי זה יוציא הוצאות גדולות באלה נקרא שוע : הפרש גדול . יש הבדל בין היות דבר גדול בבחינת ההוצאה . כי הנה הכדור שמשחקים בו הנערים והמקל הנקוד וטלוא . המה גדולי' בבחי' עצמם ר"ל יפים למראה עינים אך אינם רבי ההוצאה והמחיר : להיות אחר יתר עליו : להיות לאחר יתרון עליו בפועל כמוהו : המעדיף . קצה היתרון בשוע הוא המשתמש בהוצאה גרועה בלתי ישרה ומרבה

יסחב בגדי משי . להראו' כאלו אינם חשובים בעיניו לרוב עשרו : בעבור טוב . אינו עושה מעשהו למען ישיג טוב על ידו . כמעשה השוע · וירבה במקום שראוי למעט וימעיט במקום שראוי להרבות כי כל מעשהו לא בהשכל הפך השוע : אמנם הכילי' הוא קצה החסרון · הוא זה יחסר בהוצאה : טוב מאבד . טוב הערב חולף ואובד לשעתו . והוא הפך השוע המבקש טוב המועיל לזמן רב : באיחור : מתעצל ונעצב במלאכתו בעבור דאגתו על ההוצאה שהוא חושב שמרבה בהוצאה : אך שלא ישאו חרפה . אבל אינם נושאים חרפה על מעשיהם כמו הכילי אשר לעומת הנדיב : וזה להיות הכילי אשר לעומת השועי' מוציא הוצאות עכ"פ כנדיב . בע"הב ולא יזיקו הרבה כמו שאר בעלי המדות הגרועות . גם לא יתראו אלא ב"א כסכלים הבלתי יודעים איך להתנהג בתכונת השוע . וזה בהיותם מוציאים הוצאו' כנדיב עכ"פ :

פרק ד גודל הלב . אחר שביאר בקודש גודל הנפש אשר אצל הוצא' הממון הרבה ראה לסמוך אליו גודל הלב אשר אצל הכבוד: אצל הדברים הגדולים . הוא בעל נפש רחבה אשר נשאו לבו לפעול פעולות נכבדות ונוראות . והיא

תכונה

וזה

וזה נגלה מן השם ונאמר תחלה אצל אלה הדברים הוא . אין הפרש בין הדבור בתאר או במתואר · גודל הלב הוא איש חיל . אמנם יראה כי הוא איש חיל אשר אצל הדברים הגדולים יעשה עצמו ראוי אם יאות לו . כי אשר יעשה זה והוא לו בלתי נאות היא אויל . אמנם אשר הוא כפי המעלה אין אחד מהם אויל ולא כסיל . א"כ איש חיל הוא האמור . אמנם אשר יאות לדברים הקטנים ויעשה עצמו ראוי להם הנה הוא שוה לא איש חיל . כי גדולת הלב תהיה בדברים הגדולים . כמו שהוא הגדול בגוף כי הקטנים יהיו יפים וטובים מראה ולא נעימי' ואשר הוא יראה א"ע ראוי לגדולות . והוא בלתי ראוי . למשוגע (ג"א יחשב) . ואין כל המכנים עצמו בגדולות ממנו הוא משוגע . אשר יתנהג בדברים פחותים הוא סוג לב · וזה בין בדברים גדולים בין בשוים בין בקטנים . אשר הוא מתנהג בדברים פחותי' מערכו . אבל השם הזה יותר היה ראוי לגדולה . כי יותר הוא המנבל אם לא שהוא ראוי לגדולות . אמנם יהיה איש חיל כפי הגודל בקצה אבל לפי אשר יעשה הראוי בערכו הוא אמצעי . אחר אשר הוא מתנהג כפי הנאות לו . אבל האחרים יעדיפו ויחסירו . כי אם אמנם יעשה עצמו ראוי לדברים גדולים הוא ראוי לדברים נוראים . וזה באמת יהיה אצל אחר . גדולה ראויה אמנם תאמר בדברים אשר מחוץ הם טובים . והגדולה נוראה אמנם היא אשר יאתה לאל ית'

תבונה משותפת למלכים מושלי ארץ . ולאומנים העושים כל מלאכת מחשבת · ולמשכילי עם ומחוקקי הנימוסים הצודקים וזולתם מהדברים הנכבדים אשר ימלא איש בעל גודל לבב את ידו לקרבה אליו · המ"ב המלך בעל גודל הלבב יעשה כבוד בלחום מלחמות נוראות עם אויביו להרחיב גבולו · ולהטיב לעמו בכל מלאכת חרש וחושב ורוב המסחר אשר יקבע באהלו , והאומן בעל גודל הלבב ימלא את ידו לפעול מלאכות נפלאות אשר עדן לא נעשו יועיל תועלת רבה . והמשכיל בעל נפש הרחבה ידבנו לבו להשכיל בדברים העומדים ברומו של עולם ויכתוב חיבורים נפלאים יבארו נוראות ביראת ה' והשכלת אמתו וככה ביתר הפעולו' הנכבדות : וזה נגלה . וזה מבואר מן המובן מהשם המורה על הרחבת הנפש לאחוז במעשים גדולים ונכבדים : ונאמר · ונא' בביאור אלה הנכבדות: בתאר או במתואר אין הבדל אם נבאר גדר המקרה ר"ל מהות גודל הלבב או גדר המתואר בו ר"ל בעל גודל הלבב ומהותו : איש חיל . גדר בעל גודל הלבב הוא היותו איש חיל ר"ל פועל פעולה כוללת רבה היא על האדם : אמנם יראה . אבל הנראה בגדר איש חיל הוא אשר נשאו לבו לקרבה אל פעולה גדולה בעלמ' אשר בכחו לפעול . כי אם יקרב אל כל פעולה אשר אין בכחו לפעול הנה יהיה זה סכלות ממנו ר"ל שהוא סכל בלתי יודע ערך הפעולה אשר נדבה רוחו לעשות אותה : כפי המעלה . כפי מעלת כל איש אשר הוא בה מ"מ בהתנדב האומן לפעול אומנות נפלאה ושר הצבא לעשות מלחמה נוראה אז יקרא כל אחד בשם איש חיל ואם לא יוכל עשותו לא . והפך זה ר"ל בהתנדב האומן ללחום ושם הצבא לעשות אומנות אולת היא ויקרא עכ"פ אויל : איש חיל . לכן גדר איש חיל שהוא גדול הלבב . הוא האמור למעלה ר"ל אשר בכחו לפעול פעולה יקרה גדולת הערך : אמנם אשר יאות . אולם המתנדב לפעול פעולות קטנות ובכחו לפעול אותם . לא יקרא איש חיל כי אם שוה ר"ל איש שוה עם שאר בני אדם

ואין לו יתרון עליהם : כי גדולת הלב . רוצה הלב אשר לבעל נפש רחבה הוא לפעול דברים גדולים : כי הקטנים יהיו יפים · המעשים הקטנים יש להם יפוי כח לפי ערכם כיפי הקטנים אשר לא נועם להם ולא הדר : ומשא"כ המעשים הגדולים להם יתר שאת בנועם ויתר עז בהדר : למשוגע יחשב. כל"ל · כי איננו יודע אין ערך מעלתו : ואין כל המכנים . ועכ"ז לא כל ההורסים להתנהג בגדולות ובנפלאות מהם : יחשבו משוגעים כי ההורסים לדבריםהקטנים כפי המעל' אין אחד מהם אויל כאמור למעלה : אשר יתנהג בדברים פחותים · כמו שהמתנהג בקל' היתרון נקרא המשוגע כאמור · כן המתנהג בקלת החסרון נקרא סוג לב . ר"ל שלבו נסוג אחור ממעלתו אשר הטבעה בטבעו : וזהו בין · מי שאיננו מוליא לפועל מעלתו אשר בטבע יכלתו עליה נקרא סוג לב . בין שיהי' מקטני המעלות או מהאמלעי' השוים לכל אדם או מהגדולי' כל הפוחת מערכו נקרא סוג לב : אבל השם . אך יותר נאות הוא זה השם למי שטבעו לפעול גדולו נוראות ואיננו מוליאם אל הפועל : כי יותר הוא התנבל . כי לא היה ההתנבלות ופחיתות הערך ניכר בו כל כך אם לא היה ראוי לגודל הלבב . כי הדבר ניכר מהפכו . והרמ"ע פי' היה ראוי לגודל הלבב מלד טבעו היה מתנבל יותר . וע"כ נקרא ביחוד בשם סוג לב : כפי הגודל בקלה . אם יבחן הפועל לפי בחינת הפעולה הגדולה היא בעיני הא'ד' . אזי יאות לו שם איש חיל אבל לפי . אולם אם יבחן לפי מה שהוא בכח לפעול אזי יאות לו שם אמלעי : אחר שהוא מתנהג · בהיותו מתנהג כפי כחו אשר הטבע עליו לכן יתואר בשם אמלעי לא יעדיף ולא יחסיר כפי כחו : אבל האחרים . אולם האחרים שהם המשוגע יעדיף על כחו והסוג לב יחסיר מכחו : כי אם . אם עשו יעשה הנן חיל את עלמו ראוי לפעול דברים גדולי' · אז ראוי הוא לשכר טוב וגמול דברים נוראים : וזה באמת . וזה הגמול יהיה אלל דבר אחד והוא הכבוד כמו שיבאר :

גדולה

גדולה ראוי'. יבדיל בין גדולה הראויה ובין גדולה הנוראה. וזה כי גדולה ראויה תאמר על טוב מה אשר בחוץ הראוי להיות למשגת לבעל גודל הלבב המוכן וראוי' אליו. כמו המלך הבוטח בגודל לבו ללחום מלחמות גדולות ולכבוש מדינות למען מצוא טוב בהרחבת גבולו · אולם הגדולה הנוראה הוא הפלאות הטוב אשר בעולם בעל הטוב אשר לא יושג לו מדבר חוץ ממנו · ואין לאדם חלק בה בלתי לה' לבדו כאמור והיא נוראה מעלתה. והיא עולם הכבוד האמיתי: מאוד יכספו · הגדולה הגדולה הנוראה האמורה היא אשר יתאוו מאד בעלי המעלה להשיגה והיא גמול כל פעולה טובה· והוא הכבוד האלהי הצפון לאיש חיל האמור אשר ילך מחיל אל חיל בכל מעלה וחכמה. ככתוב כבוד חכמים ינחלו: ראוי לאל. כי הוא שורש הכבוד כטעם אל הכבוד הוא הדבר הגדול. אין טוב נעלה בטובו' החיצוניו' יותר מהכבוד: א"כ אחר שהבן חיל ראוי' לדברי' נוראי' כאמור. והדברי' הנוראים הם עולם הכבוד א"כ יהיה גודל הלבב שהוא עולם הבן חיל. אצל הכבוד בהיותו ראוי' לדברי' נוראים כמו שקדם · והנה נראה זה. גם החוש יעיד על זה ר"ל שאנשי חיל אצל כל מדה נכונה הם המה ישיגו כבוד ובכבודי' יתימרו · ויעלה מעלה מעלה בגודל לב כפי הראוי להם: אמנם סוג לב· אולם סוג הלב יאחז בקלה החסרון לפי ערכו בכחו הטבעי. ומערך איש חיל והמשוגע יאחז בקלה היתרון לפי ערכו בכחו הטבעי אך באמת לא יעדיף על איש חיל אשר גדול כחו לפעול בגודל לבב. באמת והוציא לפועל כחו · מאח"כ שהמשוגע כי עם היות שהתעורר לפעול גדולו' ונפלאות ממנו הנה לא יכול עשוהו כמו איש חיל: יהיה יותר ראוי. באמת יאמר שכל איש חיל שבו הכנה לפעול דברים יותר גדולים הוא יותר נעלה מהמוכן לפעול דברים בלתי גדולי' כמו אלה או מצטי

ית'. מאד יכספו אשר הם במעלה ואשר הוא שכר המעשים הטובים וזהו הכבוד. וזהו ראוי לאל ית'. והכבוד הוא הדבר הגדול בדברים הטובים החיצוניים. א"כ גודל הלבב אצל הכבוד והקלון. כי איש חיל הוא כראוי אצל אלה. והנה נראה זה בנסיון כי אנשי חיל הם אצל הכבוד. כי אמנם בכבוד יתעלו מאד כפי הראוי להם אמנם סוג לב יחסיר מערכו ומערך איש אמנם המשוגע הוא יעדיף על ערכו אבל לא על איש חיל. אמנם איש חיל על כל אשר הוא ראוי לדברים יותר גדולים יהיה יותר ראוי ויותר משובח. ע"כ ראוי באמת לאיש חיל היותו טוב כי אמנם יראה היותו איש חיל אשר הוא גדול בכל א' מהמעלות. כי בשום זמן לא יאות לאיש חיל לברוח מפני אחר יניעהו. ולא לעשות דברים בלתי צריקים אשר בעבורם יפעל דברים מגונים לא יעשה זה איש חיל. ולדרוש הפרטים יראה כי הוא החול איש חיל שלא היה טוב. כי אשר הוא רע לא יאות לו כבודי והדבר הראשון אשר למעלה הוא הכבוד ויותן לטובים:

פרק ה

אמנם יראה כי גדול הלב הוא כמו עדי למעלות. כי הוא יעשם גדולות. והוא לא יהיה בלתם. וע"כ הוא קשה לפי האמת להיות איש חיל כי א"א היותו בלתי שלימות המדות. וע"כ הוא גלוי כי איש חיל הוא אצל הכבוד והקלון. ויתענג במצועי הדברי' הגדולים והרמים כמו אם הוא קנה את אשר לו או פחות. כי כפי המעלה לא יעשה על השלימות הכבוד כראוי. אבל אמנם יקבל זה כי אין דברים יותר גדולים יתנו לו. ואם אמנם יכובד בעבור דברים מקריים

המספר מהם: בכל אחת מהמעלות · שיהיה גדול בכל המעלות שהיא זה גדר הטוב להיות טוב בכל: לברוח · אין מדין ודת איש חיל שיברח מעשות טוב מאימת הכרח המכריח אשר יניעהו ר"ל יביאהו אל הבריחה. ולדורש הפרטים. מי זה ישים עינו ולבו אל פרטי אנשי החיל ר"ל אל כל איש מהם הוא זה יראה בעין בשרו שהוא שחוק ולעג דברי האומר שאיש חיל לא יהיה טוב בכל המעלות: כי אשר הוא רע. כי אם יהיה רע בשום מעלה איננו שוה הכבוד: והדבר הראשון · וראשי' השכר וגמול המעל' הוא הכבוד הניתן לטובים בכל' ומבואר א"כ מזה שלא יקרא איש חיל כי אם שהשלים בכל המעלות והוא הטוב בכל. ונוחל הכבוד ככתוב כבוד חכמים ינחלו: פרק ה אמנם יראה · ימשיל גודל הלב במעלות המדות לעדי וחלי כתם בצואר אשת חן. שמתיהן יתנו היופי וההדר לבעליהן ככתוב כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך: יעשה גדולות· באות בעל גודל הלבב לקיים עשה דהשלמת הנפש· יגדיל כל מעלה וינשא כל מדה נכונה כפי היותר אפשרי בכח נפשו: וע"כ הוא קשה. כי יתרון הכשר שלימות המדות והמעלו' לא יתכן מבלעדי היותן טרם שלימות על השיווי. וזה ענין קשה המציאות: וע"כ הוא ג וי. וזה בהיות איש חיל אצל המדות והמדות אצל הכבוד (כמבואר בשני לראשון מזה) א"כ איש חיל אצל הכבוד: ויתענג במצועו. יקח ערובתו בנעימות הכבוד האמצעי לפי מעלתו בדברים הגדולים: כמו אם הוא קנה. כאלו קנה קנין השוה לפי מתן דמים או הבלתי שוה כפי הדמים שנתן בעדו שאז לא יתענג כ"כ כאלו הוא שוה: כי כפי המעלה· כפי יוקר המעלה אין הכבוד שוה בערכה להיות מחירה בשלימות. אך יקח הכבוד להיות שאין שם מחיר יותר יקר ממנו: ואם אמנם יכובד כבוד מעט בעבור פעלו ענייני' קטני הערך

יהיי

יהיה זה הכבוד נבזה בעיניו כנואם ולא ישמח בו כלל יען היותו ראוי לכבוד יותר ולא לבד לכמו זה הכבוד : יהיה אצל הקלון וכן יהיה אצל הבוז והקלון אשר ישיג אותו לא יתפעל הרבה יען לא צדק המבזה והמקלה אותו כי הבוז על חנם יאות למבזה לא לנבזה ככתוב כצפור לנוד וכדרור לעוף כן קללת חנם לו תבא . וכבוד איש חיל במקומו מונח : ע״כ ישובח . בהיות הכבוד מהדברים היותר משובחים והוא עדנה בלתי מספיק לגמול איש חיל · לכן בע״כ יקח הכבוד שכר לפעולותו כי אין טוב יותר ממנו כאמור למעלה : ולא עוד · לא זו שיתענג על הכבוד במיצוע . אלא אף גם זאת שבכל קניניו וכל אשר ישיגהו מטוב עד רע ישמח או יתענג מטוב עד רע ישמח או יתענג במיצוע הנאתם בעבור הכבוד כי תכלית השגת רבוי קניניס הוא השגת הכבוד : ואלה להם : מי שהשולטנות והעושר להם יחפצו להתכבד בעבור׳ וזה יורה שתכלי׳ העושר והשולטנות הוא השגת הכבוד : ואשר בעיניו יקטן הכבוד . ואם בעיני איש חיל אין נחשב הכבוד שהוא משובח יותר מכל קנין . אחר שיקח ממנו איכות מיצוע כאמור למעלה . ק״ו שיקטן העושר והשולטנות בעיניו : ובעבור יחשבו׳ אולםבעבו׳ שקלת המבוזים יחשבו · אולם בעבור שקלת המבוזי׳ יחשבו בחשיבות בעבור טוב הצלחתם בשולטנות ובעושר . לכן יראה שטוב ההצלחה מועיל לבעלי גודל הלב אחר שהוא מכבד הנבזים כש״כ שיכבד הנכבדים האלה : ובעבור זה אלה יעשו . לכן יעשו עצמם אלה העשירים והשליטים אנשי חיל כי יטעום הכבוד המושג להם בעבור עשרם ויחשבו כי הוא זה בעבור גודל לבם : אמנם לפי . אך לפי האמת ראוי שיכובד איש חיל לבדו אף כי יתחבר עמו העושר והממשלה : ואשר בו שניהם . ומי שיתחברו בו שניהם ר״ל גודל לב ועושר וממש׳

מקריים או קטנים בעיניו נמאס כי אינו ראוי לאלה לבד . והנה ג״כ יהיה אצל הקלון כי לא בא אליו בצדק . ע״כ ישובח איש חיל יותר אצל הכבוד כמו שאמרנו . ולא עוד כי גם אצל העושר והשולטנות וכל הצלחה וכל רוע מקרה הוא על צד המצוע איך שיעשה . כי לא ברוב ההצלחה יעלוז ולא ברוע המקרה יתעצב . והלא כן הוא אצל הכבוד אשר הוא יותר גדול כי השולטנות והעושר הנאתם בעבור הכבוד ואלה להם ירצו להתכבד בעבורם ואשר בעיניו יקטן . הכבוד וגם אלה כן . ובעבור יחשבו קצת מבוזים יראה כי טוב ההצלחה יועיל לגודל הלב כי האצילים יתעלו בכבוד · והשליטים והעשירים בעלוי · וכל אשר בטוב יתעלה הוא יותר משובח ומכובד ובעבור זה אלה יעשו אנשי חיל כי יכובדו מקצת אנשים . אמנם לפי האמת הטוב לבדו ראוי שיכובד . ואשר בו שניהם יותר ראוי אצל הכבוד . ואשר להם אלה ההצלחות בבלתי מעלה . לא בצדק יעשו עצמם גדולים ולא ביושר יקראו אנשי חיל . כי בבלתי מעלה לא יקראו אלה שלמי׳. אמנם הם בוזים ומקלים וכאלה רעות רבות יעשו . כי בבלתי מעלה אינו נקל לסבול באמצעות טוב ההצלחה . וכאשר לא יוכלו לסבול והם חושבים שיש להם יתרון גדול על האחרים יבזום . ואמנם המה יעשום כל הבא לידם והם מדמים היותם אנשי חיל ולא ידמה להם . אמנם יעשו בה בהיות להם יכולת כי כאשר לא יפעלו כפי המעלה יבזו אחרים . אמנם אשר הוא איש חיל יבזה בצדק ויפאר באמת . אבל אמנם רבים יפעלו כאשר יקרה :

פרק ו וזה אינו נכנס בסכנות ולא אוהב הסכנות כדי להתכב׳ מעט

יחד הוא זה ראוי להשיג כבוד יותר ממי שאינ׳ רק איש חיל לבד : ואשר להם . אולם מי אשר לא חלק להם במעלות השלימיות לא יצדקו בקרא׳ את עצמם בשם אנשי חיל ושלימים כי מבלי מעלה אין שלימות : אמנם הם בוזים . העשירים והשלימי׳ מסוללי המעלות האמורים בוזים . ועושי׳ רעות לזולתם : כי בבלתי מעשה׳ העשיר והמושל שאיננו בעל מעלות ומדות נכונות יקשה עליו להתנהג בעמק שוה ואמצעי בטוב הצלחתו׳ ויחשב אשר לו יתר שאת ויתר עוז על זולתו לכן יבזהו . וכל אשר בכחו ובידו לעשות לא יבצר ממנו להרע או לבזו : והם מדמים · יחשבו בלבבם היותם שלימים אין מי ישוה להם. כי בהיותםבלתי מכירים מעלת השלימיו׳ לכל אפס מקום ואתם לדעת מי ידמה להם אף כי מי יגדל מהםאחר שאינ׳ יודעים מעלה יתירה ממעלת העושר והממשלה אשר היא אתם באמונה. וכבר שאלו לחכם למה יכבדו החכמים את העשירי׳ ואין העשירי׳ מכבדים את החכמים והשיב מפני שהחכמים יודעים מעלת העושר והעשירים אינם יודעים מעלת החכמה : אמנם יעשו · אלה העשירי׳ מסוללי המעלה · כפי יכלתם יפעלו ויבזו זולתם : יבזה בצדק. זולתי השלימים יבזו את מי שראוי לבזות ויכבדו את מי שראוי לכבוד באמת וזולתם יפעלו בלי צדק כ״א כאשר יקר מקרהו . והנה מי זה יתן עינו ולבו על קלת מושלי העמים אשר לא למדו מוסר יעשו עול רב למונהגים מהם . ואף כי רוב בני עמנו כאשר יתמנו להיות פרנסים על הצבור יעשו חמס וינהגום בעול בנקום נקם וכל זה בעבור שלא למדו מוסר השכל . ועליהם יאמר התלמודי כד רביז רעי׳ על עניא עביד לגנידא סמייתא . ונאמר עמי מאשריך מתעים . פרק ו וזה אינו נכנס בסכנות . זה הפרק נכנר מאד יבאר בו מדת השלם באדם שהוא איש

מעט אמנם נכנס בסכנות בעבור דברים גדולים ובשיכנס בסכנות לא יחמול על עצמו. כי יראה כי אינו מחויב להיות על כל פנים יעשה טוב לאחרים בכל יכלתו. ויתייבש מהטוב שקבל. כי זה אמנם הוא מעולה וזה אמנם הוא משועבד. והוא מוסיף לתת הרבה כי יראה היותו חייב לגמור אשר התחיל. ויהי' משלם טוב. אמנם יראה כי יעלו הזכרון תמיד הטובות אשר יעשה לאחרים. ולא כן הטובות אשר קבל מהם. כי המקבל טוב מאחר. הוא קטן מהעושה' והוא עושה להוסיף עליהם. ואמנם ישמע (נ"א ישמע) זה בשמחה. וזה לא ישמח בשמחה. ובעבור זה טיטוש לא הזכיר הטובות שעשה לגושפייא ולא לאטוניש לאנשי אטינש כ"א הטובות אשר קבל. איש חיל לא יצטרך לשום אדם או על המעט והוא מזומן לשרת ויהיה גדול עם אנשים אשר בגדולה ובטוב ההצלחה. ועם האמצעי' באמצעות כי להתעלות עם אלה הוא נקל ועם אלה הוא ראוי להתכבד ולא עם השפלי' כי התכבד עם השפלי' הוא כמו עושה עצמו גבור עם החלשים ולא ילך אל דברים נכבדי' או אל מקום יתעלו בו אחרים. וראוי להיו' יושב ובטל מתאחר ועצל אם לא במקום אשר שם כבוד גדול וצורך ויפעל דברים מועטים אבל הם גדולים ובעלי שם. הכרחי הוא להיות שונא מגולה ואוהב מגולה. כי

איש חיל האמור בקודם. ולראשונה יבאר מדת הגבורה שהיא ראשית המדות כמ"ד איזה גבור הכובש את יצרו ויאמר כי ינהגו במדת הגבורה להסתכן בדבר גדול וטיב אך לא לדבר קטן. אשר כן אמרו ז"ל כל המצות כלם יהרג אל יעבור חוץ מע"ז ג"ע ש"ד: כי אינו מחויב והיות. איננו מחויב להיות במציאות עכ"פ עד להטיב אשר יטיב הוא שותר טוב ממציאותו ועי"כ ימסר מסה את עצמו למיתה למען החיות. וגם רב ככתוב ואם אין מחני נא ממפרך אשר כתבת: יעשה טוב לאחרים. ככתוב ואהבת לרעיך כמוך. שכבר נתקשו המפרשים בביאורו לאמר היתכן שיתן איש אשתו ובניו וכל אשר לו לרעהו באהבתו אותו כמוהו. עד שאז"ל הוכרחו לדרוש ברור לו מיתה יפה (יעוין סנהדרין מ"ה ע"א תו' ד"ה ברור לו) אולסעומק פשוטו של מקר' לטרוח א"ע במה שהוא מטרית אי אפשר להטיב לעצמו. וזה שאמר לרעיך בלמ"ד הקנין ולא את רעיך. ור"ל בטוב הנקנה לרעיך. ואתי' כמ"ד יהי ממון חברך חביב עליך כשלך: פי' לשמרו מן ההיזק. והעד על זה הפי' כי כתוב אחד אומר בגר ואהבתם את הגר: ולא נאמר בו כמוך. וכתוב אחר אומר ואהבת לו כמוך. וזה כי הלמ"ד המורה על הקנין יתכן לומר בה כמוך כאמור: ויתביים מהטוב שקבל. ועי"כ נקרא בל"הק הטבת חנם. בשם חסד מטעם פן יחסדך שומע (משלי כ"ה) שענינו חרפה. כי חרפה היא למקבל לאכול כמאה דכסופא: מעולה. הנותן מתנה הוא אדון והמקבל עבד: והוא מוסיף. יוסיף בהטבה כפי הנורך אחרי אשר התחיל בה ידמה בנפשו כאלו התחייב א"ע לגומרה: משלם טוב. וכן היא מדת השי"ת כאמרם ז"ל אין הקב"ה מקפח אפי' שכר שיחה נאה. ונאמר משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו (משלי י"ז: כי יעלו לזכרון יחשב דרכיו לזכור מה שיש להטיב לרעיו לא במה שיקבל טוב מהם. כי העושה טוב גדול מהמקבלו: להוסיף עליהם. ר"ל מטיב לזולתו למען הרגיל נפשו במדת הנדיבות להוסיף בהטבה ולשמוח בה. אך

לא ע"ת לקבל פרס ועובה: מתי שמטיב עמו ישמע זה בשמחה: אם ישמע טובותיו אשר הטיב לזולתו ישמח ויתעלב בשמע טובותיו אשר קבל מזולתו כי המשפיע יש לו עונג בהשפעתו יותר מן המושפע והמקבל כמו שכתבנו בספרנו אסף (ח"א א'). ז"ל כיתרון נועם התינקת על היונק ועונג העוש' לדקה את העני עמו וכ"כ החכם (בשמיני מתשיעי מזה: טיטוס. אין זה קיסר רומי כי אריסטו היה קודם לו הרבה שנים: כ"א הטובות אשר קבל. כי למען שמח לב גושפיא ואטנים הזכיר להם טובותם אשר הטיבו עמו אך לא טובותיו אשר הטיב עמהם פן יתעלבו האנשים. לא יצטרך. למנחת חנם כי יסתפק במה שיש לו ע"כ כל שלם באדם מוכרח ללמוד אומנות למען לא יצטרך לבריות כל הימים וכן אמרו ז"ל חייב אדם ללמד את בנו אומנות: מזומן לשרת. מוכן להיות עוזר לכל כושל ר"ל להיו' מדיני בטבעו כמו שכתבנו בחבורנו אסף (ח"א בח' לי"ט) ממנו ז"ל היה עבד לעמים רבים בתבונות כפיך: ויהיה גדול. במקום גדולי' יתגדל כמוהם ועם האמצעי' יהיה אמצעי כמוהם: וכ"ב נאמר בחבר מליצים המתק מליצה וגו' (אסף ח"א נ"ח כ"ה): כי להתעלות. נקל לשלם לעלות מעלה ולהתדמות לגדולי' ממנו מרדת מטה להתדמו' לשפלים ממנו. ואף כי אם יתנשא על השפלים לא יהיה לו זה לכבוד כמו שלא לגבורה תחשב כמתגבר על עם הנמלים. ככתוב גבור מלחמה מראה זרוע עם גבורה בעם הנמלים מתכבד בעדת שפלי' (אסף חלק שני) ולא ילך אל דברים נכבדי'. לא ילך אל מקום שתכבד שם כמו לבתי משתאות וסעודות מרעים יען הכבוד ההוא הוא בזיון לו ככתוב כי טוב לכבד מהכבד (אסף ח"א מ"ג) ויותר נבחר הוא המכבד מהמכבד כאמרם ז"ל איזה מכובד המכבד את הבריות. וכמש"כ הוא עלמו בב' לא' מזה: יתעלו בו אחרים. כי א לי לא לרלון יהיה להם ככתוב במקום גדולי' אל תעמוד. אם לא שהמתעלים לריכי' לו: ויפעל. ותהיינה פעולותיו מעטים אבל נוראים: הכרחי מוכרח הוא שתהיה אהבתו גם שנאתו

מגולה . כי כל מסתיר דברו הוא מפני פחד ואיסור הגילוי מה שאין זה מחק איש חיל שהוא לא יפחד מפני כל : וישקוד על האמת . יתמיד במחק האמת יותר ממה שיאמין במה שהוא מפורסם בין ההמון: ויהיה אומר ועושה · אם יורהו המחקר האמיתי שהאמת הוא הפך המפורסם בין ההמון אזי לא יכחידנו תחת לשונו כ"א יפרסם האמת ויבזה הסברא והדעת ההמונית : כי זה יתהפך.זה המשפט מתהפך במק זה הדבר שנושא המאמר יתכן להיות נשוא המאמר · כי המפרסם כוזב דעת ההמונית הוא מבזה הדעת ההיא · והפכו המבזה דעת ההמונית מפרסם כוזבה · וזה מועיל מאוד בחיים האנושיים כי רבים אללים הפילה אמונת הדעות ההמוניות ואין מפרסם כוזבם מפני היראה . הנלחמים זה עם זה יאמינו כי יעשו שם תפארה בשפך דם נקיים נפשות אביוני אדם בעלי המלחמה על לא חמס בכפיהם וכי היד החזקה תשפוט משרי' בהשגת הגבול · אשר באמת איננה רק עזר להקים היושר השכלי ע"י קלת אנשים מבעלי הדתו' יחשבו כי קרבת אלהים ימלאו אם יאמינו דברים זרים מתנגדים לשכל . וכיוצא גם רבים אמונות ודעות המוניו' מרבים הבל ואין מפרסם כוזבם מפני היראה

אם לא דרך שחוק . כמי שמפליא לכזב בשחוק למכין שמח לב שומעיו : כיהשחוק הוא לרבים . רבים יודעים הכוזב בשחוק עד אפס מקום לו להאמן : הוא עבד לכל . יעוין מש"כ החכם (בי"ב לתשיעי) : ולא יזכור הרע . אם הרע לו איש רע אל ישתהו לנלא . כי לו נאה לשלם לחשב נדברים בלתי ישרים ולא הרעים . גם המריעים לו אל יזכור אבל יהיו נבזים בעיניו להמלות זכרונם על לבו : איננו משתבח בלתי מתהלל במעלותיו : לא ידבר רע · בעבור שאינו מתהלל לכן לא יספר לה"ר מזולתו כי המקלה את רעהו הנה הוא כמתהלל בקלונו : בעבור שהוא קלון נעשה . כ"א דבר ידבר הוא מאי זה רע שנעשה . יהיה דבורו בו בנחי' הרע לבד ומפשט

כי הסתר דבר הוא למפחד וישקוד על האמת יותר מעל הסברא המונית . ויהיה אומר ועושה בגלוי . כי הוא מפרסם יען הוא מבזה . כי זה יתהפך בנושא בשונא (נ"א ובנשוא) הוא מפרסם יען כי הוא מבזה . והוא מבזה שהוא מפרסם . והוא (נ"א דובר) אמת אם לא דרך שחוק והשחוק הוא לרבי'. ולא יתחבר עם כל אדם כי אם (נ"א עם) האוהב כי המחבר לכל הוא עבד לכל . ולכן כל מחליקי לשון הם עבדים משרתי'. והשפלים הם מחליקי לשון . ולא יתמה מדבר כי אין דבר גדול אצלו . ולא יזכור הרע כי לא נאוה לאיש חיל לזכור דברים אשר לא כן ולא הרעים אבל יבזם · ועוד איננו משתבח ולזה לא ידבר רע ולא מאויביו כ"א בעבור שהוא קלון נעשה . ובדברים ההכרחיים או הקטנים לא יהיה כלל מתרעם ולא מתחנן כי זהו למשתדל להשיג ההכרחי ולא כן איש חיל . ויבחר להיות קנינו דברים טובים אשר לא יעשו פרי על העושי' פרי בהיות לו די ספוקו . ותנועת איש חיל יראה שראוי שתהיה בכובד ולאט וקולו כבד . דבורו מתמהמה ולא יתנועע במהירות כי המתנועע במהירות הוא משתדל בדברים מועטים · ואינו בעל מחלוקת כי אין דבר גדול בעיניו . והרמת קול ומהירותו הוא לסבת מחלוקת . ולכן אמנם בזה הוא איש חיל . אשר בזה הוא סוג לב . והמעדיף הוא משונע ומתגאה . ואלה אמנם אינם רעים וחטאים אבל אמנם הם חסרים . אמנם סוג לבב הוא ראוי לטובות ויסיר ממנו הדברים שהוא

מעושהו שלא יהיה כמתכבד בקלון חבירו : ובדברים ההכרחיים . לא יתרעם על בלי השיג הדברים המוכרחים לו או הדברי' הקטנים : כי זה למשתדל כי זה התערומות נאות למשתדל ורודף אחרי השגת ההכרחי משא"כ השלם אשר לו מדת ההסתפקות לא יתרעם כי אחר שהוא מסתפק במה שיש לו הנה הוא כמתרעם על השגת המותרות מה שאין זה מדתו על העושים פרי . עם העושי' פרי . ר"ל שיהיו ב' הקניינים טובים למען היות לו די ספוקו מהם : בכובד ולאט . ר"ל שיהיו כל מעשיו במתינות ובהשכל ולא כנמהרי לבב ומבוהלים העושי' מעשיהם בחפזון ואחר יתחרטו : וקולו כבד · יקר ר"ל לא השמי' בנקל קולו.ומתמהמ' בדיבורו ר"ל ממתין מלדבר עד יתיישב מה ידבר ואיך ידבר כי לעולם לא יקדים דיבורו את שכלו הפך נמהרי הלבב שעליהם נאמר פוסק שפתיו מחתה לו . וכיוצא בו אמרו ז"ל חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו : משתדל בדברים מועטים . משתדל לפעול פעולתו בישוב מעם ואיננו מתון בדבר : כי אין דבר גדול בעיניו . הדבר ההוא הנעשה נגד רצונו . איננו חשוב בעיניו עד שיהי' שוה בנזק המחלוקת: והרמת קול . בעבור שהרמת הקול ומהירות הדבר המה סבה לשומעים לעורר ריב ומחלוקי' על המדבר לכן ישמר מזה כאמור למעלה קולו כבד וכו' . וכן אמרו ז"ל דיבורו בנחת עם הבריות : ולכן אמנם בזה. ולכן באמת באלה המדות האמורות יהי' איש חיל אשר בהם עלמסובחסרונן יהי' סוג לב כאמור : והמצדיף . המתעורר לאחוז בטוב המדות האמורים ביתר שאת כפי כחו ויכלתו עד לא יוכל למלא חפצו הוא משוגע ר"ל חסיד שוטה הבלתי יודע כחו ויכלתו ומתגאה במה שאין בו כאמרם ז"ל כל גיאה שוטה : ואלה אמנם . הסוג לב והמעדיף אינם רשעים כי הבלתי שלימים אינם רשעים עכ"פ : אבל אמנם אך נקראים חסרים ר"ל פחותים שהם הפך שלימי' כי הסוג לב החסיר משלימותו אשר בכחו : והמעדיף.

שהוא ראוי להם : הנה יראה אשר בו דבר רע אשר לא יתקן עצמו לטובות ג"כ . יראה כי הוא לא יכיר עצמו כי היה מתאוה הדברים הטובים אשר הוא ראוי להם . אמנם לא יראה שיהיו אלה אוילים אבל יותר הם עצלים וזאת הסברא אמנם יראה שתעשה אותם רעים מאד כי כל בני אדם יתאוו הדברים הראוים להם ואלה אמנם ימנעו מהפעולות הטובות ומהיותם יותר טובים כאלו הם בלתי ראוים . וגם ימנעו החיצוני'. המשוגעים הם אוילים ובלתי מכירים עצמם . וזה ראוי כי הם היותם בלתי ראוים יתחזקו להשיג דברים נכבדים ואח"כ ינזרו אחור ויעדו בגדים ויתיפו וילכו בגאוה · וכאלה רבות . וירצו לפרסם רוב הצלחתם ויהללו עצמם אשר בעבור זה יכובדו . סוג לב הוא מנגד לאיש חיל יותר מהמשוגע . כי הוא יעשה יותר רע . א"כ גודל הלב הוא אצל הכבוד הגדול כאשר נאמר בתחלה :

פרק ז אמנם יראה . שתהיה אצל זה מעלה אחרת כאשר

אמרנו אשר יראה באמת כי תהיה אצל גודל הלב כמו הנדיבות אצל מעשה השוע . כי שני אלה רחוקים מהגדול כי ידריכו לא האמצעים והקטנים כראוי כי כמו אשר בקבלת הממון ובנתינתו יהיו אמצעי והעדפ' וחסרון . כן יהיו בתאות הכבוד . יהיה אוהב בבוד יותר מהראוי ופחות מהראוי . אמנם נגדף אוהב כבוד כשהוא אוהב יותר בעבורם . נשבח אמנם אוהב הכבוד איש חיל ואוהב טוב · ונשבח אם לא יאהב כבוד כמו אמצעי ושוה . והסבה כאשר אמרנו בתחלה גלוי הוא כי על פנים רבים יאמר אוהב ככד כי לא נאמר תמיד על דבר אחד אוהב כבוד . אמנם נשבח אוהב אשר הוא משתדל בדברים יותר מרבים . ואמנם נגדף אשר הוא אוהב כבוד יותר מהראוי . אמצעו' זאת המעלה אין לה שם והוא בלי שם . ע"כ יהיו הקצוות מסופקים . אמנם בקצת הדברים

הכנה וכל יתר כגמול דמי : ראוי לטובות . ראו לפעול רב טוב כפי כח נפשו וטבעו ורצונו הוא סר מתה שבכחו לפעול : הנה יראה . הנה במה שהשוג לב מכיר בכוונה הפעולות הטובות אשר בכחו עליהם כאמור והנה יראה מזה שהוא איש רע והוא הפך האמור למעלה שהשוג לב והמעדיף אינם רעי' ועל זה השיב לאמר : יראה כי לא יכיר א"ע . ר"ל אך יתכן ג"כ לומר כי לא במרד ולא במעל יגרע מערכו . כ"א בעבור שאיננו מכיר טבעו וכמו כפי מה שהם ראוים להיטב וחושב במה שמתאו' להטיב הוא יותר מכדי יכלתו במוטבע בנפשו על כן הוא מחסר את נפשו מטובה בלי דעת אך לא מרוע לבב : אבל יותר הם עצלים · כי יעצלו מעשות טוב המוכשר ומוכן בכח נפשם . וזה שב על הסוג לב לבד : ולפי זאת הסברא יהיו רעים בהיות שכל בני אדם יכספו להשיג מעלתם הראוי להם . ואלה סוגי הלבב נמנעים מלפעול טוב : בהיותם טובים ולהיותם יותר טובים כפי מה שהם כאלו היו בלתי ראוים באמת : החיצונית · הכבוד החיצוני שהוא תשלום גמול לבעלי גודל הלבב : המשוגעים . אולי המעדיפים אינם עצלים כמו סוגי הלבב אבל הם סכלים בהיותם בלתי יודעים אין ערכם : וזה ראוי . וזה השם . ר"ל סכלים נאות להם בעבור העדר ידיעתם הראוי להם : וכאלה רבות · וכענין אלה יעשו פעולות רבות להתראות שהם אנשי חיל למען ישיגו כבוד מב"א : סוג לב הוא מנגד .

פרק ז אמנם יראה · כפי הנראה יש בזה עוד מעלה כענין גודל הלב האמור אך ערך זה המעלה אל גודל הלב בענין הכבוד כערך הנדיבות אל השוע בענין הממון ר"ל שהמעלה האחרת האמורה היא נגרעה מערך גודל הלבב כערך גרעון הנדיבות מהשוע . והיא אהבת הכבוד : כי שני אלה · ר"ל הנדיבות ואהבת הכבוד רחוקים מהגדולים ר"ל מהשוע וגודל הלבב בערך אחד : כי ידריכו . הנדיבי' ואהבת הכבוד יובילו אל האמצעיים שלהם הקטנים בערך אמצעים של השוע וגודל הלב : יהיה אמצעי · והם על הסדר האמור בזה . נדיב ומפזר וכילי : נגדף . כבזה אוהב כבוד יותר כפי ערך פעולותיו הטובים אשר בעבירם יושג הכבוד : נשבח אמנם · אוהב הכבוד הראוי כפי מה שהוא א"ם חיל : ונשבח אם לא יאהב · גם נשבח איש חיל אם לא יאהב כבוד הראוי לו כפי שווה פעולתו ר"ל שגורע קלת באהבת הכבוד כפי השווה והראוי לו לפי פעולותיו : והסבה · והטעם הדבר שראוי להטות לצד הפחיתות מהאמצעי באהבת הכבוד . הוא בעבור שהאמצע בלתי מוגבל באהבת הכבוד . וטבע כל אדם לנטות אחר הכבוד ומדאגה מדבר פן יפתה לבבו לנגוע בקלה היתרון על כן ראוי להתרחק קלת מהאמצעי ולנטות לקלה החסרון כמו שכתב בשביעי לשני מזה : משתדל · מי שהוא משתדל לפעול דברים טובים יותר מהרב' בני אדם: אמצעות' האמצע שבין האוהב והבלתי

בסיות הסוג לב קלה החסרון והוא רב המרחק מהאמצעי שהוא איש חיל לכן יהיה רב הניגוד כמבואר בשביעי לשני מזה : א"כ גודל הלב : אחר שהוא האמצעי והמעולה מן ב' קצותיו ששניהם אצל הכבוד עכ"פ לא יתר שלא בכבוד כאמור :

אוהב אין לו שם בלשון יוני : והוא בלי שם . ר"ל בלתי מוגבל בין ב' הקצוות להיות נקרא בשם כי לא יאמר בבירור על פה האוהב ועל פה הבלתי אוהב וזה גבול האמצעי . ולכן יהיו הקצוות מסופקו' : בקצת הדברים העדפה . יתכן שבקצת הדברי' מגדל

הכבוד

הדברים העדפה או החסרון והאמצעי אמנם יתאוה הכבוד יותר מהראוי ופחות כראוי . ע"כ ישובח הקנין אשר הוא אמצעי אצל הכבוד והוא בלי שם . וזה אצל אהבת הכבוד יראה בלתי אוהב כבוד ואצל בלתי אוהב כבוד (נ"א אוהב כבוד) . אמנם אצל השני . הוא בצד מה משניהם . אמנם יראה כי זהו אצל שאר המעלות . אמנם לא לא יראה התנגדות הקצוות אצל האמצעי להיות האמצעי בלי שם :

פרק ח הענוה

היא אמצעית אצל הכעס והאמצעי בלשון יוני בלי שם ואולי (נ"א ואולם) נ"כ הקצוות. אבל יקרא האמצעי הענוה כאשר יחסר שם לנוטה מכעס . כי לא נמצא לו שם. העודף אמנם יקרא עברה . הכעס הוא הפעלות אמנם יעשהו דברים רבים נבדלים ע"כ אשר יקצוף לדברי' כראוי ולאנשי' הראוי' . ועוד אמנם כאשר ראוי ומתי וכמה זמן . הנה זה ישובח ואמנם זה יהיה ענו . ואם הענוה תשובח ראוי לענו שלא יהי' נבעת ולא ישנה אותו הפעלות כ"א אשר ראוי כן יסדר . ובאלה ובזה הזמן יקצוף ואם יחסר מזה אמנם יראה אשר יחטא . הענו לא יהי' מעניש אבל יותר יהיה סולח . אמנם החסרון או בלי כעס או איך שיקרא הוא מגונה כי מי שאינו כועס בדברי' ראוים נראה כי הוא אויל . ולא כאשר ראוי ולא מתי : כי מזה נראה אשר הוא בלתי מרגיש ולא יתעצב . ואשר לא יכעס לא יהיה מתנקם כי אמנם הסובל שונאיו ומבזה קרוביו הוא עבד אויל· אמנם ההעדפה תעשה כפי הצדדים כי לאשר אינו ראוי ובדברים לא יסכון ויותר מהראוי . ובקל ובזמן רב . אבל לא יעמדו כלם ביחד. כי א"א להיות כי הרע הוא מכלה עצמו . ואם הוא היה שלם יכשל כח הסבל . אבל הכועסים במהירות ולאשר אינו ראוי ובדברי' שאינם ראוים ויתר מהראוי . אמנם ינוחו מיד וזהו הטוב אשר בם אמנם יקרה להם זה יען אשר לא יעצור כעסם אבל יגלו אותו כפי

הכבוד שהם בעלי ב' קצוות יטה בעליו בקצתם אל היתרון ובקצתם אל החסרון : ישובח הקנין · קנין הפעולה האמצעי שבין החסרון והיתרון באהבת הכבוד : וזה אצל אהבת הכבוד : זה הקונה קנין האמצעי באהבת הכבוד מתראה לבלתי אוהב בערך אל אוהב . והוא בהכרח מורכב משניהם : כי זהו אצל שאר המעלות · שגם בשאר המעלות האמצעי מורכב משני הקצוות: אמנם· אולם בזה יבדלו שאר המעלות מאהבת הכבוד הוא כי בשאר המעלות יראו התנגדות הקצוות אל האמצעי להיותם אמצעות' בעלי שם וגבול . משא"כ אהבת הכבו' שהאמצעים הוא בלי שם וגבול . לכן לא יתנגדו קצותיו אל האמצעים כי אם זה לזה :

פרק ח הענוה היא אמצעי'. אחר שביאר בקודם מעלת גודל הלבב ואהבת הכבוד . בא לבאר בזה מעלת הענוה שהיא הפכם . ואמר שהיא אמצעית בין הכעס והבלתי מרגיש . וזה כי הכועס יכעס על העושה לו דבר קל שלא כרצונו והבלתי מרגיש לא יכעוס אף על המבזהו בזיון גדול . והענו הוא האמצעי יכעוס על מה שראוי לכעוס וימחול על מה שראוי למחול : בלי שם שלשת חלקי זאת התכונה אין להם שם בל"י : אבל נקרא . אך הסכמנו לקרוא האמצעי בשם ענוה בעבור שחסר בל"י שם תאר לנוטה מן הכעס אל הסכל . ובהיותם בני בלי שם לכן נקרא למעדיף רב הכעס . ולמחסר מעט הכעס . ולאמצעי משתוה הכעס : העודף . מי שמעדיף לכעוס נקרא את עברה : הכעס הוא הפעלות : יבאר גדר הכעס ומהותו . ויאמר שהוא התפעלות נפשי . ישובב לכועס מדברים רבים נבדלי המהות והכמות והאיכו' : ע"כ . לכן מי שיקצוף כראוי ר"ל על דבר שיש

לקצוף עליו והוא הדבר הגדול הנעשה שלא כהוגן ועל האנשים הראוים להיות נקצפים וכשיעור הראוי ר"ל יקצוף הרבה לדבר גדול ומעט לדבר קטן : ומתי . לפעמים אפס מקום לקצף כמו המלך ביום מלכו . עדה"כ אם היום תהיה עבד לעם הזה . וכמה זמן . כי אורך זמן הקצף בלתי שוה לכל הדברים וכי עת לקצוף הפך ועברתו שמר' נצח : הנה זה ישובח . מי שכעסו על התאר האמור הוא זה ישובח ונקרא ענו באמת : שלא יהיה נבעת : ראוי לעניו שלבבו לא יפחד ונפשו לא תתפעל להשתנות ממדה אל מדה מקבלת : אבל יסדר מעשיו בהשכל ולא יקצוף כ"א על מה שראוי כפי הסדר האמור : ואם יחסר . כ"א יגרע מן הסדר האמור אזי נקרא חוטא : לא יהיה מעניש . ממדת הענו שלא יעניש מי שפשע בו אבל יהיה עובר על פשע : ולא כאשר ראוי . אשר איננו כועס כפי הראוי ובזמן הראוי הוא שכל הבלתי מרגיש בבזיון ובלתי מתעצב לכל דבר רע אשר יקרהו כי דבר עצב יעלי' אף : תעשה כפי הצדדים . ר"ל כפי הקצוות ההפכיים לבלתי מרגיש האמור : כי יקצוף על דבר הבלתי ראוי לקצוף עליו ובדברים לא יועיל בהקצפו וכו' : לא יעמדו כלם ביחד . לא יתקבצו כל הרעות האלה באיש אחד כי יכלו את בעליהם : ואם הוא שלם . ואם הוא רע שלם אז יחלש כח הסבל לסבול אותם . כי כמו שאין צדי' בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כן אין רשע אשר יעשה רע ולא יצדק כלל . וכ"כ הר"י ז"ל שאפי' בקליפות יש ניצוצי קדושה שאל"כ הם מתים בל יחיו וכ"כ בס' אסף (ח"ב ז"ל) גדל חימה רב חולי וחיי כועס רצון : אמנם ינוחו . יתרצו מיד כלומר המסיר לכעו' מהיר להתרצות בטבעם והוא הדבר הטוב אשר בטבעם :

יגלו

יגלו אותו . מגלים כעסם בספרם החמס הנעשה הכנה לממשלה . כי למושלים יתגברו על המעטי' להם : כפי אשר הם מיראים אותו · מפחידים את עקלקלותם . במדת הכעס והגבורה : בפרטי' ובחוש . בעל ריבם לאמר כזה וכזה אעשה לך : ומתנחמי' שכח הכעס ובנותו ר"ל יושרו הוא כפי פרטי הדברי' בזה תנחומים של הבל עד ינוח קצתם וכ"כ בס' במכות ואיכות ולפי הזמן משתנה לאיש איש מבני אסף (ח"ב ז"ל) בספתיו יפרע' פרעות מתלונן וכוס' אדם לכן א"א למבאר לפורטם כי אין שם כללים

כפי אשר הם מראים (ג"א ומיראים) אותו מהרה ואחר כך ינוחו . אמנם בהעדפה הם אשר בתכלית של כעס חדים . כועסים מכל דבר ולכל אדם ויקראו מרים כי בקושי יוסר מהם וכועסים זמן רב יתמידו חמתם . המנוחה תהיה כאשר ישלימו גמול כי בעשותם שפטי' תנוח חמתם ואז יתהפך עצבם לשמח' ואם לא יעשו כן יכבד עליהם יען אין סבת כעסם גלויה ואין אחד ירצה והם צריכים לשכך חמתם זמן . ולאלה הם מצרים לנפשם ומה מאד לאוהבים . נקרא קשים לכועסי' כאשר איננו ראוי ויותר מהראוי וזמן רב לא ישנו אם לא ירעו ויכשילו . העדפה היא מנגדת לענוה יען אשר תעשה יותר כי האדם יותר נוטה להנקם ולהרע והם קשים ורעים להשלי' כאשר אמרנו בתחלה והוא מפורסם . איננ' נקל לבאר איך ולמה ובמי וכמה זמן ראוי לכעוס . ועד מתי הוא עושה על יושר או חוטא . כי הוציא (ג"א היוצא) מעט מהשווי ביתר ובפחות לא יגונה . כי פעמים נשבח המחסרים ונקראים ענוים . גם נקרא הכועסי' גבורים כי הם מוכנים לשררה . אבל איננו נקל לבאר כמה ואיך יצא ויהיה מגונה כי המשפט הוא בפרטים ובחוש . אבל אמנם אשר הוא גלוי כי הקנין האמצעי משובח עד אשר על פיו יקצוף לאשר ראוי וכאשר ראוי והכל באלה . אמנם היתרון והחסרון הם מגונים . ואשר היא מעט הוא נקל לסבול וכאשר הוא יתר מאד הוא רע מאד . גלוי הוא כי ראוי להדבק אל הקנין האמצעי . כבר אמרנו הדברים אשר הם אצל קנין הכעס :

פרק ט

אמנם בחברת בני אדם ובישיבתם ובדבריהם ובשיתופם · מהם נוחים לכל ומשבחים כל הדברים בחדוה ולא יסכו (ג"א יכזבו) בדבר. אבל מגמתם להתחבר לכל לבלתי עצבם . המנגדים לאלה הם חולקים בכל הדברים ומעצבים לא יפנו בכל אלה . נקראים עקשי' ובעלי ריב . גלוי הוא כי אלה הקנינים הנזכרים

חמם ישלם נקם : אמנם בהעדפה . עוד מין ב' בקלה היתרון הם חזקי הכעס עושי רמיה כמו חרב חדה : כועסים . נוחים לכעוס מכל דבר גדול כקטן , ויקראו מרים . נקראים מרי נפש : וכועסים זמן רב . אינם נוחים לרצות : ואם לא יעשו כן . ואם לא ינקמו יגבר כעסם בהיות שלא ספרו לשום אדם סבת כעסם בעבור ידע לרצות ולפייס אותם : מצירים לנפשם . מכאיבים לנפשם ולנפש אוהביהם הרואים צרת נפשם כי הכעס הוא חלי נפשי מנפש עד בשר יכלה : נקרא קשים . עד מין ג' בקלה היתרון הנקראים קשי הכעס . והם הכועסים על הדבר הבלתי ראוי ויותר מהראוי ובכל עת יחשבו הרע ולהנקם ולא ינוחו עד ינקמו : העדפה היא מנגדת לענוה . כבר ביאר בז' לב' מזה שהקצה אשר הוא רב המרחק מהאמצעי הוא מתנגד יותר . וראוי להטות הפעולה אל הקצה שהטבע בלתי נוטה אליה . והנה בהיות טבע האדם נוטה להעדפת הכעס . והענוה והבלתי מרגיש דומי' קצת לכן הם מתנגדים להעדפה : והם קשים · המעדיפים בכעס קשים לעשות שלום : איננו נקל . איננו דבר נקל לבאר גדרי הקצות והאמצעי

יתייחדו בם : אשר הוא גלוי . אך זה כלל נגלה שהתאר האמצעי לכל איש בכל דבר הוא המשובח במדת הכעס ובו ראוי להדבק . לכן כל איש יראה בעין בחינתו לשעתו בכל דבר עלב המעלה אף וקלב . להתנהג בו במדה האמצעית כפי השכל הישר שהוא שופט אמת בכל מדה נכונה : נקל לסבול. היוצא מן השווי מעט נקל הוא להולך מישרים לסבלו . אך היתרון הוא ענין רע . לא יסבלהו בעל טוב המדות ולא יוכל שאתו כל הולך מישרים : כבר אמרנו . הנה כבר ביארנו בזה תארי הכעס שהם כפי הדברים המכעיסים לשעתם. וחז"ל גדרום בד' מדות קשה לכעוס קשה לרצות ונוח לרצות כו' . וגם הם כפי הדברים והעת :

פרק ט אמנם בחברת ב"א . אחר שביאר בקודם מדת הכעס שכל המחזיק בה איננו רצוי לרוב בני אדם . בא לבאר בזה מדת ההתרועעו' לב"א ההווה בהתרצות הריעים זה עם זה . וביאר ראשונה ג' קצותם הרעים . א' קצה היתרון המעדיף בהתרועעו' והם המשבחים את ריעיהם בכל מעשיהם ומחשבותיהם לא יכזבו דעת אחד מהם אף אם שקר כזב · כי מגמת פניהם רק

לגבוליה' בזמניהם : כי היוצא מעט . כי האמצעי לשמח לב ריעיהם לכן ישכימו עמהם אם באמת אצל הכעס יש לו מרחב קצת עד שהיוצא קצת ואם בשקר . ב' קצה החסרון והם החולקים על ממרכזו לא יגונה אף כי קצתם ישובחו כמו ריעיהם בכל מעשיהם ודעתם ואין פונה לאמת או שיתוארו המחסרים בכעס קצת בשם ענוים שקר : גלוי הוא . ומבואר הוא שב' הקצות יחד והמעדיפי' קצת בכעס בשם גבורים בהיות להם . הם מגונים והאמצעי הוא הנבחר והוא שיסבב

הפעולה

הנזכרים הם מגונים כי האמצעי הוא משובח . והוא אשר יקבל כראוי כאשר יאות וכאשר ראוי' יבזה ויחלוק כראוי . לא נמצא שם זה והוא דומה מאד לאהבה . כי אשר הוא כפי הקנין האמצעי הוא כמי שנרצה לומר באוהב אמצעי מתחיל באהבה . אמנם הוא נבדל באהבה (נ"א מאהבה) כי זה לא יתפעל ואין לו בהכרח לאהב לאשר להם יתחבר כי לא יקבל באהבתו ובשנאתו כל הדברים כראוי · אבל הוא כן כי הוא שיה לזרים ולאשר יכיר וכן יעשה למורגלים ולבלתי מורגלים . אבל עם כלם יתנהג כראוי . כי לא יאות לשמח ולהעציב בשוה למורגלים ולזרים . כבר נאמר בכלל אשר יתנהג הכל כראוי : אמני' יתחבר לדבר בדבר טוב או מועיל לא להעציב אלא לשמח כי יראה כי הוא דבר הראוי אצל ההנאות והעצבים העשויים במושבות . ומאלה אמנם כל דבר אשר הוא בלתי טוב או מזיק יבזה לעשות הנאה ויבחר להעציב ואם אמנם לעושה השחוק יגיע גנות גדול או נזק . אמנם במחלוקת עליו יגיע מעט עצב . לא יקבל זה . אבל יבזהו . אמנם בדברים שונים ידבר עם אלה אשר הם במעלה ועם שאר כל אדם וגם אצל אשר הם נכרים מעט או הרבה . וכן נ"כ כפי שאר ההבדלים . כי כל אחד יתן הראוי לו . הנה הוא כפי עצמו ירצה לשמח אמנם כשהוא אומר להעצי' יביט אל העתידו'. ואם הם גדולות ואל דבר טוב ומועיל . אמנם לבעבור ההנאה אשר תהיה בסוף יותר יעציב מעט . האמצעי הוא בזה אבל לא נמצא לו שם . אשר הוא שמח בכל דרכו והוא מכוין לשמח לא בעבור דבר אחר . הוא ערב . אמנם העושה לתועלת יגיע לו בממון או בדבר שבממון · הוא שפתי חלקות . אמנם אשר יעציב לכל דבר נאמר שהוא עקש ואיש מדון . הקצות יראה שהם מתנגדים מזה לזה

הפעולה הטובה מהם ויגנה הרעה יסכים עם האמת' ויחלוק על השקר . כי המתנהג בקלה היתרון נקר' חונף מסלף ב"א לרע ככתוב חונפת תייסר עיקש ותנופה תסלף ישר . (אסף ק"א כ"ז) והמתנהג בקלה החסרון נקרא איש ריב ואיש מדון לא יערב לחבורה שבתו . וקימתי תתן נעימות להם . ושם נאמר חברת ריעים תתן נועם ופרודה שממון . פה חנף יתן סלף ואיש מדון קלון (אסף חלק שני) יבזה ויחלוק . יבזה ויחלוק על הראוי לבזותו ולחלוק עליו : לא נמצא שם . אין לאמצעי זה שם בלשון יון ובלשון נקרא איש רעים להתרועע : והוא דומה . מדת החברה סוב למדת האהבה (כמבואר בס' לח' מזה) : כי אשר הוא . כי האמצעי בחברה הוא כמו שנרצה לומר (בשער לתשיעי מזה) במדת האהבה שהרצון הטוב לחברים היא התחלת האהבה והיא עצם האמצעי במד' החבר' והתרועעו' : נבדל מאהבה . בעל מדת החברה נבדל ממדת האהב' עכ"פ להיותו בלתי עושה מעשהו זה מסבת התפעלו' האהבה : ואין לו בהכרח לאהב · ואיננו מוכרח להיות אוהב לחבריו : כי לא יקבל . כי לא יקיים דברי החברים מאהבה ולא יחלוק עליהם משנאה כי אם מסבת התנהגו כראוי לאיש ריעים עם מיודעיו ובלתי מיודעיו בשוה : כי לא יאות . כי השמחה והעצבון המושגי' לכל אוהב מאהביו כמבואר (בד' לט' מזה) איננו שוה עכ"פ בין המורגלים והבלתי מורגלים יחד משא"כ במדת החברה שאין בה הבדל בין המורגלי' להבלתי מורגלים כאמור בכלל שהאמצעי הוא אשר יתנהג כראוי עם כל חברה מורגל או בלתי מורגל : לדבר בדבר טוב . יתחבר עם ריעי' למען ספר דברים טובים להשמעות אזנים · או עוזרים לגוף ונפש אשר בזה ישמח לב הריעים : יען יראה בעין הבחינה כי הוא זה ראוי וכשר

לעשות בישיבת הריעים ר"ל לשמח לבבם בשמח' אמיתית : ומאלה אמנם · ואף גם זאת יעשה ברצותו שהריעים ישמחו לדבר בלתי טוב או מזיק מהמזיקים . לא ישבח מעשיהם לעיניהם אף כי כי יראה ישמחו בשבחו .אבל יגנם אף כי יעצבו בגנותו : ואם אמנם אם יסובב מה שחוק גנות עצום או היזק רב למשחק אם יניחהו לעשותו . אך אם נחלוק עליו ובמנעהו מעשותו יגיע למשחק מעט עצב' אזי עלינו לחלוק עליו כי טוב למשחק לסבול מעט עצב מסבול אח"ז גנות או היזק רב וממילא נשמע הפכו שאם המחלוקת תסבב עצב יותר מהגנות או ההיזק שיגיע מהשחוק אזי לא יחלוק ולא יבזה : בדברים שונים ידבר . ישנה דעתו בדברים שונים כפי מה שידברו בם הריעי' . עם בעלי המעלה והכבוד ידבר בסדר המעלות והכבוד האמיתי . ועם ההדיוטו' ידבר דברי הדיוטות : כי כ"א · כי לכל חבורה ולכל איש יתן אומר הראוי לו כפי ענינו : ירצה לשמח . כוונתו לשמח ריעיו . אך אם לפעמים יעציבם בדברי' בהיותו בלתי מסכים לדעתם הוא בעבור ראותו הנולד שהדבר אשר ירצו יזיקם בסוף : ואם הם גדולות . אף כי באמת הם גדולות ומועילות לשעתם אלא שההנאה אשר תגיע בסוף מהפכם תועיל יותר : יעציב מעט · אז יבחר להעציב מעט בסתירת דבריהם למען ימצאו תועלת יותר : האמצעי' האמצעי בחברת מרעים הוא כזה האיש האמור במנהגו אך הוא בעל בלי שם בלשון יוני : שמח בכל דרכו . כל מה שיגיעהו מהשי"ת . מקבל בשמחה ע"ד אמרם ז"ל כשם שמברכין על הטובה כך מברכי' על הרעה : הוא ערב. שאיננו משמח חביריו בעבור איזה דבר אחר הערב ר"ל חביב לו : הוא שפתי חלקות . ודומה למלחקים אשר בבתי משתאות ומחוכות יחזו להם מהתכות בשכרם : הקלוות . א' קלה הפחות והם הבלתי מסכימים

ומסכימים עם בני החבורה אף כי יענו אמת וטוב. ב' קצה היתרון המסכימים לעולם אף בשקר ורע. הם מתנגדים זה לזה אך לא אל האמצע כמשפט שאר המדות בהיותו בעל בלי שם :

פרק י אמנם אצל ד"ז. אחר שביאר בקודם מדת ההתרועעות התלויה בהסכמה או סתירת דברי אנשי החבורה. בא לבאר בזה מדת אנשי החבורה עצמה בדבריהם אשר יספרו על עצמם בישיבת מרעים. ויש גם ב' קצוות מתנגדות ואמצעי בעל בלי שם. א' קצה החסרון והוא הבלתי מתהלל בשום מעלה אף כי אשר ישנה בו יכחש בה · ב' קצה היתרון והוא המתפאר ומתהלל במה שאין בו. והאמצעי הוא המתהלל במה שיש בו : אין דבר רע. מי זה העובר בעין בחינתו נבחון אין ערך פרטי ההתפארות. אינו עושה רע. כי הן זה דרך הבחינה בכל המדות ללכת מפרטיהם אל אמצעיהם ולראות שהם המה המעלות : כבר נאמרו. בפרק הקודם : אך בזה כדבר מדוברי אמת בפעולותיהם והמתפארים בשקר ובמרמה : המתהלל ידמה. יבאר ב' הקצוות והאמצעי ויאמר א' הוא קצה היתרון המתהלל במה שאין בו או ביותר גדולים ממה שיש בו בהיותו חושב ומדמה בלבו להשיג כבוד משומעיו. ב' המקטין את עצמו לכחש המעלות אשר בו או להקטינם. ובעלי ב' אלה הקצוות הם מכזבים. והאמצעי הוא המפרסם מעלותיו באמת כפי מה שהם בו : הוא מראה. איננו מתלבש באדר שאינו ממדתו ר"ל לא יתפאר במה שאין בו ולא יכחד מה שיש בו : בעבור דבר אחר. אף כי יתכן שהמעשים הפרטיים המשובחים שבעל האמצעי הלזה עושה איננו עושה לשמה. ומהם שהוא עושה

לזה בעבור שאין לאמצעי שם לכן אין מנגדים לאמצעי :

פרק י אמנם

אצל דבר זה בעצמי יהיה אמצעי מתנגד למשתבח כי גם הוא בלי שם . אמנם אין דבר (נ"א רע) לעבור על אלה . כי יותר נדע האמת בדברים אשר במדות כשנעבור על כל הפרטי' ונאמין כי האמצעים הם המעלו' בכלם . כמו שנראה בהביטנו אליהם . הנה בחברה אשר יתחברו לעשות הנאה או העצב כבר נאמרו : אמנם מהאמתיים והכוזבי' נאמר כפי המאמרים והפעולות והמדמות נראה באמת . המתהלל ידמה היותו כבוד מאד בדברים אשר אינם בו או יותר גדולי' מאשר בו . אמנם המקטין הוא בהפך כי יכחש אשר בו ויעשה מעשיו קטנים מאשר הם . אמנם האמצעי יקרא מפורסם כי הוא אמיתי במנהגו ובכבודו . הוא מראה הדברי' אשר בו לא יותר גדולים ולא יותר קטנים , אמנם יהי' מאלה הפרטי' אשר הוא עושה בעבור דבר אחר . ואשר אינו עושה בעבור דבר אחר · אמנם ידבר כל דבר כאשר הוא מדבר ויפעל . וכן יתנהג אם לא יעשה בעבור ד"א . הכזב בעצמו הוא רע מאד ראוי להתרחק ממנו . האמת טוב הוא ומשובח · לכן האמתי הוא אמצעי והוא מהולל . הכוזבים שניהם מגונים אמנם יותר המתהלל . הנה נדבר עתה משניהם ראשונה מהאמיתי אומר אמת בהשפטו כדבר המשפט או בעול . כי זה מהמעלה האחרת אבל בדברים אשר אין בהם דבר מזה . אשר יעשה בדבורו ובמנהגו יאמר אמת בעבור אשר ככה לו בקנין . יראה באמת כי זהו שוה כי הוא אוהב האמת . ויאמר אמת בדברים אשר אינו מעלה ומוריד . ויותר בדברים אשר הוא עושה רושם יען כי יחשוב השקר דבר מגונה ובעבור זה ראוי לגור ממנו . וכאשר הוא כן הוא מהולל · ואם יטה מהאמת הוא מקטין כי זה נראה יותר נכון בעבור ההעדפות הכבדות . ואשר יאמר גדולות יותר מאשר הם ולא בעבור דבר אחר הוא דומה לרשע . כי לולי זה לא היה

לשמה. אין חילוק בזה כי אין המכוון בזו המדה בענין המעשה והתכלית כי אם בבחינת הדיבור וההתפארות בשקר : וכן יתנהג. אשר כן יתנהג להיות דובר אמת בעשותו מעשיו שלא לשמה או לשמה : הכזב. יבאר הקצוות בהיות שניהם בכזב שהוא ענין רע. ובהיות האמצעי הפכן ר"ל אמת לכן הוא משובח : יותר המתהלל. יותר יגונה המרבה בהתפארות מהמקטין אך כי שניהם כוזבים כי הוא מתנגד יותר לאמצעי מהמקטין בהיות שטבע האדם נוטה לזאת הקצה ויעוין מש"כ בשביעי לשני מזה : נדבר עתה משניהם. נדבר מגדרי שני הקצוות והתחלפו אנשיה' וטרם נדבר מהם נדבר מהאמצעי האמיתי שהוא א' ואין שני לו : מהמעלה האחרת · אין דבורנו בזה מאוהב משפט אמת ואינו עושה עולה. כי זה הוא ממעלת הצדק והיושר. אבל דבורנו בזה ממעלת האמת הבלתי נגדר בצדק ויושר כ"א בדובר אמת מה מנהגו ומעשהו : אשר ככה לו בקנין. יאמר אמת בדבר כזה בעבור שהאמת הוא קנין מדתו ואין מטבעו לשקר : כי זהו שוה. המתנהג בו הולך בדרך שוה ר"ל בדרך מאמצעים : איננו מעלה. לא ירויח אם יכחש ולא יפסיד אם יגיד אמת : עוש' רושם. יותר ישמור פיו מדבר שקר העושה רושם כמו שיזהר מהעיד עדות שקר או לענות שקר בידיעות ומושכלות כשגגות : לגור. לפחד מהשקר : ואם יטה · ואם בעלי האמצעי נוטה מן האמת אל קצה החסרון ומקטין מעלתו הוא יותר ישר : בעבור ההעדפות הכבידות · בעבור שהוא נוטה וסר מקצה הטבעי החושק לנטות אחר הכבוד : ואשר יאמר גדולות · יבאר קצה היתרון ויאמר שהמתהלל במעלות גדולות יותר ממה שהם בו · ולא

היה שמח ומשתבח בכזבים . כי אמנם יראה כי הוא יותר רשע . ואם הוא עושה בעבור דבר אחר כמו בעבור הכבוד או בעבור שבח · אינו כ״כ מגונה כמו המתהלל . העושה בעבור כסף או שוה כסף הוא מגונה . לא יהיה המתהלל כפי היכולת כ״א כפי הבחירה כי הקנין אשר בו הוא כן . כי המתהלל הוא כמו הכוזב כי זה ישמח בכזב וזה אמנם יתאוה הכבוד או הריוח . המתהללים בעבור הכבוד יראו דברים אשר בהם תהלה או אושר . ואשר בעבור דבר ממון יראו דברים גדולים קרובים אל הרצון ואם אינם בהם הם נסתרים כמו הרופא שנתרפא והמתנבא כי בעבור זה במרמה יהיו בודים רבים כאלה ויתהללו : והנה מאלה הנאמרים המקטינים עצמם ואומרים פחות מאשר הוא הנה יראו יותר בעלי חן לפי המדות כי לא יאמרו דבר בעבור ממון . אבל הם בורחים מהדע והנאוה · ואמנם אלה יכחשו יותר הדברים הנכבדים כמו שעשה סקר״אט . אמנם אשר הקטנים הגלוים הם מסתירים יקראו פרושי׳. ונקל הוא להיות נבזים ולפעמים יהיו מתהללי׳ כמו הלובשים בלויי הסחבות . כי ההעדפה והחסרון מאד מה הם מתהללים . ואשר יתנהגו בהקטנה על השיווי ואצל הדברים אשר אינם קרובים ונלוים מאד הם מקטיני׳ עצמם . יראו בעלי חן . יראה כי המתהלל יותר מנגד לאמת כי הוא יותר רע .

פרק יא אחר אשר תמצא מנוחה בחיי האדם וחברתם

בשחוק . יראה אשר יהי׳ שם ספור נאה ומתקבל . ואשר הוא ראוי לדבר כן וג״כ לשמוע . אמנם יש חילוק באמירות דברים כאלה ובשמיעתם . גלוי הוא כי ימצא בהם העדפה וחסרון ואמצעי . אמנם אשר יעדיפו בשחוק

ולא בעבור שכר מה · הנה הוא כרשע המלומד לכזב : ואם הוא עושה : ואם הוא משקר למען השיג כבוד או שלא יתבזה אין כ״כ רעה : וכן אמרו ז״ל מותר לשקר מפני דרכי שלום : בעבור כסף · המשקר בעבור בלע כסף נחשד לאיש חמס להטות משפט ולהעיד עדות שקר בשכר כסף : לא יהיה המתהלל · לא יתהלל המתהלל באמת כפי כחו ויכלתו לפעול במעלה ואם עדיין לא פעל׳ כ״א יתהלל כפי מה שבחר לפעול בפועל אשר כן הוא קנין הפעולה בו בפועל מסא״כ הכח שאיננו קנין ותאר בנפשו יעוין מש״כ (בשישי לראשון מזה) והרש״ע ביארו בדוחק באופן אחר : כי המתהלל׳ כי כל מתהלל אם באמת ואם בשקר · מגמתו למלוא תאות נפשו בתהלתו אם בכבוד ואם בהון והוא דומה למכזב אשר על תאות נפשו יכזב למען שמח לבו בטובו : המתהללים בעבור הכבוד · יבאר תכליות שונות להתפארות ולתהלה אמיתית או כוזבת · והנה המתהללים לתכלי׳ הכבוד והאושר יראו להתהלל בפעולות נכבדות ומאושרים כמו במדות טובות ובהשכלת ידיעות נשגבות : ואשר בעבור : והמתהללים לתכלית קנין ההון יתהללו בפעולות נפלאות המקרבים רצון בני האדם לכסוף לכמו אלה הפעולות ברצון המשולח אך לא בבחירה שכלית אשר תכזב כמו אלה הפליאות אשר אין להם ישות במציאות · ויעוין בה׳ לשלישי מזה ההבדל שבין רצון ובחירה : כמו הרופא · רופאי אליל ונביאי השקר מגמתם לעשות מקנה וקנין רכוש על כן יתהללו בפעולות נפלאות זרים בטבע יולאים חוץ להיקש השכלי יעירו ויעוררו רצון סכלי בני אדם להתחבר עמהם ברלי כסף ולהתעלם עמהם באהבים למראה עיניהם פליאות נוראות : והנה מאלה · ומאלה המתהללי׳ לתכלית הכבוד או המון שאמורי׳ יש אוחזי׳ בקנה החסרון ומתהללי׳ בפחות המעלות שיש בם · ואלה ישאו חן בעיני בני אדם

בהיות שלא יתהללו בעבור הממון המבזה את החכ׳ הדורש אותו מנ״א כאמרם ז״ל בתחלה דומה הת״ח לפני ע״ה לקיתון של זהב · אבל עמו דומה לקיתון של חרש וכו׳ · בורחים מהרע · מגמת תכליתם לאחוז בטוב המדות לקיים עשה דהשלמת הנפש : יכחשו יותר · מכחשים יותר המעלות הגדולות אשר בם · כי אלה לבד יעירו ויעוררו, הגאוה עד שתחפוץ לפרסם מעלותיהם הנכבדות · על כן יעגדו נגדה : הקטנים הגלוים · אולם אותם אשר בהתהללם . ישתירו המעלות הקטנות הנגלות הנקראים פירושים אלה נבזי׳ בעיני הבריות יען יראו לכל כחנפים המתגאים במדת הענוה למראית עין ופעמי׳ יתהללו׳ ולעיני קלת׳ ידלקו ויתהללו וכמוה׳ לובשי הקרעים למען יראו כענוים · גם המה יבזו כעיני ויתהללו בעיני קלת : כי ההעדפה . כי אלה המתהללים האמורים יתהללו על ב׳ פנים אם בעודף גדול או בחסרון גדול : ואשר יתנהגו . אולם האמצעים בהקטנה יפרסמו הקטנות הגלוים ויעלימו הגדולים הבלתי גלויות ובזה ימלאו ובזה חן בעיני אדם: כי המתהלל׳ המתהלל ביתרון ממה שיש בו הוא מתנגד לאמצעי יותר׳ מהמקטין בהיותו רע נוטה בטבעו אחר שרירות לבו הרע :

פרק יא אחר אשר תמלא מנוחה .

אחר אשר ביאר בפי׳ הקודם עונג ההתפארות בחברת מרעים בא לבאר בזה עונג השחוק הנהוג ג״כ בחברת מרעים . ויאמר בהיות שהעמלי׳ ימלאו מנוחה מעמלם בשמעם דברי שחוק בתוך קהל ועדי׳ לכן יראה שגם הוא ר״ל השחיק בעל שלש קצוות אחד המרבה ואחד הממעיט ושניהם כאחד לא טובי׳ והשלישי הוא האמלע והוא הנבחר : ספור נאה . כבר ביארנו בגדר השחוק שהוא סגולה לאדם בהרגישו דבר שאינו כאלו ישנו .. כפי שרואה בחבירו שהוא נופל ומתראה כאלו כוונתו להזיק לעלמו

בשחוק יראה שהם לצים וכבדים . כי יתאוו תמיד השחוק ויותר ירגילו לעשות שחוק מאמור דברים נעימים ולא יתעצבו מהשחוק אשר בו עוון . אמנם אשר מהם לא יאמרו דבר משמה ויגערו באומרים אותו יראו מדבריים וקשים . והמשחקים על השווי יקראו משמחים כי המשנים לטוב כי אלו התנועות הם כפי המדה . כי כמו שהגופי' ישפטו מהתנועות ג"כ המדות · אמנם המרבי' בשחוק ומשהקים רבים במהתלות ויתענגו בם אנשים יותר מן הראוי הם לצים ויקראו משמחי' וישאו מעט . אמנם אמצעות זה הקנין ראוי לאיש נכבד . כי הנכבד יאמר וישמע הדברים הנאותים לאיש ישר ובן חורין . בכל המעלות יש בהם ראוים וכן בשחוק לאמר ולשמוח כי שחוק בן חורין הוא נבדל ממשועבד ובעל מוסר מבלתי בעל מוסר . אמנם יראה זה המביט בהגדות הישנים והחדשים כי לאלה היה השחוק דברי פתיות . ולאלה הוא יותר אשר הנה הם נבדלי' לא מיעט בנאות אמנם האם המשחק טוב יוכר באמרו דברים הראוים לנכבד או כאשר לא יעצב השומע . או גם ישמח בדברים . כזה הוא בלתי נבר כי אמנם דבר אחד הוא שנוא אצל דבר קצת ואצל קצת אהוב . אכן דברים כאלה שהם לו אהובים ישמע השומע ברצון אשר יסבול השומע יראה כי יעשה זה . אמנם המעולה לא יעשה בכל דבר כי השחוק פעמים הוא עלבון לאחד. ומסדרי הדתות יזהירו מאמורדבר עלבון

אמנם

לעלמו ועומד בלי היזק . או ישחק הרואה בו . וכמו כן שחוק החושקים עם החשוקות מראים כאלו כוונתם להזיק בהרמת ידם להכות הכה ופלוע . ולא יזיקו באמת . וכן ישמש בו הכתיב . מצחק את רבקה אשתו . ויהיכמצחק בעיני חתניו . ר"ל חשבו שהמלאךמתראה כאלו חפלו להזיק למען ילכו מקיר העיר וחולה ויהיו לשחוק . וכן המדבר דברי היתול יעשה היקשיםהנלייס נשמע לאוזן השומע כאלו הם שכ:יים יולידו ידיעות חדשות מה שאין המציאות כן . על כן ישחקו השומעים : והן אלה דברי ההיתול הם ב' מינים א' נאים ומתקבלים על לב שומעיהם והם ראוים ר"ל לא יעוררו את השומע אל פעל מגונה עכ"פ. ב' הם הבלתי ראוים לאומרם כמו מולאי דבה בשחוק ולה"ר ודברי חשק המעוררים התאוה . ויש בם עוון לשומע ומשמיע . ואלה איפה הם המעדיפי' המחזיקי' בקלה היתרון הנקראים לצים ודוברי נבלה לרוב שקידתם בהתלוללות וניבול פה : ויותר ירגילו לעשות שחוק . אוהבים השחוק וההתלוללות יותר מכל מתק דברים : יראו מדבריים . יתראו כאלו הם שוכני מדבר אין להם דבר עם אדם זולתם בהתרועעו'. וזהו הקלה הב' היתרון בשחוק אשר אינם שוחקים ולא משחקים ואין להם נחת בשמחה : על השיווי . הוא האמצעי אשר לא יתמיד בשחוק אבל ישמח לעתות המנוחה מהעמל ולא מנבל פיו : כי המשנים לטוב . כי אשר ישנו התכונות הנפשיות מרע אל טוב' ומיגוןלשמחה בשחקם · הנה זה יורה על תכונת נפשם הטובה היא : כי אלה התנועות · ר"ל מה שיניעו לב זולתם לטוב יורו על טוב מדתם : ישפטו מהתנועות · כמו שבריאות הגוף והקפו יוודע לפי מעשיו · כי בריאות הנפש ר"ל טוב מדותיה יוודע מטוב מפעלה : ויקראו משמחים · יקראו ביחוד משחקים כי זו מלאכתם לתת מהתלות למען שמח לבב אנשי החבורה : וישאו מעט · ויקחו מעט שכר בעמלם : לאיש נכבד · לא כמו המעדיפי' הבזוים שזו מלאכתם האמורים לפני זה : הנאותים לאיש ישר · ישמח

בדברים טובים ודברים נאותים תמתחי לב היצרים בלבותם וחורי ארץ בעלי גודל הלב : יש בהם ראוים · יש דברים ראוים ומשובחים כפי המעלה אשר ככה במדת השחוק : המביט בהגדות · מי שרואה בד"ס הקדמונים הוא זה יראה ההבדל שבין שחוק המשועבדים לשחוק בני חורין : כי לאלה · לאלה המשועבדים ר"ל הכפריים ובלתי בעלי מוסר הי' להם השחוק דברי פתיות · ולאלה הי' השחוק ע"ל היתרון עד שאין הבדל קטן ומעט בין שחוק לשחוק כ"א הבדל גדול יש ביניהם : האם המשחק טוב · אולם יספק וישאל במה זה יבחן המשחק הטוב · אם לפי בחינת אמריו אשר יאמר דברים הגונים לנכבד אף כי יתעלבו בם שומעיו · כי אינם נכבדים · או בבחינת השומעים כאשר לא יעליבם או שגם ישמחם : כזה · שחוק כזה אשר יבחן לפי בחינת השומעים זה לא יתכן כי לא יבחן המשחק אם הוא נבר בבחינת שומעיו · בהיות שדבר א' יתכן שיהי' שנוא לקצת ונאהב לקצת עד אפס בחינה מפאת השומעים על דרך אמרם ז"ל ליתא מר מלתא דאגדתא ליתא מר מלתא דשמעתא : אכן דברים כאלה · אכן ברצות המשחק להשמיע דברי שחוק נכבדים האהובים לו לפני שומעים טובים אזי מוכרח המשחק להשמיע דבריו באופן שיסבלו ביאורים טובים יביא כל שומע כאשר עם לבבו : יראה כי יעשה · יראה המשחק לעשות זה למען שמח טובים · על דרך אמרו ז"ל איתא מלתא דשויא לתרווייהו · וכ"כ לאמר ואם אספסף שביבותיך חוד חידה ומשל משלים וישמע כל איש כאשר נפשו ידמה (אסף ח"א מ"ק) : אמנם המעולה · אך עכ"פ לא יעשה המשחק הטוב והמעולם בשחוק כזה כי לא יצא ידי חובתו עכ"פ כי אם יערב לשנים או לשלשה יתכן שיעליב לאחד · בהיות השחוק עלבון לאחד לפעמי' כמו מי שיעשה שחוק מעליבם דרך משל · ויש לאחד לבוז במשפחתו הלא יעלב : ומסדרי הדתות · ואמר שבעלי הדתות הזהירו על העלבון לכן מן הראוי להזהר ממנו בהיותו נגד

המדינית

אמנם ראוי לומר בדברי השחוק בהיות בעל חן ונכבד ונריב ויעשה מעצמו אשר תצוה הדת ואשר הוא בזה הוא אמצעי ונקרא נבר או משמח ליץ הוא למטה ממהתל כי לא יסור מאמור עצמו ומאחרים לעשות שחוק אבל יאמר דברים שאין אחד שהוא בעל חן אמרם · ואמנם קצת לא ישמעם. אמנם המדברי לא יועיל במושבות ולא ייטיב כי בכלם יתעצב. ואמנם יראה כי קצת המנוח' והשחוק הם הכרחיים בחיי האדם ג' האמצעיי' הנאמרים בחיים. הם המאמרים והפעולות אשר הם בחברה. אבל יש הפרש ביניהם. כי האחד הוא אצל האמת והב' אצל התענוג. ואשר הם אצל התענוג הא' הוא בשחוק · והא' הוא בדברים אשר לפי חיים אחרים במושבות :

פרק יב אמנם

הבושת אין ראוי לומר כי הוא אחד מהמעלו'. כי יותר דומה להיפעלות מאשר לקנין כי גדרו הוא יראה מפני הכבוד · אמנם הבושת נשלם ביראה וכן היראה בסכנות. אבל אמנם יתאדמו פני המתביישים ויתכרכמו פני הפוחדים מן המות. נראה כי שניהם מתביישי' גופניים. על כן יראה כי יותר הוא היפעלות מהיות קנין. אמנם זאת ההיפעלות לא ימצא בכל זרעי האדם כי אם לנערים. כי נחשוב כי ראוי להיות אלה. המתביישים יען כי הם חיים לפי ההיפעלות וירבו חטאיהם וימנע מהם בעבור הבושת · ונשבח הנערים ביישני' ואין א' משבח הזקן כי הוא ביישן יען לא נחשוב כי יאות לו לעשות דבר מאשר הם בושת אם הוא בדברים רעים וג"כ אין למעלה מבושת. כי לא יעשה דברים כאלה אבל הם לפי האמת מכוערים. ואלה אמנם כפי הסברא אין בזה חילוק כי אין ראוי לעשות אחד מהם. על כן אין ראוי להתבייש. אבל זה ראוי לרשע

המדיניות : אמנם ראוי לומר · ע"כ הנכון בדברי השחוק לומר דברי שחוק אשר מן מוצא הדברים יביאו השומעים להתנהג ביושר בכל מדה עד ימצא חן בעין כל · ויעשה נכבדות ויהי' נדיב · ויעשה מעצמו כל מצות דתו · והנה אם על זה הקוטב יסובב השחוק אז יקרא נבר ר"ל בר לבב ושמח · ורומז לשחוק הנקרא קומע"דיא בלעז וכבר אזן וחקר זה החכם ספרים הרבה באיכות זה השחוק · ללמד לבני אדם מדות נכונות ופעולות ישרות בשמחה ושחוק הפך קצת הכומרים אשר למוד ילמדו זה בעלבון ויראת העונש הבדוי : והוא הדבר שעשה המלך החכם שבנה בית השחו'קאמע"דיא הוי"ז בלעז בין בתי תפלתם · וכתב על הפתח פה ייטיבו המדות בשחוק : אמנם לץ · יבאר ג' מיני משחקים אשר הבל המה · והם המהתל והלץ והמדברי · המהתל הוא אשר יחזה לו מהתלות בכל מפעל ואמירה אף כי יהיו פעולות נכבדות ומושכלות נשגבות יהתל בם ויעשם משחק לו אך בכבוד עצמו לא יפגע עכ"פ · והלץ הוא העושה היקשים הלציים בשחוק ובוז ולא יחוש גם לכבוד עצמו אם יוכל לעשות היקש הלצי בשחוק מעצמו ולא ימנע מעשותו : וממין הזה הם קצת דורשי דמים מגלה פנים בתורת ההלצות אשר לא כדת ביאור הכתובים על ארבעת רבעיהם שסימנם פר"דס · והלצה הוא מגזרת לץ וכן שאר ב"א המרבים בהתלוצצות והיקשים ערמומיים ונחשבים חכמים בעיניהם והמה כסילי ב"א ואע"פ שאין ראוי לדבר זכר לדבר לץ בני' כסיל : המדברי · איש יערי ושוכן מדבר ואינו מכיר תועלת התרועעות והמנוחה והשמחה : ואמנם יראה · אך באמת נראה שאפס מקום לדעת המדברי כי האדם בטבעו מוכרח לקצת מנוחה ושחוק ולא לחנם יסד הטבע באדם ליהנות מהם : ג' האמצעיים · עוד ישוב יוסף ידו לבאר

גדר ג' מיני שחוק המשמשים שימוש מנוחה לחיי האדם : והם מאמרים ופעולות נפעלים במושבות : האחד הוא אצל האמת . הוא המתהלל במקהלות באמת כאמור בפ"י : והב' אצל התענוג · הדברים הנאמרים ונעשים להתענג בישיבת מרעים הם פי שנים · א' לשמח בני החבורה בשחוק כאמור בזה ב' לדבר בדברי משא ומתן אשר לפי החיים האנושים איש כערכו :

פרק יב אמנם הבושת · אחר שכלה לדבר בטיב המעלות והמדות הנכונות ראה לחבר אליהם מדת הבושת יען הוא משמש שימוש הולכה והבאה לט ב המעלו' כי כל מתביישים לא במהרה הוא חוטא : אין ראוי לומר . לא יחשב עם המעלות יען כל מעלה הוא קנין נפשי ר"ל תואר פעולה אשר פעל ונעשה בעל המעלה בנפשו משא"כ הבושת שהוא התפעלות בנפש : כי גדרו . מהות הבושת הוא יראה שלא יפסיד הכבוד שכבר עשה או העתיד להיעשות . מפני עשותו דבר בלתי הגון : נשלם ביראה . והאות על היותה התפעלות הוא בהיות סבתו היראה כאמור . והיראה סבתו הסכנות : אבל אמנם יתאדמו : והנה אנחנו רואים שאותות הבושת והיראה שוות לעשות רושם בגוף באודם וכרכמי . וזה לאות כי שניהם התפעלות גופני : ולא יפעל הבושת בכח הזרוע כשאר המעלות ע"כ לא יוכל להימנות בתוכם . ויעוין מש"כ בחבורנו שפת אמת בהער' לשורש כלם: כ"א לנערים· הבושת הוא מדה הגונה בנערים כי על פיהם הם חיים חיי מוסר. כי על כן האדם בנעוריו לרוב רתיח' דמו ומפני בושתו ימנעו מעשו' כל רע אשר ישיאם יצרם הרע לעשות': לא נחשוב אין הזקן נחשב בעינינו שיעשה טוב או שלא יעש' רע מפני הבושה כ"א יתנהג כראוי מפני שהפכו מגונה כאמור : כפי הסברא . ואם יהיו הרעות

אינם

איכם רעות בעלם כ"א כפי קבלת הדת או המפורסמו' ונ"נ אין בזה חילוק אלא היסר : אמנם ראוי · הרשע ראוי שייבוש באמת יסור· ורע בעבור הבושה עכ"פ : ראוי לא לה . אין לחשוב שהבושת ראוי לאים מעולה יען הבושה היא בדברים רצוניי' ר"ל בדברי' מגונים הנעשי' ברצון לבד בלי בחירה שכלי' והמעולה לא יעשה ברצון לבד כ"א כל מעשהו יעשה בבחירה שכלית אשר לא תסכי' לעשות דבר מגונה המסבב בושה : מהנחת המעלה . בעזיבת המעלה ר"ל יתכלומ' שאים

לרשע אשר יעשה אחד מהמכוערים . אמנ' ראוי להיות כן שאם יעשה אחד מהם יתבייש אבל אין לחשוב בעבור זה כי הבושת ראוי למעלה יען כי הבושת הוא בדברים רצוניים . והמעולה לא יעשה ברצון דברים . אבל אמנם יהיה הבושת מהנחת המעלה כ"א יעשה יתבייש · ואין זה אצל המעלות . ואם אמנם העזות הוא רע שלא יתבייש מעשות דברים מכוערים א"כ הבושת ראוי למעלה : אמנם אינו כן . ואין נ"כ הכושר מעלה כ"א דבר מעורב אמנם נדבר מזה באחרונה .

מעולה יעלור ונעלמו יעזות מעלתו מפני הבושה . אך זה איננו מגדת אים מעולה לאחוז במעלה לתכלית דבר אחר כמו שהיתנה בגדר אים המעלה : ואם העזות . והן בהיו' שעז הפנים איננו מתביים לעשות דבר מגונה אין הוכחה וזה עכ"פ שהמתביים הוא בעל מעלה כי לא כל סר מרע הוא אים מעולה אם לא יעשה טוב : הכושר . הוא כנותן טעם אל האמור שאין הכונס את ילדו בעל מעלה כ"א העושה טוב כאמור : דבר מעורב נערב לב"א ככתוב חאו' נהי' תערב לנפש :

נשלם המאמר הרביעי .

מאמר חמישי

פרק א ראוי להשכיל . זה הפרק הוא כענין הקדמה ופתיחה לבאים אחריו והנה יאמר שבזה המאמר ישכיל לדעת ענין הצדק והעול : ואצל אלה . גם לבאר באיזה הפעולות אשר תעשינה יקנו הצדק או העול ר"ל שהוא כאמר בדברי' שבין אים לרעהו כמו במו"מ וריב והכאה . ואיך יהיה הצדק האמצעי בהיות שאין לו כ"א קנה אחד והוא מעול : כפי הדרך ר"ל שיקי' הקדמותיו אל ההוכחו' וההיקשים מן המפורסמות כמו שביאר (בא' לא' מזה) : כי זה הקנין . ר"ל שהואר הקנוי קנין נפשי פי' שכבר הורגל בנפ' לעשו' ולהורו' צדק או הפכו ר"ל עול : אשר בעבורו . בעבור הקנין שהוא אשר השנע בנפשו בהרגל דבר : נניח זה במשל תחלה · ממשיל משלים במליאות ההפכים וחיוב מליאות הא' בשלילת המתנגד אליו · למען דעת הצדק מהעול שהוא הפכו . כי הוא זה היותר מבואר מבואר לרבים מהצדק כמו שיבוא בפרקי' שאחריו .

פרק א ראוי להשכיל בצדק ובעול · ואצל אלה הפעולו' יהיו' ואיך הצדק הוא אמצעי . (ג"ח ומתי הוא אמלעי) ותהיה כוונתנו בזה כפי הדרך באלה הנאמרים . נראה כי הכל ירצו לומר כי זה הקנין בנפש הוא צדק הוא כן בעבורו הוא עושה צדקות . ואשר בו יעשה צדקות וירצ' צדקות . וכזה הענין בעול . הוא אשר בעבורו עושה עול . ואשר בו ירצה עולה . ובעבור זה נניח זה במשל תחלה . לא תהיה ענין אחד בידיעות ובכחות ובקנינים . כי אמנם הכח והידיעה יראה שהם אחד להפכים . אמנם הקנין אינו אחר להפכים כי מהבריאות לא יצא הפכו כי אם דברים נאותים לבריאות . כי נאמר הליכת בריאו' כשהוא הולך והוא בריא . פעמים רבות יוכר הקנין ההפכי מהפכי ופעמים אמנם הקנין מהנושאים כי אם טוב נהה הוא גלוי . רוע

ואמר שקניני הנפש בפועל · וידיעתן במחשבה בלתי שוות . וזה כי הקניני' בפועל לא יתחייבו דבר מהפכן כי הבריא בפועל לא יחייב החולי שהוא הפכו . אבל מידיעת הבריאו' יתחייב ידיע' החולי ומידיעת החולי יתחייב ידיעת הבריאות . כי ידיעת ההפכים אחת : כי מהבריאו' לא יצא הפכו . ר"ל הבריאות לא יסבב חולי כ"א הדברים הנמשכי' אל הבריאות כמו שילך הליכה מהירה כחוק הבריאים וכיוצא בו מסימני הבריאו' פעמים רבות . משא"כ הידיעו' שידיע' דבר א' יחייב ידיעת הפכו : כי מי שיודע טוב הבריאות ועניכו יוכל לצייר טוב החולי ועניכו שהוא הפך קנין הבריאות: הקנין מהנושאים· ופעמים יוודעו ג"כ קניני הנפש מהאדם הנושא מחרי קניני הנפש : כ"א טוב נהה . כי אם טוב מראה הפנים היא גילוי על קנין הבריאות יחויב מהידיעה זו ידיעת ההפכה והוא שרוע הפנים הוא גילוי על קנין ההפכי ר"ל השולי

רוע פנים הוא גלוי . ומהיותו בטוב ענין ייטיב גהה . וממנו נדע היותו בטוב ענין . כי אם בטוב גהה הוא בהכרח יעשה מקשיו' בשר . רוע פנים רכות הבשר . כי היותו בטוב (נ"א ברע) ענין אמנם ימשך מזה כמו בדברים רבים . כי אם האחד יאמר ברבוי (נ"א גם) הב' יאמר בריבוי . כי אם הצדיק והעוול ואמר ברבוי גם הצדיק והעוול . אבל בעבור הקירוב והשיתוף הוא נסתר . ואינם כמו השמות אשר הם לדברים רחוקים . כי בם יותר גלוי שיתוף השם . כי הבדל גדול לאשר יתחלפו במין כמו מפתח בלשון יון אשר הוא שם משותף לדבר הוא בצוואר ב"ח ולדבר בו יסגרו הדלתות :

פרק ב

אמנם נתאר עוול על כמה פנים יאמר . אמנם יראה כי עוזב הדת הוא העוול הנבל אשר יקח מהטוב הרב . והבלתי שוה הוא אשר יקח מהרע מעט . ועל כן הוא גלוי כי הצדיק הוא שומר התורה ושוה א"כ הוא בשמור התורה ובשווי והעוול בעזוב התור' ובבלתי שווי . אמנם יען כי הנבל הוא עוול אצל הטובות לא אצל כל הטובות כ"א אצל הדברים אשר בהם הצלחה ובלתי הצלחה כי לאלה יקרא טובות בהחלט . אמנם הדברים אשר תמיד בהחלט טובים אינם טובים תמיד לכל אחד . וגם האנשים יתפללו על זה וידרשו אותו . אמנם ראוי שלא לדרוש זה כי אם להתפלל בעבור הטובות בהחלט . ושיהיו להם טובות ויבחרו הדברים

שהוא הפך הבריאות : ומהיותו בטוב ענין . ומ'דיע' שכל בריא הוא טוב רואי כאמור : וממנו הנה בהכרח נודע מטוב רואי שהוא בריא . כי הקנין נודע מהנושא כאמור : כ"א בטוב גשם . שידיע' המקרי' הנמשכים לאחד הקנינים תחייב ידיעת המקריים הנמשכים לקנין ההפכי לראשון · כי אם נדע שכל מי שהוא בטוב הבריאות ייטיב פניו ויהיה בשרו קשה למישוש ידים כחוק הבריאים . הנה ממנו נדע כל חולי ירעו פניו וירך בשרו כחוק החולה : כי היותו . יען היותו ברוע החולי לכן ימשכו ממנו מקריו הרעים : אמנם ימשך מזה . והנה היוצא מזה הוא שכל ב' קנינים מתנגדים יתנגדו באיכותן ג"כ עד שאם יתואר ברב תארים יחויב שיתואר המתנגד ג"כ בתארים רבים ההפכיים לראשונים : כ"א הצדק . כ"א יאמרו צדיק ועוזן (שהשמתוארי' (צדק ועול) על מיני' רבים יחויב שגם הצדק והעול שהם מתאריהם הנשואים עליהם) יאמרו ג"כ על מינים רבים כמספר מפקד המתוארים בם : ואינם . עם היות שההבדל בין המשותפים שאלה הוא נסתר ואיננו גלוי גם כמו בשאר שמות המשותפי' המרוחקים בהבדל נגלה עד שיוכר גם השיתוף :

לאשר יתחלפו במין . הדברים הנבדלים הבדל מיני ומשותפים בשם כמו מפתח . בלשון יון המה נבדלים זה מזה הבד' רב וניכר לכל שיתופם . משא"כ המשותפים כמו אלה הנבדלים הבדל אישי הבלתי ניכר לכל ולמען דעת הבדלי הצדק והעול הנודע לפי הבדלי הצדיק והעוול כמו שיבוא בפ' שאח"ז הניח זאת ההנחה :

פרק ב אמנם נתאר עוול · אחר שביאר בקדם שידיעת ההפכים אחת ומידיעת האחד יוודע בהכרח האחר · והי' הצדיק והעוול הפכיים בא לבאר בזה שבהיות העוול ידוע לרבים לכן יחויב שיוודע ממנו הצדיק שהוא הפכו : עוזב הדם · מבואר הוא שהצדק והעול יאמר לפי בחינת הדת אשר בעם ועם עד שהצדק בדת עם אחד יתכן היותו עול בדת עם זולתו ע"כ יבחן הצדק והעול לכל איש לפי דתו : מהטוב הרב · המשל בו אם הי' דת במדינה שכל איש ישמור החומות ב' לילות בשבוע אשר זהו ענין רע מעלב · והי' כנגדו חוק טוב מהנה והוא שכל איש יקח ב' חבלים נחלה בשדה · והנה העוולן לוקח בחזקה ג' חבלי' כמו הנבל הלוקח בטוב יותר מהראוי לו · והבלתי שוה הוא אשר לא ישמור החומה רק לילה אחת בשבוע · והנה תאר בלתי שוה כולל הנבל ג"כ כמו שיבוא עוד : על כן הוא גלוי · לכן מבואר נגלה מזה הגדר הפכו והוא שגדר הצדיק הוא השומר הדת ונקרא שוה ר"ל שהוא מטיב ומריע לעצמו כראוי לפי הדת לא יוסיף ולא יגרע : הצלחה ובלתי הצלחה · הטובות המדומות נחלקים אל ב' מינים א' מדומים בהחלט אין בהם טוב כלל לפי האמת כמו שידמה העיף והצמא מי בדילים שי"ד ווא"שיר בלעז · שהם מים קרים נוזלים וכשישתה אותם יזיקוהו תיכף מדי שתותו אותם · זה נקרא טוב בלתי מצליח · ב' הוא הטוב לשעתו לבד כמתיקת הדבש האמור וזה נקרא טוב מצליח · ושניהם יחד נקראים טוב בהחלט ר"ל בבחינת עצמו בלי הצטרפות אל תועלתו באורך הזמן · ומאלה השנים יקח הנבל רב טוב : אמנם הדברים אשר תמיד בהחלט · אולם הטובות המתמידים ר"ל המועילים לזמן ארוך · אין טובם נחשב בעין כל אדם ובכל זמן · ולא אליהם יכסוף הנבל כ"א לטוב המדומה אשר אצל כל אדם בהחלט טוב וערב לשעתו · אך לא תמידי כטוב המועיל האמור : וגם האנשים יתפללו ע"ז · וכל ב"א יתאוו לזה הטוב המדומה האמור ויתפללו אל ה' שיחוננם בטוב המדומה האמור : כ"א להתפלל · ראוי לכל דורש טוב שיתפלל אל ה' יחוננהו טוב מוחלט ר"ל כל טוב מדומה ואמיתי והם יבחרו בבחירה שכלית בטוב המועיל להם כפי האיש והזמן והמקו' כי גם המדומה שאיקחוהו

כשיעור

הדברים אשר יהיו להם טובים . ואמנם העוול לא יבחר תמיד יותר כי גם פחות בדברים אשר הם רעים בהחלט . אבל פעמי' יראה כי הדבר אשר הוא פחות רע יהיה טוב בצד מה . והנבל הוא חמדת טוב ע"כ יראה כי זה נבל . אבל אמנם נאמר כי הוא בלתי שוה ר"ל הבלתי שוה נאמר על הליקח מהטוב יותר מן הראוי והרע פחות כי הוא נאמר משניהם . והוא כולל והוא עוזב תורה כי עזיבת התורה ובלתי השווי יאמר מכל עול והוא כולל לכל עול . ובעבור היות עוזב התורה עוול . שומר התור' הוא צדיק . כי הוא גלוי כי כל דברי הדת הם בצד מה דברי' צודקים . והדברי' המבוארי' בדת מסודרת הם תורניים . וכל אחד נאמר שהוא צדיק . אמנם הדתות ידברו בהשגחת' על כל הדברים או המועיל בכלל לכלם או למובחרים מהם או לאדונים או לפי המעלה או לפי ענין אחד מהדומה לזה · לכן לפי ענין אחד נאמר כי דברי' צדיקים העושים או השומרים האושר בפרטיו בשיתוף מדיניי' כי הדת תצוה לעשות מעשה הגבור כמו שלא יעזוב המערכה ולא יברח ולא ישמוט כלי המלחמה . ושיהי' שוה כמו שלא ינאף ולא יחטא ולהיות ענו . כמו שלא יכה רעהו ולא יריב עמו . וג"כ כפי מעלות אחרות ורעות . כי אמנם זה תצוה וזה תזהיר כי הדת אשר תסודר על יושר תקרא ישרה · ואם לא תהיה כן היא בלתי תבונה נחקרת . אכן הצדיק הוא מעלה תמימה לא כאשר הזדמן כ"א בהצטרפות לאחר . ועל כן פעמים רבות יראה הצדק היותר בהיר משאר המעלות . על כן יאמרו המושלים כי הכוכב המזהיר והילל בן שחר לא דמה אליו הוא פלא. אמנם בצדק תהי' כל מעלה. והיא מעלה שלימה מאד כי הוא הרגל שלימות כל מעל'. אמנם היא שלימ' כי כאשר תהיה בו יוכל להרגיל עם אחר המעלה הלא לבדו

כשיעור שכלי ישוב אמיתי · והרש"ט פי' באופן אחר : ואמנם העוול לא יבחר · אף כי אמרנו בגדר העוול שהוא לוקח יותר מהראוי לו · זהו בטוב המדומה אולם ברע המדומה ונראה בהחלט רע לרוב ב"א יתנהג בהפך זה ויקח פחות מהראוי לו לפי הדת כמו דברי הצומות והמאכלים והבעילות האסורות : אבל פעמים יראה · אך בקצת הרעות ירבה לקחת קצת · והשהרעות המעורבות בקצ' טוב מדומה כמו שבת הארץ בשביעית למען תוסיף את כחה בשמינית · והשביתה במועדי' והתענג בם במאכלים משמחי' ומשקים ממתקי' : והנבל הוא חמדת טוב · ובהיות גדר הנבל והכילי שהוא החומד טוב רע · על כן ראוי לאמר לזה העוזב הדת בשם נבל יען יחמוד לקחת רב טוב יותר מהראוי לו לפי הדת · כי הוא זה גדר הנבל : אבל אמנם · אך יותר ראוי לאמר אותו בשם בלתי שוה יען זה המאמר כולל שניהם ר"ל הלוקח בטוב יותר מן הראוי ומן הרע פחו' · והוא עוזב תורה · וזה הבלתי שוה הוא אמר לכל עוול עוזב דתו' בטוב או ברע : ובעבור היות · ובהיות ידיעת ההפכי' אחת כאמור בקודם · יחויב מזה ששומר התורה הוא הצדיק: בצד מה · כל דברי הדת של כל עם ועם הם דברים צודקים מצד הדברים המביאים אל השלימות המכוון מן מניח הנימוס ההוא : הם תורניים · ר"ל יורו דרך ישרה להשגת השלימות המדומה בעם ההוא : וכל אחד · וכל דבר אשר תלוה עליו הדת כאמר שהוא צודק לפי בחינת התכלית המכוון מן הדת ההיא : אמנם הדתות · כי אמנם כל דת ודת תשגיח לחוקק חקים ישרים אם בכלל ר"ל המועילים לכל העם · כמו שתלוה בעשיית המעקה למנוע ההיזק מכל אנשי העם · ואם בפרט ר"ל המועילים לקצת העם כמו מלות הכהנים הנבחרים להקים הדת · או משפטי השרים והמלכות איך ינהגו את העם במשפט צדק : או לפי המעלה · אם חקים ישרים בשלימות המדות בכלל ובפרט כמו לרחם על עני ואביון ושלא לנקום וכיוצא בם · או פעולות ישרות זולת המדות כמו להלוות בלי רבית ולהשיב האבידה : לכן לפי ענין אחד . יען שהדת תשגיח ללמד להועיל בכלל ופרט למונהגים ממנה · לכן נאמר בגדר הדברים הצדיקים · שהם השומרים האושר וההצלחה האנושית בפרט לכל איש ובכלל לכל המדינה : ושיהיה שוה · שיתנהג במנהג אמצעי בתשוקותיו : וכ"כ כפי מעלות · גם תלוה להתנהג במדות הנפש כפי המעלה ולסור מהרע : היא בלתי תבונה · כל דת הבלתי ישרה בחקותיה · לא בתבונה חקרה מניחה · לכן הצדק . בעבור היות הצדק יסוד הדת לפעול צדק בכל מעלה ומדה ומפעל ד"מ להלחם במדת הגבורה בצדק · ושיתנהג בתשוקת המשגל בצדק וכיוצא בו יחוקק צדק בכל החוקים · לכן הי' הצדק מעל' התמימו' ר"ל מעלת השלימו' של כל המעלו' המדות והפעולו' הטובו' : בהצטרפו' · תתן צדק בין איש לרעהו בכל המדו' ובכל המעשי' המ"ב להתגבר בצדק על בעל ריבו · ולרחם בצדק על עניי עם · וכיוצא בו להצטדק בצדק בהצטרפו' אל זולתו : ע"כ יאמרו המושלים · משל הוא בלשון יון שהצדק מאיר יותר מכוכב השחר : הרגל שלימו' · הצדק מרגיל כל מעלה זולתה להיות במדת הצדק שהיא שלימותה · כי האמצעי בכל תכונה נפשית הוא עצם הצדק והשלימות בה : הלא בבדה לבד · יתרון שלימו' מעלת הצדק על שאר המעלות הוא שהצדק פי שנים לו בשימוש א' יתן צדק במדות

שבין

לבדו לבד . ויש מן המעלות האחרות אשר בדברי עצמם יוכלו להרגל המעלה אבל לא יוכל לעשות בה דבר לאיש אחר. על כן נראה כי טוב אמר ביג"אש . כי השולטנות יראה הגבר כי השר הוא לאחד ולכלל . על כן נראה כי הצדק הוא טוב לעצמו במעלות ולאחרי' כי הוא יעשה הדברים המועילים או לאדון או לכלל . לכן כבד עוון הוא אשר לעצמו ולאחר ירגיל לרעה . אמנם נבחר וטוב הוא לו (ג"א לא) אשר המעלה לא לו לבדו כי אם לאחר . זה הפועל אמנם הוא קשה . ולכן הצדק איננו חלק מהמעלה כי אם כל המעלה . ולא אשר הוא נגדו חלק רע . כי אם הרע · ובמה יבדלו המעלה והצדק . זה גלוי מהנאמר · כי אמנם בעצם הם דבר אחד אבל בהויה אינם אחד · אבל בצירוף לאחר יהיה צדק · אמנם כפי אשר הוא קנין לבד הוא מעלה :

פרק ג אמנם

נשאל הצדק אשר הוא חלק המעלה כי ימצא חלקי בזה הפרק כמו שנאמר וג"כ מהעול אשר הוא חלקי . והאות כי ימצא עושה רע כפי רעות אחרות הוא עושה עול אבל לא יעשה נבלה . כמו משליך הכובע בעבור פחד . או המקלל בעבור חומה ואשר לא ילוה כספו בעבור בלי נדיבות . ואמנם כשהוא עושה נבלה אינו כפי אחת מאלה ולא כפי כלם . אמנם כפי רעה אחת . כי נחרף כפי העול . א"ב קצת העול הוא כמו חלק

שבין האדם לעצמו כמו שימעיט שינה ועצלות כפי הצדק · ב' יתן צדק במדות שבין איש לרעהו כמו שלא ירבה בכעס וימעיט בריב וישא ויתן בצדק · תשא"כ בשאר המעלות כי קצתם אין להם דבר עם איש זולתו כמו מעלת הזריזות וההתבוננות בערך אל עצמם לא אל הצדק וכיוצא בם שאין להם דבר עם אדם זולת בעל המעלה: כי השולטנות יראה הגבר · מי שהוא שליט באנשים יוודע ע"י ממשלתו טובו ורעתו אם יתנהג בצדק עצמו ועדתו : לכן כבד עוון · בהיות מבחר הצדק הוא המרגיל את עצמו ואת זולתו בטוב והוא השליט כאמור · לכן יהיה הרע ביותר שהוא הפכו המכונה בשם כבד עוון · הוא המרגיל א"ע ואת רעהו לרעה כאמרם ז"ל ירבעם חטא והחטיא את הרבים : אמנם נבחר · היותר טוב במעלת הצדק איננו האיש הנוהג את עצמו לבד בצדק אבל גם האחר עמו · וזה אמנם לא יבין כ"א כפי הדת בכלל אשר תאמר כי הוא זה האמצעי בכל מעלה וצדק שבין איש לרעהו : זה הפועל · בהיות הצדק כולל כל מצות הדת אמת מהנה לא נעדרה א"כ הוא קשה על האדם לקיימו עד"הכ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא : ולכן הצדק · בהיותו כפי הנימוס הכללי כאמור לכן לא יתכן היותו חלקי כי לא יכונו הסותרים בנושא אחד : ולא אשר הוא נגדו · גם הפכו ר"ל העוזב הדת איננו חלק רע ר"ל איננו מותר לד"א : כ"א הרע · ר"ל כ"א כל רע שהיא מותר לכל התורה : ובמה יבדלו · אחר שהצדק הנימוסי הוא כלל כל מדה נכונה ומעלה א"כ במה זה יבדלו המעל' מהצדק : זה גלוי · זה יתבאר מאשר נאמר : כי אמנם בעצם · אמת כי בבחינת עצם הצדק הם כלם אחד כי אמצעית כל תכונה ומעלה לפי הדת הוא עצם הצדק כאמור : אבל בהויה · אך בבחינת היותם בפעל המה נבדלים וזה כי כל פעל מהפעולו' אשר בהצטרף להזולת כמו גמילו' חסדים ומ"מ ביותר

רע לא ידמה לאחת ומכ"ש שאיננו כפי כלם יחד פרטי וחלקי : כי נחרף עול חלקי בהיות שנחרף בבוז בעולו אשר עשה · לזונה ולא נחרפהו בעוזב הדת חלקי : קצת העול · ההבדל שבין צדיק שזכר · הוא שעול איננו עושה טוב ואיננו עושה עד"הכ סור מרע ועשה טוב · הנבלה אך הנבלה איננה הוא עוול אך אין כל עוול עוד יוסיף להוכיח שיש

וזולתם נקראי' צדק · ואשר הוא כפי הקנין שכפו.. לבד ר"ל המדו' שבינו לבין עצמו כמו הזריזות נקראי' בשם מעלה :

פרק ג אמנם נשאל הצדק · אחר שביאר בקוד.. מהות הצדק והעול הכוללים בעי.. אל הדת בכלל ר"ל המקיי.. בכלל נקרא צדיק כי.. והעוזבו בכלל נקרא עו.. כולל · רצה לבאר ב.. הצדק והעול החלקיים ר.. המקיים קצת ועובר.. קצת : והאות · בעב.. שהדבר ניכר מהפכו כ.. שיאמר בא' מזה המא.. לכן בהתבאר שיש שם ע.. חלקי · יתבאר הפכו ג'.. והוא שיש שם צדק חלקי.. כפי רעות אחרות · .. יעורך לרעות זולתו יב.. מהם · עד שיכונה בנ.. אחר בעבור הבדלו מ.. במהות כי שינוי השם יו.. על שינוי המהות שאי.. כלול עם כל הכלל ויצא לו.. בדב' הפרטי א"כ ה.. פרטי וחלקי : לא יעש.. נבלה · נבלה הוא .. מיוחד למדת ממון בב.. יושר : משליך הכובע.. בימים הקדמונים הי' הכו.. סי' ואות לאיש מלחמ.. עד"הכ וכובע ישוע' בראש.. והשלכי' הכובע הוא נ.. לפחד ורכות הלבב ו.. עול בחוק הנימוס המד.. כנס מן המערכה : א.. כפי אחת · החומד ב.. מעוסי רעות האמור.. · וזה יורה שהוא ס.. · גם זה לאות שיש.. וקלון לעושה הנ.. יאמר זנאי ולגונב גנב.. בכלל בעבור עשותו פ.. עושה עול לבנ.. עושה רעה והבלתי לנ.. רע עכ"פ כמו הש.. ודע כי עול כולל.. כוללת העול · לכן כל נ.. נבל : אם אחר ינאף.. שם עול חלקי מצד בחי..

חלק מהכל ובלתי צדיק הוא כמו חלק מהכל בלתי צדיק שהוא עוזב תורה. עוד אם אחד ינאף בעבור ריוח ואחר בעבור המדה ויתן מכספו. זה יראה שהוא נואף לא נבל והאחר הוא נבל ולא נואף כי גלוי הוא אשר עשה להרויח. עוד אצל כל עול יהיה צירוף אל רעה תמיד. כמו אם זנה אל ניאוף. ואם עזב שר הצבא אל הפחד. ואם הכה אל חימה. ואם אמנם הרויח דבר מן הגזל לא ישוב אל רעה אחרת כ"א אל עול. א"כ הוא גלוי אשר יהיה שם עול חלקי בלתי כולל. ואלו הנאמרים בהסכמה ושם אחד יען כי הגדר הוא בסוג אחד בעצמו כי שניהם נאמרים בצירוף אל אחר ואם האחד בכולל והאחר בפרט. אבל אמנם זהו אצל הכבוד או אצל הממון או הבריאו' או אם ימצא דבר יכלול בשם (ג"א בשם) אחד כל אלה. ובעבור העונג אשר מהריו'. אמנם אלה כלם איך שיהיו כלם הם מעלה' הנה א"כ הם צדיקים רבים. והנה הוא גלוי כי תהיה הצדק החלקי שהוא חלקי המעלה אחת. ואחרת בלתי שומר התורה ובלתי שוה. אמנם הצדיק הוא שומר התורה ושוה. ולפיכך עוזב התורה יהיה העוול האמור. אבל אמנם בלתי שוה ויותר אינ' אחד אבל הוא אחר כמו החלק לכל. (כי אמנם בלתי שוה ועוזב התורה אינם א' אבל דבר אחר כמו החלק לכל) כי עזיבת התורה הוא בלתי שוה ואין כל בלתי שוה הוא עוזב התורה. ע"כ כל אשר הוא יותר הוא בלתי שוה ואין כל בלתי ישוה הוא עוזב התורה. ע"כ כל אשר הוא יותר הוא בלתי שוה ואין כל בלתי שוה הוא יותר. א"כ העול אינו אחר. גם העול אינו דבר אחד להם כי אלה הם כמו חלקים וזה אמנם הוא דבר אחד. אבל הוא דבר אחר כמו

הכל

נואפים אחד יתן אתנן והאחר יקח אתנן שסלוקה. קרא נבל בהיותו מומר בלע רע והנותן נקרא נואף בהיותם נבדלים זמ"ז א"כ הם פרטיים וחלקיים: רק אבל: עוד יוכיח היות שם עול חלקי ופרטי לבד המקריים הנבדלים שכל עושה עול יש לו מקרה יוחד אשר אליו. יחובר עשהו: הנואף אל מקרה ניאוף: הנס מן המערכה אל הפחד וזולתם: וא"כ בדל המקריים יורה היות אל אחד חלק עול. ויהיה ום עול נאמר בכלל לכל עלי העול ובפרט לכל עול רטי וחלקי: כ"א אל נול: הוא הדבר שאמרתי ועול כולל הכבל אך אין הכבל כולל העול: כי כל בל הוא עול ואין כל עול בל: וזה יורה היות הכבל חלקי מהעול: וא"כ הוא גלוי: ולפ"ז מוכח וים שם עול כללי הכולל עזיבת הדת כלה, המכונה גומר לכל התורה כלה קרא עול סתם בלי צירוף ום זולתו אליו: ועוול רטי אשר לא יעזוב הדת לה אבל הוא מומר לדבר חד כמו הנואף והפחדן הכעסן וזולתם כפי חטא חטאת וכוונתו כאמור: הסכמה: שיהיו כל עוולים הפרטיים השונים נסכימים יחד בשם עוול כולל יען כלם עושים עול נכ"פ שהוא הסוג הכולל: כפרטים כל אחד בשם מין כפי החטא ד"מ עוול ואף: עוול מפחד וכו': כי שניהם: ר"ל הכלל הפרט נאמרים בצירוף דת עוול הוא הסוג והכלל אמר על העוזב כל הדת. ועוול המיני והפרטי יאמר על העוזב והעובר על איזה מצוה פרטית מהדת כאמור. והוא כמו גם גדרי המורכב מסוג והבדל מיני כאמרנו חי מדבר. שסם חי הוא הסוג וכולל מינים רבים. שם מדבר הוא המין והפרטי לאדם לבד: אבל מנם. אחר שהוכיח שיש שם ב' מיני עול כללי פרטי. יתחייב א"כ בהכרח היות שם ב' מיני צדק

כללי ופרטי כי ידיעת ההפכים אחת כאמור בא' מזה המאמר: זה אצל הכבוד. ר"ל הכל הולך אחר כוונת המקיים הדת בכלל לתכלית קיום הדת לבד לא לזולתו נקרא צדיק כולל: והמקיים איזה פרט ממנו לתכלית הרוחת הכבוד או הממון וזולתו נקרא צד ק פרטי: דבר יכלול בשם אחד. או שיכון להרויח עונג אחר זולת אלה האמורים: איך שיהיו כלם הם מעלה: אף שכוונתו להשיג טוב מהזול' קיוםהדת עכ"ז מעלה תחשב לו כאמרם ז"ל האומ' סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור: א"כ הם צדיקים רבים: כפי רוב חלקי הצדק: שהוא חלקי המעלה אחת: ר"ל שהוא צדיק במעלה אחת כפי הדת ולא בכל הדת: ואחרת. והפכו הוא העול החלקי הבלתי שוה ומשוה לקחת מהטוב והרע כאשר תגזור הדת אבל יקח בקלת רעות פחו' ובקלי' טובות יותר: אמנם הצדיק הוא שומר התורה. אולם הפכי שני החלקים האמורים הם שני הכוללים האמורים והם הצדיק הכולל השומר כל הדת השוה ומשוה לקחת מטוב ועד רע כפי הדת: והפכו הוא העוול הכולל המומר לכל הדת כלה: אבל אמנם בלתי שוה. עוד ידו נטויה להוכיח שיש שם ב' מיני צדיק ועוול כוללים וחלקיי' כאמור וזה בהיו' ערך הבלתי שוה אל עוזב הדת בכלל ושיותר (ר"ל ההולך בשרירות לבו להתענג במותרות ואיננו משים לב אל הדת בכלל) כערך החלק אל הכל ר"ל כערך אחד הפשוטים אל כל הכלל המורכב מפשוטים רבי' שזה החלק בלי ספק עלם אחר זולת הכלל כלו. כן הבלתי שוה איננו אחד עם עוזב הדת בכלל להיותו חלקי: כי עזיבת התורה. להיות שכל עוזב הדת בכלל כולל הבלתי שוה ויתואר בו להיותו חלק ממנו. אך אין כל בלתי שוה הוא עוזב התורה

בכלל

הכל . כי זה העול הם חלק כל העול . ואמנם ג"כ הצדק חלק כל צדק . וג"כ ראוי לומר מהצדק החלקי . וג"כ מהצדק (ג"א מהצדיק) . אבל הצדק המסודר כפי כל מעלה הנה ה"א למקום א' וג"כ העול יעזב הדת (ג"א לדת) . והצדק והעול לפי זה הוא גלוי . וזה יתבאר בדברי הדתות אשר יצוו על כל מעלה כי הדת תצוה להיות לפי כל אחד מהמעלות ותזהיר מעשות אחת מהרעות אמנם מהדברים אשר הדתות המושמו' הם עושים כל המעלה . כי כל הדברים המושמי' בדת הם אצל הלימוד המועיל לכלל . אמנם הדברים אשר הם כפי כל אחד מהלמוד אשר בו יהיה האחד איש טוב האם הוא מהנהגה המדינית או מאחרת . יתבאר באחרונה . כי אינו דבר אחד היות איש טוב או מדיני טוב :

פרק ד אמנם

הצדק אשר כפי החלק על פיו יהי' צדיק . יהיה מין אחד אשר בחלוקות מהכבוד והעושר (ג"א והאושר) או מהדברים האחרים המתחלקי' בין אנשי העיר . אשר באלה אמנ' יהיה שוה ובלתי שוה או לאחד . אמנם יש מין אחר מיישר בעניני בני אדם ובו ב' חלקים . כי החילופים מהם רצוניים ומהם בלתי רצוניים . הרצוניים כמו מקח וממכר חליפין ערבות השאלה פקדון שמירי' שכר . יקרא (ג"א ונקראים) רצוניים . יען חברתם

בכלל . והוא הבלתי שוה החלקי . וזה כי העוזב התור' או היותר יאמרו בכלל לבד ר"ל על המותר לכל התורה כלה . אך בלתי שוה יאמר בכלל ובפרט ר"ל על המותר לכל התורה או על המותר לדבר אחד הבלתי שוה לקחת מטו"ר כפי הדת : א"כ העול איננו אחד . מהאמור מבואר שיש שם הבדל בין עול לעול ובפרט . גם העול . וגם העול' איננה דבר אחד כמו שהעוול המתואר במקרה העולה איננו אחד : ואמנם ג"כ הצדק . וכן הדין בצדק היות בו כלל ופרט ר"ל המקיים כל הדת או המקיי' חלק מה וזה בהיות הפך העוול והדבר נודע מהפכו כאמור : וג"כ ר"ל . ומזה ג"כ ראוי להבין שיש שם צדק כולל וחלקי כמו העוול והעוול : אבל הצדק המסודר . אולם מהות הצדק ר"ל במה יזכה איש להיות צדיק במעשהו' אין כאן מקומו אבל יעזב לדת . ר"ל בזה יצדק העושה אם יעשה מעשהו כתורה וכמצוה אשר תצוה הדת אשר לאנשי מדינתו והצדק והעול . יען בה הוא גלוי ומבואר מהות הצדק והעול כפי הנחת הדת בביאור נגלה : להיות לפי כל אחד מהמעלות . כל דת תצווה לאנשי מדינתה שיהיו מתנהגים בכל המעלו' ויסורו מכל רע אשר תצוה ותזהיר : הם עושים לכל המעלה . כל דת ודת תחשוב אצלה מעלה טוב ההנהגה אשר ייטיב לכל האנשים בכלל לא לעושה לבד : כי כל . להיו' מגמת הדת הנחת לימודים מועילים לכלל בני המדינה לא להעושה לבד : יהיה האחד איש טוב . אולם הלימודים אשר ילמדו את האדם להיו' טוב בפני עצמו לא בדברים הנוגעים בין איש לרעהו או לכלל אנשי המדינה כמו הלימודים אשר ילמדו לאדם דעת לבלתי האמין בדעות כוזבות וכיוצא בם הנוגעים לטובות המתלמד לבד לא לכלל אנשי המדינה האם הוא . אם לימודים כאלה בכלל חכמ' הנהגת המדינה יחשבו או לחכמה אחרת . זה יתבאר עוד : כי אינו . כי באמת יש הבדל בין איש טוב להתרועע עם אנשי המדינה ובין הטוב בפני עצמו :

פרק ד אמנם הצדק . אחר שדבר בקודם בצדק ועול הדתי השוה לכל נפש כקטן כגדול חוקה אחת להם לעשות כתורה וכמצוה . בא לבאר בזה הצדק והעול המדיני הבלתי שוה לכל נפש כי אם לאיש חיל ירב חלקו ולבן מבים ימעט חלקו ואמר שזה המין מהצדק והעול יחלק אל חלוקות שתים שהן ארבע . א' הכבוד והעושר המתחלק בין אנשי המדינה לכל איש ואיש לפי רוב כחו וחילו . וזה כי לפי שכלו יכובד איש ולפי זריזותו יעשר [והנכון שהגי' אושר באל"ף פי' שיחלקו לו כבוד ויאשרוהו . וזאת הגי' מוכרחת כי העושר והממון מהמין המתחלק כ"א מהמיישר האמור אח"ז בהיותו נמשך לפי הזריזות בחילופים כאמור. אף כי לפי דעת אנשי השם אשר יזכור אח"ז יהי' העוש' סבה למתחלק וזה לא יתכן שיהי' העוש' סבה ומסבב כאחד:] ונקרא זה המין בשם צדק מתחלק . יקר מקרהו שווי הלקיחה עם מעלת הלוקח והוא האמצעי והצדק . והפחו' והיתר הוא העול . ב' נקרא צדק מיישר והוא הנוהג בעניני מו"מ שבין איש לרעהו כמו מקח וממכר וחליפין וזולתו . והוא נחלק לשני מינים . רצוניי' ובלתי רצוניי' . והבלתי רצוניים הם ב' מינים . בלי דעתו והכרח . ושלשתם יקר מקריהם הצדק בהיות ולקיחי' הנפעלים הטוב או הרע המגיע להם בשווי אמצע והעול בשילקו בפחות ויתר . משל הצדק הרצוני הוא כאשר ימכור איש את ממכרו לרעהו ברצונו כפי שוין במקומו . והעול אם יונו איש רעהו משל בבלי דעת הוא אם ישקר ברעהו ויגנוב דעתו למען תת מקום לשלום . כאמרם ז"ל מותר לשקר מפני דרכי שלום . והעול בו כשיגנוב הונו או ישקהו סם מחליא או ממי' בלי דעתו משל הצדק ההכרחי אם יענוש המענים את החוטא כשיעור חטאו : והעול בו כשיענישהו בפחות ויתיר : כי החילופים . הדברים הניתנים זה חלף זה ר"ל אם בתורת מקח וממכר או בתורת שכר וגמול מעשה אם טוב ואם רע הם ב' מינים שהם ג' רצוניים ובלתי

דעת

דעת והכרחיים כאמור : ומאלה · ומהבלתי רצוניים
יש שהבעלים מוכרחים לקבל רעות אם על יד העונש
לאשר יעבור חוק ודת · אם ע"י החמס וגם בזה
הנראה חמס ושוד יש מי שעושה דין יושר לעצמו
להשיב כגמול המריע לו ויש בעול : יען כי העול ·
בהיות כי לפעולות האדם
בדבר המקח והממכר וגמול
ועונש ב' דרכים : בלתי
שוה ושוה : ר"ל פחות
ויתר ואמצעי שהוא השוה ·
ומהמבואר שכל פעולה
שיש בה פחות ויתר יחויב
שימצא בה אמצעי ושוה
ג"כ · לכן בהיות העול
והעוול ר"ל עושה העולה
בלתי שוים · יחויב א"כ
שימצא השוה והאמצ' שהוא
הצדק ועושהו ר"ל הצדיק
השוה במעשיו ישא ויתן
במחיר שוה בל יונה את
רעהו ואת עצמו לקחת
דבר במחיר פחות או יתר
כפי שויו · וישלם שכר
לפועליו לאיש איש כפי
עבודתו · ויענוש את עושה
הרע כרעתו לא יוסיף ולא
יגרע · הוא צדיק בשיוו
והאמצעי יהיה : אמנם יהי'
שוה · יבאר גדר השוה
כאמור · ואומר שלכל
הפחות יקרא משתו' בערך
אל ב' הבלתי משתוים
הם הפחות והיתר · לכן
יהי' הצדק שהוא האמצעי
והשוה שם מצטרף בערך
אל הפחות והיתר : ולפי
שהוא אמצעי · כי אין
אמצע ותוך בלי ב' קצוות :
ולפי שהוא שוה הוא אל
ב' · ובהיותו משתוה
יחויב בהכרח שישתוה אל
שנים · א' אל אנוש כערכו הפועל כמוהו בשוה ·
ב' אל שכר וגמול · ר"ל שיקח שכר וגמול פעולתו
כשיעור שיקח הפועל השוה לו : והשיווי הוא אחד
הם בהיות השיווי אחד לפועלים הפועלים בדברים
אחדים ר"ל במלאכה אחת . ולדברים אשר בהם
יעשו מלאכתם ר"ל שיעור מלאכת שניהם שוה זה
לזה בכמות ואיכות : כי הדבר אשר לאלה . כי
שדבר השווי אשר לאלה ב' הפועלים האמורי' אשר
בו ישתוו : הוא אשר יהיה להם . הוא השווי בין

חברתם הוא ברצון · בלתי רצוניים מהם
נסתרים כמו הגניבה והניאוף ונתינת סב מזיק
והשגת גבול ופתוי העבד והרינה בערמה
ועדות שקר . ומאלה אמנם הם העשוים
בהכרח . כמו ההכאה בשוטים והאסירה
והמות והגזלה ותוצאות דבה ונשיאת חרפה .
אמנם יען כי העול הוא בלתי שוה והעוול
ג"כ הוא בלתי שוה . גלוי הוא כי יש
אמצעי לעול . וזהו שוה . כי בכל פעל
אשר יהיה בו פחות ויתר יהיה בו שוה .
א"כ אם העול הוא בלתי שוה . הצדק הוא
שוה בבלתי ראיה . ואם אמנם השוה הוא
האמצעי הצדק הוא האמצעי . אמנם יהיה
שוה לכל הפחות בשנים . על כן בהכרח
הצדק והאמצעי יהיה שוה ומצטרף לאחרי' .
ולפי שהוא אמצעי הוא אל אחרים . ואלה
אמנם הם היותר והפחות . ולפי שהוא שוה
שוה הוא אל ב' · והשווי הוא אחד לאשר
יהיו בהם . והדברים אשר הם בהם . כי
הדבר אשר לאלה אשר יהיה בהם הוא אשר
היה להם והדברים האחרים אשר הם בהם ·
ואם לא יהיו לשוים דברים שוים יבואו מזה
המחלוקות והמלחמות . כשינתן לשוי' דברי'
בלתי שוים או לבלתי שוים דברים שוים
ולא יקבלו מתן כראוי . עוד הוא מפורסם
כי זה יהיה כפי חראוי . וזה כי הכל מודי'
כי הצדק בכל אלה התחלקות יאות שיהיה
כפי הראוי . אבל הראוי לא יאמרו שיהיה
אחד . אבל ההמון יאמרו חירות . ואנשי
השם יאמרו העושר . וקצתם היחס . והשרי'
יאמרו המדות . הצדק הוא נערך והנערך
אינו באחרים לבד ביחוד אבל הוא בכל
המספרים · כי ההתערכות חוא השואת
הערך . והוא בד' מספרים . אשר הוא
מתפרד

השכר אשר יהיה להם בגמר פעולתם ובין מלאכתם
אשר הם בהם עדיין ר"ל שיהיה שוה שכר שניה'
כשיעור מלאכת שניהם . או כפי הערך אשר לכמות
ואיכות פעולתם זה אל זה כי לפי רוב העבודה וטובה
ירבה השכר ולפי מיעוטה ימעט השכר : עוד הוא
מפורסם . עוד יש לבחון
השווי האמור וערך המתן
לאיש איש הראוי לו לפי
מחשבות השונות בין בני
האדם החושבים שקצת
אנשים ראוי' לגדולה וכבוד
יותר מזולתם וכשיקבלו
זה היתרון כראוי ואחרים
המעט כראוי להם זה הוא
עצם השיווי . כי הכל מודי
שהצדק והשיווי הוא כפי
הראוי לכל אחד לא בשווי
גמור ומתש . אלא שבזה
הראוי לא יסכימו יחד כי
ההמון יחשבו שרבו' הגדול'
והכבוד ראוי להיות לפי
רוב החפשיות אשר לאיש
יתר על רעהו והקצינים
המפורסמים בשם יאמרו
שרבוי הכבוד רצונו לומר
לפי רבוי העושר . ובעלי
היחס יאמרו שר"ל לפי
יחס . והשרים המושלים
ברוחם יאמרו שהוא לפי
רוב המדות המשובחו'
אשר באיש יותר ע
זולתו . לא ראי זה כראי
זה הצד השוה שביניהם
שאין הצדק המתחלק שוה
כפי הגולגולות כי אם
לפי הערך הראוי : הצדק
היא נערך . א"כ לפי מה
שקדם יהיה הצדק שם
מצטרף ונערך לזולתו (כי
אם יהיה ראובן ד"מ בעל
מדה טובה כפולה כמו
שמעון יחויב שיחלקו לו כבוד ואושר כפול שיעור
הכבוד שיחלקו לשמעון . וזה הערך המצטרף בין
שני אנשי המדות ובין ב' כבודיהם הוא הצדק) :
והנערך אינו באחדים . עצם הערך בלתי נשלם
במספר אחד והנערכים כ"א בכל המספרים הנערכי'
לזה זה : וזה להיותו ערך שהצטרפות שבין המצטרפי'
כי ההתערכות . עצם פעולת הערך והתייחסות
הוא השואת היחס והערך בין מספרים רבים שוני' :
והוא בד' מספרים . יעוין בששי ושביעי ותשיעי

מתפרד גלוי הוא כי הוא בד' . ואשר הוא מתדבק . האחד הוא במקום שני והוא נאמר פעמים . כמו א' אל ב' . ב' אל ג' . הוא הב' הנאמר פעמים . ולכן בשום ב' פעמי' ד' הם הנערכים · ויהיה אמנם הצדק בד' לכל הפחות . והערך יהיה אחר . והנפרדי' הם כמו כן אשר להם ואשר הם . ויהיה אז כמו א' אצל ב' כן ג' אצל ד' . ועל החילוף אז יהיה א' אל ג' כב' אל ד' . וכן הכל אל הכל . וזאת החלוקה תחבר ואם תרכיב כן תחבר ביושר . א"כ א' עם ב' וג' עם ד' מחובר בחילוק יהי' צדק והאמצעי . ואשר הוא בלי צדק הוא בלתי נערך . והנערך הוא אמצעי . אמנם הצדק הוא נערך . ואמנם בעלי החכמות הלמודיו' יקראו זאת ההערכה הנדסיית . אמנם בהנדסיו' יקרא הערך הכל אל הכל כמו החלק אל דבר אחד . אבל זה הערך אינו מתדבק כי לא יהיה א' במספר הגבול אשר אליו . ואשר הוא בצדק (אינו) נערך . אמנם יהי' בבלתי צדק אשר אינו נערך . אבל זה יהיה יותר וזה פחות כמו שיקרה בפעולות כי אשר יפעל בלא צדק יהיה לו יותר ואשר יקבל עול יהיה לו מן הטוב מעט . אמנם ברע הוא בהפך כי הרע מעט יחשב טוב נגד הרע הרב כי הרע המעט יותר נבחר מהגדול ואשר הוא נבחר הוא טוב ויותר היותר (ג"א יותר מיותר) גדול . הנה זה מין אחד מהצדק :

אמנם

לגדרים מחמישי לאוקלידוס . והם כאמר שגדר הערך הוא שיווי מספרי בין מספרי' שתים שהן ארבע בנפרד . ושלשה במתדבק . משל הנפרד ערך קו א' שארכו ב' אמות אל קו ב' שארכו ד' שוה לערך קו ג' שארכו ג' אמות אל קו ד' שארכו שהם . ומשל המתדבק ערך קו ה' שארכו ב' אל קו ו' שארכו ד' שוה לערך קו' ו' אל ז' שארכו ח' : הנאמר פעמי' . ר"ל שהוא נקח ב' פעמי' בערך כאמרנו כערך ה' אל ו' כן ערך ו' אל ז' :

ולכן בשום ב"פ · לכן בכל ערך הנערך ב' פעמי' הם לא פחות מן ד' נערכי' בשגם המתדב' השני נקח ב' פעמי' בערך : ויהיה אמנם הצדק בד' . אך ערך הצדק המתחלק הוא ערך נפרד המורכב מד' נערכים . המשל בו ראובן הוא בעל מדות טובות פי שנים כשמעון . לכן יהיה הצדק שיקח ראובן חלק בכבוד פי שנים כשמעון . ויהי א"כ ערך מדות ראובן אל מדות שמעון כערך כבוד ראובן אל כבוד שמעון והוא כערך קוי א ב ג ד האמור . אשר להם . עלמי הנערכי' הד' הם ב' חלקי הכבוד הראוים להם ר"ל להמכובדי' הטובים והם במשל הערך הנפרד קוי ג ד : ואשר . הם . ר"ל המכובדים עצמם והם קוי א ב אשר כראובן ושמעון יהיו בערך הנפרד : ועל החילוף . מבואר הוא (בגדר י"ב מחמישי לאוקלידום) שבכל ערך הנפרד יהיה ערך הראשון לשלישי שוה לערך השני לרביעי · ר"ל כפי המשל המונח יהיה ערך קו א' אל ג' שוה לערך קו ב' אל ד, וזה נקרא ערך החילוף ומן הכל · גם זה מבואר (שם בי"ד מהגדרי'

שבכל ערך נפרד יהיה ערך קיבוץ הראשון עם השני אל השני לבד שוה לערך קיבוץ השני עם השלישי אל השלישי לבד · אשר כפי המשל המונח יהיה ערך קיבוץ קוי א ב יחד אל קו ב' לבד שוה לערך קיבוץ קוי ג ד יחד אל קו ד' לבד · אם כן א'. עם ב' · לכן אם יהיה בצדק המתחלק ערך אשר בין חיבור א' עם ב' הרומז לשני בעלי המדות · שוה לערכן' עם ד' הרומז לכבוד המתחלק ביניהם כאמור אז יהיה זה הצדק האמצעים · ואם לא ישוה הערך אזי אין אמת ואין צדק · והנערך הוא אמצעי : ואם היו יהיה הנערך אמצעי בין הראשון והאחרון כמו בערך המתדבק האמור שקו ו' האמצעי נערך לקו ה' ולקו ז' · הנה הוא נערך בצדק ג"כ · אך אין לו מציאות בצדק המתחל' כאמו' אחריו: ואמנם בעלי החכמו' · אך בעלי המדידה לבד ישתמשו בערך המתדבק אשר לו שם בשלשה נערכים : יקרא הערך הכל · שנערכים כלם אחד · והמכוון מן הערך לתת חוק וקצב ערכי לחלקי כל : אבל זה הערך המתחלק לא ימצא במתדבק יען לא יהיה הטוב המתחלק חלק מספרי מהמקבלו לכן אין לערך המדיכי מציאות כ"א בנפרד אשר לו שם בארבעה נערכים כאמרנו ערך ראובן בטוב מדותיו אל כבודו שוה לערך שמעון בטוב מדותיו אל כבודו : ואשר הוא בצדק · היוצא מזה שגדר הצדק בטוב המתחלק שהוא נערך לפי טוב המדות שלכל איש ואיש · והפכו העול אין לו שם בערך כי בעל המדות יקבל חלק פחות מרע המדות : כמו שיקרה בפעולות · וכבר יקרה ומקרה העול שהפועל בלי צדק ישיג יתרון בטוב והפועל בצדק יתעולל וישיג מעט מהטוב : אמנם ברע · אולם ברע יהיה העול בהפך האמור שהפועל בלי צדק ישיג רע מעט שהוא הנבחר מהרב כו' · ופועל צדק ישיג רע רב

אמנם

פרק ה

אמנם נשאר ממין אחד אשר יישר ברצוניים ובלתי רצוניים . זה הצדק הנה לו מין אחר אלה הראשון . כי הצדק אשר בחלוקה הכללית תמיד היא לפי הערך האמור . כי אם תהיה החלוקה בממון תהיה כפי הערך אשר ביניהם הנתון מזה אל זה . ואשר (נ"א בלי) צדק הוא מנגד לזה הצדק והוא בלתי הערך · אמנם בחילופין הצדק הוא דבר שוה . בלא צדק הוא בלתי שוה . אבל לא כפי הערך ההוא כי אם כפי המספר כי אין הפרש אם הצדיק ישלול את הרשע או הרשע את הצדיק ולא אם הנואף הוא צדיק או רשע אבל תביט הדת אל הבדל הנזק לבד (ב"ד) (נ"א כי תדין) כמו בשוים . כ"א זה יעשה עול זה יקבל עול . ואם זה יזיק זה יהיה ניזוק . ע"כ בהיות זה בלי צדק בלתי שוה . ינסה השופט לעשותו שוה כי אם זה מכה וזה מוכה או זה הממית וזה דמומת. נבדל הוא הפועל וההפעלות בדברים בלתי שוים אבל ינסה להשוות הנזק מהסירו מהריוח . אמנם זה השם ריוח יאמר על שלוה בדברים כאלה ואם בקצתם לא יהיה זה השם מיוחד . כמו למכה ולמקבל הנזק אבל כשיהיה דהפעלות משוער יקרא זה נזק . וזה אמנם ריוח . על כן השוה הוא אמצעי

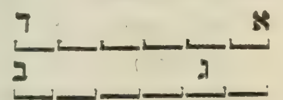
פרק ה אמנם כשאר · אחר שביאר בקודם שהצדק החלקי לו פי שנים במין צדק מתחלק וצדק מתחלף ר"ל הצדק הנוהג במו"מ ומקח וממכר הנעשה בחליפי דמים באחר · וגם נאמר שהמתחלף נחלק לג' חלוקות רצוני ובלתי רצוני והכרחי · וכבר ביאר בקודם גדר הצדק המתחלק · על כן נשאר עליו לבאר גדרי יתר מיני הצדק הנזכרים : כי הצדק אשר בחלוק' · הצדק המתחלק בין כלל האנשים מפאת הערך כאמור בקוד' משא"כ הצדק המתחלף שאין ערוך לו · כי הרצוניים יהיו בצדק בהם רצות הקונה והמוכר או השוכר והשכיר ברב או במעט מאין פנות אל מעלת איש ואיש כי הכל שוים במקח וממכר כנכבד כנקלה בקנה אחד יקנו · על כן אין ערוך בין הלוקחים ובין הנלקחים כמו במתחלק האמור הנחלק לפי המעלה יעדיף המרבה ויחסיר הממעיט ע"כ בא בערך ר"ל כערך החולקים זה אל זה כן ערך הנחלקים זא"ז : כי אם תהיה החלוקה בממון · לו יושם הכבוד במקנת כסף · אז תהיה השואה כפי ערך מעלת החולקים כאמור ·

ואשר בלי צדק · והעול בצדק המתחלק הוא · אשר אין לו ערך כמו שקדם . משא"כ בזה שהוא הפכו ממש שהצדק בו הוא בלתי נערך והעול הוא הנערך · ובו שם בשלשה מספרים הפך הערך המתחלק שהוא עם הצדק ובארבעה מספרים · המשל בו ראובן ושמעון היו שותפים במו"מ והרויחו י"ב זהובי' · והנה השווי והצדק בו שיקח כ"א ו' זהובי' והוא בלתי נערך · ואשר בלי צדק אם חלקו בעולה ולקח האחד ח' והב' ד' · והוא העול הנערך בערך משולש כי ערך ד' אל ו' (שהוא השווי) כערך ו' אל ח' · והוא יתן מגרעות שתים · ולא ישוב צדק עד יגרע הערך מהמעדיף ויוסיף על המחסיר · וזה משפט כולל בצדק ועול המתחלף : כי תדין כמו בשוים · כי משפט אחד כאלו היה שוים במעלה משא"כ בצדק המתחלק שהוא נחלק לפי המעלה כאמור : זה יקבל עול · כל עושה עול יעשה לו עול כאשר עשה אם גנב שהא' ישלם שנים לרעהו · ואם הזיק את רעהו בגופו ועור את עינו ד"מ ישלם עין תחת עין כמו שיבא בפי' שאח"ז ואם הרג יהרג : ינסה · יבחן בבחינה משוערת להשוות הכאת המזיק עם צער הניזק וזה יעשה כשיצער את המזיק כשיעור ההכאה שהיה לו בהזיקו את רעהו בזדונו ורוע לבבו · ויהנה את הניזק מטוב המזיק או ביסרו אותו בנקום נקם כשיעור הצער שהיה לו בהיזקו: נבדל הוא הפועל · הוא כנותן טעם על האמור שהאומדנא ובחינת משקל ההכאה עם הצער להשוותם מטוב המזיק ולא לענוש בכל מקום כמעשהו' הוא זה ביד השופט · הוא זה בעבור שבקצת ההיזקות כמו בהכאות אין ההתפעלו' שוה בכל אדם יש אדם שיוכה מאה ולא יחלה ולא ימות נשחת ויש שיוכה עשר ויחלה או ימות וכן במיתות אם המלך המית אחד הפחותי' לא יתכן שיומת המלך שכל העם צריכים אליו ? ולכן אם היה השופט דן בכמו אלה הדברי' להשיב לאיש כמעשהו שוה בשוה ממש · הי' זה משפט מעוקל · על כן המשפט הישר בזה שישום השופט וימצא הצער בהכאה וכמו כמרא"ס ז"ל עין תחת עין · דמי עין ואמרו אומדין במלקות · ובתשלומי הדברים הבלתי שוה לכל נפש מוכה ישוה השופט הצער עם ההכאה בכל אנוש כערכו לרב וכנכבד ירבה ולפחות ימעיט · וזה אמרו מהסירו מהריוח · ר"ל שיכיר צער הניזק בהכאת דמי המזיק אשר הרויח ולא ישתלם מגופו שהוא כעין הקרן ולא יכונה בשם ריוח · זה נ"ל נכון בפי' דברי אריסט"ו · והרש"ט פי' בענין אחר כי פי' ינסה השופט לעשותו שוה · שישוה הצער עם ההכאה כפי מה שהזיק ממש · ופי' ריוח על ההכאה והיזק על הצער והנלע"ד כתבתי ועוד לאלוה מלין בפי' שאח"ז : יאמר על שלוה · מלת ריוח יאמר בשלוה על כל הדברים שהאדם נהנ' מהם כמו שנהנה מהריוח שמרויח בממון או נהנה מהנקמ' בהכאו' וגידופי' : ההפעלות משוער · כאשר ישער השופט כמות ואיכות הצער לתתו גמול שוה כנגד כמות ואיכות ההכאה שנתנה בהזיקו לרעהו · אזי יכונה ההכאה בשם ריוח והצער

בשם

אמצעי בין היותר והפחות. אשר הם כמו הריוח והנזק כי זהו יותר וזה אמנם פחות · אבל על צד ההפך כי אשר הוא יותר בטוב ופחות ברע הוא ריוח. וההפך הוא נזק · מאלה יהיה אמצעי שוה אשר נאמר כי הוא צדק. ולכן יהיה הצדק ישר אמצעי בין הנזק והריות. ובעבור זה כאשר יהיה ספק ביניהם ימלטו אל השופט כי אמנם הוא הולך אל הצדק. כי השופט הוא כמו צדק חי. ויבקשו שופט אמצעי. ויקראו לשופטים אמצעיים כי הם משיגים האמצעי במוצאם צדק · א"כ האמצעי כמו דבר צדיק כמו שהוא שופט. כי השופט אמנם ישוה. וזהו כמו חקו הנחלק אל בלתי שיווי. כי החלק הגדול הוא הנערך אל האמצעי. והוא יסיר העורף ויוסיפהו על החלק הקטן. כאשר בקו חמדה יחלק הכל יאמרו כי היה לכל אחד אשר לו כשיקבל בשוה. כי השוה השוה הוא האמצעי בין הגדול והקטן לפי ערך המספרי. די"קא בלשון יון והוא שיעור. והנה יקראו לצדיק דיק"און ולצדק דיקוש"טים. כי אמנם בב' שווים אשר בכל אחד מהם ב' שיעורים יותר מא' ונוסף על הב'. הנה זה יעדיף על הא' ב'. ואם האחד המוסיף (נ"א המוסר) לא נוסף על הא' הנה יעדיף א' לבד. הנה עם האמצעי נכיר הנוסף והחסר. ואשר ראוי להחסיר מהעודף. ואשר נשים על אשר הוא חסר. ובאמצעי נסיר מהמעדיף המותר. נשים ג' קוים ונסיר מא"א א"ח ונוסיפהו על ג"ג והוא ג"ד. אזי יהיה על ד"ג מוסף (נ"א נוסיף) על א"ה ג"ד וג"ה. ויוסף על ב"ב ג"ד לבד אמנם כן יהיה במלאכות האחרות כי ישחתו אם לא יקבל העושה כשיעור וכאיכו' פעולתו

בשם נזק · ויהי' א"כ מלת ריוח שם כללי ופרטי · כללי לכל הנא' ופרטי להרווח' הון כמו שקדם : אשר הם כמו הריוח · יתרון הטוב נקרא ריוח ופחיתותו נקרא נזק · והפך זה ברע שפחיתותו נקרא ריוח ויתרונו נזק יען כי המכוון הוא על ההנאה והנער פעולה מהפכים האלה : כאשר יהיה ספק ביניהם · כאשר יספקו הבעלים בכמות ההיזק אז יבואו אל השופט לשערו בהכרעה שכלית : כמו הקו · וכמו הקו הנחלק לב' חלקים בלתי שוים ונרצה להשוותם אזי מוכרחים אנחנו להכיר ערך החלקים אל האמצע ולגרוע תוספת החלק הגדול על האמצע ולהוסיפו על הקטן ואז ישוו · כי לעולם יהיה זה הערך שמור במתחלקים על בלתי שיווי · והוא שיוסיף האמצעי על הקטן כפי מה שיוסף הגדול על האמצע · ד"מ

קו א ב ארכו י"ב אמה נחלק בנקודת ג' על ב' חלקים בלתי שוים ויהי' אורך א ג ח' אמות וג ב ד' אמות והאמצעי והשוה הוא א ד ארכו ו' אמות ונערכים זה זה בערך אחד כי קו ג ב הקטן פחות ממנו ב' אמות וקו א ג הגדול מוסיף עליו ב' אמות · וזה הערך ראוי לגרוע מהגדול ולהוסיפו על הקטן ברצותנו להשוותם · וככה ראוי שיתנהג כל שופט בצדק המתחלף להשות החלקים בהכרת הערך אל האמצעי והיא הדבר שכתבנו בד"ה מזה כי אם תהיה החלוקה בממון : כאשר בקו המדה יחלק · כאלו נחלק בקו המדה לב' חלקי' שוים : הכל יאמרו · ואז יאמרו הכל שכל אחד לקח את המגיע לחלקו כאשר יקחו בשוה לפי הערך האמור : לפי ערך המספרי · יקראהו בשם ערך מספרי יען אין הערך הזה דומה לשאר הערכים שהחלקים השלימים נערכים זה לזה משא"כ בזה שאין ערוך

לחלקים בבחינת עצמם כ"א בבחינת השיווי ר"ל שהחלק הנגרע מאחד החלקי' ונוסף על האחר מספר אחד לו לנגרע ולנוסף לפי בחינת השיווי כאמור : דיקא בל"י · יאמר כי הצדק והצדיק נקראים בשם המורה שיעור והוא על שם השואת השיעור המגיע לכל איש ואיש : הנה בב' שוים · כניח שהי' בזה ב' חתיכות בגד משותף לשני בני אדם כל חתיכה ב' אמות והוא השיווי והאמצעי' ואחר הוסר אמה אחת מאחד החלקים ונוסף על הב' והי' הנוסף בעל ג' אמות והחסר בעל אמה אחת · הנה בהיות השיווי ידוע שהוא שנים לכן ראוי לגרוע חצי המותר מן הנוסף ולשומו על החסר · ואם האמה הנחסרת לא נוספה על הב' והי' בא"א ב' אמות ובב' א' יוקח ג"כ חצי המותר מן הנוסף והוא חצי אמה ויושם על החסר ויה"ו שוים אחר שידענו השיווי והאמצעי' בין א' וב' שהוא א' ומחצה · וכן לעולם ידיעת השיווי יודיע הגרעון והתוספת מהבלתי שוים על השוים : נשים ג' קוים · עוד יודיע דרכי השיווי כאשר יהי' המתחל' יותר מבל חלקים בתחלה איך נחלקם לשנים שוים. והוא ממשל משל מג' קוים שוים כמו א א ב ב ג ג

א ה א ב ב ג ה ג ד

ויהי' ד מ כל קו מהם ארכו ד' אמות · והוסר מקו א א חלק ה א החצי' ממנו ונוסף על קו ג ג והוא חלק ג ד ואחר נרצה לחלק אלה הג' קוים יחד על ב' חלקים שוים · הנה נקח קו בב' האמצעי הנערך במספרי שוה לחסר ולנוסף ר"ל כי יתרון קו בב' על א"ה הנשאר מן א א ב' אמות כיתרון כל קו ג ג ד השלישי עם הנוסף על ב ג · השלם כמו שהיה · ונוסיף על ב ב האמצעי ערכו המספרי מקו ג ה ג ד והוא חלק ג ד ממנו · ועל א ה הנשאר מן א א נוסיף ב' חלקי ג ה ה ג ויהי' אורך

פעלתו. אמנם אלה השמות נזק וריוח באו מצד חלף, רצוני כי יקראו מרויח אשר יהיה לו יותר מאשר היה לו ויקראו ניזק אשר יש לו פחות ממה שהי' לו בתחלה כמו במקח וממכר ובאשר (ג"א ובשאר) המלאכות אשר תתן רשות הדת. כי אמנם אם לא יהי' יותר או פחות ממה שהיה לו בתחלה אבל הדברים בעצמם או שוה בשוה כאשר בתחלה. לא תהיה שם ריוח ולא נזק. על כן האמצעי בין הריוח והנזק הוא הצדק. כי כשיהיה בלתי רצוני ישיבהו השופט שוה תחלה וסוף:

פרק ו

יראה לקצת אנשים כי הצדק בהחלט הוא כן כאשר עשה כן יעשה לו כמו שאמרו כת פיתא"גוראש כי ביארו כי הצדק בהחלט הוא אשר יקבל כאשר יעשה אמנם זה לא יכון בצדק החלוקה ולא ביושר. ואם הם רצו לומר כזה גם כת בארא"מאנטוש אמר זה כי כאשר יקבל אשר עשה תהיה הנקמה ישרה. וזה כי במקומות רבים לא יתכן זה. כי אם הנשיא הכה לאדם אחד אין ראוי שיוכה הנשיא אבל אם אחד הכה לנשיא לא יספיק שיוכה לבד אבל שיענש עוד. כי הפרש גדול

פירוש

כל אחד ו' אמות בש"ה · וכמו שביארנו בד"ה כי אם תהי' החלוקה בממון : מצד חלף רצוני · ר"ל הנחת ב' השמות האלה בעצם וראשונה על ההיזק או הריוח המושג מחליפי מקח וממכר · ואח"ז הם שאל להנאה ולצער המושג בבלתי רצוניים : אשר תתן רשות הדת · אשר הדת והנימוס המדיני תתן להם רשיון כמה ירויחו במלאכתם באופן שיוכלו לחיות איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ולא יהי' שם אונאה וכדרך שיעורו חז"ל האונאה בשתות : אשר בתחלה · אם יקבל דמי המקח כשיעור שנתן בעדו לא ירויח ולא יפסיד : ע"כ האמצעי · לכן האמצעי והצדק במקח וממכר שירויח כפי החוק הקצוב במדינה שהוא בה לא יוסיף ולא יונה את הקונה · כ"א יונה את הקונה בבלי דעת אזי יציל השופט את המתאנה מצד מוכרו · ר"ל שיכריחהו להשיב האונאה עד שיהי' קצב המקח לבסוף כמו שהורשה בתחלה :

פרק ו יראה לקצת אנשים · אחר שביאר בקודם משפט הצדק המתחלף שהוא שווי כמותי לא ערכי כאשר עשה לרעהו כן יעשה לו טוב או רע · יצא לדון בפרק הזה בדבר שיצא מן הכלל · ולא ללמד על עצמו יצא כי אם ללמד על צדק המתחלק ג"כ יצא · ואמר כי קצת מניחי הדתות והנימוסים כמו כת פיטאג"רס ובראדמא"נטוס יחשבו שהצדק האמיתי לשלם לאיש כמעשהו ממש שוה בכמות ואיכות לא יוסיף ולא יגרע ולא ישנה · והוא ענין מה שלא יתכן לא בצדק החלוקה ר"ל בצדק המתחלק המבואר בפ' ד' מזה · ולא בצדק המיישר ר"ל המתחלף המבואר בפ' הקודם : כי במקומות רבים · בהיות שלפעמים יהי' זה משפט מעוקל אם לא ישונה או אם לא יוסיף או יגרע בגמול כפי הראוי בשכל · וזה אמנם בצדק המתחלק מבואר מאד איננו צריך לראי' ומופת כי אם איש בזוי התחזק ולקח השררה והממשלה מיד המושל והשתרר על העם שלא ברצונם · הנה כאשר יתחזק עליו המושל ויחזור לממשלתו · איננו משפט צדק שיפסור במה שחזר ולקח הממשלה מידו כמו שלקחה בתחלה מיד המושל הראשון · אבל ראוי שיענש עוד על זדונו ורוע לבבו · וככה בצדק המתחלף בחלק הבלתי רצוני ממנו · אם הכה אחד העם את השר והמושל או חרף אותו בדברי בוז איננו משפט ישר שיוכה בכמות ההכאה שהכה ויחורף בשיעור ואיכות החירופין שחירף · אבל ראוי שיתייסר בעונש נוסף עליו · כי אם לא כשפוט ככה ירהב הנער בזקן והנקלי' יכו את נכבדי ארץ והפך · זה אם השר והמוש' הכה לאחד העם שלא כדת איננו משפט ישר לחלל את כבודו ולהכותו כמו שהכה אבל יושם עליו עונש קל בעיני האיש ההמוני כי כבד הוא לאיש שר ונכבד · והוא הדבר שהומת שמעי על קללתו שחירף את דוד · ועם כי בא עליו בעקיפין בעבור השבועה · ובהפכו אמר ז"ל שאם עבר הת"ח על דבר שחייבין עליו נדוי אין מנדין אותו אבל ישפטוהו משפט חרפה ובזיון קל ממנו · ולא תחשוב שדברי אריסט"ו בזה שאמ' שהעונש הוא לפי הכבוד · סותר מה שאמר בפ' הקודם שצדק המתחלף אשר בו דבר בזה לא יצדק לפי כבוד האנשים כ"א לפי הנזק במדה שאדם מודד בה מודדין לו כנכבד כנקלה כמ"ש ז"ל אין הפרש אם הצדיק יגזול את הרשע או הרשע את הצדיק כו' · כי שם ידבר מדיני ממונות ודברים שאינם נוגעים בגוף השוה ומשוה קטן וגדול כי אין לו דבר עם הכבוד והקלון · אך פה דבר מדבר הצדק אשר בחובות הגוף אשר להם מבוא בכבוד · לכן ישקול העונש עם ערך כבוד איש ואיש · כן הקשה הרש"ע וכה ענהו · ואני כבר מצאתי אמורה בפ' הקודם שתנאי הי' דברי אריסט"ו שינסה השופט בנסיון הבחינה באיזה מקומות ראוי לתת כופר העונש ממון והון המוסף מריוח האדם ר"ל רכושו : כי הפרש גדול בין רצוני ובלתי רצוני · עם היות שמקח וממכר ושאר ענייני מ"ומ ההוויים ברצון הבעלים · וענייני ההיזקות ותשלום גמולם שאינה שלא ברצון הבעלים · שניהם יחד נכנסים תחת גדר הצדק המיישר והמתחלף כמו שביאר בד' מזה המאמר · מכל מקום אין משפט שוה כי ברצוניים אין קפידא כלל על האנשים כ"א על הדברים

המתחלפים

גדול בין רצוני ובלתי רציני . אבל אמנם בהילופים ימצא זה צדק בהילוף כפי הערך לא כפי השווי . העיר תבונה (ג"א תבנה) ותכונן . בהשבת הגמול והערך . ואם לא יושבי' לא טוב עשו . כי אם לא יושב גמול יראה היות עבדו . כ"א לטוב לא יושב גמול אין נכון . כי בנתינת הגמול תהיה הישוב .. ולכן החושבים (ג"א החשובים) ישיבו גמול קל מהרה לאשר טוב עשו . כי כן ראוי לעושה חסד חנם לתת לו שכרו ויחזיר הוא להתחיל ולעשות יותר · יעשה הגמול הערך בהתחברם באלכסון זאת הצורה· כמו שיהיה בנאי א' ורצען ב' והבית ג' ומנעלם ד'

המתחלפים שיהיו שוים זה בעד זה יהיו הבעלים ר"ל הקונה והלוקח אחד אדון ואחר עבד או יהיו שניהם עבדים או אדונים קבב המקח שוה בשניהם כי הכל הולך אחר שיווי המתחלפים לא הבעלים · משא"כ בבלתי רצוניים ר"ל בהיזקות כמו בחבלות הגופים הצדק גם לפי ערך הבינונים כמו שיאמר מהכאת הנשיא · וכן אמרו ז"ל · הכל לפי המתביים והמתביים · ואם לא יהיה כן לא ספקת איי לכל ברי' כי ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד וישלם לו דמי בשתו הקלוב כאחד הפחותים · זה נ"ל בפי' דברי אריסט"ו · והרמ"ט ביאר ב' פי' זרים מאד כי הא' מה שקרא בלתי רצוניים השוגג · הנה אין זה מענין זה הפי' אבל כבר דבר בו החכם בג' לג' מזה · גם מה שרצה לחלק בפי' הב' בין גניבת דעת לגניבת ממון · אפס מקום לו בזה ואיננו בנותן טעם להאמור למעלה כמו שיובן מדבריו במה שאמר כי הבדל גדול יש בין רצוני כו' · ומש"כ הוא האמת והנכון : אבל אמנם בחילופים · אולם בדברים המתחלפים ונתנים זה בעד זה כמו במקח וממכר והם הרצוניים האמורים לא יעורך הצדק והשיווי אל הבעלים כלל כ"א נדברים המתחלפים ר"ל שיהי' לב' הדברים הנחלפים זה בעד זה ערך אחד ביוקר או בזול · וז"א כפי הערך · (ואין זה סותר את האמור ברא"ש ה' מזה ז"ל אמנם בחי ופים הצדק הוא דבר שוה כו' . אבל לא כפי הערך עכ"ל כי הכוונה שם על שלילת הערך אשר בין הקונים והנקנים הנהוג בצדק המתחלק ואין לו מציאות בצדק המיישר ר"ל המתחלף משא"כ הערך האמור פה הוא שיווי היוקר בין הנקנים לבד כאמור) : לא כפי השיווי לא כפי השיווי בכמות או באיכות ההנאה והצער כמו בבלתי רצוני שהצדק בו שהמכה יוכה מספר ההכאות שזה באיכות ובמספר אל מה שהכה והנשיא והנכבד יתן כופר נפשו לפי כבודו . משא"כ בזה הצדק שהוא נערך לפי היוקר לא לפי הדמיון . כי לא יחליף איש שולחן או סכין ושאר דברים דומה בדומה · כ"א שולחן בעד סכין ושאר דברים הבלתי דומים בתאר כ"א ב וקר : העיר תבנה . תיקון המדינה ויסודה הוא תשלום הגמול ר"ל את השכר השוה כפי העבודה יכל פועל . כ"א לא ישמרו תשלום הגמול כראוי לכל פועל לא סוב יעשה טוב יושבי העיר . כי יראה כאלו הפועל הוא עבד למקבל פעולתו בלי תשלום גמול כראוי : החשובים ישיבו גמול . בעלי המדות הטובות יפרעו לכל שכיר ופועל שכר פעולתו תיכף כאשר תשלם הפעולה ככתוב לא תלין פעולת שכיר : כי כן ראוי לעושה חסד חנם . בהיות זה משפט צדק שכל מקבל חסד מרעהו לשלם שכר טוב תחתיו באופן שיחזור מקבל ויקדים את עצמו לעשות חסד יותר גדול עשהתחסד ההוא : יעשה הערך באלכסון *) לא מצאתי לו. תמונה ברורה בלי לוח ואין ספק שכוונתו אל הערך ההנדסי שהוא באר בעה מספרים כנזכר בד' מזה הנאמר ר"ל כערך ב' אל ד' כן ערך ה' אל י' . אשר כמוהו נאמר כערך הבונה במעלה מלאכתו אל הר לען במעלה מלאכתו · כן ערך הבית אל המנעלי' וזה יצוייר על תמונת משולש שהוא חצי מרובע הנחתך באלכסון כמו משולש אה"ו וד' קוי א ב ג ד מתרוחקים זה מזה מרחק שוה ומקבילים זה לזה פארא"לעל בלע"ז · נערכים זה לזה ר"ל ערך קוי א ב זה לזה שוה לערך קוי ג ד ז"לז . ויהיו א ב רומזים אל ערך הפועלים וג ד אל ערך מלאכתם כאמור וככתוב · ויהיה ד ט הנוסף על ח ד הוא השיווי השוה ומשוה קו ח ד עם ז ג וכערך זה הנוסף צריך הרצען להוסיף מנעלים לבונה לתת לו בעד הבית . וכבר אמרנו שאין זה סותר את האמור בה' מזה שאין ערך בצדק המיישר כי הכוונה שאין לפועלים ערך עם מלאכתם כמו בצדק המתחלק אבל טורח העבודה עם הגמול נערכים זה לזה כאמרם ז"ל לפום צערא אגרא : אמנם ראוי לבנאי . ולפי המשל האמור מערכי הצלעות אל אלכסוניהם . יחויב שישומו פעולת כל פועל באומד הדעת טרם יחליפו זה עם זה למען ישמרו שיווי הערך בתשלום גמול ושכר כל פעולי' ויהיה הבנאי הבונה בית לרצען גם באומד הדעת שיווי הבנין בערך אל שיווי המנעלי' שיקח מהרצען בעד בנינו ואחר יקח ממנו מספר מנעלים כאשר שם עליו : לא ימנע שיהיה פעל אחד . לא יתכן מבלי היות שם פעולות מעולות יותר מפעולות זולתן עד שתהיה עבודת פעולה אחת חשובה ד"מ שתים שלש פעמים או יותר הרבה כפי שיווי עבודת פעולה אחרת . ע"כ ראוי להשוות הפעולות לפי הערך ואומד הדעת כאמור : לא יעשה החבור מב' רופאים · לא יתחברו להחליף פעולותיהם

*) הציור תמצא בסוף החלק ·

ד' אמנם ראוי לבנאי לתת פעל הרצען ולתת לו מאשר לו ואם בתחלה יהיה שוה כפי הערך . ואחר יהיה שם השבת הגמול · זהו מה שאמרנו . ואם לא יהיה כן שוה ולא יעמוד · לא ימנע שיהיה פעל אחד יותר טוב מפעל אחר וזהו ראוי להשוות כראוי · ויהיה זה כן בשאר המלאכות כי ישחיתו אם לא יעשה העושה השיעור והאיכות · כי אמנם לא יעשה החבור מב' רופאים כ"א מרופא א' ועובד אדמה א' ובכלל מתחלפים ובלתי שוים · אבל ראוי להשתוותם (נ"א להשוותם) ע"כ ראוי שיהיו כל הדברים אשר בם החילוף נערכים מצד מה . ולזה יבוא המטבע ויעשה בצד מה אמצעי כי הוא ישער הכל וההעדפה והחסרון · כי בכמות המנעלים ראוי להיות לבית ולמזון · על כן ראוי כי בערך הבנאי אל הרצען יהיה מספר המנעלים אשר יתן בעבור הבית והמזון · ואם לא יהיה כן לא יהיה חילוף ולא חברה · וזה אם לא יהיו בשום צד שוים לא יהיה שיווי · על כן יש לשער כל הדברים בדבר אחד כמו שנאמר בתחלה . וזהו לפי האמת הצורך אשר הוא כולל לכל הדברים המתחלפים · ואם לא יצטרכו לדבר או לדבר כזה לא תהיה שם חברה או לא תהיה זה החלוף · א"כ הצורך ישער כל הדברים · ולכן בעבור הכרח החלוף נעשה המטבע בהסכמה · ולכן נקרא בלשון יון נימוס · כי איננו בטבע כי אם בתשומה · וכנוהו לשנותו ולעשותו בלתי מועיל וכשיהיו שוים אז תהיה השבת הגמול · כי כערך עובד האדמה אל הרצען כן ראוי להיות פועל הרצען אל פועל עובד האדמה כמו שהוא בתמונת ההתערכות · כי אכן (נ"א אין) ראוי להביא הפעולות לעשות חלוף בשני ספורים כי אז יהיה לקצה האחד שתי העדפות אבל כשיהיה לכל אחד הראוי לו אז הם שווים

פעולותיהם ב' אומנים שוים עד שלא יצטרך שומא במלאכתן כי שוים המה כמו ב' רופאים שירפא כ"א חלי רעהו כענין החלי שיתרפא הוא ומרעהו עד אפס צורך אל השומא ואומד הדעת אל גמולם ושכרם כי שוים המה מלאכות בכמות ואיכות . זה לא יקום ולא יהיה לעולם כי המלאכות השוות לא יחליפום ולא ימירו אותם בעליהם כי כל אחד עומד בשלו . אבל יהיה החיבור להחליף ולהמיר מב' בעלי מלאכות שונות כמו שיחליף הרצען מנעליו עם חרש עצים על שולחן וכסא כי כ"א יש לו צורך למלאכת רעהו . ובהיות מלאכתן בלתי שוות כאמור לכן היה הצורך אל השיווי הערך ואומד הדעת האמור : ולזה יבוא המטבע . בעבור צורך שיווי הערך בין מלאכה למלאכה והוכרח תיקון המטבע אשר בו ישומו שיווי כל מלאכה בערך אל אחרת להוסיף או לגרוע . ד"מ בהחליף המנעלים על השולחן תאמר השומא המנעלים שוה זהב אחד והשולחן שוה ב' זהובים . לכן יהיה הערך הבלתי שוה כזה . ערך זהב על השולחן כערך זוג מנעלי' אל השולחן · והוא החצי · והערך השוה והדומה כזה · ערך ב' זהו' אל השולחן כערך ב' זוג מנעלים אל השולחן . והוא השלם . ויצטרך א"כ הרצען לתת ב' זוג מנעלים בעד השולחן . ובהיות ערך הדומה ערך שלם · לכן נקרא פדיון כל שכר תשלום ככתוב ושלם אותו בראשו . יעויין איבורכו שפה אחת שורש שלם . ובהיות המטבע מעריך ערך הדמיון והשוה בין ב' מלאכות בלתי שוות לכן נקרא בלשון חז"ל דמים מטעם דמיון . כי לא נצרכו הדמים אלא להעדפה וחסרון בערך הבלתי שוה בין ב' המלאכות הנעשים חליפים זה בזו לעשותם שוות ודומים זה לזה : כי בערך הבנאי ·

כפי ערך מלאכת הבונה אל מלאכת הרצען כן ערך שכרם וגמולם זה כזה . והדמים מודיעים הערך . ולפי זה יתכן שתכפל מלאכה אחת שתים שלש פעמים להיות מחיר שוה מלאכה אחת זולתה כמו שיוכרח הרצען לתת כמה מאות מנעלים בעד הבית : ואם לא יהיה כן . ואם לא ישוער הערך האמור לא יתכן שיעשו הדברים חליפין זה בעבור זה ולא תכון החברה בין בני אדם בהיותם בלתי נעזרים זה בזה : בשום צד שוים · זה הערך האמור לא ישוער בין ב' מלאכות שונות אם לא יהיה דבר שלישי אמצעי ביניהם ששתיהן ישווי בו · והוא המטבע השוה ומשוה קטן וגדול לפי ערך השתוות לכל אחד מהם כמו שקדם במשל הערך הבלתי שוה והשוה : כמו שנאמר בתחלה . כאמור בקודם : וזהו לפי האמת הצורך . שהצורך וההכרח שכל בן אדם שמוכרח להעזר במלאכת רעהו . לחורש וזורע וקוצר ודש וטוחן ואורג ותופר ובונה וכן הלאה . ככתוב אעשה לו עזר כנגדו . וכמ"ד ברוך שברא כל אלה לשמשני · אשר זה הצורך יחייב החברה בין ב"א והחליפין ועשות המטבע המשער שוה כל דבר : נימוס . חוק ומשפט בלשון יון . וכינו המטבע בזה השם להיותו כמו חוק חקוק מחקי המלך . ויכולים לפסול המטבע עד שתהיה ללא יועיל ולשנותו בשיווי וצורה כמו שאר חקי המלך : בתמונת ההתערכות . כמו במשולש אה"ן האמור : כי אין ראוי . לא יתכן לעשות חליפין בב' הדברים המתחלפים לבד מבלתי היות שם המטבע אמצעי ביניה' אשר אליו יערכו שוה כל אחד מהמתחלפים באמור כי אז יהיה לקצה האחד שתי העדפות : ר"ל אם לא יהיה המטבע הממשל אל אלכסון אב"גד במשולש אה"ו האמור אז יהיה לאחת הקצוות כמו במשל

שבונה

הבונה יהיה לו ג' העדפות על הרלען א' בבחינ' עלמו המרומז בקו אה' ג' בבחינת מלאכתו המרומז בקו ג ד ולא יודע שיעור ההעדפות . ע"כ בא המטבע המרומז בקו א ב ג ד ולא נלרך אלא לשיעור ההעדפות כאמור : שוים ומתחברים . שוים במלאכת' כשיתוספו החסרי' ומתחברים איש עם רעהו לעשות חליפין : פעל משתוה . ר"ל מנעלים אשר השוו מדתן כשיעור קבלב המזון האמור אשר יותנו בעדו : כאשר ירלה . כמו שירלה היודע לשער בדבר הנהגה איך היתה אם לא נלרך איש לרעהו . שאז לא היתה החברה בין ב"א כפי מה שהיא בהלטרכם זה לזה : החברה העתידה . ואם ימלא לפעמים איש שיהיה לו כל לרכו . מ"מ נכון הוא שיהיה המטבע מזומן בידו לעת הלורך לעתיד : כי הוא ערב לנו . המטבע הוא כמו ערב לבעליו שימלא כל לרכו בעדו בכל עת ובכל מקום אשר ישא המטבע עמו : גם הוא יקרה לו . גם המטבע יקר מקרהו שיתבטל לפעמים כחכם המלך . וא"כ היה מן הראוי שלא לסמוך על הערבות שלו ג"כ אבל ראוי שישאר יותר . אבל בעבור שבעל הרוב אינם נפסלים המטבעים והוא דבר המתקיי' יותר זמן רב משא"כ הדברים הנלרכים כמו מזון ומנעלי' וזולתם המתקלקלים בשיהוי זמן ארוך . לכן טובה הזמנת המטב' יות' מהזמנת הדברים הנלרכים : נמנע הוא . כשמנע יחשב לשער שוה לדברי' נבדלי' רבים איש איש כערך אל רעהו ד"מ . כמה מטות יותנו בעד בית וכמה דגן בעד מנעלים וכמה שולחנות בעד מנורה וזולתו יקשה השיעור . אם לא יהיה שם מטבע אשר הוא ישאר שוה כל אחד וערכם זה לזה . והוא במדריגת המדה והמשקל אשר גם ישוערו כל נמדד ונשקל מוסיף עליהם המטבע שהוא נעשה חליפין באחר ומודיע בכל עת שווי המחיר שנתן בעליו בעדו ; בהסכמה . שווי המטבע יבין בהסכמת המלך ושבי המדינה :

שוים ומחברים · כי זה השיווי יוכל להעשו' בהם · עובד אדמה אחד רצען ב' מזון ג' פעל משתוה ד' ואם לא יהיה כן השבת הגמול לא תכון החברה · כי הצורך יכלול הכל כאשר ירא:ה יד (נ"א יודע) זה הנמצא כשלא יצטרכו זה לזה או האחד · לא יתחברו כמו שיתחברו כשהאחד צריך אשר לחברו · וכמו שהיה לאחד חטה ולאחר יין · א"כ ראוי להשתוות זה · אמנם בעבור החברה העתידה עם (נ"א יש) עתה אינו צריך דבר · הנה לכשיצטרך יהיה המטבע כי הוא ערב לנו · כי אמנם ראוי להיות זה לו כי כשיש אותו ימצא צרכו · אבל גם הוא יקרה לו זה כי לא ימצא תמיד בשיווי · אבל ראוי שישאר יותר . על כן ראוי להיות כל הדברים מחיר (נ"א מחיר כל הדברים) · וכן יהיה תמיד החילוף בדברים ותהיה החברה · כי המטבע ישוה הדברים כמו שהשיעור משוה הדברים המשוערים · כי אמנם אם לא יהיה חלוף בדברים לא תהיה חברה ולא יהיה חלוף אם לא יהיה שיווי . ולא יהיה שיווי אם לא יהיה שיעור לפי האמת · אמנם נמנע הוא להיות כל הדברים הנבדלים משוערים על כן ראוי להיות דבר אחד מספיק ישערם · וזה יהיה בהסכמ' וע"כ יקרא זה מטבע · וזה יעשה כל הדברים משוערים כי כל הדברים ישוער במטבע . יהיה בית אחר בחמשה דינרין והמטה בדינר אחד · א"כ יהיה המטה חמישית הבית ויהיה נכון · א"כ גלוי במה מטות ישוו לבית כי הם חמש · ואמנם כן היה החלוף קודם היות המטבע וזה מפורסם · הנה אין הפרש בין שיהיה חמש מטות בעבור הבית או שווה ה' מטות · כבר נאמר מהו הצדק ומהו בלי צדק :

(הערה) **והנה** מן מולא הדברים תדע ותשכיל אופר תיקון המדינה בהסכמת המטבע ואיכות משפט לדק שבין הנושים והלווים בזמן פיסול המטבע ר"ל איך יפרעו החובו' הנעשי' מקדם אם נפסלו המטבעות . זאת ועוד אחר' לידע ולהודיע המגרעות אשר נתנו בהנהגות קדמוניות נהגו גם הקדמונים או ידומה שנהגו גם נבטלום מפני רעת' ואומר :

מבואר · שהאדם הוא בעל לרכים רבים בטבעו . לא ישלמו חייו בנעימי' בלתי אם במלאכו' הרבה . קלתם בדברים הנוגעים אל מזונו כמו חרישה זריעה קלירה דישה טחינה אפיה בישול הטיבת עלים שאיבת מים כרית מלך וזולתם . והדברים הנוגעים אל הכסות כריית פשתן וניפול' גזיזת למר וסירוקו . טויה אריגה תפירה ובדברים הנוגעים אל הבית . חרש ברזל לתקן כלי אומנות לחרש עלים . כריתות עלים . וסיתות אבני' מסרפו' סיד וליבון לבנים חפירת חול וחמר מלאכת הבנין וזולתם מהמלאכות שהאדם לריך אליהם לא יכילם ספר . והנה מקדם קדמתה היה כל איש האדם עושה כל המלאכות לעלמו כפי לרכו . כאמרו ז"ל כמה יגיעות יגע אה"ר עד שאכל לחם . וע"כ היו המלאכות בימים ההם גרועות מאד . יען לא למדו הפועלים כשרון המעשה בכל מלאכה לכן לא היו מהירים בה ולא ידעו עשות נכונה . איש ואיש כפי יכלתו פעל מלאכתו . החרש חפר שדהו במרה או בעץ חד וזולתם . הקולר עקר השבלים והלובש חפר עלים או עור עץ ועשהו ללבושו ככתוב

זיתפרו עלי תאנה . ויש שלקח עור כבש בלתי מעובד ו כן מערומו בו . יש שלקח חתי' עור וקשרו בחבל להיות מנעלים לרגליו כאשר עושים הכפריים היום . יש שחפר מערה בארץ לשכון בה ותהי לבית לו . וככה יתר המלאכות היו גרועות מאד כי לא למדו כשרון מעשיהם . ואחר זה ראו כי טוב שילמד כל אחד אחת המלאכות ויהי' מהיר וזריז בה . ואחר ילמד אחרת ויהיה זריז ומהיר במלאכתו . או אז יחלק העם למחלקות הרבה וכיתות שונות כמספר מפקד המלאכות הנצרכות בהם בימי הבלם . והיתה כל כת מהם עוסקת ואחת המלאכות בכשרון השלימות אחרי ההרגל והלימוד . והיו כלם משתתפים יחד כאיש אחד חברים . והיתה כל כת מהם עושה מלאכתם בעדם בעד כל העם . עובדי האדמה הכינו מזון להם ולכל העם . אורגי בגדים הכינו לבושים להם ולכל העם . בוני בתים הכינו בתי' לכל העם וזולתם כל כת פועלת מלאכתה בעד כל הכיתות ולוקחת חלקה במלאכות כל הכיתו' . והיו שוטרים ממוני' על העם להיות כל איש עוסק במלאכתו בזריזות כאשר תעשינה הדבורים באסיפת הדבש ובנות בתיהם שהשלטת משגיח עליהם להיות עושי' מלאכתי' בזריזות . וכל מי שנתעצל ולא פעל החוק הקבוע העבירוהו מהחברה להיות ערירי ר"ל לבדו ונכרת' הנפש ההיא מהתחבר אל העם לבלתי היות נעזר ממלאכתם . והממונים ההם חלקו המלאכות לכל אנשי העם מקלה בשוה . בימים ההם אין עשיר ואין רש כי כלם לקחו די מחסורם אשר יחסר להם בשוה לא העדיף המרבה ולא החסיר הממעיט · אף כסף וזהב ואבני יקר אין נחשב בעיניהם למאומ' אחר שיכלו לחיות בנעימים בלעדיהם . וגם הבנים הילודי' להם גדלום בשותפות . כי בנותיהם לא היו לנשים לאנשים ידועים אבל היו לנשים לכל אשר בחרום לשעתם ככתוב ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו :

בימים ההם היו מריבות גדולות בין העם מקנא' איש מרעהו כי הזריזים ומהירי המלאכה אשר בעם שערו שער רעמו פנים על אשר עמלם בכשרון המעשה ולאיש עצל יתנו חלקם וגם אודו' הנשים הנעשה שלא כדת כשרון המעשה כי כל דאלים גבר לקחת למשכבו נשי חיל ויפות תאר ובעלי נפש היפה נדחו מפניהם . וירב בעת ההיא העושק והמרולה בין בני האדם מסבות השותפות הזה ככתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם . אז ראו את דמעת העשוקים אשר בלדק ומשפט יתלוננו יען יש ב"א זריזים ומהירים בכל מלאכת מחשבת ויש פעל בכבידות בכל מלאכה כמבזה ונמס ואיך יחלוק המהיר והעצל בשוה והוא משפט מעוקל . על כן ראו כי טוב להם לבטל השותפות אם להיו' כל אחד עוסק בשלו לעצמו יסתפק ממנו כדי צרכו והמותר יחליף וימיר עם מלאכות רעיו ככל הצריך לו ובזה יחיו הזריזים חיים נעימים והעצלים יחיו חיי צער · ויבינו בדבר כי החליפין אינם נוחים לדברים הרבה הנבדלים במין ובסוג כי אין ערוך להם זה עם זה בשוה בהיות שכל ערך הוא ידיעת הבלתי נודע בערך אל הנודע . ואם לא היה שם דבר נודע וקצוב בשויו אין ערך ושוה לשום דבר . ע"כ רצו לתת חוק וקצב לדבר אחד בשויו אשר אליו יעורכו שאר המלאכות . ובהיות כי השיעור הקטן מודד את הגדול ואין הגדול מודד את הקטן ע"כ ראו לקצוב השוה האמור לדבר פחות למען יוכלו להוסיף או לגרוע בו במקח היקר ד"מ שקבעו השוה הקצוב לפחות ממין הצאן והיא גדי עזים ואמרו שהוא שוה זוג מנעלים . וב' גדיים ינתן בעד הכותנת וג' בעד הכבש ד"מ וכיוצא בו בשאר המקחים הנערכות אליו בשיוי . ככתוב אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן . ונאמר ויקן את חלקת השדה במאה קשיטה . תרגם אונקלוס במאה חורפן דען . וכן לבן נתן ליעקב שכר עבידה בלאה ונאמר שבע כבשות הצאן תקח מידי בעבור תהי' לי לעדה . והי׳ אלה הצאן כמו מטבע לאנשי העברי' בעריהם לקנות בחילופן כל קנין כאמור . אך לא לסוחרים המחזירים בערים ובכפרים כי כבד עליהם טלטול הדרך . לכן ראו לקצוב שוה וערך לדבר קל ויקר השוה אשר במעט ממנו יוכלו לקנות קניינים גדולים ורבים ויהי' כח להם להוליכם בדרך קל הוא . והוא הכסף . והיו עושים ממנו גרגרים קטנים שוי המשקל . שרוי"ע בלע"ז ככתוב עשרים גרה השקל . פי' עשרים גרגרים והיה כוח להם לשקול ממנו משקלים ידועי' קצובי הערך רב או מעט כפי שוה המחיר אשר יקנו בעדו : ולפעמים גם השוכנים בביתם קנו מחיר בחלופי כסף כשהיו מתנים עליהם כי כל תנאי שבמקח קיים . ככתוב ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא , וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר . ר"ל שנתן לו מחירו כסף כפי תנאו . אשר הוא מחיר עובר בין הסוחרים הנוסעי' ממקו' למקום :

ובדבות הימים ראו שגם אלה החלופין אינם נאותים לתיקון המדינה יען רבתה האונא' בין בני האדם כי הרשעים מהם זייפו את הכסף ואת המשקלים וירמאו גם את ההולכים לתומם הבלתי מבינים בחינת הכסף או אין אתם משקלו, וירב העושק והמרולה בין מוכרי כל ממכר וקוניםי בעת ההיא . אז עבר רוח קנאה על מושלי הארץ ומנהיגיה בלדק ובמשפט . ויעשו גם המה בערמי להציל העשוק מיד עושקו . ויסכימו להביא את הכסף אל גנזי המלך ולעשות ממנו מטבעות שונות ומשקלים שונים ידועים באופן שיהיה נוח

לכל

לכל קונה לקנות מחיר. שיוה כשפלו אם רב ואם מעט. והיו המטבעות ההם מצויירות מחותם שופן צורת ראשם המלך עד שלא היה יכול להזדייף בקל ויפתחו פיתוחי חותם על של מטבע ערך שויה בכתב ידוע להמון כמו שהמטבע שלנו היום והיה לעינים לבל יונו איש את אחיו בכסף מזויף או במשקל :

ואחר ראו כי לא שלם עדיין תיקון המטבע הנעשה מכסף כי לא יאות לסוחרי' הגדולי' ההולכים למרחקי ארץ להוליך עמהם כסף רב המשקל משא לעיפה. לכן ראו לקבוע ערך השווה למתכות יותר יקר ונכבד מהכסף כמו ט"ז פעמי' כמוהו והוא הזהב. ולזה גם עליו צורת המטבע והיו הכבדים למחיר ליושבי בית. ושקלים ר"ל הזהב להולכי ארחות. וגם בזה התיקון ראו עוד מגרעות שיתכן שיקרו לפעמים. א' יש עושר שמור לעוברי אורח לרעתם. כי לפעמים קום יקומו בני בליעל עליהם ורצחום נפש למען יגזלו הונם. ב' פעמים יתום הכסף במדינה, לכן מלאו אין מטבע אחרת שאין לה שווה מפאת חמרה כלום כ"א בבחינת צורתה והם החותמות הנעשי' בהם קליני העם או המלך באנ"קי נוא"טין בלע"ז אשר ירשמו על כל אחד מהם שויו לפי ההסכמה והמה נאותים למדינה אשר הם כספה. ונוחים לעוברי אורח בהקל כובד משאם. וגם בקל יוכלו להעלימם מבני בליעל האורבים עלי דרך :

והנה בהיות אלה המטבעות נעשות בהסכמה כאמור לכן יתכן שכמו שעלו בהסכמה כן ירדו בהסכמה או אז יתיקר מה יהיה משפט בעלי החובות אשר לוו טרם הוזלה המטבע או הוקרה. לכן תדע ובהבנת ענין הערך האמור תקום. שהוא ישר והפוך. כאמרנו ערך ב' אל ד' אל ה' יוכל להפכו ג"כ ונאמר ערך ה' אל ד' כערך אל ב,. ולפי זה בהיות המטבע ערך ושווה כל מחיר לפי ההסכמה כאמור לכן יתהפך ג"כ ולפי זה כמו שהמטבע ומשער שווי המחיר הנקנה בעדו ככה ישוער ג"כ שווי המטבע במחיר הניתן בעדו. וא"כ איפה אנחנו יכולים לשער ערך ושווי קצב כל המטבעות הנעשים הלואה. לפי שווי המחיר הנקנה בעדו לשעת ההלואה. ולפי זה א"כ המשפט מבואר מאד וזה כי בעת שנתנו המטבע אנו רואים זמן הפרעון כאלו הוא זמן השאלה. והמטבע שהלוה כאלו הוא מחיר והמחיר כאלו הוא מטבע לשעת ההלואה. ומשלם במטבע החדש בכדי שיוכל לקנות בעדו מחיר שוה בקבלו אל קצב המחיר ההוא בעצמו שהיה יכול לקנות בעד ההלואה בשעתה. והדין דין אמת בשינוי המטבע החדש בעבור תוספת או גרעון אשר זה התוספת והגרעון נישום לפי שינוי שווי המחיר שעמד מן עת ההלואה לעת הפרעון. אך

בפיסול המטבע יש גם דינים אחרים. והוא המעולה מדברי חז"ל שאם לא השכים המלוה שישלם לו מעות בעד חובו אזי יפרע לו המטבע שהלוהו בענין כי הוא כשואל דבר המוזר בעינו. ואם התנה שישלם לו מטבע שיוצא כל תנאי שבממון קיים. גם אמרו שבכל תוספת ומגרעת במטבע החדשה אזי אם ערך השינוי היא חמישית המטבע אזי יחשב שויו ויקובל בפרעון כפי שויו בהסכמ' ואין להביט אם הוקרו או הוזלו הפירות בעבור זה התו' או הגרעון. ואם הוא פחות מחומש אזי אם הוזלו או הוקרו הפירות בעבור התו' אזי יחשב כפי הזול והיוקר ואם לא הוזלו או הוקרו בעבור שגרעון או התוספת אזי אין יחשב שווה השינוי כלל כי כמו שבמקח וממכר אונאה פחות משתות הוא מחילה כן במטבע פחות מחומש הוה מחילה. יעוין יו"ד סי' קס"ה יחו"מ סי' ע"ד. ולמען דעת מהו המחיר השוה לכל נפש. ראוי לשום לב אל ערך הזול והיוקר אשר למחירים שונים שנתם ומחלוקתם. ואומר: היוקר והזול בקנות הדברים על קנתם הם כפי אחת מן ו' פנות ולקנתם שתים ושלש מהן. א הם הדברים אשר ישוער שויים וערכם זה לזה לפי רוב הצורך או קטנו. המ"ב ב' אומני' שוני' אחד תופר מנעלים ואחד כובעים. אם צורך שניהם שוה בקושי ובזמן, אזי הכובע נעשה חליפין במנעלים שוה בשוה. ואם בעל המנעלי' יש לו צורך כפל (בקושי או בזמן) במלאכתו כמו בעל הכובע בכובע. אזי יוחלף ויותר ב' זוג מנעלים בעד ב' כובעים. או אם עמד שער הכובע בדינר ינתן בעד מנעלים ב' דינרין. ב רב הצורך ר"ל כל דבר שהצורך הרבה יותר מזולתו יחויב שיהיה יקר מזולתו אף כי יהיו שוים בצורך. אם לא שיהיו פועלי רב הצורך הרבה מפועלי מעט הצורך הת"ב אם כל העם צריכים למנעלים ומחציתו לכובעים והם שוי הצורך ושוי הפועלים הנה מפאת רבוי קוני המנעלים. יעמוד שער המנעלי' בכפל שער הכובע. ג לפי מיעוט המציאות ד"מ שנת שובע שעשתה הארץ פרי תבואה הרבה: תהיה התבואה בזול הרבה משנת רעבון בעבור מיעוט מציאותה. ד רב הנעימות כמו יינות ומאכלים המעודנים ומטעמים ממתקים לחיך וזולתם אשר הם לעונג. יוקירו לשוים הרבה מהלחם והמזון המספיקים לבד. ה עליית המלאכה כמו מלאכת מפתח פיתוחי חותם ומלאכת המיכא"ניק ככלי מורי השעות וזולתם ממלאכת חרש וחושב עליא למאו' תהיה יקרה לכל חושב המשתעשעות בדברי' הנפלאי' כאלה אף כי לא ברב הצורך יעשה הערך בערך הצורך אשר במספר המלאכות הזולים הרבה מאלה המלאכות הנפלאות. ו רב הקיום במציאו' ד"מ המלאכות השלימות יקרים בשויים משווי המלאכות ההם בעצמם בהיותם גרועים. ואם

השלוקה

החלוקה הוא עלוי המתכותיים זה על זה ד"מ הנחושת חשוב הרבה מהברזל בעבור מיעוט הפסדה בחלודה כמו הברזל. והכסף יותר מהנחושת להיות שאינו מעלה חלודה כלל ואיננו נפסד ברוב ימים. אולם הזהב יחשב מהכסף בעבור מיעוט מציאותו. ויותר ממנו אבני יקר כי הם מעטי המציאות מכל ורבי הקיום מכל. ובחנת ותדע שב' החלוקות הראשונות לבד הם המה השוים לכל נפש ובכל זמן משא"כ יתר הד' חלוקות. לכן אליהם לבד יערך שוה המטבעות ההלואה שנשתנו בין זמן ההלואה לזמן הפרעון וזה מסר"ל :

פרק ז

אחר שנתבאר אלה גלוי הוא כי פעולת הצדק היא אמצעית בין עשות בלא צדק ובין סבול בלא צדק. כי זה יהיה לו יותר וזה פחות. אמנם המשפט הוא אמצעי לא כאשר (נ"א כשאר) המעלות אשר הוא אמצעי בין הקצוות. והנה אמנם המשפט

ומהאמור תבין איך נשער שער וערך כל שוה לכל צרכי המדינה ומלאכיה פרא"דוקטי בלע"ז. ואיך נחלק פועליה כראוי לכל מלאכה ומלאכה כפי אשר תספיק לכל אנשי המדינה לא תרבה אחת המלאכות עד בלי צורך ותזול מאד ויענו פועליה. ולא תחסר אחת המלאכות עד בלי די לכל אנשיה. ואיך ינהגו מנהגם בהשגת די הסיפוק ובקניני המותרות אשר ישמשו אל העונג לבד. ואיך ינהגו מנהגם בענין הסחורות הנעשות חוץ למדינה. וזה כי ראוי לחלוק מספר מפקד אנשי המדינה למחלקות שונות. המחלוקת האחת יהיו שופטי המשפטים הצודקים בין איש לרעהו ומנהיגי העם בדרך ישרה. המחלוקת הב' יהיו אנשי מלחמה ושרי הצבא לשמור המדינה מרעת בני בליעל ומרעת אויביה כי תקראנה מלחמה בארץ כי יצר לה האויב לקחת מאחוזתה. המחלוקת הג' יהיו חכמי לב ונבונים בכל דבר חכמת מדע ומחוקקים יחוקק צדק לדעת מה יעשה העם לטוב להם לעתים מזומנות. כי הדת והנימוס המדינה ישתנה בהוראת שעה לפי שינוי הזמן. המחלוקת הד' יהיו סוחרי כל מסחר ומוכרי כל ממכר להכין לעם צידם ככל הצריך להם ממזון ומשקה שמלות ובגדים ויתר המקחות ככל צרכם. ויתר העם יחלקו למחלקות בעלי אומנות שונים כמספר מפקד המלאכות ההכרחיות לעם. כפי רב הצורך במלאכה האחת ירבו פועליה על מחלוקתה וכפי מיעוט צרכה ימעטו פועליה על מחלוקתה. לבל ירבו הפועלים יותר מדי העבודה ההכרחית ותזול המלאכה ויענו פועליה. ואחר אשר יהיו די פועלים לכל מלאכה ומלאכה ההכרחית. אם ישארו עוד אנשים במדינה אזי ישנו בדברי' מלאכה המותרות המשמשות לעונג ועידון בני האדם. כי העונג והמותרות עם השביעה ודי הסיפוק יכון. ובזה ירבה הזריזות והטוב בעם. כי קנאת פועלים תרבה חריצות וטוב. ואחר שתהיינה כל המלאכות מזומנות ישערום במומד הדעת ערך שויים זו לזו. אם כפי הטורח ואם כפי הצורך. ואם כפי רבויה ומיעוטה כאמור בששת מחלוקת היוקר שקדם. ואחר יתנו לב לדעת מספר מפקד המטבע המצאת במדינה. ויקבעו שער לכל מלאכה ומלאכה כפי האומד האמור לפי רוב המטבע ירבו בשער כל מלאכה ומלאכה. ולפי מעוט המטבע ימעיטו. כי אם ירבו בשער המלאכות עם מיעוט המטבע יתכן שישארו קנת המלאכות שלא יספיק המטבע עליהם ולא יהיה לקונים במה לקנותם. כמו שאמרו ז"ל שהיו השנים כתקנן והוה כפנא מדלית איסר. ובהיות שהכסף יענה את הכל. לכן לא יתנו מוצא לכסף וזהב מהמדינה וחוצה. אדרבה כהפוך הוא ימכרו מלאכתם למדינות אחרות ויביאו כסף רב לכסף למדינה. ואם תרבה אחת המלאכות במדינה יותר מדי עד אפס מקום להמכר במטבע לא במדינה ולא חוץ למדינה אזי תיעשה חליפין במלאכות הנעשות חוץ למדינה. ואינם נמצאים במדינה. וההכרחיות יש להם קדימה על המותרות. לכן נוח להם להחליף ולהמיר מלאכות הנעשות לעונג ולמותר במלאכה ההכרחית לדי הסיפוק אם המדינה צריכה אליה. סוף דבר סדר הנהגת המדינה היא חצי ההנהגה ורבות הטוב בעם ברוב אדם ככתוב ברבות אדם ירב עזר ויפר הטוב (אסף ל'). כי כל אדם עושה לעצמו ולזולתו. לכן ישיבת כרכים תענוג לזריז העוסק במו"מ כי רב המונה ורבים מלאכותיה הנעימות אף כי בכסף מלאה לה יתרון להיות מחיר מלאכותיה עד שבקל יוכל הזריז להרויח הרבה, אך קשה היא לעצל היושב בטל כאמרם ז"ל וזה להפקר הפרנסה גם בעבור רבוי ההמון הצריכים לאוכל נפש. ואף כי בעבור רב הכסף גם יוקירו השערים כאמור. עכ"ה :

אחר שנתבאר בזה שקדם מהות החליפין וענין מקח וממכר שבין איש לרעהו בא לבאר בזה ענין הצדק בו ואמר: גלוי הוא. מבואר היא שהמשפט הצודק בעניני מ"ומ הוא הדרך האמצעי בין עשות בלא צדק ובין סבול בלא צדק. ר"ל בין המרבה לקחת בטוב יותר כפי המגיע ובין המרבה לסבול רע יותר כפי המגיע לו. המשל בו המוכר חפץ שוה שמנה זהו' בי"ב זהו' שהמוכר מרבה בטוב יותר מן הראוי והלוקח מפחית טובו יותר מן הראוי וסובל רעה. והצדק בו הוא האמצעי שילוה השופט להפחית מטוב המוכר ד' זהו' ולהעדיפו על טוב הקונה ויעמוד המקח בשויו בשמנה: לא כשאר המעלות. כבר התבאר בפרקים הקודמים שהצדק במעלות ר"ל במדות הוא האמצעי בין ב' קצוות המעלה אשר באים אחד שתיהן רעות ד"מ הנדיבות הוא אמצעי בין הכילות והפיזור. אולם הצדק אשר במשפט עם היות שהוא אמצעי בין הכמות והיתר בלקיחת טוב ורע. הנה הוא עכ"פ כבחינת ההצטרפות מאיש אחד אל זולתו אשר הם

המשפט הוא קנין אשר בו השופט יקרא פועל כפי הבחירה במשפט והוא חלק אשר לו ולאחר . או אשר לזולתו ולאחר . כי לא יעשה כן אשר יקח מהדבר המועיל יותר לעצמו ופחות לרעהו ומהמזיק להפך אבל בשוה כפי הערך . וכן ג"כ הדברים אשר לזולתו עם אחר לא בלי צדק הוא הצדיק . ובלי משפט הוא הפך המשפט כי הוא אמנם העדפה וחסרון מהדבר המועיל והמזיק בבלתי ערך. ולכן ההעדפה והחסרון הוא בלתי משפט. כי אמנם בעצמם יעשה ההעדפה המועיל וחסרון המזיק ובאחרים אמנם יעשה הכל ויעשה בבלתי ערך כאשר יקרה . אמנם הדברים אשר הם בלי משפט . אשר הוא פחות והוא בלתי משפט הוא סבול . אבל אמנם אשר הוא יותר והוא בלי משפט הוא עשות . הנה כבר נאמר טבע צדק ובלי צדק ולפי זה ג"כ מהצדיק ובלתי צדיק בכלל . יען כי העושה עול אפשר שלא יהיה עוול . ראוי לדעת מה הם הרשעיות אשר יעשה אותם בעול ויהיה העול כפי כל הדברים אשר כל אחד מהם עול כמו הגונב והגוזל והנואף. או אם אמנם אין הפרש בזה כי יקרה כי אחד יקרב אל אשה ויודע האשה מה היא אבל לא יעשה זה בבחירה בתחלה כ"א בתאוה הנה הוא יעשה עול . ולא הגונב גנב ולא הנואף נואף וכדומה לזה באחרים . כבר נאמר ראשונה איך יהיה השבת גמול בצדק. אמנם אין ראוי שיתעלם כי אשר נבקש הוא אשר צדיק בהחלט והוא צדיק מדיני' ואמנם זדו (נ"א זהו) בחיים כלליים להיות בעצמו סיפוק והוא בבני חורין ובשווים או לפי ערך. אבל לקצת לא יהיה כן כי לא יהיה להם צדק מדיני זה עם זה אבל צדק

אחר

המה בעלי הדין בדבר המשפט האמור. והרמ"ע פי' שכל ג' קצוות של כל מעלה שתיהן רעות והאמצעי לבד הוא הטוב משא"כ בדבר המשפט שהמעוול לבד עושה רע לא המעוול. (ומלת אם היא אך למותר): הוא קנין. יושר המשפט היא תכונה נפשית אצל השופט. כפי הבחירה . כפי אשר ישפוט השכל הישר והוא שנקרא בחירה שכלית כמו שהתבאר בחמישי לשלישי מזה . אשר לו ולאחר . ר"ל אם שישפוט מישרים בדין שבינו לרעהו או בדין שבין שני בע"ד זולתו: כי לא יעשה כן . השופט מישרים האמור לא יעשה עול לקחת בטוב יותר מהמגיע לו לפי היושר ומהמזיק מעט כ"א יקח השוה ר"ל כפי המגיע במשפט הישר · גם ה לפי הערך . יען מ"שכ בה' מזה ד"ה ואשר בלי צדק מנגד לזה הצדק והוא בלתי הערך כו': וכן ג"כ הדברים . וכן ישפוט מישרים בין ב' בעלי דינין זולתו: לא בלי צדק. לא ישפוט בלי צדק: הוא הצדיק . האיש אשר ישפוט כזה הוא הצדיק: ובלי משפט: הנה הגדר האמור הוא המשפט אך גדר בלי משפט הוא הפכו · והוא המרבה לקחת בדבר המועיל וממעיט בדבר המזיק בלי ערך ושיווי כפי המגיע לפי המשפט: כי אמנם בעצמו . כי אם יהיה המשפט בינו לזולתו יעשה בלי משפט לקחת חלק רב בטוב ומעט ברע אשר לא כדת המשפט: ואחרים . ואם יהיה המשפט בין ב' בע"ד זולתו יעשה הכל בעול ר"ל ירבה לאחד בטוב ולאחר ימעיט . או ירבה לאחד ברע ולאחר ימעט שלא כדת המשפט . כאשר יקרה . כאשר יזדמן ר"ל יעשה בלי השכל ובחינה לשפוט מישרים: הוא סבול . רצונו לבאר איך צדק המשפט הוא אמצעי בין הפחות והיתר אשר שני הקצוות האלה הם בלי משפט . ואמר שהקצה הפחות הוא סבול רעה רבה יותר מן הראוי לפי המשפט הישר . והקצה היתר הוא עשות מקנה וקנין הטוב יותר מן הראוי לפי

המשפט הצדק האמצעי מה שקדם: הנה כבר נאמר . הנה כבר התבאר גדר מקרה הצדק והעול הצדקי' והמעוול המתוארים במקריהם בכללות אך לא בפרטות. יען . הוא כנותן טעם להכרח בירור הפרטיים בחק הצדק . ואמר יען יתכן לפעמים שהעושה עול לא יהי' מעוול על כל פנים: ראוי לדעת מה הם הרשעיות . ראוי לחקור על מהות העוולות בכל מיני עול מי הוא זה מהם עוול באמת . ר"ל מי זה יתואר בשם גנב באמת בעול הגניבה ומי זה יתואר בשם נואף בעול הניאוף . כי יתכן שקצת הגנבים וקצ' הנואפים אין פשע להם ולא יתוארו בשם גנב ונואף . והם המוכרחים והאנוסי' בדבר:. או אם אמנם אין הפרש . או נאמר שאין הפרש בין העושה בזדון לעושה באונס· ח"ו זה ענין בלתי נאות לפי בחינת השכל שלא יהיה הפרש ביניהם: ויודע האשה מה היא . ר"ל שהוא אשת איש אך לא יזנה עמה בבחירה שכלית כ"א בסבת התאוה שגברה עליו והוא מוכרח מתאותו להנצל מכף מעוול ומכריח איש רע יכריחנו לקרב אליה . ואף כי אמרו ז"ל בג' יהרג ואל יעבור מ"מ אם עבר אין עליו עונש ב"ד · וזה הפירוש מוכרח בשכבר מלתו אמורה (בדי לג' מזה) שהפועל רע על תאות נפשו איננו מוכרח ונענש בב"ד: הנה הוא . ר"ל אך איננו מעוול בהיותו מוכרח ואין אשמה למוכרח: ולא הגונב . וכענין זה אין הגונב והנואף באונס והכרח גנב ונואף: באחרים . וכמו כן איננו מעוול בעוולות אחרות העושה אותם בהכרח: כבר נאמר . כבר ביארנו בזה המאמר איך תהיה השבת הגמול בצדק אם במתחלק לפי הערך ואם במתחלף לפי השיווי המספרי: אמנם . אולם אין ראוי שיעלם זה מן המעיין כי הצדיק המבוקש הוא הצדיק המדיני במוחלט ר"ל בבחינת עצמו לאפוקי המוכרח: בחיים כלליים . שיחיה חיים נאותים וטובים בכלל עם אנשי מדינתו:

לסיום

אחר לפי ההדמות . כי אמנם הצדיק הוא אשר חדת . ואמנם הדת הוא לאשר אפשר היות בם חסרון משפט והנקמה היא משפט צדיק ובלתי צדיק אמנם אשר בהם עול יהי' בהם עשות בלי צדק . ואמנם אשר בהם עשות בלי צדק אין בכלם עול . וזה אמנם הוא אשר יחלק לעצמו יותר מן הטובות ופחות מן הרעות בהחלט . ועל כן לא ניתן היות ראש ונשיא אדם אבל אשר הוא מבין . כי אשר יעשה לעצמו הוא איש תרומות . כי אמנם הנשיא הוא שומר הצדק אם אמנם יהיה שומר הצדק והשווי . כי אמנם לא יראה שיהיה לו יותר אם הוא צדיק · כי לא יכוון מעצמו יותר מהטוב המוחלט כ"א אשר הוא ראוי בערך ועל כן הוא עמל לאחרי' ע"כ יאמרו כי לזרים הוא טוב הצדק כמו שנא' ראשונה אכן ראוי לתת שכר וזה אמנם הוא כבוד והדר · ואשר לא יספיק זה להם הנה הם אנשי תרומות ·

פרק ח

הצדק אשר הוא באדנות ובאב אינו אחד עם אלה אבל הוא דומה · כי לא יהיה חסרון צדק בדברים אשר הם שלו בהחלט · כי העבד והבן עד היותו גדול ויבדל ממנו הוא כמו חלק ממנו · אמנם אין אדם שיבחר להזיק לעצמו · בעבור זה אינו בלתי צדק לעצמו · ועל כן לא יהי' בלתי צדק או צדק · לדיני הוא כפי הדת ובדברים המוטבעים מהיות בהם דת · ואלה הם אשר יהי' בהם שיווי בדברים אשר הם בהשתרר ובהשתעבד · ועל כן זה הצדק הוא יותר לאשה מאשר לבנים

להיות בעצמו סיפוק . להיות ספק וכח בידו לעשות טוב או רע כבן חורין שאינו מוכרח במעשהו כעבד מהאדון : ובשוים . יהיה בצדק השוה או הערכי ר"ל צדק המתחלף או המתחלק : אבל לקנא . אולם קנאת בני האדם לא יתוארו בצדק כלל והם המוכרחים במעשיהם מהמושל גם :

לפי ההדמות . לפי הדמיון ר"ל כפי הנראה ממעשיו אך לא באמת ובצדק להיותו מוכרח במעשהו : אשר הדת . הצדיק הוא אשר יעשה מצות הדת : ואמנם הדת . אבל הדת מצוה לאנשים בני חורין אשר על כן יש יכולת עליהם לאשר מה שהמשפט בקיימם מצוותיה ולענשם בנקים נקם בהפרם מצוותיה והוא זה משפט צדיק ורשע בעלי הבחירה משא"כ המוכרחים שאין שייך בהם משפט שכר ועונש . והוא הדבר שאמרו ז"ל נשים ועבדים וקטנים פטורים מן המצות וזה בהיותם משועבדים ומוכרחים במעשיהם : אמנם אשר בהם עול . לכן יהיו כל בעלי עול עושים בלי צדק והם העוש' בבחירה מעשיה' אך לא כל עושי בלי צדק הם בעלי עול . והם המוכרחים במעשיהם כי אף שעושים בלי צדק אינם בעלי עול עכ"פ בהיותם מוכרחים במעשיהם : וזה אמנם . גדר בעל העול שהוא בעל בחירה האמור הוא המרבה בטוב לו או הממעיט ברע ובלתי לוקח כפי הראוי לפי המשפט הצדק : ונשיא אדם . לכן אין ממנים שופט ומושל סתם אדם בלתי אם אשר לו חלק בבינה להבין משפט צדק אם בינו ובין עדתו ואם בין ב' בע"ד : כי אשר יעשה . המושל העושה מקנה וקנין טוב לעצמו מבלי בחינה בצדק הוא איש תרומות אשר יהרס ממשלתו : כי אמנם הנשיא . כי כל מושל שומר הצדק . לא יקרא כן בלתי אם ישמור הצדק כפי שיווי המשפט הישר : לא יראה . המושל הצדיק לא יתאוה לקחת יתרון הטוב כפי הראוי לפי המשפט ולפי הערך : וע"כ הוא עמל לאחרים . לכן כל מושל צדיק כל עמלו בעבור עמו כי אין חפץ לאו כטוב וע"ד אמרם ז"ל עבדות אתה נותן להם : כי לזרים הוא טוב . כן יאמרו המושלים על המושל הטוב : לתת שכר . ליתן שכר למושל בעבור עבודתו . וזה השכר הוא הכבוד וההדר : ואשר לא יספיק . ומי מהמושלים אשר לא יהיה לו די בכבוד כ"א ירבה הונו במסי' וארנוניו' הוא זה א"ש תרומות ר"ל מתאוה לקחת כל הון . וזה שא"כ וכסף וזהב לא ירבה לו :

פרק ח הצדק אשר הוא באדנות . אחר שביאר בקודם גדר הצדק המדיני בא לבאר בזה שהצדק אשר בין האדון לעבד ובין האב לבנים ובין איש לאשתו איננו מצדק המדיני כ"א מצדק הנהגת הבית : הוא דומה · הוא צדק ההתדמות כאמור בזה שקדם ור"ל לפי מה שידמו הבעלים : כי לא יהיה חסרון צדק . כי כל מה שהאדם עושה בתוך שלו לא יתואר בעול וחסרון הצדק אף אם יאבד כל רכושו . ואחר שלא יתואר בעול לכן לא יתואר בצדק ג"כ : עד היותו גדול . מוסב על הבן לבד שאז איננו ברשות אביו : איננו בלתי צדק . ר"ל לכן לא יתואר בעול ובלתי צדק המפסיד הונו במקרה : וע"כ לא יהיה . לכן לא יתואר בבלתי צדק או בצדק : מדיני הוא כפי הדת . הצדק המדיני הוא הנהגה כפי הדת והקיום בדברים שהשווי נוהג בהם . ר"ל בפעולות שיוכל המצווה לפעול דבר והפכו כפי בחירתו : ואלה הם . אך אלה המשועבדים אינם בעלי בחירה לפעול דבר והפכו כ"א לפעול בהכרח שיווי אחד המוזהר עליו מהאדון והאב לכן אין הצדק המדיני נוהג בהם : וע"כ זה הצדק . ובעבור שהאשה איננה ג"כ ברשות עצמה לפעול כפי בחירתה . לכן נוהג בה הצדק הדומה האמור בראש הפ' : והוא הדבר שאמרו ז"ל נשים ועבדים וקטנים פטורים מן המצות אך עכ"פ יותר יצויר הצדק והעול מהבעל לאשתו משיצויר מאב לבני' ומהאדון לעבדיו הכנעניי' . להיות שהאשה בלתי משועבדת כמוהם : והוא מהנהגת

הבית

הבית. הצדק הדומה האמור הוא כצדק הנהגת הבית:

הצדק המדיני. בזה יבאר כי פי שנים לצדק המדיני א' טבעי ר"ל שהשכל מחייב מעשיהם כמו איסור גזל ועריות ורציחה וזולתם הבלתי תלויים בראות נותן הדת. ב' דתי ר"ל שאין השכל מחייב מעשיהם כ"א הדת כמו איסור לבישת שעטנז ומאכלים האסורים: אשר בראשונה. טרם ניתנה הדת לא היה חילוק ד"מ בין לבישת שעטנז לשאר לבושים ואחר שניתנה הדת יצאה לחלק בין שעטנז לשאר לבושים: בפדיון העבד. כבר הי' דת ליונים לתת בפדיון העבד שיעור קצב למעולה ולפחות וע"ד שנותה התור' בנגיחת השור את העבד לשלם שלשים שקלים: ישימו למיוחדים, וגם הדת הלו' לעבוד עבודת' מיוחדי': והמדיניים. והחקים המדיניים יראה לקצת שהם כלם דתיים לא טבעיים. בהיות שמגדר הענינים הטבעיים שלא ישתנו בזמן ובמקום. כמו טבע השריפה לאש שהיא שורפת בכל זמן ובכל מקומה ובמדינת פרס וזולתם: אמנם הצדקות. אולם החקים הצודקים במדיניים נראה שהם נעות ר"ל משתנות ומתנועעות משינוי אל

לבנים ולעבדים וזהו מהנהגת הבית והוא צד אחר מהמדיני ·

פרק ט הצדק

המדיני ממנו טבע וממנו דתי · הטבע הוא אשר בכל מקום יש לו כח שוה ואינו תלוי בראות או לא · הדתי אמנם הוא אשר בראשונה לא הי' בו חילוק שיהיה כן או בענין אחר · (ג"א ואחר) שהושם יש בו הלוק · כמו שהי' בפדיון העבד שיעור ידוע. או לזבוח עז או שתי צאן · וג"כ הדת אשר ישימו למיוחדים כמו לזבוח לאשרה והמדיניים נראה לקצת כי כלם הם כן שאינם טבעיים כי אשר הוא בטבע לא יסור ובכל מקום יהי' לו הכח ההוא · כמו האש אשר היא שורפת הנה ובפרס · אמנם הצדקות יראה שהוא נעות · אמנם יראה שוה אינו כן · אבל הוא כי אע"פ שהדברים האלהיים הם קיימים וחזקים · אינם כן הדברים אשר הם אצלנו · כי יהיה הדבר הטבעי נע כלו · אבל יהי' שם דבר טבעי ודבר שאינו טבעי · ע"כ אמנם טבע הדברים אשר יקרה היותם ואין מתחלפים · איך נדע אלה הם בטבע ואלו לא כי אם מצד השומה הדתית · ואם שניהם נעים גלוי הוא · ובשאר הדברים הטבעיים כן צריך אל ביאור · הימין הוא בטבע חזק · ואם יקרה שיהיה אדם ימיני בשני צדדים · אמנם אשר הוא כפי השומה דברים צדיקים מועילים הם דומים למדות כי אינם בכל מקום מדות היין והחטה שוות · אבל במקום שהם בשפע הם גדולות ואמנם במקום שהם נמכרים הם קטנים. אמנם

הנראה שקצת המדיניים הם טבעיים ואין השינוי והתנועה הוראה על היותם בלתי טבעיים וזה: כי אע"פי. כי הן בהיות שהנמצאים אשר מעשה אלהים המה ר"ל הדברים הטבעיים קיימים בלי שינוי · עכ"ז לא כן הדברים הטבעיים אשר אצלנו: נע כלו. הדברים הטבעיים אשר אצלנו משתנים כלם משא"כ הדברים האלהיים: אבל יהי' שם. אך עכ"פ יהיו קצת החקים המדיניים טבעיים וקצתם דתיים: ע"כ אמנם. יעיר ספק לאמר איך יתכן שגם הטבעיים יתנועעו וישתנו. כי אמנם טבע הדברים ר"ל אם אמנם הדברים שהם בטבע · והדברים אשר יקרה היותם מצד השימה הדתיית שוים מאין חילוף והיכר ביניהם ובאמת הם נבדלים ומתחלפים זה מזה. איך נדע להכיר ולהבדיל מי המה בטבע ומי הם לא בטבע כ"א בשימה דתיית: ואם שניהם נעים. אחר ששנית כי החקים משתנים: גלוי הוא. הגלוי השינוי ר"ל הדתי משתנה וכן, שאר הדברים הטבעיים משתנים ג"כ. א"כ הדבר צריך ביאור במה זה יבדלו ויוכרו הטבעיים למיניהם והדתיים למיניהם: הימין· ישוב להתיר הספק האמור· ואומר שההבדל בין הטבעיים להדתיים הוא

שינוי במקום ובזמן. כי קצת החוקים המדיניים נאותים לעם אחד אך לא לעם אחר או לעם ההוא בת"א. ויעוין מש"כ הרמב"ן ז"ל בפ' ראה למדתי (דברים ד') וזהו שהוקם עזר' על לפני' מן הגולה להקים דברי התורה ככתוב. ונאמר וימלאו כתוב (נחמי' ח'). ועי"ז התפלל משה אעברה נא. ואחי' כאמרם ז"ל הדר בח"ל דומה למי שאין לו אלה · (ובזה תבין אמרם ז"ל על כל פלוגתות התנאים. אלו ואלו דברי אלהים חיים. וזה כי שני הסותרים הם אמת כל אחד בזמנו ובמקומו וכל אחד מהחולקים אומר מחלית הדבר ולכן נקרא פלוגתא. ותהי' המחלה ת"א והוא פלוגתא. כ"כ הרמ"מ מפאנו ונכון הוא). אשר זה השינוי והתנועה יורה שאין החקים טבעיים כי הענינים הטבעיים לא ישתנו לעולם: אמנם יראה · אך

שהדתיים הם עלולים יותר להשתנות מהטבעיים אשר לעתים רחוקים ישתנו על צד הפלא. כמו שנראה שצד הימין באדם הוא חזק בטבע יותר מצד השמאלי בכל אישי מין האדם. ועם כל זה יקרה לפעמים שיהי' אדם ימיני בשני הצדדים וישמש בשתי ידיו בשו'. אשר כן החקים הטבעיים ישתנו לפעמים בקרי והזדמן על המעט בזמן ובמקום: אמנם אשר הוא כפי השומה. אך החקים הדתיים משתנים לרוב בזמן ובמקום כמו כלי המדות של יין וחטים המשתנים במקום מזולת מקום כי במקום המכירה הם קטנים ובמקום גדולם הם גדולים. אשר כן החקים הדתיים עלולים להשתנות בשינוי המקום והזמן ועם כפי מנהגו. יען היותם מועילים במקום אחד או בזמן אחד. ומזיקים או בלתי מועילים עכ"פ במקום אחר ובזמן אחר כמו

אמנם כן הדברים הבלתי טבעיים · אבל הדברים האנושיים הישרים אינם שוות בכל בכל מקום כמו שישוב המדינית אינו שוה הצדק אבל אחד לבד הוא בכל מקום כפי הטבע הנבחר · אמנם הצדקות והדברים אשר בדת כל אחד מהם כמו הכללים אל הפרטים · כי הדברים הנפעלים הם רבים אבל בכל אחד מאלה הוא כולל · אבל יש הפרש בין בלי הצטדק ובין בלי צדק · והצטדק וצדק · כי בלי צדק הוא הדבר אשר הוא בטבע או מסודר · וזה כשהוא נפעל הוא בלי צדק הצטדק אבל קודם לא יקרא כן אבל בלי צדק · וכן ג"כ הצטדק (נ"א הצדק) יקרא בכלל · אמנם בלשון יון פעולת הצדק בשם אחר (נ"א יקרא) · אמנם הצטדק היא הישרה אל הצדקות כפי כל א' מהם · ואיכות אלה המינים וכמה הם ומה הם עוד עוד נראה זה בסוף ·

פרק י

אמנם הצדקות ובלתי צדקות הנזכרים · אמנם מעשה (נ"א יעשה) בלי צדק ויפעל (נ"א צדק) כאשר פועל אלה הוא רוצה · אמנם כשאינו רוצה לא יעשה בלי צדק ולא יפעל צדק אם לא תהיה במקרה · כי אמנם יקרה עשות צדקות ולפעו' בלתי צדקו'. אמנםהצטדק ובלתי הצטד' ועשות מעשה צדק או בלתי הצטדק יתבאר ברצוני ובלתי רצוני כי כשיהיה רצוני ישובח או יגונה · ואז יהיה הצטדק או בלתי הצטדק ע"כ יהי' הדבר ההוא בלי צדק · אבל אם לא יהיה שם רצוני לא יהיה בלי הצטדק · אמנם · אמנם נאמר רצוני כמו שכבר נאמר בתחלה כאשר שום אדם הוא יודע בביאור בפעולותיו ולא יפעל בלי דעת · מי וכמה ולמה · ר"ל למי מכה וכמה ולמה · וכל אחד

המלות התלויות בארץ וכמו מלות היבום בזמן הזה וזולתם : אבל הדברים האנוסים . אך המקים הטבעיים הכולל היישרת אישי מן האנושי כלם עם היותם שאינם שוות בכל המקומות בעבור שטבע הישוב אינו שוה בכל המדינה ומדינה עד שיהיו להם חוקים טבעיים שוים בכל פרטיהם : הצדק אבל . אבל עכ"פ הצדק הכולל הטבעי שוה בכל המדינות. להיישיר האנשים כלם כפי הטבע הנבחר כמו גמילות חסדים ועשות צדקה הוא הנבחר בכלל אולם פרטיהם בכמות ובאיכות משתנים בכל מדינה ומדינה כפי הניאות למקומה והכללים דומי' לשימוש הימין בטבע והפרטיים לשמוש השמאל במקרה : אמנם הצדקות· באמת שצדק כל דבר אשר תלוה הדת הוא כמו כלל כולל הפרטיים המשתנים הכלולי' בכלל ההוא כאמור אין הבדל בין צדק טבעי לדתי בזה : כי הדברים הנפעלים : בהיות שכאשר יצא צדק דבר מה מן הכח אל הפועל יתכן שיצא על דרכים רבים מתחלפים ומשתנים . אך כלל אחד כוללם יחד טרם צאתם לפועל : אבל יש הפרש . ירצה לבאר הבדל אחד בין הצדק הטבעי לנמוסי ואומר שיש הבדל הוראה בין אמרנו זה פעל צדק או בלי צדק, ובין אמרנו זה האיש הצטדק בפעלו או לא הצטדק וזה כי צדק או בלי צדק יאמר על המעשה אשר עדן בכח ר"ל כל הפעולה טרם עשותה כאמרנו ג"א הוא פעל צדק ואכזריות הוא פעל בלי צדק . וכל זה הרואה על כלל פעולה ישרה או בלתי ישרה . אולם הנטדק ולא הנטדק יורה על המעשה אשר כבר יצא אל הפועל בצדק פרטי או בלי צדק פרטי . וזהו דבר ההבדל וההפרש בין חקי הצדק הטבעיים והמסודרי' הדומים לטבעיים ובין הנימוסיים . וזה כי הכללי' הם טבעיים ומסודרים ונקראים צדק ובלי צדק טרם שעשותם . אולם הפרטיים הם נימוסים ונקראים הנטדק ובלי הנטדק בעת שעשותם כפי איזה פרט : אמנם בל"י : אך בל"י יקרא שם אחר זולת הצדק ובלי צדק לכל פעל טרם עשותו והנטדק יאמר עכ"פ על היישרת הפעולות כפי כל אחד מהפרטי' בצאתם לפועל :

פרק י אמנם הצדקות . אולם גדר צדק כל פעולה צודקת האמור בקודם הוא אמנם המעשה אשר יעשה פועלו ברצונו· שאז יתואר הפועל ההוא בשם צדק אם יהיה פעל ישר או בלי צדק אם יהיה עול : אמנם כשאינו רוצה: אולם יפעל הפועל איזה פעולה בלי רצונו כי אם בהכרח ואונס : או לא יתואר הפעל שהוא הצדק או בבלי צ"ק . כי אם במקרה ר"ל שהוא דומה לצדק או בלי צדק לפי הנראה אך לא בעצם ר"ל לפי מחשבת הלב כי הכל הולך אחר מחשבת הלב והרצון : ואמנם הנטדק . יתן עדיו ויצדק במה שגזר אומר שהפעולה הרצונית היא זו המאוחרת בצדק או בלי צדק לא המוכרחת . וזה כי אנחנו רואים שהפועל הרצוני ישובח בעשותו צדק ויגונ' בעשותו בלי צדק . משא"כ הפועל באונס ובהכרח שלא ישובח בעשותו צדק ולא יגונה בעשותו רעה . הנה מבואר מזה כי אחר כוונת הלב הן הן הדברים כאמור : ע"כ יהיה הדבר ההוא . לכן יהיה הדבר ההוא ר"ל הפעל הרצוני האמור בלי צדק . אבל אם לא . אך אם יהי' בלתי רצוני לא יתואר בבלי צדק בהיותו אנוס ומוכרח בפעולתו : כמו שכבר נאמר . במאמר שלישי מזה : למי מכה . צריך שתהי' ההכאה לרצון בכל חלק מן ד' חלקי הפעולה שהם החומר והצורה והפועל והתכלית . ר"ל שהפועל והוא המכה לדעת צריך לידע את מי הוא מכה שהוא החומר המוכה וכמה שהוא צורת ההכאה וכמות צערה כפי רצונו · ולמה ר"ל תכלית ההכאה אם לנקום נקם או ללמד ו

לימוד מה : וכ"א לא יהי' במקרה . אין ההכאה כטוב הערב לטעתו לבד . וזה פעל הישר באחד
נקראת לרצון אם היו תהי' אחת מן ד' חלקי זכור תזכור מה שכתב בשפי לשלישי מזה : מש
ההכאה במקרה במי שחשב שהוא מכה איש זר והי' פני' . ואלה המשפטי' אשר ישי' לפני שופטי
אביו והי' מותר המוכה שלא לדעת . או שהי' אחד לשפוט כל מעוול וחומץ העוש' בזדון להזיק
מהם באונס כמי שתפס בחזקה יד רעהו והכה בה רעהו . ולאת מחילי' וכפרי' לעוס' בשוגג . וה
לאים אחד אלה וכיוצא
גם בשאר חלקי הפעולי'
נקראים שלא לדעת ולא
יהוארו פועליהם בצדק
ועול : אמנם ימלא .
באמת נמלא פעולות רבות
ידע הפועל בעשותם וידע
כי רעות המה אך יסבול
לעשותם ואיננו מוכרח
בפעולתםכשאר המוכרחים
והם לא רצוניים ולא בלתי
רצוניים . אלה איפו הם
המלוות הדתיות . והם כמו
תלוי הזוקן או המות שהם
לא רצוניים ולא בלתי
רצוניים . כי ערך המלוות
אל הדת כערך חליי
הזוקן אל הזקנה . וזה
כי רב אדם יתאוו הזקנה
ולא החליים הנמשכים
ממנה . וכמו כן רב אדם
יתאוו להדבק בדת אחת

אחד מהם לא יהיה במקרה ולא בהכרח כמו אם יקח אחד ידו ויכה אחר שלא ברצונו ושלא יהיה במקרה · כי אם המוכה הוא אביו והוא מכיר אשר הוא אדם או אחד מהעומדים שם אבל לא ידע שהוא אביו · וכן הוא מבואר בזה בכל ולמה ואצל כל פעולה · אמנם ימצא דברים רבים אשר הם בטבע ונדעם ונעשה אותם ונסבלם (נ"א ונסבלם) ואין אחד מהם רצוני ולא בלתי רצוני כמו הזוקן והמות · אמנם בזה תהיה כאשר הם בלא צדק וכאשר הם בצדק · כאשר יהיה במקרה · כי אם אחד לא ישיב העבוט מרצונו כי אם מיראה לא נאמר שעשה מעשה לפי המקרה · וכן אמנם אם הוא מוכרח ולא ברצון ישיב העבוט נאמר כי במקרה עשה בלי צדק או פועל און אמנם מהדברים הרצוניים מהם יפעל בקדימת בחירה ומהםבלא קדימת בחירה. אשר בקדימת בחירה הם אשר תקדם לנו עצה ואשר בלא קדימת בחירה הם אשר לא תקדם

כי כל המזיקי' להם
בשלשת מחלקות.והמחל
הא' תחלק לג' מיני
ויהיו א"כ ארבעה א
נזיקין . אלה איפי
שלשת המחלקות . א'
דעת ורצון . ב' בד
ורצון . ג' בעל' ובחי
והחלוק' הא' תחלק
מיני' . לבלתי מתכ
ולמתכוון . כילד המתחל
האחד והוא המזיק
רעהו בבלי דעת התח
אל ב' מינים . המין ה
הוא המזיק בלי כווני'
ולא הי' הוא סבה ב
ההיזק כי אם הי' הס
מחוץ כמי שנפל וה
את הכלי'או השליך הרו
מידו והזיק בלא ר
אדם שם וזה ה
מההיזק כעס' ברוע מק

אך לא בקבלת המלוות שתלו' עליהם . והנה כמו הסבה אשר מחוץ הפועל ונקרא בשם אונס . הס
שהזקן סובל האלאים בין הרצון ובלתי רצון כן בעל הב' הוא המזיק אשר הסבה וההתחלה בו ה
הדת סובל קבלת המלוות בין ברצון ובלתי רצון . שנתכוון להזיק אך לא נתכוון להזיק כפי מה שהז
והוא הדבר אשר נשא משלו מהשבת העבוט : אמנם כמי שנתכוון בהכאת רעהו להכותו הכאה ק
בזה . באמת בכמו אלה הפעולות הדתיות יהיו הצדק בדרך לחוק או להכאיבו באמת אך לא לפצוע וי
והבלתי צדק כמו פעולת המקרי' אשר שהפועל לא פצע בלי מתכוון לפצוע . כרב הרודה את חלת
יפעלה ברצון ולא בלי רצון : כ"א אחד לא ישיב . להכאיבו בלבד ועשה בו פצע וחבורה בלי מתכ
הענ"ב שסבת העבוט היא מלו' דתית . ולא השיב על זה ובלי רוע לבב . הנה זה נקרא שוגג וחו
בעל העבוט את העבוט מיראה' ר"ל מדאג' מדבר בשגגה בעבור שהסבה וההתחלה בפועל לא ה
פן לא ישיבוהו המלו' לא חובו ולא עבוטו או השיב ממנו כמין הא' האמור . המחלוקת הב' וה
העבוט אך לא מרצון כ"א מיראת הדת. הנה על העושה בדעת ורצון ודרכו להזיק או לא בבחי
שניהם נאמר כי במקרה פעל צדק או פעל און ועלה יעשה זה ר"ל לא בהשכל כ"א בעבור כ
ועול כי לא לרצונו פעל את אשר פעל . ולולי קבל או שכרות וכל עושה רע בעבור שאר הפעלי
הפועל את הדת ועבשו לא הי' עליו משפט עונש ההכרחיים או טבעיי' כמי שמחמת רעבון יג
כלל לפי השכל בשלוה . וזה שא"הכ תחת אשר לא אוכל למו וכמי שמחמת חמדת נשים גבר ילרו ע
עבדת את ה' בשמח' . כי מי שאיננו עוש' מלוות להיות נואף אשה . אשר כל אלה יעשו ברצון
התור' בשמח' הנה הוא העוש' בלי רצון כי אם לא בבחירה שכלית המפסית בפעולתה . הן ל
במקר' והזדמן ועליו נאמרו אם תלכו עמי קרי : נקראים מעוולים ועושים בלי צדק אך לא רע
אמנם מהדברים הרצוניים . אולם הרצוניים פי שנים ורשעים יען . לא עשו הרע לעשות · ר"ל
להם בגדר א' אשר נפעלם ברצון לבד בלי בחינת היתה פעולתם תכלית המכוון גם בבחינת ע
עלה האם הם לעזר ולהועיל או להרע ולהזיק לאחר המעשה כי אם למלא תאותם או לשכך כעסם
זמן אף כי טובי' וערבי' הם לטעמם והם כפעולות המחלוק' הג' הוא המזיק בעלה ובחירה קוד
הרצוניות לכל בע"ח . ב' הם הבחיריי' והם הפעולו' למעשה ההיזק . וזה הוא רשע עריץ כי הטעה
אשר נפעלם ברצון לבד הסכימ' כניה' הבח'נ' שכלו והרשיעו בדעת גמור בלי התבללות משגה
השכלית אחרי בחינה העלה שהם לעזר ולהועיל ולא אך כי היזקו מלוי ומוכן מאד יותר מהב' מחלו

הראשונים יען כי על שכלו יגבר ויצליח ברשעו כמ"ש הרב המורה בשביעי לראשון . וכנגד שלשת ומחלקו' החוטאים האלה תקנו ז"ל בווידוי שלשת המלות חטאתי עויתי פשעתי · כי חטא הוא השגג' שהוא המחלוקה הא' ועון הוא העיוות והעול והוא המין הב' . ופשיעה היא המרד בדעת ומועלה (כמעט יודעי' רבונם ומכווני' למרוד בו). והוא המחלוקה הג' ויעויין מש"כ בשלישי לשלישי מזה : אחד מהם עשות החטא בבלי דעת . זו המחלוקה הא' שזכרנו : כי לא ידע למי . זהו המין הא' ממנה שהיו כל ד' חלקי הפעולה ממנה בלי כוונה או אחד מהם : אבל לא חשב בעבור זה . זהו המין הב' שנתכוון להזיק מעט והזיק יותר במקרי' ובלי רוע לב : אמנם כשהוא מחוץ . כשתחי' הסבה להיזק מחוץ לנפש הפועל ר"ל בלי התכוון כאמור במין הא'. אלה ב' המינים לא יתוארו בצדק ועול : כאשר הוא יודע . זהו המחלוקה הב' והוא המזיק ברצון אך לא בבחירה ועצת השכל ונקרא חוטא ומעול : לא עשו הרע לעשות . לא יקראו בשם רשעים יען אין תכליתם להרשיע כ"א לשכך חמותם : כשהם עושים בבחירה. זהו המחלוקה הג' האמורה : ובעבור זה הפועל מצד כעס . רצונו להבדיל פעל הכעס מב' מחלוקת ר"ל שלא יהיה נדון כמחלוקה הא' והוא העושה בשגגה ולא כחלוק' הג' והוא העושה בבחירה ואומר בעבור שהכועס איננו הסבה הראשונה אל ההיזק כי אם המכעיס ר"ל המביאו אל הכעס . לכן איננו נדון בהקדמו' הידיעות . ר"ל אין על השופט לחקור אם הי' לו חסרון ידיעת מיוחדת או כוללת כמשפט העושה בשגגה שיתבאר בסוף הפרק · אחר שלא חסרון הידיעה בו היתה נסבה בהיזק כ"א המכעיס כאמור והרש"ע גרס נכון במקום נדון ופירושו עולה עמו באופן אחר : עוד זה איננו מסופק . עוד יבדל

תקדם עצה משלשה פנים יבואו הנזקים בחברת בני אדם · אחד מהם עשות החטא בבלי דעת כי לא ידע למי ומהו וכמה ולמה כי לא יעשה זה ולא חשב להשליך הרומח או לא זה או לא בעבור זה אבל קרא כן · או לא חשב בעבור זה כמו שלא חשב לעשות פצע כי אם להכאיב או לא לזה או לא כן כי אמנם כשיעשה הנזק בלי מתכוין אז הוא רוע מקרה · אבל אמנם כשלא יהיה בלא מתכוין אבל הוא בבלי רוע לב אז הוא חטא כי אמנם יחטא כאשר יעשה בעצמו תחלת הסבה · אמנם כשהוא מחוץ הוא רוע מקרה · ואמנם כאשר הוא יודע ולא הקדים עצה הוא בלי הצטדק · כמו העושה בעבור כעס או בעבור שאר ההפעליות ההכרחיים או טבעיים יקרו לבני אדם · אלה מזיקים וחוטאים ועושים בלי צדק · ואלה הם עול אבל אינם רשעים בעבור זה ולא רעים כי הם לא עשו הרע לעשות · אבל אמנם כשהם עושים בבחירה הם רעים וחטאים ובעבור זה הפועל מצד כעס אינו נידון בהקדמות הידיעות כי לא התחיל העושה דבר בעבור כעס · כי אם אשר הגיעו אל הכעס אמנם עוד זה אינו מסופק אם עשה או לא אבל אם הוא צדק · כי הכעס הוא עול ומפורסם ואינו כמו בחילופים אשר יסופק בעשירי (ג"א בעסיה) ובהכרח א' מהם (כי) הוא רע אם לא עשה זה בעבור שכחה · אבל העושים בכעס הם מורים היתר והם מסופקים מבלי הצדק אמנם האורבים לא יעשו בבלי דעת כי הם יחשבו כי הוא סבל בלי צדק · אבל הכועס לא כן ידמה כי אמנם יזיק בבחירה הוא עושה בלי צדק והעוש' רשעיות כאלה הוא עוול כשיהיה פעלו בבלי התערכות ובבלתי שיווי · וכזה אמנם אשר יפעל

הכועס והעושה בשגגה הוא שהכועס איננו מסופק במעשהו אם עשה או לא כי עם היות הכעס עול הנה מעשהו מפורסם ואיך נשפטהו בהקדמת הידיעה אחרי אשר ידע באמת ואין בו ספק כלל אבל הספק הוא כעת אם צדק במעשהו : ואינו כמו בחילופים . משא"כ העושה בשגגה המכונה בשם רוע המקרה המוצף לשעתו · אשר יתכן שיספק בעשיתו ההיזק לשעתו עד שלא ידע אם הוא מזיק או לא כמו שהכה הי' להכות ברזל בראש עקניתו ומשליכו על האדם והזיקו וכיוצא בזה . ועל כן נידון בהקדמת ידיעה : ובהכרח כל אחד עושה מהם רע . ופי' ובהכרח כל שוגה ומזיק במקרה היה עושה רע להקרא רשע לולי היה איזה שכחה והעלמת איזה דבר ממנו . על כן נדון בהקדמת ידיעה משא"כ העושה בכעס שהוא מורה היתר לעצמו בשעת מעשה אף כי יסופקו אם צדק מעשיה' או לא מצד הקיום לכן אינם בשאלה : אמנם האורבים . כמו שהבדיל הכועס מן השוגג ומזיק במקרה כן יבדילהו מן המזיק לומר שלא בבחירה יענש כמזיק בבחירה . ואומר כי האורבים להזיק בהשכל ודעת ידעו בבירור שהניזק סובל היזק' בלי צדק ועכ"ז יזיקוהו ברשעם משא"כ הכועס שהוא חושב שהוא תשלום גמול על אשר הכעיסו אף כי יסופקו אם הוא עול מצד הקיום כי בעבור קיום כעסם לא יבינו ולא ישכילו אל פעולתי' אם טוב ואם ישר מעשיהם ע"כ אין לשפוט משפט עונם חמור כמו האורבים הבוחרים בבחירה שכלית להזיק : כי אמנם יזיק בבחירה . זהו נתינת טעם על חומר עונם האורבים האמור : בבלי התערכו' ר"ל שאיננו מטים לב אל צדק המתחלף לפי הערך כאמור בד' מזה אף לא לצדק השוה כאמור בה' לזה : וכזה אמנם . כמו שאם יפעל בבחירה בלי צדק הוא עוול ורשע כן אם הוא פועל צדק בבחירי'

נקרא

יפעל צדק בבחירתו יהיה צדיק : ואמנם יפעל צדק ברצון לבד ויפעל (נ"א אם ברצון לבד יפעלו) מהבלתי רצוניים מהם בני כפרה מהם אינם בני כפרה · הפועלים אשר לא בבלי דעת כולל פעלו כי אם בבלי דעת מיוחד הם חוטאים בני כפרה הם · אבל אבל אמנם אשר לא בבלי דעת כ"א חשב אשר לא ידעו בעבור הפעלות אמנם אינו טבעי ולא אנושי אינם בני כפרה :

פרק יא

אמנם ישים אחד ספק . אם כבר התבאר כראוי סבול בלי צדק ועשות בלי צדק : וע"כ הדבר הראשון הוא כמי שאמר אריו"פריש כי בלתי ראוי הוא להרוג אמו . והוא מאמר קצת (נ"א קצר) רוצה למי שרוצה אי למי שאינו רוצה לא רוצה . אמנם האם אמת הוא כי סבול בלי צדק יהיה רצון או לא אבל הכל הוא בבלתי רצון (כמו עשות ברי צדק הוא רצוני) או אם הכל הוא כזה הענין . כמו עשות בלי צדק הוא רצוני או זה רצוני או בלתי רצוני . ואמנם בזה כי סבול בלי צדק ועשות בלי צדק הכל הוא רצוני ולכן מן הראוי שיהיו שוים בניגוד כפי שניהם סבול בלי צדק . אבל אמנם נראה בלתי ראוי שיהיה הכל רצוני כי קצת יסבלו בלי צדק בבלתי רצון וזה ישים ספק א' האם כל סובל בלי צדק סבול

נקרא צדיק : ואמנם יפעל צדק . אולם יתכן שיהי' פועל צדק ועכ"ז לא יקרא צדיק . והוא כאשר יפעל ברצון לבד בלי בחירה שכלית כמו שכבר קדם זה מהבלתי רצוניים : עתה יבאר משפט עונש לשלשת מחלקות המזיקים האמורים . ואומר שהמחלוקת הראשונה השוגים ופועלים בלי דעת . קצת מהם בני מחילה והם אשר ידעו החוק הכולל אלא ששגו באיזה פרט ממנו . אמנם אם שגה בכלל החוק כמו ששגגה אם יש שם איסור אשת איש ובא על א"א הוא זה נענש שהיה לו ללמוד חקי המדינה ולא למד וכאמרם ז"ל בן נח נהרג על שהיה לו ללמוד ולא למד וכמ"ש הרמב"ם פ"י מהל' מלכים אבל אם שגה בפרט החוק ר"ל שידע מאיסור א"א והיה אשתו וא"א עמו במטה ובא על א"א וסבר שהיא אשתו פטור . ויעוין מ"ש בשלישי מזה : אמנם אשר לא בבלי דעת. אולם המזיקים אשר ממחלוקת הב' והשהמזיקים מסבת ההיפעלו' אשר התפעל המזיק מהם אדלא הסכימה הבחירה השכלי' עם המעשה : כ"א חשב . חשב הפועל באמת כי לא ידע עשות נכוח' כלומר יודע הוא שעושה עול אבל התפעלות נפשו הביאו לזה הפעל המגונה והסכים השכל עמו : אמנם אינו טבעי . הפעל המגונה העשוי איננו ישר אם לפי החקים הטבעיי' ר"ל השכליים ואם לפי האנושיים ר"ל הדתיים אשר נוסדו ע"פ אנשים חכמים שנתבאר ענינם בחמישי לזה המאמר : אלא איפו ראוים להענש עונש חמור מהעושה בלי בחירה שכלית יען הכריח את האדון ר"ל השכל לעבוד עבודת עבד למתאוה :

פרק י"א אמנם ישי' א' ספק . אחר שביאר בקודם שים שם סובל רע בלי צדק ועוש' רע בלי צדק . ושם נאמר בגדר הפועל ב"צ שהוא רצוני על כן יצא בזה הפ' לדון בדבר גדר סבול ב"צ ר"ל אם יתכן שיכין האדם את עצמו לסבול ברצון בלי צדק . כעוש' ב"צ או יתכן היותו בלתי רצוני . וישוב יהפוך בו בשקלי' וטריא ישביר פנים לדבר והפכו לצדד וללבן עד יצא כנוגה צדקו : וע"כ הדבר הראשון . הספק הא' אשר יסופק לפי

ענין זו המקיר' היא אם נות' האם את בנה לאמר הרגני נא הרוג מה יעש' הבן ולא יחטא והנה יאמר אריופרים שלא לשמוע לה בדבר הזה : והוא מאמר קצר . הוכח יוכיח הפך דברי אריופרים וזה כי הנה גדר קצר הוא כפי האמור בקודם שכל פועל צדק הוא העוש' רצון הרוצי' או לא עוש' למי שאינו רוצ' ולפ"ז א"כ חייב הבן לעשות רצוני' והוא פועל צדק בהריגתה הפך דבר אריופרים : אמנם האם אמת . אמנם מלבד הספק האמור יש לחקור על גדר הסובל בלי צדק אם הוא רצוני ר"ל שאינו נקרא מקבל וסובל ב"צ כ"א יהיה זה הסבל ברצונו ובהסכמתו כמו העושה ב"צ . או הוא בלתי רצוני כ"א בע"כ יקבל ויסבול הרע וג' ספיקות בדבר א' יתכן לומר שכל הסובלים ב"צ מחויבים להיות רצוניים כמו פועלי ב"צ · ב' י"ל שכלם בלתי רצוניים · ג' י"ל שהם רצוניים או בלתי רצוניים ואין קפידא בדבר כי כלם נקראים סובלי ב"צ : ואמנם בזה · אולם בזה השיווי השווה ומשוה סבול ב"צ לעשות ב"צ להיות שניהם רצוניים כפי הנחת הספק הא' יתחייב א"כ שישוו ג"כ בניגוד ר"ל שיהיו סבול ב"צ ועשות ב"צ שהם ההכנה והמחשבה הקודמת ליציאת הפועל שוה לעת צאתם לפעל שהוא קצה הפעל המתנגד לקצה ההכנה ויהי' לפ"ז כל סובל ב"צ רצוני' . כמו עושה ב"צ ר"ל שיסבול הרע הנעשה לו ברצון ובטוב לב : אבל אמנם . ואנחנו אמנם רואים שאין הדבר כן כי רבים מב"א יסבלו רע הנעשה להם ב"צ בבלתי רצון כ"א בע"כ · והוא הפך המתחייב מהנחת הספק הא' לכן אפס מקו' לספק הא' : וזה ישים ספק א' · ועל הקושיא האמורה יש לספק האם מוכרח הוא שישוו סבול ועשות עם סובל ועושה בנידון הרצוני ובלתי רצוני · כי הן בהיות סבול ועשות (שהם הכנות ומחשבות לעשות) שניהם שוים להיות רצוניים הנה יהיו נגודם שהם הסובל והעושה בעת הפועל שוים ג"כ להיות שניהם בלתי רצוניים עכ"פ או שניהם רצוניים . וא"כ חזר הדין להיות הספק מסופק כאשר בתחלה : כאשר

בעשות. הסכנות משתוים לבד והפעולות משתוים לבד כאמור: אבל אינו ד"א · אך הסכנה והפעל אינם ד"א כאמור: כי א"א לסבול ב"ל · ר"ל כי סבול ועשות הם ממאמר המצטרף אשר לא יכונו זה בלעדי זה ומשתוים יחד: ואם אמנם · ואחר שעשות ב"ל בהכרח רצוני כאמור בקודם ויודע למי ירע וכמה ולאיזה תכלית · יחויב מזה שכל חוטא רוצה ג"כ בסבול רעת עצמו: האיש החוטא · כל חוטא הסובל רעת עצמו · ולפ"ז כל חוטא סובל עונשו על חטאו כרצונו בשכבר הסכים לחטוא חטא משפט עונש העולה עמו אם בידי אדם ואם בידי שמים ד"מ אם על תאות נפשו ישכב את אשה דוה הנה ברצונו זה הסכים להיות זב כמוה ותהי נדתה עליו וככה בכל עונשי מצוות התורה · וזה טעם ההתראה להעירו כי הוא מסכים ורוצה בענשו ·: ויהיה אשר הוא לעצמו · ויהי' מקבל עונש ב"ל אשר רצה בעצמו בעשותו פעל ב"ל: אמנם יהיה העושה · ישוב יסתור את האמור על פי ב' סברות א' הנה גוף העונש על חטאו הוא מסופק בעיני החוטא אם יבוא בידי שמים עכ"פ או לא והנה הוא חושב מחשבות בל ימוט לעולם ככתוב אשר אין נעשה פתגם מעשה הרע מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. ב' ואם יחטא חטא ומשפט עונש ב"ד הדבר מסופק יותר היעלה על לב שהחוטא ירצ' ברצונו הטוב לסבול עונש רע ומב"א כמותו: וא"כ יהיה רוצה · כי אם נאמר כבר יתחייב וזה שכל מוכן לסבול רע יכין את עצמו ברצונו לסבול הרע והוא שקר כי לא רבי' יכינו א"ע לסבול ב"ל ברצונם: אבל זה הגדר אינו ישר · הגדר האמור שכל מזיק ופועל ב"ל יודע למי וכמה אשר ממנו נלמוד בהיקש לחוטא ומקבל ב"ל ר"ל עונש והיזק שהוא ג"כ יודע ורוצה · זה הגדר איננו שלם אך יש להוסיף עליו ולומר הגדר כזה כל מכין א"ע לעשות ב"ל ולהזיק לאחר יודע ורוצה במעשהו.

סבול בלי צדק (נ"א הסובל בלי צדק) או לא כאשר בעשות כן הוא הסבול כפי המקרה כי יקרה בשניהם אשר (נ"א יעשו ויקבלו) יקבלו דברים צדיקים. וכזה אמנם גלוי כי (נ"א יעשו ויקבלו) יקבלו דברים בלתי צדיקים אבל אינו דבר אחד עשות דברים בלתי צדיקים לאשר הוא עושה בלי צדק וסבול בלי צדק לאשר יסבול בלי צדק וכזה אמנם יהיה בעשות צדק ובסבול צדק כי אי אפשר לסבול בלי צדק אם אין שם עושה בלי צדק או לסבול צדק אם אין עושה צדק ואם אמנם יהיה עשות בלי צדק בהחלט בהכרח יהיה שם רוצה ואם הוא רוצה הוא יודע למי וכמה ולמה האיש החוטא אמנם ברצונו יזיק לעצמו כי ברצונו יסבול בלי צדק ויהיה אשר הוא לעצמו אמנם יהיה העושה זה מהברים המסופקים אם יקרה אשר הוא יעשה לעצמו בלי צדק עוד האם אחד הוא רוצה בעבור חטאו לקבל נזק מאחר רוצה וא"כ יהיה רוצה לסבול כלם בלי צדק אבל זה הגדר אינו ישר אבל יש להוסיף עליו אשר הוא מזיק יודע למי וכמה וזה בבלתי רצונו וכן אמנם יסבול אחר נזק ויסבול בלי צדק במקרה אבל בעצם לא יהיה ברצון כי אין רוצה ולא החוטא אבל יפעל בבלתי רצון ולא ירצה אחר שלא יחשוב היותו מעולה אמנם החוטא יעשה אשר לא יחשוב היותו ראוי לעשות. אמנם הנותן אשר לו כמו שאמר אומי"ראש אשר נתן גא"לקו לדיאו"מידאם כלי זיין מזהב בעבור אחר מנחושת ונתן מאה שורים בעבור ט' לא סבל בלי צדק כי בו הוא לתת אשר לו. אבל לסבול בלי צדק אינו בו. אבל ראוי שיהיה שם עושה בלי צדק על כן גלוי הוא

וזה בבלתי רצונו ר"ל הניזק דעתו לסבלו בלי רצון: וכן אמנם יסבול אחר · וכענין זה בסבל בפועל יסבול איש בלתי חוטא נזק במקרה ובלי רצון: ולא החוטא · גם החוטא לא יכין א"ע לסבול ענשו ברצון: אחר שלא יחשוב · והעד שאיננו ברצון בהיותו בלתי חושב שיסוב מעולה ושלם בחטאו או בקבלת ענשו: היותו ראוי לעשות · הוא נתינת טעם למה שאמר שלא יחשוב החוטא היותו מעול' ושלם בחטאו · ולומר כי זה בעבור שאין רשע וחוטא חושב שמעשה ראוי ונכון לעשות עד שיקנה שלימות על ידו: אמנם הנותן · אולם יש לספק ולומר שהסובל ב"ל יסבול ברצון מהנותן הונו בלי צדק לרעהו כמו שנתן גא"לקו ברצונו בלי צדק זהב בעד נחשת ומאה שורים בעד ט': לא סבל · הנה אין זה נקרא סבל ב"ל · כי הוא נתן מתנה כאדם העושה בתוך שלו · אבל עכ"פ אין כח באדם לסבול ב"ל ברצונו מאחר: אבל ראוי · אך מן הראוי שיהי' שם עושה ב"ל · ואם נאמר שהסובל ב"ל סובל ברצון אין שם עושה ב"ל כי ברצון הסובל ישוב צדק ולא יהי' שם עושה עול בעולם וזה שקר: ע"כ גלוי · הנה מכל זה מבואר שכל סובל ב"ל הוא בלתי רצוני' כן נ"ל · פי' זה הפרק והוא נכון מאד והרס"ט כתב שאריסטו בלבל דבריו זה. ובמחילה מכבודו הוא ערבב דברו וסתר את עצמו בפירושו כמה פעמים כמו שיראה המעיין המשכיל על דבר. ומן מוצא הדברים תשכיל ותדע טוב טעם ודעת באמרם ז"ל האומר קרע כסותי ע"מ לפטור פטור. והאומר קטע ידי ע"מ לפטור חייב (וכ"כ הרמב"ם בי"א מהלכות חובל ומזיק) וזה כי באמת אין אדם סובל היזק ברצונו ואף כי יאמר בפיו שהוא רוצה לבו בל עמו כמסקנת החכם בזה הפרק. לכן בדבר שבגוף אין תנאו קיים וזה כי בעת החבלה מתחרט כי איננו סובל ברצון מרגשת הכאב ולכן החובל בו עושה ב"ל כי
הוא

הוא כי סבול בלי צדק הוא בלתי רצוני :

פרק יב אמנם

עוד נבאר לאמר ב' דברים . האם עושה בלי צדק הנותן יותר ממה שראוי או המקבל. ואם הוא עושה לעצמו בלי צדק אם יקרה כמו שאמרנו הנותן עושה בלי צדק אבל לא המקבל יותר. אם אחד יתן לאחד יותר מאשר לעצמו והוא יודע ורוצה . הנה זה עושה עול לעצמו כאשר יעשו הנלווים במעגלותם . וזה אינו נכון . כי הישר ראוי להמעיט ולהקטין עצמו . או נאמר כי איננו (נ"א נותן) יותר לאחד מהטוב המוחלט . כי אם יקרה כן הוא מעדיף לעצמו בכבוד או בטוב המוחלט . עוד פתרון זה כפי גדר הדבר אשר הוא עשות בלי צדק . כי זה (לא) יסבול דבר חוץ לרצונו . על כן לא יסבול בלי צדק בעבור זה אבל יסבול נזק לבד . אמנם גלוי הוא כי הנותן יותר עושה עול לא המקבל . כי בדבר אשר ימצא בלי צדק אין שם תמיד עושה בלי צדק כי אם כאשר הוא רוצה לעשות זה . כי הרצון הוא התחלת המעשה . והנה היא בנותן לא במקבל . עוד עשות יאמר על ענינים רבים והוא כי יקרה לאשר אינם בעל חי שיהרגו. והיד והעבד המצווה לא יעשו עול . אבל הם עושים דברים רעים . עוד אם השופט ישפוט בבלי דעת לא עשה עול לפי הצדק הדתי . ולא המשפט הוא בבלי צדק אבל הוא כמו בלי צדק . כי יש צדק דתי וצדק אחר ראשון . ואם הוא מכיר שהן בלא צדק הוא עושה רע בעבור חמדה או בעבור מצאו הן

הוא עוש' למי שאינו רוצ' לקבל פעולתו לשעתו . וכמו שאמר אריסטופרים בהריגת האם . אולם בדבר שממנון תנאו קיום מטעם ונתנה ונחת רוח גמור ורוצ' גם בשעת ההיזק . וזהו שעשו רצון ע"י כפיה בנגע כרצון גמור כי גם בשעת נתינת הנגע רוצה הוא להיות חפשי מהכפיה ואיננו מתחרט :

פרק י"ב אמנם עוד נבאר אחרי אשר הסתפ' בקודם אם הסובל הוא רצוני . והעלה שאיננו רצוני . חבר אליו שני ספיקות מתדמים אליו . והם א' אם ישפוט השופט משפט מעוקל ויחייב את הזכאי לתת לבע"ד יותר כפי הראוי לתת . מי הוא זה עוש' בזה בלי צדק . הנותן ר"ל השופט המצו' לתת או המקבל . ב' אם הוא עוש' לעצמו ר"ל אם הבע"ד נותן מעצמו יותר מן הראוי בלי משפט השופט : אם יקר' . אם יהי' זה במקר' לפעמים כי לפי הטבע המאדי יתן הנותן פחות מן הראוי : אבל לא המקבל . יש לגרוס במקום אבל לא מלת או וזה גי' נכונ' כי הוא זה הספק ואין בו וודאי : הנה זה עוש' עול . הנותן יותר עוש' עול לעצמו כמו שיעשו הנלוזים ר"ל הבלתי נוהגים כשור' ומוותרים הרב' משלהם לאחרי' : וזה אינו נכון . הוותרנות והפיזור אינו דרך ישרה : כי הישר . כל ישר באדם ראוי לו להמעיט ולהקטין במתן ובהפלא' על עצמו : או נאמר . או יתכן לומר הפך האמור והוא שהנותן יותר מהראוי מאשר לעצמו איננו מעוול עכ"פ בהיות שאיננו נותן טוב אמיתי כ"א טוב מדומ' חולף ועובר לשעתו . אף כי הנותן מחליף הטוב המדומ' שנותן יותר . בכבוד ר"ל שקונ' לו שם טוב והוא היותו נדיב ונותן . או שמרגיל את נפשו בקנין הנדיבות שהוא טוב מוחלט דבק בנפש . והנה הוא כמחליף רע בטוב עד שאיננו עוש' בלי צדק כלל : עוד פתרון זה . עוד יכופף ידו להוכיח שהנותן יותר משלו לאחר איננו עוש' ב"ל . וזה בהיות גדר העוש' ב"ל הוא שיסבול המקבל ממנו דבר מה שהוא נגד

רצונו כמו שהעל' במסקנא בפ' הקודם . והנה זה הנותן משלו סובל ברצונו ע"כ לא יהי' סובל בלי צדק כי אם סובל נזק ברצונו . להיות שכל הסובל ב"ל סובל בלי רצון משא"כ זה שהוא סובל ברצון : אמנם גלוי . אחר אשר התיר הספק הב' ואמר שאין הנותן עצמו יותר משלו עושה ב"ל . שב להתיר הספק הא' והוא אם נעש' בזה על פי השופט . ואימר כי הנותן ר"ל השופט המצוות הדין הוא העוש' בלי צדק . וזה כי כל עוש' ב"ל רוצ' במעשהו טרם יעשהו . והרצון הוא התחל' המעשה והנה זה הרצון הוא בנותן לא במקבל לכן יהי' הנותן ר"ל השופט עוש' ב"ל . עוד עשות . אשר עוד יורה שהשופט המצוות הדין הוא עוש' בלי צדק וזה כי עשות יאמר על ב' דרכים על עשיה בעצם ר"ל ברצון ועל עשיה במקרה ר"ל העושה בהכרח כמו האבן הנופלת מעצמה והרגה והכלב המשוסה ושאר חיות הטורפות בטבעם ויד המזיק והעבד המצווה מאדוניו על ההיזק שכל אלה עושים דברים רעים אך לא עול וזה בהיות שגדר העול הוא עשות ב"ל בבחירה רצוני' יודע' מי ולמה וכמ' והם לא בבחירה עשו אלה הרעות כ"א בהכרח או בטבע . ומבואר א"כ מזה שהעושה ב"ל בדבר המשפט הוא המשפט הוא השופט אשר ברצונו נעשה העול : עוד אם השופט עוד ראי' שהשופט הוא העושה ב"ל יען בידו להטות משפט ליקח מאחד ולתת לאחר ועל פי שנים דרכים יתכן שיעוות משפט א' אם העביר חוק ושפט שלא כדת וכנימוס המדיני ופסק הדין לפי יושר השכלי אשר לו ראשית וקדימה למשפט הדתי הנה . בכיוצא בזה לא עשה השופט עול כלל כ"א נראה כעול בערך אל הצדק הדתי אך יושר הוא בערך הצדק השכלי אשר לו משפט הבכורה והראשית אל הדתי : ב' אם הוא מכיר שדן בלא צדק אם בעבור הכרת פנים או מפני יראת הבע"ד או שלקח שוחד וזה הוא עול באמת והשופט עושה בלי צדק :

כמו

כמו אם א' יחלק אם יחלק השופט בעול הצדק המתחלק לפי הערך : ואשר ישפוט או אם ישפוט עול בצדק המתחלף לפי השיווי : יותר יהי' לו . יותר יקח הבע"ד בעול מאשר יתן שוחד לשופט כי מי שנתן להם השופט שה בעול לא לקח מהבע"ד שוחד שה כ"א כסף פחות שיווי השה כי הבע"ד רוצה להראות בשוחד שהוא נותן והכלל שהשופט הוא העושה ב"ל ברצונו והבע"ד הנותן הוא רק כמו כלי אומנות אליו : אשר הוא בעצמם בכחם לעשות והנה אחרי הודיענו שהשופט הוא העושה ב"ל בהטיית הדין לחייב את הזכאי לא המקבל וזה בהיות גדר עשות ב"ל שיהי' לעושהו ידיעה בתחלה למי וכמה ולמה ואיך יעשה מעשהו עד שיושלם בפועל כפי מה שעלה ברצונו אם טוב ואם רע אשר כל זה בשופט לא במקבל המקבל בלי דעת בא לבטל דעת ההמון החושבים מחשבות און לאמר כי נקל הוא עשות ב"ל מאין הכרח לידיעה בתחלה האמורה ויהי' המתחייב מדעתם זו שהמקבל עושה ב"ל לא השופט הנותן הפך האמור גם יתחייב לדעתם שנקל עשות צדק כמו שנקל לעשות ב"ל כי ידיעת ההפכים אחת על כן יקלו בעיניהם מורי הצדק ומוכיח לרשע מותו שופטי ארץ כתוהו יעשו נסרחה חכמתם בעיניהם כי הם אך למותר יען נקל עשות צדק בלעדם הנה על זה ישיב לאמר : וזה אמנם אינו כן ר"ל אין הדבר כמו שיחשבו וזה כי באמת נקל הוא לחמוד אשת רעהו וגם לחשוב לעשות ב"ל כמו להכות את קרובו או לשכור בכסף אנשים רקים להרע לרעיו בלי צדק : והוא בהם בכחם לפעול הרעות האמורים מצד הפועל אין צריך כח נוסף זולת כח הרצון לבד כי הם בעצמם הפועלים ואין מעכב על ידם : אבל שיהי' כן להם אך להוציא הרעות לפעלן אין בהם ר"ל בכחם לפעול הרעות מצד הפעול והמקבל כי יעמדו כנגדם ולא יתנום להרע אותם ועל זה צריך השכלה וידיעה איך יוכלו להרע אותם בערמה או בגבורה ואז יקרא בשם עושה ב"ל בעבור הידיעה בתחלה משא"כ המקבל ע"פ השופט שאין לו ידיע' בתחלה לכן לא יתואר בשם עושה ב"ל וחזר הדין להיות השופט אשר לו ידיעה בתחלה הוא העושה ב"ל כאמור : אמנם ג"כ הכרת הדברים. גם בעושי הצדק טעו האנשים לחשוב שהוא נקל לדעת מהות

הצדק כי הדבר ניכר מהפכו וכל פעולה שאינה בלי צדק מחויב היותה בצדק וכמו שעושה ב"ל חשבו שהיא נקל כן דעת הצדק שהוא הפכו חשבו שהוא נקל מה שאין הדבר כן וזה כי כללי החקים אשר בדת כמו אהבת הריעים ונתינת צדקה וכיוצא בהם מכלל החקים נקל להבין בדרך כלל : אבל אשר . אך לדקות המצות הדתיות אינם מובנים כ"א במקרה ר"ל בהיותם מופשטים ממעשיהם כלומר יובנו, דרך דרך כלל אך לא דרך פרט ר"ל לדעת צדק כל מעשה איך ראוי להתפעל על ידינו בפרט אינו נקל · המ"ב כתוב בתורה דרך כלל ומקרה המופשט מפרט המעשה ואהבת לרעך כמוך הוא ענין נקל להבין בשעה קלה כעת מועד עמידת האדם על רגל אחד וכמעשה דהאי גיורא אך הבנת איכות האהבה ומחלקותיה בפרט ר"ל אם ימית את עצמו בעבורו או רק את כל אשר לו יתן לרעהו כספו וזהבו כליו ובגדיו מחציתם או חומש בכעס המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ידיעת איכות זאת המצוה ופרטיה הוא ענין בלתי נקל וככה איכות הצדקה וכמות' ויתר פרטי הכללים ואיכותם אינם קלים להבין בשעה קלה . ועליהם אמר להאי גיורא ואידך זיל גמור ר"ל ידיעת איכותם ופרטיהם : יותר מהבריאות יותר צריך האדם לזרז את עצמו בידיעת פרטי הצדק מהזריזות אל פרטי הרפואות כי רפואת הנפש היא יותר קשה מרפואת הגוף : שמהדבש והיין כי זה אינו רופא היודע להרכיב שמני הרפואה לכל מחלה כי היתוך ר"ל התכת אלה הסמים האמורים נקל לדעת אך המתיכי' מאטערי"אליסטין בלע"ז אינם מרפאים עכ"פ : אבל איך ראוי אבל הרופא הגדול ממנו בחכמה היודע פרטי מעשהו כמות מחלוקתו לתתו לזמנים מוגבלים ולמי מהחולים יתן וזהו ענין קשה יותר מהתכת הסמים והרכבתם כי מלאכת ההתכה הוא כמו כלל ומלאכת הרפואה הוא כמו פרט שהוא קשה הידיעה יותר מידיעת הכלל אשר בערך זה הוא ידיעת פרטי הצדק אל כלליו ובעבור הכרח ידיעת הפרטים צריך למורה ושופט : אמנם בעבור זה יחשבו אולם מה שנחשבה ידיעת הצדק קלה בעיני האנשים הוא להיות שחושבו שידיעת ההפכי' היא אחת ולפ"ז תהי' ידיעת הצדק קלה בעיניהם כמו שקלה בעיניהם ידיעת בלי צדק בעבור

חן או מיראת עונש כמו אם אחד יחלק בלי צדק ואשר ישפוט עול בעבור זה יותר יהיה לו . כי מאלה אשר נתן להם שה לא יקח שה אבל יקח כסף . אמנם האנשים יחשבו אשר הוא בעצמם לעשות הדברים בלי צדק ובעבור זה הוא נקל היות בלי צדיק . וזה אמנם אינו כן כי ההתערב אל אשת שכנו והכות את קרובו ותת כסף ביד הוא נקל והוא בהם . אבל שיהיה כן להם לעשות זה אינו נקל ואינו בהם . אמנם ג"כ הכרת הדברים הצדיקים ובלתי צדיקים לא יחשבו שהוא צריך לחכם . יען כי הדברים הנאמרים בדתות אינם קשים להבין אבל אשה (נ"א אשר) אינם דברים צדיקים כי אם במקרה . אבל איך ראוי שיהיו נפעלים ואיך יהיו נחלקים הדברים הצדיקים . זה אמנם צריך לדעת יותר מהבריאות כ"א שמה הדבש (נ"א שמהדבש) והיין והלבו"רים והשריפה וההיתוך נקל לדעת . אבל איך ראוי לחלוק הבריאות . ולמי ומתי הוא צריך אל פועל גדול כמו היות רופא . אמנם בעבור זה יחשבו כי ידיעת הצדק הוא כידיעת בלי צדק.

ויותר

שבירם

ויותר כי כל אדם יוכל לעשות כל אחד משניהם כמו התערב אל אשה והכות חברו ועזוב הכובע והתהפך בכל דבר . וזה אינו כי ירוא ועשות בלי צדק אין זה עשות אבל הוא כפי המקרה . אבל עשות הוא עשותו כאשר נכון לעשות . כי העלות ארוכה ומרפא אינו תלוי בהיתוך או לא אבל בעשות כן כראוי . אמנם הדברים צדיקים הם באלה אשר בהם הטובות בהחלט ויהיה להם העדפה וחסרון כאלה . ויש מהם אשר להם העדפה וחסרון כמו אלו האלהיים . ויש אשר לא ימצא להם דבר מועיל והם רעים רפאות תעלה אין להם . אבל הכל יזיק להם . ויש אשר עד גבול מוגבל יזיק . הצדק הוא טוב אנושי .

פרק יג

ראוי לזכור סמוך לזה מחסד וחסיד כי יחס החסד אל צדק כחסיד אל הצדיק . ואמנם אינם דבר אחד כפי הנראה ולא יראה מסוג אחר למביני' . פעמים נשבח החסיד . ואיש כזה על כרחך כשנשבח דברים כאלה נעתיק לאשר יותר טוב חסיד . כי זהו עלוי לשבח אמנם פעמים יראה לבעלי השכל כי זה בלתי נכון . כי אם החסיד הוא זולת הצדיק והוא משובח א"כ נאמר כי צדיק אינו טוב או חסיד אינו דבר אחד . ואם שניהם כאחד טובים הנה הם דבר אחד . זה הספק אמנם קרה בעבור זה אצל החסיד . אמנם אלה הדברים כפי הענין הם על יושר ואין בהם דבר סותר כי החסיד הוא צדיק והוא טוב מהצדיק ואינו בדבר מסוג אחר אבל הוא טוב מהצדיק . והנה שניהם הצדיק והחסיד שניהם כאחד טובים ויותר טוב החסיד . אולם יעשה זה הספק אשר החסיד הוא צדיק ולא כפי הדת אבל כפי היישרת הצדיק הדתי . והסבה כי הדת תדבר בדברים הכלליים . אמנם

שבידם לעשותם כפי מחשבתם וכאמור : ויותר ולייתר ביאור הדבר הוא שכל אדם נקל לו עשות צדק או ב"ל : ועזוב הכובע הוא שי' לבריחת בעל המלחמה ופשיעתו באשר הצלח הטעם וכובע ישועה בראשו הענ"עם בלע"ז : וההתהפך בכל דבר וככה נקל הוא עשות אחד מב' ההפכיי' בכל דבר צדק או בלי צדק : כי ירוא כי לירוא מעשו' ב"ל או לחשוב לעשו' ב"ל הוא כפי המקר' ר"ל כפי ידיעת הכלל המופשט מהמעשה הפרטי פראק"טים בלע"ז וזה נקל לדעת ולהבין כאמור אך לעשותם בפועל כפי הראוי להשלמ' כל מעשה הוא ענין קשה וצריך למורה ושופט כאמור : כי העלות ארוכה כי הרפואה לא תשלם בהתכ' הסממני' ע"י המתיך שהוא בערך הכח אל הרופא שינתן אותם לחולה בפועל ממש . אמנם הדברים צדיקים אולם גדר הדברים הוא בהיותן טובות בפועל מוחלט ובזה יהי' גדר בלי צדק ר"ל להיות בפועל מוחלט ב"ל : ויהי' להם העדפה ויהי' בידם להעדיף בטוב או לחסר בטוב כשאר מעלות הנפש וכמשפט הבחירה אשר כדת השכל המשער מדת הפעל אין אונס לעשות בזה השיעור בהכרח : אשר להם העדפה וחסרון יש פועלי צדק אשר בידם טובם לפעול בהעדפה או בחסרון ר"ל שהבחירה בידם להעדיף או להחסיר בפועל נפש ואלו נקראו' אלהיים בהיותם עושים בהשכל מעשיה' כאלוה אשר הכל יעשה בהשכל ובבחירה ככתוב כלם בחכמה עשית (ולא ככונה ידברו האומרי' שהש"ית יפעול ברצון לבד ולא בבחירה שכלית כי הוא זה הפך הכתוב האמור) : ויש והפך אלה האלהיים האמורים יש אנשים רעים וחטאים אשר לא תועיל להם שום רפואת הנפש כמו המינים אשר כל באיה לא ישובון והאומר אחטא ואשוב שאין ספק בידו לשוב להיותו מרחיב זמן לתשובתו בעודו חי ואומר עוד חזון למועד ככה יעשה כל הימים עד יחטפהו המות : עד גבול

מוגבל כמו המותר לדבר אחד : הצדק הוא טוב אנושי ר"ל כלל הדבר שגדר. הצדק היא טובה בחירית ביד פועלה כאמור : ראוי לומר סמוך לזה אחר שביאר בקודם גדר הצדק והצדיק ואמר שהם החקים הכלליים אשר בדת נקראים צדק והמתנהג על פיהם נקרא צדיק ראה כי טוב לסמוך אליו ביאור גדר החסד והחסיד להיותם דומים זה לזה : כי יחס הצדק והחסד המה מקריים והצדיק והחסיד הם נושאי המקריים ומתוארים בם : אינם ר"ל הצדיק והחסיד אינם נאמרים בשיתוף השם על גוף אחד כי נבדלים המה אך לא הבדל גדול עד שיהיו תחת שני סוגים שונים אבל נבדלים במין ומתאחדים בסוג : נעתיק לאשר יותר טוב נקרא בשם חסיד את האדם היותר טוב בענין האנושי : כי זה בלתי נכון הגדר האמור שהחסיד הוא האיש היותר טוב באדם אינכו אמיתי מפני ג' ספיקות. יתכן שיסופקו עליו א' יתכן לומר לפ"ז שאין טוב באדם אלא החסיד ולא הצדיק וזה הפך המפורסם ב' יתכן לומר שחסיד וצדיק הם מורים על איש אחד והוא הטוב שבב"א והבדל ביניהם הוא שצדיק מורה דבר אחד ר"ל על הצדיק לבד אך חסיד אינו מורה ד"א לבד כ"א יורה על הצדיק ומורה דבר אחר' ג"כ ג' יתכן לומר שצדיק וחסיד השני' שמות נרדפים לאיש אחד והוא הטוב שבב"א : אומנם אלה הדברים אך באמת אין בזה ספק וסתירה כלל כי הצדיק והחסיד הם שניהם כאחד טובים רק החסיד הוא יותר טוב מן הצדיק : אול יעשה זה הספק אומנם שבא התעוררות הספק האמור הוא להיות שהחסיד הוא עצם הצדיק ר"ל מתנהג בצדק כמו הצדיק אך לא כפי הצדק הדתי כ"א יותר נעלה מהצדק הדתי כי החסיד עושה לפנים משורת הדין : אבל כפי היישרת הצדק החסיד עושה היושר שלא כדת היושר אשר בצדק הדתי : כי הדת

תדבר שנת דבר החסד הוא שהדת והנימוס תניח משפטים כוללים לא פרטיים כי א"א לפרוט כל פרטי המשפטים שיפלו בין איש לרעהו לכן תניח הדת כללים כל כלל כולל פרטים הרבה תחתיו והנה לפעמים ישאר פרט אחד שאיננו נכנס תחת גדר הכלל ויוצא משפט מעוקל לפי הכלל המונח בדת והנה המיישר הפרט ההוא נקרא חסיד שעושה צדק שלא כדת כ"א לפנים משורת הדין הדתי : ישים הדברים אשר על הרוב מניח הדת ישים עינו על הדברים אשר יקרו לרוב ויכללם תחת כלל דבר חוק ומשפט אחד ישר וישאר איזה פרט אשר לא יכנס תחת גדר הכלל : לא יסכל שעדר הפרט ההוא בדת איננו מסבת סכלות מניח הדת אשר לא ידעו ושם חסרון בדתו אך אמנם כן טבע כל הנפעלים הרצוניית והטבעיות שיהיו תכליתן שמירת הכללים על היושר ויעזבו קצת הפרטיים כמו שנראה בירידת הגשמים והרעמים שהם לתכלית טובת הכלל וייקר מקריהם שיזיקו במקרה לאיזה פרט ויותר מזה יקרה כן ברצוניים : לכן כשתרבה כאשר תרבה לכלול פרטים הרבה תחת כלל אחד או אז יעזב איזה פרט הבלתי נכלל תחת הכלל ההוא והגי' הנכונה כשתחבר : אז נכון . ויסר אז שאים החסד ישלים זה הפרט וזה החסד נקרא צדק היותר נעלה מצדק הדתי כי הוא לפנים משור' הדין והדת ונקרא בשם חסד מטעם כי חסד הוא האמור באחות שענינו חרפה (או חסד בדרז"ל שנהגו ההמון לקראו בשי"ן בשיבוש . וזה כי השוכב את אחותו מעיר חסד בלב הבריות לומר שאיננו אחותו באמת ואמו זינתה בהיות הדבר נגד הטבע שאין מסתוקק אל אחותו או) כאלו מניח הדת חרפתו ישא שלא שם על לבו לתקן יושר זה הפרט ורבים יחשדוהו שלא ידע : ו"א מצדק המוחלט אין האים החסיד משלים חסרון הצדק הטבעי כ"א הדתי

אמנם בקצת הדברים א"א לומר היושר בכלם. ע"כ בקצת הדברים בהכרת הוא לומר הדברים בכלל כי א"א לאמרם על יושר שלם . כי המשים דת ישים הדברים אשר על הרוב . לא יסכל החסרון אשר יקרה בפרטים ולא יחסר יושר הדת . וזה כי החסרון אינו בדת ולא במשים הדת כי אם בטבע הדבר : כי טבע הדברים הנפעלים הוא כן . לכן כשתרבה הדת בכלל ויקרה בזה הכלל חסרון . אז נכון הוא לאשר עזב משים הדת ואשר חטא בשומו בכלל ליישר הדבר החסר בו . אשר משים הדת אם היה מצוי היה אומר זה אם ידע החסרון אשר בדת על כן זה צדק והוא יותר טוב מצדק. ולא מצדק המוחלט אשר הוא הטבעי כי אם מהצדק אשר הוא חסר בעבור היותו כללי. וזהו ענין החסד . היישרת הדת כשהוא חסירה בעבור הדת הפרטי. כי זאת הסבה אשר א״א להיות כל הדברים כפי תדת . א"א לשום הדת לפרטים על כן צריך היישרה . כי החסד הנתון לדברים בלתי מוגבלים . הוא בלתי מוגבל . כמו שעושים בארץ לישורה . כי אמת כי העופרת הוא נקל להתפעל וכשיוכה על האבן יכפעל (נ"א יתפעל) כפי שטח האבן ועל כן ישתנה כפי כל אבן הבנין היא מעופרת והיא עשויה להעתיק יושרה אל האבנים ולא ישאר הסדר והמשפט בדבר . הנה גלוי הוא מהו החסד כי הוא צדק ודבר יותר מצדק אמנם גלוי הוא מזה מי הוא החסיד כי הוא בוחר באלה והוא פועל ואינו אכזרי להרע אבל הוא נורע (נ"א גורע) מהעונשים . גם אם יהיה שם הדת עוזרת . הנה זה חסיד . קנין החסד הוא צדק מה ואינו קנין אחר :

פרק יד

אמנם האם יקרה אשר יעשו און לעצמם או רא .

זהו

והטעם לא יקרא חסיד בהיותו משלים הצדק הטבעי כ"א בשם חכם יקרא כמו הרופא בענים בעת הקציר ויודע כי הגשם נכון לבוא ואינו קוצר הקמה ונאסף הקציר הביתה הנה זה המיישר הצדק הטבעי איננו נקרא בשם חסיד כ"א בשם חכם וזריז : א"א לשום הדת לפרטים כי הפרטים רבים הם לא יכילם ספר לכן עשה מניח הדת כללים קצרים כל כלל יכלול פרטים רבים תחתיו ויותר מהמה הדת האלהי שכללה כל המשפטים דין ד' שומרין ונזיקים בפרשה קצרה מאוד ובכללים מעטים והתלמוד והגאונים הפוסקים ובעלי ש"ות אינם אלא מתיכי הכללים לפרטיהם ארוכה מארץ מדתם ואין קץ למלאכתם עד עולם : לדברים בלתי מוגבלים לפרטים הבלתי נכללים תחת כלל אחד אין להם כלל בדת ועל החסיד להיישירם ביום הקראם: בארץ לישורה בארץ ההיא היו הבונים בונים בעופרת מהותך במקום הסיד והנה ידמה ערך החסד אל חקי הדת כערך העופרת אל אבני הבנין ר"ל כמו שהעופרת או הסיד הנתון בין אבני הבנין מיישר החומה ככה החסד הנתון בין חקי הדת מיישר הדת והוא דבר שכתבנו (אסף ח"ב) שיד ייסר אבני חומה וחול מרצפת אבנים וחסד דבר חוק ומשפט : הנה גלוי ומהאמור נגלה שהחסיד הוא צדיק יותר מהצדיק הדתי לייסר הפרט הבלתי נכלל בכללי הדת כאמור : כי הוא בוחר . בוחר לייסר בהשכל כמשפט הבחירה שהיא שכלית (יעוין בה' לג' מזה) . ואינו אכזרי אין החסיד אכזר להרע לעצמו בסיגופים או לאחרים בעונשים קשים :

פרק יד אמנם האם יקרה הנה הוא טרם כלה לדבר בזה המאמר בדבר חוק ומשפט פועל צדק או בלי צדק וסביל צדק או בלי צדק בא לבאר בזה מה משפט הפועל בלי צדק

ופועל

זהו גלוי מאלה הנאמרים . הנה יהיה קצת דברים צדיקים מסודרים בדת כפי כל מעלה. הנה הדת לא תצוה שיהרוג אדם את עצמו. והנה הדברים אשר לא תצוה תמנע . עוד אמנם המזיק אשר לא כדת ולא למזיק אותו הוא עושה עול ברצון ר"ל שהוא יודע למי ולמה . ההורג עצמו ברצונו בעבור כעס . הנה הוא עושה אשר לא כדת הישרה אשר לא תצוה זה א"כ הוא עושה עול . אבל למי לו או לעיר . אמנם לעצמו לא כי הוא מרצונו יסבול ואין אחד שיסבול סבול עול ברצון . אבל הוא משחית בעיר וקצת קלון בא למשחית נפשו ועושה עול לעיר . עוד כפי אשר הוא עול עושה עול לבד ואינו רשע בכל זה . אינו עשות עול לעצמו כי זהו דבר אחר מהעול הדתי והוא בצד מה עול והוא רע כמו רך הלבב לא כאשר יהיה בו כל רשע . לכן לא יעשה לפי זה עול לעצמו . אמנם יהיה זה בנושא אחד חסרון ותוספת וזה בלתי אפשר אבל תמיד הוא מחויב להיות הצדק והעול ברבים : עוד הצדק הוא רצוני ובבחירה וראשון אשר הוא עלוב (נ"א עולב) והוא משיב גמול . לא יראה שהוא עושה עול . אמנם הוא לעצמו יהיו לו ב' הדברים יחד כי הוא סובל ועושה. עוד יהיה באמת רוצה לסבול . אמנם נביט בדברים הפרטיים אשר הם רשע אין אחד אשר יעשה עול עם עצמו כי לא ינאף איש את אשתו ולא יחפור כותל ביתו ולא יגנוב ממונו . אמנם בברור הוא מבואר כי לא יעשה האדם עול לעצמו לפי הגדר אשר נאמר כי א"א לסבול עול ברצון . אמנם גלוי הוא כי שניהם הם רעים סבול עון (נ"א עול) ועשות עול . כי זה אמנם יהיה לו פחות מן האמצעי ולזה יהיה לו יותר . כי האמצעי הוא כאשר חבריאות ברפואה וטוב הענין בהנהגת

וסובל אותו בעצמו כמו החובל בעצמו ואמר : האם יקרה הנה כמסתפק ושואל היתכן לפי הנימוס שיעשה אדם עול לעצמו זה גלוי היתר זה הספק מבואר ממה שקדם וזה כי הדת תעדר דברים צודקים בכל מדה ומעלה מן המעלות האנושיות ולא תצוה שיהרוג האדם את עצמו : אשר לא תצוה תמנע . ר"ל כל פעולה גרועה שהמנע עשותה הוא האיסור ולא באה בדת המצוה על עשותה . כאשר הדבר ההוא כמתכונתו בשכל והרי היא כאלו מצוה הדת בהמנע עשותה . ולזה תהיה הריגת האדם א"ע עול לפי הדת עם שלא בא הדת לצוות על ההריגה . עוד אמנם המזיק עוד יורה אשר הוא עול . להיות שכל מזיק לרעהו חנם . הנה הוא מזיק ברצון והוא עול . אשר כן ההורג את עצמו עושה ברצון לכן הוא עול : אבל למי . למי הוא עושה זה העול . לעצמו לא יתכן וזה כי מגדר העול הוא שיסבלהו המקבל בע"כ כמבואר בי"ב מזה . והנה הוא סובל הריגתו ברצונו . לכן יהיה זה העול לעירו . כי אנשי עירו ישיגו בושה וקלון על דבר הריגתו . כי יאמרו שנהרג שבל עול רב מהם עד שבחר מות מחיים בעבורם ואף כי יעשוק חקם בדבר העזר המריכי בנגדו נס לבלתי בו בהיות עוזר למו אחרי אשר בטחו בו ורש"ע פי' בענין אחר : עוד כפי עוד יורה שאיננו עושה עול לעצמו וזה כי כל עוש' עול הוא רשע ר"ל שהרשיע לעשות רע לאחרים וההורג א"ע לא הרע לאחרים לכן אם נאמר שהוא עושה עול עכ"פ הנה הוא מעוול לבד ולא רשע : אינו עשות עול הוא טעם למה שאמר שאיננו רשע בכל זה ר"ל שלא הרע לזולתו בהריגתו וגם לאלו יען כי אין עושה עול לעצמו בהיותו ברצונו כמו שקדם : כי זה דבר אחר : כי ההורג א"ע איננו מהעוול הדתי המריע לאחר משא"כ זה לכן איננו עול כ"א בצד מה : כמו רך הלבב ההורג את עצמו הוא כמו

רך הלבב יען רך לבבו מפחד סבול הרב העתיד לבוא וע"כ בחר במות פתאומי מסבול רע זמן מה ורכות הלבב הוא קצת רשע אך לא כלו : חסרון ותוספות . גדר העול הוא חסרון הטוב בסובל ויתרונו בעוש' העול ולכן יהי' כל עול ברבי' ר"ל בשניכ עכ"פ משא"כ בהורג א"ע תוספת הטוב וחסרונו הכ באחד ע"כ איננו כלול תחר גדר העול : עולב . הראשון הוא העולב והמכלים והול ר"ל העלוב משיב גמול לעולבו בצדק . ובהורג א"ע הם שניהם יחד ואין בו עונ מצד העלוב כי גמול הול משלם בצדק כאמור גם לו מצד העלוב בהיותו רוצה בסבל כאמור אחריו : בדברים הפרטיים . כלל העול מורכב מן ב' פרטיים עכ"פ והם העושה ב"ל והמקבל ב"ל כאמור והמעוול לעצמו הוא כלל ופרט כאחד משא"כ בזולתו כי אין אחד שיעשה עול עם עצמו : אמנם בבירור . אולם ברור הוא שהחובל בעצמו איננו עושה עול לעצמו וזה להיותו סובל הקבל' ברצון הפך הגדר הנאמר : וזה יור' כי איננו נחשב עול בעיניו על כן יעשהו : אמנם גלוי . אולם עם היות שאיננו עוש' עול לעצמו בהיות רוצה במעשהו . הנה עכ"ז הוא רע וזה כי המבואר שכל פעול' בעלת ב' קצוות ואמצעי . אין טוב מהם אלא אחד שהוא האמצעי ושני הקצוות הם רעים אשר כזה הוא פעולת העול שהסובל הוא קצה הפחות להיותו מקבל טוב פחות מהראוי לו והעושה הוא קצה היתרון להיותו לוקח טוב יותר מהראוי לו ושניהם רעים והאמצעי הלוקח מהטוב והרע כפי הראוי לו הוא לבדו טוב ומבואר א"כ שהחובל בעצמו עוש' רע עכ"פ לבני עירו כאמור בראש הפי' או לעצמו ג"כ : כאשר הבריאות . כמו שיהי' טוב הבריאות באמצעי בברפואות ר"ל תכלית הרפואה לחזק את החולה ולהעמידו בעמק שוה המזג ואמצעי בין ההפכים והנהגת אנשי הנבא בדרך האמצעי על הטוב שבענינים

אשר

בהנהגת הצבא . הרע משניהם הוא עשות עול . אמנם הוא ברשע וזה מגונה . והרשע הוא גמור בהחלט או קרוב לו . לא (נ"א לו) יהיה כל רצוני עם עול . אמנם סבול עול הוא בבלי רשע ובלי עול . הנה לפי זה סבול עול הוא פחות רע . אמנם לפי המקרה אינו נמנע היותו רע סבול עול . אבל המלאכה לא תביט אל זה . כמו במלאכת הרפואה יאמר כי כאב הצד הוא גדול מיגיעת (נ"א מנגיפת) הרגל . ואם לפעמים יהיה הפך לפי המקרה כי יקרה לאשר יגוף באבן רגלו שיפול ויקרה שיקחוהו אויביו וימות . כפי המשל והדמיון יהיה האדם צדיק לעצמו כי אם מהדברים אשר בו יהיה בלתי ישרים אינו בלי (נ"א כלו) צדק כי אם מושל ומנהיג . כי באלה הדברים יהיה רחוק חלק הנפש השכלי מחלק הבהמי אשר אליו יביטו ויראו שהוא בלתי צדק לעצמו . כי באלה יהיה לו סבול דבר בלתי אשר הם עצמו ובעבור תאותו והוא כמו אם יהיה כמצווה ומצוה זה לזה אשר יהיה הדבר צדק בהם . הנה נתבאר מהצדק ומשאר מדות המעלות כפי זה הענין :

נשלם חלק ראשון

אשר כן הוא ההנהג' היל לבא כחות הנפש להנהיג כל כח נפשי בעמק שזה הוא עמק הבריאות לעשות משפט צדק ולבלתי עשות עול עד שילק' באשר ויתר ומדרך האמצעי כפי ענין הכח ההוא : הרע משניהם . היותר רע מן עשות עול וסבול עול ששניהם רעים כאמור . הוא עשות עול להיותו ברשע ובגנות בפועל משא"כ הסובל שהוא בשב ואל תעש' : לו יהי' . כל הרצון שלו הוא עם עול משא"כ הסובל שהוא בלי רשע ועול לכן הסובל הוא פחות רע : אמנם לפי המקר' לפעמים יקר' שהסובל יהי' רע מאד כמו מי שים לאל ידו להלחם על נפשו והוא שומע חרפתו וחרפת עמו ומתעלל להלחם עם אויבו . וכיוצא בו שימשך לפעמים רעה גדול' מהסבל : אבל המלאכ' . אך מלאכת ההנהג' המדינית לא תביט לבאר תיקון אלה המקריים כי אין עסק' כי אם תיקון המעשים העלמיים והמאדיים : כי כאב הצד . כמו שהרופא ישים מגמת פניו להקדים רפואת החליים והמסוכני'. וחלי הצד הוא יותר מסוכן מנגיפת הרגל להיות זה בכלל הגוף וזה באיברים הקיצונים . אשר על כן אם יקר מקרהו שאחד האנשים יחלה חלי הצד ואחר יגוף באבן רגלו יקדים הרופא לרפאות את הנחלה חלי הצד להיותו יותר מסוכן . והנה יקרה לפעמים שהנוגף רגלו יפול וטרם יבוא הרופא להקימו יקחהו שונאו וימות בידו . ועכ"ז אין הרופא משגיח על המקרה כ"א יקדים הדבר המאדי וכן הדבר במלאכת רפואת הנפש : כפי המשל והדמיון . כפי המשל בהנהג' המדינית האמור' שהיא מתנהגת ע"י שופטים מיישרי הדרך לפני העם . כן אדם צדיק מושל לעצמו ר"ל שהכח השכלי אשר בנפש מושל בכל כחות הנפש ומנהלם בשכל בדרך ישר לא יכשלו בו : כ"א מהדברים . לפעולות האדם בדבר היושר אין כל כחות נפשו צודקים גם כ"א הכח השכלי לבד . כי הוא צדיק מושל בירא[ת] אלהים לשפוט מישרים על כל מעשה אשר יעשו : יהי' רחוק . בשפיטת הדברים הישרים האמורים יש הבדל רחוק בין הכח השכלי לכח המתאו' שהוא עלם מעלתי הבהמ' : אשר אליו . כל כחות הגוף יביטו ויראו לעשות חפץ המתאו' אשר אין צדק ואין יושר בעלם מעלמו : כי באל' . יען כי בפעולות כמו אלה האמורות המתואריס ביושר ובלי יושר יש מניאות לסבול ב"ל אשר אינני עלמות לנפש כ"א כאשר יקר מקרהו להיות נשמע למתאו' : והוא . ר"ל הכח השכלי הוא כנגיד ומלו' לכחות בל ילכדו בפיתוי המתאו' . ומלווי' זה לזה . כם אחד ילוה את רעהו . ד"מ השכל מלווה את הבחירה והבחירה תלוה להכח המתעורר להעיר את האברים לפעול כרלונו : ויעוין מש"כ בס' המדות שלנו (בא' לשלישי ממנו) :

ומן מולא הדברים תשכיל ותדע שהאבד עלמו לדעת עושה עול בהיותו ממרה פי השכל ונשמע למתאוה . והספקות שהעיר החכם להגיד למאבד א"ע ישרו . אפס ומקום להמה כי מה שנעזר שהלדק והעול מחויב היותם תמיד ברבים ר"ל עושה ומקבל משא"כ בהורג א"ע . הנה כפי המבואר גם בזה הם שנים המתאוה והמתעורר המה העושים העול . והשכל ושאר כחות הנפש המה הסובלי' . ומה שנעזר מה ומי סובל ברלון . הנה נתחלף לו ההסכמ' על המעשה אשר הוא בטרם העשותו עם הסבל אשר הוא בעת העשותו . וזה כי עם היותו מסכי' על דבר ההריגה בראשית ההריגה טרם ירגיש הכאב · הנה בשעת מעשה שהיא עת הסבל בהיותו כואב יתנחם . כאשר שמענו גם ראינו רבים שהסכימו לחבול בעלמם במיתה הדרגיית . ואחר שהתחילו לפגוע בעלמם משכו את ידם ונמנעו ולא רלו לסבול כמו שהסכימו בטרם הרגישם הכאב . ומהם כלמוד להמתיתי' א"ע במיתה חטופה ופתאומית שאיכם סובלים ברלון בשעת מעשה · ולו יכלו למשוך את ידם אחרי החילם לעשות היו נמנעים . אבל בפתע פתאום יאבדו בע"כ על הסבל ברלון ההסכמה שקדמה על

השרגש ואל השכל . לכן שטיבו חז"ל אשר דברו לאמר שהמאבד עלמו לדעת עושה עול ולא יכופר לו מותו . כי המורה את רוח השכל לבלתי בחור בחיים שהוא הטוב המועיל לזמן הרבה · ונשמע למתאוה אשר השיתו לבחור בטוב הערב לשעתו ולדחות נזק קל בהשגת נזק גדול . ומי חכם ישמור נפשו בגופו עד בוא אשר נתנה ויקחה ממנה . ובזה אשים קינלי למלין יתברך המוכן לאדם דעת אשר עד כה עזרני להשלים ביאור חלי ספר המדות המכונה עי"טיקא פה ברלין בשנת ה' אלפים יום ה' ה' אלול תקמ"ט לב"ע בכ"י . ונגמר בדפוס יום ד' כ"ד אב תק"ן . בן כ"ח שנה אנכי היום . והאלהים אשר החייני ועזרני עד כה הוא יחייני ויעזרני להחל ולכלות שאר ספרים . ותהי זה שלו לכל משכילי העם מאת הדובר שלו' לכל עמו : הלעיר יצחק לבית לוי איש שטנאב גר ותושב פה ק"ק ברלין קרית מלך רב :

נשלם החלק הראשון

חלק שני

מן

ספר המדות

לאריסטוטלים

הכולל חמשה ספרים האחרונים

ללמוד לאדם דעת מהלכי השלימות עד יבוא אל מהלכי ההצלחה ואל נחלת האושר אשר לו פי שנים בכח השכלי מעשי ועיוני :

יורה חטאים בדרך איככה ישימו את השכל מעצור לרוסן המתאוה להוסיפו לככח לשפוט מישרים בין אנשי חיל צבא הנפש וכל כחותיה כי לו יאתה המלוכה כי הוא ראשית אונה. ידרך ענוים במשפט לדעת במה יזכה נער את ארחו לשמור דרך ה' בל ילך נתעה ושובב בדרך לבו ·

יעיר ויעורר את האהבה בנפש השלם באדם לדבקה בה' לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו חסדו ואמתו איך יסד בחכמה כל נוצר וחי בו לעולם חי התבוננות כמלאכי אלהים :

מפורש ושום שכל על יד ר' איצק סטנאב ·

לעמבערג.

בדפוס ה"ה מו"ה אורי זאב וואלף סאלאט נ"י .

Sefer Hamidos.

Lemberg Druck nnd Verlag des U. W. Salat. 1867 :

הקדמה

ועתה אתה המעיין ברוך ה׳ אחרי אשר חננך אלהים לבוא עד כה בעיון המחברת הראשונה הכוללת ה׳ מאמרים בין תבין את אשר לפניך במחברת הכוללת חמשת המאמרים האחרונים כי תכלית החוקר במחברת זו השנית להגיד לאדם אשרו ילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו איככה ישיגנו וחי בו חיי אושר והצלחה נצחית · ואומר כי האושר פי שנים לו בכח השכלי שהוא זה מותר השלם באדם מן הבהמי **א** אושר השכל המעשי בו יחיי המאושר חיים חמריים ערבים. **ב** אושר השכל העיוני אשר בו יחיי המאושר חיים רוחנים שהם חיי ההתבוננות ודעת את ה׳ ע״פ פעלו · וזה האושר הב׳ הוא התכלית יען בו יפיק רצון ואהבה מה׳ וזה בעבור שמץ דבר הדמיון השכלי אשר בינו ית׳ ובין המשכיל שהוא סבת האהבה כמבואר (בג׳ לשמיני ובי״ג לעשירי מזה) והם עצם היראה והחכמה אשר לא יכונו בלתי אם יחד כמ״ד אם אין יראה אין חכמה וכו׳ · והאושר הא׳ שהוא המעשי בו ישתמש האדם להשיג צרכי גויתו על הטוב שבעניניו האפשריים בבחירה כפי העצה והתבונה ונקרא בשם תורת האדם וחכמתו. והעיוני ישמש בו לדעת האמת והשקר בענינים ההכרחיים המיוסדים במציאות אשר אין עצה ואין תבונה ביד האדם לעשות בו כרצונו כי כן יסד ה׳ בעולמו ולכן יכונה בשם תורת ה׳ · ובזה תבין למה באה מלת אשרי בכ״מ בלשון רבים · וזה כי האושר לו שם בשנים מעשי ועיונו כאמור וז״א כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. ומהמבואר כי המעשי המשמש לתיקון המדות בגבורה ועושר יכון ר״ל בכבישת היצר ובהסתפקות ואתי׳ כב״ז האומר אי זה חכם הלומד מכ״א וכו׳ ר״ל איזהו חכם בשכל המעשי הוא הלומד מדות ישרות מכ״א (אך בשכל העיוני יאמר גדר החכם הרואה מה הנולד ר״ל הרואה בעין לבו התולדה המתחייבת בהכרח מז ההיקש או המסובב הנולד בהכרח מן הסבה) · ומהמבואר כי המעשי הוא כדמות הצעה לעיוני שהוא התכלית והעיקר וידוע שאין ההצעה שווה בערך תתכלית א״כ בעיוני לבד יצדק האדם ויהלל ככתוב לפי שכלו יהולל איש. וזה שאה״כ אל יתהלל חכם בחכמתו וגו׳ (ירמי׳ ט׳) מדאמר בחכמתו בואו הכינוי ש״מ במעשי ידבר המשמש לצרכי האדם ואתי׳ כב״ז שהחכמה והגבורה והעושר שלשתם הם הצעה לעיוני שהוא התכלית ובו ראוי להתהלל ככתוב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ר״ל בחלק העיוני שהוא הדעת אותי ע״פ פעלי ולקראני בשם על פעולותי ככתוב הודו לה׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו · התהללו בשם קדשו · אשרי האיש ישלח ידו אל זאושר ולקח ממנו ואכל וחי לעולם חיים עריבים ונעימים לא יראה שחת לנצח:

אחינו שלומי אמוני בית ישראל ידוע אמרם ז״ל שהמדם הוא עולם קטן · וה״ז בא ללמד ונמצא למד שכמו שבקומת האדם איברים שונים הוכנו למלאכות שונות השכל להשכיל והפה לדבר ולאכל העינים לראות והאזנים לשמוע הידים לעשות מלאכה הקיבה לטחון המזון ולחלקו לכל האיברים · כ״א יכסוף למלאכתו אשר הוא עושה לעזור בו לכל הגוף לא ישנה את תפקידו ונזונים מהשותפות · ככה בקומת הגדול באדם אנשים שונים קצתם הוכנו בטבעם להיות עזר לעם במלאכתם וקצתם להיות עזר לעם בדעת חוברי חבורים · ובכל אחד יסד הש״י התשוקה להוציא לפעול מעשהו אשר הוכן עליו בטבעו ע״כ היתה התשוקה לעד על ההכנה הטבעית. וראוי לפ״ז להיות ב״א מתפרנסים זמ״ז בשוה · והנה אני הגבר זו מלאכתי מלאכת שמים שמץ דבר בנותי בספרים וידעתי כי רוב המוגינו עוצמים עיניהם מהביט בספרים לא יחפצו בתבונה ע״כ קדמתי לאסוף חתימת ידי נדיבי העם להיות מן המסעים לדבר מצוה · והנה קצתם מושכים את ידיהם אחר שנמנו לכן אני מפיל את תחינתי מוצא שפתותיכם תשמרו ואל תביאו באלה ובמי שפרע נפשכם כי אליכם נשאתי את נפשי אף כי תלוי בי טפלי ואני זקנתי ושבתי ולא אוכל עוד לצאת ולבא במו״מ · גם מדאגה מדבר קצת הכילים הכוסים קלון כילותם לאמר אין לנו עסק בספרים חדשים מקרוב באו מי יתן וללמיד בספרים הישנים והמה רואים בל ידעו הבין אמרם ז״ל יש קנקן חדש מלא ישן וכו׳ ואף גם הישינים חדשים היו לשעתם והחדשים ישנים יהיו לימים הבאים. וקצת כילים כאלו יחמדו לקנות בזול ממגנבי דברים ולאדם שלא עמל בו ולא חברו יתנו חלקי · לכן פתחתי פתוחי חותם שמי על השער לידע ולהודיע את הקונים הנגשים לקנות ספר בלתי חתימתי גנוב הוא · ואשר ידבנו לקנות מידי צדקה תחשב לו והיה מעשה הצדקה שלום לו ולזרעו עד עולם:

פרק ראשון

פרק א אמנם יען אשר בתחלה חשבנו לומר כי ראוי הוא לבחור האמצעי לא ההעדפה ולא החסרון . והאמצעי הוא כמו שיורה הדעת נחלק זה בכל הדברים הנאמרים במעלות ובשאר הדברים יש אות אשר אליו יכוין אשר לו שכל ישר ישכיל ויגיע וידע איזה הגבול בין החצאים אשר מהם נאמר כי הוא אמצעי מההעדפה והחסרון . אשר הוא כפי הדעת הישר . אמנם זהו אומר אמת אבל אינו מפורסם כי אמנם כל המקומות אשר שם לימוד הידיעה . יהיה זה נאמר באמת כי אין ראוי לעמול לא פחות ולא יותר ולא יותר ולא לבחור כ"א האמצעי כפי הדעת הישר . אמנם מי שהיה לו זה לבדו . באמת לא ידע דבר יותר כי אם ישאל שואל איך ראוי לעשות לרפאות הגוף . ואם משיב מה שתצוה מלאכת הרפואה ואשר לו זאת המלאכה . ובעבור זה ראוי אשר אצל קניני הנפש שלא יהיה דבר אמת זה המאמר אבל שיהיה מבואר מהו הדעת הישר ואי זה הגבול . כבר חלקנו מעלת הנפש ואמרנו כי מהם מהמדות ומהם מהשכליות : וכבר עברנו ממעלות המדות . אמנם מהנשארות תחלה ראוי לדבר בנפש ונאמר כן הנה בראשונה כבר נאמר כי שנים הם חלקי הנפש : שכלי ובלתי שכלי . עתה נאמר מהשכלי לפי זה הענין . ונניח שנים אשר להם שכל . אחד אשר בו נעיין הדברים אשר לא צאים (נ"א אשר לנמצאים) אשר התחלתם לא יהיה מהם הכרחיים כפי ההזדמן. ואחד אשר בו כעיין הדברים אשר להווים מן האפשריים כפי ההזדמן . אמנם לדברים המתהלפים בסוג . גם הלקי הנפש יהיו מתחלקים בסוג . ואלה ב' דברים מסוגים מתחלפים גם הלקי הנפש יהיו כן . ואם הדבר הוא כפי קצת דהדמות וסגולה ודברים הנכרים

פרק א אמנם יען . אחר שביאר במה שקדם היושר במדות והצדק במשפט נשאר א"כ עליו לבאר בזה ענין האמת והשקר אשר בחלק השכלי מהנפש ואמר : יען . בהיות שבמאמרים הקודמים ביארנו שהמעלה ביושר המדות ובמשפט צדק הוא התנהג בדרך האמצעי בין ב' קצות היתרון והחסרון : כמו שיורה הדעת . ר"ל שהאמצעי בכל מדה ומשפט משוער בשכל לא האמצעי הכמותי והמספרי כמבואר (ב"ה לשני מזה) : אשר מהם נאמר . אשר לפי זה נאמר דרך כלל כי המעלה בכל מדה ומשפט הוא האמצעי בין קצות המשוער כפי השכל הישר : אומר אמת . אולם האומר דרך כלל האמור הוא אומר אמת . אך אין מאמרו זה מפורסם ר"ל איננו מבואר בפרט לאמר עד פה תבוא בזאת המדה ועד פה תעמול בזה הצדק כי הוא זה האמצעי וזה הדרך הישר לכו בו . כי מטבע ידיעת הכלל שלא תבאר באר היטיב ידיעת הפרטים אבל מכלל שהוא צריך לפרט : כי אם ישאל . כי הוא זה דומה למי ששואל על איזה חולה פרטי איך נרפאהו · והשיב המשיב דרך כלל שיותנו לו סמים כאשר תאמר מלאכת הרפואה : ואשר לו . ר"ל ע"י רופא מומח' . היה זו התשובה הכללית לא תועיל לזה החולה הפרטי על כל פנים עד שיפרט המשיב לאמר בזאת הסמים הפרטיים ירפא . ובפנים הסר נשוא המאמר : ובעבור זה ראוי . לכן מבואר מזה שהגדר הכללי של האמצעי אבל קניני מדות הנפש איננו אמת גמור עכ"פ עד שיבאר דרך פרט מה תאמר הדעת הישרה באמצעי הפרטי בכל מדה ומדה . ואיזה הגבול בין היתרון והחסרון אשר אצלו נעמוד . ובזה ישים קיצי למלין המדברים מענין אמצעי המדות ומתחיל לבאר חלקי

הנפש וכחותיה עד יבוא ויורה לצדק המדות הנשארות כמו האהבה והרצון אשר ידובר גם במאמרים הבאים : וכבר עברנו . במאמרים הקודמים : ואמרנו . (בראשון לשני) ושם נאמר שפעולות הנפש נחלקת לב' חלקים והם פעולות המדות והשכליות : וכבר התבאר במה שקדם מעלת המדות . וראוי א"כ עתה לדבר במעלות החלק השכלי מהנפש : ונניח שנים · נניח הנחה הראשונה שני הכחות אשר לשכל · אחד אשר בו נעיין . הכח האחד מהשכל הוא אשר בכחו נשכיל המשיגים אשר לנמצאים שהתחלת מציאותם אינם מוכרחים להיות במציאות כפי המקרה וההזדמן לפועל כפינו . אבל שבותיהם הם הטבע המיוסד במציאות כמו הכח השכלי אשר בו נשיג אם הארץ שטוחה או כדורית . וזה הכח נקרא השכל העיוני : אשר להווים מן האפשריים . והכח השכלי השני הוא אשר בו נשכיל הדברים האפשריים להיעשות על ידינו כמו איך נבנה בתים ואיך נפעול כל מלאכת חרש וחושב . וזה הכח נקרא השכל המעשי : אמנם לדברים המתחלפים . אולם כבר התבאר שכל הנמצאים שהם שונים זה מזה בסוג במציאות . תהיה השגתם בנפש ג"כ מחלקים שונים . כמו מושגי הראות ומושגי השמע שהם מתחלפי הסוג במציאות ומתחלפי חלקי הנפש בהשגה : ואלה ב' דברים . ר"ל השכליים העיוניים והשכליים המעשיים הם ב' סוגים שונים . העיונים הם טבעיים והמעשיים הם מלאכותיים : כפי קצת התדמות ואף כי ידמו קצת המתחלפים כמו שידמו העיוני והמעשי בהיות שניהם ענין שכלי . מ"מ בהיותם נכרים שהם מתחלפי הסוג במציאות לכן יהיו כמו כן מתחלפי ההשגה בחלקי

נפש

נפש , והוא הדבר שנראה קנת בני אדם יהי' להם יד רמה בשכל העיוני ובמעשי לא ידעו כלום . וקצתם הפך זה כמו מנהיגי המדינות ורבים ממושלי ארץ . כי הכל הולך אחר החלק הגובר בנפש כל אדם ואדם . כי כמו הראות והשמע שהם מוחשים שונים יש שיגבר בראות ויש בשמע וכן הענין בכחות הרעיון והמחשבה אשר בנפש . ואף כי חלקי הנפש מתאחדי' יחד : האחד הוא יודע . אשר לו חלק בשכל הרעיוני יקרא יודע . ר"ל יודע סבות הנמצאים הטבעיים ואשר לו חלק במעשי יקרא מדבר . מטעם דיבור והתיעץ איש עם רעהו איך יוציא לפועל מעשהו על הטוב שבעניניו . ומטעם זה נקרא האדם בשם חי מדבר יען כל איש האדם יש לו חלק בשכל המעשי למלוא טרף חקו ובו ידבר עם רעהו ויתיעץ על מעשהו כאמור משא"כ העיוני שאיננו לכל איש האדם אף כי איננו מוכרח לכל : אין אחד לוקח . אין שום אדם לוקח עצה איךנעשה הדברי' הטבעיים יען כי גדר העצה הוא איך לעשות הדברים האפשריי' להיעשות באופנים שונים משא"כ הטבעיים שהם מוכרחים להיות כהויתם אין אדם יכול לשנות בהם : א"כ ראוי לקחת . כמו שמעלת המדות הוא קחת הקנין האמצעי שהוא הנבחר כן הדין במעלות השכל : ג' דברים שליטים . פועל השכלי לא ישלם כ"א בג' דברים שהם החוש וכו' . כי כאשר ירגיש האדם איזה מוחש . ישפוט בשכל אם הוא טוב או רע . ואחר יסכים ברצון אם להדבק בו או לברוח ממנו : איננו התחלת הפועל . איננו סבת ההשכלה ואף כי יש לו ראשית וקדימה זמנית אל ההשכלה מ"מ אין לו קדימה סביית המחייבת מציאות הפעולה לעולם כמו השמש לאור : וזה גלוי . והנגד שהחוש איננו סבת ההשכלה כי לא ימצא השכל לבהמות : אשר בשכל . פעל חלק השכלי הוא המשפט על המורגש אם הוא ראוי ומחויב לפי ערכו המועיל . לידבק בו . או לשלול ולברוח ממנו בעבור רעתו : וזה ברצון . אולם פעל הרצון הוא ההסכמה על הדביקות . או על הבריחה : וע"כ יען כי מעלת המדות

הנכרים מותחלפים בסוג . גם כן חלקי הנפש אשר בהם יוכרו . אמנם יאמר כי מחלקי הנפש האחד הוא יודע והאחר אמנם מדבר כי קחת עצה ודיבור הוא דבר אחד . אמנם אין אחד לוקח מהדברים אשר לא יזדמן היותם בענין אחר . לכן המדבר הוא חלק האחד מהנפש השכלית . א"כ ראוי לקחת משניהם הקנין הנבחר כי זהו מעלת שניהם והמעלה היא מיוחדת לפעל . אמנם בנפש הם ג' דברים שליטים על הפועל והאמת . החוש והשכל והרצון . ומאלה החוש איננו התחלת הפועל . וזה גלוי כי הבהמות יש להם החוש אבל לא ישתתפו בפעל . אמנם אשר בשכל הוא חיוב ושלילה . וזה ברצון דביקות ובריחה . וע"כ יען כי מעלת המדות הוא קנין נבחר . והבחירה אמנם היא רצון באה בעצה ראוי בעבור זה להיות השכל אמיתי והרצון ישר . ואם (ג"ח וא"כ) הבחיר' היא טובה ואחת (ג"ח ואמת) . כי הדבר אשר יאמר בשכל הוא הדבר עצמו אשר ידבק בו הרצון יהיה השכל והאמת במעשה. אמנם הטוב והרע אשר לשכל העיוני ולא למעשה הוא האמת והשקר . כי אמנם הם בכל דבר שכלי . פועל המעשי אמנם . השכל האמת המתחבר עם הרצון הישר . הנה לפי זה הבחירה היא התחלת המעשה. וזהו סבה פועלת אבל לא תכליתית . כי אמנם התחלת הבחירה הם רצון והשכל אשר הם

יבאר טוב מעלת השכל המעשי שהוא עוזר לאדם על פי מדותיו וזה להיות שהמדות הם קניני הנפש בבחירה והבחירה בעלת שכלית תכון כמו שהתבאר (מן ה' עד י' לשלישי מזה) לכן תהי' מעלת המדות נקנית בשכל המעשי כאמור : היא טובה ואמת . האמת שבשכל המעשי קשור בתלת קשרי דמהימנותא ר"ל מוסכמות בהסכמ' משולש' א' השכל מסכים עליו שהוא טוב המועיל . ב' המציאות מסכים עם השכל ר"ל כן הוא באמת טוב במציאות . ג' הרצון מסכים עמהם להדבק בו : ולפי' הנ"י הישנ' היא טובה ואחת ר"ל שהבחיר' הוא אחת עם הרצון כאמור וכמבואר (בשביעי לשלישי מזה הש') . וב' הפי' עולים בקנה אחד : אמנם הטוב והרע אשר לשכל העיוני . יעיר על הבדל אחד שבין השכל המעשי לעיוני . והוא שהמעשי עיקרו להבדיל בין טוב לרע . והאמת והשקר יבחן בו בערך הטוב והרע כמו שהקדמנו. אך העיוני עיקרו להבחין בין האמת והשקר והטוב והרע יבחן בעיוני בערך האמת והשקר כי האמת טוב ואהוב לשכל והשקר רע ושנוא . והוא ג"כ מוסכם בתלת קשרי דמהימנותא . שהם הדיבור והלב והמציאות . כמו שכבר ביארנו זה (יעוין שפת אמת בהערה לשורש שוא) : הם בכל דבר שכלי . כל דבר מושכל יתואר אם באמת ואם בשקר . וראוי שתדע כי השכל המעשי נבדל מהעיוני בג' הבדלים א' כל מושכלותיו בדברים האפשריים להיעשות ע"י אדם . משא"כ העיוני שכל מושכלותיו בדברים טבעיים מוכרחים בפעולת בוראם ית' . ב' המעשי יש ממשל' לעצה ורצון ובחירה עליו לידבק בו או להתרחק ממנו . ג' יש ספק וכח ביד האדם לפעול אותו מה שאין כל זה בעיוני : פועל המעשי . פעולת השכל המעשי תושלם בהתחבר השכל האמיתי (ר"ל המשכיל טוב המועיל באמת) עם הרצון להידבק ביושר אשר השכיל השכל : וזהו סבה פועלת . השכל המעשי האמור בו יתיעץ הפועל איך יפעול פעולתו באופן יושג ע"י תכלית המבוקש . ואין העצה על התכלית בעצמו

אם

אם יושג או לא יושג כי אם על אשר בעבור התכלית (כמבואר בשביעי לשלישי מזה) . לכן יהיה השכל סבה פועלת לא תכליתית כאמור . והרש"ט ביאר באופן אחר שלא כדת : בכל שכל ומדע . ר"ל אפס מקום לבחירה בשכל העיוני כמו שקדם : בבלי מדה וקנין . כל דבר שהבחירה תבחר ותקרב לא יתכן מבלתי היותו מדה נפשית או קנין נוסף מה : כי המעש' הטוב . ר"ל אם שיעש' מעש' להדבק בטוב או הפך זה שיתרחק מהרע וישיג הטוב בהפכו בהעדר המעש' בעצם . לא יהי' כל זה בלי השכל ובהתיעץ בעצ' נאות' . לכן יהי' השכל המעשי סבה אל העשיה ובעבורו יקרא שכל מעשי : לא יצוה הדבר . אולם בעבור שהשכל המעשי לא יצוה על השגת התכלית כי הוא זה הנכסף בתאו' בלי השכל ד"מ לא ישכיל שום אדם אם יאכל לשובע נפשו כי הוא זה הנכסף בטבעו . אבל ישכיל איך ישיג המאכל ומה זה טוב ובריא לנפשו לאכל (כמבואר בשביעי לשלישי מזה) . וכל זה הוא בעבור השגת תכלית המאכל . לכן הוא סבה פועלת כאמור אחריו : בעבור הפועל . בעבור הפעול' התכליתית . על זה יצוה השכל איך תושג וב' האופן נוספת בשיבוש : כי בעבור זה . בעבור השגת תכלית הפועל יפעל כל פעולותיו הקודמים לו : ולא תכלית על השלוח . לא ישכיל אם ראוי להשיג איזה תכלית בכלל . כי הנה נכספים בטבע כאמור : כ"א לדבר מהו . כי אם לדבר ולאיזה פעל המביא לידי תכלית : ולא לעשיה . גם אין השכל משכיל אם יעש' איז' מעש' להשגת התכלית כי הוא זה הנכסף בטבע כל : כי המעש' הטוב . כי עצם המעשה להשיג טוב התכלית על ידו הוא אמנם בטבע הרצון ר"ל בטבע התאו' והכוסף כמו שקדם : ובעבור זה . ובעבור שהבחיר' הווה בשכל המתחבר עם הרצון . לכן זה שמה הניאות לה . רצון שכלי או שכל רצוני : והתחלת זה . וסבת הבחיר' בעלה שכלית הוא האדם המושל ברוחו לבלתי ימשך אחר

הם סבת הדבר . וע"כ לא תהיה הבחירה בכל שכל ומדע . ולא תהיה הבחירה בבלי מדה וקנין . כי המעשה הטוב והפכו במעשה לא יהיה בבלי שכל ומדה (נ"א ומדע) . אמנם השכל לא יצוה הדבר . כי אם הדבר אשר בעבורו והפועל כי הוא אמנם ישתרר על הפעולות . כי בעבור זה יפעל כל פעל ולא תכלית על השלוח . כ"א לדבר מהו ולאיזה פעל . ולא לעשיה . כי המעשה הטוב הוא התכלית . אמנם הרצון כן יהיה. ובעבור זה הבחירה הוא או שכל רצוני או רצון שכלי . והתחלת זה הוא האדם . אמנם לא יהיה דבר נבחר הרבה (נ"א הדבר) העשוי בעבורם . כי אין אחד שיבחר אשר תלכד עיר אל יון בעבר . ולא יקח עצה היועץ על דבר העשוי כי אם על העתיד והוא אפשרי כי הדבר העשוי אינו אפשרי שלא יהיה עשוי . ולזה הוא ישר דבר אגאטון כי מהאל ית' נעדר דבר אחד לבד עשות בלתי נבראים הדברים אשר הם כבר עשוים . הנה פועל האמת הוא משני חלקים פרטיים אשר בשכל. ולכן אלה הקנינים הם מעלות לשני אלו החלקים אשר לשכל אשר לפי האמת יאמר האמת :

פרק ב

יען אשר התחלנו מהם למעלה עוד נשוב נדבר מהם . הנה הדברים אשר תאמר הנפש בהם אמת בחיוב ושלילה. הנה הם חמשה במספר והם אלה. מלאכה ، דעת . תבונה . חכמה . שכל . אמנם למחשבה ולסברא יקרה לומר שקר .

הדעת

התאוו' העוורית . שהוא הרצון בשלוח כמו הרצון הבהמי שהוא בלי הסכמ' שכלית . כ"א שוקל בפלס השכל מעשהו הטוב לו באמת ובצדק . ויעוין מ"ש בסוף ה' לשלישי מזה : הדבר העשוי . אחר שהבחיר' היא בדברים האפשריים ומה שכבר נעש' איננו אפשרי עוד לכן אין בו משפט הבחירה כאמור : עשות בלתי נבראים . כי לנמנע טבע קיים אין יכולת לאל לשנותו כי היו ולא היו סתירה בדיבור . אף כי יוכל להשמידם ולכלותם כליון גמור עד שיהיו כלא היו אך לא יתכן עשותם לא היו מעם : משני חלקים פרטיים . שהם המעשי והעיוני ששניהם יתוארו באמת הא' כי אורחי' והא' כי אורחי' הלך השוה גם שההסכמ' תבריח גם בתלת קשרי דמהימנותא . המשכיל העיוני דובר אמת בפה ובלבבו כפי מה שהוא במציאות : והמשכיל המעשי בוחר בטוב המועיל כפי אשר השכיל אשר כן הוא במציאות . וז"א אשר לפי האמת יאמר האמת . ומן מולא הדברים תשכיל ותדע כי טוב פתר הרב המור' בשני לראשון כתוב והייתם כאלהים יודעי טוב ורע . ומזה לקחו . יעוין שם והבן :

פרק ב

יען להיות שהתחלנו בפ' הקודם לדבר ממעלות הכחות השכליות. לכן נשוב בזה לבאר כפי מחלקותיהם : הנה הדברים . הנה בפ' הקודם הציב גבולות מספר חלקי השכל למספר שנים : מעשי ועיוני . וזה אמנם בבחינת התארים הכוללים שנים שהם לארבע'. שהעיוני יתואר באמת ושקר והמעשי בטוב ורע . אף כי הטו"ר יתואר ג"כ באמת ושקר רק שאיננו בהחלט כמו שכתבנו בפ' הקודם . אולם בזה הפ' יציב גבולות השכל למספר חמש' . וזה בבחינת האמת מוחלט או בלתי מוחלט הנאמר בחיוב ושליל' כמבואר בקודם : אמנם למחשבה . אולם לא חשבנו לחשוב המחשב' והסברא העולים על הרעיון בראשית העיון בלי מחקר שכלי . יען היות זה החלק רב השקר . לכן הוא נגרע מערכו להיות נמנה בכלל

חלקי

הדעת אמנם הוא גלוי מזה אם הוא ראוי לאמת ולא לרדוף אחר הדמיונות . כי אמנם כלנו נחשוב בדבר אשר נדעהו כי לא יקרה היותו בענין אחר . אמנם הדברים אשר כפי ההזדמן אפשר היותם בענין אחר . והדברים העשוים חוץ למראה הם נסתרים אם לא . ואם הידוע הוא הכרחי א"כ הוא נצחי · ולכן בהכרח כל ההווים בהחלט בהכרח הם נצחיים . ואם אינם (נ"א והם אמנם) בלתי הווים ובלתי נפסדים . עוד לזה כי כל דעת הוא אפשר ללמד כי כל ידוע מתלמד . אמנם כל לימוד הוא מהדברים תקדם להם הידיעה כמו שאמרנו בס' המופת . הלימוד הוא על ב' דרכים . אחד מהחיפוש והשני מההיקש . החיפוש הוא הכרת התחלת הדבר הכולל. אמנם ההיקש הוא מהדברי' הכוללי' . א"כ יהיו שם התחלות ראשונות אשר מהם ההיקש . אשר (נ"א אין) להם היקש כי אם חיפוש . א"כ הדעת הוא קנין מופתי עם התנאים האחרים אשר ביארנו בס' המופת . ואמנם כאשר בשום צד נאמין דברים או נכירם ויהיו הם התחלת הדברים ידועים . ואם אמנם הם בלתי ידועים יותר מהתולדה. יהיה לו הדעת במקרה . הנה אמנם מהדעת מבואר כפי זה הענין . אמנם הדברים אשר יקרה להם להיות בענין אחר . מהם מעשי מהם פעלי כי דבר אחר הוא פועל ממעשה . אמנם נכיר ההפרש אשר ביניהם מהדברים החיצוניים

חלקי הנפש אשר יתנו האמת : הדעת אמנם . יבאר מהות הדעת וביאור חלק המלאכה עולה עמה : ואומר גלוי ומבואר שהדעת יתן האמת לבעל־יו יותר מהמחשבות הדמיוניות : כי אמנם כלנו . וזה להיות גדר הדעת ומהותו ידיעת הדברים הטבעיים המוכרחים להיות בטבעם כפי מה שהם במציאות . ואח"כ הדברים שמציאותם כפי ההזדמן ר"ל שנעשו במלאכה כפי המקרה והזדמן ברצון הפועל שיתכן שימצאו באופן אחר לכן אין דעת מציאותו מוכרח היותו אמת במוחלט : חוץ למראה . לכן כל הדברים העשוים במלאכ' אם אינם למראה עין הם אפשרי הידיעה בהיות כי נסתרו מעין ולא נודע אם הם נמצאים או לא : ואם הידוע מוכרח להיות נודע באמת ר"ל מוכרח להמצא כפי מה שיחשוב בו היודע בעבר ובעתיד ובהוה . לכן יחוי' היותו נצחי במציאותו: ולכן בהכרח . ובהיות שכל הנמצאים הטבעיים הם המה מוכרחי הידיעה בדעת יודעיהם · לכן יחויב היותם נצחיים במציאותם : ואם אינם . ואף כי אין מהם בלתי ההווים ונפסדים ר"ל עם היות שהם הווים ונפסדים באישים . הנה הם נצחיים במיניהם והכללים שמורים לעולם · והר"בע הגיה והם אמנם ואין צורך כי ביאור אחד להם : עוד לזה . עוד יבאר גדר הדעת ומהותה . והוא שהוא אפשר ללמד לזולתו כמשפט כל ידוע שהוא מתלמד מהמלמד להלומד : תקדם להם הידיעה . גם זה לגדר הדעת יחשב . ובזה טעו רבים וכן פלוניים אשר הקשו עצמם לדעת אם אמת הדבר שכל ידיעה תקדם לה ידיעה א"כ תלכנה הידיעות לבלי תכלית ולא יתכן להמצא הידיעה הראשונה שאין לפני' ידיעה · מה שאין זה ביכולת האדם להשיג מושגות בב"ת . ולפ"ז לא יתכן שתהי' לאדם ידיעה בכל מה שהוא ענין שקר וכזב כי כל אדם יש לו ידיעות רבות (יעוין עיקרים בי"ו לראשון) והוא טעות מוחלט להעיר הלימוד בידיעה . וזה כי לא אמר החכם שכל ידיעה תקדם לה ידיעה כ"א כל לימוד תקדם לו ידיעה . ואין כל ידיע' לימוד . והנה התחלות הידיעות המה החושים אשר הרגשתם תקרא ידיעה ככתוב והאדם ידע את חוה . ואלה הידיעות ר"ל המורגשים יולידו הלימודים החיפושים כאמרנו כל אדם צוחק . עם כי לא ראינו זה בכל אישי האדם אשר אתנו בעולם אחד ואף כי אשר קדמו לנו או הבאים אל אחרינו עד שנגזור אומר על כל האדם שהם צוחקים אבל גזרנו זה בחיפוש מאשר ראינו . במה מצינו . כלומר מה מצינו אלו שראינו שצוחקים . אף כלם כן . ואלה הלימודים החיפושיים הם התחלות ההיקשים כאמרנו כל אדם צוחק וכל צוחק מרגיש . ותהי' התולדה א"כ כל אדם מרגיש ונקרא זה ההיקש בשם מופת והוא גדר הדעת : עם התנאים האחרים . כמו איך יעשו תמונת ההיקשים עד שיולדו מהם תולדות כלם זרע אמת חיוב או שלילה כללי או חלקי . וזולתם מהתנאים : נאמין דברים . יאמר שההתחלות ר"ל ההקדמות שההיקש נעשה מהם מוכרחים להיות ידיעות ידיעה גמורה אם ממושכלות ראשונות או בהכרת החושים ואז יקרא ההיקש הנבנה מהם בשם היקש מופתי . וזה כי כל דבר המוציא את זולתו מן הכח אל הפועל . מוכרח שיהיה הוא עצמו בפועל באותו הדבר כמו שהאש בפועל מבעיר העץ שהוא בכח להיות אש . ככה הידוע בפועל מוציא הידוע בכח אל הידיעה בפועל . ואז תהי' ידיעה הכרחית . אך אם לא תהיינה ההקדמות ידיעות אז תהי' התולדה הנולדת בהיקש מהם ידיעה מקרית ר"ל אפשרית כדבר מקרי אך לא הכרחי' כידיעה המופתית : מבואר כפי זה הענין . הנה מבואר מזה גדר הדעת כפי ענינו זה . אמנם הדברים . עתה יבאר ב' ענינים אחרים הנכללים תחת גדר הדעת הנקראי' מעשי ופעלי . המעשי הוא השכלת הטוב והישר לבני אדם מפעולות טובות והנהגות ישרות אשר לא תגאנה לפועל . והוא כערך העיוני בעניני' ההכרחיים כן המעשי בענינים האפשריים . והפעלי הוא המלאכות בלאחן לפועל במעשה בשינוי החומר כמו מלאכת הבניה ושאר המלאכות הנעשות בפועל : מהדברים החיצוניים . ר"ל בפעלי כפעלים הדברים חוץ לשכל

התבארו

החצוניים התבארו . ולכן הקנין הנעשה אשר הוא בהשכל דבר אחד מהקנין הנפעל אשר בהשכל ולא יוכללו זה תחת זה מעשה ופועל ולא יהיה המעשה פועל ולא פועל מעשה. כי אמנם מלאכת הבנין היא מלאכה והיא קנין מהנפעל בהשכל ואין מלאכה אחת שלא תהיה קנין נפעל בהשכל ואין דבר כזה שאינו מלאכה . א״כ דבר אחר הוא מלאכה וקנין בהשכל אמיתי נפעל . אמנם כל מלאכה היא אצל התשלום והפועל והעיון איך תיעשה. והיא מהדברים האפשריים כי היא אפשרית להיות ושלא להיות : התחלות המלאכות הם בפועל ולא בנפעל וג״כ אין המלאכה מהדברים ההכרחיים היותם או פעולתם ולא מאלה אשר הם בטבע כי בעצמם תהיה זאת ההתחלה . אמנם יען כי הפועל והמעשה הם מתחלפים . בהכרח הוא שתהיה המלאכה מהפועל לא מהמעשה כפי ענין אחד אצל דבר אחר הם במזל והמלאכה . כמו שאמר אגא״טון המלאכה אוהבת המזל והמזל המלאכה . הנה המלאכה כמו שנאמ׳ היא קנין והיא קנין עם השכל אמיתי הוא נפעל . אמנם האינים״יאה הוא בהפך קנין נפעל עם דבר שקר אשר אפשר להיות בענין אחר :

פרק ג אמנם תבונה נקח כן . נעיין איך נקראו נבונים .

אמנם יראה אשר הנבונים הם אשר יוכלו לתת עצה בדברים הטובים והמועילים לא בדבר חלקי . כמו הדברים המועילים לבריאות או לחוזק . כי אם להיות טוב בכל . והאות על זה כי נקרא נבונים אצל הדבר כשנדבר בשום תכלית דבר טוב אשר לא יהיה מלאכה. על כן יהיה נבון כל היועץ בכל החיים . אמנם אין אחד לוקח עצה על הדברים אשר א״א היותם (נ״א בענין אחר). אם הדעת היא במופת . הדברים אשר אפשר היותם

פירוש

התבארו בביאור נגלה בפועל כמו בנין הבית ואריגת הבגד וזולתו ומשא״כ המעשי שאין ממנו נפעל חוץ לשכל כאמור : ולכן הקנין . לכן בעבור היותם נבדלים זה מזה בענין ההבדל האמור שמונה להם. לכן יבדלו גם הקניני׳ הנפשיים ההווים מהם ר״ל שיבדל התפעלות הנפשי ההוה מתכונת המעשי׳ . מהתפעלות הנפשי ההוה מתכוני׳ הפעלי שהוא הקנין הנפעל חוצה לנפש . ואינם נכנסים תחת כלל אחד אפי׳ על דרך סוג ומין כאמרנו כל אדם חי אף כי אין כל חי אדם ומשא״כ המעשי והפעלי : והוא קנין מהנפעל . יש לו קנין הבנין בנפש ,מהנפעל חוצה לו . וככה כל המלאכות הסקניניםנפעלי׳ שכליים : ואין דבר כזה . משא״כ . המעשי שאיננו מלאכה : א״כ ד״א . לכן זה יורה שהמלאכה שהיא קנין נפעל שכלי אמיתי ר״ל בפועל ממש . היא דבר אחר ממעשי: אצל התשלום· אצל התכלית ר״ל כל מלאכה יש לה ד׳ סבות שהם החומר והצור׳ והפועל והתכלית שהוא התשלום האמור . ואמרו והעיון איך תיעשה כולל החומר והצורה שהפועל יעיין מאיזה חומר יעשה ואיך ר״ל באיזה צורה יעשה עד שתאות להשגת המבוקש מן המלאכה ההיא : התחלות המלאכות׳ סבות המלאכות הם בפועל לא בפעולה הנפעלת כמו שהם בפעולו׳ הטבעיות ההכרחיות בטבע כי הפועל ברצון ברצונו פועל וברצונו שובת : ומהדברים ההכרחיים . איננה נפעלת מסבות מוכרחות לפעול אותה וגם בבחינת עצמה איננה מוכרחת להיות נפעלת . ואיננה ג״כ מהפעולות הטבעיות שהתחלתן בעצמם כמו שביצת התרנגולת נושאת הסבה בעצמה להיות תולדת התרנגולת במציאות . והחום הוא רק עוזר לזה : הם מתחלפים . כי הפועל יוצא לפועל והמעשי נשאר בנפש . לכן בהיות המלאכה נעשה בפועל ממש .

פירוש

א״כ תהי׳ מהפועל כי המעשי אין לו פעולה : כפי ענין אחד · ואם ילקחו המעשי והפעלי בערך זה לזה לראות ענין האחד אל האחר . אז יהי׳ ערכם זה לזה כערך המזל אל המלאכה . ר״ל כערך מערכת הכוכבים אל מציאות הנמצאים המחויבים להתהוו׳ ולהמצא כפי הערך ההוא . כן ערך המעשי אל הפעלי . והנה המעשי והפעלי רעים אהובים ונאמנים זה לזה עד שהפעלי נשמע אל המעשי ר״ל ככל אשר יחשוב החושב בנפשו להיישיר מעשהו בשכל המעשי . כן ימלא את ידו בפעלי להוציא לפועל מעשהו ככל אשר חשב . אשר כן יאמר אגא״טון . והנה המעשי להיותו פעולה מחשבה לכן נקרא בלה״ק חושב . והפעלי היוצא לפועל המלאכה נקרא חרש ככתוב חרש וחושב : כמו שנאמר׳ כפי האמור הוא קנין שכלי אמיתי ר״ל טוב : והוא נפעל : האינים׳יאה · המלאכה הגרועה הוא נפעל שקר כ״ל רע . ובכ״פ היא אפשרית שלא להיות או להיות טובה או רעה כאמור :

פרק ג אמנם תבונה . אחר שביא׳ בקודם גדר המלאכה והדעת מחמשת חלקי׳ הנפש . בא לבאר בזה גדר התבונה ומהותה . ואומר. שראוי לעיין מי מבני אדם יתוארו בתאר הנבונים למען נבין גדר ומהות מקרה התבונה מתאר הנבון : כמו הדברים המועילים לבריאות שהם ענינים פרטיים יועילו לקנות ב״א שהם חולים ואלשים : טוב בכל . בכל המין האנושי . אין אחד לוקח עצה . כי גדר העצה לבחור המעש׳ היותר טוב מבין המעשים האפשריים להיות שלא כטוב : אם הדעת . כמו שהבדיל בקודם בין מעשי ופעלי ככה יבדיל בזה בין הדעת שהוא השכל העיוני ובין התבונה שהוא חלק מהשכל המעשי. גם יבדילהו מהפעלי שהוא המלאכה היוצאת לפועל .

וזה כי גדר הדעת לתת מופתים בהיקשים מחקריים על אמיתת ענינה טבעיי' המוכרחי' במציאותם ומשא"כ התבונה והעצה שאין בכחה לתת מופת בהיות עסקה באפשריים. לכן איננה נכנסת תחת גדר הדעת להיות ענינם אחד ענינה גם איננה מלאכה עם היות שניהם באפשריים . להיותם מסוגים מתחלפים וזה כי המלאכה יוצאת חוצה לנפש ומשא"כ התבונה שהיא נשארת בנפש פועלה בבחינת העצה היעוצה : הנה נשאר . ולפ"ז תשאר החלוקה שתהי' התבונה קנין שכלי בנפש היועץ להטיב לבני אדם בכלל בטובות כוללות או להסיר מהם רעות כלליות : כי אמנם בפועל . ר"ל עוד יבדלו התבונה והמלאכה זה מזה בענין התכלית . וזה כי הנבון מצד היותו חושב להטיב לכלל הקיים לו ולזולתו . לכן יהיה לו תכלית אחד שהיא ההטבה בכלל לו ולזולתו · אמנם במעשה ר"ל בכל בכל מלאכת מעשה אין התכלית אחד תמיד כי פעמים יהיה התכלית להטיב לו לעצמו לבד אשר לבוא בבחירה ואם מלאכה נרועה היא ורעה לבעליה · וזה בהיות טובה פרטי . לכן אין כח התבונה ענין אחד עם המלאכה . והר"שט ביאר הפך זה ואיננו עולה כהוגן :

היותם בענין אחד אין להם מופת . כי כלל אפשר היותם בענין אחר. ואין להתיעץ על הדברים אשר הם הכרחיים . א"כ התבונה אינה דעת ולא מלאכה. אמנם אינה דעת כי יקרה שנעשה היותו בענין אחר . אמנם אינה מלאכה כי סוג אחר המעש' מהפועל. הנה נשאר היות התבונה קנין אמתי נעשה בהשכל אצל טובות האדם והרעות . כי אמנם בפועל התכלית הוא אחד . אמנם במעשה לא יהיה (נ"א תמיד) . כי אמנם נהיה (נ"א לו) לעצמו המעשה הטוב תכלית ובעבור זה פרק ג' (נ"א פרוק"לים) והדומים להם נחשבים נבונים יען כי יוכלו לעיין טובותם וטובות אחרים . ולהיות כן נחשבים מתקני הבתים ומנהיגי המדינות . ולזה ההסתפקות בלשון יון בשם קרוב לזה כי היא תשמור התבונה . כי תשמור המחשבה זאת דמיון זה . כי אמנם הדבר המהנה והמעציב לא ישחיתו כל מחשבה ולא יהפכוהו כמו אשר למשולש ב' זויות (נ"א שוות) לב' נצבות או לא . אבל ישחיתו המחשבה אשר אצל הנפעל . כי אמנם (נ"א הם) התחלות להנפעלים ובעבורם הם נפעלים . ואם אמנם ישחיתו בעבור ההנאה או העצב אז לא תראה ההתחלה ולא אשר ראוי לעשות בעבורם ולא אשר בעבור זה ראוי לבחור כל הדברים ולעשותם . כי זאת רעה חולה משחת ההתחלה . על כן בהכרח היא קנין בהשכל אצל הדברים הנפעלים האנושיים . ואמנם למלאכה תצטרך מלאכה . נ"א

לתבונ' ונקראה בשם קרוב לתבונה בעבור שהיא שומרת או"ה מעוול ומשפט . ובסוף מאמר ג' כתב שהוא נגזר מלשון עוונות נעורים : כי תשמור המחשבה . ההסתפקות תשמור המחשבה ר"ל התבונה האמורה לבל תטה משפט בדמיון ר"ל במדה הדומה לזו שאינו נוהג בה נגדת ההסתפקות אף כי לא ישחית המדות שאינן דומות לה כאמור אחריו : כי אמנם הדבר המהנה . וזה כי מי שרגיל לרדוף אחר דבר המהנה לטעמו ולברוח מהד' המזיק לטעמו וטוב לזמן ארוך . הנה נטייתו זאת לא תשחית כל מחשבתו עד שלא יוכל להבין ד"מ שמשלשת זויות כל משולש שוות ב' זויות נצבות . הנה זו לא תשחית נטייתו אחר המהנה : אבל ישחיתו המחשבה אשר אצל הנפעל . לא תשחית רק המחשבה שהיא הדומה למנהגים שהוא רגיל לרדוף אחריהם ד"מ הרגיל לרדוף אחרי הנאת המשגל תשחת מחשבתו בענין זאת ההנאה לבדה ואינו יכול לשפוט מוסרים בענין הפרישות אך עכ"ז יכול לשפוט מוסרים בדיני ממונו' ובהנהגת הבית והמדינה וזולתם הבלתי דומה למה שהוא נוטה אחריו בטבעו . וכן אמרו ז"ל איזה גבור

פרוק"לים . אולי היה זה בדורותיו מושים דת הטובה היא לכלל בני אדם או עיון בד"א הטוב לבד"א : ולהיות כן ובהיות הדבר כן שהחושב להטיב לכלל נקרא נבון . לכן יחשבו הבונים והמנהיגים נבונים בהיות מחשבתם מחשבת תבונה ועיון להטיב להם ולזולתם וכ"כ ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שמות ל"א) : ולזה ההסתפקות. בעבור שהתבונה הוא כח שכלי שופט על הבחירה מה זה תבחר ותקרב בטוב ויושר המועיל לו ולזולתו . לא בטוב הערב לטעמו או הטוב לו לבדו . ומהמבואר שהתאוה שהיא הפך ההסתפקות תזיק לכח השופט כי תגבורת התאוה תעוור עיני בחינת השופט לומר לרע טוב ולטוב רע כמו שאמר בסוף ק' מג' לזה . לכן תהי' מדת ההסתפקות הלזה

הכובש את יצרו . כלומר יצרו שהוא רגיל לנטות אחריו . כ"א רגיל בניאוף לא יקרא גביר אם כובש את עצמו מהגניבה שאין יצרו תקפו עלי' : הם התחלות להנפעלים . ר"ל ההנאות והעצבים אשר במחשבה הם סבת לנפעלים מהם : ואם אמנם ישחיתו . ואם ישחיתו הבעלים בעבור ההנאות אז יתעוור עיני בחינתם מראות הסבה אשר בעבורם לעשות מעשה . ולא יבינו הראוי לעשות והבלתי ראוי : ולא אשר בעבור זה ראוי לבחור . גם לא ידעו לתת כבוד לחוק השכלי ר"ל לתבונה היועצת מוסרים לבחור במוסרים יען כי הסבה המתעה הוא מקור משחת שהיא התאוה המטה לשחת את בעליו ומעלים עיניו מראות מוסרים : ע"כ בהכרח . לכן תהי' התבונה קנין שכלי בנפש לנהל ביושר המדות האנושיות משא"כ המלאכה : ואמנם למלאכה .

הנה

(ג"א מעלה) אחרת ואמנם לתבונה לא. ועוד כי החוטא במלאכה ברצון הוא נבחר יותר אמנם אצל התבונה גרוע. כמו שהוא אצל המעלה. גלוי הוא א"כ כי התבונה הוא מעלה מה ואינה מלאכה. אמנם מהשני נמצאים חלקי הנפש המשכלת הא' הוא כח הדמיון. ואמנם הדמיון הוא אצל הדבר אשר אפשר היותו בענין אחר וכן התבונה אבל אמנם אינו קנין עם שכל לבד. והאות כי השכחה תמצא בקנין (ג"א זה). אבל בקנין (ג"א התבונה) אינו כן:

פרק ד

אמנם יען כי הדעת היא מחשבה מהדברים הכוללים ומאשר הם הכרחיים. ואמנם הם התחלות לדברים המופתיים. ואחר אשר הדעת היא עם מופת. יהיו לו התחלות לא יתבארו במופת. וידיעת אלה ההתחלות לא יהיה דעת ולא מלאכה ולא תבונה. כי הדעת היא במופת והשתים הם אצל הדברים אשר יקרה להם היותם בענין אחר. ולא תהיה חכמה ידיעת ההתחלות כי ראוי לחכם להיות לו מופת בקצת. אם הדברים אשר נאמר בהם אמת. ולעולם לא נכזבם בדברים שא"א או אפשר היותם בענין אחר. הם תבונה ודעת וחכמה ושכל. ומאלה ג' אינו ר"ל השכל אומר ג' תבונה ודעת

הנה כפי המבואר תהיה התבונה יסוד המעלות ככל המדות האנושיות והיא ראשית כל מעלה אין לפניה מעלה. משא"כ המלאכה שהיא מצטרכת לקדימת מעלו' כמו החכמ' והזריזות והאומנות. לכן תהי' התבונ' נבדלת מהמלאכה: ועוד כי החוטא. עוד הבדל אחר בין התבונ' להמלאכה וזה כי הפועל מלאכה גרוע ברצונו הוא עכ"פ משובח מן הפועל מגרעת בלי דעת. כי הא' פועל שלם באמת והב' פועל חסר. והפך זה אצל התבונה כי המעוול מיסרים בזדון הוא יותר חוטא מן המעוול בלי דעת. יען התפתה להיות נמשך אחרי המתאוה ברצונו מה שהוא ראוי להיות הפך זה שהמתאוה ימשך אחר התבונה והיא תמשול עליו: גלוי הוא. א"כ מבואר הוא שהתבונה היא מעלת המדות ואיננה מלאכה: אמנם מהב' כמאמרים. אחר שביאר שהתבונה איננה מלאכה ודעת יבאר עם מי מהב' כחות הנשארות (שהם המדמה והשכל בכלל עם החכמה) תתחבר התבונה: ואמנם הדמיון: אומם בהיות הכח המדמה עסקו על כל פנים גם כן בדברים האפשריי' ביד האדם לשנות גם כרצונו אשר ככה התבונה. לכן אליו תתחבר התבונה לא עם השכל להיותו נבדל ממנה כי השכל עסקו בהכרחיים כאמור. והנה אחרי אשר יצייר המדמה צורת הדבר אשר ירצה לעשותו יתיעץ בתבונה אם ישר מעשהו אשר ירצה לעשותו: אבל אמנם. אך לא תתחבר קנין התבונה עם הכח השכלי להיותם נבדלים זה מזה באפשריות והכרחיות כאמור: והאות. והעד שהתבונ' תדמה אל הדמיון במה שהשכחה מלויה בשניהם להיותם נתלים בחומר משא"כ הכח השכלי שהוא מופשט מהחומר ע"כ אין השכחה מלויה בו כ"כ כמ"ש הרב המורה שבאלהות אפס מקום לשכחה בהיותה משוללת החומר והדמיון. ולפ"ז הפי' צריך להגיה בפנים אבל בקנין השכל איננו כן אך בר"שע הגי' נתבונה כבפנים:

פרק ד **אמנם** יען. אחר שביאר בקודמים גדרי שלשת חלקי הנפש מחמשת חלקיה שהם מלאכ' תבונ' דעת. נשארו עוד ב' שהם השכל

והחכמה ויבאר בזה גדר השכל ובפ' שאחריו יבאר גדר החכמה. ולאפוקה יבאר שאין השכל אחד עם גדר הדעת. וזה כי כפי מה שקדם בב' לזה המאמר התבאר שגדר הדעת היא מחשב' וידיעה מופתית. וכל ידיעה מופתית נלקחת מהתחלות ידיעות שאין עליהן מופת. ובהיות אלה ההתחלות בלתי נגדרות בגדר אחד מד' חלקי הנפש כמו שיבאר נשאר א"כ היות ידיעות ההתחלות נכללות בגדר השכל: ואחר יען ר"ל בהיות גדר הדעת שהיא מחשבה בדברים הטבעיים המוכרחים במציאותם: ואמנם הם התחלות. אלה המחשבות המופתיות הם בנויות על התחלות שאין עליהם מופת כמבואר בב' מזה המאמר: ואחר שהדעת. ואחר שכבר התבאר שגם גדר הדעת שהוא מורה על מחשבה מופתית. א"כ יחויב מזה שיהיו לו ההתחלות ההן. אך בהיותן בלתי מופתיות כאמור לכן לא יוכללו תחת גדרו כי הדעת עסקו במופתים והן אין להם מופת: כי הדעת היא במופת. כי גדר הדעת הוא ידיעה מופתית בעניני' ההכרחיים: והשתים. רצוני לומר המלאכה והתבונה האמורים הסאלל הדברים האפשריים להיות בענין אחר כפי מה שהם אשר לא יודעו במופת לכן לא יתכן היות התחלות הדעת מלאכ' או תבונ' ג"כ: ולא תהי' חכמה. גם לא יתכן היות ידיעת אלה התחלות מגדר החכמ' בהיות גדר החכמ' כמבואר בפ' שאח"ז ידיעת הדברים שעליהם קצת מופת משא"כ אלה ההתחלות שהם בלי מופת כלל כאמור: אם הדברים: יחזור טענינו של פרק בסוף הפ' ואומר אם כל הדברים (המוכרחים והאפשריים העומדים למשפט בחינת האמת הא' כי אורמי' בהיקשים מופתים והא' כי אורחי' ר"ל האפשריים בהיקשים הכלליים ושיריים). יעמ;ו למשפט לפני אחד מד' חלקי הנפש שהם תבונ' דעת חכמ' ושכל. שהם אמות כל אמת ר"ל על ידן יבחן האמת מן הכזב: ומאלה הג'. והנה שלש אלה אינם כוללים אלה ההתחלות כמו שקדם. נשאר א"כ שיהי' השכל משיג אותם. ולפ"ז כבר התבארו ג' חלקי הנפש שהם דעת תבונה שכל.

ודעת וחכמה . (ג"א ותחלה הג' אינו אחד והם) א"כ נשאר כי השכל הוא משיג ההתחלות :

פרק ה

אמנם נקרא חכמה במלאכות הידועות על השלימות. כמו פרי"אה אשר היה חכם לפסול אבנים . פוליק"ליטון היה חכם בעשית צלמים : אמנם בזה לא נרצה לומר חכמה דבר אחד. כי אם מעלת המלאכה כן . אמנם נחשוב חכמים אשר הם בכל דבר לא בחלק ואינם יודעים דבר אחד . כמו שאמר אומי"ריאש במר"גוט . אמנם לזה לא עשאו חופר ולא חורש ולא יודע דבר אחד חלקי . על כן הוא גלוי כי היותר אמיתי בכל הידיעות היא חכמה הכוללת . על כן ראוי לחכם שלא ידע הדברים הידועים מצד ההתחלות לבד . כי אם גם ההתחלות לאמר בהם אמת. ועל כן תהיה החכמה שכל ודעת והיא ראש על כלם כי בה יודעו הדברים היותר נכבדים דבר בלתי נאות הוא שיחשוב אחד כי המדינית היא יותר חשובה . אם לא יהיה האדם הדבר היותר חשוב בעולם . כי באמת בריא או טוב אינו דבר אחד באדם או בדגים . אמנם לבן וישר הוא דבר אחד תמיד . והנה חכם הוא דבר אצל הכל . נבון הוא דבר אחד אצל הדברים כי המשגיח היטב כל הדברים אשר אצל עצמו יאמר באמת אשר הוא נבון . ולעיון זה יקרא תבונה . ולזה גם לקצת בהמות יקרא נבונים והם אשר להם כח להשיג בדברים אשר הם צרכי חייהם . הנה גלוי הוא כי לא תהיה החכמה והמדינים דבר אחד . לא יקראו חכמה לאשר הוא אצל הדברים המועילים להם . לרבות יהיו החכמות כי לא תהיה

וזה כי גדר הדעת הוא ידיעת ההכרחיי' בהיקשים מופתיים . וגדר התבונה הוא ידיעת האפשריים וההתיעץ על כלל טובותיהם . וגדר השכל הוא ידיעת ההתחלות ר"ל המושכלות הראשונות :

פרק ה אמנם נקרא חכמה . אחר שביאר במה שקדם גדרי ג' חלקי הנפש דעת תבונה שכל . בא לבאר בזה גדר החכמ' . ואמר כי החכמ' לה פי שנים בגדר ואחד בשם . א' אצל המלאכות כי השלם באיזה מלאכ' מן המלאכות כמו פריאה במלאכת מחצב אבנים ופולקלי"טון במלאכת הצלמים והתבניות יקרא חכם כמו שקרא הכתוב לבעלי המלאכה בשם חכמים ככתוב וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וגו' . ב' אצל הידיעות כי כל יודע מבין הידיעות הכוללות במציאות נקרא חכם : אמנם בזה . ר"ל החכם בידיע' אחת לא יתואר בשם חכם כ"א בהיותו יודע ידיעות רבות כאמור: כ"א מעלת המלאכ' כן . כן היא המעל' אצל המלאכ' שהשלם במלאכ' אחת נקרא חכם . אך לא אצל הידיעות כי לא יקרא בשם חכם כ"א יהי' שלם בידיעות רבות : ולא בחלק . שלא תהי' ידיעה חלקית כי מגדר החכמ' היותה ידיע' מופתית אשר לא חלק לה בפרטיים. וכבר ביארנו זה ג"כ בח"ב מחבורנו אסף פ' ד"ו ממנו : כמו שאמר אמיר"אש . בספרו שבחי חכם ידוע אלו ואמר שהשי"ת לא בראו להיות חופר וחורש או יודע ענינים חלקיים כ"א יודע ידיעות כולליות : ע"כ גלוי . מבואר א"כ מזה שהידיעות היותר אמיתיות הם הידיעות הכוללות המכונים בשם חכמה · וזה להיותם סמוכים לעד במופתים נאמנים : ע"כ ראוי לחכם : אין ראוי לחכם לשום עין בחינתו לבד אל התולדות (הנמשכים מההתחלות) שתהיינה אמיתיות . אבל ראוי לשום לב גם אל ההתחלות ר"ל ההקדמות ולראות בעין השכל אמיתתן כי וולד כוזב כמוהו יען הי' השכל נכזיב בלדתו אותו :

ועי"כ תהי' החכמה שכל ודעת . כי בבחינת עסקה בהתחלות כמו השכל תהי' שכל ובבחינ' עסקה בהיקשים מולידי התולדות כמו דעת תהי' דעת : דבר בלתי נאות . לא כן יחשוב החושב שחכמה המדינית היא יותר מעולה מכל מדע . אם לא ידמה שהאדם הוא היותר חשוב מכל הנמצאים אשר במציאות עד שלפי גודל מעלתו תגדל מעלת החכמה המעיינת באשרו . כי מעלות החכמות זו על זו היא לפי מעלת נושאיהן . כי אמנם זה שקר ר"ל שאין האדם העצם היותר חשוב במציאות כי מוסדות שמים וארץ הם יותר חשובים במציאות . והנה משקר המאחר יתחייב שקר הקודם ר"ל שאין חכמה המדינית חשובה מכל חכמה : כי באמת : כי מהמבואר שהמדע וההכרה היותר כולל נמצאי רבים תחתיה היא יותר נכבדת מן אשר תכלול מעט תחתיי' כמו שידיעת הבריאות והטוב לא תכלול האדם עם הדגים כי שאיפת האויר טוב ובריא לבני אדם ורע לדגים והפך זה המים . אולם ידיעתם הלבן והישר היא ידיעה כוללת ונכבדת יותר בבחינ' הכללות מידיעת הבריאות שאיננה כוללת כמותה : והנה חכם . והנ' בהיות לחכם ידיעו' כוללות אצל הכל כאמור בגדרו . משא"כ הנבון שאין לו ידיעה רק במדינית להתיעץ מה זה טוב לו או לריעיו או לאנשי המדינה . ואיננה כוללת כמו ידיעת החכמ' לכן איננ' נכבדת כמות' . ולכן גלוי הוא ר"ל מבואר א"כ כי אין החכמ' והמדינית דבר אחד : אשר הם לצרכי חייהם . שהוא כענין החכמה המדינית לאדם . ועם היות זה להם בטבע ולא בתבונה ועצה יעשו מעשיהם כמו האדם עכ"ז יקראו נבונים על צד ההעברה : לא יקראו חכמ' . לא יקראו הקוראים חכמה למחשבה החושבת איך תשיג הדבר המועיל לחיי בני האדם : לרבות יהיו . שא"כ יהיו החכמות רבות בהיות שאין הדברים המועילים שוים לכל חי כ"א

טובה אחרת לכל מין ב"ח כאמור בענין הבריאות לאדם ולדגים : אשר חכמת הרפואה והבריאות למדיניות תחשב . והוא הדבר האמור אחריו והלא הרפוא' וכו' . ולכן תקרא מלאכת הרפוא' לא חכמת הרפוא' וזה בהיותה בפרט . ובהיות' משתנ' מהמדיניות בענין הכלל והפרט האמור ע"כ אין החכמ' והמדינית דבר אחד כאמור : ואם יאמר אומר יען . ישוב אל האמור בראש . שבלתי נאות הוא שיחשוב א' שהמדינית היא יותר חשוב' . והנ' הוא כמעיר ובא ליישב ספק אחד אשר יספק המספ' לאמר אולי היו תהי' המדינית נכבדת בעבור שעסקה בטובות האדם שהוא היותר מעולה מכל חי ותהי' א"כ המדינית נכבדת ונפלאת שהוא האדם הנכבד מכל חי. על זה ישיב לאמר : זה לא יועיל . כי אם נכבד הוא מכל ב"ח הלא נגרע הוא מן הדברים המפורסמים שהם מוסדות תבל כמו היסודות הד' וכל צבא מרום במרום . שהחכמ' תעסוק בהן משא"כ המדינית : הנה גלוי . לכן מבואר מזה שהחכמ' תכלול בעלת' הדעת והשכל שגדריהם עשות ההיקשים וידיעת ההתחלות ר"ל ההקדמות שעליהם נוסדו ההיקשים · לידע ולהודיע הדברים היותר נכבדי' במציאות מה שלא נדע במדינית · ולכן אמרו . ולכן נשתבחו אנכס"גורם וט"ליו בחכמ' ולא במדיניות·

תהיה אחד אצל כל טובות ב"ח אבל תהי' אחרת אצל כל אחד . והלא הרפוא' איננה אחת אצל הנמצאים . ואם יאמר אומר יען כי האדם הוא מעולה משאר ב"ח : זה לא יועיל כי הדברים הם יותר מעולים מהאדם כפי הטבע כמו הדברים המפורסמים אשר מהם מוסד העולם . הנה הוא גלוי ממה שאמרנו כי החכמה היא דעת ושכל מהדברים היותר נכבדים בטבע . ולכן אמרו כי אנכס"גורים וט"ליו והדומים להם היו חכמים ולא יאמרו שהם נבונים כי לא הדברים המועילים להם . ויאמרו כי היו יודעים דברים גדולים נוראים וקשים אלהיים . אמנם לא מועילים לאחרים . כי לא ידרשו טובות האנושיות . והתבונה אמנם הוא אצל הדברי' האנושיים ומהדברים אשר ראוי להתיעץ עליהם . כי נאמר כי פועל הנבון הוא לתת עצה טובה . אמנם אין אחד לוקח עצה בדברים שאי אפשר היותם בענין אחר ולא מהדברים אשר אין להם שום תכלית . כי זהו הפועל הטוב ובכלל היועץ הטוב הוא אשר יורה בטענותיו אשר הוא טוב לאדם לעשות . גם לא תהיה התבונה מהדברים הכוללים לבד אבל ראוי להכיר גם הפרטיים כי הוא עושה ואמנם המעשה הוא אצל הפרטיים . ובעבור זה קצת בלתי יודעים הם יותר עושים מקצת אשר הם יודעים . כי הם מנוסים בדברים אחרים . כי אם ידע כי הבשר הקל הוא טוב העיכול ויותר בריא. ולא ידע איזה יותר קל . לא יעשה בריאות. אבל היודע כי בשר העופות יותר קל . יעש' הבריאות יותר . אמנם התבונה היא עושה . על כן ראוי שיהיו בה השני דברים או זאת יותר . אמנם תהיה אחת ראשיית בדברים האנושיים . אמנם המדינית והתבונה הם

קנין

נסבבה ונעלמה ממנו החכמ' הנאמנ' אשר תתן אמת בידיעת הנמצאים ההכרחיים . ונסבבה לו מעלותה .חכמ' כמות' . עד"הכ ואל תהי סכל למה תמות בלא עתך . ואחריו כל אדם ימשכו לדעת טו"ר בחכמ' המדינית . והסכלת אמיתתו ית' ר"ל הסכל' פועל אמת ספבולתו אמת יעזובו . זולתי מתי מעט אשר פרקו עול המדינית מעליהם בל ידעו הבין בשכלל ומסתפקים במעט כפי ההכרח . וכל ישעם וכל חפצם להשכיל באמתתו ית' ר"ל לדעת האמת . בפועל כפו ית' ההכרחי. ועליהם אמרו ז"ל ראיתי בני עלי' והמה מועטים : גם לא תהי' התבונה · עוד רא' שאין החכמ' והמדינית ענין אחד· בהיות שהתבונ' שהיא גדר המדינית ר"ל עסק' גם בפרטיי' משא"כ החכמ' שאין עסק' רק בכללים : כי הוא עוש' . כל נבון עוש' בתבונת כפו . וכל מעשה בני האדם הם בפרטיים : קצת בלתי יודעים . והעד שהמדינית המכונה בשם תבונ' עסק' בהכרת הפרטים ג"כ שהרי קצת בל ידעו הבין טעם הדבר ועושים יותר מה יודעים . וזה בעבור שהם מנוסים ר"ל מורגלי' בידיעת הפרטיים . כי הרופאים היודעי' דרך כלל שהבשר הקל הוא טוב העיכול . לא יעשו הרפוא' עכ"פ בהיותם בלתי יודעים הקלי' בפרט . אך היודעים בפרט שבשר עופות הוא קל העיכול זה יעשה

כי לא ידעו הועיל במדיניות כלל ולא דרשוה כלל, כי נבזה בעיניהם נגד החכמה אשר היתה אומנתם . ועל זה הלך היתה כוונתו ית' בבריאת האדם לאכול ולשבוע מעץ החיים ר"ל להשכיל בחכמ' אשר תחי' לעד בעלי' ולדעת האמת בכל אשר נעשה תחת השמש מהדברים ההכרחיים . ולבלתי אכל מעץ הדעת טו"ור ר"ל לבלי השתקע במדיניות המתוארות בטוב ורע לא באמת ושקר כמו מושגי החכמ' . וכאשר מרה פי הש"ית נשתקע במדיניות ותחשב לו זאת לחכמ'

הבריאות אף כי לא ידע הכלל שכל בשר קל טוב לעיכול . וזו עושה התבונ' משא"כ החכמ' שאין עסקה כלל עם הפרטים לכן היא נבדלת ממנה : התבונ' היא עושה . העלה מעט' דברים בפעל . לכן מן הראוי להמצא בה כלל ופרט שניהם יחד בשוה או אחד מהם יותר . וזה כי כל מעש' בני אדם הם פרטיים . ור"ל בכלל ופרט . שהם הנהג' המדינות בכלל והנהגת הבית בפרט : תהי' אחת ראשית . ר"ל הנהג' המדינות תהי' ראש להתנהג ביתית כי היא יותר כוללת : המדינית והתבונ' הם

קנין א'. יככי להנהגת הבית בשם תבוני' בכלל ויאמר הנהגת המדיני' והבי"ת הם אחד בקנין הנפש שהוא בקשת הטוב והישר אך לא בפועל כי המדינית היא בכלל והביתיית בפרט: היא ראשיית. אולם הנהגת המדיני' לה משפט הבכור' יען היא תשים דת כוללי' לכל אנשי המדיני' הקהל חוקי' אחת להם. אך הנהגת הבית היא פרטית. ונקראו שתי ההנהגות בכלל בשם מדיני' או תבוני': כי היא עושי' ההנהג' עושי' ויועצת טוב ויושר בהנהגת הבית ופועלי' המשפט בהנהגת המדיני': וע"כ. בעבור שהיא עושי'. והעשי' תהי' בפרטיים. לכן תהי' התבוני בקצוות רצוני לומר בפרטי': וע"כ לאלה לב' ר"ל לעוסקים בהנהגת המדיני' יאמר שהשעוסקים במדינית: ולאפוקי ב' החלקים האחרים שהם הנהגת עצמו והנהגת הבית שלא יכונו בעלם בשם מדינית: אצל האדם עצמו. ר"ל בהנהגת עצמו על פי מדותיו צריך תבוני' ביותר לבל יונה יצר אותו כאמרם ז"ל הוי ערום ביראה: ויהי' לה שם כולל. ותקרא הנהגת האדם עצמו בשם תבוני' שהיא כוללת ג' חלקי ההנהג' שהם עצמו וביתו והמדיני': מהאחרות. ויתר ההנהגות הם הנהגת הבית ושימת הדת שהיא עלם הנהגת המדיני': ומאלה. ומפעולות התבוני' עוד שזאת ר"ל בהנהגת האדם והנהגת הבית והנהגת המדיני' היא יועצת את בעליה לבחור בטוב ויסר המועיל ובענין שימת הדת היא שופטת בין איש לרעהו:

פרק ו וממיני ההיכר. יבאר חילוף מיני הדעית השוכות אשר יפלו במעלות מיני ההכר' והתבוני' ר"ל בחלוקי מיני ההנהג': אחד מהם. אחד ממיני ההנהג' הוא הנהגת אדם עצמו במדות ישרו' באופן ישיג הבריאות והטוב התוחלט המועיל. אבל יש הפרש. אמנם יש בזה הפרש בין דעות חלוקות אשר יחשבו למי מהם המעלה

קנין אחד אבל ההויה אחת (נ"א איכה) להם. אמנם אשר הוא אצל המדינית התבוני' היא ראשיית משימה הדת וזאת אמנם בפרטים ולה שם כולל מדינית. כי היא עושה ויועצת והיא פועלת המשפט. ועל כן היא בקצוות ר"ל בפרטיים. ועל כן לא לה (נ"א לאלה) לבד יאמר שהם מתעסקים בדברי המדינה כי אלה לבדם הם פועלים כמו החרשים במלאכתם. יראה אמנם כי התבונה היא יותר אצל האדם עצמו ויהיה לה שם כולל תבונה. אמנם מהאחרות זאת היא הנהגת הבית. ואמנם זאת שימת הדת וזאת אמנם מדינית. ומאלה זאת אמנם יועצת ואחרת אמנם שופטת:

פרק ו

וממיני ההיכר אחד מהם הוא דעת עצמו. אבל יש הפרש גדול. ויראה כי היודע אצל עצמו ומשתדל הוא נבון. ואמנם המדיניים אינם נבונים כי הם מתעסקים בדברים רבים. על זה אמר אריו"פרש אמנם איך אפשר היותי נבון ואיני משתדל בעסקי. בהיותי במספר אנשי הצבא משתדל בשוה. קצת יקראו למדיניים אנשי מותר כי הם פועלים יותר מן הראוי. אמנם יש אשר ידרשו הטוב לעצמם ויחשבו כי ראוי לעשות זה לבדו ומזאת הסברא יבוא אשר יקראו לאלה נבונים לבדם. ואם אולי זה אינו כן כי לא יספיק טוב האחד לעצמו מבלתי הנהגת הבית והנהגת המדינה. אולי עם זה גלוי הוא כי הוא צריך להבין הדברים אשר לעצמו ולהשגיח בהם. אמנם האות על מה שנאמר כי הנערים ידעו חכמת השיעור ויהיו מלומדים וידעו דברים כאלה. אבל לא יראה שהם נבונים. הסבה בזה כי התבונה תהי' בידיעת הפרטיים

הנכבדת יותר משאר החלקים: ויראה'. והכרא' לפי ההסקפה הראשוני' של יודע ומכיר בהנהגת עצמו ומשתדל במעשיה (כי לא יחרון לבעליו אם הוא כלה דורש ואין כלה מקיים) לו יתר שאת על שאר חלקי התבוני' ונקרא נבון בקדימת מעל' עליהם: ואמנם המדיניים' אך לעוסקים בצרכי המדיני' לא יאות תאר נבוני' בעבור שלהם עסקים רבים אשר יבטלום מהשגיח על פועל כפם לנהל עצמם בדרך אשר לא יכשלו בה. כמ"שא אריו"פרש שא"א לו להיות נבון בהנהגת עצמו בהיות עסקו עם אנשי הצבא אשר זה יבטלהו מהשלמי' הנהגתו את עצמו במעלות במדות הנכבדות: קצת יקראו. ומזה כהגו קצת נקרים למדיניים אנשי מותר. כי יעמסו על עצמם לפעול יותר מן הראוי להם לבדם: אמנם יש. אולם זולת אנשי מותר האמור יש אשר יפעלו בהנהג' לצורך עצמם לבד בחשבם כי זה לבד כשרון ומעש' התבוני' בהנהג' ולהם לבדם יאות תאר נבונים: ואם אולי. אף כי יתכן שלא כן ידמו אלה החושבי' שאין לעסיק רק בהנהג' האדם עצמו. כאש' יעש' קצת המתחסדי' מבני עמני שלא ישימו עסקם רק בתיקון נפשם במדות מעולות והנהגת הבית והמדיני' יעזובו ומטלים את עצמם על הצבור מה שאין זה דרך ישרה כי אדם לעמל יולד להיות עוסק בהשגת טרפו לפי הנהגת ביתו ההכרחית ולהשיג נעימות בהיותו עוזר לטובת המדינה: אולי עם זה גלוי. אך על כל פנים מבואר מזה שכל אדם מוכרח להבין בדבר הנהגת עצמו ולהשגיח בתבוני' בפרטי מדותיו ומעשיו. וזה ראי' עכ"פ היות התבוני' אצל הפרטיים משא"כ החכמ' האמור בפ' הקודם: אמנם האות. והאות והמופת על אמיתת מה שאמרנו שהתבוני' היא אצל הפרטיים שהרי הנערים יוכלו להשיג חכמת השיעור אך לא יהיו נבונים בשלמות ההנהגות האמורים: הסבה בזה. והטעם בזה הוא להיות

להיות שהתבונ' נקנ' לבעלי' בהרגל ונסיון בפעולת הפרטיי' שמושג באורך זמן ככתוב בישישים חכמ' ואורך ימים תבונ' . והנער בעבור מיעוט שניו עדן לא נסה בפעולות פרטיות . ובזה מובן בבירור ג"כ למה יהי' הנער חכם בלימודיות ר"ל בחכמת השיעור. ולא יחכםבטבעיו'
המאמר שגדר השכל הוא ידיעת ההתחלות שאין עליהם מופת ובו דבוקים חכמ' ודעת לידע דברים נעלמים בהיקשים שכליים : וזה אמנם .. ר"ל מדע התבונ' . התחלותיו מפרטי החוש אשר לא דעת בו ר"ל אינם ידועות בהיקש שכלי כמו התחלות החכמ' ורק ההבדל ביניהם

ולא בחכמ' אחרת כמו באלהיות . כי כל זה בעבו' היותו רך השנים ולא נסה עדיין טבעי הדברים לבנות עליהם היקשי הטבעיו' ועדיין איננו רגיל בתשיבי הנפש למען שלמם מהאלו' . כי הם התחלות ב' אלה החכמות ר"ל הקדמותיהם הנמשכים מהנסיון משא"כ חכמ' הלימודיות שהיא מופשטת ר"ל משוללת הנסיון ר"ל לא על ההתחלות הנסיוניו' יבנו היקשיי כ"א על ערכי המספרים : אמנם יאמרו בפה . כי אם ידברו בטבעיות ובאלהיות מפי השמוע' . לא יבינו מולא שפתם אשר כמוהם רבים וכן שליטים אלהיים זקנים. נערים יחשבו . וזה אינו בלתי גלוי . מה שאמרנו איננו בלתי מבואר כ"א מבואר נגלה. כי ב' השלילות יולידו החיוב : עוד יבוא חטא עוד ימוסף ידו להביא ראי' שאין התבונ' עלם הדעת

הפרטים אשר הם ידועים בנסיון והנער לא נסה כי אורך הזמן יעשה הנסיון והנה זה בבירור והוא מובן למה הנער יהיה למודי ולא יהיה חכם ולא טבעי. ויהי' זה בעבור כי דברי הלמודי' הם מופשטים אמנם התחלות האחרים הם בנסיון וזה אמנם לא ישינו הנערים אמנם יאמרו בפה וזה אינו בלתי גלוי. עוד יבוא חטא בנתינת עצה או אצל הכללי או אצל הפרטי. כמו כי כל מים כבדים הם רעים. או כי הלא המים כבדים. הנה הוא גלוי התבונה אינה דעת. כי היא אמנם בפרטים כמו שאמרנו. והיא פועלת בם. ואלה אמנם הם דביקות אצל השכל. כי השכל הוא מהגבולים אשר אין להם מופת. וזה אמנם מהפרטים הוא אין בהם דעת כי אם חוש לא חוש החיצוני כי אם החוש הפנימי אשר בו נרגיש. כי בלמודי' המשולש הפרטי יעמוד בחוש הפנימי. ולזה יותר החוש מהתבונה. אמנם האחד הוא מין אחד. אמנם שאלה ושאלת עצה הם הדוקים כי שאלת עצה היא שאלה :

פרק ז ראוי אמנם לדבר מהו תושיה

אם היא שום דעת או סברא או תחבולה או סוג אחד. אבל אינה דעת כי לא ישארו הדברים אשר ידעו. והתושיה היא עצה והיועץ אמנם ישאר ויתן. גם אינה תחבולה כי התחבולה היא בלי טעם ובמהירות והעצה

הוא שהתחלות החכמ' הם כוללות ושכליות . והתחלות התבונ' הם פרטיות ומדומות : חוש הפנימי . ר"ל הדמיון אשר בו נרגיש כל חמשת החושי' כי הוא החוש המשותף להרגיש כל המוחשים אחרי העלמם מן כלי החוש : כי בלמודים . התבונ' תקח הקדמות עלומי' מליורי המדות' שמלאכתו בפרטיים ד"מ ליור המשולש העומד פנית' במדת' הוא דמות המשולש הפרטי החיצוני הנרשם על השטח וכן כל ליורין הם פרטיים כי אין כלל במדת' ולא פרט בשכל : יותר החוש . אם יספק המרגיש בחוש ההוא הפנימי אם טוב לידבק בו יתיעץ עליו בתבונ' ויותר בה ספיקו ר"ל חר יבין בעלה מה זה יב ויקרב : האחר . ר"ל הדעת הוא מין מחשב' אחרת מהתבונ' כי לא : אמנסבאל' . הוא מבוכ' אחת המספקת

וזה כי מהמבואר שגדר הדעת הוא ידיעת הדברים הכוללי' בהיקשי' שכליים . משא"כ התבונ' שגדר' הוא ההתיעצות בבחירת אחד מב' האפשריים . וזה ההיקש על ההתיעצו כינם' בכלל ופרט עד ש' פעמים יחטא ר"ל ישג' היו ען אם בכלל אם בפרט כמו מי שיתיעץ על מים ידועים הטובים הם לשתי' בהכרח יעש' היקש תנאי המורכב מב' הקדמות . א' כללות . כל מים כבדים הם רעים . ב' פרטית . אבל אלה המים כבדים . א"כ הם רעים . ויחטא בבלי דעת הכלל או הפרט : הנה הוא גלוי א"כ מבואר שאין התבונה עלם הדעת . כי הדעת ב' הקדמותי' הן כלליות כאמור בקודם : והיא פועלת בם . ועוד הבדל אחד בין הדעת והתבונ' כי התבונ' היא אלל הפעולות בהיותי אלל הדברים האפשריים משא"כ הדעת שהיא אלל הדברים ההכרחיים שאין לפעול בהם : ואל' אמנם . הדעת והחכמ' : מהגבולים . זה מבואר בסוף ד' מזה

תמיד ישוס שאל' כמעיר ונא להסיר ואומרת הלא גם הדעת תמיד שאלות מסופקות בעניינים ההכרחיים כמו הגל' בעניינים האפשריים . ועל זה הוא כמשיב לאמר אינו דומה שאלת מדע בין אמת ושקר אשר בדעת תחקר . ובין שאל' ובקש' ר"ל ההלטרכות לדבר מהפכו אשר בעל' תכון והרס"ט גרם יותר החוש במולם היו"ד וילך כנוך בהמשך הביאור :
פרק ז' ראוי אמנם . ראוי לבאר גדר כח הנפש הנקרא תושיה . אשר גם זה הכח ישרת לתבונ' ולבעל' : כי לא ישאלו הדברים . וזה כי גדר כח הדעת הוא ידיעת ההכרחיים המתבארים במופתים משא"כ התושיה שהיא עלה ושאל' איך לעשות הטוב הנבחר : התחבול' היא בלי טעם . גדר התחבול' לדעת זה המעתיק היא ערמה ותואנ' מה להשיג המבוקש על ידה והיא כמו עלה אך בלתי

והעצה היא בזמן רב. כי יאמרו המושלים ראוי לעשות הדברים במהירות אשר הם יעוצים. אמנם נתינה מעצה באיחור. עוד המזמה היא דבר אחר זולת תושיה כי אמנם תהיה התחבולה מזמה מה. ולא תהיה הסבר' תושיה ולא אחת (נ"א מהסברות). כי היועצים רע הם חוטאים אמנם היועצים טוב עושים יושר (נ"א שתושיה יושר מה ואינה דעת ולא סברא כי לא יתיחס יושר) לדעת וגם לא חטא. אמנם יושר הסברא הוא האמת והחטא הוא הכזב. וג"כ אמנם הדבר אשר הוא בסבר' הוא מוגבל. אבל אמנם אינו בלתי טעם אשר תושיה אינה סבר' כי אינה מאמר גוזר והסבר' אינה שלימה כ"א מאמר גוזר. כי היועץ טוב או רע יתן עצה ישאל שום ויטעון עליו. אבל התושיה היא יושר העצה ולזה ראוי לשאול ראשונה מהו העצה ואצל מה היא. אמנם יען היושר נאמר על פנים רבים גלוי הוא כי לא תהיה תושיה בכלם כי אמנם החוטא והרע ישיג בטענותיו אשר יסדר לראות וע"כ יהיה יועץ על היושר בלקחו לתכלית רע גדול. אמנם יראה כי התושיה היא אשר תיעץ טוב. והנה יושר העצה הזה הוא תושיה אשר תביא אל התכלית הטוב בדרך טוב כי אם לא יהיה כן אבל יהיה זה כמו המבי' היקש כוזב אשר יוליד האמת בהיות הגבול האמצעי כוזב. כן יבי' הראוי לעשות בדרך שאינו ראוי ולכן לא תהיה בשום צד תושיה גם אם הבי' אל הדבר הראוי. אם לא יהיה בדרך הראוי. עוד אם תתארך העצה זמן רב או תעשה במהירות לא תהיה בשום צד תושיה. כ"א היושר אשר הוא מועיל ולמי שהו' ראוי וכאשר ראוי ובזמן הראוי.

עוד

שלימה כמוס. ד"א בעל התחבולה ערום יערים לכבוש אויבו בהתעותו אותו בשימת אורב או בזולתו: מן התחבולות אשר יעשה במלחמה אך לא ישים אל לבו מה יעשה בהוודע לאויבו דבר התחבולה. משא"כ היועץ בעצה שהוא מחזיר על כל אופני ההצל' מכין לו דרכי ההצלח' באופנים שונים כי יסבב דרכו לאמר אם יעשה איש פלוני כך אעשה אני כך ואם כה יעשה אף גם אני אעשה זאת. ע"כ תהי' התחבול' בלי טעם הגון ובמהירות המחשב' משא"כ העצ' שהיא יעוצ' במתינות ויש לה טעם הגון: כי יאמרו המושלים. וכ"כ לאמר. במתמהמ' תיכון עצ' ובמרוץ עליל' (אספא"ב). עוד המזמ'. ועוד מה שיורה שאין התושיה עם התחבול' הוא בהיות כי מבואר הוא שאין התושיה מזמ'. והנה התחבול' היא מזמ' ומה א"כ אין התושי' תחבול'. אולם גדר המזמ' ומהות' בזה היא מחשב' רצינית להשיג טוב מה או להתרחק מרע מה אשר לא בבחיר' ובלי יעש'. ולא תהי' הסברא. גדר הסברא היא מחשב' החושבת הגוזרת אמיתת ענין רעיוני בחלק השכל העיוני: כי היועצים רע. ראשונ' יבאר מהות העצ' שהיא מחשב' רעיונית להיישר או לעוול ר"ל להרע או להטיב: התושי' יושר מה. אחר יבאר שהתושי' מהות' איז' יושר: ואינ' לא דעת. ומב' ההקדמות האמורות יוליד שאין התושי' אחד במהות עם הדעת או הסברא יען יש בתושי' מה שאין בדעת ובסברא ויש בדעת ובסברא מה שאין בתושי' והבדליהם יורה כי נבדלים הם במהות. וזה כי היושר והעוול האמור בתושי' שהם ענין הטוב והרע הנגדר תחת השכל המעשי. אינם בדעת ובסברא שהיושר והחטא בם הוא האמת והשקר הנגדר תחת השכל העיוני: וג"כ אמנם. וג"כ יש בדעת ובסברא מה שאין בתושי'. וזה כי כל סברא הוא מוגבל ר"ל מגביל ומגזור אומר על

אמיתת מחשב' אחת מנין המחשבות המסופקות המתנגדות אלי' וזה ענין האמת והשקר הנגדר תחת השכל העיוני. מה שאין זה בתושי' שהיא מגדר טו"ר לא מאמת ושקר: אינני שלימ'. הסברא היא דעת בלתי שלימ' בגדר האמת עכ"פ: כי היועץ. משא"כ העצ' שהיא בגדר טוב ורע כאמור: אבל התושי' היא יושר העצ'. גדר התושי' היא היישר' העצ' ושלימות': ולזה ראוי לשאול: אחר שהתושי' היא ממשיגי העצ' כאמור לכן ראוי לחקור על העצ' אצל מי היא אם אצל הדברים ההכרחיים שהשכל העיוני עוסק בם או אצל האפשריים שהמעשי עוסק בהם. ואחר שכבר התבאר שהעצ' היא אצל האפשריים אם כן מבואר שאין התושי' לא דעת ולא סברא ולא שכל שכלם משמשים לעיוני משא"כ התושי': אמנם יען היושר. ובהיות שיושר העצ' יתכן להיות לטוב או לרע: גלוי הוא. מבואר היא שלא כל יושר העצ' יכונ' בשם תושי'. וזה כי יושר העצה לעשות רע מה לא תקרא בשם תושי' כ"א יושר העצ' אשר לתכלית טוב מה: כי אמנם החוטא. כי הנה כל חוטא ואיש רע משיג תכלית מעשהו בטענותיו אשר יסדר בעצתו לראות מה יהי' אחריתו ר"ל כל עצה תשלם בסדור טענות אם יקרה כה אעשה כך ואם באופן אחר אעש' כך. והיועץ רע ירא' בסדר טענותיו להשיג תכלית רע. וזה היושר איננו נקרא תוש': אשר תביא אל תכלית הטוב: בדרך טוב. לאפוקי אף השיג התכלית הטוב במקרה ובדבר רע: כמו המביא. כי יהי' זה כמי שמוליד אמת בהיקש כוזב. המשל בו כאמור איש כל חי שוחק. כל אדם חי. א"כ כל אדם שוחק. שהתולד' היא אמיתית אבל ההקדמ' הגדול' כוזבת: אם תתארך. כי בהאריך הענ' תקרא מזמה עד"הכ קצר אפים יעשה אולת ואיש מזמות ישנא. ובמהירות תקרא תחבול'. ושניהם אינם תושיה:

עצה טוב' בהחלט: עוד תחלק התושי' והעצ' לב' מינים א' כללית כמו העצה אשר היא לטובת כלל המדינ' או המלכות. ב' עצה חלקית כמו לטובת הנהגת הבית או האיש לבד: אשר היא בהחלט. הכללית מיישר אל השגת התכלית הכללי. והחלקיית אל התכלית החלקי: אם אמנם לנבונים. והן בהיות גדר הנבונים לתת עצה. הנה יהיה גדר התושיה יושר העצה ר"ל לחזור על כל הצדדים האפשריים להיות בדבר ההוא ולהיות מוכן לפעול בכל צד פעול' ידוע' אשר בה תשלם השגת התכלית הטוב אשר אליה מכוון התבונה:

עוד יהיה שם עצה טובה בהחלט ועצה לתכלית קצת. אשר היא בהחלט היא אמתית אשר היא מיישרת אל התבלית הכללי. והקצתית היא אל התכלית החלקי. אם אמנם לנבונים הוא לתת עצה טובה. התושיה תהיה באמת היושר אשר יחשב כי היא תדריך אל התכלית אשר תרצה התבונ' האמתית:

פרק ח

אמנם ערמה ואולת אשר לפיהן נאמר ערומים ואוילים. אינם מכל וכל דעת או סבר' כי אם הי' כן היו הכל ערומים ואינה אחת מחלקי הידיעות כמו הרפואה כי אז היתה מהבריאות. ולא חכמת השיעור כי אז היתה אצל הגודל. גם לא תהיה ערמה מדברים העשוים בטבע או במלאכה כ"א מהדברים אשר ישים בהם ספק שום אדם ייתיעץ. ולכן תהיה אצל הדבר אשר תהיה התבונה. אבל אמנם אינם דבר אחד ערמה ותבונה כי התבונה היא מצווה אשר ראוי לעשות כי זהו תכליתה. אמנם ערמה היא שופטת לבד. ודבר א' בלשון יון השם המור' על ערמה והמורה על ערמה טובה כמו שהוא ג"כ ערומים וטוב ערומים. אמנם שם ערמה בלשון יון לא יורה קנות התבונה ולא לקיחת תבונה כ"א שפוט היטב. אמנם הקרואה הישרה אשר ממנה יקראו מישרים ואנחנו נאמר שנשיג היישרה כשנשיג משפט בחסד. אמנם (נ"א נאמר דברים) ברוב כי אות גדול השכל השכיל היות החסד מיושר. וחסיד נקרא אשר בו היישרה כי היישרה אמנם הוא שופט חסיד. הישר אמנם הוא ישר אשר ישפוט אמת. אמנם יהיו כל אלה הקנינים לפי האמת נוטים לדבר אחד כי

פרק ח אמנם. ערמה אחר שביאר בקודם גדר התושיה שהיא עצה ישרה מדרכת את בעליה אל השגת התכלית והמבוק' בא לבאר בזה גדר הערמה. ואמר שהיא כח נפשי הוכן לשפוט התושיה ר"ל לשפוט מישרים על העצה היעוצה המקום להשיג על ידה התכלית המבוקש: אינם מכל וכל. לא יתכן היותם שום דעת או סברא המשמשים אל השכל העיוני. שא"כ היו כל ב"א ערומים. כי אין שום אדם נעדר מכל וכל מדעת או סברא מה. והמבואר כי רבים מב"א לא יתוארו בערמה כלל א"כ אין הערמה סברא או דעת: ואינה אחת. גם לא יתכן היות הערמה ידיעה מה כמו הרפואה והמדידה: כי אלה לא יתוארו בשם ערומים כ"א בשם רופא ומהנדס: העשוים בטבע. גם אין הערמה מחשבה מעניין נמצא טבעי ההכרחי במציאותו. או מחשבה מעניין נמצא מלאכותי האפשרי במציאותו כי גם אלה לא הוארו בשם ערומים: כ"א מהדברים. אבל היא מחשב' מהצדדים המסופקים אשר כל אדם איך יעש' להשיג המבוקש עד שיתיעץ על מעשהו. וא"כ היא אצל התבונ' שגדר' הוא את העצ' כמו שקדם בג' מזה: אינם ד"א. אך עכ"פ עם היות הערמ' והתבונ' שניהם אצל ד"א שהיא העצ'.

אינם דבר אחד עכ"פ אבל הערמ' שופטת על העצ' היעוצ' הטוב' היא אם רעה והתבונ' מצו' לעשות ככל אשר יעצ' התושי' וכפי אשר שפטה הערמה: והנה השכל המעשי לו שם בשלשה תושי' ערמ' תבונ'. תושי' היא שהתיעץ בעצ' איך יושג המבוקש. הערמ' תשפוט מישרים על העצ' היעוצ' הטוב' היא. התבונ' מצו' להוציא לפועל העצ' היעוצ' והשפוטה. וד"א בלשון יון ובל"י הונח שם אחד על הערמ' הבלתי מיוחדת ושם אחר על הערמ' הטוב'. הראשונ' יתואר בה הערום לרע' והב' היא הערמ' הנאמנת: קנות התבונה. אין במשמעות הערמ' קנין התבונ' אשר בנפש מאז או ראשית לקיחת' כ"א תור' על שפיטת העצ': אמנם הקרואה. אולם הערמ' הנקרא' היישר' אשר נושאי' נקראים מישרים היא הערמ' אשר בה כיישר המשפט בחסד ונכנס בה לפנים משורת הדין והקיום על דרך שביאר (בי"ג מס' לזה): אמנם נאמר. אולם אנחנו נאמר בגדר הערמ' שהיא תשפוט על העצ' היעוצ'. שמשמעות לשון משפט הוא שישפוט לפי הדת והקיום לא לפי החסד אשר איננו ממשפט הקיום. זה בעבור שהוא כבעל הרוב שהערמה תשפוט מישרים כאשר יצו' הקיום משא"כ היישר' לפי החסד להשלים חסרון הקיום הוא על המעט: כי אות גדול. כי דבר גדול ר"ל פלא הוא בהשלים השכל הקיום הישר: וחסיד נקרא. נושא היישר' החסדיית נקרא חסיד: הישר אמנם. אמנם ישר נקרא זה אשר ישפוט אמת ככל אשר יאמר הקיום והדת לא יוסיף בחסידות ולא יגרע ברשע והוא המסכים עם הנאמר בדת: נוטים לדבר אחד. אלה קניני הנפש שהם היישר' וערמ' ותבונ' ושכל הם כחות הנפש המשמשים לפעול' אחת ר"ל היישרת העצ' לפעולת האדם בדברים האפשריים:

נשימם

כי נאמר היישרה וערמה ותבונה ושכל נשימם בדברים אחדים מורים אשר בהם היישרה ושכל נקראים נבונים וערומים . כי כל אלה הכחות הם מהקצוות ומהפרטים . וזה כי הוא שופט מאשר ישפוט הנבון כי הערום והמיישר השופט אמצעי והחסיד הם שוים לכל הטובות מצד שכל אחד מהם הוא אצל האחד . כי כלם בענין המשפט אמנם אלה הם מהפרטים ומהקצוות אצל הנפעלים כי ראוי לנבון להכירם והערמה והיישרה הם אצל הנפעלים . ואמנם הם קצוות . והשכל הוא מהקצוות בשניהם ר״ל בעיונים ובפעולות . כי השכל הוא מהגבולים הראשונים והקצוות בלי מופת . אמנם זה כפי המופתי׳מגבולי׳ ראשוני׳בלתי מתנועעי׳. אמנם זה בנפעלי׳ הוא מגבול אחר ומהקדמ׳ אחרת והתחלותיו הם אמנם כמו סבה תכליתית . והוא מהפרטיים כי יוקח הכללי מהם ע״כ ראוי להיותו בחוש . אמנם יקרא שכל ולזה יראה שהם טבעיים ואין מהם חכם כמו שיהיה בטבע אשר יהי׳ בו היישר׳ וערמה ושכל . אמנם האות על זה כי נחשוב אשר הם הולכי׳ אחר זמני האדם . וזה כי בזמן האדם ידוע היה (נ״א כי בזמן ידוע האדם יהיי) לו שכל והיישרה אשר תהיה הטובה סבה להם . ובעבור יהיה השכל התחלה ותכלית . ומאלה יהיו אלה המופתי׳ ובאלה . ועל כן ראוי לשמוע אל המנסים ואל הזקני׳ או אל הנבוני׳ במאמרי׳ ובסברות בלתי מופתיים לא פחות מהמופתי׳ בעבור אשר אין להם נסיון בחוש ויראו התחלות כבר נאמר מהו תבונה וחכמה ואצל מה תהי׳ כל אחת מהן . וכי אינם בחלק אחד בנפש המשכלת :

פרק ט

אמנם ישים אחד ספק בהם מה הם מועילות החכמות.

לא

נסיונם. גדר הכחות האלו בדברים אחדים בדבר היישר' ובעלי' נקראים בעבור פעולתם נבונים וערומים . מהקצוות . כל מעשיהם הם בהיקשים שכליים המורכבים מהקדמות כולליות ומתולדות פרטיות : כי הוא שופט . כי הערום והנבון מתאחדים בפעלם בענין המשפט שהערום ישפוט בדבר בעלי התאוות להשגת המבוקש כאשר שפט הנבון במחשבתו : כי הערום והמיישר . וכמו כן הערום המיישר המשפט האמצעי ר״ל אשר כפי הדת והנימוס . מתאחד עם המיישר החסיד: ונלד . ר״ל נבחינת פועל היישר' המשותפת לשניהם . הערום בהיישר' אמצעית והחסיד בהיישר' חסידות . וכלם שוין בענין שפיטת המשפט : אמנם אלה הם · כחות התבוני' האמור' כלם המה מהקדמות ותולדות אשר אצל הנפעלים ר״ל אצל השכל המעשי הפועל באפשריים: כי ראוי לנבון· ראוי לנבון . לידע ההתחלות ההם אשר עליהם יבני היקשיו ויוליד תולדותיו להיישיר עצמו אצל המעשי : והשכל הוא מהקצוות . אולם השכל ישמש לשניהם ר״ל לעיוני ולמעשי . וגדרו הוא מדע הקצוות ר״ל ידיעת ההקדמות וההתחלות המבוארים בלי מופת בשני חלקי השכל שהם העיוני והמעשי : אמנם זה כפי המופתים . העיוני הוא כפי טבע ההיקשי׳ המופתיי׳ המיוסדים על גבולים ראשונים ר״ל על הקדמות ידועות במושכל ראשון אשר לא יתנועע להתפעל על ידינו : אמנם זה בנפעלים . אך המעשי עסקו באפשריים להתפעל על ידינו : הוא מגבול אחר . השכל המעשי יקח הקדמותיו ממין אחר זולת העיוני . כי כל התחלות ר״ל הקדמות המעשי הם סבות תכליתיות אם להטיב עצמו או לבני ביתו או למדינ' ומלכ' : והוא מהפרטיים . כל מעשהו בהנהגות פרטיות ועשותן כולליות : ע״כ ראוי: בעבור היותן פרטיות הנה מלבד זה לאום יחשבו

שעסקו בפרטים . אמנם יקרא שכל . אולם בעבור קחת הכלל מהם שהוא פעל השכל שעסקו בכללים לכן יקראו גם שכל · שהם טבעיים . לכן יראה הם טבעיים ר״ל שהם שכחות השכל המעשי מתעלמים בטבע בנפש האדם אף בלי לימוד כ״א ברוב ימים כטעם בישישים חכמ' ואורך ימים תבונ' : אמנם האות . והעד על היותם טבעיים היא שהם מתעלמים בכל אדם ברוב ימים לפי הנסיון היומי יוודע לו איזה דרך ישר' ישיג בה טובתו : ובעבור יהי' השכל . ובעבור היותם טבעיים יהי' השכל התחל' תכליתית למדינית ר״ל אלה המנהגים הטבעיים ישובו הקדמות והתחלות להיקשי המדיניות : ומאל' . מאלו הקדמות ובהם יוסדו מופתי היקשיהם : וע״כ . בעבור שהקדמות המדיניות נוסדו על הנסיונות החושיות הנודעות לפי רוב הזוקן . ועל סבו' תכליתיו' הנודעו' לפי הסברות לא לפי מופתים הגיוניים . ולכן ראוי לסמוך על המנסים טוב ההנהג' ולהתנהג כפי נסותם או על הזקנים אשר ברוב ימים השיגו הנסיון בהנהג' או על בעלי הסברות : לא פחות · ולא תהיינ' אלה ההקדמות פחותות ונגרעות בערכן מערך ההקדמות הנודעות במופתים אצל השכל העיוני . כי אמנם כן דרך ההקדמות המדינית . בעבור אשר אין להם נסיון בחוש . ראוי לקחת ההקדמות סבריות בעבור שלא נמצא בהם הקדמות נסיוניות חושיות שהם יותר מועילות מהסבריות במלאכן : ויראו . שיראו החושיות התחלות : כבר נאמר . הנה כבר התבאר במה שקדם כל כחות ב' חלקי הנפש העיוני והמעשי :

פרק ט אמנם ישים אחד ספק . אחר שביאר במה שקדם גדר כחות שנפש המשכלת ושהיא נחלקת לשנים שהן הרב' והם העיוני המכונ' בשם חכמ' . והמעשי המכונ' בשם תבונ' ·

וכל

וכל חלקיהם למיניהם. יחקור בזה על תכליתן. ואמר שנא יספק אחד לאמר. מה תועלת באל' ב' חלקי הנפש המשכלת. ורמשונ' שאל על החכמ' ר"ל החלק העיוני אמר שלא תעיין בסוף דבר מענין האושר האנושי. אף כי איני' מתולדי' א' ר"ל שאינ' ממין האושר כלל: אמנם התבונ'. אולם התבונ' היא ממין האושר באמת בהיות' אלא השכל המעשי להתיעץ לתלות טוב ההנהג' שהוא מענין האושר: אמנם לא נהי' יותר פועלים. אך מה אחן ומה תוסיף ידיעת' בבחינת עלמ' לבד אם לא נפעל האושר לפי עדת קנין הנפשי אשר בנו: בדבר אשר הוא עשות. כמו שלא ירפא החול' בכח ידיעתו ענין רפואתו איך לעשות' אם עדן לא עשא' · כ"א בקנין המעשי' · כי כל ידיע' לא תתן אושר לבעלי' אם לא ילא לפעול כידיעתו כאמור. וכן אמרו ז"ל לא המדרש הוא העיקר אלא המעש'. וא"כ אין מעל' לתבונ' בבחינת עלמו' כ"א בבחי' המעש' שהוא תכליתה: כי לא נהי'. כי ידיעת הרפוא' או המלחמ' לא תעיר את בעלי' עכ"פ לרפואה או ללחום בפועל: אם לא. אם לא נשים תכלית הידיע' המעשי'. אך הידיע' לבד לא תתן אושר: כ"א בעבור אשר יהיו טובים. שישים היודע מגמת פניו אל הידיע' לבד לומר שהיא לבד מבלעדי העשיה טובה. לא יהי' דבר מועיל מזה: ועוד כ"א. ועוד יסופק. הנה בהיות ערך התבונה אל האושר כערך הרפואה אל הבריאות. א"כ איפו כמו שידיעת הרפואה איננה מוכרחת לכל אדם כ"א לרופא אשר הוא ירפא חולים רבים · כן יתכן להיות בידיעת התבונה שיודע אחד יזהיר לרבים ויאמרם בדרך טובים ולמה א"כ יעמסו עליהם הכל לדעתה: עוד אמנם יראה. אשר עוד יסופק כי לפי הנסקף הנה מלד הנושא תהי' החכמה יותר מעולה מן התבונה להיות עסקה בפועל ה' הנלחי שהוא זה גדר השכל העיוני והחכמה אך התבונה שהיא המעשי עסקה באפשריים שהם

לא תעוין בדברים אשר בהם יהיה האדם מאושר ואינה מתולדה אחת. אמנם התבונה הנה יש לה זה. אבל איזה תכלית פעל יש לה. כ"א תבונה היא אצל דברים צדיקים ונעימים וטובים לאדם. אמנם אלה הם אשר ראוי לאדם טוב. אמנם לא נהיה יותר פועלים כאשר הוא דעת אותה כי אם כאשר לנו הקנין כמו שלא נהיה יותר בריאים ולא מטוב ענין בדבר אשר הוא עשות. כי אם בהדבר אשר לנו קנין. כי לא נהיה יותר פועלים בדבר אשר הוא ידיעת הרפואה והנהגת הצבא ואינם (נ"א אמנם) אם לא נשים הנבון בעבור דבר אחר. כי אם בעבור אשר יהיו טובים לא יהיה דבר מועיל. ועוד כי אם אין הפרש לאשר להם תבונה שתהיה להם או יקבלו הזהרת אחרים אשר להם תבונה די שתהיה להם כמו שיהיה זה לנו אצל הבריאות כי כשנרצה להיות בריאים לא נלמד הרפואה עוד אמנם יראה שהוא בלתי ראוי אם התבונה אשר החכמה טובה ממנה. תשתרר על החכמת. כי הפועל ישתרר ויצוה אבל (הי"א אלל) כל אחד אמנם מאלה עוד נאמר. עתה דברנו בספיקות אשר בהם לבדם. וע"כ נאמר תהלה כי לפי מהם שהם בהכרח הם נבחרות. כי הם מעלות שני חלקי הנפש המשכלת גם אם לא יעשו דבר ולא אחד מהם עכ"ז הם פועלות. לא כמו שתפעל הרפואה הבריאות. כי אם כמו שהבריאות יפעל הפעולות. כן תעשה החכמה האושר. כי הוא אחת מהמעלות. ואשר היא לז ויפעל כראוי לה הוא מאושר. עוד הפועל ישלם בתבונה ובמעלה

קניינים אובדים לשעתם. והי' מחויב לפי זה שתגרע מערך החכמה · מה שאין הענין כן באמת כי התבונה תשתרר על החכמה כי התבונה כמו נגיד ומלוה על החכמה (אשר במלאכה אך לא על אשר בהכרחיים יעיין בה' לזה המאמר) ושאר כחות הנפש לעשות כל אשר יעלה: אמנם מאלה. מהתרת אלה הספיקות עוד יאמר בסוף המאמר. אך אתה כדבר בהתרת הספק הא' המספק ואומר שב' חלקי הנפש אין להם חלק באושר: כי לפי מה שהם. שלימות שני חלקי הנפש המשכלת שהם החכמה והתבונה אינם נשלמות מזולתם כמו שחשב המספק בספק הא' שקניני הנפש הוא שלימותן. אבל שלימותם הוא מעלמם לבד ר"ל החכמה והתבונ' הם שלימות לנפש המשכלת אף כי אשלא יפעלו האושר ולא דבר אחר ממנו עכ"ז הם פועלות השלימות בנפש. כי הוא זה דבר שלימות הנפש שתשכיל האמת בהכרחיים בחכמה · והטוב באפשריים בתבונה ואם יעשו קנין נפשי בפועל הוא זה שלימות שני להם: לא כמו שתפעל הרפואה. ואם באמת שהחכמה תפעל האושר הנה אין מדריגתה מן האושר בערך הרפואה אל הבריאות. שאין הרפואה עלת השלימות כ"א המביאה את השלימות ומשא"כ החכמה שהיא עלת השלימות ומסבבת פעולות שלימות וערכה לאושר כערך הבריאות אל הפעולות הנמשכות ממנו. שהבריאות הוא שלימות לגוף ומסבב פעולות שלימות: כי היא אחת מהמעלות. אין החכמה לבד פועלת המעלה והשלימות כמו שחשב המספק אבל היא עלמה מעלה ושלימות כמו שקדם: ואשר היא לו. ומי זה אשר לו חכמה ופועל כהלכה הוא זה מאושר. אולם אשר לא חלק לו בחכמה אף כי יפעל כראוי לא איננו מאושר כאמרם ז"ל אם אין חכמה אין יראה: עוד הפועל ישלם. עוד יכוף ידו להתיר הספק הב' המספק ואומר שלא תועיל התבונה במקנה קנין האושר כ"א הקנין הנפשי לבד יעשה האושר

על

ובמעלה מהמדות. אמנם המעלה תעשה הכוונה הישרה אמנם התבונה היא אשר תבי' אל את אמנם למה החלק הא' אשר בנפש אשר הוא נזון אינו מעלה. כי ג"כ אין בו לפעול. אמנם מאשר נאמר אשר בעבור התבונה לא יהיה האדם פועל הצדקות והטובות. ראוי להתחיל מאשר נאמר למעלה ונקח זאת ההתחלה. כי כמו שאמרנו כי קצת הפועלים צדקות אינם צדיקים. כמו העושים דברים המסודרים בדתות או שלא מרצונם או בבלי דעת בעבור דבר אחר ולא בעבור הדבר עצמו. האם הם פועלים כראוי לכל הראוי טוב ויהיה האיש פועל כאשר ראוי לפעול. ראוי לאדם בכל המעלו לפעול בעבור היותו טוב או מעולה ולעשות בבחירה ובעבור הדברים הנפעלים. כי הבחירה הישרה תעשה המעלה. אמנם כל הדברים העשוים בעבור התכלית אינן מהמעלה כ"א מכח אחר. אמנם ראוי לומר מהם. להיות גלוי וידוע כי יהיה שם כח אשר יקר' חידוד. וזה כן יוכל לפעול הדברים להשגת המכוון המושם וישיגהו. ואם המכוון הוא טוב יהיה משובח ואם אמנם רע. הוא אולת. ולכן הנבונים והאוילים יקראו מחודדים. אמנם התבונה אינה זה הכח אבל אינה בבלתי זה הכח. אבל קנין (סכר) זה הבח הוא בנפש ולא תהיה התבונה קנין מבלתי מעלה מן המדות כמו שנאמר. והוא גלוי כי ההקש אשר בנפעלים יש להם התחלה. כי תכלית כזה יהיה טוב ומשובח. אינה תכלית שיהיה דרך משל לא יראו כ"א אדם טוב. כי הרעה תשתנה ותעשה כזב אצל התחלות הפועל. ע"כ גלוי הוא כי א"א להיות נבון כי אם טוב:

פרק י נשוב להבין מהמעלה אם ימצי' לה דבר דומה כמו התבונה לחידוד

על זה ישיב לאמר שאין הענין כמו שיחשוב המספק׳ אבל הקנין והתבונה שניהם יחד יפעלו האושר. וזה כי הקנין והמדה הנפשית יכוונו לקנות איזה תכלית טובה לנפש והתבונ׳ תמציא דרך איך יגיע אל תכלית המבוקש ההוא: אמנם למה החלק הא׳. והעד שהתבונה למעלה תחשב בעבור תכין דרך לבוא אל המעלה. שהרי החלק הזן מן הנפש לא תחשב לא מעלה יען אין בו כח לפעול שום מעלה או לפנות הדרך אלי׳ בהיות פעולתו טבעית לא שכלית כמו התבונה: אמנם מאשר יאמר. ישוב להתיר הספק הנ״ל המספק ואומר שהזהרת המזהיר תעמוד במקום התבונה. ועל זה ישיב לאמר כי מבלעדי התבונה לא תכון שום פעולה טובה לאדם אף כי יפעלה: ראוי להתחיל. כי ראוי לדעת הקדמה אחת שנאמרה ונשנית למעלה (בשלישי לשני וביו״ד לחמישי) שקצת הפועלים צדקות וטוב לא יתוארו עכ״פ בצדיקים וטובים. והם העושים בהכרח או שלא לשמם כ״א בעבור איזה תכלית אחר כמו לקנות השם והכבוד במעשיהם. כמו אלה לא יתוארו בשם צדיקים וטובים אף כי יעשו הכשר והראוי׳ אם העושים הטוב והישר בבחיר׳ שכלית למען עשות כי טוב ומעולה בעיני השכל: אלה איפה לבד יכונו בשם צדיקים וטובים׳ וא״כ איפו כל צדיק וישר מוכרח לעשות מעשהו בתבונה ולמענה לא בהזהר׳ לבד: אמנם כל הדברים. אך כל הדברים הנעשים למען השיג על ידם התכלית הטוב. כמו הזהרת המזהיר לעשות הטוב והישר איננו מעין המעלה והעוש׳ על פיו לא יתואר בטוב וישר. לכן תהי׳ התבונ׳ עקרת המעל׳. והעושים על פיה יתוארו בתארי המעשה: כי יש שם כח אשר יקרא חידוד. ר״ל יש שם כח נפשי אשר יחדד טענות של שוא להראות הכזב שהוא אמת ועל הרע שהוא טוב: ע״ד טהרת השרץ בק״ן טעמים. ובזה הכח יתגברו המכזבים והרעים ויתגלגלו המפלפלי׳ בפלפול עלמומי. וראוי לכל משכיל להזהר ממנו לבל יטעה בו לאמר שהוא שכל אמיתי: להשגת המכוון המושם. בו ישיגו המבוקש אשר אליו שמו הבעלים מגמת פניהם אם טוב ואם רע. ועל שם זה הכח יקראו הנבונים והאוילים החכמי׳ להרע בשם מודדים. אמנם התבונה. בהיות שכל מגמתה להטיב כאמור לכן אינני׳ זה הכח. אך בהיות שגם תשמור את בעליה מרע בזה הכח החידוד לכן אינה מבלעדי זה הכח: ולא תהי׳ תבונה. כמו שלא תהיה קנין מעלה בנפש מבלעדי תבונה אשר תעיין על טובה. כן לא תהי׳ התבונ׳ מבלעדי איזה קנין ומדה מן המדות הנפשיות. על כן תהיה התבונה מחלית המעל׳: והוא גלוי. והמתבואר כי כל היקש אשר בשכל המעשי יש לו הקדמה כמו היקשים העיונים. אבל הקדמתו הוא התכלית הנכסף כטעם סוף מעשה במחשב׳ תחלה. ועל ההתחלה תעשה התבונה היקשיה איך תשיגה: כי תכלית כזה. התכלית אשר תראהו התבונה היא תכלית טוב ואשר תראהו האולת הוא רע: כי הרעה תשתנה. כי התכלי׳ הרע כוזב בהתחלתו להיראות טוב לבעליה. והתבונה כפי מדת׳ לבחר בטוב אמיתי. לא תקחהו להתחל׳ אך האולת במדת׳ לכזב תקחהו להתחלה בהיקש הכוזב:

פרק י נשוב להבין. אחר שביאר בקודם שיש כח החדוד בנפש הדומה לכח התבונ׳. לא ראי זה כראי זה התבונ׳ תביא את בעליה לתכלית טובה והחדוד לתכלית רעה. הלך השוה שביניהם ששניהם מביאים את בעליהם לתכלית המבוקש. שם בזה מגמת פניו לחקור האם ימצא כזה ב׳ מיני מדות בדתיון מה. ואמר כי כן הם המדות

לחידוד כי הם דבר אחד. ובן תהיה המעלה טבעית אצל מעלת המדות. יראה לכל כי פרטי המדות הם בטבע קצת. כי ימצאו צדיקים וישרים ואמיצים הם מתולדותם. וכן מהרה. אבל אמנם בדרוש (גי"א נדרוש) דבר אחר אשר יהיה טוב מיוחד : יען אלה המעלות יהיו בנו יותר שלימות. כי אמנם לנערים ולבהמות יהיו אלה הקנינים טבעיות אבל בלתי שכל. יראה שהם מזיקים כי האמנם יראה כי זה כמו תנועת הגוף החזק בלא ראות כי יראה לו כשלון הזק בעבור חסרון הראות כן יהיה. ואם אמנם יקבל השכל בפועל יצליח. כי בהיות ב' מיני יחד תהיה המעלה שלימה. ועל כן כמו שהוא במחשבה ב' מינים חידוד ותבונה. כן יהיה במעלות המדות ב' מינים א' מעלות טבעיות ב' מעלות המדות. ומאלה מעלות. המדות לא תהיה (ג"א בבלתי) תבונה. ובעבור זה אמרו הכל כי המדות הם תבונו'. וסיקראט אשר אמר זה. מצד אחד חטא ומצד אחר אמר יושר. אמנם כאשר חשב כי כל המעלות תבונות חטא. ואם רצה שא"א היותם בבלתי תבונה דבר טוב. אמנם האות על זה כי אנשי זמננו כשינדרו המעלה ישימו קנין. באמרם אשר לפי שכל ישר הוא : כי היושר הוא בתבונה. יראה כי כלם ינבאו כי זה הקנין הוא מעלה בתבונה. אמנם ראוי לדקדק מסט יותר כי לא לבד היא אשר לפי השכל ישר אבל הם עם השכל ישר יהיה קנין הטעלה. והשכל הישר באלה היא התבונה. ולכן סקיראט השכלים אשר במעלות חשב היות כלם דעות. אבל אנחנו נאמר עם שכל. הנה גלוי הוא ממה שנאמר כבר כי אי אפשר להיות טוב שלם בלי תבונה ולא מבין בלי מעלות המדות. אבל תותר הקושי' כן. כי היה מקשה אחד כי המעלות יתפרדו אחד לאחד. כי אין אדם נולד מוכן לכלם. וע"כ ידע אדם אחד ולא יקח אחרת כלל. אמנם זה יקרה כפי המעלות הטבעיות

פירוש

המדות הטבעיות אשר בקצת בני אדם דומות למדות המורגלות בבנונים : יראה לכל. כי אמנם נראה קצת פרטי המדות טבעיות לקצת בני אדם. כי ימצאו צדיקים בתולדותם ר"ל בטבעם : וכן מהרה. וכן קצת ב"א יקבלו לימוד המדות המעולות מהר וזה בעבור שטבעם נוטה אליהם. ויעוין מש"כ בראשון לשני מזה : אבל אמנם בדרוש. אך נשים מגמת פנינו להשיג המדות המיוחדות בהתיחדות התבונ'. כי אלה הם יותר שלימות מהמדות הטבעיות אשר יתעצמו בלי תבונ' : כי אמנם לנערים. והעד שהנערים והבהמות יהי' להם קצת המדות בטבע ובלי השכל : והם מזיקים לעצמם בהם יען ידמו בם לאיש עור וגבור הרץ במהירות בגבורתו שאין ספק שהוא יזיק לעצמו ויכשל במכשול גדול בעבור חסרון ראותו : אשר כן התבונה היא עיני המדות תנהלם בדרך ישרה לא יכשלו בה. ובהעדרה ילכו בעלי' בדרך לא סלולה ונוקשו ונלכדו : ואם אמנם יקבל השכל. אולם מי שהוא בטבעו בעל מדה נכונה ויצרף גם את השכל לנהלו בתבונ' הוא זה על שכלו יגבר ויצליח. כי איש את אחיו יעזורו : ע"כ כמו שהוא במחשב'. ומזה התבאר כי כמו שיש ב' מיני מחשבות חידוד ותבונ' כן יש ב' מיני מדות טבעיות ולימודיות : ומאלה מעלות. ומב' מיני אלה המעלות לא תכון אחת מהנה והיא מעלות המדות ר"ל הלימודיות בלי תבונה כאמור : וסק"רלט. וסקרלט אשר אמר שהמדות הם תבונות אמר אמת בצד ושקר בצד אחר כאמור : אמנם האות. אולם האות והמופת על היות המדות קניני התבונ' הוא שאנשי זמנו גדרו המדות המעולות לפי השכל הישר. כי כלם ינבאו. כלם יאמרו שמעלות המדות טובה עם תבונה : אבל הם עם שכל ישר. ידקדק בלשון הנגדי האמור ויליץ אשר עם שכל במקום אשר הוא לפי שכל : וזה כי לפי שכל משמע שהם ישרים לפי המשער השכלי אף כי לא שוערו בשכל. וכבר התבאר שכמו אלה המדות יתכן היותם בלתי שלימות. לכן הגיה עם שכל. פי' ששוערו בשכל אלה איפו הם שלימות בלי ספק. והנה אלה המדות להם שם בשלשת מחלקות ודעות שונות א' אריסטו יאמר מהמדות אשר במתאוה מתעצמות מהתבונה בהיותן טובות. ומהחדוד בהיותן רעות ואין מדה טובה בכל עת מבלעדי תבונה. ב' אנשי זמנו יאמרו שכל המדות אשר במתאוה יתעצמו לפי השכל של איזה משכיל אשר יורה להמון יושרם עד אפס צורך לתבונה בכל האנשים כ"א במורה אותם ג' שסקראט יחשוב שהמתאוה והתבונה הם עצם אחד לכן יהיו כל המדות שכליות אלא שהרעות באות מעיבות השכל. אך מה שיעמוד נגד דעת שקר"אט הוא שלעת השינה יהיה המתאו' נפרד מהתבונה ויעשה מעשהו במדות מגונות כמו בהרהורי המשגל וזולתו. ובזה טעה ג"כ א"הר טרם נרדם בשינה ככתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו פי' לא השיג עדיין שהמתאוה אשר הוכן לעזור את השכל שתהיה כנגדו לפעמים וע"כ חשבה שהיא עצם מעצמי השכל. וכאשר נרדם בשינה הרגיש פרידתה ונודע לו שיש לו בה לקוחין עכ"פ בהיותה נשמעת לו כאמרם ז"ל זכה נעשית לו עזר לא זכה מנגדתו ר"ל מנגדת לו : הנה גלוי : מבואר הוא לפי האמור : אבל תותר הקושיא. יעיר אוזן לשמוע כיעודים שיעד בפי' הקודם שעוד יתיר הספק המספק ואומר מה יועילו החכמה והתבונה אחר שלא התבונה היא העיקר כ"א המעשה. ואמר שהענין הוא כמו שכבר הקנה לחד לאמור מה זו נכבה שהמדות

תהיינה

תהיינה פרודות בבני אדם לא לאי זה כלאי זה ולא תהיינה כלם באים אחד. והיתה התשובה כי הוא זה במדות הטבעיות לבד וזה בעבור שהם נמשכות לפי המזג המטיב את המדות ומריע לאחרת כמו מי שמזגו קר היא בלתי שטוף בזמה. אך הוא עצל במעשים. והפך זה מי שמזגו חם. משא"כ הבאות מהתבונה שכלם שוים בטובה באים תבונה. וזו היא עצם המעל' לתבונ' על הפעולו' שהם יתכנו להיות פרטיות והיא כוללת: אמנם גלוי' גם זה להיתר הספק יחשב שמעלת התבונה היא היותה שלימות הנפש אף אם לא תפעל כלל וכאמור בקודם: האחת סדר התכלית. המעלה תכסוף השגת התכלית והתבונה תשים סדר לשבות אשר בם יושג התכלית: עוד נשיב. עוד יוסיף ידו להתיר הספק אשר העיר בקודם כמו שהבטיח

הטבעיות. אבל כפי אשר בהחלט יאמר טוב. לא יקרה זה כי כלם יחד עומדות בתבונה. כלם יהיו שם. אמנם גלוי כי גם אם תהיה בבלתי פועל תהיה (נ"א פועלת). כי האדם יצטרך לה יען כי היא מעלה משלמת חלקי נפשו. וגם כי לא תהיה בחירה ישרה בלי תבונה ולא בבלתי מעלה. האחת סדר התכלית והאחרת תעש' שיפעל אשר לתכלית. עוד נשיב על מה שאמר (נ"א שנאמר) כי הפחות (נ"א ישלוט) על מה שהוא יותר טוב (נ"א התבונ' לא תשלוט על החכמ' ולא על החלק היותר טוב) כמו שלא תשלוט הרפואה על הבריאות. כי הרפואה לא תרגיל הבריאות אבל תראה איך תעשה הבריאות הנה היא תשלוט על הדברי' אשר בעבורה לא על זה. עוד דמיון לזה האם יאמר אומר כי המדינית תשתרר על האלהיות יען אשר תצוה על כל הדברי' אשר במדינה:

שם. והוא איך יתכן שהתבונה הגרועה מהחכמה תשלוט על החכמה לצות] עלי' את אשר תעשה. והתשובה שבעבור ראות התבונה איך תעשה מדות מעולות הנה בעבור זה לא תשלוט על כל פנים על החכמה כמו שלא תשלוט הרפואה על הבריאות בעבור ראותה איך תעשה הבריאות: הנה היא תשלוט. התבונה תשלוט על הסדר הנעשה בעבורה להשגת התכלית הטוב. אך לא על החכמה בשלוח: עוד דמיון. עוד יוכיח במשל שאין התבונה שולטת על החכמה בעבור צוותה על הסידור במדות. כמו שלא תשתרר המדינית באלהיות בעבור צוותה על פועל כפה בעניני המדיניות. וזה כי כל אחת מצוה ועושה בתוך שלה. ואין מלכות וממשלה נוגעת בחברתה:

נשלם מאמר ששי

מאמר שביעי

פרק ראשון

פרק א אחר זה ראוי לומר ולעשות התחלה. יען כי אצל המדות אשר ראוי לברוח מהם הם ג' מיני' רשע וחטא בהמיית. אמנם המתנגדי' לשני' הם

אחר זה. אחר אשר ביאר בקודם לזה שהמדות פי שנים להם בחלוקה.. א' טבעיות הנמשכות לפי מזג בעל המדה וטבעו. ב' תבוניות ר"ל המשוערות בתבונת כפו של בעל המדה. ראה כי טוב לעשות התחלה אל מחקר מיני בעלי המדות הנבדלים זה מזה בבחינת ב' החלוקות האמורות: רשע וחטא לפעולות האדם נדבר הצדק והרשע יחלקו בני אדם אל שלשת מיני רשעים ושלשת מיני צדיקים המתנגדים להם. א' הוא האומר מותר. יחטא ויאמר אין פשע והוא הנקרא רשע ובלתי ישר בזה. ב' הידוע שהוא חוטא אבל הוא רפה ידים ואינו יכול לכבוש את יצרו והוא הנקרא חטא או בלתי כשר בזה. ג' המעתיק לעשות רעות רבות בהפלגה והיא הנקרא בהמי בזה יען שב במדותיו כבהמה אשר אין מעצור לנפשה. והפך הרשע הוא אשר בטבע [ו]מזגו איננו מתאוה להרע ועושה רק טוב ונקרא בשם צדיק וישר בזה. והפך החוטא הוא אשר בטבעו ומזגו מתאוה להרע אך על שכלו ותבונתו יגבר ויצליח לכבוש את יצרו המתאוה להרע והוא הנקרא בזה בשם כובש את יצרו או כשר. והפך הבהמי הוא הרודף לעשות טוב בהפלגה רבה לפי טבע האנושי וינהג בתבונה את מעשיו כל הימים וזה הנקרא אלהי בזה מטעם כי איש אלהים קדוש הוא. אלה איפו הם שלשת מיני רשע והפכיהם שלשת מיני צדק על הסדר. א' רשע. והפכו צדיק וישר. ב' חוטא והפכו כשר וכובש את יצרו. ג' בהמי והפכו אלהי: המתנגדים לשנים. הפכי ב' המינים הראשונים שהם רשע וחטא הם צדק שהוא עצם המעלה הדבוקה במדות הנפש והוא

הפך

הם גלויי' כי זה נקרי' מעלה וזה כושר. אמנם מתנגד לבהמיית יאות לומר אשר בו המעלה אשר היא למעלה מאדם והיי' קדושה אלהיות. כמו שאמר אומי"ראש מאי קטור עשה כתב לפרי"אמו אביו. כי מאד היה טוב. לא היה נראה שיהיה בן אנשי' כי אם בן אלהי'. ולכן אם יאמרו מאנשי' שהם אלהי'. ליתרון המעלה בזה. אמנם היה מנגד לקנין בהמי כי אמנם אין רשע בהמה. וכן לא המעלה מעלת אלהי'. אבל זאת היא המעלה היותר נכבדות מאחרות. ואמנם סוג רשע אמנם כאשר בזרות ימצא איש אלהי. כאשר היה מנהיג (נ"א מנהג) אנשי ליט"וניא כאשר יתמהו מאיש מעולה יקראו אתו איש אלהי. כן בזרות ימצא באנושיי' איש בהמי. והיותר אשר ימצא הוא בעם אשר אין דת להם. וכן קצת יהיו לסבת חולי ובעבור שממון לאבידת קרוביה'. ובעבור העדפת רשע בקצת אנשי' נקראי' כן. מזה התאר נעשה זכרון באחרונה. אמנם מהרשע כבר נאמר ראשונה. אמנם ראוי לומר מחטא ורפיון אשר הם התענוגי'. ומהכשר והחוזק כי אין לחשוב אשר אלה הקניני' אשר הם מעלה והרשע אשר הם מסוג אחד. ואמנם מסוג אחר. אמנם ראוי כמו לאחרי' לשום הנראה. וטרם נשים הספיקות. וכן יתבארו רוב הדברי' אשר הם בחוני'. אבל (נ"א אלא) אלה ההפעליות ואם לא כלם יהיו רבים ועקריי'. כ"א יותרו הקושיות וישארו הדברי' הבחוני' אז יהיו יותר מבוארי' כראוי:

פרק ב יראה

באמת כי הכושר והחוזק הם טובים ומשובחי'. אמנם החטא והרפיון רעים ומגיני'

פירוש

הפך הרשע הבלתי ישר במדותיו שאומר מותר והכושר ר"ל עשות כשרון המעשה בתאות הגשמיים בכבישת יצרו הוא הפך החטא בבלי כבישת היצר: אמנם מתנגד לבהמי' והפך איש הבהמי הוא איש אלהי כאמור בחלוקה הג': כמו שאמר אומיר"אש. אומי"רוס סיפ'שמאי"קשור כתב מליצה נאביו אשר היי' טוב המדות מאד. וכתב עליו כי כפי מעשיו יראה שאיננו בן אדם כ"א בן אלהים: ולכן אם יאמרו. על כן כאשר יכנו איזה איש בשם אלהים תהיי' הכוונה שהוא איש מעולה מאד משאר אישי מין האדם כאלו אין דמיון לו בב"א כ"א במלאכי אלהים: אמנם הוא מתנגד. והוא הפך מאמר בהמי. אשר יתואר בו הרע מאד באישי ב"א אשר אין דמיון לו באדם כ"א בחיתו יער. אין רשע בהמה. אך עכ"פ איננו בהמה במאמרו כן הפכו שהוא איש אלהים איננו אלהים ממש כ"א נערך כערכו במעשיו הנכבדים מכל מעלות ב"א: אמנם סוג רשע. אולם גם בסוג הרשע ימצא ע"ד זר היותר רע ויכונה בשם בהמי ר"ל חיה רעה. כמו שע"ד זר ימצא איש מעולה מאד ויתואר בשם איש אלהי אשר כן היי' מנהג אנשי ליטוני' לקרוא לאיש נפלא במעלה בשם אלהים: והיותר אשר ימצא. ואיש הבהמי יותר ימצא בעם אשר אין לו דת וכימום. כי בלי רסן הדת ירבו בני בלי על כלומר בלי עול הדת והיושר: לסבת חולי. לפעמים יצא שאדם ברשע מגדר ב"א בעבור רב העצבון כי דבר עצב יעלה אף וכעס בחיק כסילים ינוח לכן ירבה בגנות: ובעבור העדפת רשע. בעבור רוב רשעם נקראים בהמיים כלומר חיות רעות: ומזה התאר. עוד נזכור באחרונה. מאנשים המתוארים בהמיים: אמנם מהרשע: כבר דבר בגדר הרשע ועוול במאמר ה' ובמקומות זולתו מזה הס': אמנם ראוי לומר. אחר אשר אחד משלש אלה חלוקי המדות כבר ביאר שהם הצדיק והרשע והאלהי

והבהמי יבאר באחרונה כשאר א"כ לבאר פה החלוקה האחת מהג' חלוקות והוא החטא והרפיון והוא החוטא במרד ובמעל כנגד השכל והשכל ירף ויאלום תחת יד המתאוה. ולבאר ג"כ הפכו והוא הכשר והחזק ר"ל המושל ברוחו וכובש המתאוה בחזקת יד השכל כמעט איזה גבור הכובש את יצרו: כי אין לחשוב. כי לא יחשב שהמעלה והרשע שזכרנו בחלוקה הא' הם בסוג אחד עם שכובש את יצרו והחוטא אשר בחלוקה הב'. אבל הם מסוגים שונים. וזה כי הצדיק והחסיד אשר בחלוקה הא' הוא יותר נעלה מן הכובש את יצרו אשר בחלוקה הב'. כ הצדיק כל מגמתו להטיב בטבע ועושה בשמחה כל מעשהו והוא רחוק שיחטא. אך הכובש את יצרו תאב לרעות ומתעלב בעשותו טוב ובע"כ יכבוש יצרו לכן יקרה לפעמים שימעלם מלכבוש ויחטא. ויעוין מ"ש הרמב"ם בספי' לשמונה פרקיו. ומזה שהפכיהם ג"כ מסוגים שונים כי ידיעת ההפכים אחת היא: אמנם ראוי לשום הנראה. אבל ראוי להניח הנחות וסברות הנראי' ישרים בטרם שיחקרו הדברים על אמתתם ובטר' נעיר הספיקות וכמו שאנו רגלים לעשות במחקר הדברים האחרים: וכן יתבארו. כי אמנם כן דרך הבחינה והמחקר בכל חקירה ר"ל לחזור על כל הסברות והדעות אשר יתכן שיאמר באלה המדות והפעלות הנפש בכלם או ברבים שהם עקריים וכלליים בהם: כ"א. כ"א נזכיר כל הסברות ונברר הלודק מהבלתי לודק אז יבאו הדברים המסופקים ויתבארו הטיב:

פרק ב יראה באמת. ישים פעמיו לדרך החקירה לבאר גדרי המין הב' משלשת המינים המאורים בקודם אשר יעד לבארו בזה הפרק והוא החוטא המתרפה לפני יצרו והפכו הוא הכשר המתחזק על יצרו וכובש אותו. וראשית דבר יעיר אוזן לשמוע כלמודים האם יש

הבדל

ומגוני'. וכן יהיו אחד הכושר והעומד כראוי. והחוטא והיוצא מן הראוי . אמנם החוטא יודע כי הוא עושה רע בעבור ההפעלות . אמנם הכושר יודע כי הוא חמדות רעות . ולא יעשה אותי' בעבור הראוי . אמנם הישר הוא כשר ופרוש . אמנם זה יש אומרי' כי הוא ישר ויש אומרי' לא . והבלתי ישר חוטא והחוטא בלתי ישר מבלתי הפרש . ואחרי' אומרי' שהם נבדלי' . אמנם הנבון פעמים יאמרו שלא יהיה חוטא אמנם פעמי' יאמרו אשר קצת הנבוני' והמשכילי' יהיו חוטאי' . עוד יקראו חוטאי' בעבור הכעס והכבוד והריוח . ע"ב נאמרי' הם אלה אמנם ישי' אחד ספק איך יהיה החושב על יושר חוטא כי היודע יאמר . שלא יתפעלי' דבר זה הוא כמו שחשב סקר"אט אשר במקו' אשר שם דעת ישלוט אחר עליו להביאו כעבד כי סקראט אמנם יהיה חולק בכל מאמרו כי במקום אשר שם השכל לא יעמוד החטא . כי לא יבא מחושב טוב בעבור (ג"א נעדר) כ"א בלי דעת . הנה זה המאמר ישי' ספק בדברי' הגלוי' המפורסמי' . נכון הוא לשאול אצל ההפעלות אשר הוא בבלי דעת . באיזה ענין יהיה דעת . כי אמנם גלוי הוא כי לא יחשוב החוטא קודם ההפעלות לעשות אשר יעשה אחרי כן , אמנם קצת יודו זה וקצתם לא , אבל יודו כי אין דבר טוב מהדעת , אמנם לא יודו אשר לא יעשה אדם דבר זולתי אשר יחשוב היותו טוב , ובעבור זה יאמרו כי

הבדל בין הישר לכובש את יצרו . וכן בהפכם ר"ל אם יש הבדל בין הבלתי ישר לחוטא . ואמר יראה באמת שכשרון המעשה וההתגברות על יצר הרע הוא מדה טובה . והחטא וההתרפות לפני יה"ר היא מדה מגונה ורעה : וכן יהיו הכושר . וכן בעליהם העושה הכשר ועומד ר"ל העושה הראוי לעשות ישובח . והפכו יגונה : אמנםהחוטא יודע' כי הנה החוטא יודע כי הוא עושה רעה אך איננו יכול להתגבר על יצרו . והכושר יודע שהם תאוות רעות ומתגבר על יצרו לעמוד במה שראוי ונכון לעשות : אמנם הישר . ר"ל בעל המעלה שהוא מחלוקה הא' בפ' שקדם והוא העושה טוב בשמחה וטוב לב ואיננו חומד לרעה כלל אדרבא הוא כשר ונפרש מכל רע : אמנם זה . אולם הכשר האמור לפניו ר"ל הכובש את יצרו . י"א שהוא שוה לישר ופרוש האמור בהיותו בלתי עושה רע כמוהו עכ"פ אף כי יבדלו בחמדה שהפרוש בלתי חומד והכשר חומד . וי"א שהם נבדלים זה מזה במעלה בעבור הבדלם בחמדה : והבלתי ישר חוטא . וכעין זה המחלוקת יחלוקו בהפכן ר"ל י"א שהבלתי ישר שוה לחוטא וי"א לא . כי ידיעת ההפכים אחת היא : אמנם הנבון : אולם המשכילים אם חוטאים או לא יש בזה מחלוקת . וקצת יאמרו שהם חוטאים ועוברים פי' שכלם להתענג בחמודות בלתי ראוים : עוד יקראו חוטאים . גם לא לבד בבחינת התענוג הבלתי ראוי נקראים הנבונים חוטאים ללא אף גם בעבור רוב כעסם עד"הכ כי ברב חכמה רב כעס . ובעבור אוות נפשם הכבוד והריוח המותר : ע"כ נאמרים לכן נאמר מאלה הנבונים שהם עלולי' לחטוא אם התענג במה שאינו ראוי . או בכעס וכבוד והרוחה : אמנם ישים אחד ספק . אך הנה יספק המספק ואמר איך יתכן שהנבון החושב לעשות ישר ולדק תתפעל נפשו מהתאוה ויחטא : דבר זה כמו שחשב סקר"אט . הנה הוא כמתפלא לפי דעת המספק ואומר שדבר כזה הוא נמנע כמ"ש סקר"אט בלחקו על זו הדעת .

שאיש דעת יכרחהו אחר לעבור על רצון עצמו . והוא פלאי ודבר זר יחשב זה אצלו : כי סקר"אט . יען סקר"אט חולק במאמרו על כל זה ואומר שלא תיכן שהנבון יחטא כי החושב טוב לא יעשה רע כי אם בעל בלי דעת הוא זה יעשה רע ועל כן שחק על האומרים זה : במקום אשר שם השכל . דעת סקר"אט שאין אדם פועל דבר מתנגד לשכלו ובהיות שהשכל יחשב דרכו שהחטא הוא ענין רע על כן לא יתכן שאיש שכל השום' בעובר לעשייתו הרע שהוא ענין רע. יחטא ויעשה רע לשעתו הפך הנחשב בשכלו מאז ומקדם: כ"א בלי דעת . לא יחטא איש שכל כ"א חסר הדעת הבלתי יודע בחטאו שהוא רע : ישים ספק . דעת סקר"אט תספק כלומר תחלוק על מפורסמות כי מהמפורסם שרבים בעלי שכל חוטאים: נכון הוא לשאול . ראוי לחקור בדברי סקר"אט שאמר כל חוטא הוא בלי דעת . מה הוא זה גדר הבלי דעת שאמר : כי אמנם גלוי . יען מבואר שאין מחשבת החוטא טרם התפעלותו מהתאוה לחטוא שוה עם מחשבתו אשר בעת ההתפעלות והחטא . ולפ"ז יתכן לומר שכל איש שכל החוטא יעדר שכלו וישוב בלי דעת לשעת החטא ולא יכיר ברעתו כאמרם ז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות : אמנם קצת . אולם קצת המחזיקים בדעת סקר"אט יודו על האמור וקצת המחזיקים בדעתו לא יודו אל האמור שבעל השכל ישוב בלי דעת בחטאו ויחשוב היות מעשהו טוב אשר חשבו לרע טרם עשותו : אבל יודו . מחזיקים הם בדעת סקר"אט עכ"פ האומרת שהדעת תשמור בעליה מעשות רע : אמנם לא יודו . אמנם לא יאותו לדעת המודים האומרים שכל חטא הוא בלי דעת גמור בעבור שאיש בעל דעת עושה רק טוב ולא רע אבל מטעם אחר יחטא איש השכל וזה כי הם אלה החולקים על המודים יאמרו בטעם חטא המשכיל : ובעבור זה . בעבור זה יחטא המשכיל שאין דעתו שלימה בידיעת רעת החטא כ"א מצד איזה סברא גרועה נודע לו רעת החטא :

כי החוטא אשר ישלטו בו התאוות אין בו דעת כי אם סברא , אבל אמנם אם היא סבר' ולא דעת ואינה חזקה נוטה אל התאוו' כי אם נחה כמו במוספקים · והנה זה ראוי לסליחה , כי לא תעמוד סברא חלוש' כפי (ג"א בפני) התאוות החזקות , אמנם לרשע אין סליחה ולא לדברים אחרים המגונים א"כ התבונה היא נוטה כי הוא היותר חזק' אבל זה בלתי ניאות אשר יהיה יחד נבון וחוטא כי אין איש אחד שיאמר כי הנבון יפעול ברצון דברים מכוערים , כי כבר הורונו ראשונה הנבון פועל בקצוות , ועם זה אשר יש לו מעלות אחרות , ועוד אם הכשר יחמוד דברים קשים ורעים לא יהיה הישר כשר ולא הכשר ישר , כי אם הוא ישר מאד לא יהיו לו תאוות רעות , אבל אמנם ראוי הוא אם התאוות הם טובות והוא רע למונעם לבלתי רדוף אחר זה הקנין וא"כ הכושר אינו כלו טוב , ואם הם חלושות ולא רעות אינו לשבח ואם הם רעות וחלושות אינו דבר גדול . עוד אם עמוד בכל סברא הוא כושר יהיה רע . כי אם היה שקר אין ראוי לעמוד בה . ואם הוא חטא צאת מכל סברא יהיה קצת חטא טוב כמו שאמר שופוקלוש כי נטולומוס נפתה בדברי אולישיש אשר יכזב לפי לוטיש היא משובח אשר לא עמד בדברים אשר נפתה אליהם יען כי כבד הדבר לאמר כזב עוד האומר המטעה יכזב בספק . כי בעבור שיתראו חכמים יראו להראות בהיקש דברי' זרים

אבל אמנם . ובהיות ידיעת החטא סברא גרועה ולא דעת שלימה וחזקה לעמוד נגד התאוה על כן נוטה נפשו אל התאוות לזנות אחריהם יען שבה אללו ידיעת רעת החטא כמו דבר המוטל בספק על כן נחלשה הידיעה וגברה התאוה . והנה ההבדל שבין המודי' להבלתי מודים הוא שהמודים סוברים שכל חוטא חושב שהוא עושה טוב בוודאי והמשכיל ישוב שכל גמור לשעתו . והבלתי מודים סוברים שכל חוטא היא כמספק ועושה דבר סותר לדעתו החלושה הלך השוה שבהם ששניהם מחזיקים בדעת סקר"אט · והר"שע לא כן יחשוב בביאורו והוא עצמו מסופק בביאורו ומה שכתבתי הוא הנכון : והנה זה .. ולפי אלה המבארים דעת סקר"אט יהי' כל חוטא בלתי ראוי לה ות נענש יען הי' בלי דעת בחטאו ולא הי' לו במה להתגבר לעמוד כגד תאוותיו החזקות : אמנם לרשע . אולסהרשע אשר הוא ממין הא' העושה בזדון כגד שכלו ותבונתו הוא זה חייב משפט עונש יען גבר על התבונה בחזקת התאוה : ולא לדברים אחרים . גם אין סליחה לרשע אם חטא בדברים מגונים שאין המתאוה נהנה מהם . וזה בעבור המרותו פי השכל : א"כ התבונה היא נוטה . לפ"ז יהי' הרשע בחטאו מטה תבונתו כלומר מתחזקת עליה לעשות הפך משפטה שתשפוט ברעת החטא : כי היא . והיא היותר חזקה מהסברא האמורה אשר לבד בספק תביא את בעליה משא"כ התבונה שהחוטא מורד בה בוודאי : אבל זה בלתי נאות . אך זה לא יתכן לדעת סקר"אט שיהי' הנבון חוטא לדעת וא"כ הדרא קושיא לדוכתא כי מאמרו ישים ספק במפורסמים : כי כבר הורונו . כבר אמרנו (בח' לששי מזה) שהתבונה היא מקנות הפרטיים אבל הנפעלים המחוברות אלל מעלות המדות . ר"ל שהתבונה כל מעשיה בהקדמות פרטי השכל המעשי עם המעלה . ולא יתכן שתפעול פחיתות : מעלות אחרות . ר"ל הנבון פועל הטוב בכל כמבואר ביוד לששי : עוד אם הכשר . עוד יכופף ידו בסקלי וטריא לעורר מבוכות והבדלים כאמנים ובלתי

כאמנים בין ג' מיני החוטאים האמורים עד סוף הפ' ובאחרונה יראה להוכיח שאין הכשר ר"ל הכובש את יצרו לבלתי לכת אחר תאוותיו אשר יחמוד איננו אחד בענין עם הישר ר"ל הבלתי חומד כלל ורק עינו ולבו להטיב תמיד בשמחה וטוב לבב . וזה כי המתמדה תבדיל ביניהם הכשר חומד והישר בלתי חומד כאמו' כ"א הוא ישר כו' : אבל אמנם . עוד יראה שאין הכובש ילרו טוב במוחלט : כי אם תהיינה התאוו' טובו' באמ' כמו התאוה אל המשגל הכלאה והישר או לאכול מטעמים ערבים לחיך ונאותים לבריאות וראוים לפי הדת ולפי האדם וזולתם אשר אין לכבוש התאוה ולמנוע מהם . הנה אז ראוי לבלתי רדוף אחר זה הקנין . ר"ל לבלתי לאחוז אז בקנין מדת כבישת היצר : וא"כ הכושר . ולפ"ז לא יהי' הכובש טוב בכלל כ"א בפרט : ואם הם חלושות · אם מפאת אחר יותנו מגרעות בכובש כ"א תהיינה התאות חלושות אשר בקל יוכל האדם להתגבר עליהם ולעמוד בהם . ואף כי אינן רעות הנה אין הכובש ראוי לשבח בעבורן כי למה יעמוד גם אחרי אשר אינם רעות : ואם הם רעות . הנה אף כי ראוי לעמוד גם מסבת רעתן הנה עכ"פ איננו דבר גדול לעמוד גם מפאת חלישותן : עוד אם עמוד בכל סברא . עוד יתן מגרעת בכובש לפי דעת סקראט האומר שכל חוטא יחטא בלי דעת בלאתו והסברא אשר עומד בה בערם חטא כנ"ל . והנה יאמר אם עמוד בכל סברא שהיא כושר ר"ל אמיתית תהי' רעה יליאה ממנה : כי אם היה שקר . רלונו לבאר טעם התנא' שהתנה ואמר שהוא כושר : ואם היא חטא . וא"כ איפו לפי דעתו שלאת מכל סברא הוא מרי . ומהאמור שהסברא הכוזבת אין ראוי לעמוד בה . יהי' א"כ לפ"ז קצת חטא טוב . והוא היליאה מהסברא הכוזבת וא"כ אין הכובש טוב במוחלט : כמו שאמר סופקלוס . יביא ראיי' שהיליאה מסברת השקר טוב כאמור : עוד האומר המטעה . עוד כיתכה מגרעת בכובש את ילרו לבלתי המרות כגד כל סברא כדעת סקר"אט . והוא כי אם יעשה

שמעשה

זרים למחשבה, וכשנעשה ההקש נולד הספק כי המחשבה היא קשורה כי לא תרצ' להשאר בזה כי לא ישיב לה הנולד מההקש אמנם לא תוכל להכחישו כי אין לה דבר לסותרו. אמנם יקרה המאמר אחד כי בלי תבונה עם החטא תהיה מעלה. וזה כי אשר יפעל הפך סברתו זהו חטא. ואמנם יסבור כי הטובות הם רעות וזה בלי תבונה ולכן יפעל הטובות ולא הרעות. עוד אם בעבור התעוררות יפעל וירדוף אחר התאוות ויבחרם הנה יראה אשר הוא יותר טוב מאשר לא יעשה בעבור שום טעם כי אם בעבור חטא כי אם זה אמנם יוכל להרפא באשר לא יתעורר. אמנם החוטא הוא אשם ואין לו תיקון. וכן הוא משל המושלים כאשר יחנקו המים עוד ראוי לשתותם. אם אמנם המתעורר יעשה אשר יעשה כשלא יהיה מתעורר ינוח אבל עתה זה שאין עושה בעבור היותו מתעורר עוד יעשה כאלה. עוד אם החטא הוא אצל כל הדברים מי יהיה חוטא בהחלט כי אין אחד ימצאו בו כל החטאים. אמנם נאמר היות קצתם חוטאים בהחלט הנה אמרו יקרו ספיקות באלה מהם אמנם ראוי להסירם ומהם אמנם הניח היתר הספק הוא מצוה (נ"א וגלוי) האמת:

פרק ג על כן בתחלה ראוי לראות אם הם יודעים או לא. ואיך יודעים, אח"כ אצל כל אלה הדברים ראוי כשר וחוטא. ר"ל אצל כל תתענוג ועצב או אצל קצת נפרדים. וכשר וקיים האם הם דבר אחד או הוא דבר אחר. וג"כ משאר הדברים

המטעה היקש הטעיי ויורה דעת זרה למחשבה בפלפול ערמומי עד שהנמשך מן ההיקש הוא ענין מסופק למחשבה : כי המחשבה היא קשורה. יבאר טעם הספק ויאמר להיות הדבר ההוא בין שאמת ושקר. וזה כי בהיות ההיקש ההוא קשור בגבול האמצעי כחק ההיקשים האמיתיים יתראה אמיתי. אך בהיות הנולד מההיקש ענין זר כנגד טבע המציאות או מתנגד לשכל יראה כוזב. לכן תמאן הנפש להאמין בנולד מן ההיקש ההוא כי לא יטיב לה הנולד ואף כי לא נודע לה הסתירה. והנה יציאה מסברא כזו למלוה תחשב ולא ישובח הכובש מחשבתו לעמוד על הסברא : אמנם יקרה. עוד יותן מגרעת בכובש לדעת סקר"אט כי הנה יקרה לפעמים שאחד יפעל ביציאה מן הסברא מה שהוא עלם החטא לפי ההנחה. ועם כל זה תהי' פעולה מעולה וטובה : וזה כי : יבאר מציאות המקרה האמור ויאמר. הנה לפי ההנחה הפועל הפך סברתו חטא יחשב לפועל ההוא : ואמנם יסבור. ואמנם יקרה שהפועל ההוא יחשוב על טוב מה כי רעה היא ואין נכון לעשותה. והוא יצא מסברתו ויפעל הטוב ההוא אשר חשב ולרע. והנה לפי היציאה מן הסברא חטא יחשב לאיש ההוא. אולם בבחינת פעלו הטוב מעלה תחשב לו : עוד אם בעבור התעוררות. יבין דעת הבדל הבלתי ישר מהבלתי כובש את יצרו. ואומר כי הבלתי כובש יצרו והולך בשרירות לבו בעבור התעוררת תאוותיו שגבר עליו. הנה הוא מעולה מהבלתי ישר ר"ל החוטא בזדון לא למלא תאוות נפשו כ"א דבר הדת בזה. וזה כי הבלתי כובש יוכל להתרפא מחלי נפשו עת תכבה שלהבת תאוותיו. משא"כ הבלתי ישר שלא יתרפא לעולם : וכן הוא משל המושלים. משל קדמוני הוא להבדיל בין הפועל אשר יש גבול ידוע לפעולתו ובין אשר אין לו גבול ידוע. והטעם השותה מים לצמאו. הרי,וי הוא גבול שתייתו והפסקו. אך השותה בלי לצמאון כ"א לחלק א"ע ולהלך לו שהוא הסך עונג ריוי הצמאון. הנה זה יכול לשתות עד בלי די כי אין גבול לשתייתו. וזה עלם ההבדל שבין הבלתי ישר האומר מותר ובין הבלתי כובש האומר אסור כאמור : אם אמנם. כ"א יפעל התעוררות התאוה בבלתי כובש הנה בהניח לו מן ההתעוררות לא יחטא כי אין רצונו בעצם לחטוא כ"א למלא תאותו : עתה זה. אך הבלתי ישר העושה בעברת זדון ולא לבד למלא נפשו המתאוה. הנה אף כי לא יתעורר בתאוה חזקה עוד יוסיף לעשות כאלה : עוד אם החטא. עוד יעיר ספק לאמר אם יוכח שגדר הבלתי כובש הוא זה אשר על תאוות נפשו עושה כל התועבות כלם יחד : מי יהי' חוטא. א"כ לא ימצא איש חוטא בכלן. כי כמו שאין שלימות במוחלט (זולתי השי"ת) כן אין פחיתות במוחלט ר"ל כמו שאין צדיק בארץ אשר יעש' טוב ולא יחטא כן אין רשע אשר יעשה רע ולא יצדק : אמנם. אבל נאמר שיש שם חוטאים בפועל יחויב א"כ מזה שגדר הבלתי כובש הוא בלתי כללו : אמנם יקרו. הנה כיוצא באלו הספיקו' יקרו עוד באלו העניינים מה שאין הפה יוכל לפרוט כלם. וראוי להסירם בקיום סותרם או להתירם בביטול' ובזה נמצא האמת:

פרק ג על כן בתחל'. יתחיל להניח הספיקו' והיתרם אשר יתכן שיפלו בישר ובלתי ישר וכובש ובלתי כובש כמו שביים בקודם. ואמר שראוי לדעת אם החוטאים יודעים היושרה אשר יעקשו או אינם יודעים. ואם יוכח שידעו איך ידעו אם ברורה או בלתי ברורי' : אצל כל אלה הדברים. איזה מעשים יתילדו ביושר וחטא. אם כל הדברים הנותנים עונג או עצב או קצת ידועי': ראוי כשר. איזה הדברים ראוים עושיהם להקרא בשם כשר או חוטא : וכשר וקים. גם לחקור אם העומד על סברתו ר"ל העוש' מעשהו ביושר לבב הוא אחד במין עם הישר : וג"כ משאר. גם לחקור יתר הדברי' המתבארים בחיפוש :

הוא

הדברים אשר להם קורבה עם החפוש . הנה הוא התחלת הרצון לדעת האם כשר וחוט' הם אצל דבר ידוע או אצל כל דבר בהפרש או לא כי אם משוערים . אח"כ אם כושר וחוטא (ג"א וטועה) אצל כל הדברים או לא . באמת לא אצל כל הדברי' יהיה החוטא אבל אצל אשר יהיה בלתי יושר . ואמנם לא יהיה בהחלט אצל דבר ידוע כי אז יהיה אחד עם בלתי יושר . אמנם יהיה שוה לשניהם אשר אצל דבר אחד ' אבל אמנם זה יקרה באחר (ג"א בוחר) כי יחשוב באשר הוא ראוי ללכת אחר כל עונג מצוי . וזה אמנם לא יחשוב זה אבל ילך אחריו . ואין הפרש בדבר זה שהוא סברא אמתית אבל לא דעת . אכן הם עושים לחטוא . כי קצת בעלי הסברות לא ישימו ספק אך יחשבו לדעת בלי ספק ואם בעלי הסברא יעשו נגד הסברא יותר מהיודעים . אין הפרש בין דעת לסברא בעבור האמינם יותר בחלושה . כי קצת יאמינו אשר סברתם אינה הסרה מאשר יחשבו היודעי' . אמנם יפרס' זה איראטיקוס אבל אמנם יען ידיעה תאמר על ב' פנים . אשר בו דעת ואינו רגיל בו . והרגיל ויודע כי יש הפרש בין אשר יש בו ואינו משגיח (ג"א לבלי) עשות מה שאינו ראוי לעשות מאשר בו ומשגיח כי זה קשה אבל אשר אינו משגיח אינו כן . יען כי יש ב' מיני הקדמות אשר ראוי להרגילם . אשר יש לו שתיהן ולא ירגילם לא ימנע עשות אשר הוא בלא דעת כי ירגיל בכוללת ולא אשר היא פרטית . והנפעלים הם אישים

אמנם

הוא התחלת הרצון . תחלת רצוני לדעת באיזה דברים נוהג מנהג כושר וחטא . אם בדברים ידועים בכלל או אצל כל הדברים מעונג ומחשב' אך בענין ידוע אצל כל אחד מהם : כי אם משוערים . ר"ל מוגבלים בגבולים ידועי' אצל כל דבר : אח"כ . ואחר העיון במתוארים בכשרון וחטא כשוב לעיין במקריהם שהם הכשרון והחטא עצמם על איזה דברים יאמרו : באמת לא אצל . אמנם לא כל הדברים יתוארו בחטא כי אם אשר יתוארו בבלתי יושר ר"ל המתוארים ברע לא בשקר המיוחד לחלק העיוני לא למעשי : לא יהיו בהחלט . גם אצל הדברים המתוארים בבלתי יושר לא יהי' בהחלט . ר"ל לא יהיה חוטא מוחלט בכל עת ובכל זמן כמו הבלתי ישר : אמנם יהי' שוה . אולם הגד השוה שביניהם ששניהם נוהגי' בדבר אחד שהם התענוגי' החושיים והמחשבות המתוארים בטוב ורע : זה יקרא בוחר . אבל יבדלו זה מזה בענין הבחירה . וזה כי הבלתי ישר בוחר במעשיו הרעים בזדונו ורוע לבבו בחשבו כי דרכו ישרה . משא"כ הבלתי כובש שהוא כמוכרח מילדו במעשיו ונפשו יודעת מאד כי לא טוב הדבר אשר הוא עושה רק ילדו תוקפו ומבלתי יכלתו להתגבר ולעמוד נגדו . יעשה חפצו : ואין הפרש . הבלתי כובש העושה רע נגד סברתו ודעתו כאמור . אין הפרש בין היות הדעת ההיא (שהוא מתנגד לה במעשהו) סברא בעלמא או דעת. אמיתי הגיוני בשניהם ימרו החוטאים : אכן הם עושים . החוטאי' עושי' מעשיהם הרעים נגד דעתם : כי קצת . הוא כנותן טעם לאמור שהמתנגד לסברא בעלמא נקרא חוטא יען שבעל הסברא אין ספק לו בסברתו אך יחשבהו לדעת גמורה . אף כי יותר יאמין בעל הסברא בסברתו מבעל הדעת בדעתו . לכן כמו שבעל הדעת העוש' נגד דעתו נקרא חוטא כן בעל הסברא המתנגד במעשהו לסברתו נקרא ג"כ חוטא : אמנם יפרסם זה . האיש הזה הי' בעל סברא גרועה

ידועה והחזיק בה יותר ממה שיחזיק בעל הדעת הנאמנת בדעתו . והזכירה במש"ה שהיה דעתו שהאמת תתנועע תנועת השינוי . לכן לא שינה כלל לדבר דבר אשר כבר דבר מיראת הכזב שנכנס עליו בשינוי התנועה ובצרכו להזכיר הדבר אשר כבר דבר היו מורה עליו באצבעותיו וקורץ בעיניו למען לא יתפוש עליו' כמכזב : אבל אמנם . עד כאן ביאר גדר הבלתי כובש אשר באוות נפשו עושה נגד סברתו למען הפיק מאוייו . ועתה יבאר גדר הבלתי ישר החוטא באמת ואיננו מנגד לסברתו. בחשבו ומחשבת נטעה כי טוב מעשהו . והרש"ע בביאורו יחשב שגם בזה דבר ידבר הוא בגדר הבלתי כובש מה שלא כיוון אליו החכם . והנו יאמר כי זה הטעות יכנס עליו מכמה פנים . וזה כי הידיעה פי שנים לה ביודעה ומכירה . א' יודע ורגיל בידיעתו . ב' יודע ואינו רגיל בידיעתו : כי יש הפרש . והנה יש הפרש בין מי שיש בו ידיעה ואיננו משתמש בה להשמר ממה שאין ראוי לעשות לפיה . ובין מי שמשתמ' בה ומשגיח לבלתי עשות מה שאינראוי לעשו' לפיה : כי זה קשה . המשגיח קש' לבוא לידי חטא משא"כ הבלתי משגיח שלא תועילנו ידיעתו : יען כי יש ב' . והנה יבאר מאין יכנס הטעות לבלתי רגיל להשתמש בידיעותיו . וזה כי כל ידיעה מודעת לבעליה בכל הקדמות א' כללית ב' פרטיית כאמרנו הכוללת כל חי מרגיש . והפרטית כל אדם חי והנה הרגיל בדעת ירגיל ר"ל ילמד התולדה מן הפרטית ויאמר א"כ כל אדם מרגיש · אך הבלתי רגיל יתכן שירגיל בכוללת כי יעזוב הגבול האמצעי שהוא מלת חי ויאמר א"כ כל מרגיש אדם . והוא כזב ודבר שקר ושיקש כזה בשכל המעשי כל קשה העכול מחלים האצטומכה . כל שמן הוא קשה העכול . א"כ כל שמן מחלים האצטומכה : והנפעלים הם אישים . והנפעלים במדינית שבהם הדבר הזה הם אישים פרטיים לכן ראוי להיות הרגילות בהם ר"ל להיות נושא התולדה

מן

אמנם [יש הפרש גם בכולל כי זה אמנם [הוא בעצמו וזה אמנם הוא בדבר פרטי. כמו כי לכל אדם יועילו הדברים היבשים. וכי זה אדם או זה יבש · אבל זה אם הוא כן. או לא יהיה לו. או לא יפעל. לפי ב' ענינים אלה יבדל בלת' אפשרי. אמנם אם יראה הוא יודע הכולל אינו בלתי נאות. אמנם בענין אחר הוא פלא. עוד לפי ענין אחר מאשר אמרנו תהיה קנית הדעת באדם כי נראה באדם קנין אשר הוא בו ולא ירגיל. ונראה הקנין מתחלף. כי אם יהיה בשום צד ולא יהיה. כמו הישן ואשר לו חולי מני"אה והשכור. אמנם כן יהי' לאשר הם בהפעליות כמו בכעס ובתאות הניאוף והדומים להם. גלוי הוא כי ישנו הגוף. גם יעשו לקצתם שטות. גלוי הוא כי החוטאים יהי' להסכמו זה. אמנם אומרי' אמרים נראה מהם אשר הוא דעת. אינו אות כ"א (נ"א בני אדם) אשר באלה ההפעליות יאמרו מופתים ודברי אופו"רקלים. גם הנערים מתחילים ללמוד יחברו דבורים ולא ידעו ולא יבינו. ראוי להיות לשמוע כמו טבע וזה אמנם צריך זמן. ועל כן ראוי לחשוב כי החוטאים אומרים דבריהם במראה אחת בפה ואחת בלב · עוד אם אחד ישתדל (נ"א יסתכל) היטב הסבה כפי הטבע. ימצא כי זאת הסברא כוללת. אמנם האחרת מן הפרטיים אשר (נ"א החוש) מיוחד להם

וכשיעשה

מן ההקדמה הפרטית שהוא האיש ואם האמר ימיר הפרטית בכוללת יתעה: אמנם יש הפרש גם בכולל. אמנם לפעמים יתעה החוטא בכולל גם כן כאשר לא ידעהו אף כי ידע הפרטי כאמרנו הכולל לכל אדם יועילו היבשים. והפרטי זהו אדם וזהו דבר יבש: ואם לא ידע זה הכולל ר"ל אם היבשים מועילים יתכן שיתעה. ואם ידע הכולל אך לא ידע הפרט ר"ל אם דבר זה יבש יתעה ג"כ: כי זה אמנם הוא בעצמו. הכולל יבאר עצמות הדבר ומהותו וההקדמה הב' תבאר הפרטי שזה יבש וזה אדם: אבל זה. ואם הדבר הוא כן לא יתכן שיחטא בלתי אם לאחת מב' סבות אם שלא תהי' לו ידיעה בדבר ההקדמות האמורים לכן יפעל הפכן וחטא או שידעם אך לא יפעל כפי אשר ידע ר"ל שיפעל כנגד ידיעתו: לפי ב' ענינים. לפי ידיעות בההקדמותהאמורי' יבדל בלתי אפשרי לחטוא עם ידיעתו במרי שאמר סקר"אט במקום אשר שם שכל לא יעמוד החטא: אמנם אם יראה. ר"ל כל מי שיודע הכולל מזה ההיקש האמור ר"ל כל הדבריכ היבשי' מועילי' לאדם · איננו בלתי נאות שיחטא. אבל יתכן שיחטא בהיותו בלתי יודע הפרט עכ"פ ר"ל אם הדבר ההוא יבש: אבל בענין אחר. אך אם גם הפרט ידע הוא פלא שיחטא וכמ"שכ סקרא"ט וזה אמנם בדברים שאין התאוה עומדת כנגד' כמשל שהניח. אבל במקום שיש תאוה אין השכל מועיל כמו שקדם ואפס מקום או לדעת סקר"אט: עוד לפי ענין אחר. עוד יתבאר איך יחטא החוטא בלי דעת כאמרם ז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות וע"ד שאמר סקר"אט במקום אשר שם שכל לא יעמוד החטא. והו' לפי טבע קניית הדעת באדם. כי אנחנו נראה קצת ב"א שיש להם קנין דעת ול' יוכלו להרגיל ר"ל להשתמש בו. ונראה הקנין מתחלף. ויתרא' קנין הדעת כאלו חלף הלך לו: כ"א יהי' בשום צד. כי יהי' קנין הדעת לפעמים ולפעמים לא יהי': כמו הישן. כמו הישנים ובעלי חלי הקדחת והשכורים אשר שכלם

אלף הלך לו לשעתם ועוד ישובו להיות משכילים כאשר היו: אמנם כן. אשר ככה יקרה להתפעלים בכעסם ובתאוות לבם שיעדר מהם שכלם כמו החולי' והישן לכן יחטאו בלי דעת: גלוי הוא. מבואר הוא שההיפעלות ישני' טבע הגוף וקצתם ישטו כמו בחלי הקדחת שישוב החולי' כמשוגע. אשר ככה יקרה לכל חוטא שיכנס בו רוח שטות כאמרם ז"ל: אמנםאומרי' אמרים. ואם אמנם כי אלה החוטאים יאמרו דברי השכל ודעת. עם כל זה איננו אות ושי' היות אלה החוטאים בריאים בשכלם כי גם בני אדם המתפעלים בשכרות או בחולי יאמרו ג"כ דברי דעת המבוארי' במופתי': ודברי אופור"קלים. ודברי שיר מין המשורר פור"וקלים: גם הנערים · ואף גם הנערים המנוערים מן הדעת ידברו דברי השכל אשר לא ידעום ולא יבינום · וככה אלה החוטאים אם ידברו דברי השכל בל יבינו: ראוי להיות לשמ'ע' הראוי שישמע השומע דברי מוסר השכל. שירגילם במעש' פעם׳ אחר פעם שישובו קניני המדות בו כאלו הם טבעיים אצלו: וזה צריך זמן. זה הרגל והלימוד במעשים טובים עד שישובו כמו טבע לא ישלם כ"א בזמן רב: וע"כ ראוי לחשוב. לפי הכחת סקר"אט שבמקום שיש שם שכל לא יעמוד החטא'. יען אלה החוטאים לשונם תדבר חכמ' ובידיהם זמה בהכרח אין פיהם ולבם שוים ר"ל אף כי לשונם תדבר משפט השכל לאחוז במדות ישרות. נפשם לא כן תדמ' אבל תחשוב איז' סברי' כי אין רע. במעשיהם הרעים וע"כ יחטאו בלי דעת כמ"שא סקר"אט: עוד אם אחד יסתכל. עוד יבאר סבת רשע כסל אשר יחטאו החוטאים נגד השכל בבלי דעת כמ"שא סקר"אט במקום שיש שם שכל לא יעמוד החטא. וזה כ"א יסתכל המשכיל בהיקשים המדיניים · אזי יראה שכל הקש מהמה מורכב מב' הקדמות אחת כוללת אשר הוא פעל הכח השכלי שכל מעשיו בכללים. ב' פרטית אשר הוא פעל המדמה שכל כחו בפרטיים הנפעלים. המשל בו הכוללת כל מתוק טוב לחיך

ורע

ורע למעים . והפרטית . זה הדבש מתוק . והתולדה . א"כ זה הדבש טוב לחיך ורע למעים : וזה תאמר הנפש . זה הנולד מן ההקש תאמר הנפש לפעול . אם אין שם מונע ומעכב העומד בפני הפעולה : כי אמנם תהי' שם כללית מונעת . ר"ל כי אם תהי' שם הקדמה כללית המונעת לפעול כפי התולדה . כמו במשל הדבש האמור שהתולדה אמרי' תאמר למהר באכיל' הדבש להיותו מתוק לחיך כפי ההקדמה הפרטית . אך הכוללת שכל מתוק רע למעים תעצור באכילתו: אמנם זה יען כל מתוק ערב : אך להיות שכל מתוק ערב לחיך לכן תסיתהו התאוה החזקה לטעום : אמנם זאת . אך ההקדמה הכוללת שהוא רע למעים תעמוד נגד הפרטית ותלוה לברוח מהמזיק . אך התאוה תגבר עליה כי לה היכולת יען כל כחות הגוף בידה נתנו . ככתוב ויסגור בשר תחתנ' . פי' שמסר כחות הגוף תחת המתאוה כמו שביארנו זה בפי' לבראשית המכונ' בשם מאמר ההויה יעו"ש : לכן

וכשיעשה משתיהם אחת בהכרח תהיה התולדה . וזה תאמר הנפש . אמנם בנפעלי' יפעל מהרה . כמו, אם כל מתוק ראוי לטעום . אמנם זה מתוק . כמו היין או דבר אחר מהפרטיים בהכרח ולא יהיה מונע לפעול (נ"א יפעול) זה . כי אמנם תהיה שם כללית מונעת לטעום . אמנם זאת יען כי כל מתוק ערוב . וזה מתוק . תפעל זה החמדה החזקה בהווה . אמנם זאת תאמר לברוח ממנו . אמנם ההמדה תביא אליו כי היא תוכל להגיע כל אחד מחלקי הנפש . לכן יקרה לעשות חטא כנגד השכל והסברא . אמנם לא תהיה מנגד מצד עצמו כמו במסופקים כי אם במקרה . כי החמדה מנגדת לשכל הישר לא הסברא . ולכן בעבור זה הבהמות אינן חוטאים ולא כשרים כי אין להם סברא כוללת כ"א דמיון וזכרון הפרטים. אמנם איך יוסר זה הסכלות ועוד ישוב החוטא ויהיה יודע כמו שיוסר מהשכור ומהישן . זה אינו מיוחד לזה העיון . יותר ראוי לשמוע מהטבעיים . אמנם כי ההקדמה . האחרונה והסברא היא במורגשות מיוחדות בפעולות אשר היא בהפעלות . או לא תהי' (נ"א או יהיה) לו כן כאשר לא תהיה בידיעה

האדם לו שם בשלשה מנהיגים . השכל והמדמה והמתעורר המעורר והמניע את הגוף לפעול כפי הסכמתם והשכל עושה הקש ישר ומנהיג את בעליו בדרך ישרה לא יכשל בה ולכן נקרא יצר טוב . והמדמה עושה היקש כזב ומנהיג את בעליו בדרך עקלתון ולכן נק' יצה"ר . והנה הכובש את המדמ' תחת יד השכל נקר' צדיק : מושל ברוחו . כי נזר אלהיו על ראשו . והכובש השכל תחת יד המדמה נקר' חוט' ועבד . והוא שאמרו ז"ל צדיקים יצ"ט שופטם ורשעים יצה"ר שופטם . וכן רמזו ז"ל באמרם זכה עוזרתו לא זכה מנגדתו . ומזה שאמר סקר"אט במקום שיש שם שכל לא יעמוד החטא תדע כי הוא הדבר שאמר ז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות . והוא הדבר שתקנו ברכת התשובה והסליחה אחר חונן הדעת . והוא עשה"כ ולבבו יבין ושב ורפא לו : אמנם איך יוסר . אולם דעת דרך התשובה לכל חוטא. ראוי' להיודעי' טבע הנפש כי כמו שרפוא' הגוף מסור' לרופאי' יודעים טבע הגוף . כן רפואת הנפש מסורה ליודעי טבע הנפש . וכבר זכרנו מאלה הרפואות בספר המדות שלנו . אך רופאי אליל דורשי דמים המעקמים הכתובים ומדרשי חז"ל לבארם כפי העולה על רוחם באופן שיהיה טוב להשמעות אזנים וכל רוח דעת אין בקרבם . המה רועים בל ידעו הבין בתיקון המדות הנשחתות בחשכי יתהלכו . יכשלו ויכשילו רבים בתור' . ועליהם יאמר הכתוב עמי מאשריך מתעים . ובעבור זה אמרו ז"ל אין למדין מן הדרוש . וע"כ אמרו ג"כ אין משיבין על הדרוש . וזה כי אמת משקלי וטרי' תלמת וצדק מש"ות ישקף ומשא"כ הדרוש כי לא לאמת יוצי' משפט לכן אין להשיב עליו . והו' הדבר שהשיב הדורש (על שאלות וכי בבדי מנטו חנטי') לאמר מקר' אני דורש . אשר לבאור' אין התשובה מעין השאל' . ולפי דרכנו השיב כהוגן לאמר אין להשיב עלי כי דורש אני כאמור : אמנם ההקדמה האחרונ' . סוף דבריו יור' דעה כי אמת דעת סקראט שבמקום שיש שכל לא יעמוד החט' . וזה כי כפי מה שקדם נדבק כל חוט' בפעול' כפי ההקדמ' האחרונ' הפרטית . והי' בלתי ידוע' לשכל .

יקרה . ע"כ יקר מקרהו שיתנגד החוט' לשכלו . ויפעל הפך מה שיגזור השכל בהיותו נמשך אחר הדמ' והיקשו כאמור במשל הנ"ל : אמנם לא תהי' מנגד . אך לא יהי' זה הניגוד ניגוד שכלי כמו בדבר המסופק שהו' מתנגד ניגוד שכלי ר"ל סבר' אחת אומרת כה וסבר' אחרת גוזרת הפכ' ושני הסברות הם מכח השכל . אבל הוא ניגוד במקר' לא בעצם השכל וזה כי החמד' מנגד' לשכל שאיננ' ממין השכל לא הסבר' מנגדת לו שהיא ר"ל הסבר' הוא עצם שכלי : ולכן בעבור זה הבהמות . ע"כ לא יתוארו הבהמות בכושר וחטא . וזה כי כפי מה שקדם יש לכל עון ולכל חטא ב' הקשים א' שכלי כמו במשלנו . כל מתוק רע למעים . אבל זה הדבש מתוק' א"כ הוא רע למעים . ב' דמיוני כל מתוק ערב לחיך . אבל זה הדבש מתוק . א"כ הוא ערב לחיך . והשומע לשכל יכונה בשם כשר וצדיק . והשומע לדמיוני נקרא רשע וחוטא . ובעבור שאין לבהמות שכל לכן לא יתוארו בצדק . ובעבור שלא יתוארו בצדק לא יתוארו ברשע וחטא ג"כ כי במקום שאין צדק אין רשע ככתוב בס"י הרע מבחין את הטוב . ומן מוצא הדברים תשכיל ותדע שהנהגת

וזה

בידיעה כ"א בדבור כמו שאמר השכור דבר אינפיר"וקלום . יען כי הכללי אשר הוא לקוח בדעת אינו בגבול האחרון אשר בנפעלים . יראה שיהיה מה ששאל סקראט הנה יובן מהנאמר כי בהפעלות לא ימצא הדעת המיוחד ולא יובא הכולל בהפעלות. כ"א המורגש . כבר נאמר איך יקרה לעשות חטא אם הוא יודע או לא :

פרק ד אמנם האם יש חוטא בהחלט או כלם כפי החלק .

ואם הוא אצל אלה הדברים עוד יאמר להבא . יען הוא גלוי כי אצל התענוגים והעצבים יהיו הכשרים וקיימים והחוטאים ורעים . אמנם יהיו מאלה דברים הכרחיים עושים התענוגים ומהם נבחרים . ואמנם בפיהם עצמם תהיה בהם העדפה . ההכרחיים הם גשמיים . כי אמנם הדברים אשר הם אצל המאכל והמשגל והצריך לו . ואלה הגשמיים אשר נשים אצלם יושר ובלתי יושר : ואשר אינם הכרחיים הם נבחרים לפי עצמם כמו הנצוח והכבוד והעושר וכאלה מן הטובות והתענוגים . באלה אמנם לא נקראי' חוטאי' בהחלט המוסיפי' מאד חוץ מן השכל הישר. אמנם נשים בהם כמה . כי נאמר חוטאים בהון או בריוח ובכעס ובכבוד . אבל לא בהחלט כמו באחרים . אבל בדמיון כמו האדם אשר יקרא (נ"א יחטא) בעבור חוסר . אמנם בזה הדעת הכולל מעט נטה מהמיוחד אבל אמנם הוא אחר . והאות על זה כי החטא יגונה לא בחטא לבד אבל ג"כ ברשע.

או

וזה כי השכל לא ישיג כ"א כללים לא פרטים והמדמ' ישיג פרטיים לא כללים כמו שיאמרו הפלסופי' אין איש בשכל ולא מין חוץ לשכל · לכן כל חוש' פועל כפי ההקדמ' האחרונ' אשר בפרטי המורגשות המיוחדות יתכן שלא תהי' לו ידיע' כלל בניגוד או תהי' לו ידיע' בדיבור לבד כאשר לשכור בדברי איכפר"וקלו"ש: יען כי הכללי . וזה הענין מוכרח וזה בהיות ההקדמ' הכוללת שהו' עלם הדעת. אין מניאות לה בהקדמ' הפרטית שהו' עלם הפעול' הנפעלת כאמור : ירלה . ובז' כרא' סברת שאלת סקראט איך יתכן לחטו' נגד השכל : כי בהיפעלות . כל רשע וחוט' המתפעל להיות נשמע לתאות נפשו לא ימר' פי שכלו בהקדמ' הכוללת כמו בהיקש הנזכר לא יאמר כל מתוק טוב למעים שהי' ההקדמ' הכוללת והמיוחדת בהיקש האמור אבל ימע' בפרטית לאמר זה המאכל איננו מתוק או יחשוב שאיננו אוכל ממנו כשיעור שיזיק וזהו מהות ידיעת החוט' אשר בה פתח תחלה בראש הפ' :

פרק ד אמנם האם . יחקור להתיר הספק הניעור ועומד בסוף פ"ב לזה . ואמר בענין המחקר אם יש שם חוט' מוחלט ר"ל סתמי וכללי . או פרטי ואגב איז' הדברים יש מניאות לחט' כל זה יתבאר עוד : יען הוא גלוי . וזה להיות כי מבואר הוא שהכשרים והמקיימים בברית שכלם לעמוד נגד התאו' ולכבש את יצר' . והפכם שהם החוטאים ורעים . הם אגל הדברים הנותנים עונג או עלב לבעליהם : אמנם יהיו . אולם אלה הדברים המענגים והמעלבים נחלקים לשני מינים א' הכרחיים . ב' נבחרים . אשר כפיהם תהי' ההעדפ' . ר"ל היתרון על האמלעי שהו' עלם החט' בתענוגים כאמור בשביעי לשני מזה . הוא בכל אחד ממיניהו : ההכרחיי' · יבאר גדר ב' המינים האמורים ואומר גדר ההכרחיים הם ההנאות הגופניי' ר"ל שאין הגוף יוכל להיות מבלעדיהם כמו אכיל' ומשגל ודומיהם שהם הכרחיים לקיום האיש או המין

וזה המין יתואר ביושר אם יעש' כראוי או בלתי יושר אם יעש' שלא כראוי : ואשר אינם הכרחיים . המין הב' הם ההנאות הבלתי הכרחיים לא לעמידת האיש ולא לקיום המין והם הנאות רלוניות ובחיריות כמו הנלוח והכבוד ודומיהם שבעל ההנא' יבחר ויקרבם למען מלו' עונג רוחני ונפשי רול"ה לומר שהנפש תתענג גם לא הגוף : באלה אמנם . במין הזה הב' שהם הנבחרים לא יקראו המעדיפים על האמלעי (הרבה מאד כמו שיבו' בפי' שאח"ז) בשם חוטאים במוחלט ר"ל בסתם . כמו שיקראו המעדיפי' במין ההכרחיים בשם חוטאים בסתם : אמנם נשים בהם כמה . אבל נלרף אליהם איזה כמה מן הכרמיות ר"ל תאר מן החטי' אשר בו חטא במו חוט' בהון בכעס וזולתם : כמו באחרים . כמו בתענוגים ההכרחיים שכל חוטי' בהנקר' חוט' בסתם: אבל בדמיון : לא יקר' בסתם ובהחלט כי אם בדמיון ובערך אל ההון וזולתו מה שחט' בו בפרט : כמו אשר יחט' · כחוט' בעבור חסרון שיקר' חוט' בעבור החסרון לא חוט' סתם : אמנם בזה . אולם בתענוגים הגשמיים וההכרחיים : הדעת הכולל . התענוג הכולל הכלל כלו לפי הדעת היושר' נוטי' מעט מהמיוחד לכל איש פרטי · המ"ב הדעת הכולל הוא שכל אדם ראוי לו לאכל לשובע נפשו . והפרטי המיוחד לכל איש מיוחד הוא בענין המטעמים הערבים והיקרים היא לעשיר כפי עשרו . והנוטה מעט במיוחד נקר' חוטי' : מש"כ הנפשיים שלא נקר' חוט' כי אם המוסיף מאד חוץ מן השכל הישר כאמור : הוא אחר . המתענג בגשמיים הוא מין אחר מהמתענג בנפשיים לכן אין משפט אחד להם : והאות ע"ז . והעד על היותם חלוקים זה מזה הוא שהמעדיפים בגשמיים יתוארו ברשע ג"כ יהיו חוטאים החלטיים ר"ל כוללים כמי שיאכל דבר הבלתי ראוי לאכילת אדם בכלל . או חלקיים כמי שיאכל יותר מן הראוי לו . מש"כ המעדיפי' בנפשיים שלא יתוארו

ברשע

או יהיה בהחלט או לפי החלק . אמנם אין כן אחד מאלה אשר אצל התאוות הגשמיות אשר אצלם נאמר ישר ובלתי ישר . אשר בבלי בחירה הוא רודף אחר העדפת התענוגים ובורח מן העצבים . הרעב והצמא והחום והדברים אשר אצל המשוש והטעם . אשר הוא בלי בחירה ושכל . יקרא חוטא לא בתוספת עליו כמו הכעס כי אם בהחלט לבד והאות על זה כי יקראו רעים . (נ"א יקראו רפים אצל אלה ואצל אחרים לא יקראו כן. ובעבור זה בדבר א' נשים חוטא ובלתי ישר וכשר וישר . לא שיהיה האחד האחר אבל כי הם אצל דבר אחד בשום צד . אצל התאוות והעצבים . אבל הם אצל אלה) . אבל לא בשוה : אבל אלה הם בבחירה . אמנם אלה לא יבחר ובעבור זה נאמר כי הבלתי ישר יותר מגונה כי לא בחמדה ולא (נ"א אלא) בבחירה ירדוף אחר המותרות ויברח מהעצבי' האמצעיי' יותר מאשר יעשו העושי' בעבור חמדה גדולה . מה יעשה זה אם תבואהו חמדה הצער והעצב אבל צריך אל הדברי' ההכרחיי' :

פרק ה

אמנם מהחמודות והתענוגי' מהם מסוג הטובים והמשובחי' אמנם מהתענוגי' קצתם נבחרי' . אמנם קצתם מתנגדי' לאלה וקצתם אמצעי' כמו שחלקנו תחלה . כי הממון והריוח והנצוח והכבוד אמנם בכל אלה האמצעי' אינם מגונים . אבל ההעדפה בחמדתם ובאהבתם בשום צד הוא מגונה . בעבור זה כל מה שיהיה חוץ מן הראוי אשר יעשו לקנות או ירדפו אחר הדברי' אשר הם אצל הטבע טובי' ויפי' כמו אצל הכבוד וישתדלו יותר מן הראוי כמו אצל הבנים והקרובים . הנה אלה טובים וישובחו המשתדלים אצל אלה . אבל אמנם תהיה קצת ההעדפה באלה כמו כיו"ביכו מרד נגד אלהות . כמו שיטי"ריש פילופ"טור מכונה . כי היה נראה מאד

פירוש

ברשע . וזה כי הגשמיים הם תענוגים בהמיים אשר הם חרפה לנו משא"כ הנפשיים כמו שיתבאר בפ' שאח"ז : אמנם אינו כן . אולם לא ידמה שום תענוג גשמי לנפשי : אשר אצלם כאמר . בעלי התענוגים הגשמיים יתוארו בשם ישרים או בלתי ישרים . וזה להיותם יוצאים מדרך הישר' והאמצעים בנטי' מועטת כאמור : אשר בבלי בחיר' . החוטאים בתענוגים הגשמים בבלי בחירת השכל : יקר' חוט' . החוט' בתענוג גשמי נקר' חוט' בהחלט ובסתם ר"ל בלי תוספת תאר כמו החוטאים הנפשיי' שנקראים בתוספת תאר חוט' בכעס . חוט' בקנאה וזולתם : והאות ע"ז . והעד שכל בלתי כובש יצרו אצל התענוגי' הגשמי' נקר' רפה ר"ל חלוש תחת היצ"הר ולא יוכל לבחר הטוב . משא"כ האחרים ר"ל החוטאים הנפשיים אינם נקראים רפים . הנה זה לאות שהאחרים ר"ל הנפשיים עושים בבחיר' שכלית . ואם היא איזה סברי' גרועי' בלתי אמיתי' עכ"פ תשלוט הבחיר' במעשיהם. לכן אם יבחר בכעס לא יבחר בהון עכ"פ כי אמנם כן היא מדת הבחיר' לבחור באיז' פרט ולא בכל הכלל כלו כמו המתרפי' נגד יצרו בכלל שהו' רפה לפני המתאו' בכל תאוות נפשו המוטבעים בו . ולכן יקראו הבחיריים בתוספת תאר חוט' בכעס חוט' בהון : ואצל אחרי' . החוטאים הנפשיים אינם נקראים רפים כי בבחירי' המה עושים כנ"ל : ובעבור זה בד"א . בהיות המתוארים באלה התארים מתדמים בקצת לכן נשימם תחת סוג אחד . וכבר התבאר (בא' מזה) שגדר החוט' הוא הבלתי כובש את יצרו . והבלתי ישר הוא האומר מותר . והכשר הוא הכובש . והישר הוא הישר במזגו וטבעו ואין לו תאוה לחטו' : לא שיהי' האחד האחר . לא שידמו אלה המתוארים בכלל

ובפרט כלו . אבל הם מסוג אחד בהיותם אצל התענוגים והעצבים אך נבדלים הם למיניהם כאמור בגדריהם : אלה הם בבחירה . הכשר והישר והבלתי ישר עושים מעשיהם בבחירה שכלית משא"כ החוט' הבלתי כובש שיצרו תוקפו להמרות פי שכלו : כי הבלתי ישר . לכן הבלתי ישר והו' האומר מותר יותר מגונ' מהחוט' הבלתי כובש : בהיות שהבלתי ישר אינו מוכרח בחטאו ועוש' בבחירה משא"כ החוט' הרפה מלכבוש יצרו הוא כמו רח מתאותו : מה יעשה זה . וכי מה הי' לו לעשות הבלתי יוכל לכבוש חמדתו ויסובו אצלו החמודות כהכרחיים :

פרק ה אמנם מהחמודות . בזה הפ' יצא לחלק תענוגות בני אדם לשלש' מחלקות א' ההכרחיים כמו האכילה והמשגל . ב' מתנגדים ר"ל שאין בטבע ב"א להתענג בהם אבל אדרבה מתועבי' הם בעיניהם כמו אכילת הפחם והכתר וכיוצ' בם שלא יתאוו אליהם זולתי החולים או מי שנפסד עליו טבעו ונדמה לחיתו יער כמו שיתבאר עוד . ג' אמצעיים כמו כבוד וכעס ודומיהם שקראום בחיריים בפ' הקודם : כי הממון . באלה התענוגים האמצעים והבחיריים . הדרך הממוצע בהם אינו מגונה . כי אם היתרון בהם יש לו קצת גנות באיזה צד אך לא יגונה מכל וכל : חוץ מן הראוי . ר"ל שאיננו מן התענוגים ההכרחיים הראוים להתענג בהם לעצמם : אשר יעשו לקנות . העשויים לקנות ריוח : כמו אצל הכבוד . מי שמגדיל מעשיו לקנות כבוד על ידם ומרבה להשתדל בזה אין רע . כי הגדלת המעשים הם טובים בבחינת עצמם : כמו אצל הבנים . המשתדל להרבות כבוד בניו וקרוביו אין רע : תהי' קצת ההעדפה . גם בקנין המדות כאלה הנפשיים שהם הכבוד

מאד מרמה בעבור אביו . ולכן אין רשע בכל אלה · בעבור מה שאמרנו כי כל אחד מהם הוא מהנבחרים אצל הטבע בעבור עצמם . הרעים והראוים לברוח מהם מהעודפי' בהם . אמנם א"כ אינם חטא . כי מהחטא לא לבד ראוי אבל גם הוא מהמגונים . אמנם בעבור התדמות התפעלות נשים מה על חטא אחד מהנאמרים תוספת כמו רופ' רע ופשוט רע . כי לפשוט לא נאמר רע וכן ג"כ לא נאמר אשר הוא רשע כל אחד מאלה . אבל נאמר בערך התדמות : וע"כ שם ראוי לחשוב להיות חטא וכושר אשר הם אצל יושר ובלתי יושר . אבל אצל כעס נאמר לפי ההתדמות . ועל כן נשים החט' בכעס כמו שנאמר בכבוד ובעושר . אמנם מהתענוגים מחם בטבע ומהם קצתם בהחלט וקצתם לפני סוגי בעלי חיים והאדם . וקצת' אינם בטבע כי אם בעבור החליים ואלה אמנם בעבור ההרגל . ואמנם אלה בעבור טבעים קשים ורעים . ואצל כל אחד מהם יהיה קנין דומה . ואמנם אומר בהמי כמו האדם אשר יאמרו כי היה מבקע ההרות לאכול הילדים . או אשר יתענג בבהמיות כמו שיאמרו מהשוכנים ביניהם כי מהם יאכלו בשר חי ומהם יאכלו בשר אדם ומהם בשר ישאלו זה לזה בניהם לאכלם במשתיהם . או כמו שאומרים הפ"לריו . אלה הם בהמיים . אמנם אשר מאלה כן יהיו בעבור חליים או בעבור מאנ"יאה כמו אחד שזבח בתו ואכלה ועבדו ואכלה (הכבוד) אלה חם חולים או יהיו מההרגל כמו העתקת השער והצפרנים ואכילת פחם ועפר ועם אלה משכב זכר . כי אלה יהיו להם בטבע ואלה מההרגל ר"ל ההרגל המכוער כל אלה יהיו להם זה בטבע . אין אחד שיאמר שהם חוטאים כמו הנשים שלא יביאו

הכבוד והכעס ודומיהם שאין בהם תענוג גשמי יהי' לפעמים בהם מותרות לא ירלו ליושר . כמו האיש כיו"בי אשר מרד באב בעבור אהבת בניו או קרוביו . ושיטי"רוס המכונ' פילופ"טור . הי' מרמה בני אדם למען מנו' הטוב לאביו . ומעשי שני האנשים האלה היו מפורסמים ליונים בימים ההם : ולכן אין רשע . בעבור שאלה המדות הם משובחים כפי הטבע על כן אין בהם רשע : הרעים . הרעים שבאלה המדות שראוי להתרחק מהם. הם העודפים לפעול יותר מהאמצעי : אמנם א"כ . ומבואר א"כ מזה שאינם חטא עכ"פ . וזה כי מהחט' לא לבד ראוי לברוח אבל אף כי מגונה הוא . ואלה אינם מגונים רק ראוי להתרחק כמו שמתרחק מרב במקנאת : בעבור התדמות. אך בעבור שהשתוות ההתפעלות ר"ל שיווי התפעלות הנפש מהנפשים והחושיים . לכן נאמר ע"ל ההעברה והתדמו' רע בקישור התאר רופ' רע . כועס רע : ופשוט רע . הוא תאר למעוקם הגוף או המחשב שאיננו פשוט כשאר האנשים : וכן ג"כ . וכמו שלא נתארם ברע שתם כן לא נתארם בתארם רשע כי אין רשע באלה המדות : אבל נאמר . אך נקר' למעדיף בשם רע בתוספת תאר בערך אל ההתדמות ר"ל בערך אל התאר ההו' כמו רופ' רע כאמור : וע"כ שם . לכן יהי' מציאות החט' אצל התענוגי' החושיים כמו מאכל ומשגל ודומיהם המתוארים ביושר ובלתי יושר אך בכעס ודומיהם שהם מהתענוגים הנפשיים נאמר רע לפי ההתדמות והשיווי לבד וטעם זה ההבדל כי בתענוגים החושיים כדמינו לבהמ' והם חרפה לנו לכן המרב' מהן יתואר במוס' משא"כ הנפשיי' שאיני חרפ' לנו לכן לא יתוא' המעדיף מהן במוט' : אמנם מהתענוגים . יבאר מחלוקת מיני התענוגים החושיים אשר קצתיהם לא

ג"כ בחטא ורשע להיותם כמשל כבהמות כדמו במעשיהם . ואמר כי מהם בטבע כל אדם להתנהג בהם כמו מאכל ומשגל : בהחלט . בשתם כפי טבע המין האנושי בתענוגים : לפי סוגי ב"ח . וקצתם יקחו חלקם בתענוגות בני אדם בטבע שאר הב"ח ד"מ יאכל בשר חי ככלב . או ירבה בזנות כסוס : בעבור חליים . כמו שנפשו אותה לאכול פחם ונתר והוא מסבת החלי אשר במעיו : ואלה אמנם בעבור ההרגל . אשר ינהגו מנהג ב"ח בתענוגם . הוא מסבת ההרג' והלימוד אשר הרגילו בעליהם את עצמם להתנהו במדתם ואשר בעבור החליים הוא מטבעיםרעים הטבעו בהם : קנין דומה . יהי' בו קנין נפשי ממדתו אשר הטבעה בו . דומה לתענוג אשר הרגיל א"ע בו : אומר בהמי . אך אשר אומר באדם המתואר בתאר בהמי . הוא היוצא בתענוגיו מגדר האדם להתענג בתענוגי הבהמות וכפי המשלים שהביא : הפל"רי . הוא שם יוני לכת מב"א המתענגים בתענוגות בהמיות' אמנם אשר מאלה' אךמאלה המתענגי' בתענוג: מגונים מסבת חליים זרים . או בעבור מאניאה ר"ל מסבת השגעון : אלה הם . קצת מאלה המתענגי' ברעו' יהיו בעבו' חולי וקצתם מההרגל : העתקת השער . עקירת השער שנעקר מחמת חולי : כי אלו יהיו להם בטבע . העתקת השער ואכילת פחם האמורים הם בטבע . ומשכב זכר ודומהו הוא מההרגל המגונה : כל אלה יהי' . כלם יהיו בהם המגונות כמו טבע שאין לבעליו יכולת לשנותו . לכן לא יתארו בעליהם בחטא כלל כי אין לאל ידם לשנות טבעם אשר נחלו בו אם מחלי אם מהרגל : כמו הנשים . כי אלה החוטאי' מתפעלי' בטבעם בע"כ כמו הנשי' שאינם פועלים הביאה והבעילה כ"א מתפעלי' ומובאי' מבאיהם ובועליהם

ובועליהם והרש"ע ביאר זה בענין בלתי נאות : וכן אשר להם זה מהחולי . וככה לא יתואר בחוטא מי שיש לו זה החולי הנפשי מסבת ההרגל אשר הרגיל את עצמו לעבור הגבול באיזה מדה מגונה עד ששב בזו המדה כמדת הבהמות ואין כחו עליי לשנותה · ואם יתוארו אלה בחטא ורשע . הוא לפי ההתדמות לחוטאים חטאיי הבחריים והרצוניי' ולא יתוארו רק בתוספת תאר כמו רופא רע כאמור : אמנם אשר בו לשלוט . אך החוטאיי' חטאיי רצוניי' ר"ל שיש לו יכולת על עצמו לחטוא או למנוע מחוטא . אלה לא יתוארו לעולם בהתדמות כמו בכעס שיתואר לפי ההתדמות וכמו שקדם. וזה בעבור שיוכל לשלוט על נפשו לכן יתואר בשם חוטא בהחלט ר"ל בשם חוטא: כל העדפות . ר"ל מי זה מהחוטאיי' נק' רשע בהחלט ר"ל רשע סתם ומי זה נק' רשע בהמי · ואומר כל המדות שלקחם בעליהם הקלה להיתרון על האמצעי : יהיו רשע שהוא קלה היתרון לחסד ואמציעותו לדק : או רכות הלבב המתנגד לאבירות שאמצעיתו גבורה וזולתם : מאלה הם . יש באלה העדפות שעברו הגבול יותר מדאי עד ששבו בחטאם במדרגת הבהמה ברוב ההרגל בחט' עד שאין לבעליו יד וכח לעצור בנפשם לבלתי חטוא . ויש מהם שהשתקעו בחטא בסבת איזה חולה אשר הקנה אותו קנין דע עד אין ספק בידו לשוב ולעצור בנפשו .

וב' אלה לא יתוארו בשם רשע וחוטא סתם כ"א חוטא בהמי . ויש מהם שהעדיף נקלה הרשע בטבע ר"ל עדיין לא הפליג במרי עד שיוכל לעצור בנפשו . ואלה נקראים בשם רשעים סתם : ומכיא'. שגעון בל"י : ולא תשלוט עליו . שלא יוכל לכבוש את ילדו כמו אם פלארים שאכלה בנה . לפי האד' בהחלט . מי שהוא רשע בהחלט ר"ל רשע סתם

יביאו אבל יובאו . וכן אשר להם זה מהחולי בעבור ההרגל אשר יש לו כל אחד מאלה ועבר הגבול והיא מרשיע כמו הבהמות . אמנם אשר בו לשלוט על התאוות או הם עליו או יאמר בהחלט כושר ולא חוטא לפי התדמות כמו שאמרנו אצל הכעס . כל ההעדפות רשע כסל ורכות הלבב ובלתי הסתפקו' ואכזריו' מאלה הם בהמיים ומאלה הם בסבת חולי ומהם בטבע כמו הירא מכל דבר מקול העכבר וגם הפחד הוא בהמי . אמנם קרה לאחד מחולי שהיה ירא מהתחול ומהאוילים מהם בטבע בבלי שכל ויהיה בחוש לבד והם בהמי כמו הברבריי' השוכני' בקצה היושב ומהם בעבור חליים כמו אשר בם חולי הנופל ומאניאה אשר הם חליים ומאלה אשר יש לו תהיה זאת התאוה ולא תשלוט עליו כמו אם פלאר"ים בתאוה לקח' הנער לאכל . או לתענוג בלתי ראוי לעשות זמה . ולא עשה זה דומה לכושר . כי יקרה לפעמים אשר לו (נ"א לא) לבד תהי' לו אבל תשלוט עליו · והרשע אשר לפי האדם בהחלט יקרא רשע . אמנם אשר הם בתוספת הוא בהמי או חוליי . לא יהיה בהחלט. כפי זה הענין יהיה החוטא . זהו בהמי וזה אמנם חולני . אבל אשר הוא בהחלט . הוא אשר הוא כפי בלתי הסתפקו' אנושי לבד . גלוי כי החטא והכושר הם לבד אלה הדברים אשר יהיו בלתי הסתפקו' כי אצל הדברים אחרים יהיו מינים אחרים נאמרים בסמיכות לא בהחלט :

פ"ק ששי אמנם

נבאר כי חטא התאוו' יותר מגונה מחט' הכעס . כי יראה כי בעלי כעס ישימו טענה אבל לא על השלימות כמו העבדים המה מהירים קודם שישמעו כל המאמר ילכו לעשות והם חוטאים בעשייתם וכן הכלבים אשר ישמעו קול בפתח והם נובחי' קודם שיבינו אם הוא אוהב . וכן הכועס

בעביר

ואשר עבר הגבול ברשע עד שלא נוכל לעצור בנפשו נקרע רשע בהמי או רשע חליי . והנה על כיולא באלה המעמיקים לקטיר עלת השכל ומרגילים הרבה לדבר עבירה אמרו ז"ל אין מספיקים בידם לעשות תשובה · כי הרגיל בדבר עבירה ואומר אחט' ואשוב אחטא ואשוב : יסבב לו ההרגל חלי נפשי עד אין מרפא כאמור : אשר הוא בהחלט . ר"ל המכונה בשם רשע סתם לא בהמי זה העובר ההסתפקות האנושי לבד אך עדן לא עבר החוק להיות נמשל כבהמה ולהקרא רשע בהמי : גלוי כי החטא · מבואר א"כ שכל חטא הוא בלתי הסתפקות קלתו יאמר בהחלט רלה לומר רשע סתם וקלתו יאמר בסכימות תאר על תאר והוא רשע בהמי כאמור :

פרק ו אמנם נבאר . יבאר שענות שחטא התאוות הוא יותר קשה מחטא הכעס וזה כי מבואר הוא שכל חטא אשר יפליג החוטא למרוד בשכל הוא יותר מגונה מהמתמר' מעט והנה הכועס נשמע קלת לשכלו אשר ישעון לכעוס על הכעוס . אלא שלא יכיח לשכלו להשלי' היקשו אולי יש התנצלות מה לכעוס . או אולי אינגו חייב עונש חמור כזה . וזה בעבור הכעס ימהר לנקום נקם כאשר יאפר השכל בהשקפה ראשונה ולא יכיחנו להיות מחון בדבר ולהשלים מעשהו . מש"א"כ המתאוה שאיננו נעזר בשכל כלל כי אם אשר יאמר המתאוה או החוש או השכל בהשקפה הראשונה כי הוא זה ערב כן דבק בו ולא ישכיל בו כלל אם הוא מועיל או מזיק . לכן תהי' התאוה יותר מגונה מהכעס בעבור בזותה השכל לבלי תת אותו שופט בדבר התאוה כלל מש"א"כ הכועס אשר עשו יעשה מעשהו

על

בעבור החום ומהירות הטבע אינו שומע כל הדבור וקודם שישמע יתנועע להעניש או בעבור דמיון . או בעבור דבר יראה כי נעשה לו קלון או בזיון · אמנם זה עושה הקש כי ראוי להעניש לזה ויכעס מהר . אמנם התאוה עם השכל או החוש יאמר אשר הוא ערב יתנועע אליו . ולכן הכעס אמנם ידבק אל השכל קצת והתאוה לא . לכן הוא מגונה . והחוט' בכעס ינוצח קצת מן השכל אבל החוט' בתאוה לא ישמע דבר . עוד יראה כי ראוי להיות יותר סליח' לדברים הטבעיים כי גם לתאוות כאלה יהי' יותר סליחה בהיותם כוללים לכל אדם . ואמנם הכעס הוא יותר טבעי וקשה לעמוד נגדו מהתאוות אם הם מותרות ואינם הכרחים . כמו איש אשר הכה את אביו . וענה למוכיחים כי גם אביו הכה את אביו וגם אבי אביו הכה אביו . והראה את בנו ואמר גם זה כשיהיה איש יכה אותי . כי זה בנו כמו טבע . ואחר שהיה נסחב מיד בנו זהו (נ"א נוהו) שינוח אצל הפתח כי הוא סחב אביו עד המקום ההוא . עוד יותר הם בלתי צדיקים האורבי' אמנם הכועס אינו אורב ולא הכעס אשר הוא מפורסם. אבל התאיה היא בסתר כמו שיאמרו כי היא מולכת התאוה כי הוא בעלת מרמה ולה רצועה מפנים רבים . גם אמר אומי"ראש בעבורה . אונאה אשר תגזול שכל רבים מהחכמים · על כן יותר בבלתי צדק ויותר מגונה הוא החט' בה מאשר בכעס ובהחלט החט' הוא הרשע בשום צד ויותר מגונה . עור אין שם עצב ראוי להאשים . אמנם אשר יעשה הכעס הכל יעשה מעצב מאשר קבל . אבל הוא מתלונן מהקלון ומתנקם עם הנאה · א"כ אם אשר נקצוף עליהם בצדק היותר בבלתי צדק . החט' אשר הוא בעבור התאוה הוא יותר גדול כי יותר נקצוף עליו . והקצף בכעס לא יהיה על הכועס כ"א על אשר הביאו אליו . גלוי הוא יותר מגונה החטא אשר אצל התאוות מאשר הוא אצל הכעס . וכי הכושר והחט' הם אצל התאוות וההנאות הגשמיות .

פרק ז

אמנם ראוי לקחת ההבדלים אשר להם כמו שכבר

נאמר

על פי קלות שכל : ינוצח קצת . בעבור שכל כועס עושה מעשהו לנקום נקם על פי השכל א"כ"פ הנה השכל הוא' עוזר בו ונותן גביל ומדה לנקמתו משא"כ התאוה שאיננה שומעת לשכל כלל : עוד יראה . עוד ראי' ב' שהתאוה יותר מגונה מן הכעס . וזה כי כל חטא שיצר לב האדם נוטה אליו בטבעו ראוי להיות סליחה וכפרה בו . להיותו דומה לדברים ההכרחיים· והנה הכעס הוא יותר טבעי לאדם ואין לעמוד נגדו . משא"כ מותרת התאוות שאינם הכרחיים לאדם לכן הם מגונים : האורבים · בעבור שכל אורב היזקו מגלוי כי אין הניזק יודע להשמר ממנו ולהיות נזהר מנזקו והנה הכעס והכועס הם ומפורסמים . כי כל כועס יתהלל לאמר שיקח נקמתו מהנקלף . אך התאוה תתאוה בסתר : כי היא מולכת התאות . הסתר יתן עלה לתאוה איך תארוב על בעליה ללכדו : כי היא בעלת מרמה . התאוה תכין מרמה בלבבה ורצועה בידה להכות את בעליה בכל מכה : או כאה : כינה התאות בשם אונאה כי היא תונה את בעליה ותגנוב דעת חכמים רבים: ובהחלט החטי' . שהם חטא הוא רשע המתאוה אך הכעס יאמר בסמיכות חטא הכעס כמו שקדם לכן תהי' התאוה יותר מגונה מהכעס : עוד אין שם עצב . אשר עוד יורה שהתאוה יותר מגונה מהכעס הוא כי מהמבואר שכל חטא הנעשה בשמחה הוא יותר ומגונה מהחטי' הנעשה בעצבון . כי הנעצב על מעשהו הוא כמוכרח משא"כ השמח שהו' כבוחר ככתוב כי רעתיכי אז תעלוזי . והרוצה בעצבון תאכלנו · והנה כל מתאוה שמח בחטאו . ומשא"כ הכועס שהו' נעצב בכעסו בעבור הבזיון שהשיג אף כי ישמח בנקמה שיקח . לכן גנות לתאוה יותר מן הכעס : א"כ אשר נקצוף עליו . עוד יורה שהתאוה יותר מגונה מהכעס על זה התאר . והו' כי מהמבואר שכל חוטא' אשר יותר נקצוף עליו בצדק . הוא יותר בלי צדק במעשהו מהחוט' אשר נקצוף עליו מעט · והנה אנחנו נקצוף הרבה יותר על החוט' בתאוה מהחוט' בכעס . וזה גם כי רב קצפנו על המבי' לידי כעס לא על הכועס לבד : א"כ איפה יתרון הקצף בתאוה מהכעס הוא לעד' על יתרון גנותה כאמור . וכאן הבנשואל הנה המוקר גינה חטא התאות יותר מחטי' הכעס . והו' הפך דברי' חז"ל שאמרו כל הכועס כאלו עובד ע"ז . ואמרו עוד כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו . מה שלא אמרו כן בחטי' התאוות · לכן תדע ובחנת . שאין כוונתם ז"ל לדבר בגנות הכעס בערך אל גנות התאוות אבל כוונתם לבאר איכות חטא הכעס . וזה כי כמו העובד ע"ז שומע לשכל בלתי נשלם אשר יאמר כי יש שם אלוה ראוי לעבדו שהו' האמת . אך יקח אל זר תמורתו · וכי נסתלקה מהעובד החכמה אשר התחילה להוכיח מציאות האל באמת ויושר . כן הכועס הורהו שכלו לכעוס באמת על בזיונו אך נסתלק ממנו בכעסו כאמור :

פרק ז אמנם ראוי . רצונו לבאר הבדל עצמי אשר בין החוטא' בהחלט ר"ל הטבעי ובין החוטא' הבהמי כמו שכבר ביאר הרופא מהם (בפי'

ה'

נאמר בתחלה כי מהם אנושיות . וטבעיות ובגודל . ואמנם מהם בהמיות ומהם אמנם שוממיות והפעליות וחוליי . ואמנם מאלה אצל הראשונות יהיה יושר ובלתי יושר לבד ולכן לא יאמר כי הבהמות ישרות ובלתי ישרות . אם לא יהיה דרך משל . ואם סוגי ב"ח יבדל הא' מן האחד מכל וכל בזוהמא או בפתיות או בזולתיות . כי אין להם בחירה ולא דבור . אבל הוא נבדל בטבע כמו האנשים הסכלים אמנם הבהמיות הוא פחות רשע אבל הוא יותר מבהיל . כי אינו נפסד הדבר הנבחר אשר הוא השכל בבהמה כאשר הוא נפסד באדם כי אינם בו אמנם זה דומה כמו העריך דבר חי אל בלתי חי . זה יותר רע כי אמנם הרוע אין לו התחלה הוא פחות הנזק תמיד . אמנם השכל הוא התחלה . וזה דומה להעריך בלתי צדק אל אדם בלתי צדיק . כי אמנם יהיה יותר רע משניהם עשר פעמי' . גם אלף פעמי' . כי רעות רבות יעשה האדםהרע יותר מחיות רעות:

פרק ח

אמנם כבר ביארנו תחלה אצל הדברים אשר הם אצל הנאות במשוש ובטעם ובעצבות . החמדות והבריאות (ג"ח והבריאות) אשר אצלם יושר ובלתי יושר . ויהיה שם ענין איך יהיו . והוא שאינו (ג"ח סיבולא) מן הדברים

ה') ואמר ראוי לקחת ההבדלים אשר בין החוטאים במיני התענוגי' בין מין למין כמו שכבר נאמר בקודם : אנושיות . ק"ל החוטאים יעשו מעשיהם בגודל ובהעדפה על האמצעי שהוא היושר . העדפה אנושיות וטבעית . ומהם יעדיפו בהפלגת הגודל עד שישובו במעשיהם המגונים כמו הבהמות והחיות המדבריות ומהם ישיגו הפעליות מופלגת וירבו בגנות מסבת חולי כאמור בקודם : ואמנם מאלה . אולם מאלה מיני החוטאים האמורים לא יתוארו ביושר ובלתי יושר כי אם הראשונות והם החוטאים חטא אנושי וטבעי ר"ל הבלתי מרחיקים מרחק רב מן האמצעי כ"א כטבע תרבות אנשים חטאים אולם יתר המינים בעבור הרחיק' מרחק רב לכן לא יתוארו בבלתי יושר אחר שהם בטבעם להיות נמשלים כבהמות אשר לא יתוארו ביושר או בלתי יושר כ"א על דרך משל יתואר הזאב בשם זולל והסוס בשם נואף . אחר שאין בטבעם הבחירה לעשות הפכם . אשר כן אלה החוטאים אשר התמכרו לעשות רע מופלג בהמי עד אשר לא יוכלו לפדות את נפשם מיד קוניהם לשוב ולהטיב . ואחר שאין עוד בטבעם היושר לכן לא יתוארו עוד בבלתי יושר כי משפט אחד למציאות ההפכיים כמו שכתוב בעל ש"י הרע מבחין את הטוב : בזוהמ' . אין הבדל ב"הח זה מזה בצדק וביושר ובלתי צדק אחר שכל אחד שוקד על טבעו לא ישנו את תפקידם אשר הטביע בם הבור' ית' כי לא בבחירה שכלית יעשו מעשיהם כ"א ברצון הטבעי אבל יבדלו זמ"ז בזוהמ' כמו שיאמר החזיר הוא יותר מזוהם והחמור הוא יותר פתי משאר ב"ח : אבל הוא נבדל בטבע . כל ב"ח למינהו נבדל מב"ח אחר למינהו בטבעו . כמו זה אוכל בשר וזה עשב הארץ וכיוצ' בזה : כמו האנשים הסכלים . כמוהם הבוערים בעם המתנגדים ברשע כסל נמשל כבהמה לא יבדלו מבני אדם זולתי בבלתי יושר יען אין כחם על יושר עוד : אמנם הבהמיות . החוט' הבהמיי הוא פחות רשע מן החוט' האנושי יען כי החוט' האנושי עשה רעה גדולה למרות פי שכלו אשר יאמר כי הוא זה יושר והו' הנבחר משא"כ החוט' הבהמי שלא ימרה

פי השכל כי לא חלק לו בבינה וכי לא נתן ה' לו חכמה לדעת אם עושה יושר או בלתי יושר ככתוב כי אין חפץ לה' בכסילים אשר אינם יודעים לעשות רע : אך הוא יותר מבהיל . הרועה רעתו המופלגת עומד מתבהל : כי אינו נפסד . הוא כנותן טעם להאמור ראשונה שהוא פחות רשע והנה יאמר כי הוא זה בעבור שגודל הרשע הוא כפי גודל ההפסד אשר בחלק הנבחר מהנפש שהוא השכל אשר החוטא פושע בו ומפסידו . אשר זה החוטא הבהמי אין לו שכל להפסידו : כמו העריך . הוא כנותן טעם אל האמור אחריו ר"ל אבל הוא יותר מבהיל . והנה יאמר שהמתבהל הוא כמו המעריך ומדמה עצם חי אל בלתי חי . אשר כן דמות החוטא הבהמי אל האנושי . כלומר אין להבהל ולעמוד מפניו באמת : זה יותר רע . החוט' האנושי הוא יותר רע מהבהמי יען שכל רוע שאין לו התחלה ר"ל סבה איננה פועל כל כך . ולכן רוע הבהמי איננו מסוכן כ"כ כמו רוע האנושי אשר הוא חכם להרע ופועל בערמתו : וזה דומה . ערך רעת האנושי לרעת בלתי צדק לבלתי צדיק שהו' ירע יותר מהבלתי צדק מאיש צדיק ר"ל והבהמי אשר לא יתואר בבלתי צדק : משניהם . משני מיני החוטאים האמורים שהם האנושי והבהמי יהי' האנושי הוא היותר רע משניהם יען כי שכלו מלוי להזיקו ובו יעזר להרע משא"כ הבהמי שאין חלק לו בשכל :

פרק ח אמנם . כבר ביארנו במאמרים הקודמים ובפרקים הסמוכי' מהות התענוגי' אשר אצל חוש המישוש והטעם . ומהות הדברים המעצבים מהם : אשר אצלם . שיתוארו ביושר ובלתי יושר : ויהיו שם ענין . ושיהיו בתנאים ידועי' ר"ל שיהיו כושר או בלתי כושר אנושי והם הבלתי רחוקים מרחק רב מהאמצעיים . אך לא כושר אלוהי ובלתי כושר הבהמי . שהם לא יתוארו בכושר ובלתי כושר בהחלט ר"ל באמת כ"א בסמיכות כושר אלהי . בלתי כושר הבהמי : והו' סיבולא . והו' סיבולא בלאות נפשו לברוח מהמעצבים אשר יאותו לסבלם כפי השכל . כמו

שעשו

שעשו רבים וטובים אשר נוצחו מהם וסבלום . (ר"שט פי' זה בענין בלתי נאות) : ושינצח . ושיגבר על תאות נפשו לבל ידבק בתענוגים שאין להדבק בם כפי השכל . כמו שעשו רבים קטנים ממנו אשר גברו וינצחום . והטעם שיהיו הנצחוני' בכמות ובאיכו' כפי ההרגל לרבים ולאפוקי המנצח האלהי והמנוצח הבהמי כאמור : אמנם מהם חוטאים . אצל התענוגים ימצאו קצת חוטאים לקחת מהם יתר על האמצעים וקצת כשרים העומדים על האמצעי . ואצל העצבים ימצ' קצתם גבורים וקיימים לסבול העוצב כפי האמצעי וקצת נרפים אשר לא יוכלו סבול האמצעי בחוק ועוצב : אלה הקניינים . אלה קניני הנפשיים המשובחים הם האמצעיים בין קצות הפחו' והיתר אשר המה רבים בכל אמצעי כמו שהתבאר (ברביעי וחמישי מזה) : כי קצת הנאות הם הכרחיות . הם התענוגים הגופייםכמו מאכל ומשגל' וקצתם בלתי הכרחיות והם הנפשיים כמו כעס ושמחה ועצבון : עד הגבול . הנפשיים יש להם חוק וזמן מוגבל מתי ישתמש בהם משא"כ הגופיים שהם מתמידים : ואמנם המותרות : אולם גם בהכרחיות ב' הקצוות שהם היתרון והחסרון אינם הכרחיות כי אם האמצעי לבד הוא המוכרח : אמנם אצל החמודות . אולם אצל התענוגי' הגופיים כה משפט הרודף להשיג מותרות ר"ל יתרון על האמצעי : או יותר מן הראוי . מי שמייגע את עצמו להשיג האמצעי לבד ביגיעה רבה יותר מן הראוי לייגע : ובבחירה . ר"ל ברצון ולא בהכרח : ובעבורם . שיהי' רצונו רק למען השיגם ולא לאיזה תכלית זולתם . כמי שבוחר שתות יין הרבה למען שכר ולא למען רפואה הסטומכא לחזק העיכול : זהו המכוונה בשם בלתי ישר : הכרח הוא : המוכרח בחטאו אשר לא יתואר עוד בבלתי ישר . הוא הבלתי מתנחם ואיננו נעצב אחרי עשותו החטא' עד"הכ כי רעתכי אז תעלזי . כי הוא זה איננו מקבל רפואה לעולם בהיותו בלתי יודע כי חולה הוא . וירמוז

לחוטי' חטא בהמי כאמור בקודם . והר"שט כלל זה [...] בכלל חוטי' אנוסי ואין זה דעת המחקר : הפוחת [...] הוא העומד בקצה החסרון : וכזה הבורח . כמו שהמקרב הנאה בלתי ישרה ר"ל בבחירה ר"ל ברצון ולא בהכרח . ככה המתרחק מן ההיזק הראוי

הדברים אשר רבים וטובים נצחום . ושינצח אשר רבים וקטנים יותר נצחום . אמנם מהם הם חוטאים אצל ההנאות ומהם כשרים ומהם אצל העצבים רפים ומהם קיימים . אלה הקנינים הם אמצעים (נ"א בין רבים) אבל רבים ישו אחר הרעים אמנם יען כי קצת ההנאות הם הכרחיות וקצתם לא הכרחיות הם עד הגבול . ואמנם המותרות אינן הכרחיות ולא החסרונות . אמנם אצל החמודות והעצבים הרודף אחר מותרות ההנאות או יותר מן הראוי ובבחירה ובעבורם ולא בעבור דבר אחר הוא בלתי ישר . הכרח הוא שלא יהיה זה מתנחם . ועל כן לא יוכל להירפא. הפוחת מן הראוי אמנם מנגד האמצעי הישר. וכזה הבורח מן העצבים הגשמיים לא בעבור שהוא מנוצח כי אם בבחירה מאשר אינם בוחרים . אצל זה הובא התאוה . וזה יברח מן העצב בעבור התאוה . (נ"י רס"ט אבל זה הובא בעבור ההנאה וזה יברח מהתאוה בעבור העצב) . הנה הם נבדלים זה מזה . מכל אלה יראה כי הוא יותר רע אם אחר יפעל מגונה בבלתי תאוה או בתאוה נחה מאשר יפעל בחוזק התאוה . גם אם בלתי כועס יוכה (נ"א יכה) מהכועס . כי מה שיעשה (נ"א יעשה) בהפעליות . ובעבור זה בלתי (נ"א ישר) הוא יותר מהחוטא . מאלה האחד הוא ממין הרפיון יותר . אמנם האחר בלתי ישר . (נ"א בלתי כשר) אמנם יונגד הכשר לחוטא והקיים לרפה . קיום אמנם הוא לעמוד בדבר אמנם הכושר לשלוט בדבר

הוא בלתי ישר אם עושי[...] זה ברצון ולא בהכרח [...] מאשר אינם בוחרים . א"[...] לפי זה יהיו מהחוטאי[ם] הבלתי בוחרים בעו[...] המועיל לפי השכל שהו[א] האמצעי בכל מדה . יהי' מהם ב' מינים . א' הרודף אחר מותרות התאוה : ב' הבורח מהעצבים הראוי[ם] כפי האמצעי . וזה אמר[...] אצל זה הובא התאוה [...] ר"ל זה סבת חטאו גודל תאותו וזה גודל עצבונו ובהם עצמם ר"ל בתאוה ועצבון הם נבדלים זה מזה : מכל אלה . מכ[ל] אלה המינים יראה לפי הסבר' הנכונה שהפועל רע בלי תאו' או בתאוה קלה הוא יותר מגונה מהפועל רע בתאו' מופלג' להיות שבעל התאוה יש לו התנצלות על מעשהו שתאותו גברה עליו [...] כמו שיש התנצלות להמכה רעהו בכעסו. לאמר שגודל הכעס הביאו אל ההכאה משא"כ המכה בלי כעס שיגונה יותר על הכאתו בעבור שאין לו התנצלות: בלתי ישר הוא יותר רע . ר"ל שאומר מותר הוא יותר גרוע מהבלתי[...] כונס בהיות שהבלתי ישר עושה מעשהו בלי תאוה [...] כמו שכבר התבאר זה למעלה (בסוף ד' לזה) [...] מאלה האחד . מאלה ב' מינים הבלתי בוחרים [...] האמורי' יהי' האחד מתרפה ר"ל חלוש לסבו[ל] הדברי' המעצבי' כפי האמצעי . והב' בלתי יש[ר] ר"ל מתענג בתאוות יתר על אמצעותן אשר לא [...] כיושר : אמנם יונגד הכשר . מבאר גדרי ב' המיני[ם] והפכם ואומר שהכשר ר"ל הכובש ועוצר בנפש[ו] לבלתי לכת אחרי תאוות נפשו יכנגדהו החוטא והוא הבלתי מושל ברוחו אבל מתענג על תאוות נפש[ו] במותרות . והקיים ר"ל המתחזק על עמדו לסבו[ל] הדברי' המעצבי' כפי האמצעי : יכנגדהו הרפה והוא החלוש המתרפה לבלתי סבול המעצבי' האמצעיים קיום אמנם . יבאר גדרי הקיום והכוש[ר]

ומהם

בדבר. ולא ינוצח אבל הוא נוצח. ובעבור זה יותר נבחר הוא הכושר מהקיום. אמנם הגורע בדברים אשר רבים יוכלו ויעמדו (נגדו) הנה זה רפה ומעונג. כי העונג הוא קצת רפיון. כי אשר יסחוב בגדו בעבור אשר לא ייגע להרימו כי זה לא (נ"ס לו) עצב. תהיה לו יגיעה אחרת. כי אם אינו דל דומה לדל. וכזה תהיה אצל הכושר והחוטא אין פלא אם אחד ינוצח מן הדברי' החזקים מההנאות העודפות או מהעצבים. אבל ראוי להענישו אם ינסה לעמוד כמו שאמר תרוק"טוש הפילו"טוש שהיה מוכה מהפתן רצה לעצור הבכי ולא יכול: וכן קרה לאשה אשר הכה אותי' האפעה. וכן המנסים לעצור השחוק. ואחר יכאב לו פתאום. כמו שקרה לאושנו"פיטו. אבל הוא חוטא ורפה אשר ינוצח מהדברים אשר רבים יוכלו לסבול והוא לא יוכל לעמוד. ולא יהיה זה בעבור טבע משפחתו או מפני חולה כמו שקרה למלכו שיטיא רפיון מהמשפחה. וכמו שהנשים מרוחקות מהאנשים:

פרק ט

פרק ט יראה לקצת כי המשחק בקוביא בלתי ישר (נ"ח בלתי כשר). אמנם הוא רפה כי השחוק הוא הנחה ומנוחה. כי אמנם יבקש העדפה המשחק בקוביא. החוטאים מהם יקרא מעופף ומהם חולשה. אלה אמנם יקחו עצה לא ישארו בדברים אשר לקחו עצה בעבור ההפעלות

ומהם יתגאל הפכם כפי מה שהקדמנו: ובעבור זה יותר נבחר. לכן יהיה יתרון מעלה למדת הכושר בהיותו גבור מושל ברוחו המתאוים כי המתאוה יש לאל ידה להטות לב בעליה ללכת אחריה אשר על כן אין החוטא בתאוה מגונה כמו החוטא בלי תאוה כמו שקדם. ומשא"כ הקיים ועומד נגד דברים המעצבים שאין לו זו המעלה לכן איננו נבחר כמוהו: אמנם הגורע. רצונו לבאר גדר ומהות הרפה האמור שלא כל המתרפים לסבול הדברים המעצבים נקראים רפים. כי אם המתרפה מסבול עצב שרבים יסבלוהו: כי אשר יסחוב. ממשל משל להתרפא בדבר עצב שרבים יסבלוהו כמו הסוחב בגדיו ומטנפם בעבור שאיננו סובל עצב הרמ' ויגיעת' הנה זה נקרא רפה בעבור שרבים יסבלו יגיעת הרמת הבגדים. ותהי' לו יגיעה אחרת לנקותם מטינוף. וידמה לדל הלובש בגדים מטונפים: וכזה תהיה אצל הכושר. ר"ל שלא כל המושלים דוחסלעצור בתאוות בנפש' נקראים כשרים וישרים. וכן לא כל הבלתי מושלי' נקראים חוטאים. כ"א המושלים לעצור בתאוה שרבים יעצרו נפשם ממנה כזה נקרא העוצר כשר והבלתי עוצר נקרא חוטא. אך העוצר בתאוות החזקות איננו נקרא כשר (כ"א איש אלהי) וכן הבלתי עוצר בתואות החזקות איננו נקרא חוטא בעבור זה: אין פלא. איננו דבר פלא שיכולת האדם עד לא יוכל עצור בנפשו לבלתי התענג בתאוה חזקה אשר תמאן אליה הנפש הרבה מאד. או לבלתי התעצב בעצבון חזק מכאיב: אבל ראוי להענישו. אדרבה כל עוצר על נפשו בהמנע ממנה תאוה חזקה או לבלתי העציב בעצבון חזק קרה לנפשו או יקרה. איש כזה ראוי לעונש בהלחמו נגד הטבע אשר יסד ה' לעצור על נפשו בדבר אשר אין מעצור לה כמו שאין מעצור לבכי לנשוכי הנחש. אף כי העצירה בדברים החזקים תזיק לבעליה כמו שתזיק עצירת השחוק החזק להכאיב פתאום. כי לא תוהו ברא ה' התאוות והעצבים באדם, וכן אמרו ז"ל בנזיר ע"פ מאשר חטא על הנפש. ז"ל עתיד זה ליתן את הדין על שציער עצמו מן היין. וכן הלכו בהנאות ובעצבים אחר הרוב כאמרם ז"ל אין גוזרים גזרה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה. לכן הלם ומסגף נפשו יותר ממה שרוב צבור נוהגים בו עתיד ליתן את הדין כי נפש הוא חובל. וכבר דברנו מזה בספר המדות שלנו (בשכי לשלישי): אבל הוא חוטא. איננו נקרא חוטא כ"א הבלתי כובש את יצרו בדברים שרובים כובשים בו את יצרם: ולא יהיה זה. ואף גם זאת אם כל ב"א יכולי' לכבוש אך בני משפחתו אינם יכולים לכבוש בדבר זה בעבור טבעם או חלי מה. לא יכונה הבלתי עוצר בו בשם חוטא בהיות טבע בני משפחתו לבלתי עצור בו: וכמו שהנשים. כמו שהנשים נבדלת ברפיון לבב מהאנשים לבלתי עצור בנפשם בדברים ידועים משא"כ באנשים. כן יתכן היות כמו זה בכל בני משפחה אחת:

פרק ט יראה לקצת. כבר ביאר (בשמיני לזה המאמר) שהכשר והבלתי כשר הם אצל ההנאות. והקיים והרפה הם אצל העצבים ולפי זה הגדר חשבו קצת שהמשחק בקוביא הוא אצל ההנאות ולכן יכנס בגדר בלתי כשר. מה שאין הענין כן כי הוא זה בורח מן העצבים ר"ל מהעמל וטורח העסק בישובו של עולם. ורק במנוחות שאננות יבקש העדפ' ר"ל יתרון הון. לכן יוכלל בגדר הרפה שגדרו בלתי סובל העצב: החוטאים מהם. יבאר שהחוטאים הם ב' מינים א' נמהרי לבב והם העושים מעשיהם במהירות בלי בחינת השכל ועצה. ועל שם מהירותם נקראו מעופפי' כי כעוף יעופף במהירות כן ימהרו לעשות מעשיהם זר מעשיהם. ב' המתיעלים בדבר מעשיהם ויודעים כי רע ומר מעשיהם אך אינם יכולים להתגבר על יצרם ולעצור בנפשם המתאוה. ולכן נקראים חלשים: אלה אמנם יקחו עצה. המין הב' והם החלשים יתיעצו בדבר אך בעבור חוזק התפעלות הנחש מהמתאוה לא יוכלו להחזק ולעשות כדבר העצה:

אמנם

ההפעלות . אמנם קצת כמו המקדימים להגיע עצמם אחכ"ך לא יתנועעו מאחרים . כן המרגישים תחלה ומקדימים ידיעה ומעוררים עצמם בטענות לא ינוצחו מהפעלות יהיה הנאה או עצב אשר הם חדים מאד לפי החטא אשר הוא בלתי נעצב (ג"א נעצר) הוא הנקרא מעופף הם חוטאים . אמנם אלה בעבור המהירות ואלה אמנם בעבור הקושי לא ייחלו אל דבר כי אם הולכים אחרי רוחם :

פרק י אמנם

בלתי ישר כמו שאמרנו לא ינחם ולא באחת . כי הוא פועל בבחירה . אמנם החוטא מתנחם בכל ובעבור זה לא יהיה הספק אשר שמנו כן. זה לא יוכל להירפא וזה אמנם יוכל להרפ' הרשע דומה לחולי קשה כמו ארים"פושיש או טי"טיש אמנם החטא לחולי הנופל . זה תמידי וזה אמנם רע אינו תמידי . ובכלל אמנם החוטא והרשע אינם מסוג אחד . כי אמנם הרשע הוא נסתר אמנם החוטא אינו נסתר . מהחוטאים אמנם טובים הם נקראי' מעופפים אשר (ג"א לא) יקחו עצה מהחלשי' הלוקחים עצה ולא יעשו . כי הם מהפעלו' יותר קטן ינוצחו . ואינם בלתי מקדימים עצה כאחרים . כי זה החוט' דומה למשתכרי' מהרה במעט יין והוא חלוש מרבים . גלוי הוא כי הרשע אינו החוטא . אבל אי זה יותר חזק , הנה זה בלתי בחירה (ג"א וזה) אמנם בבחירה עוד לזה אם הם מתדמים בפועל כמו שיקרא מלור"קו למילוס"יוש שוטים

אמנם קצת . אך קצת ממין הב' ר"ל המתיעצים בדבר כובשים את יצרם ואינם חוטאים כי הם מושלים ברוחם : כמו המקדימים . כי כמו המכינים את עצמם לפעול . לא יתפעלו מאחרים בעבור הכנתם : כן המרגישים . כן אלה המתיעצים תחלה ומרגישים ברע אשר יקרה אותם ממעשיהם ומעוררים טענות נגד התאוה . לא ינוצחו מהתאוה אשלהתענג במה שאינו ראוי או לברוח מהעצב הראוי לפי היושר : אשר הם חדים . הקלים ומהירים בפעולתם כמו מעבר מלוטש העושה רמיה במהירות . אחר שאין עובר בו נקרא מעופף אמנם אלה . אלה החדים האמורי' חוטאים בעבור מהירותם לפעול בלי בחינה אם טוב ואם רע מעשיהם : ואלה אמנם . אך המין הב' המתיעצי' אך אינם יכולים לכבוש יצרם . חוטאים בעבור קושי התאוה וחזקו אשר יגבר עליהם . ולכן לא ייחלו להשיג טוב המועיל כאשר יכבשו יצרםכ"א ילכו אחרי רוחם התאוה להשיג טוב הערב לנפשו :

פרק י אמנם בלתי ישר . יבאר הבדלים עצמיים בין הבלתי ישר רוצה לבאר המתעקש שכופר בתורה ובין החוטא המאמין בתורה אבל ילכו תקפו . והנה יאמר ההבדל הא' הוא שהבלתי ישר לא יתחרט בעבורו על אחת ממצות התורה בהיותו פועל בבחירה שכלית ואומר מותר משא"כ החוטא שהוא מתחרט אחרי עשותו רצון יצרו בכל אחת ממצות התורה אשר לא תעשינה : ובעבור זה . ובעבור זה ההבדל אשר שמנו ביניהם בענין החרטה וההתנחם כאמור לכן בלי ספק ימשך עוד הבדל ב' ביניה' והוא שהבלתי ישר לא יתרפא לעולם מחלי נפשו בהיותו בריא אולם בעיניו לכן לא יבקש רפואה למחלתו . משא"כ החוטא היודע מחלתו ועוותתו יתכן שישוב ויתרפא' מחליו כאמור (בסי' לזה) . ועל כיוצא בו יאמר הכתוב אשרי העם יודעי תרועה . והוא מטעם תרועם בשבט ברזל שענינו שבר ר"ל יודעים שבר רוחם ועוון נפשם אשר על כן יוכלו להירפ' : הרשע דומה . הבלתי ישר דומה לחולה חלי ארסי יען נושך אשר מנשך עד בשר יכלה . אבל החוטא דומה לחולה אשר נפל למשכב במקרי והזדמן אשר בהנהג' טוב יתכן שישוב ויתרפא . וזהו ההבדל הג' ביניהם : זה תמידי . ההבדל הד' הוא שמחלה הבלתי ישר דבק בנפשו דיבוק תמידי כי אומר מותר אינו שב מרעתו לעולם . משא"כ החוט' שאחר שקיעת תאותו ישוב ויתנחם על רעתו ויחדל מעשותו : הוא נסתר . חטאו ופשעו נסתר ממנו ר"ל איננו יודע אם חטא כי אומר מותר הוא ואיננו שב מידיעתו משא"כ החוט' שפשעו וחטאתו אינו נסתר מנגד עיניו אך ילכו תקפו : מהחוטאים אמנם טובים הם . עוד יוסיף ידו לבאר איזה מין מהב' מיני חוטאים שהם המעופפים והחלשים כמבואר בפרק הקודם : הם יותר טובים . ואומר שהמעופפים הם יותר טובים יען שהחלשים מתיעצים בשכלם וינוצחו מתאותם בקל משא"כ המעופפים שעושי' בלי עצת השכל ואינם מנוצחים : כי הם מהפעליות . כי החלשים ינוצחו מהתפעלות קטן אשר בתאות נפשם משא"כ המעופפים שאינם מנוצחים כמו האחרים ר"ל כמו החלשים האמורים : כי זה החוט' דומה . כמו שהמשתכר במעט יין ששותה הוא יותר גרוע מהמשתכר בהרבה כן הנפתה ליצרו בדבר קטן יותר גרוע מהנפתה לדבר גדול משא"כ הבלתי נפתה כלל רק עושה מעשה במהירות : גלוי הוא . עוד יורה הבדלים בין הרשע האומר מותר לבין החוט' הבלתי כיבש יצרו האמורי' בראש הפ' . ואומר מבואר הוא שהרשע והחוטא אינם ממין אחד והיותר חזק ברשע הוא הרשע הבלתי ישר בבחיר' שכלו : עוד לזה . עוד ראיה אל האמור שהחוטאי' הם יותר טובים מהרשעים הוא שהחוטאים אינם רשעים בלב כי נפשם לא כן ידמה ולבבו יכיר חטאו אבל עושה מעשה הרשעים . והם דומים

לחכם

שוטים. והמי"לוסיו' אינם שוטים. החוטאי' אינם בלתי צדיקים אבל הם עושים בלתי צדק. אמנם הנה זה ילך אחר התאות הגשמיות יותר מהראוי. לא בעבור שהוא מתעורר ללכת אחריהם בעבור שהם טובים וזה אמנם מתעורר בהאמינו כי הם כן אשר ראוי ללכת אחריהם. אמנם הראשון הוא מהרה יעביר אבל זה לא. כי המעלה והרשע הם התחלה. זה ישחית. אמנם זה יושיע. אמנם ההתחלה אשר התכלי' אשר בעבורו הוא מונח: הוא כמו בלמודיות. כי לא ימצא שום טעם מספיק להתחלות. ולא הנה כ"א מעלה או טבעית או קנויה בהרגל אשר הוא נפעל על יושר אצל ההתחלה בזה הוא ישר אמנם בלתי ישר מנגד לו. אמנם יהיה אחד אשר בעבור הפעלות יעבור חוץ מהדבר הישר כי ההפעלות ישלוט עליו בזה אבל לא אשר יהיה מעורר כי הוא ראוי לרדוף אחר התאוו' האסורות. וזה אמנם חוטא לא בלתי ישר ולא רשע בהחלט (ג"א והאחר אשר הוא מנגד לו עומק בצדקו) ולא יעבור בעבור הפעלות גלוי הוא מזה כי זה קנין טוב אמנם האחר הוא רע:

פרק יא

אמנם האם כשר הוא אשר עומד בכל דבר ובכל בחירה. או אשר על יושר. והחוטא אמנם הוא אשר לא יעמוד בכל בחירה ובכל דבר (ג"א או אשר על יושר) או אשר הוא בשקר בדבר ובבחירה לא על יושר כמו שהוא מסופק כבר. אם במקרה הוא בכל דבר אמנם כפי עצמו אשר בדבר אמת בבחירה ישרה

לחכם העושה מעשה שוטה: אמנם הנה זה. כי הנה החוטא רודף אחר המותרות לא בעבור האמינו שהם טובים כי אם בעבור שיצרו תקפו: וזה אמנם. אך הרשע רודף אחר המותרות כמו החוטא האמור בעבור האמינו שכן היא המדה הישרה: אמנם הראשון. אך ההבדל שביניהם הוא הראשון ר"ל החוטא מהרה יעבור ויחליף ממנו הרשע בהשקט התאוה. מה שאין כן הרשע: כי המעלה והרשע. כל חוטא המתפת' ביצרו יש לו ב' התחלות ר"ל שנות הפכיות אשר על פיהם יתנהג מנהגי' הפכיים והם המעלה והרשע ר"ל השכל והתאוה המכוני' בדרז"ל בשם יצ"ט ויצ"הר: זה ישחית. הרשע ישחית דרכו והמעלה יושיע לשוב מרשעו: אמנם ההתחלה. אולם סבת יושר ההנהגה שהו' עצם התכלית אשר כל פועל אליו ישים לבו רוצה לבאר למען השיג התכלית המכוון: הוא מונח. בעבור השגת התכלית מונח הנחת מנהג היושר כאמור: הוא כמו בלמודיות. זאת ההתחלה ר"ל טעם תכלית מעשה היושר הוא בלתי נודע כמו שהתחלות הלימודיים אינם נודעים בטעם ובמופת: ולא הנה. ואפס פה שנה אל הנהגת היושר באדם כי אם מעלת המדה המוטבעת בנפש היפה או הנקנית בהרגל מעשה: אשר הוא נפעל. המתנהג ביושר כפי הטבע או ההרגל אל ההתחלה הוא זה הישר באדם. והמתנהג בבלתי יושר הוא בלתי ישר והו' המתנגד לישר: אמנם יהי' א'. אך ימצא' מי אשר בעבור ההתפעלות מהתאוה ר"ל מפתויי היצ"הר יעבור מדרך הישר אל החט' והעוון. וזה אמנם בעבור שיצרו תקפו: אבל לא. אך לא יאמר מותר לרדוף ולהשיג התאוות האסורות: וזה אמנם. העובר בעבור ההיפעלות נקר' חוט' בעבור שאיננו כובש יצרו. אך איננו רשע ובלתי ישר האומר מותר. ולכן יתכן שהשכל ישיבהו אל עמק שוה כי מאור השכל שבו יחזירנו למוטב כאמרם ז"ל ת"ח שעבר עבירה אין להרהר אחריו כי וודאי עשה תשובה. וזה טעם שתיכות ברכת התשובה לחונן הדעת: והאחר. והאחר המתנגד לחוט' הבלתי כובש הוא הכובש את יצרו ועומד בצדקו ולא יעבור על האיסור: גלוי הוא. מבואר הוא שהגבורה וכבישת היצר הוא קנין טוב בנפש אך החלישות הוא קנין רע אך עכ"פ הוא יותר נעלה מהאומר מותר כאמור:

פרק יא אמנם האם כשר. אחר שכבר ביאר (בשני לזה המאמר) גדר הכשר שהו' הבלתי ממרה שכלו וסברתו כי אם כובש את יצרו להתנהג כפי אשר יורנו שכלו. ושם נאמר שגדר החוט' הוא הפכו ר"ל אשר יצרו תקפו למרות פי שכלו ולהפר עצת הבחירה התבוניית הישרה. בא בזה הפי' להתיר ספק אחד אשר ראוי שיסופק בגדריהם והו' אם נאמר שגדר הכשר הוא העומד והקיים בשכלו ונאמן בבחירתו התבונית בכל דבר העולה על שכלו אם באמת ואם בשקר ר"ל ישר או בלתי ישר. או אשר על יושר לבד ר"ל לא יקר' כשר כ"א הקיים בשכלו הישר האמיתי לא בבלתי ישר. וכעין זה הספק יסופק בגדר החוט' אם הוא הבלתי קיים בשכלו בכל דבר העולה על רעיונו ישר או בלתי ישר. או איננו נקר' חוט' כ"א התמרה שכלו הישר לא בלתי ישר. ולא יקר' חוט' המתמרה שכלו הכוזב ובחירתו שלא על יושר שהי' זה הנכון באמת: מסופק כבר. בשלישי מזה המאמר: אם במקרה. ישוב להתיר הספק האמור ויניח הנחה אחת והו' שהאמת והישר לו שם בשלשה מסכימים בהסכמה אחת שהם השכל והמעשה והדת או המליאות. ר"ל שיעשה מעשהו כפי הסכמת שכלו המסכים עם הדת או עם היושר הנאמן במליאות עד"הכ בפיך ובלבבך לעשותו והם תלת קשרי דמהימנות' שזכרו ז"ל בזהר ר"ל אין אמת כ"א יהיו שלשת המסכימים האמורים בקשר הסכמה אחת יעוין שפת אמת מש"כ בהערה לשורש שוא. והנה החוקר קורא שם יושר בעצם בהיות ההסכמה אחת בין שלשתן

שלשתן כאמור . ויושר במקרה בהיות השכלי' אחת בין השכל והמעשה לבד אך לא בדת ובמליאות . ועל פי זאת ההנחה יאמר : אם במקרה . ר"ל אם ילקח היושר והאמת במקרה הנה הוא בכל דבר מעשה המסכי' עם השכל תאפס בחינה בדת ומליאות. ויהי' א"כ הכשר הוא העושה כפי שעולה על שכלו . אם באמת ואם בשקר כפי הדת והמליאות. והחוט' הוא העושה מעשהו נגד העולה על שכלו אף שהוא אמת ויושר כפי הדת והמליאות : אמנם כפי עצמו . אך אם ילקח היושר כפי העצם ר"ל כפי האמת יהי' הכשר הוא העוש' מעשהו בהסכמ' עם הבחירה השכלית אשר כפי הדת . והחוט' הוא הסותר במעשהו בחירתו השכלית המסכמת עם הדת : זה עומד . הכשר עומד קיים בברית שכלו . והחוטא בלתי קיים לעשות כפי אשר יגזור שכלו כי ילכו תקפו : בעבור זה יבחר . זה הכשר בעבור אמונתו בשכלו שהוא האמת על כן יבחר ללכת אחריו : אמנם כפי המקרה . אך לפעמים יקר מקרהו ללכת אחרי שכלו בשקר והוא כאשר יגזור השכל דבר אשר לא כדת : נאמר פשוט . אמנם נאמר בשתם כשר וחוטא כפי העצם ר"ל בבחינת האמת : ואשר הוא כפי ד"א . אך אם נאמר כשר וחוטא בבחינת דבר אחר שהוא זולת האמת ועל כרחך יהי' זה הדבר האחר הסבר' השכלית לבד באפס בחינה אל האמת . אז יהיו כשר וחוט' במקרה כאמור : זה עומד . הכשר עומד קיים במעשהו כפי סברתו . והחוט' עובר ר"ל מעשהו סותר את סברתו : כן יהי' באמת . כמו שהכשר המקרי עומד בסברתו והחוט' המקרי עובר כאמור . כן האמיתיים קיימים ועוברים . ומן מול' הדברים תשכיל שהחוטאים המקריים יתכן היותם כשרים באמת והפך זה הכשרים המקריים יתכן היותם חוטאים באמת . וזה כאשר יעלו על לבבם סברות אשר לא כדת האמת שאז יהי' החוט' כשר במעשה והכשר חוט' במעש' . וכמוהו רבים כעת : אמנם קצתם העומדים בסברתם . אחרי אשר ביאר גדרי הכשר והחוט' אשר מהם עלתיים ומהם מקריים ביאר עוד כי בבחינת מעשי בני האדם אל סברותיהם יחלקו לג' מינים . א' הם עזים . וקשי עורף ר"ל

ישרה . זה עומד . וזה אמנם בלתי עומד כי אם זה בעבור זה יבחר והלך אחריו אמנם כפי המקרה השקר . אמנם נאמר פשוט אשר הוא כפי עצמו . ואשר הוא כפי דבר אחר הוא במקרה . וע"כ יהיה אשר בסברא זה אמנם עומד וזה אמנם יעמיד (נ"א יעבור) ואמנם כן יהיה באמת . אמנם קצת הם העומדים בסברתם והם הנקראים עזים כי הם קשים להתפעל ולא בקל ישתנו . והם בקצת דומי' לכשרי' כמו המפזר (נ"א סדותה לנדיב) והנמכר לסכנות לבוטח . אבל הם מתחלפים בדברים רבים . וזה כי אמנם לא השתנה בעבור ההפעלות ובעבור החמדה הכשר כי בקל יתעורר אם יקרה , וזהו כשרה אמנם זה לא ישוב מפני כל כי הוא אחוז בחמדה ורבים יובאו אל התאוות . אמנם יהיו אחרים כמו פראים במדבר בלתי לומדי' הדרים (נ"ק חמודים הרריים) הם פראים בעבור העונג והעצב . ולא ישתנו כאשר יגערו בם . ויתעצבו אם ימצאו הדברים אשר שמו תכליתם חילים וע"כ יותר דומי' לחוטא . מאשר לכשרים . אמנם יהיו קצת אשר לא יעמדו בדברים הנראים לא בעבור חטא . כמו שאמר שושפו"קילום בעבור פוליטו"קו

שעומדים על דעתם וסברתם לעשות ככל אשר יזמו שהו' זה דרך ישרה . ולא ישובו מפני כל מוכיח על פניהם כי שקר יזמו וכי דרכם נשחתה והם לא ישתנו ממעשיהם ולא יתפעלו לדברי המוכיח בהשכל על פניהם דרכם השחתה . ובמדתם זו שעושים כפי המתחייב לסברתם ידמו לכשרים · אך יעברו הגבול האמצעי והשוואתם לכשרים ידמה להשתוות המפזר אל הנדיב והנמסר לסכנתו אל הגבור הבוטח בגבורתו . שגם אלה עברו הגבול האמצעי : אבל הם מתחלפים . אך באמת משתני' הם העזי' מהכשר' בשנויים רבים : וזה כי · וזה כי אם לא ישתנה הכשר כמו העז עכ"ז אינם שוים בשבות . וזה כי שינוי הכשר . שבתו העדר התפעלותו אל התאוות המסיתו' אותו לפשו' בשכלו והעד : כי בקל יתעורר אם יקרה . ר"ל אם יקר מקרהו טענה לכזב על פניו סברתו אזי יתעורר לבטל סברתו ולהודות על האמת . אך לא יתעורר אל החמודות . וזהו מדת הכשר : אמנם זה . אולם העז והקשה עורף לא ישוב מסברתו מפני כל טענה שמתנגדת לסברתו כ"א סבת העדר שינוי הוא להיותו אחוז ודבוק אל החמדה המפתה שכלו לעזור הסבת החמדה ההי' בסבר' בדוים . עד שרבים יובאו בהכרח להתענג בתאוות לפי הנמשך מהסבר' ההי' . והנה לפ"ז הכשר והעז משתנים בסבות עם היותם דומים בפעל : אמנם יהיו אחרים . המין הב' הם כמו פראים וחיתו יער אשר בהררי טרף אשר אין נפשם ולבם כי אם להתענג בכל עונג חמרי ולא תחת גערה בהם למען ישובו ממעשיהם הרעים . ואלה אינם בעלי סבר' כ"א בלי השכל כפראים ירדפו אחרי התענוגים : ויתעצבו . יקרה להם עצב אם יודע להם שתכלית מעשיהם הוא חולי ומכאוב ר"ל הבל ואין בו מועיל : וע"כ יותר דומים . לכן ידמו במעשיהם הרעים לחוטאים הממרים את שכלם ולכשרים הבלתי ממרים . כי אלו לא במרד ובמעל בשכל יעשו מעשיהם כאמור . אך הכל הולך אחר המעשה לכן ידמו יותר אל החוטאים אשר ילכם תקפם להתענג בכל תענוג כמוהם : אמנם יהיו קצת . המין הג' הם העושים מעשיהם נגד שכלם אך לא במרד ובמעל להתענג

בדבר

בדבר מגונה כי אם להתענג בדבר המותר אלא איפה נכנסים תחת גדר הכשרים כאמרם ז"ל על פסוק מאשר חטא על הנפש . ז"ל עתיד ליתן את הדין על שליער עצמו מן היין :

פרק יב אמנם יען אשר יש . בזה הפרק ילב נבולות גדרי הכשר והחוט' והבדליהם מהישר ובלתי ישר ואגב יבאר גדרי הנבון והמחודד שנם דבר תחלה (בס' ו' לספי מזה) ואמר . יש מי שישמח במעט המושג מהתענוגים ולא ישלח ידו לקחת די סיפוקו . הנה זה בקהל החוטאים ימנה בהיות שעמד בקצה הפחות : ויש חוטי' . המרבה להתענג במותרות הוא ג"כ חוטי' יען עומד בקצה היתרון . אך השמח כדי סיפוקו כפי ערך ההכנס' והריוח שהו' מרויח . הוא זה האמצעי והכשר : ולא ישתנ' בעבור ד"א . לא ישתנה לאחוז במותרות בעבור התאו' : כ"א הכושר . בהיות הכושר שהו' האמצעי טוב . בהכרח קצו' הפחו' והיתרון רעי' כמו בכל המדות : האחד במעט . להיות קצה הפחות מעט ר"ל מעט מבני אדם ישמחו בפחות מן הראוי להם בתענוגי' ולמיעוטם יחשבו כאלו אינם במציאות לכן לא יתנגדו הקצוות כי אשיראה ההתנגדות בין האמצעי שהו' היושר ובין קצה היתרון : כמו שהיושר . כמו שמתנגדי היושר והבלתי יושר הם האמצעי וקצה היתרון כאמור . כן מתנגדי הכובש והבלתי כובש הם האמצעי וקצה היתרון כי קצה הפחות ר"ל הכובש יצרו למעט בעונג מן האמצעי הוא על המעט ואיננו גלוי כמו ביושר ובלתי יושר : כי לפי ההתדמות . בהיות שמקר' אחד לב' דברי' המתדמי' ברוב לכך ישמו הישר והבלתי ישר עם הכושר והחוט' בענין ההתנגדות האמו' להיות שניהם דומים בענין הצדק והרשע : כי הכשר . להיות

פוליט"וקו אשר נקלאט"מוש אם עשה להנאתו אשר עומד בדבורו כי עשה לטוב לאמר אמת . ואם נפתח מאוליי"שיש לאמר שקר . כי אמנם לא כל פועל להנאתו הוא רשע או חוטא כ"א העושה בעבור דבר מגונה :

פרק יב אמנם יען אשר יש אשר הוא כן אשר הוא

שמח מדברים גשמיים פחות מן הראוי ולא ישאר בדבר נכון הנה כזה הוא חוטא . אמצעי הוא כשר . ויש חוטא שלא יעמוד כראוי מפני המותר . אמנם הכשר יעמוד כראוי ולא ישתנה בעבור דבר אחר . אמנם ראוי כי אם הכושר הוא טוב שיהיו ב' הקנינים המתנגדים רעים כמו שהוא נגלוי . אבל בעבור היות האחד במעט ועל המעט אינו גלוי כמו שהיושר ובלתי יושר יראו שהם לבד מתנגדים וכן הכושר לחוטא אמנם יען כי לפי ההתדמו' יאמרו דברים רבים לכן הכושר כי לפי ההתדמות הוא כמו הישר . כי הכשר לא יוכל לעשות דבר בעבור ההנאות הגשמיות חוץ מן הראוי וכן הישר . אבל זה יהיה לו תאוות רעות וזה לא יהיה . וזה אמנם הוא כן שלא יתענג יותר מן הראוי . וזה אמנם היה מתענג אבל לא ינוצח . אמנם כן הם דומים החוטא ובלתי ישר כשהם בנוש' אחד כי שניהם אמנם ימשכו אחר התאוות הגשמיו' אבל זה אמנם יחשוב אשר הוא ראוי אמנם זה לא כן ידמה . ולא יקרה שיהיה נבון וחוט' דבר אחד כי הנבון וטוב הם דבר אחד לפי המדות כמו שנאמר . עוד לא יהיה הנבון בידיעה לבד כי גם כאשר הוא פועל . אמנם החוטא אינו פועל . אמנם אינו נמנע היות המחודד חוטא בעבור כי לפעמים יראה הנבונים היות מחודדים אמנם החוטאים בעבור החידוד הם נבדלים מהתבונ' כפי אשר נאמר במאמרים הראשונים אמנם כפי

שהכשר ר"ל הכובש יצרו והיש' בטבעו שניהם דומים עכ"פ לבלתי התענג במותרות : אבל זה . הכש' הכובש יצרו יש לו תאוות אך לא ינוצח מיצרו . אך הישר' אין לו תאו' למור רעות . והנה השו' בשניהם שלא יתענגו במותרות עכ"פ : אמנם כן הם דומים . וכמו כן ידעו הפכיהם זה לזה ר"ל שידעו החוט' ובלתי ישר כי הנה השו' שבהם ששניהם נמשכים אחרי התאוות הבלתי ראויות . אך יבדלו זה מזה בענין מחשבתם החוט' יחשוב שפוש' עול ורשע אלא שאינו יכול להתגב' על יצרו . והבלתי ישר אומ' מות' : ולא יקר' . ר"ל לא יקרה שיחט' בתמידות להיקר' חוט' בקנין השם אבל אם יחט' לפעמים מפני יצרו התקפו ישוב מיד כאמר' ז"ל ת"ח שעב' עבירה אל תהרה' אחריו כי וודאי עשה תשובה · ואתי' כמאמ' שקר"אט במקום שיש שם שכל לא יעמוד החט' : כי הנבון וטוב הם ד"א : יעוין מ"ש בשלישי לספי מזה . כי שם נאמר שהנבון הוא הנותן עלה להשיג התכלית הטוב בכל פעולי והמחודד היא היועץ בשכל חריף להשיג שתכלית המבוקש בכל פעולה מאפס בחינה אם טובה או רעה : כ"ש הוא פועל . כבר ביא' (בשלישי לספי ובמ"ז משם) שהתבונה היא אלל הנפעלים ר"ל שיפעול כפי מה שתחייב התבונה : החוטי' איכו פועל . ר"ל איכו פועל כפי מה שתגזו' התבונ' האמיתית כי אם כפי החידוד כאמור אחריו המתראה כתבונה : היות המחודד חוט' . ר"ל כאש' יועץ בשכל להשיג איזה תכלית רע : כי לפעמים יראה . הרבה פעמים ישגו ב"א בל ידעו הבדל בין כנוי' למחודדים יעוין ביאורנו לששיי מספי לזה : אמנם החוטאים . ובאמת יבדלו זה מזה בחטי' ר"ל העל' אשר יושג על ידה תכלית טוב ולדק ראי' על היות בעלי' נכון . אולם אשר יושג

פל

כפי השכל הם קרובים. אמנם יבדלו כפי הבחירה · כי אמנם אינו יודע ומשגיח כ"א כמו ישן ושכור . אמנם הוא רוצה ויודע מצד אחר אשר הוא עושה ולמה . אמנם אינו רשע כי הבחירה הוא חסר והוא חצי רע לא רשע כי הוא אינו אורב אבל אמנם הוא אינו נשאר עומד על הדברים אשר הוא נועץ . אמנם בעל המרה השחורה לא יהיה נועץ כלל · החוטא דומה למדינה אשר בה כל הדברים ההכרחיים ובה אמנם דתות טובות ולא תרגיל באחת מהן כמו אשנרו"רידוש אמר מחטיא כי היה רוצה המדינה אבל לא היה הושש לדתיה . הרשע הוא דומה (נ"א למדינה) אשר בה הדתות רעות ותרגיל אותם · אמנם ההוט' והכושר הם אצל הגובר על הקנינים רבים יהיה יותר עומד בצדקו מרבים . והאחד הוא פחות מאשר יוכלו רבים לעמוד אמנם נקל הוא להרפ' החוטאים אשר בעלי המרה האדומה לטבע כמו שאמר אניפוש כי המעלה ארוכה תשאר בהשקט וכשתהיה תכליתה אנשי' תהיה הטבע . כבר נאמר מהו כושר ומהו חוטא ומהו קיום ומהו רפיון ואיך יהיו קניני' אלה זה לזה :

פרק יג

אמנם ראוי להשגיח בהנאה ובעצב לאשר מתפלסף במדינית . זהו תכלית המלאכה העליונה אשר אליה יביטו אשר תחתיה . וכן נביט איזהו טוב ואיזהו רע נאמר בהחלט . עוד הכרח הוא להשגיח בהם . כי אמנם מעלות המדות והרשע שמנו אצל התאוות וההנאות. רבים אומרים כי האושר הוא עם ההנאה וע"כ

על ידה תכלית רע ורשע הוא אות על היות בעלי' מחודד : הם קרובים . המחודד והנבון שניהם משכילים הם אלא שהנבון בונה היקשיו על הקדמות בודקות להבי' תכלית טוב . ושהמחודד מגמתו גם תכלית רע : אמנם יבדלו . בזה יבדל הנבון מהמחודד שהנבון פועל פעולתיו כפי הבחירה השכלית אשר מגמתה הטוב לכן לא יהי' חוטי' תמידי בקנין שם חטי' . משא"כ המחודד שאיננו פוע' בבחיר' השכלי' כ"א כמו הישן והשכור שאינם פועלים בהשכל כי אם בכח החידוד הכוזב אשר מגמתו גם רע לכן יתכן שיהי' חוטי' תמידי : אמנם הוא רוצה . באמת פועל ברצון המתאו' לבד אך לא בבחירת השכל : אמנם איננו רשע . אך לא יכונ' בשם רשע כמו הבלתי ישר בהיותו בלתי עוש' בבחירה שכלית מעשהו כמוהו שאומ' מות' . ובהיותו חסר הבחיר' לכן הוא חצי רע (והר"שע גורס חסד במקום חסר ואיננו נכון): איננו אורב . איננו עוש' במרד ובמעל כמו הבלתי ישר . רק שאיננו גבו' לכובש את יצרו ולהקים דבר השכל אשר נועץ בו טרם יפות' בחידוד : בעל המר' השחור' . רומז אל הכעס' העוש' מעשהו במהירות בלי עצת השכל כלל : החוט' דומ' הבלתי כובש את יצרו דומ' למי שהו' במדינ' אשר בה מנהגים טובים והוא בלתי מתנהג במנהגים בהיותו כפוף מצד תאוותיו להתנהג בהפכן . אך הבלתי ישר דומ' למדינ' שיש בה דתות ומנהגים רעים ומרגיל את עצמו בם כן הוא הבלתי ישר הוא בעל דעות כוזבות ואומר מותר : אמנם החוט' . עד כאן דבר מהחוט' בערך אל הבלתי ישר ועת' ידבר בערך החוט' אל הכושר ואמר כן הם אצל הגבורה לגבור על יצרם ולהרבות קניני' נפשיים : יהיה יותר עומד . הכשר עומד קיים בצדקו יותר מרבים : והאחר . החוט' הוא בלתי כובש את יצרו ועובר על מה שרבים יכולים לעמוד בם : נקל הוא להרפא . יותר קל הוא לרפוא לבעל המרה האדומה החוטא בעבור התגברות תאוותיו וחום טבעו . מלרפוא החולה בטבעו ר"ל הבלתי ישר האומר מותר . וזה כי החוטא יצרו תקפו וכשישקוט תשוקתו יתרפא אך הבלתי ישר איננו יודע שהוא חולה ואינו דורש רפאות מעלה כלל כמו שקדם (בח' לזה המאמר) : כי המעלה ארוכ' המעלה רפואה לנפשו תשאר הרפואה כל עוד שיתשקוט הנפש מהמיית התשוקה : וכשתהי' תכלת' אנשים . אולם כאשר תהיה המחלה אנושית ר"ל חלי רע כמו שהוא תכלית הבלתי ישר שאומר מותר אז תהיה המחלה טבעית לא תסור מבעלי' . כי הוא טבע קיים בו : כבר נאמר . כבר התבארו בזה גדרי הכושר והחוטא כו' :

פרק יג אמנם ראוי להשגיח . אחר שביאר גדרי הכשר והחוטא והקיים והרפא והישר והבלתי ישר . ראה כי טוב הוא לבאר טוב ורע ההנא' והעצב בכלל ובפרט ר"ל לדעת הטובים הם התענוגים שהם קנה היתרון על האמצעי וכן אם רעים הם כל העצבים שהם קנה הפחות מן האמצעי . יען הם המה משיגי הכושר והחוטא וכו' האמורים ולפיכך יתוארו בתארי' האמורים ואמר שראוי לכל מתפלסף ומתחכם בחכמה המדינית לשום עין השגחתו על גדרי ההנאה והעצב בכלל ובפרט . ר"ל לדעת מה הנה ההנאה והעצב ואי זה מהן טובות ואיזה מהן רעות הנאמרים בהחלט ובשם . יען כי ההנאה והעצב הם תכלית העליון בזו החכמה אשר שאר התכליות הם תחתיו : עוד הכרח הוא . לא זה לבד שראוי לעיין בם כאמור . אבל גם מוכרח הוא לעיין בם בהיות שזו החכמה ר"ל המדינית תחקור על מעלות המדות ופחיתותן כמו שקדם בראש הספר . ושם נאמר כי הם אצל ההנאות והעצבים ר"ל לפיהן יבחנו שמעלות ושפחיתות . ואם כן איפה כל עיין במדינת מוכרח הוא לעיין בהנאות ועצבי' לדעת הרעות והטובות מהן : רבים אומרי' . יגיד הנמשל אחת הוא שגדר

שאושר

ועל"כ בלשון יון גזרו לאושר שם משמחה. יראה קצת כי אין שום הנאה טוב לא בעצם ולא במקרה כי לא יהיה לו דבר אחד טוב והנאה. וקצת יאמרו כי קצת ההנאות טובות אבל הרעות הם רבות. עוד יש לדעת שלישית כי גם אם תהיה כל הנאה טובה. לא יקרה שתהיה כל הנאה משובחת. אמנם אין הנאה אחת טובה יען כי כל הנאה הויה והיא בטבע המרגיש. ואין הויה אחת בתכלית. כמו שלא יהיה א' בית. והטוב הוא התכלית. עוד הישר הוא בורח מן ההנאות עוד הנבון לא ירדוף אחר העצב ולא אחר ההנאה. עוד ההנאות ישחיתו הנבון וכל אשר יוסיפו ישחיתו. ראיה לזה הניאוף כי הרגיל בו לא יבין דבר. עוד אין שום מלאכה להנאה. וכל פועל טוב הוא מאיזה מלאכה. עוד הנערים והבהמות ירדפו אחר ההנאות. אמנם עוד לזה אין כל ההנאות טובות כי מהם מגונות ומהם ששמועתן רעה ופעמים מזיקות כי קצת ההנאות מביאות אל חולי אשר אין ההנאה דבר נבחר יען אינה תכלית כי אם ההויה. הנה אלה הדברים הנאמרים בזה:

פרק יד

אמנם אשר לא יקרה בעבור זה שלא יהיה טוב ולא נבחר הוא גלוי מאלה הדברים. ראשונה אמנם טוב הוא ב' מינים: אחד מהם הוא טוב בהחלט. והאחר הוא שוה אצל אדם. והם נמשכים אחר הטבע (ג"ח והקנין). כי הם

האושר המושג לפי המדע המדינית. עניינו שמחה תמידית עם ההנאה כשמות אשר קראו להן בלשון יון: יראה קצת. יעיר על הדעות השונות אשר בזו החקירה אשר להם שם בשלשה. א' יאמרו שאין הנאה ר"ל ההתענגות במותרות טובה לא בעצם ולא במקרה ר"ל לא לפי המועיל ולא לפי הערבות לשעתה: כי לא יהי' לו ד"א טוב. וזה כי הטוב וההנאה הם שני דברים משונים בגדר כמו שיבוא המופת אחריו' והשני' בגדר לא יתכן להיות אחד: וקצת יאמרו' הדעת הב' היא האומרת כי לא רבים מהם טובי' ויתרם מהם רעי': עוד יש. הדעת השלישית אמריה תאמר שכל הנאה טובה ר"ל עריבה לשעתה אך איננה משובחת ר"ל איננה מועלת לזמן רב: אמנם אין הנאה א' טובה' יבאר במופת אמיתת הדעת הראשונה האומרת שאין שום הנאה טובה. וזה בהיות שכל הנאה היא הויה זמנית ר"ל צאת דבר ההנאה לפועל בשינוי הדרגי. וכל עוד שלא ישלם צאתה לפועל אפס מקום למציאות הטוב הגמור האחוז בקנה ההנאה התכליתית אשר הוא שינוי פתאומי. א"כ לפ"ז תהי' ההנאה המביא אל התכלית והטוב. והמביא איננו עצם המובא כמו שאין כל אל"ף בי"ת. ומבואר א"כ שאין שום הנאה וטוב ר"ל התכלית דבר אחד. והרמ"ע קרא לבי"ת בית דירה ומש"כ הוא הנכון: עוד הישר. עוד ראיה שאין הנאה עצם הטוב בהיות שכל ישר וטוב בורח מן ההנאה וכל תענוג שהוא אך למותר בטבעו וזה בעבור שאיננו טוב: עוד הנבון. עוד ראיה ג' שכל נבון המבקש בתבונתו השגת כל תכלית טוב כמבואר בגדרו (יעוין בשלישי לפשי מזה). איננו רודף להשיג הנאה או עצב כי אם יתיעץ על לפונם איך יתנהג בם בדרך האמצעי: עוד ההנאות. עוד ראי' ד' שמותרי ההנאות ישחיתו התבונה אשר על ידה יושג התכלית הטוב. וזה שאין יורה ההנאה עצם הטוב. אדרבה היא הפכו כאמור: עוד אין שום מלאכה. עוד ראי' ה' שאין ההנאה והתכלית דבר אחד. הוא שכל התכליות והטובות מושגות במלאכה כמו השגת תכלית טוב השכינה והדירה במלאכת בנין הבית. ואין שום מלאכה להשגת ההנא' בצאת' בהדרגה לשעתה. א"כ זה השינוי אשר בין הטוב וההנא' יורה שאינם עצם אחד עכ"פ: עוד הנערי'. עוד ראי' ו' כי הנערי' אשר אינם יודעי' לבחור בטוב ירדפו אחר ההנאות תמיד א"כ אין ההנא' עצם הטוב: אמנם עוד. עוד ראי' ז' שאין כל ההנאות טובות עכ"פ. כי מהמבואר שקצתיה' רעות ומזיקות ומהם מגונות כמו הניאוף אשר יסבב חלי בושת לבעליו כאשר ישמע. וכמו רוב אכילת שמני' וממתקים אשר תסבב חולי מעים לבעליו. וכל זה יורה שאין ההנא' דבר נבחר בשכל כמו התכלית שהשגתו הוא בחיר' שכלית א"כ אין ההנא' והטוב שהוא התכלית עצם אחד. אבל ההנא' היא רק הויה משא"כ התכלית כאמור:

פרק יד אמנם אשר לא יקרה. אולם אשר לא יתחייב מהטענות האמורים בקוד' שלא יהיו ההנאות טוב ונבחר. הוא מבואר מאלו הדברים אשר נאמר בזה: ראשונה. ראשי ההנאו' הוא שכל הטובות נחלקות לב' מינים: א' הוא טוב סתמי ר"ל כללי הטוב לכל אדם ובכל זמן. ב' הוא טוב חלקי ר"ל שאיננו טוב לכל בנ"א כ"א לקצת. וזה המין הב' לו שם בשלש מחלוקת א' הטוב לאיש בכל זמן כמו המאכלים המתוי' ומשת' היין לאיש מכוון. ב' שהוא הטוב לו לפרקי' לא בכל עת כמו רקילת חמים לאיש מזוהם. ג' הוא טוב רפואי הנותן ארוכה ומרפא לחולה. ממספר כלם ד' שהם טוב כללי. טוב חלקי. טוב זמני טוב רפואי: שוה אצל אדם. יש לו שווה וערך טוב אצל אדם מיוחד לא אצל כלם: והם נמשכי' אחר הטבע. לפי שינוי טבע מזג כל אדם ולפי קנין המדה המוטבע בנפשו יש מי שיתענג במטעמי' מתולים ויש בייניים או במתוקים. וככה בתענוגי המדות המוטבעות בנפש יש מי שיתענג במדת הרחמים

הם נמשכים לתנועות ולהויות . והדעות בעצמם הם בהחלט רעות (נ"א ויש מהם רעות לקצת) אבל לקצת אדם אינם כן כי אם נבחרות לו . אמנם קצת גם לא לזה כ"א בזמן ידוע ולפי המעט . גם לא יהיו טובות ולא הנאות ולא נבחרות אבל הם נראים כן עם העצב ובעבור רפואה כמו לחולים . עוד יען כי מהטובים מהם פעל מהם קנין . ואשר במקרה ישימו קנין בלתי טבעי הם תענוגים כי אמנם יהיו בתאוות אשר בקנין הוא חסר ובלתי שלם . הטבעי כי אמנם יהיו תענוגים בבלתי עצב ובתאוה כמו העיון בפעולות כשלא יהיה הטבע חסר. או יהיה מתוקן . כי אשר הוא מתוקן בהחלט הוא מתענג כראוי . אמנם אשר הוא מלא הוא שמח בדברים החדים והמרים אשר אין מהם עונג אצל הטבע . וגם לא יעשה עונג בהחלט . וע"כ לא יהיה עונג . כי אשר הדברים העושים עונג הם נערכים זה לזה וכן התענוגים הבאים מהם . עוד אינו הכרחי שיהיה דבר אחד יותר טוב כמו שאמרו קצת כי הוא תכלית ההויה . כי אינם הויות ולא כלם עם ההויה . אבל פעולות ותכלית ולא יקרו לנפעלים כי אם למשתמשים מהם ולכן לא יהיה דבר אחד מחלקי כל תענוג כ"א מאשר מביאים אל השלימות הטבעי ועל כן לא

הרחמים ויש באכזריות יש בעיון ויש באיזה פעולי ידועה : לתנועות ולהויות · העונג נמשך לפי שינוי הדברים ההווים ומתחדשים לשעתם ר"ל אם יתהוה איזה ציור נאה יתענג למראה עינו . ואם איזה קול נגינה יתענג למשמע אזנו : והרעות בעצמם . גם הרעות יחלקו למינים שונים יש מהם רעות מוחלטות לכל אדם כמו הרעבון והחולי ויש רעות לקצת וטובות לקצת כמו מאכל המשלשל שהוא רע לבעל השלשול וטוב לנעצר : אמנם קצת וקצת הרעות לא יהיו טובות לשום אדם כי אם לפרקים מעטים ואף גם זאת לא יהיו הנאו' טובו' בטעם כ"א יהיו נראים כטוב . כמו הטוב המועיל לאחר זמן מה ואם הוא רע ומר לשעתו כמו סמי הרפואה הנלקחי' לשעתם בעצם . והנה מזה יראה כי יש שם הנאות טובות רבות למיניהן . וזה סתירה לסברי בעלי הסברות אשר בפ' הקודם א' האומרת שאין שום הנאה טובה ב' האומרת שהרעות הם רבות : עוד יען . יחלוק הטובות ועונג ההנאות לב' מינים א' טוב ועונג טבעי והוא זה עונג רוחני . הנמשך לעיון מעיונו שהוא טבעי לעצם האדם כפי הבדל מהותו מב"ח . ב' עונג מקרה והוא זה עונג חמרי הנמשך לכל מתענג באיזה מוחש ממוחשיו החמשה . והמה נבדלי' זה מזה בענין העצב והתאוה ר"ל החמריים באי' לבעליהם אחרי התעצבם ותאותם להשיגם לכן יכונו בשם מקרה כי יצריכו עצבון בעליה' ונלוי' לעת שיקר מקריהם כאמור בפ' שאח"ז ד"ה אמנם אומר במקרה אשר הם מרפאים כו' . משא"כ העיוני והטבעי שלא יתעצב בעליו להשיגו · וזה אמרו : מהם פעל · ר"ל העונג הנמשך לאדם מהעיון בשלימות פועל ה' ומעשהו · ומהם קנין הוא העונג החמרי הנמשך לבעליו מקנין אחד המוחשים אשר במקרה לשעתו ירפא עצבון בעליו כאמור : בלתי טבעי הם . התענוגים הבלתי טבעיים הם הבאים אחר התאוה והעצבון להשיגם והם החמריים : הטבעי כי אמנם · אמנם הטבעיי' הם התענוגים הרוחניים הנמשכים מהעיון בפועל

ה' השלם והם באים לבעליהם בלי עצבון ותאוה להשיגם כאמור : כשלא יהיה הטבע חסר . הטבעי נקרא העונג אשר לא יחסר לבעליו עונג אחר אחרי השיגו אותו או שבעליו יהי' מתוקן ר"ל מושלם בו : כי אשר מתוקן . כי השלם בהחלט מתענג על שלימותו כראוי ולא יתאוה לעונג אחר : אמנם אשר הוא מלא . משא"כ העונג החמרי שלא יתן שלימות מתוקן ותכלית לבעליו יען כאשר ימלי' תאוותו בעונג אחד יתאוה לעונג אחר מתנגד לו ומתעלב אליו ככתוב ואחרית' שמח' תוגי' : אשר אין מהם עונג . בבחי' עצמם כי אין איש מתענג במאכלים מרים בלי מילוי מקדם : וגם לא יעש' · המאכל החד והמר לא יעש' עונג לבעליו בפתס כ"א למלו' : וע"כ לא יהי' עונג . הנה זה יורה שאין עונג אמיתי בהם . כי כערך העוש' שעונג כן ערך העונג הנמשך ממנו . ואם העוש' העונג איננו נחשב למאומה . הנה כמוהו העונג הנמשך ממנו ומבואר א"כ מזה שהמין האחד מהעונג והוא העונג והנא' הרוחנית הוא זה יגלא להיות טוב מסובב וזה סותר לסבר' הב' האמורה בפ' הקודם האומרת שאין שום הנאה מסובבת : עוד אינו הכרחי שיהי' ד"א יותר טוב . ישוב להתיר הספק אשר סיפק המספק בפרק הקודם מבחי' ההוי' באמרו שכל ההנאות הם הויות והתכלית איננו הוי' א"כ אין ההנאות טובות . ואומר שאין הכרח היות שם דבר שיותר טוב מכל ההנאות אשר יהי' תכלית ולא הוי' . כי כל ההנאות אינם התחלות ההויות ולא עם ההויות ר"ל עת התהוות ההנא' בהוי' הדרגית : אבל פעולות ותכלית . אבל כל הנא' היא פעולת ההוי' ותכלית הוית' הוא העונג והטוב לא ראשית ההנא' ואמצעות' כי אם תכלית' וסופ' · ולא יקרו לנפעלים . ולא יקר העונג למתפעלים בהנא' בעת ההתפעליות כ"א לאשר כבר השתמשו בו ר"ל באחרית ההוי' : ולכן לא יהי' ד"א מחלקי כל תענוג . ולכן לא יהיו כל חלקי ההנא' תענוג כ"א החלק ממנו המבי' אל השלימות הטבעי ר"ל תכלית' וסופ' . וזה החלק

איננו

לא דברו נכונה הגודרים תענוג אשר הוא הויה מוחשת . אבל יותר ראוי לומר כי הוא פועל קנין אשר הוא לפי הטבע . ובמקום אמרם אשר הם מוחשים נשים בלתי מוגע . ירצה (נ"א ירלה) לקצת כי העונג היא הויה כי הוא אצל הדבר אשר הוא טוב בעצמו . כי אמנם יחשבו כי הפועל הוא הויה . אמנם הוא אחריו . אמנם אמרם אשר התענוגים רעים כי קצת תענוגים מביאים חולי . כן יוכלו לומר כי הדברים המבריאים הם רעים . כי קצתם הם רעים להון . ועל זה הדרך נוכל לומר כי שניהם רעים מצד אחר . אבל אינם רעים לפי זה כי העיון באמת לפעמי' יזיק לבריאות אמנם לא יזיק לתבונה ולא לקנין אשר בו יהיה העונג כי אם לדברים זרים . כי העונג אשר לעיון וללימוד יותר נעשה לעיון וללמוד . לא יהיה העונג פועל מלאכה . וזה יקרה עם טעם נכון כי אין שום מלאכה פועלת הטוב בפועל כ"א בכח . ואם (נ"א ועם) זה הוא מבואר כי המלאכה העושה מרקחות ומטעמי' הם מכינות לעונג . אמנם הישר יברח מהם והנבון יבקש חיים בבלתי עצב . והנערי' והבהמות ירדפו אחריהם . כל אלה הדברי' יותרו במאמר אחד . כי כבר נאמר מה הם התענוגים הטובי' בהחלט . וכי אין כל התענוגי' טובי'. אשר אינם טובי' בהחלט ירדפו אחריהם כמאמר הנערי' והבהמות ומאלה יברח הנבון אשר הם גשמיי' כתאוה ועצב . וכאלה הם תענוגי' . והמעדיף בהם הוא בלתי ישר ומאלה יברח הישר כי תענוגי' אחריי' יהיה לישרים . אמנם יען כי הכל מודי' כי העצב הוא רע וראוי לברוח ממנו והוא ב' מינים האחד הוא בחלט והב' רע בענין מה אשר יזיק לטוב . אשר הוא ראוי לברוח ממנו (נ"א ב' פנים מנגד לטוב הא') והוא רע בהחלט

איננו הויה ולא עם הוי' : אשר היא הוי' מוחשת . כי לפי המאור לא תקרי' הנא' בהיות' מוחשת עדיני' בהיותה : אבל יותר . אבל ראוי לקראה בשם פועל קנין . ר"ל על שם קנין הנפשי הנגמר בסוף הוית' שאיננ' אז לא הוי' ולא מוחש : נשים בלתי מונע . ר"ל שפעולת הנא' בלתי נמנעת מבעליה עוד : ירלה לקלת' אולם אשר ירלו' קלת שהעונג הוא עם ההוי' . הוא להיות שהעונג הוא אלל הדבר שהו' עם הטוב . והני' חשבו שפועל העונג הוא עם ההוי' מה שאין הענין כן כי העונג והטוב הוא אחרי ההוי' ר"ל בסופה כאמור כנ"ל פי' זה הפי' והר"שט פי' באופן אחר . ויעוין בחמישי לעשירי מזה : אמנםאמרם אשר התענוגים רעים . ישוב להתיר הספק המספק ואומר שהתענוגים רעים בהיות שקלתם ומסבבים חולי לבעליהם . והו' כמשיב לומר שעל זה הדרך נוכל לומר שגם הבלתי תענגים כי אם מרפאים והם מהטוב המועיל לא מהערב לשעתי . גם המה יזיקו מלד מה כמו להון כי קנתם בכסף מלא יתנו לבעליהם : ועי"ז הדרך . וככה נוכל שניהם ר"ל טוב הרוחני שהו' הענין וטוב החמרי שניהם מלד אחר . זה מה'י' הגוף וזה ממעיט הון : אבל אינם רעים . אך באמת אינם רעים בעבור זה אחר שבבחי' עלמם טובים הם . זה לשעתו וזה לאחר זמנן . אבל הרעה נמשכת אחריהם לדבר אחר . ועכ"ז לא יבטל הרע אשר מלד אחר לטוב אשר בבחי' עלמו . כמו שעיון החכמ' הוא טוב בבחינת עלמו אף כי ירע לבריאות כאמרם ז"ל שנקראת תושי' בעבור שמתשת כח המשכיל : ולא לקנין . אין אין שום הנאה מזקת לקנין הנפשי ולמד' ההי' אשר בה תהיי' ההנא' . אך יתכן שיזיק לדברים אחרים : כי העונג אשר לעיון . בהיות שהמכוון מן העיון להתענג על ה' הוא זה נשאר על מכונו

בלי היזק עכ"פ וכן הוא הדין באמר התענוגים לתיכיהם : לא יהי' העונג פועל מלאכי' : פוד יור' דעה שאין התענוגים רעים בעבור שנמשך מהם רע באיז' לד הבלתי מכוון . וזה בהיות שכל עונג נמשך לבעליו מאיז' מלאכי המכנת אותה כמו המרקחו לרוקח והמטעמים לטבח . ומהמבואר שכל מלאכי' תתן עמל ועלב לבעלי' . ועכ"ז לא יחשב הרע בעונג עלמו כ"א בהכני' . וכני' נאמר בכל רע אשר בשום לד בכל עונג שלא לעונג יחשב הרע ההו' : אמנם הישר. אולם הספקות הב' המספקות ואומרות שלא יתכן היות ההנאות טובות בהיות שהישר יתרחק מהן והנבון רולה לחיות בלי תאו' המעלבת אותו והנערים והבהמות ירדפו אחרי ההנאות . כל אלה יותרו בהתר' אחת . והי' בהיות שכבר אמרנו שהתענוגים פי שנים להם בטוב . א' טוב מוחלט ר"ל הסתמי והטוב לכל אדם שהו' עונג המושכלות שהו' אושר כל אדם וטוב שלימותו האמיתי אין בו עלב ושינוי ומותרות ר"ל לא יניקהו כאב המתאו' כמו בשא' התענוגי' שכאב המתאוה יעיר את בעליו להתענג בהם . ולא ישתנה אחר המילוי ממנו כמו בשאר התאוות שאשר ישבע ממתקים יתאו מרים ומותרות העיון אינם רעים כמו מותרות שאר התענוגים . ב' הטוב הבלתי מוחלט ר"ל הטוב הגשמי הבלתי שוה לכל נפש ויש בו עלב ושינוי ומותרות . אשר אלה איפו ר"ל הטובות אשר מהמין הב' יקחום הישרים כפי האמלעי ויברחו מהמותרות והנערים ירדפו אחר המותרות : כי תענוגים אחריי . אם במין או באיכות כאמור : כי הכל מודים . הוכח יוכיח שהעונג והטוב הם דבר אחד הפך הדעת הא' האומרת בפ' הקודם שאין שום הנא' טוב לא בעלם ולא במקרה . וזה כי מהמבואר שהעלב הוא הפך העונג . והנה הכל יודו שהעלב הוא ענין רע

והמבואר

ומהמבואר שהרע הוא הפך הטוב . ויתחייב א"כ מזה שהעונג והטוב יהיו עצם אחד בהיות הפך אחד. להמה שהו' העצב כאמור . כי לו היו העונג והטוב שני עצמיים כפי הדעת הראשונה אשר בפ' הקודם לא היו משתתפים בהפך אחד אבל היה לכל אחד הפך בפני עצמו בהיותם נבדלים בעצם זה מזה יחויב היות הפכיהם גם כן נבדלי' זה מזה . ומבואר א"כ שהעונג והטוב הם עצם אחד הפך הדעת האמור'. ובפני' יש יתור לשון מן אלא לברוח ממנו השני עד השלישי : התירוץ . שנופיפוס זה הי' מבעלי הדעת הראשונה האמור בקודם האומרי' אמור שהטוב והעונג' אינם דבר אחד . וכאשר הקשו לו מדבר ההפך האמור השיב שדבר אחד יוכל להיות הפך שני דברים שונים . וכיוצא בזה מצאנו שהגדול באדם (או באים מין אחר) הוא הפך ומתנגד לקטן אשר בבני אדם ולשוה ואמצעי אשר גם עם היותם שוני' זה מזה. וככה יהי' העצב הפך ההנא' ר"ל העונג והפך הטוב עם היותם ב' עצמי' שוני' . ועל זה התירוץ יאמר כי לא דבר נכונה . כי לא ימנע שיהי' קצת עונג והנא' דבר טוב . עם היות קצת התענוגי' רעים : כמו שקצת דעת הוא רע . כמו הדעת שהוא טוב השלם באדם והתענגו על ה' . אך בבחינת הבריאות היא רעה שהיא מתשת כחו של אדם ככתוב ויוסיף דעת יוסיף מכאוב : אולי הוא הכרחי . אולי הוא מחויב במופת שהעונג הוא דבר טוב ונבחר . וזה כי בכל מדות הנפש וקניניה יש פעולות כמו פעולות האהב' פעולת הרחמי' פעולות המשכלי' וזולתם . ואם פעולות כל הקניני' בלתי מנועות ר"ל בלתי אסורות לא מצד הדת והיושר או מצד ההיזק והליאות . אז תהיינה כולם אושר . ואם פעולי' אחת מהן בלתי מנועה . או תהי' היא הנבחרת לאושר : אמנם כזאת . אולם בפעולה כזאת הבלתי עצורה בשום צד על הפועל הוא עושה אותה בשמחה ועונג . א"כ מבואר מזה שהעונג הוא הטוב והאושר . ואם רבים מהתענוגי' . ואף כי רבים תענוגי' יהיו רעות באמת וכבר יקרה שיהיו קצתם רעות מוחלטות . עכ"ז לא כלם רעי'

בהחלט . והאחר ראוי לברוח ממנו והוא טוב . א"כ בהכרח העונג הוא שום דבר טוב . וע"כ אשר עשה שינופ"יפוס אינו נכון כי כמו שהגדול מנגד לקטן ולשוה . לא אמר אמת אשר כל עונג הוא רע . לא ימנע שיהי' קצת עונג דבר נבחר . אצל קצת התענוגי' הם רעי' כמו שקצת דעת הוא רע בעבור דברי' רעי' אשר בו . אולי הוא הכרחי כי אם לכל אחד מהקנינים פעולות אינם מנועות . אם פעולות כלם יהיו אושר או יהיה אחד מהם . אם היא בלתי מנועה הנה היא תהיה נבחרת מאד . אמנם כזאת היא עונג א"כ . ואם רבים מהתענוגי' הם רעי' ואם יקרה בהחלט . ובעבור זה כל מאושר יחשוב אשר עונג חיוב (ג"א אשר חייו בעונג) . ועל יושר ישימו העונג אל האושר . כי אם (ג"א אין) שום פועל שלם מנוע . ואמנם האושר הוא מהשלימים ובעבור זה יצטרך המאושר אל טובות הגוף ואל אשר מחוץ וטוב ההזדמנות בעבור אשר לא ימנע האושר . אבל האומרים כי האיש מוקף תלאות גדולות ונופל ברוע ההזדמנות כ"א הוא טוב הוא מאושר . דבריהם אין . יאמרו ברצון או שלא ברצון. אמנם בעבור צורך טוב ההזדמנות יראה לקצת

אבל יש שם עונג נבחר וטוב אשר יחובר
האושר : ועל יושר . על כן באמת ויושר ש
המשכילי' העונג הטוב האמיתי חבר וריע אל או
האדם השלם . כי אין שום פועל שלם מנוע
וזה כי פעולות השלם ראוי שלא תהיינה מנוע
עליו מאיזה מונע ועו
כי אם יהיה נמנע מ
איזה פעל טוב הנה
יהי' בכלל גדר השלם כ
הנכח' אשר הונח שה
שלם : ואמנם האושר
ואולם האושר הוא על
השלמיות . על כן יחו
שכל מאושר לא יה
מעצור לפעולותיו המביא
אותו אל האושר והשלמ
ובעבור זה יצטרך
לקנינים הוא שכל אחו
ימצא די צרכו בבריאו
גופו וכל דבר המצטר
לפרנסתו אשר חוץ לגו
כמו מזון ומלבוש וב
דירה : וטוב ההזדמנות
טוב ההכנות ודי הספ
בעושר אשר ימצ' בו ע
על קנין האושר ע
שלא ימנע האושר מ
בחסרונן . וזה טע
הידועי' הגשמיי' הנאמרי
בתורה כמו ונתתי מט
ארצכם בעתו וזולתו .
הטובות החמריות הה
הגעה אל מציאות האו
אשר מגמתו השכלת אמרתו יתברך . והי
השגת אלה הטובות המשמשות אל השגת האו
הלא הם עונג לבעליהם . וזה יורה כי העונג ה
הטוב והאושר : אבל האומרי' . אך האומרי' בג
האושר שכל איש אשר סבבוהו צרות ותלאות ו
לו הכנה רעה ר"ל עוני והוא סובל אותם בט
לבבו כאיוב לשעתו . הוא זה המאושר . דברי
אין כלומר אין ממש בדבריהם : יאמרו ברצון
יאמרו שהמדוכה סובל הצרות ברצון או שהוא סו
שלא ברצון . כי שניהם אינם מאושרים . וכה
וה' שב שבות איוב לעד על זה הדעת . ולחז
דברים בזה קצת אמרו שיש שם יסורים לכ
הפשע : וקצת אמרו שיש שם יסורים של אהב
להרבות שכר . וכבר אמרו לא הן ולא שכרן
וזה לאות כי האושר הוא נבחר עם העונג ר
די הסיפוק : אמנם בעבור צורך . אך בעב
הצטרכות ההכנה ר"ל די הסיפוק אל האושר . ל
חשבו קצת שההכנה לאושר תחשב ר"ל שהם ע
אחד . מה שאין הענין כן . וזה כי ברכות האו

לקצת כי הוא דבר . אחד האושר וטוב הזדמנות . אבל אינו כן . כי טוב ההזדמנות כאשר ירבה מאד הוא מונע האושר . ואולי אינו טוב ההזדמנות המסיר הצדיק מאשרו . אמנם אשר הוא נראה כי הכל ידבקו בתאוות בהמות וב"א הוא קצת אות אשר בשום צד התאוה דבר נבחר . אמנם כאשר יאמרו המושלי' הוא כמו האבר (נ"א הדבר) המפורס' אשר יפרסמו אותו הערמים (נ"א עמים) רבים פעמי' רבות . לא יאבר (נ"א יאבד) מכל וכל . אבל אמנם אין העונג אחד לא בקנין טוב ולא בטבע ולא יראה אשר שהכל ידבקו בעונג אחד . אמנם יבחרו עונג . אמנם אולי ירדפו דבר אשר לא יחשבו ולא יאמרו . אבל לכלם בטבע דבר אשר הוא דבר אלהי . אבל אמנם יען לקחו להם לירושה אשר (נ"א שאר) התענוגי' הגשמיי' בעבור אשר פעמי' רבות ישו אליהם וכלם ישתתפו בהם . ובעבור כי אלה לבדם ידועים להם יחשבו כי אלה לבדם הם התענוגים · אמנם גלוי הוא כ"א לא יהיה העונג טוב · והפועל אשר יבוא מזה לא יחיה המאושר בעונג · ואחר שהוא טוב לא יצטרך לעונג אם אינו טוב · ועוד יקרה להיות בעצב לא יהיה העצב רע ולא טוב אם העונג אינו כן · ואם פעולת חי במעלות לא יהיה בעונג · לא יהיו החיים המעולים בעונג ולמה יברח מהעצב :

פרק טו

אמנם ראוי לעיין בתענוגי' הגשמיים . ונאמר כי

תרבה תפארת ותרבות העושר יגלה אושר כטעם המבטל את התורה מעושר . וכמו זה לא טוב לצדיק : אבל די הסיפוק הוא הטוב ככתוב ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי , וכן אמרו ז"ל בנביא המאושר מב"א אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר :

פי' שיוכל להשכיל מושכלו' אמיתיי' ויהיה בריא בגופו ונפשו ר"ל על בעל מדו' נכבדות כטעם איזה גבור הכובש את יצרו . ויהיה לו די הספיקות כטעם עשיר השמח בחלקו וחכם המאושר עדיף מנביא ומוכרח להמדות האמורים: כי הכל ידבקו בתאות . עוד יבאר בסופ' שהעונג הוא דבר טוב בבחי' עצמו עכ"פ. וזה מהמבואר שהש"ית לא יפעל דבר לבטלה כ"א לעזר ולהועיל לטוב ככתוב וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד . והנה . כבר יסד ה' הטבע בבע"ח מאדם ועד בהמה להיות מסתוקקי' להדבק בכל עונג גשמי . לכן תהיה זאת התאוה לאות כי יש שם איזה עונג טוב ראוי לידבק בו : כאשר יאמרו המושלים . משל מפורסם היה בימיו שכל דבר המפורסם בין רבים שורש דבר נמצא בו עכ"פ וזהו שכתבנו בחבורנו (אסף ח"ב) כל קול לו דופק וכל שמועה שורש דבר : אין העונג אחד : לא יבחרו כל החיים עונג אחד כ"א כל אחד יבחר עונג אחר . אבל הצד השוה שבהם שכלם בוחרים בעונג בטבעם כדבר אלהים ר"ל כחפצו . וזה טעם ברכת שהשמח' במעונו . כי כל חי שש ושמח בעונג . אשר יבחר לנפשו וכל המתענג על עונג גרוע שמחתו רבה מהמתענג על עונג מעולה . לכן תגדל שמחת הילדים מדברים גרועים וכן הכסילים יותר ישמחו בדברים הוללות מאשר ב"א בדברי חכמה . זולתי משכילי העם אשר כל ישעם וכל חפצם בתבונה המה ישמחו בה כמוצא שלל רב ככתוב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף . בפקודיך ששתי כעל כל הון . ואם איש בער לא ידע זה . העונג וכסיל לא יבין זאת השמחה בה' ותם כעוור מבטן אשר לא ראו מאורות השכל מימיהם לכן ברכות המליץ לתת חקוי לשמחת

החכם בחכמה דומה אותה לשמחת הכסיל בהוללות ככתוב כשמחה לכסיל עשות זמה וחכמה לאיש תבונה . ומהמבואר שהקטן נתלה בגדולה · ומה גדול כחו של זו השמחה עד שכל חי שש ושמח בקירוב מיתתו . כי הננו רואים שכל אדם מסתוקק אל שינוי המוחשים יורגשו ויתחלפו עליו זה אחר זה . ובעבור זה יכסוף שיחלוף הזמן ויעבור השבת והחודש תכלה שנה . וקללותיה . ועם כי לראות ברעתו כלתה נפשי כי יבחר לקרב יום מותו . אף כל חי בטבעו יקבל רצונו ית' בשמחה כרע כטוב : יען לקחו להם לירושה . ובעבור שהורגלו בעונג גשמי לכן לקחו כנחלה בהם . ואם באמת שיש בכאן עונג רוחני והוא העונג המושג מהמושכלות אשר יתנו האמת איך יסד ה' בחכמה ארץ ושמים : גלוי הוא · מבואר הוא שאם לא יהי' העונג והפעולה הבאה ממנה טובים . לא יהי' א"כ המאושר בעונג . ואף כי בהיות המאושר טוב לא יצטרך אל העונג בהיותו בלתי טוב כפי זאת ההנח' הבדוי' . והיא הפך ההנח' המונחת אשר על יוסד שמו העונג אל המאושר : ועוד אם יקרי' עוד ראי' שהעונג הוא טוב . וזה שאם יקר מקרהו של איזי' איש להיות בעצב לא יתכן שיתואר האיש ההו' לא ברע ולא בטוב אחר שאין לו הפך ומתנגד כי העונג המתנגד לו איננו רע ולא טוב כפי ההנחה . והדבר יבחן מפאת הפכו ככתוב בספר יצירי' הרע מבחין את הטוב : ואם פעולות חי . עוד ראי' על היות גדר החיים המעולים לכל בעל מעלה ואושר הם חיי עונג וטוב . כי אם איננו כן למה יברח הבעל מעל' מהעצב שהו' הפך העונג :

פרק טו אמנם ראוי לעיין . אחר שביאר בקודם שכל תענוג הוא טוב ראה להתיר מבוכ' אחת . ואומר מבואר הוא שקצת התענוגים הם טובים ונבחרים בטבעם . והם שאין המתענג בם בלתי ישר . ובהיות שלא כל העונג טוב כי קצת רעים והם אותם שהמתענג בהם הוא בלתי ישר . א"כ איפו למה יתוארו העצבים שהם הפך העונג

והטוב

והטוב. גם הם רע בכלל · כי אם היות שהעצב המנגד לטוב יקרא גם הם רע. איך יתוארו עכ"פ העצבים אשר נגד העונג הרע גם הם רע · כי הרע הוא הפך הטוב ולא הפך הרע בעצמו: נאמר כי התענוגים. ישוב להתיר המבוכ' האמור' ואומר שהתענוגים הם טובים לפיותם מוכרחי' בטבעם להתענג בהם כמו תענוג המשגל להוליד בדומ'. וכן אכילת ממתקים להוליד דם מתוק וכיוצ' בזה בשאר התענוגים. כי לא יעש' ה' אלהיי' דבר לרע בטבע האדם כמו שהקדמנו בפ' הקודם: כי הדבר. וזה מבואר במופת יען שהטוב הוא הפך הרע לכן המתחייב מזה שכל דבר ברא השי"ת ואיננו רע הוא טוב בהכרח להיות שכל פעולי' איננ' כ"א טוב' או רעה. ואחר שאין פעולת ה' רעה כאמור לכן בהכרח היא טוב': והם טובים. התענוגים יש להם חוק וקצב לאמר עד פה יתענג המתענג. ובעבור זה נקראים מדות ר"ל שבעל התכונה שם לו חוק ומדה לתכונתו לאמר עד פה תבו' מדת הרחמים ועד פה מדת האכזריות. וטרם שום המדה והקצב נקראת תכונ' מטעם הכנה בלי קצב ר"ל שבעל התכונה יש לו הכנה בקנין נפשו להתאכזר עד בלי די או לרחם עד בלי די (יעוין ספר המדות שלנו בחמישי לראשון) כי אמנם. כי באמת של כל קנין נפשי ולפעולותיה לא יהי' היתרון וההעדפה טובה, כן באמת לא יהי' יתרון העונג הנמשך מיתרון הפעולה ג"כ טוב כי ערך אחד לשניהם: כ"א יהי' להם · כ"א יהי' לפעולות יתרון טוב יתחייב היות גם כן לעונג הנמשך מיתרונה ג"כ יתרון טוב. אבל אפס מקום לקודם לכן גם הנמשך אין מציאות לו: בטובות הגשמיות. כל טוב חמרי יש בו פחות ואמצעי ויתרון כמבואר בפרקים הקודמים וכל המותר הוא רע. משא"כ בטוב הרוחני ר"ל המושכלות שאין בם מותרות: שאינם הכרחיי. המותרות הם שלא לצורך: ובעצב הוא

כי קצת התענוגים הם נבחרים מאד כי הם טובים בטבע. אבל אינם התענוגים אשר אצלם יהיה האדם בלתי ישר. למה א"כ העצבים המנגדים רעים. כי הרע מנגד לטוב. נאמר כי התענוגים הם טובים כי הם הכרחיי' כי הדבר אשר אינו רע בטבע הוא טוב (או). הם (ג"ח והם) טובים עד גבול. כי אמנם אם לקניני' או לתנועות איך שיהיה לא יהיה יתרון טוב ולא לתענוג. כי אם יהיה להם יהי' לתענוג הבא מהם. אמנם בטובות הגשמיות תהי' העדפ' והרודף אחר העדפה הוא רע. ואינו רע כי אם בעבור הדברים שאינם הכרחיים כי הכל ישמחו בשום צד במטעמי' וביין ובמשגל. אבל המגונה הוא כשהוא שלא כראוי ובעצב הוא בהפך כי לא יברח מהעדפ' לבד כ"א מכל וכל כי אמנם העצב אינו הפכי להעדפה אבל לדבק העדפה. אמנם יען כי אין ראוי לומר האמת לבד כי גם סבת השקר יעשה שיאמן יותר מן האמת על כן ראוי לומר למה יראו התענוגי' הגשמי' יותר נבחרי'. אמנם ראשונה כי כי ידחה העצב ובעבור העדפת העונג יוסר העצב. כי העונג העודף הוא רפואה לעצב והוא גשמי בכל. ואמנם רפואות חזקות והם יותר נראות כשהם אצל הפכם אמנם נראה כי העונג אינו טוב בעבור ב' דברים הא' כמו שאמרנו כי אלה הפעולות הם מדוע הטבע או מן התולדה כמו הבהמות והחיות או מההרגל כמו מאנשים רעים. אמנם מהם אשר הם רפואה כי זה עונג לצריך אליהי' וטוב הוא בהוויתו מאשר הוא בהעשותו. ואלה אמנם יקרו לאשר ישלמו ואח"כ הם טובי' במקרה. עוד

בהפך. שכל עצב הוא רע לא לבד שכנגד המותר בעונג אבל גם מה שכנגד האמצעי בעונג שהוא הדבק להעדפ' ובז' הותר' המבוכ' האמור'. כי נקרא העצב כלו רע על שם זה החלק בעונג הדבק להעדפ' שהעצב אשר כנגדו הוא רע באמת כאמור: כי אין ראוי לאמר האמת לבד. כל דורש אמת במחקר אין ראוי לו לדרוש לרבים האמת לבד כפי אשר העלו לעיוניו · אבל ראוי לו לבאר להם ג"כ סבות כוזב הדעות המנגדות לאמת יען בזה יאמנו דבריו יותר: ע"כ ראוי לומר. לכן ראוי לבאר גם ראיות הדעת החולקת האומרת שכל עונג הוא רע. הסב' הא' למה שיתראו התענוגים בענין המתענגים טובים ונבחרים הוא בעבור שמסירים העצב המושג בהעדרן: כי העונג העודף מהמבואר שהדבר נכר מהפכו כמו שיוכר יותר השחור כשהו' אצל לבן. והנ' העונג העודף על האמצעי הוא הפך העצב שהו' פחות מהאמצעי לכן יהי' העונג רפוא' חזק' אל העצב שהו' הפכו: אמנם נראה · ואשר עוד יראו ב' סבות שאין טוב בעונג. א' מפאת טבע התולד' כי כל אדם יש לו מזג אם בנעוריו המעורר חשקו לכל חטא ועון והשכל אלם מדיני' לעמוד כנגדו ככתוב · כי יצר לב האדם רק רע מנעוריו. ב' הרגילות עם אנשים רעים עד"שכ ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: אמנם מהם. וקצת התענוגים שהם האמצעיים כפי ההכרח והצורך הם רפואות לבעליהם. וטובים הם לענג את בעליהם בהוויתם ר"ל בעת העשותם מאחרי העשותם כי אז תכב' התשוק' והתענוג חלף הלך לו. משא"כ התענוג הרוחני הניעור בעת תשלום המושכל ואחרי הוודעו אז יתענג על על ה': ואלו' אמנם תענוגים אחרים הם אשר יעליבו את בעליהם בהוויתם ויענגו אחרי תומן כמו הטובות הרפואות הטובים לבעליהם אח"כ כאשר יקר מקר' הבריאות מהם. וזה המין הנ' יקרא

יקרא

עוד ירדפו התענוגים כי הם חזקי' אצל האנשי' אשר לא יוכלו לשמוח באחרי' ע"כ אלה יכינו לעצמי' דברי' מכיני' צמא . אמנם כאשר אינם מזיקי' (נ"א אינם מגינים אבל כשה' העדפות הם מזיק') והוא רע כי אין להם במה ישמחו ולא יזיקו להם ולא לאחרי'. רבי' הם יגוני' (נ"א יגעים) בעבור הטבע . כי ב"ח תמיד הוא עמל כמו שיעירו על זה המאמרי' הטבעיי' כי יאמרו כי הראות והשמע עצב . אבל כבר הורגלנו בזה כמו שאמרו . וג"כ אמנם בזמן הטובו' יצטרך העונג בעבור הגידול כי תנועת' רבו' כמו השכורי' . וע"כ צריכי' בימי הנערות . אמנם בעלי המרה השחורה הם צריכי' לרפואה תמידית בטבע כי גופם יסבול תמיד אבלות בעבור מזגי ותמיד הוא בחוזק תואנה כי אמנם העונג יראה העצב ההפכי . ואשר יקרה אם הוא חזק ובעבור זה הם רעים ובלתי ישרי' . אמנם אשר הם בבלתי עצב אין בהם העדפה . ואלה הם אשר תענוג' בטבע לא במקרה . אמנם אומר במקרה אשר הם מרפאי' יען אשר יקרה כי אשר יקבל בריאות . והבריא יפעל דבר בעבור זה יראה שהוא העונג . אמנם התענוגי' בטבע הם עושי' פעולת זה הטבע . אמנם לא יהיה העונג אחד תמיד בעבור כי טבענו אינו אחד פשוט אבל יהיה זה או אחר כמו הדברי' הנפסדי' . ולכן אם אחד יעשה דבר אשר הוא לו עונג . ויעשה אותו זולתו יהיה לו זה חוץ מטבעו : וכאשר יעשהו אחר לא יראה ישר ולא יעשה ולא יעשה עונג . ולכן א"כ זה הטבע היה פשוט תמיד

נקרא טוב המועיל והראשון טוב הערב לטעמו : לכן יחשבו רעים דרך כלל : אומנם אשר הם . עוד ירדפו . אשר עוד שנה לרדיפת התענוגים . אולם התענוגים האמיתיים ר"ל העונג המושג כי יתקפו על ב"א אשר אין להם במה לשמוח ולתת מהמושכלות אשר יעורו המשכילים להשיגם מבלי מרפא לעצבם בעונג אמיתי על כן ירדפו אחר עצבון המתאוה . הפך שאר התענוגי' שעצבון המתאו' תענוגים מדומים המוסיפים תאו' ודומ' כמו כאשר יעירם ויעוררם אל השגת העונג . אלה אימי שתות' מים מלוחים שלא תאו' ככתוב למען ספות הרו' את הצמא' . פי' שביעת התאו' תוסיף למאון ותשוקה אל העונג על דרך אמרם זכרונם לברכה אבר אחד יש באדם משביעו רעב : כאשר אינם מזיקים . ר"ל כאשר יוקחו על אמציעותם והוא רע עד ולא לאחרים הוא אך למותר : רבי' הם יגעים . עוד שנה לבקשת התענוגים . כי הוא זה בעבור העמל והיגיעה אשר רבים הם על כל חי לכן יבקשו עונג להניח להם מעמלם ומעצבם הקש' : כמו הראות והשמע . ר"ל כל המושי' עמלים . עד"הכ כל הדברים יגיעים לא תשבע עין לראות ולא תמלא אוזן משמוע : אבל כבר הורגלנו . כבר אנחנו רגילים מנעורינו בעמל ע"כ לא נרגיש בו . אך הטבע יבקש מנוח' ועונג לעצבנו : וג"כ אמנם . עוד שנה לרדיפה אחר העונג : הוא כי בימי הטוב ר"ל בימי הנערות שהם הפך ימי הרע ר"ל ימי הזקנה . יצטרך

אין בהם העדפ' ויתרון אף כי ישכיל המשכיל לבנ"א וזה בעבור שהמושכלות העול' מטבעי הילודים הם בנ"א ככתוב לתבונתו אין חקר . לכן אפס מקום לרע בהם : אשר תענוגם בטבע · עונג המושכלות האמור הוא עונג טבעי ר"ל עצמי בטבע כל אדם לקבלו . משא"כ התענוגים הגשמיי' שאינם אלא לחולי' איש איש כמקרה חליו כן מקרה רפואתו בעונג אשר יקבל על ידו בריאות וכבר אמרנו שכל התענוגי' הגשמיים בעליהם שהם חולים ומעצבם לשעתם כאשר יעירם ויעוררם המתאוה להתענג בעונג מה משא"כ בעונג הרוחני שאיננו בעלב וחולי כאמור : והבריא יפעול דבר . אך העונג הרוחני יפעול דבר העונג הבריא לא החולה . לכן יראה שהוא זה העונג האמיתי : אמנם התענוגי' בטבע . התענוגי' הרוחני' עושי' פעולת העונג בטבע ולא בסבת חלי ומרפא : אמנם לא יהיה העונג אחד . זה שב אל מין העונג החמרי האמור בקודם

התמדת העונג כי צריך שביעי' רבה למען גדל הגוף בימי הגודל . אף כי להניח להם מעמלם הרב אשר יעמלו הנערים בגדולי' רבה וריקוד כמו השכורים העמלים עמל רב בתנועות בלתי רצוניות . לכן יצטרכו אל העונג בימי הנערות : ויסוב הרגל עדה"כ כי יצר לב האדם רק רע מנעוריו : בחוזק תואנה . כל בעל מרה שחור' חושב כי יאונה לו סבות רעות בלי יעצור כח לסבלם ע"כ נפשו עליו תאבל והעונג ישמח לבו ורפא לו : ואשר יקרה · כל עלב אשר יקרה לו אף כי חזק הוא מאד העונג ידחהו : ובעבור זה בעבור שהתענוגים הגשמיים אינם שוים לכל נפש ויש בהם העדפות ומותרות לאיש איש כערכו ואומר שלא יהיו התענוגים החמריים אחד באיש אף לא במין לא בכל בני אדם ולא בכדם אחד להיותו בלתי נמשך ממענג אחד פשוט כי אם מתענגים הווים ונפסדים לשעתם לכן ישתנו גם במתענגים גם אם במין ואם באיש כי קצתם יתענגו במחוש' המישוש כמו ברחילה או משגל וקצתם יתענגו במטעמים כחומדים . זה יתענג על מטעמים ויניים ויקוץ במתוקים וזה יאהב הפכם . ואף כי איש אחד ישתנה באהבתו מעונג אל עונג כי מי שנילא כריסו ממתקים יתאוה להתענג במדים ומרים כאמור בפי' הקודם וכל זה בעבור הפסד הדברים המתענגים לשעתם : ולכן א"כ . על כן מנילא כשומע שעונג הרוחני שהוא' מעיין בפועל ה' למיניו שנצחיים

יהיו

תמיד היה הפועל ההוא בתכלית העונג ולכן השי"ת תמיד הוא שמח בעונג אחד פשוט כי אמנם לא יהיה פועל בתנועה לבד כי אם במנוחה שהעונג יותר הוא במנוחה מאשר הוא בתנועה . אמנם השינוי הוא מתוק לכל (נ"א אדם כמ"ש) המשורר והוא בעבור רשע מה שהאד' הרע ישתנה בנקל כן הוא הטבע שינוי כי אינו פשוט ולא בתכלית השלמות . כבר נאמר מהכושר והחט' מהעונג . אמנם עתה נאמר מהאיבה (נ"א מהאהבה) .

נשלם מאמר שביעי

יהי' נלאי כמוהם ולא ישתנה כמוהם . ואף גם בזה העונג העיוני ישתנו בם ב"א בפרטיים כי יש מי שיתענג על מושכלות נשגבות אמיתיות העומדות ברומו של עולם · ויש שיתענגו על מושכלות שפלים ונבזים מפאת נושאיהן . ויש שיקחו ערבותם בעיונים ערמומיים ובפלפול של תוהו והבל המקנים שקר וזיוף לבעליהם · הראשוני' ידמו לאורי ארץ המתענגי' במטעמים נחמדים פת סלת ובשר שמן ויין ריקחי . השניים ידמו לכפרים המתענגים בפת קיבר וירק וקטניות ומשתי' יין שרוף . השלישיים ידמו לחולים המתענגים באכיל' פחם ונתר . והן רבים עתה עמי הארץ וכסילים ישנאו דעת ה' על פי פעלו ישמחו לכל עיון ערמומי ופלפול של תוהו ואת פועל ה' לא יביטו . רמה ידו בל יחזיון ועליהם נאמר הוי האומרים לרע טוב וגו' : בעונג אחד פשוט . ר"ל ישמח בעיון החכמה הכללית אשר בה יסד ארץ ושמים ככתוב ישמח ה' במעשיו . ונאמר כלם בחכמה עשית . ונאמר עוז וחדוה במקומו : אמנם השינוי . אולם העונג המשתנה נתון לב"א אשר נרשע בשל יכהנו מנהגם להתענג בדברים משתנים ונפסדים ואינם פשוטים ולא שלימים לכן יבקשו עונג אחר עונג בשינוי ותמורה :

ומן מולא הדברים תדע גדר העונג ומהות העו"הב . וזה כי עונג ענינו הרחבת הנפש במלאה ערך חוקה יותר מכדי הסיפוק ובלי מעיק . והנה הדם הוא הנפש של כל חי מרגיש והוא רץ ושוב במרולתו פנים ואחור כערק"לאליון בלעז ורמז לדבר והחיות רלוא ושוב . ומהמבואר שבין כל שתי תנועות מתנגדות תכנס מנוחה בהכרח . לכן תהי' זו המרולה מורכבת מתנועות ומנוחות והמה משתנים באישי בני אדם לפי שינוי מזגם באיכיות הארבעה חם קר לח ויבש פעמים יבואו בארוכה ופעמים בקלרה ופעמים קלתם ארוכות וקלתם קלרות בסדר ידוע או בעירבוב . והם נרגשים במישוש היד במקום הדפיקה כי שם הוא גבול תנועות הדם ממה שממנו אל מה שאליו זו היא שיבה זו היא ביאה . ואיכות התנועה יורה על איכות המזג ואיכות המזג יורה על איכות המדות והחולי' והבריאות המשל בו מי שהדפק שלו מהיר התנועה בקולר המנוחות ביניהם הוא זה לאות שהוא בעל מרה אדומה ואיש חם באיכותו וזריז וקפדן במדותיו . והפך זה מי זה אשר לו דפיקה מתמהמהם הוא זה בעל מרה לבינה וקר באיכותו ועלל ושכלן במדותיו . ומהמבואר שכל מורכב מוכרח היות ערך אחד להרכבתו לכן יהי' ערך מיוחד בין התנועות והמנוחות אשר בכל מרולת הדם המשתנה בכל איש ואיש לפי מזגו ובהיות כל מורגש מורכב לכן יהי' ערך מיוחד לכל מורגש גם כן . והנה אם יקרה שערך המורגש שוה לערך המרגיש ר"ל לערך המרולה אזי יתענג בו המרגיש כי מלא מין את מינו וכיעור להתחבר הדומה בדומה . ואם יהי' ערך המורגש חסכי ומתנגד לערך המרולה אזי יעיר שינוי שפלאומי מתנגד במרולת ויצטער בו .

כלל הדבר כל מורגש מעיר תנועה בדם שוה לערך הרכבה ואשר לו ערך מסודר יעיר מרולה מסודרת וינעם לנפש ויתענג בו ואשר לא סדרי' לו יעיר מרולה בלתי מסודרת ותלר לנפש . והוא הדבר שכאשר ינגן המנגן יתעורר השומע לנגן עמו בניגון ההוא או לרקד ריקוד שוה לערך הניגון ההוא וזה מסבת המרולה אשר שבה להיות שוה לערך הנגינה השיא : ובהיות שערך המרולה הוא כפי המזג שהוא משתנה בכל איש . וכל איש יאהב להתענג על מורגש שוה בערך הרכבתו לערך מרולת דמו לכן ישתנו ב"א באהבת המורגשים והתענגם עליהם ד"מ אחד יאהב מטעמים חמולים ואחד ייניים ואחד מתוקים זה יאהב לשמוע ניגונים ידועים ואחד ניגונים אחרים וגם באיש אחד ישתנה המזג לפרקים ולפיהו ששתנה אהבת התענוגי' עד שכאשר יזקן האדם וישתנה מזגו יבחר בעונג אחר ממה שהי' בוחר בנעוריו . והוא הדבר שכל חולה יתאו לאכל מאכלים מזיקים לו וזה בעבור שיווי ערכם לערך מרולת דמיו אשר נשתנה בחליו . וגם המושכלות אשר יתנו עונג למשכיל הוא בעבור הערך המסודר בהיקשיהם המעוררים ערך מסודר כמוהם במרולת הדם אשר יערב לנפש . וגם בו ישתנו בני אדם קלתם יתענגו על מושכלות ידועות וקלתם על אחרים . והסבה הוא שיווי ערך סדר ההיקשים עם ערך סדר המרולה המשונה באיש איש :

והנה כל תענוגות ב"א פי שנים להם במין א' חמרי והם תענוגי החושים החמשה . ב' רוחני והוא תענוג העיון וההשכלה . וההבדל ביניהם הוא שהחמרי בהיות נושאו בעל תכלית והווה ונפסד לכן גם העונג הנמשך ממנו הוא ב"ת והווה ונפסד כי כל מתענג כשימלא תאותו ממנו יקוץ בו ויתאוה עונג אחר כי אחר מילוי הכרס במטעמים ממתקים יתאוה חדים ומרים כאמור . אולם הרוחני בהיות נושאו פועל ה' ומעשהו שהוא בלי תכלית ככתוב לתבונתו אין חקר לכן גם העונג הנמשך ממנו הוא בב"ת ככתוב לכל תכלה :

וראיתי כי טוב לבאר פה כל הפרשה בקלרה כי נכבדות מדובר בה : לעולם ה' דברך נלב בשמים : ר"ל דבר כינוי לנברא עד"הכ בדבר ה' שמים נעשו . והנו יאמר שברואי מעלה עומדים לנלח באיש משא"כ ברואי מטה : ונשוא ים קנאה בנ"ב : והוא כמשיב לאמר : לדור ודור : הנה התורה והחכמה אשר שם בארץ היא תתן חיים לאיש ג"כ כי על ידי עיון החכמה יתעלמו השכל והמשכיל והמושכל והיו לאחדים וחיו לנלח כנגלל המושכל הנלחי ככתוב החכמה תחיה בעליה : למשפטך עמדו : בעבור משפטו הלדק יתקיימו שניהם להיות נלחיים באיש : יען כלם ר"ל ברואי מעלה וברואי מטה הם כלם עבדיו ואין הפרש : לולי תורתך : לכן אם לא היה עסקי התורה החכמה אז היה לי אבידה נלחית בעוני הדעת : לי קוו רשעים : רשעי כשל שונאי התורה והחכמה קוו לאבדני אבידה נלחית ולבעלני משליתותי שאני מתבונן שליתות הילורים שהם עדות על שליתות בוראם וחכמתו כמש"כ הרי"י ברים כתרים מע"ח : לכל תכלה : לכל נוסף ראיתי תכלית והמלא מטעם כלאה לתשועתך נפשי אך מלותך ר"ל מלות ואהבת את ה' הבא מכוסף המע ן להשכיל בפועל כפיו ית' כאמרם ז"ל איני יודע איך אוהבין את המקום אלא הוי מתבונן בדרכיו : הוא רחבה מאד ככתוב בכל מאדך ר"ל לבנים : וזה טעם הסמיכות מה אהבתי תורתך : וזה העונג העיוני הוא עלם עוה"ב ר"ל הבא לשעת העיון לכל עוין ואינו נפסק אפי' אחר מותו כאמרם ז"ל לדיקים

אין

אין להם מנוחה אפי' בעוה"ב שנא' ילכו מחיל אל חיל : ר"ל שהולכים שהשגה אל השגה כטעם שבין דבר מתוך דבר . והוא שאמר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו : ר"ל המשכילי' העוברים בעומק המבוכות כאמרם ז"ל אין אדם עומד על די"ת אא"כ נכשל בם : ישיתוהו המבוכות מעין נובע מקור חכמה עד ילך מח"ל אל ח"ל בהשגה כאמור . והוא שאמרו

ז"ל עוה"ב אין בו לא אכילה ושתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה ר"ל אין בו עונג חמרי כ"א ענג ההשגה עד שהשכל אשר בראשם הווה לעטרות להם : ואין הכוונה בעטרות זהב וכסף ומרגליות שגם בחייהם קלו בם ככתוב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף אבל הכוונה על אור מקיף ההווה מהחכמה כמש"כ הרי"ז ז"ל

נשלם מאמר שביעי

מאמר שמיני

פרק ראשון

פרק א אמנם אחר זה נסמוך האהבה אשר היא ראויה לעבור אליה כי היא מעלה מה אז היא עם מעלה עוד אם היא דבר הכרחי מאד בחיי' . כי אמנם אין אחד שיבחר להיות מאין אוהבי' כי אשר להם שאר טובות כעושר ושררה ושלטנות יראה שהם יותר צריכי' אל האוהבי' כי מה תועלת בטוב ההזדמנות כשיוסר עשו' טוב אשר הוא היותר נעשה והיותר משובח לאוהבי' או איך יהיה נשמר ואיך יוושע בבלתי אוהבי' כי כל אשר יהיה יותר גדול והוא יותר פחות הבטחון ובדלת ובשאר חסרונות ורוע המזל לבד יחשב היות למנו' האוהבי' ואמנם לנערי' למנעם מן החטא ולזקנים לעבדם . לחסרון פעולתם בעבור חולשת עזרתם ולאשר בסוף ימיהם למעשים טובים כי טובים השנים מאחד והם יכולים יותר להבין ולעשות . גם יראה אשר האהבה היא בטבע המוליד האוהב לנולד . ולא לבד לבני אדם כי גם בעופות וברבי' משאר ב"ח . ואשר ממין אחר זה לזה . ויותר היא בב"א . וע"כ נשבח אוהבי בני אדם . אמנם יראה כי הרואה בתועים בדרך כי כל אדם אוהב וריע לאדם . אמנם יראה כי המדינות שמורות

אמנם אחר זה נסמוך האהבה . אחר שביאר בקודם גדר העונג וטובו · והמתבואר שהעונג והאהבה הם אח ואחות עד"הכ מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים . על כן זכרונה בא לפניו לסמוך טובה ויפיה אל טוב העונג האמור וכן הם סמוכים נספר המדות שלנו :

לענור אלי' . לסוף בחינת הלב עלי' : כי היא מעלה מה . פי שנים לאהבה במעלה א' בבחינת עלמה ר"ל קצת האהבות יתעלו בבחינת עלמן כמו אהבת המקוסב"ה ואהבת הריעי'. ב' המתעלים בבחינת דבר זולתו כמו אהבת הלדק ולכת בדרך ישרה . על המין הא' יאמר כי היא מעלה . ועל הב' יאמר עם מעלה כי הלדק והיושר הם מעלות בפני עלמן : דבר הכרחי . עוד ראוי לעיין אם הכרחית היא לחיי האדם עם היותה מעלה . כי כמה מעלות טובות מליאותם בלתי הכרחי לאדם כ"א על לד היותר טוב כמלאי' באדם כמו התשוקה על העונג : אין אחד .. האהבה חלבה עמודיה שבעה . א' אהבת המשפיעים למושפעים מהם כמו אהבת העשיר לרש והשר והמושל לעמו ולעבדיו אשר המה מוכרחים בזולת האהבה בטבעם כי מה בלע ברב טוב אשר תחת ידם אם לא ישפיעו על עניי עם ועל חלושי הכח ככתוב ברבות הטובה רבו אוכליה . ב' אהבת המושפעים למשפיעיהם עד שישמרום מכל פגעים רעים כי שגדולים כמו בעלי הון ועושר והשרים איכם בטוחים מרעות בני בליעל עד"הכ ים עושר

שמור לבעליו לרעתו . ובהפכו נאמר ואוהבי עשיר רבים . ג' אהבת הזקנים לנערים למנעם מחטוא . ד' אהבת הנערים לזקנים לעבדם בעבור תשות כחם לעת הזוקן . ה' אהבת הבאים בימים לעשות מע"ט ולהבין ולהשכיל בפועל ה' ומעשהו שהם עלם הירלה והחכמה המשלימות בשלימות האנושי לכל שלם באדם כי טובים השנים מן האחד המתנהג בדרך השלימות . ו' אהבת האבות לבנים הקטנים באדם ובקצת ב"ח ג"כ . ז' אהבת איש כל מין זה לזה עד שלא ירעו ולא ישחיתו זא"ז כ"א על דרך רחוקה וכל אלה שבעת מיני האהבה הוא הולך ומונה בפנים על הסדר : הרואים בתועים בדרך . ר"ל כבר יסד ה' בטבע האדם אהבת הריע עד שכל אים הרואה את רעהו תועה בשדה יחמול עליו ויורנו הדרך הישרה . ומטבע מין זה הטוב למחה האיבה והשנאה בין בעלי הדתות השונות ותגדל שנאת הדת עד להשחי' להרוג ולאבד ולספו' הם נקיים נפשות אביונים וזה כי בטבע כל אדם להייטיב את זולתו בדרך יבחר אשר יאמר כי היא בעיניו . ובעין בעל דת זולתו לא יברה היא . לכן יאמינו כי המלוה לאלהים להרוג ולאבד את ההולך בדרך לא ישרה כפי דתו . ולו חכמו ישכילו זאת כי כל איש דת הולך בדרך ישרה כפי דתו כאשר לא יזיק לזולתו אבל יד קצת הכומרים הסכלים תעבה זאת יעוררו שנאה בלב ההמון וייחלוס על שקר לאמר כי הוא זה רצון האלהים

שמורות באהבה . ומשימי הדתות יותר ישתדלו אצלם מאצל המשפט כי השלום הוא דומה קצת לאהבה . יראה כי הם יותר רוצים זאת . והמחלוקת היא אויב ויותר ידחו אותה . ולאשר הם אוהבים אין צורך למשפט . ואשר הם צדיקים צריכי' לאהבה והדבר אשר הוא יותר נראה לצדיקי' הוא שמירת האהבה . ואינה דבר הכרחי לבד אבל גם דבר יום (נ"א דבר טוב ונא' ומשובח). והנה נשבח האוהבים אוהבי הרבים כי הוא דבר טוב כי קצת יחשבו לאנשים טובים ואוהבים :

פרק ב אמנם

יש ספק לא מעט מה היא האהבה . כי קצת אנשים ישימו אותה קצת דמות כי האוהבי' דומים . כי אמרו כי הדומה ירצה בדומה לו . ולכן הולך זרזיר אצל עורב וכן הדומי'. אמנם קצת אומרים הדומים שונאים . כי יאמרו כל היוצרים שונאים זה לזה . ומאלה הדברים ישאלו למעולים . ולטבעיים . כי יאמר

כאשר עשו כזה פעמים רבים אשר השמיתו המון רב מהיהודים ומה גם עתה זה ימים לא כביר בקשו הכותרים לשלוח יד ביהודים ובשרי ארץ פלוני' ויסיתו את ההמון להרוג ולאבד את היהודים ואת השרי' ויוודע הדבר ותופר עצתם ובכותריי עשו שפטי' כה יתן ה' וכה יוסיף לשל' לכל עושה רע כרעתו : ומשימי הדתות . החוקקי' חקי המדינה ומשפטיה משתדלים להרבות שלום ואהבה בין איש לרעהו וע"ד אמרם ז"ל ת"ח מרבי' שלום בעולם וכו' א"ת בניך אלא בוניך . פי' המתבוננים לייסר החקי' : אבל גם דבר טוב נאה . כבר התבאר בטבעיות ששלימות הדבר על לד היותר טוב נכבד הוא מהדברי' המוכרחי' בו: והנה נשבח . גם זה לאות על טוב האהבה מה שיוסד בטבענו לשבח אוהבי ב"א : ומי חכם יבין זאת שאהבת בני אדם הוא העמוד שהעולם והתורה נשען עליו . והוא הדבר שכאשר שאל אותו הגר לב"ה למדני כל התורה כלה על רגל אחד והשיבו מה דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך ז"ל גמור ופי' ר"ל שרמז לו על ואהבת לרעך כמוך שהוא כלל גדול בתורה ויתך שכל המצות תלויות בו והן בהיות זו מלילתם נקלה לפני כל שומע בלי מבחן . הנה מי חכם יבין דעת כי יש בה מהקושי' אשר לו שם בשלש מבוכות . א' איך ידמה כמות קולר הזמן לכהות היכולת לעמוד על רגל אחד שאיננו שוה בכל אדם . ואף כי בכל המקרא וחז"ל לא שמענו בלתי היום דמיון כמיהו . ב' למה אמר לו בלשון שלילה מה דעלך סני וכו' . הלא לפי הכתוב המכוון היה לו לומר החיוב מה דעלך חביב תעביד לחברך כי כן כתוב ואהבת לרעיך כמוך . ג' אמרו ואידך ז"ל גמור סותר תשובתו כי עדיין לא ילמדו כל התורה כאשר התנה . לכן תדע ובחנת כי רגל עניינו שבה כמו ויברך ה' אותך לרגלי . פי' לסבתי (יעוין מורה ב"י"ח לראשון) והנה אותו הגר שאל לאמר מה זו סבת התורה כלומר תכליתה והשיב שהוא הסרת העוול ומאיסי ב"א הנכלל בכתוב ואהבת לרעך כמוך . ועד"הכ אם תלדק מה תפעל בו לבן אדם כמוך לדקתך וגו' . ואמר לו ואידך כלומר החקים והמשפטים המציאיכ אל זה התכלי' אשר שאלת לך הבין . ז"ל ונגמור לעשות' בגירותך כאשר התנית . וכבר ביארנו כתוב ואהבת לרעיך כמוך בחבורנו ס' המדות (בראשון לעשירי ממנו) כי לפי ההשקפה הראשונה הוא כלו מקשה כי איך יתכן שנאהב זולתנו כמונו . הניתן לו כספנו וזהבנו כסינו ובנינו וכל אשר לנו . ואח"ז יחויב הוא לעשות כן ויהיו הקנינים מוזרים חלילה מאיש לאיש . וכבר הרגישו בזה המפרשי' יעוין סנהדרין דף מ"ה ע"א תו' ד"ה ברור לו מיתה יפה . ומ"שכ אנחנו שם הוא הנכון והאמת . ושם נאמר כי למ"ד לרעך מורה על הקנין כטעם וכל אשר לרעיך (שמות ך) והטעם כטעם אמרם ז"ל יהיה ממון חברך חביב עליך כשלך . והטעם שתשפל עצמך להטיב מקנה קנינו או למנוע ההיזק ממנו כמו לקניניך . והוא הדבר הנשמע במלילת מה דעליך סני וכו' . ולולי היה כתוב ואהבת את רעיך היה משמע שניתן לו כל אשר לנו כי מלת את נופלת על הפעול שהוא הריע . אך הלמ"ד מורה על הקנין כאמור . והעד על ביאורנו זה כי הנה נאמר ואהבתם את הגר . (דברי' י) ולא נאמר בו כמוך בעבור מלת את המורה ובמ"א הוא אומר בגר ואהבת לו כמוך (ויק' י"ט) וזה כי מלת לו מורה על הקנין לכן נופלת עלי' מלת כמוך כאמור :

פרק ב אמנם יש ספק . אחר שביאר בקודם מעלת האהבה וטובה הנמשך לאישי בני האדם האוהבים זה לזה : בא בזה הפי' לבאר גדר האהבה ומהותה . ומה זו נשבה תעיר ותעורר את האהבה בנפש עד שתחפץ לדבק בנאהב ממנה . ואמר שיש לספק ספק גדול מה היא האהבה . ר"ל מאין תבוא לנאהבים : קצת דמות . קצת דמיון . ר"ל יש אומרים שסבת האהבה בין הנאהבים היא אי זה דמיון אשר בין ב' הנאהבי' אשר בעבורו תתעורר האהבה והכוסף לדבק דומה בדומה . ע"ד אמרם ז"ל לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו : אמנם קצת אומרים . וקצת יאמרו בהפך זה שבעלי הדמיון ישנאו זה את זה כאשר אנו רואים שבעלי אומנות אחת שונאים זה לזה ; ישאלו למעולים . כמו אלה החקירו' ראוי לשאול לחכמי הטבע מה יאמרו בם · כי אריו"פרוס ואירא"קליטוס יאמרו שהפך אשר בין הנאהבים הוא נסבת האהבה . והעד שהארץ היבשה תחמו

תמסר

יאמר אריו"פרוש כי הארץ היבשה תתאוה המטר . והשמים היקרים אם ימלאו גשם יתאוו ירקו על הארץ . (נ"א אמנם א'רלק"ליטוס יאמר כמוהו) . כי ההפכי הוא המועיל . כי הדברים הנבדלים יעשו טוב ההתמזגות . וכל הדברי' הנעשי' הם על פי' איבה . ואלה הם חולקים על האחרים כי אמר אינפר"וקליש כי הדומה ירצה דומה לו . אמנם יעזבו השאלות הטבעיות כי אינם מיוחדות לכוונתנו זו . אבל נבאר הדברים אשר הם אנושיים וראוים למדות ולא פעוליות . כמו אם תהיה האהבה בכל או היא בלתי אפשרי היות אוהבים אשר הם רעים . ואם האהבה מין אחד או מינים רבים . קצת חושבים כי האהבה מין אחד . יען אשר תקבל הפחות והיתר . אבל לא הביאו אות מספיק . כי הדברים אשר הם ממינים נבדלים אמנם יקבלו הפחות והיתר . כבר נאמר מהם למעלה . אמנם אולי יהיה גלוי מהם על נכון אם יוכר הדבר הראוי לאהוב . יראה כי אין ראוי לאהוב כל דבר בי אם הראוי לאהוב . וזה אמנם יהיה טוב . או מהנה . או מועיל . אמנם יראה מועיל הדבר אשר בו יעשה דבר טוב או עונג . וג"כ הדברים האהובים באמת הם טובים . והמהנה כמו התכלית . א"כ נשאל אם אוהבים הטוב או אשר הוא טוב להם . אמנם זהו מסופק (או) איזהו . וזה הספק עצמו יהיה אצל המהנה . אמנם יראה כי כל אחד יאהב אשר היא טוב לו . וכאשר הוא טוב בהחלט ראוי לאהוב כן אמנם אשר הוא אהוב לכל אחד הוא טוב לכל אחד . אמנם כל אחד יאהב לא אשר הוא טוב לו כי אם הנראה טוב . אבל אמנם זה לא יועיל דבר כי מן הראוי לאהב נראה טוב . אמנם שלשה דברים אשר בעבורם תהיה האהבה

המטר . והגשם אשר בעבים ממעל יתאוה לרדת מטה . וזה ההפך יועיל בהוית המתהוים . כי כל מתהוה הוא מורכב מד' יסודות אר"מע שהם הפכיים : וכל הדברים הנעשים . כל המתהויי' הנעשים בעולם יתהוו בשנאה כלומר יורכבו מדברים הפכיים השונאים וגורמי' זה מזה שהם אר"מע כאמור . וכ"כ בספר יצירה עשאן כמין מריבה וערכן כמין מלחמה וגם את זה לעומת זה עשה האלהים . ואלה הם חולקים . ואלה יאמרו כדעת הראשונים שהדומה יאהב הדומה לו וחולקים על הדעת האמור לפניהם : אבל יעזבו . אך נעזוב זאת החקירה לטבעיי' כי אינה מכוונת החכמה המדינית: אנושיי'. בחיריים ר"ל נחקור במין האהבה ומשיגיה המסורים ביד האוהב לעשות בה כרצון איש ואיש . והם הנכללות תחת המדות אנושיות אשר בם ידבר בזו החכמה בזה הספר : ולא פעוליות . ולא נחקור בזה במהות האהבות המתפעלו' בטבע ובע"כ : כמו אם תהי' האהבה בכל . נחקור בזה אם יתכן להיות האהבה בין כל האנשים רעים וטובים . או אולי לא תכון בין הרעים . ככתוב יתפרדו כל פועלי און : קצת חושבי' . קצת יאמרו שהאהבה היא ממין אחד בכל הנאהבים. ואייתם שהאהבה תקבל תארי הפחות והיתר כאמרנו פלוני אוהב יותר את ראובן ממה שהו' אוהב את שמעון . ומהמבואר שתארי הפחות והיתרון לא ינשאו על הדברים אשר תחת שני מינים שונים . כי לא יאמר זה היי הוא יותר מתוק מלובן זה הנמר . ומשא"כ האהבה שיאמר בה זה אוהב יותר משתה היין מאהבה נשים . ויחויב מזה שתהיינה כל האהבות תחת מין אחד : כבר נאמר מהם למעל' . כבר נאמר במאמר שלפני זה שהתענוגי' אשר ממינים שוני' יתוארו בפחות ויתר עד שיאמר ד"מ שהעונג הרוחני הוא יותר נבחר לבעליו מהעונג הגשמי : אמנם אולי יהי' גלוי . אולם אולי יגלו מספר מפקד מיני האהבה כאשר נחקור מה זה ראוי לאהוב : וזה אמנם . הראוי לאהוב יבחן משלשה צדדים . א' מצד הטוב המושג לאוהב . ב' מצד ההנאה והערבות . ג' מצד התועלת המושגת לאוהב בנאהב ממנו : אמנם יראה מועיל . אולם יראה שהמועיל הוא עצם הטוב והעונג . וכן הדברי' האהובי' באמת המה טובים . ולפי זה יהיו הטוב והמועיל מין אחד : והמהנה כמו . והערב לשעתו הוא כמו השגת התכלית המושג לשעתו ובעבור שאמר שכל נאהב ר"ל העונג הוא עצם הטוב ומהמבואר שהטוב הוא עצם התכלית ע"כ יאמר שהמהנה ר"ל העונג הוא עצם התכלית הנמשך להויות כמבואר כ"ז (בי"ד לשביעי מזה). ולפ"ז הג' מינים האמורים ישובו להיות שני מינים א' טוב המועיל לזמן ארוך ב' הערב והטוב רק לשעתו : א"כ נשאל . וא"כ נשאר הספק על המין הא' והוא הטוב המועיל . האם נקראי' אוהבי הטוב הם האוהבי' הטוב המועיל להם לבדם אף שאיננו טוב לאחרים : או הטוב לכל . וכיוצא בו יהיה הספק בטוב הערב איזהו אם הערב לו לבד או הערב לכל : אמנם יראה . והנה באמת יראה כי הדרך הישרה בזה שיאהב כל איש הטוב לו ואם היותו רע לאחרי' : וכאשר הוא טוב . וכמו שהטוב במוחלט ר"ל הסתמי והוא הטוב לכל . ראוי לכל אחד לאהב . כן האהוב לאיש הוא טוב לאותו איש : אמנם כל אחד יאהב . אולם לא כן הוא במציאות כי כל איש איננו אוהב הטוב לו באמת כי אם יאהב הטוב המדומה הנראה למראה העין לבד טוב : זה לא יועיל . הטוב המדומה איננו מועיל באמת . אבל ראוי לאהב הנראה טוב ומועיל באמת : שלשה דברים . גדר האהב' ומהות' יתבאר לפי שלשה תנאים . א' שלא תהי' האהב' לדבר שאין בו רוח חיים

חיים. וזה בעבור שאין שם השבת גמול כי אינם בעלי רצון להשיב גמול: כי הי' שחוק. כי לשחוק יחשב אם יאמר האומר שהוא אוהב ורוצה במתק היין אם איננו חפץ בו לשמר לשתי'. ואחר שסוף אהבתו השתיה והכליון אפס וני להשיב גמול.

אדם. ג' טוב הערב לטבעו. המחלוקת הב' לה ג' תנאים א' שלא יהיה דבר שאין בו רוח חיים. ב' שתהיה בעבור השבת הגמול ר"ל שיאהב את רעהו למען יהיה נאהב מרעהו. ג' שלא תהיה מסותרת ר"ל שידע לרכי רעהו ותועלותיו:

האהבה. אהבת הדברים אשר אינם חיים לא תקרא אהבה בעבור שאין שם חזרת אהבה ולא רצון בטובת הדברים ההם. כי היה שחוק אם אולי יאמר אומר שהיא רצה טוב הן (נ"א היין) אם לא יהיה רוצה לשמרו למען ימצאנו. אמנם אומרי' כי לאוהב ראוי לרבות (נ"א לרצות) בעבור חברו. אמנם הרוצים כן טובות אחרים הם נקראים דורשי טוב אבל לא אוהבים. אם לא יהיה הדבר עצמו אשר יקבלו ממנו. כי דרישת טוב במשיב גמול תקרא אהבה. וראוי להוסיף שלא תהיה מסותרת. כי רבים הם דורשי טוב לאשר לא ראו כי יחשבו היותם חסידי' או מעולים וזה אמנם יהיה דבר אחר אם כל אחד יתפעל מחברו. עכ"ז אלה יראו דורשי טוב זה לזה אבל אוהבים איך יקראם אדם והוא נסתר מהם ואיך הם זה לזה. על כן ראוי שירצה כל אחד מהם זה לזה ושירצה טובותיו. ושלא יהיה נסתר מהם. ושיהיה בעבור אחד מהדברים הנאמרים:

פרק ג

אמנם אלה הם נבדלים זה מזה במין. כי האהבה היא ג' מינים שוים במספר לנאהבים כפי כל אחד תהי' חזרת אהבה ואינה מסותרת. הם אוהבים ורוצים הטובות זה לזה כפי אשר תהיה אהבתם. ולכן האוהבים זה לזה בעבור התועלת אינן אוהבים כפי עצמם כי אם כפי הדבר הטוב אשר יעשה זה לזה. ודומה לזה אשר בעבור הנאה. כי לא יאהבו מלא בעבור שהם מועילים (נ"א כי לא יאהבו אלה בעבור שהם מעולים) כי אם מהנים זה לזה. הנה הם אשר הם אוהבים בעבור תועלת. הם אוהבים בעבור עצמם אשר הוא בעבור הדבר המהנה בעצמו. לא כמו שהוא מהיר במלאכתו כ"א כמו מועיל או מהנה ואלה האוהבים אמנם הם במקרה כי לא יאהב חבירו כמו שהוא אהוב ממנו. כי אם כמו אשר יהנו. זה אמנם דבר טוב. וזה אמנם דבר מהנה. אמנם בנקל הם נמסים

ע"כ לא תקרא אהבה כזו אהבה באמת כ"א ע"ל ההעבר'. ויהי' אמרו ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי. כאלו יאמר כאשר חפלתי ר"ל כאשר חפלי ותאותי רגיל בם: אמנם אומרי' כי לאוהב. התנאי הב' הוא שתהי' האהבה לרעהו למען אשר רעהו ישיב גמול לו. ולאפוקי מדעת האומרים שגדר האהב' הוא רצות בטובות חבירו מבלי יקול לתשלום גמול. כי עם היות זאת מדה טובה הנה לא יכונה בעליה בשם אוהב כ"א בשם דורש טוב: כי דרישת הטוב. אך גדר האהבה הוא הדורש טוב לרעהו בעבור ישיב לו רעהו גמול טובו: וראוי להוסיף. התנאי השלישי הנוסף על ב' התנאים האמורים א' שיהיה ב"א ב' משיב גמול. עוד נוסף עליו זה התנאי הג' שלא תהיה דרישת הטוב למי שלא ראהו מעולם כלומר שאיננו מכירו אם הוא אוהבו אחר שגדר האהב' הי' היכול לתשלום גמול: כי יחשבו היותם חסידים. כי כמו אלה המטיבים לאשר לא ראו מחזיקים את עצמם לחסידים: יהיה דבר אחר' הם דורשי הטוב אך לא יתכן שיקראו אוהבים להיותם נעלמים זה מזה בעיניהם בל נודע מה הם זה לזה אוהבים או אויבים: ע"כ ראוי. לכן ראוי שיהיה לגדר האהבה שם בשלשת התנאים האמורים וזו האהבה פי שנים לה במחלוקות א' בבחינת עלמה ב' בבחינת האדם הנאהב. המחלוקת הא' לה ג' מינים א' טוב מוחלט לכל אדם. ב' טוב המועיל לאדם מבלעדי

פרק ג אמנם אלה הם נבדלים. אחז יעיר להבדיל בין האהבות המעולות ובין הגרועות מהם ואומר כי אהבת הדברי' בבחינת עלמם הם ג' מינים שוים במספר לאשר בבחינת הריעים הנאהבים כאמור בקודם: כפי כ"א תהיה חזרת האהבה. כפי אחד מג' מיני האהב' אשר בבחינת עלמם. ממין ההו' בעלמו תהיה כוונת החזרת האהב' לשלשה מחלקותיהם לתנאיהם כאמור בקודם: ולכן האוהבי'. ע"כ האוהבים אשר מגמת תכליתם לקבל תועלת זה מזה. אלה איפו אינם אוהבים נאמנים כפי עלמותם כי אם כפי הדבר המועיל. ר"ל כל איש מהם אוהב התועלת לא את רעהו: ודומה לזה. וכמו שיקרה זה בטיב המועיל כן יתכן זה בטוב הערב והמהנה ר"ל שיהיה תכלית האהב' בעבור השגת הטוב הערב והמהנה: כי לא יאהבו אלה. כי אלה האוהבים לא יאהבו זא"ז בעבור שהם מועליםוכוחים זה לזה כ"א בעבור שהם מהנים זה לזה בטוב המועיל או הערב: הנה אשר הם אוהבי'. והנה האוהבים זא"ז בעבור התועלת הנה תכלית אהבת' בעבור הטוב לעלמם או אשר הוא מהנה לעלמם: לא כמו שהו' מהיר. לא כפי מעלת הנאהבים המהירי' במעלות ובמדות יקרות: אמנם הם במקרה. אהבתם זו היא מקרית אשר לא תקום ולא תהיה כ"א כמעט זמן כמקרה השוה לטעתו. וזה כי לא יאהבו איש אישו כ"א ההנאה אשר יהנו זה מזה: הם נמסי'. נפסקי' מאהבתם

נמסים. כי דברי' (נ"א כאלה) אינם נשארי' בדומי' להם. כי אז לא יהיו מועילי' או מהנים בטלו האוהבים. כי המועיל אינו נצחי אבל לפעמים יהיה אחד ובשימם הדבר אשר בעבורו היו האוהבים נמסה האהבה. כי היתה בעבורו. אמנם יותר יהיה זה בזקנים כי יראה כי תהיה אהבתם לא יבקשו המהנה כ"א המועיל · והנערים והבחורים ירדפו אחר כל דבר המועיל. אבל אינו כמו אלה בכל ולא יתחברו זה לזה. ולפעמים אינם מהנים ולא יצטרכו לזאת החברה אם לא יהיו מועילים כי הם מתענגים כל עוד שיש להם תוחלת שום טוב אמנם אם אלה ישימו האהבה רחוקה. אמנם אהבת הבחורים יראה שהם בעבור ההנאה כי הם (היא) בעבור ההפעלות. והם רודפים מאד אחר המהנה להם. וכשיעבור זה הזמן גם ההנאות תהיינה אחרות · ובעבור זה מהירה היו אוהבים ומהם (נ"א מהר יהיו אוהבים ומהר) ישקוטו. כי אמנם אם השתנות הדבר המהנ' תעבור התאוה. כי ההנאה כזאת היא מהירו' ושינוי. אמנם הבחורי' הם אוהבים כפי ההפעלות כי הם רפי ההנאה והיא עזה באהבתם אשר בעבורם יאהבו מהרה (נ"א ומהרה) ישקוטו. ולפעמים בו ביום יעבירוהו אבל הם נשארים כל היום יחד ומתדבקים וירצו להתיחד כל היום ההוא כן תהי' בהם האהבה. אמנם אהבת הטובים היא שלימ' והם דומים כפי המעלה. כי אלה ירצו הטובות זה לזה בעצמם ולא במקרה ולכן אהבת' עומדת עם היות' טובי' כי המעלות היא נשארת ושניהי' בהחלט טובי' וטובים לאהוב ובהחלט טובי' ומועילי' זה לזה והם אמנם מהני' כי הטובים בהחלט מהני' זה לזה. כי בכל אחד כפי ההנאה הם מיוחד' הפעולות. וכאלה הם לטובי' ואפנם אלה הם דומים: אהבה כזאת היא עומדת. יען יתחברו בה כל הדברי' הראוים להיו' באוהבי'

כי

מאהבתם: אינם נשארי' בדומי' להם. כי המועילי' והמהנים לא ישארו על המתכונה כפי אשר ידענו הרעים: כי אז לא יהיו מועילים. כאשר לא ישארו על מתכונתם כאשר חשבו תתבטל האהבה כמשפט כל אהבה התלויה בדבר: אינו נצחי. לא לנצח יצטרך אים למועיל אחד כ"א זה היום יצטרך האדם לתועלת המאכלים · למחר יצטרך למלבושים ואחר זמן לרפואה. וכן ילך משנה המועילים מעת לעת: וכשיתם הדבר · ובהתבטל דבר המועיל תתבטל האהב' אשר בעבור המועיל ההו': יותר יהי' זה בזקנים. יותר יהי' זה השינוי בין מועיל למועיל באהבת הזקנים זה לזה שרוב אהבתם היא לתכלית השגת המועיל המשתנ' לחזק חולשת גופם המשתנים עליהם בכל יום: והנערים והבחורים · והנערים והבחורים רודפי' אחרי מועילים אחרים שאינם ממין מועילים לזקנים. ואינם מתנועעים כמו הזקנים להיותם צריכי' ואינם מוכרחי' לעזר כמוהם: כי הם מתענגים · כי בשום דבר טוב יתענג הנער הרבה מאד יותר מהזקנים. ובעבור היות לנערים די עונג בכל שהו' מהטוב. לכן יבקשו מעט מהנים מהזקנים: אמנם עם אלה · עם אלה המועילים אשר לזקנים יתרחקו הנערים: אמנם אהבת הבחורים. אולם אהבת הבחורים היא לטוב הערב לנפשו כי ירדפו אחרי אלה המהנים בעבור התפעלות נפשם להשיג תאותם: וכשיעבור זה הזמן. ומדי עבור זמן ההתפעלות יבקשו תענוגים אחרים ערבים לנפשם: ובעבור זה מהר יהיו אוהבים. לכן כרגע יהיו אוהבים לנותני תענוגם אשר יתאוו לנפשם. ומהר ישקוטו ר"ל ישבתו מהיות להם אוהבים ר"ל כאשר תשקוט התאוה: כי אמנם עם השתנות. כי בשינוי הנאתו תשתנ' התאוה אשר אליו. ד"א היום מנהג

הנערות לעדות עדי בתי הנפש ויתאוו לבתי הנפש. ולמחר ישתנה המנהג לעדות לחשים יתאוו לעדות לחשים ותאות בתי הנפש שככה. וכיוצ' בזה מההנאות הבחורים שיש בהם תמורה ושינוי בכלם תשתנה התאוה כפי שינוי המהנים: כי הם רפי ההנאה. הנאתם בלתי מתקיימת אלא זמן רב אבל חולפת מהרה כאמור אפס כי עזה אהבתם לנפשו' ר"ל שהנער מתענג מאד על דבר קל כמו שקדם: אמנם אהבת הטובים' אחר שביאר אהבת הגרועי' שהי' אהב' התלויי' בדבר העונג הבטילה בבטול דבר העונג. בא לבאר גדר האהבה שאינה תלויי' בדבר שאינה בטלה לעולם ואמר. אולם אהבת הטובים ר"ל שטובים בהחלט בבחינת עצמם. וטובים זה לזה בעבור היותם דומים במעלה אחת אשר הדמיון הוא סבת האהב' כאמור בקודם. הנה כמו זו האהבה היא שלימה: בעצמם בעבור עצמותי' ר"ל מתרצים להטיב זה לזה בעבור אהבת עצם מעצמי הדמיון במעלה אשר ביניהם הקיים לעד · לא בעבור המועיל והמהנה שהו' ענין מקרי בלתי קיים כי הוא משתנה וחולף לפי שינויי התאוה כאמור: ולכן אהבתם עומדת. להיותה תלויה בדמיון המעלה הנשארת עם העצם כל הימים: ושניהם בהחלט טובי' · שני האוהבים הם טובים מוחלטי' לפי מעלתם הדומי' בשניהם לכן יועילו ויהנו זה לזה כחק הטובים: כפי ההנא'. כי כל אחד ונייחד פעולותיו להוצי' לפועל ההנא' והטוב אשר ירצה להטיב את רעהו באהבתו אותו: וכאלה הם לטובים. כאלו' האהבות השלימות הם לאוהבים הטובים: הדומים במעלה. ועומדות לעד בהיותן בלתי תלויות בדבר ההנא' החולפת לנפשה: יתחברו בה: בעבור שמתחברים בה כל הג' תנאים האמורים באהב' שני האוהבים יש בהם רוח חיים. ואוהבים להיות

להיות נאהבים . ואין האהבה מסותרת כי כל אהבה היא בעבור טוב . וזה שכל אהבה תלויה בדבר השגת הטוב המועיל או הטוב הערב : והיא בהחלט . וזו הטובה או ההנאה היא טוב' לכל או רק טובה לאוהב : והיא קצת דמות · ההנאה אשר כפי האוהב יש לה קצת דמיון וערך עם מזג האוהב אשר בעבור הדמיון ההו' תערב לו : אמנם עומדים . אולם האהבות המתקיימות הנה האהבות אשר בעליהן יאהבו זא"ז בעבור דמיון המעלה אשר בעצמם כאמור : שאר הדברים . תלבד מעלת' שהי' בעצם עוד יהיו לה שאר המעלות ר"ל שיטיב איש לרעהו בטוב המוחלט . ויהנו בהנא' מוחלטת : וכל אלה . על כן אלה האוהבים נאהבים מאד כי גדול' וטוב' היא האהב' העצמית אשר ביניהם מכל אהב' המקריית אשר בין אוהבים זולתם : אמנם על המעט . אך מעט הוא שתמצ' אהב' שאינ' תלוי' בדבר . יען היא צריכ' זמן ארוך לבחון איש את רעהו אם אהבתו נאמנת לו . ואף כי לימוד והרגל להיות רגיל במדת השכל ובטורח להטיב לב"א כפי כחו : אם לא יאכל שאה מלח . משל מפורסם הי' בימים ההם שלא תודע האהב' הנאמנ' בין איש לרעהו כ"א בשכל הצרית איש בעד אחיו . וכינו שכל הצרות באכילת הרב' מלח : הם רוצים . כן הוא מדת כל אדם להתרצות להיות לאוהב לכל מתרצ' להיות אוהבו בטרם ידע שהכירו נאמן באהבתו . וזהו רצון האהב' אשר לא בהשכל בטעם' זאת כנדר הרצון אך לא יעשו האהב' הנאמנ' כ"א אחרי הבח'נ' באורך הזמן : וכפי שאר הדברים · כמו שיאהבנו בעבור מעלתו הדומ' למעלת עצמו לא בעבור השגת תועלת ממנו כאמור : ויהיו דומים . ידמו באיז' מעל' אשר בעבור' תהי' האהב' . או אז ראוים להיות כאוהבי' זה לזה באהב' הבלתי תלוי' בדבר כמו שקדם כל זה :

כי כל אהבה היא בעבור טוב או בעבור הנאה והיא בהחלט או כפי האוהב והיא קצת דמות · אמנם עומדי' כל הדברי' והם כפי עצמם והדומי' בה יהיו להם שאר הדברי' כי אשר הוא טוב בהחלט הוא מהנד בהחלט . ולכן אלה הם מאד נאהבי' לאהוב כן והאהבה באלה היא גדולה וטובה אמנם על המעט תמצא אהבה כזאת כי מעט המה באלה כי לזה צריך זמן והרגל . כדבר המשל לא יכירו זה את זה אם לא יאכלו יחד טרם סאה מלח . אין ראוי לקחת אות ולא יהיו אוהבים עד אשר יראה כל אחד את רעהו כי הוא ראוי לאהבו ויאמין אמנם אשר במהרה יעשו הדברי' הנאהבי' זה לזה . הם רוצים להיות אוהבי' עד אשר ידעו שהם אוהבי' כי רצון האהבה מהרה יעשו אבל לא האהבה . הנה זאת כפי הזמן וכפי שאר הדברי' היא שלימה וכפי כל הדברי' זאת תהיה אהבה ויהיה דומי' זה לזה אשר הוא ראוי להיות' כאוהבי' :

פרק ד אמנם אשר הוא בעבור הנא' יש לה דמיון עם זו .

כי הטובים הנהני' זה מזה בעבור תועלת כי אמנם הטובי' הם כן זה לזה . אמנם גם באלה תעמוד מאד האהבה כשתהי' שוה מזה לזה כמו הנאה בהנאה : ולא זה בלבד כי אם שוים הם כמו המשחקי' ולא כמו שהוא באוהב ובאהוב אשר לא תהיה הנאת' אחת כי זה רואה לאחר וזה יקבל עבודה מאוהב . אמנם לפעמי' כשתכלה השעה כלתה האהבה כי לא תהיה לזה ראיה הנאה ולא תעשה עבודה . אמנם רבים תעמוד בהם האהבה אם מההרגל הם הם אוהבי' כל הימי' אשר יעמדו בהרגל המדות ההם אמנם אשר באהבה לא יחליפו מהנה במהנה כ"א המועיל

פרק ד אמנם אשר היא . אולם האהבה התלוי' בדבר ההנאה תדמה לאינ' תלוי' כי אמנם הם כן . כי באמת האוהבים הטובים זה לזה בבחינת עצמם לא לתכלית ההנאה שוים לאוהבים הטובים בעבור ההנאה האמור . אך יובדלו בקיום וביטול : אמנם גם באלה . והנה יתכן שגם בתלויה בדבר תתקיים האהבה לזמן ארוך . וזה כאשר ישתוו ההנאות אשר מזה לזה : ולא זה בלבד . ולא בשיווי ערך ההנאות לבד תתקיים האהבה ד"מ אם זה יתן לזה מנעלים שוים שתי כסף וזה יעבוד עמו עבודה אחרת שוה שתי כסף . בזה לא תתקיים האהבה . כי כשתכלה השעה ר"ל כאשר תעבור עת הצורך מאחד אל רעהו תתבטל האהבה . לכן צריכים להיות שוים במין ההנאה ובזמן אחד : כמו המשחקים . כמו החשוק והחשוקה המצחקים יחד שנהני' בהנא' אחת בעת אחת לא כמו שהוא באוהב . לא שתהיינה ההנאות משתנות כמו מי שיש לו הנאת ראיה בדבר מה . ועובד בשכר הראי' לבעל הדבר ההוא אשר העבוד' באה בכלות הראי' שכבר פסקה אהבת האחד . ויתכן שלא יעבוד עוד ותתחלף האהב' בשנא' משא"כ בהיות ההנא' ממין אחד בעת אחת שעכ"פ תתקי' ההנא' לשנת' . ועכ"פ לא תתעורר שנא' עד אחרי עבור עת ההנאה . וכבר אמרו ז"ל השנה בשנאת אמנון . כימא קשרם לו · וי"א זבוב מלא : אמנם רבים . גם יש אהב' תלוי' בדבר הנאה המתקיימת . והיא כאשר תהי' האהב' בעבור הרגל המדות הדומות כמו הרגל החשק הדומ' בנואף והנואפת . והרגל השכל על האהב' גם בכלות עת ההנא' : אמנם אשר באהב' . אולם האהב' אשר לא יחליפו ההנאות בעינם ר"ל ממין אחד כאמור . כ"א יתן חליפי ההנא' דבר מועיל

שנה

המועיל . הוא פחות אוהבי' ופחות ההשארו' אמנם אשר הם אוהבי' בעבור התועלת יחד יתפרדו מאהבה . כי אינם אוהבים זה לזה כי (ג"א אם) בעבור התועלת בעבור ההנאה ובעבור התועלת יקרה היות רעי' אוהבי' זה לזה והחסידי' לרעי' . ואין אחד מהם אוהב אוהב האחר בעבור עצמו (ג"א כי) אם הטובי' לבד . כי הרעי' לא ישמחו בהם כאשר לא יהיה שם תועלת מה . אמנם לבד אהבת הטובי' היא בלתי משתנית : כי אינו נקל להאמין דבר רע מחבירו אשר הוא מנוסה אצלו זמן רב ולא מצא בו מאומה רע ומצא בו כל הדברי' אשר בם תתעלה האהבה האמתית . אמנם באחרי' ולא ימנע עשות מאלה כי אמנם רבי' יקראו אוהבי' ההווים בעבור תועלת כמו המדינות שהן אוהבות זו לזו בעבור ההנאה כמו הנערי' אולי ראוי לנו שנקרא לאלה אוהבי' מיני האהבה הם רבי' ראשונה והיא עיקר אהבת הטובים כפי אשר הם טובי' אמנם הנשארות הן כפי הדמיון כפי אשר ימצא בהן דבר טוב לנאהבי' בעבור ההנאות . אבל אמנם אלה לא יתחברו מכל וכל . ולא יהיו אוהבי' בעבור התועלת או ההנאה כי אשר הם במקרה לא יחברו מכל וכל .

פרק ה

אמנם באלה המיני' אשר האהבה נחלקת אמנם הרעים יהיו אוהבי' בעבור ההנאה והתועלת וכן הם דומי' לטובי' כי הם אוהבי' בעבור עצמ' וע"כ אלה הטובי' הם בהחלט אוהבי' אמנ' האחרי' הם במקרה ובדמיון . אמנ' כמו שהדבר במעלות כי קצת' כפי הקנין וקצת' כפי הפועל יקראו טובי' . כן הוא באהבת אלה · אמנם הם מתחברי' ושמחים זה עם זה וגומלי' טובות . אמנם אלה ישנים או רחוקי' במקומות לא יפעלו . אבל הם כן אשר רצוני לפעול באהבה . כי אמנם המקומות לא ישחיתו האהבה בהחלט כי אם הפועל . ואמנם תהיה הרחקה ארוכה יראה שתהיה שכחה באהבה . ולכן אהבות

פירוש

הנה זו תהי' אהב' פחות' ובלתי נשארת לזמן ארוך כי האוהבי' בעבור התועלת תפרד אהבת' מהר' בהיות אהבתם בעבור התועלת שהוא משתנה וחולף לשעתו כמו שקדם : ובעבור התועלת יקרה . ובמין זה מהאהב' אשר בעבור המועיל יקרה לפעמים שתהי' אהב' בין הרשעי' אך כי אין מתמדתם האהב' עד"הכ יתפרדו כל פועלי און . ולפעמים יקרה שיהיו החסידים אוהבים לרעים יען לא תהיה אהבתם אהבת נפש כ"א אהבת תועלת ואפשר בחינ' לרעים או לטובים . כי הרעים . אין שמחת הרעים ואהבתם לריעיהם כ"א לתועלת המושג מהם . אשר לכן תשתנ' האהב' בהשתנות התועלת: אמנם לבד . אך אהבת הטובים בעצמם אשר אין אהבתם תלוי' בדבר התועלת היא בלתי משתנית בהיות שאין עצם האוהב משתנ' לעולם : אינו נקל . וגם שפת לשון הרע לא תקלקל שורת אהבתם . יען לא יאמינו איש על רעהו שום דבה רעה בהיותם מנוסים איש לרעהו מזמן רב ולא מצאו זה בזה מאומה רע . כי מגדר האהב' הבלתי תלויה בדבר הוא אורך הזמן לנסיון והרגל המדות ככתוב בקודם : אמנם באחרים . באהבות התלויות בדבר ההנא' לא ימנע עשות רע כאל' אם להשתנות מאהב' אל שנא' בעבור שינוי התועלת והפסקו . או בעבור לה"ר : כמו המדינות : המדינו' השונות יכ"כ בן ז"לז בעבו' שיספיקו לאת לחברת' די צורך מה . ולהבתם דומי' לאהבת הבע-י' האוהבי' בעבור הנא' ותועלת לא אהבי' עצמית : אולי ראוי . אולי יתכן שנקר' לאוהבים זא"ז באהב' שהי' תלוי' בדבר הנא' . בשם אוהבים . כי באמת אינם אוהבים זה לזה בעצמם כ"א להנא'

פירוש

ותועלת המושג : מיני האהב' . מיני האהבות הם רבות . כמו בעבור המעל' . ובעבור הטוב . ובעבור המועיל . ובעבור הערב . אך העיקרית שבהן היא אהבת הטובים ר"ל האוהבים זה לזה בעבור טוב מעלותיהם המתדמות : כפי הדמיון. הם לפי דמיון האוהבים בקבלת התועלת שיקבלו באהבתם : לא יתחברו . אך אלה האוהבים בעבור הנא' ותועלת לא ידבקו זה לזה דביקות עצמי : ולא יהיו אוהבים . גם יקראו בשם אוהבים באמת' בהיות אהבתם בעבור ענין מקרי אשר חוץ לעצמותם לכן לא יתחברו : פרק ה אמנם באלו' המינים . באלו המינים השונים שהאהב' נחלקת בם . יהיו הרעים אוהבים זל"ז בעבור ההנא' והתועלת שמקבלים ז"מז : וכן הם דומים . ולכן ידמו הרעים לטובים האוהבים זל"ז בעבור עצמם : וע"כ אלה הטובים . ובהכרח הטובים בעבור עצמם הם טובים בהחלט : אמנם האחרים . אך הרעים האוהבים בעבור התועלת הם טובים זל"ז במקר' ובאהב' מדומ' : כמו שהדבר במעלות : כמו שבמעלות המדות אשר קצתם יהיו כפי הקנין והתכונ' אשר בכפי ר"ל בכח לבד וקצתם יהיו בפועל כן הוא במדת האהב' . שקצת האוהבים יתחברו לשמוח ולגמול טוב זה עם זה בפועל ממש . וקצתם יהיו אוהבים בכח לבד . ולא יפעלו בפועל להיותם ישנים או רחוקים זמ"ז . עם היות רצונם לפעול טוב זה עם זה אך אינם יכולים להיותם רחוקים ז"מז : לא ישחיתו האהב' בהחלט · ההרחק' לא תשחית האהב' הרוחנית . ובלתי תבטל אות' מלפעול בפועל ממש : ירא' שתהי' שכח' . אם שתהי' ריחוק מקום רב או ריחוק זמן רב בלי התחברות אז תשכח האהב'

האהב' מן האוהבים ולכן בני איוב בראותם התמדת האהב' ביניהם עשו משתה בית איש יומו למען תתמיד האהב' ביניהם בהתחברם יחד : בבלתי קרוא . אם לא יהיו האוהבים קרואים יחד למשתה ושמח' : לא יראה . אינו דבר מתקבל על הלב שיהי' הזקן או העבד ראוים למדת האהב' . וזה כי מדת הזקנים והעבדים להיות עצבים . והעצב הוא מדה מקבלת ומתנגדת אל העונג המשרת אל האהב' : ואין אחד . אין אדם יוכל להיות עם איש נעצב זמן רב או עם איש אשר לא חלק לו בתענוג . וכ"כ הריב"ל שהעצב היא מדה מגונ' לא תניח את בעלי' לעבוד את ה' בשמח' ככתוב תחת אשר לא עבדת את ה' בשמח' . עבדו את ה' בשמח' . והיית אך שמח : הם יותר דומים . הזקנים והעבדים הטובים מהם דומים לבעלי לב טוב החפצי' להטיב לכל אף לשונאיה' : אך לאהבה אינם ראוים כי האהב' תושלם בחבר' והתרועעות להתענג בתענוגים . ואלה אינם ראוי' למדת העונג ולחברה כאמור . כי האביונים . ר"ל כי אדם מוכרח לאהב' ולחברה האביון למלוא תועלת מבני החבורה והעשיר להתענג : אמנם אין ראוי . אין חברת האביונים עריבה עם העשירים בלתי אם אשר גדלו יחד וידעו איש טבע רעהו במה שמחנו ואיך יפיק רצון זה מזה : ועל כן האהב' . בעבור שהאהב' אשר שנת' התדמות טוב המעלות בב' האוהבים אין כפס' אל ההנא' והתועלת . לכן יוכל להיות ההתחברות בין אנשים טובים יחד עשיר ואביון זקן ונער ככתוב אז תשמח בתולה במחול בחורי' וזקנים יחדיו רק שיתדמו בטוב המעלות שהו' טוב המלטי לכל איש טוב המטיב לכל אחד מאוהביו מהפך בחינ' אם נער או זקן עשיר או אביון . משא"כ האהב' התלוי' בדבר

אהבות רבות ישחתו בבלתי קרוא . לא יראה שיהיה הזקן ולא העבד ראוים להיות (עבדים) אוהבי' . כי ההנאה בהם קצרה . ואין אחד שיוכל להיות הזמן רב עם העצב עם אשר לא יתענג . ועוד כי יראה כי הטבע מבריח מן העצב ויתאוה העונג אשר הם מקבילי' זה לזה ואינם מתחברי' . הם יותר דומי' לבעלי לב טוב מאשר לאוהבי' כי אין דבר מיוחד יותר באוהבי' מן החברה. כי האביוני' יתאוו התועלת והעשירי' להיות יחד זמן רב כי אין ראוי לאלה להיותם לבדם . אמנם אין ראוי לאלה להתעסק זה עם זה אשר לא יתענגו ולא ישמחו עד אשר יראהם (ג"א יראה כי הם) יחד יוגדלו. וע"כ האהבה היותר גדולה היא אהבת הטובי' כמו שאמרנו פעמי' רבות . כי יראה כי הוא דבר אהוב מבחר וטוב בהחלט והוא מהנה לכל אחד מהם . ואמנם כל אחד מהם הוא איש טוב ובעבור שניהם תהיה זאת . אמנם הסבה (ג"א החבה) תדמה להפעלות והאהבה לקנין כי הסבה (ג"א החבה) אפשר להיות בבלתי ב"ח . אמנם חזרת האהבה היא בבחירה . והבחירה אמנם היא בקנין אשר ירצו הטובות לאוהבים בעבורם . אינו כפי הפעולות כ"א כפי הקנין . האוהבים לאוהב יאהב אשר הוא טוב להם . כי אשר הוא אוהב הטוב יהיה לאוהב (ג"א לאהוב) וא"כ לשניהם הוא אוהב . ואשר הוא טוב לו יתן בשוה וברצון ובמין . כי תקרא האהבה השואה. ולכן יראה שיותר יהיה זה בטובי'. בבעלי זדון וזקנים על המעט תהיה אהבה. וכל אשר יותר בבלתי מוסר ישמחו פחות בדבורים . כי אלה אשר יעשו פעולות ראוים לאהבה ועושי' אהבה . ולכן הנערי' יהיו אוהבי' מהרה . אמנם הזקני' לא כי לא היו אוהבים לאשר לא ישמחו עמהם . ואמנם ג"כ ולא בבעלי זדון אבל אלה יהיו בעלי

ההנא' שיש חילוק בין זקן ונער עשיר ואביון ובין גדלו יחד כמו שקדם : ובעבור שניהם תהי' זאת . בעבור היות ב' האוהבי' במעלה אחת : החבה . כינוי לחפץ ותשוק' לדבק בדבר הערב או המועיל בלבד . אולם אהבה היא שם כינוי לדבר הנאה ולדבר מעלה ג"כ . ואומר שהחבה ר"ל החפץ תדמה להתפעלות הנפשי והתאוה אשר תתעורר לשעתה . ויתכן להיות לבלתי ב"ח עד"הכ אוהב כסף ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי . ר"ל חפצתי . משא"כ האהבה שהיא רק לב"ח המוכן לאהוב את האוהב . והיא קנין נפש בהרגל ובבחירי' שכלית לרצות הטוב לרעה בעבור רעהו . ר"ל שיחזור רעהו להיות אוהבו כמוהו ולהטיב לו כענין הטובה השיג : וא"כ לשניהם הוא אוהב . כל אחד מהאוהבי' אוהב א"ע ואת רעהו ברצותו בהשואתו הטוב המושג לשניהם בשוי' כי תקרי' אהב' השואו' שיווי ודמיון המעלה וטוב אשר בין ב' האוהבים הוא גדר האהב' ומהותה . וע"כ נקראת האהב' בשם דביקות ככתוב ותדבק נפשו בדינ' . כי האוהב והנאהב נעשים כנפש אחד ועל שם זה שמכו מתקני התפל' אחדותו ית' לברכה אהב' . ואף שאין ראוי לדבר זכר לדבר אהב' ואחד שוים במספר . והרמז ולדבקה בו : בבעלי זדון . העושים מעשיהם בגבר' זדון וכן הזקנים שבני אלה טבעם נוטה אל דבר עצב המעצ' אף שהוא הפך האהב' לכן הם רחוקים מהאהב' : וכל אשר יותר . כל מי אשר לא חלק לו במוסר לא נחלה לו בשמחת דברי מריעים והפוחת יפחות : כי אלה . המוסר והדבורים יעירו ויעוררו את האהב' בין איש לרעהו : לא הנערים . בעבור שמרבים לשי' בחברת מריעים ע"כ ירבו אהב' ושמחים לכן נעשים לאוהבים מהרה : לא היו אוהבים . לא יהיו הזקנים אוהבים

בעלי לב טוב זה לזה כי הם רוצי' הטובות וזהם עזרה בצרות . אבל אינ' אוהבי' בהחלט יען לא יתחברו זה עם זה אשר באמת יראה יותר היות אלה הדברי' ראוי' לאהבה :

פרק ו לא יקרה היות אחד אוהב רבי' כפי האהבי השלימה. כמו שלא יעשה לאוהב נשי' רבות יחד . כי זה דומה להעדפה ואמנ' זה טבעי להיות לאחד . אמנם רבי' יחד אינו נקל אשר ייטיבו לאחד מאד . ואולי לא יהיה זה טוב. אמנם ראוי לקבל זה בנסיון ולעשות בהרגל אשר הוא מאד קשה . אמנם אשר הוא בעבור המועיל והמהנה יקרה אשר ייטיב לרבי' כי רבי' הם כן . ובמעט זמן יהיה שמוש' מאלה השני' אמנם תראה אהבה אשר היא בעבור המהנה אם תהיה מצד שניהם וישמחו זה עם זה או עם דבר אחר · וכאלה הם רבים אהבת הנערים ויותר היא כאלה האהבה כמו חפשית · כי אמנם אשר היא בעבור המועיל תבוא בעמל · ועוד כי העשירים אמנם אינם צריכים אל דבר · אמנם ירצו המהנה וירצו להתחבר עם האחרים · כי מעט זמן ישאו העצב · שאין אחר שישא אותו תמיד · ולא האוהב טוב אם יהיה לו עצב · ולכן יבקשו אוהבים מהנים · אולי ראוי אשר יהיו אלה טובים לעצמם זה לזה וכן יהי' להם הראוי לאוהבים. אמנם אשר הם משלים יראה אשר יהיו להם אוהבים חלוקים כי יהיו להם קצת מועילים ואחרים מהנים · אבל אמנם שיהיו שניהם באחד

פירוש

אוהבים לחבריהם אחר אשר לא ישמחו עמהם בטוב כשבע הזקנים : בעלי לב טוב . יתכן היות הזקנים בעלי מדת הרחמים להיות עזר לכל מי שהשעה דוחקתו . אך לא אוהבים על מנת להחזיר האהב' . בהיות שאינם ראוים אל החבר' אשר היא היותר ראוי' אל מציאות האהב' :

פרק ו לא יקרה . לא יזדמן שיהי' איש אחד אוהב לאנשים רבים באהבה השלימה ר"ל באהבת שמפני המעל' והשלימות : לאפוקי אהבת הערב והמועיל שבה יתכן לאהוב רבים כמו שיבוא : כמו שלא יעשה · כמו שלא יקרה זה באהבת נשים : דומה להעדפה . אהבת הרבים באנשים או בנשים דומה למעדיף מן הממוצע אל קצה היתרון באחת המדות : זה טבעי · האהבה לאחד היא טבעית וממוצעת : אמנם רבים יחד . הוא כבוחן טעם אל האמור שלא יתכן היות אחד אוהב לרבים . הוא להיות שזאת האהבה איננה בהשבה . כי לא תכון מאד הטבת רבים לאחד : ואולי . יתכן שבעבור הדעו' השונו' יחפצו להטיב בטובות שונות אשר יסתרו זו את זו וירפו וישחיתו . אף כי אולי לא טובה היא אהבת היחיד לרבים מצד הגדר וזה כי מגדר ב' האוהבים הוא שישמח כל אחד בשמחת רעהו ויתעלב בעלבונו וזה לא יתכן באהבת הרבים כי אם יקרה לאחד מאוהביו שמחה ולאחר עלב לא יוכל לשמוח ולהתעלב כאחד (כמ"שכ בי"ב לתשיעי מזה) · ובזה תבין טוב טעם ודעת בשמיכות אחדותו לאהבתו ית' ככתוב שמע ישראל וגו' . ואהבת את ה' אלהיך . וזה כי האהבה השלימה היא לאחד השלם כאמור ורמז לדבר אהבה בגי' אחד : אמנם ראוי לקבל . ועוד שנה אשר בעבורה לא תכין אהבת יחד לרבים באהבה השלימה . וזהו כי האהבה השלימה תכון בנסיון והרגל שיש בו הרבה מהקושי עד שיקשה על היחיד לנסות רבים ולהרגיל עם כ"א מהם : כי רבים הם כן . כי גם רבים יאהבו את היחיד בעבור ההנאה והמועיל וישנה בהשגה : ובמעט זמן . ובזמן קל יורגלו לשמש באהבת ההנא' והמועיל תשא"כ באהבה השלימה הצריכה הרגל זמן רב בשימושה לכן לא תכון בין יחיד לרבים : מאלה השנים . משני מיני האהבות האמורים ר"ל שההנה והמועיל אלה היותר נהוגה בין האוהבים היא ההנאה בדברי עריבים לשעתם :

אם תהי' מצד שניה' . אם שני האוהבים יערבו לשם מהנה אחד ידוע . או ישמחו בעצמם כחושק אם חשוקתו : וכאלה הם רבים . כמו אהבת שההנ' האמור נהוג' בין רבים מהנערים שישמחו זה עם זה אם בעבור עצמם שיהנו מדברי היתול ושחוק או ממהנ' זולתו : כמו חפשית . אהבת המהנ' היא אהב' חפשי' ר"ל שהיא נהוג' בין חברת בני אדם החפשיים . ועוד יבאר אחריו אהבת המושלים והחרונים : תבוא בעמל . כל מועיל בא בטורח או במחיר רב תשא"כ המהנים . ע"כ בחרו להשחפשיי' לאהבת' המנהנים כמו שבת בנית משתאות : ועוד כי העשירי' . אף כי העשירי' החפשיי' לא יערב להשתמועיל בחברי' האהב'. יען כי בכספם יקנו להם כל מועיל . אבל יערב עליהם המהנה כמו השחוק וההיתול אשר ישיר העצב מלבם אשר אין איש מהם יוכל לשאת ר"ל לסבול אותו : ולא האוהב טוב . בעבור שהאהב' והעלבון לא יכונו יחד לכן יבקשו להם העשירים אוהבים מהנים בדברי' ערבי' לשעתם להסיר העצב מלבם : אולי ראוי . לכן יתכן שיהיו המהנים יותר ראוים לאלה החפשיים וטובים להם יותר מן המועילים כאמור : אמנם אשר הם מושלים . אך המושלים לא יתענגו באהב' המהנים לבד כמו החפשים האמור . אבל יתענגו בשניהם ר"ל בהנאה ובמועיל יחד : כי יהיו להם קצת . יבחרו להם קצת אנשים ישמחום בהנאה וקצת במועילי' ר"ל קצתם מצחקים לפניהם בלי שיר ודברים ערבים ומשמחי' הלב . וקצת יעמדו לפניהם לעזר ולהועיל למלאות די מחסורם בבריאו' ובאסיפת ההון ובגלות אויביהם : אמנם שיהיו שניהם באחד . אך לא יתכן היות ב' מיני האהב'

באחד לא כלל כי לא ירצו המהנים עם המעלות ולא המועילים בטובות · אבל אמנם משחקים בחמדתם המהנה ואמנם אלה החרוצים לעשות כל אשר יצוה · ואלה הדברים לא יהיו באח' כלל כבר נאמר כי המהנה והמועיל יחד הוא נבחר · אבל לא יהי' זה אהוב למושל אם לא יתעלה מאד במעלה ולא ישוה הערבון ביתרון · אמנם לא הורגלו להיות כן · ע"כ אמנם יהיו אלה האהבות הנזכרות בהשואה · כי דבר אחד יעשה בין ב' אוהבים כי דבר אחד ירצה זה לזה או יחליפו זה בזה כמו הנאת בתועלת · אמנם כבר נאמר אשר אלה הם פוחתים באהבה ופחות הם עומדים · אמנם בעבור ההתדמות ובלתי התדמות יראה היות להם אהבה כי בזאת יבוא המהנה בזאת המועיל ואלה יעמדו בשניהם · (אבל אמנם בשאר זאת בלתי משתנה ואלה עוברות מהר) (ג"א אבל אמנם כאשר זאת בלתי משתנה כן אלה עוברו מהר) ובשאר דברים רבים אשר הם מתחלפים לא יראה היות אהבתם בהם בעבור הרחק הדמות ממנה ·

פרק ז אמנם יש שם מין אחד מאהבה אשר היא כפי ההעדפה

כמו האב לבן ובכלל הישים לנער והאיש לאשה וכל מצווה למצוה אבל יתחלפו זה לזה כי אינו צורך (ג"א ערך) האבות לבנים והמצוים למצווים · וגם לא יהיה האב לבן והבן לאב ולא האיש לאשה ולא האשה לאיש . כי אמנם דבר אחד הוא לכל א' מהטובות המעלה והפועל · אמנם דבר אחר הוא אשר בעבורו אוהבים ואוהבים אחרים והאבות

הנאה ומועיל באיש אחד . כי לא ירצו . להיות שהנאה ומועיל לא יתחברו כ"א בבעל מעלה ואיש שכל אשר המתרועע עמו יקח ערבותו הנא' ומועיל במושכלות יחד . וזאת האהב' איננה נמצאת המוש:י' לכן לא ירצו בה : אבל אמנם . לכן יחברו להם ב' מיני אנשים . א' משחקים בכל מיני חמדה והנאה כחפצם . ב' החרוצים והזריזים לעשות מלאכתם אשר יצוום לעזר ולהועיל בהנהג' בית' ומדינתם : ואלה הדברים · ההנאה והמועיל הנפרד זה מזה כמו האמורים לא יתכן מציאותם באיש אחד כאמור : כבר נאמר · כבר אמור שהמשכיל והמתהנ' במושכלותיו כאחד הוא זה שנבחר בבחינ' עצמו : אבל לא . אך איננו אהוב ונבחר למושל אם לא יהיה המושל איש מעולה ג"כ וישוה ערבותו ביתרון מעלת המושכל : אך לא הורגלו המושלים להתענג על מושכלות : ע"כ יהיו אלה האהבות . לכן מהמבואר בזה התאמ' שלשה אלה מיני האהבות · טוב . ומועיל והנאה מוכרחי' להיות משתוים בין האוהב לאהובו : כי ד"א ירצו . אם שיתרצו שניהם לאהב זא"א במין אהבה אחת או שיחליפו מין במין כמו מועיל בהנאה . בשניהם צריך להיות משתוים הקדימ' עם החזר' : אשר אלה הם פחותים . כבר אמרנו שהמחליפי' פוחתים בשיווי אם המקדים או המחזיר כי לא יוכלו לשער שוה בשוה : ופחות הם עומדים . לכן תתקיים אהבתם פחות : בעבור ההתדמות . בעבור ההשתוות בחלפים בהנאה במועיל באומד משער ובלתי שוים לפי האמת . יראה עכ"פ היות בין בעליהם אהבה : כי בזאת אף כי באהבת האחד יב"א המהנ' ובאהבת הב' יבוא המועיל . עכ"ז שני אלה האוהבים יעמדו בשניהם ר"ל יתקיימו על ההנאה והמועיל : אבל אמנם . אך באמת כמו שהחלפין בלתי משתוים בהשוא' כן לא תתקיים אהבתם לאורך ימים : בשאר דברים . אולם אם יהיו החלפין בעניינים אחרים שאינם משלשת מיני האהב' . לא תקום ולא תהיה אהבה כלל בין המחליפים ריחוק הדמיון והשוא' בין החלפין בכלל :

פרק ז אמנם יש שם מין אחד . אחר שביאר בקודמים שלשה מיני האהב' אשר ידלקו בהשואה ר"ל שישוו' כמות . אהבת האוהב לאהובו ככמות אהב' האהוב לאוהבו : ואם אין דמיון ושוה בכמות אין צדק באהב' : בא לבאר בזה שיש שם מיני אהבות אשר בהעדפת אהבת איש על רעהו נדקו יחדו . הפך מיני האהבות האמורי' · והוא זו האהב' אשר ממאמר המלט ף כמו האהב' שבין האבות לבנים ובין איש לאשה ובין האדון לעבד . שלא יהיה כמות האהב' שבין האב לבן שוה לכמות האהב' שמן הבן לאב . כי אהבת האב אל הבן רבה מאהבת הבן אל האב כאמרם ז"ל לכן כמו אלה האהבות לא ידלקו בהשוא' כ"א בהעדפ' : כי אין ערך . אין דמיון לטוב האב על בנו עם טוב הבן על האב . זה יפרנסהו ויגדלהו וזה יכבדהו וייראהו . וכן שאר האוהבי' אשר מזה המין אינם שוים בטובים ר"ל שלא תשתו' לא בכמות ולא באיכות אהבת האוהב לאהובו לאהבת האוהב אל אוהבו · כי אמנם ד"א הוא : הוא כנותן טעם על העדר שמירת השיווי בכמותי בכמו אלה האהבות ואומר כי הוא זהו בעבור שאין טוב האוהב שוה לטוב שנאהב המחזר לא במעלה ולא בחומר הפעולה . המשל מעט טוב שמן האדון על העבד ואהבתו עליו שוים לפי מעלתם מרב טוב ואהבה רבה שמן העבד על האדון וכן הם שונים בחומר הפעול' ד"מ העבד יהנה את בעליו והבעל יועיל לעבדו . אמנם ד"א הוא . גם סבת האהב' איננה שוה בשניהם . ד"מ סבת אהבת האב לבן להיותו שארית אחריו . וסבת אהבת הבן אל האב היא להיותו סבת הויתו ומציאותו : ואוהבי' אחרי' כל אחד משני האוהבי זה לזה . אוהב ד"א ואהבות אחרות . כי לא

יעשו

והאבות כי לא יעשו דבר אחד זה לזה ולא יקבלו זה מזה דבר אחד. ואין ראוי לשאול כן כאשר הבנים יתנו לאבות הראוי למולידים. וכן אהבה כזאת היא עומדת והיא נבחרת ראוי להיות האהבה נערכת באוהבים בכל המינים אשר בהעדפה. המשל כי הראוי להיות יותר אהוב היותר טוב מאשר יאהב וכן היותר מועיל וכן האחרים כל אחד כזה. כי אמנם כשתהיה האהבה כפי מעלת כל אחת אז תהיה בצד מה השואה אשר תראה היות האהבה אחת. אמנם לא השואה דומה בצדק ובאהבה כפי הנראה. כי בצדק השיווי הוא ראשון אשר הוא כפי מעלת כל אחד. אמנם אשר הוא כפי הכמות היא שני. ובאהבה אשר הוא חכמות (נ"א הוא ראשון ואשר הוא כפי) כל אחד הוא שני. גלוי הוא כי אם המרחק הוא רב למעלה. הוא מרוע ומרוב כל או מחוסר או מדבר אחר לא יהיו אוהבים ולא רא ים להיות. זה גלוי מאד בשכליים הנבדלים כי אמנם יתעלו מאד על כל הטובות האלה. ואמנם הוא גלוי במלכים כי לא יעשו ראוים להיותם אוהבים אשר הם חסרים מאד. ולא לאנשי השם ולא לחכמים אשר אינם ראוים לדברים כאלה. אין שם גבול ידוע עד כמה הם אוהבים כי גם אם יוסרו דברים רבים עוד תשאר. והרחוקים מאל ית' לא תשאר. הנה יושם ספק אחד אולי לא ירצו האוהבים לאוהביהם הטובות הגדולות. האוהב אם הוא נאמר כראוי כי האוהב ירצה לאוהבו

יעשו . והעד כי לא יעשו טובות אחדים במין זל"ז . כמו האב יפרנס ויגדל והבן יירא ויכבד : ואין ראוי לשאול כן . ואין ראוי לאוהב לבקש מן אהובו מזרת טוב מתאחד בכמות ובאיכות כמו שהוא עושה לו : כאשר הבנים . כמו שעושים הבנים לאבות אשר בעבור ההכנס' והגידול יכבדו וייראו . ולא ישאלו האבות מהבנים מזרת הגידול והפרנסה בעינם : וכן אהבת כזאת . כמו שמיני האהב' המבוארים בפרקים הקודמים השוים בקדימה וחזרה . יש בהם נבחרי' וקיימים ר"ל בלתי בטלים כאמור . כן במיני האהב' אשר ישוו בהעדפ' . יש בהם קיים ונבחר : ראוי להיות . במיני האהבה אשר בהעדפ' תליא מלתא ראויה להיות נערכים זה לזה ולאהוב יותר הטוב יותר או המועיל יותר : כפי מעלת כל אחת. כשתהי' אהבת ההעדפ' נערכת לפי מעלת הנאהב ביתרון או בחסרון : אז תהי' . אז ישתוו אהבות האוהבים זל"ז עד שיראו כאלו הן אהבת אחת ר"ל דומות כאחד : אמנם לא השואה דומי' בצדק . אך לא תדמה זאת ההשוא' הערכית להשוא' הערכית אשר בצדק . שכבר התבאר ענינו בזה (ברביעי לחמישי) . כי שם ההשוא' הערכית היא ראשונה ועצמית בצדק . וההשוא' הכמותית היא שני' לה ומקרית . כי הצדק יחשב לעולם לפי מעלת המקבלים וערכם זל"ז כמבואר שם זולתי אם יקר מקרהו שהצדק הכמותי משתוה לערכי . ולכן תשאר ההשוא' הערכית לעולם אף כי לבלי תכלית כמשפט העצם הקיים לעולם . משא"כ ההשואה הערכית אשר באהב' שההשואה הכמותית היא העצמית והראשונה . והערכית היא המקרית והשניה לה . כי עקרת האהבה היא השיווי הכמותי אשר בין האוהב לאהוב . ובהבדלם במעלה תצטרך אל ההעדפ' במקרי' . לכן יתכן שתתבטל לפעמים כמשפט המקרה והוא כאשר תגדל המעל' לבב"ת כאמור אחריו : כי אם המרחק . כ"א יהי' רב המרחק בין מעלות שני האוהבים : אם מרוע . אם שתהי' אחת פחותה ונרועה בערך אל השנית או שתהי' אחת גדולה הערך מרוב כל במעלה : לא יהיו אוהבים . אז לא תכון האהב' באוהבי' כאלה שהאחד גדל המעל' לבלי תכלית והאחר פחות ונבזה כערכו : זה גלוי . והעדר האהב' הערכית שאמרנו בין פחות מאד לגדול מאד ומבואר מן השכליים הנבדלים המתעלי' מאד מן הטובות החמריות לכן אין להם דבר באהב' עם ב"א שכל אהבתם תלויות בטובות חמריות . (אמר הכותב זה ענין זר מאד כי גם ב"א יש להם חלק בטובות שכליות והוא העונג על המושכלות . אבל יתכן שאין ערוך לתענוג ב"א עם תענוגם כמו שאין ערוך בין כמות שכלם לכמות שכלנו) : גלוי במלכים . עוד מבואר זה מטבע מלכי ב"א אשר לא יהיו אוהבים הגרועים מאד בבני אדם : ולא לאנשי השם . הגרועים האמירים לא יהיו נאהבים לאנשי השם ולחכמים . וזה בעבור רב מרחק הערך אשר ביניהם עד שלא תורגש האהב' כלל : כי גם אם יוסרו . אף כי באלה ראוי שתורגש האהב' עכ"פ כי אם יוסרו המעלות מבעל המעלה עד שידמה אל הפחות תשאר האהבה ותראה . הנה עם זה כל עוד שלא יוסרו היא בלתי מורגשת . ומכ"שכ האהבה שבין האל יתי' לב"א הרחוקים מאד מכ"שכ שאין ערוך לה ולא תורגש כלל . וזה כי אהבת האל לב"א היא בב"ת . ואהבת ב"א לאל היא ב"ת . ואין ערוך בין בב"ת לב"ת . והר"שט נתן מקום לטעות בביאורו לחשוב על ה' תועה שאין לו אהבה לברואיו . אמנם אמת ה"א שאין אהבתו ית' תכונה נפשית כאהבתנו ח"ו ואין אנו יודעים מהות' כאשר לא נדע מהותו ית' אבל אנו מרגישים טובותיו הרבים השופעים בכל עת עד בלי די : הנה יושם ספק אחד . יאמר הנה לפי זה אשר לא תכון האהב' בין גדול המעל' ובין הפחות ונגרע מערכו . א"כ איפו המבוכ' אמרי' תאמר אולי לא תאב' נפש כל אוהב ולא תחמוד שיתעל' אהובו ברום המעלות הנכבדות פן תבטל האהב' אשר ביניהם . ומפני מרחק הערך בין גודל רעהו לפחיתות עצמו : האוהב אם

הוא

לאוהבו הטובות בעבורו אשר ישאר אות · הנה ראוי כי כאשר אדם רוצה להיות לו טובות גדולות האמנם לא יותר מאשר לכל אשר ירצה לאוהבו כי כל אחד ירצה הטוב יותר לעצמו :

פרק ח

אמנם רבים יראו בעבור אהבת הכבוד רוצים אשר יאהבו יותר מהיות אוהבים . (ג"א אהובים) ולכן יהיו רבים אוהבים חנופה . והנה המחניף או הוא אוהב מעדיף . או מראה עצמו כן . כי הוא אוהב יותר מהיותו אהוב . אמנם היות אהוב נראה קרוב לדבר אשר הוא היותו מכובד אשר באמת רבים יכספו הכבוד · יראה אשר לא בעבור עצמם יכספו כי אם במקרה . רבים בהיותם מכובדים מהשליטים בעבור התקוה . כי יחשבו אשר ירויחו מהם צרכם ויקחו הכבוד לאות על טוב ההפעלות כי רבים ישמחו מתאבי (ג"א מתאוי) הכבוד מהכבוד אשר יכבדום החכמים והחסידים כי יתאוו לקיים הסברא המיוחד מהם . וישמחו אשר יהיו הטובים מאמינים במשפט האומרים . אמנם היות נאהבים ישמחו כפי העצם : וכפי זה יראה כי הוא טוב מאשר היות מכובד שהאהבה נבחרת כפי עצמה . אמנם יראה כי המעלה תהיה יותר בהיות אוהב מאשר בהיות אהוב (ג"א שהיא יותר עומדת באוהב מאשר באהוב) . והאות על זה האמות כי הן שמחות באהוב בניהן . כי קצתן יתנו בניהן למינקת והן אוהבות אותם כי הן יודעות כי אין שם השבת אהבה אם לא יקרה שתהיה . אבל נראה כי די להם אם יראו אותם עושי הטוב וכן אוהבות אותם . ואם הם לא יוכלו להשיב לאם הדברים הראוים בעבור חסרון הידיעה . אמנם יותר היא האהבה באהוב ובאהוב הוא שבת האוהבים . יראה כי האהוב הוא המעלה . ועל כן אשר יעשה בהם זה כפי מעלת כל אחד . אלה יעמדו אהובים ומאלה היא האהבה . אמנם כן באמה כי השוים יותר יהיו

הוא נאמר כראוי . והתשוב' על המבוכ' האמור' היא שגדר' האוהב כראוי . הוא שיתאו' שיגיע לאוהבו טובות בעבור יטיב לנפשו יותר למען אשר ישאר אות האהב' ביניהם : ולפ"ז א"כ הרוצה בטובות אוהבו ירצה כשיעור רצותם לו ר"ל לעצמו . אך לא יחפוץ יקר יותר רעהו מאשר לעצמו : כי אדם קרוב אלל עצמו וירצ' באמת יתרון הטוב לעצמו ממה שהו' רוצ' לרעהו . וזה גדר האוהב הראוי באמת :

פרק ח אמנם רבים יראו. אחר שביאר בקודם מין האהב' אשר כפי ההעדפ' האמיתית בא לבאר בזה מין האהב' אשר כפי העדפ' המדומ' . ר"ל אשר באוסף והלקלקות יראה האוהב לאוהבו אהבה וחבה יתירה . ואמר רבים יראו כי טוב להפיק כבוד מאת אוהביהם במה שמראים עצמם אוהבים את אוהביהם יותר ממה שהם אוהבים להם . והם מעדיפי' באהבה באוסף למראי' עין בלבד או הוא מעדיף באמת : אמנם היות אהוב . אולם הסב' מה שהאדם מתאו' להיותו אהוב מני אדם היא קרוב' אל הסב' מה שהאדם מתאוה להיותו נכבד : אשר באמת. כי באמת סבת תאות הכבוד איננו עצמי' לכבוד כ"א במקר' ר"ל שהמתאו' יכסוף ד"א אשר הדבר ההו' לא יושג כ"א על ידי השגת הכבוד : רבים בהיותם . רבים ממתאו' הכבוד ישימו מגמת פניהם תקות קבלת פרס ומתנות מהמושלי' ועשירי ארץ אשר ישימו הכבוד לאות על טוב מדותם של אלה המכובדים ויותר התפעלות נפשם . כי השליטים בראותם מעש' החכמים אשר יחלקו להם כבוד . יחשבו בעיניהם ישרים ותמימים כאמור (בשני לראשון מזה) : כי רבים ישמחו . כי רבים מתא' הכבוד ישמחו מהכבוד אשר יכבדום וינשאום החכמים.

כי יתאו . כי יכספו לקיים דעת החכמים ומשפטיהם למען הפיק כבוד באוסף והלקלקות . וכל זה הכבוד נכסוף במקר' ר"ל איננו מבוקש מצד עצמו כ"א להיותו נאהב לרבים כותני לאמו ופרנסתו : אמנם היות נאהבים . אולם המשתוקקים להיות נאהבים לאוהביהם ושמחים באהב' זו המה ישמחו בהשגת התכלית עצמו לא במבי' אליו שהו' הכבוד האמור . לכן יהי' הכוסף להיות אהוב יותר נעל' ויותר גדול מהכוסף להיות מכובד בהיות האהב' יותר טוב' מהכבוד להיותה נבחרת כפי עצמ' משא"כ כבוד שהו' נבחר במקר' ר"ל בעבור זולתו : כי המעל' . עוד יור' דעה שיתרון מעל' יותר יחשב לאוהב . מלנאהב : יותר עומדת . וזה להיות כח האהב' עומדת באוהב שהו' הפועל משא"כ הנאהב שהו' רק נפעל וסובל ולא בכחו לפועל האהב' : והאות . והעד על היות יתרון המעל' לאוהב בהיות בטבע האמהות לאהוב בניהן בלי תשלום גמול כלל כ"א בעבור מעלות נפשם . וזה יורי כי המעל' לאוהב לא לנאהב : אם לא יקר' . אם לא יקר במקר' שתהי' השבת גמול מהבן לאם : אמנם יותר היא האהב' באהוב . אולם כמו שהורנו האות והמופת שהמעל' לאוהב כן יורי' השכל ש יתרון השבת הוא באהו' כי אליו תהי' עיקר האהב' . וזה יורי' כי המעל' היא לאהוב הפך המונח שהמעל' היא לאוהב : וא"כ אשר יעש' . לכן ישמחו שניהם בכתר המעלות האוהב והאהוב אים כערכו . ואשר יעש' פועל האהב' בכל אחד מהם כפי מעלתו כערכו : אלה יעמדו : אלה יתקיימו באהבתם : ומאל' היא האהב' . מאל' פעולות השיווי תתקיים האהב' : אמנם כן באמת : באמת כי השוה באהב' לפי מין אהב' אחת הם אוהבים יותר

יותר זה לזה בעבור השיווי והדמיון שהו' שבת קיום האהב' . היותר גדול' . האהב' היותר גדול' היא האהב' אשר לשני האוהבים המתדמים זל"ז במעל' . והנ' הם קיימים . אלה האוהבים קיימים באהבתם להיות זאת האהב' עצמית להם ואינ' נפרדת מהם. ואינם צריכי', לא יצטרכו להעזר בדבר רע כי החכמ' תשמרם מעשות כל רע . גם ישמרו איש את רעהו לבלתי חטו' כי איך ירא' האוהב ברע אשר ימל' את אהובו . וכן אמרו ז"ל כל ישראל ערבים זה בזה : כי אמנם אשר ברשע . כ"א ירשיעו לא תתקיים אהבתם ביניהם . כי בהיות שבה האהב' שבין ב' אוהבים היא הסכמת השיווי והדמיון אשר ביניהם אך הרשעים אינם מסכימים יחד כמבואר (בעי' לשני מזה) ושם נאמר הטובים הם על דרך אחד והרעים על דרכים רבים . וכ"כ בחבורנו (אסף ח"א ל"ח) שפתי רשע כשל בקולות מים רבים ישאון לא תכילם אוזן . וכ"כ (בספר תלים ל"ג) יתפרדו כל פועלי און . לכן לא תתקיים האהב' ביניהם : אמנם המועילים אחר אשר ביאר שהאהב' העצמית ר"ל אשר בעבור דמיון מעלות שני האוהבים אינ' בטילי' לעולם . יאמר אבל האהבת המקרית אשר בעבור המועיל והמהנ' תתקיים עד החזר' לבד ובהבטל דבר המועיל תבטל האהבה : אמנם מההפכים . אולם היותר טובה בב' מיני האהבה אשר בחליפין וההפכים ישיבו זל"ז היא אהבת המועיל כמו אהבת הדל לעשיר בעבור הממון : וישיב בד"א . כי האוהבים מחליפים דבר מועיל במועיל השוים בערך אחד . משא"כ באהבת המהנ' שהערב לאיש אחד אינו ערב לאחר לכן אין ערך ידוע להם ויתכן שישיבו זל"ז בלתי דומים עד שתבטל בעבור זה האהב' : כמו הדל לעשיר . ר"ל שהדל יחלוק כבוד לעשיר שוה למתנ' אשר קבל מהעשיר וכן התלמיד לרבו . אמנם יוכל כ"א אולם גם במהנים יוכל הנגרע והפחות להשוות הנאתו הקטנ' אשר הנא' בה למהנ' אותו הנא' גדול' . בדבר הנא' אחת השוי' להגדול' : כמו האוהב לנאהב . כמו שיוכל השוחק לתת לחשוקתו

יהיו אוהבים כי ישתוו היטב . כי אמנם השווי וההתדמות היא האהבה . היותר גדולה אשר ההתדמות הוא לאשר הם אוהבים כפי המעלה . והנה הם קיימים כי הם כפי עצמם והם זה לזה קיימים ואינם צריכים לדברים רעים ולא ישמשו בהם . אבל אם הוא אפשרי ימנעו אותם כי אין לטובים לחטוא. ולא יניחו אל האוהבים להשתמש בו כי אמנם אשר ברשע לא יהיה קיים . כי גם הם לא יעמדו בעצמ' שהם דומי' . כי מעט זמן היו אוהבי' כי הם שמחי' זה בזה ברשע . אמנם המועילי' והמהני' יותר הם עומדי' עד אשר ישיבו תועלת או הנאה זה לזה . אמנם מההפכי' יראה אשר יותר תהיה אהבה בעבור התועלת כמו הדל לעשיר והתלמיד לרב . כי כל דבר אשר הוא צריך יתאוה זה וישיב בדבר אחר . אמנם יוכל כל אחד להביא אל המדרגה כמו האוהב לנאהב והיפה למכוער ובעבור זה יראה באוהבי' התול . כי הם יעשו עקר במעלות היות נאהבי' כאשר הם אוהבי' . אבל הראוי' לאהבה אם הם שוי' אולי הם ראוי'. אמנ' אשר אין להם דבר מזה הוא התול אמנ' אולי לא יתאוה הפכפך להפך כפי עצמו כ"א כפי המקרה כי התאוה היא לאמצעי כי הטוב הוא כמו היבש אינו טוב שיעשי' לח כ"א שיבו' אל האמצעי וכן החום והאחרים. אבל זה יעזב עתה כי הוא יותר ממקום אחר :

יראה

אתנן השוו' ונשו' הנאת' הנגרוע' לאב ואו המעול' והיפ' למכוער : ועם היות היא היפ' בנשי' והוא המכוער באנשים עם כל זה האתנן יעני' את הכל להשוות ב' ההנאות בשיווי אחד : ובעבור זה . ובעבור זה . בעבור זה השיווי בהנא' אחרת הבלתי ידוע' לרואים כ"א לאוהב ולנאהב . תחשב בעיניהם אהב' כזו (ר"ל הבלתי שוה כאהב' המ:ועבר ליפה) להיתול ולצ"ק : אבל הראוים . אך באמת כי הדברים הראוים להנאה ישוו ב' ההנאות הבלתי דומים כאמור ולכן אין בם היתול : אמנם אשר אין להם אולם הבלתי משלימים ההנאות הבלתי דומים בהנא' אחרת הוא באמת היתול : אמנם אולי . אך אולי אין בטבע האדם לחמוד הנא' הגדול' אליו לפי ערכו כמו שאין החמד' בטבע האיש הפחות לשכב את בת המלך כמ"ש הרמב"ע בפי' לא תחמוד : כ"א כפי המקר' . אף כי לפעמים יקר מקר:ו ע"ל הזרות שיחמוד הפחות הנא' יקר' בערכו : כי התאו' . כי התאו' העצמיי' ר"ל הטבעית היא ליהנות הנא' אמצעית ושוה לנהנ' : כי הטוב . כי אמנם כן טבע הטוב העול' מן ההפכי' הוא שישובו אל האמצעי עד שאין טוב להפך היבש ללח או החום אל הקור כ"א הטוב בטבע ההפכי להביאם אל האמצעי והשיווי כמו שיהפך החם אל הפושר . וכן הוא טבע התאו' אל הטוב האמצעי השוי' לנהנ' . וכן הוא האמת כי אין הפחות באנשי המלחמ' מתאו' להיות שר הצבא אבל התאו' לעלות מדריגה אחת ממה שהוא בה וכאשר ישיג לזו המדריג' יתאו' מדריג, אחת כעל' ממנה : וכן אמרו ז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מאה מבקש מאתים כו' . וכאן הבן שואל שהמשל סותר הכלל המונח לפניו בשכבר יש לו חצי תאותו לפי המשל ואני אמרתי בחפזי שהכוונה על החצי הב' אשר עדן לא השיג : כי הוא יותר . הספק האמור מתאות ההפכפך להפך יותר ממ"א ר"ל יתישב מאיכות הטבע כי אפס מקום לו במדינית :

יראה

פרק ט יראה. כמו שנאמר תחלה. אחר שביאר גדר האהב' למיני'. ראה כי טוב לבאר תועלותי' במדינית. ואומר כבר אמרנו שהאהב' והצדק שניהם אצל דבר אחד הם והוא השיווי והיושר. ובדברים אחדים. שיהיו בעלי האהב' ובעלי החבר' מסכימים בדברים אחדים: בכל חברה. לא תכון החבר' בין האנשים מבלעדי הצדק והיושר. כי העול והרשע תפרידם ככתוב יתפרדו כל פועלי און. והאהב' היא חבר'. א"כ האהב' והצדק השענםאחד: כן יקראו. בלע"י יקראו החבורות בשם אוהבים: א"כ שם יעמוד הצדק בהיותו עלם מעלותי האהב' כאמור אשר שניהם הנה עמודי החבר': בדברים אשר באוהבים. משל מפורסם' זה בימים ההם הדברים הנאותים באוהבים יאותו לחבר'. ר"ל הדברים המשותפים לאוהבים המה משותפים לחבר': ועל יושר. ומישרים נאמר מקום החבר' שמה האהב': הדברים אשר לאחים. המנהגים הנהוגים בין האחים ובין אנשי החבור' שגדלו יחד. ומנהגיהם עם אחרים המה נבדלים: אחרים הם רבים. קצת החברות רבים אנשיהם ואנשי חברות אחרות וצריכות למנהגים הרב' לפי רוב ההמון: כי אמנם מאהבות. וגם האהבות אשר בחברות שונות אינם דומות לכן ישתנו מנהגיהם לפי גודל האהב' ומיעוט': אמנם יבדלו גם כן הצדקות. גם הצדקות ישתנו לפי שינוי החברות: כי מה שהוא צדק בחבר' אחת יתכן היותו רשע ופיזור בחבר' אחרת: כי אינו ד"א לאבות. כי הצדק אשר מתאב על בנו לסרכבו וללמדו אומנות. אינו צדק בחברות אחרות או בין אנשי המדיני' ונז"לז: אין הצדק בפרט אלו. הצדק הפרטי אשר

פ"ק ט יראה כמו שנא' תחלה כי אצל דבר אחד ובדברי' אחרים תהי' האהבה והצדק: בכל חברה יראה שיהיה דבר צדק. והאהבה היא חברה · ולכן יקרה המלחי' והחובלי' אוהבי' וכן האחרי' אשר בשאר חברות כי כפי אורך הזמן אשר יתחברו תעמוד האהבה. א"כ שם יעמוד הצדק. וכן הוא המשל בדברי' אשר באוהבי' הם בחברה ועל יושר נאמר בחברה תהיה האהבה אמנם הדברי' אשר לאחים ולאשר גדלו כלם יחד בחברה ואחרי' הם נבדלי'. כי אמנם אחרי' הם רבי' ואחרי' הם מעטי'. כי אמנם מאהבות אלה אמנם הם יותר ואלה אמנם פחות. אמנם יבדלו ג"כ הצדקות כי אינו דבר אחד לאבות אצל הבני'. והאחרי' זה לזה ולא המדיניי'. ואמנם ג"כ בשאר האהבות. כי אין דבר אחד הוא הצדק בפרט אלו ויקבל תוספת בהיות יותר אוהבי' כמו שלילת הממון לאשר הוא רגיל אצלו והוא מאנשי ביתו. הוא קשה מאיש לאיש אחד מהמדינה. ובלתי עוזר לאחיו מאשר לזר. והכות האב מהכות אחר. כי אמנם בטבע הם מסכימו' ביחד אהבה וצדק. כי הם בדברי' אחרי' וראוי' להשואה. אמנם כל החברות הם דומו' חלקי המדינה: כי הם מסכימות לדבר מועיל ויבקשו מהדברי' אשר הם לחיים. והחברה המדינית היא בעבור המועיל ויראה בתחלה היות מסכימות כן והתמדת' עליו. ודבר זה יסדרו משימי הדת ויאמרו שהוא צדק המועיל בכלל. גם שאר החברות החלקיות (נ"א הם בעבור הנאה) או המועיל כמו הספני' לפי תועלת הספינה לבעל הממון או לדבר אחד מהדברי' כאלה אמנם הלוחמי' כפי אשר המלחמה לממון או לנצוח או יתאוו העיר. וכן כזה אשר הם משבט א' או מלאום אחד. אמנם קצת מתחברי' בעבור הנאה כמו המכרכמי' (נ"א המכרכרים) והתוקעי' חצוצרות וכל זמר כי אלה יעשו בעבור הזבח ומהם בעבור משתה נשואין. אמנם כל אלה הורגלו לעשות תחת המדיניי'. כי המדינית לא תתאוה

באהב' אחת אינני הצדק הפרטי אשר באהב' אחר' כאמור: ויקבל תוספות. הצדק הפחות יעשה לאיש חברה שאהבת' פחות'. והיושר לאיש חברה שאהבתו יתיר': כמו שלילת הממון. כמו קפילת יד מעני הרגיל והוא מבני ביתו הוא יותר קשה ונקפילת יד מסעני הבלתי רגיל שהוא מאנשי המדינ'. וכן הבלתי עוזר לאחיו קשה מהבלתי עוזר לאשר לא קרוב לו. והכאה לאב קשה מהכא' לאיש זר: בטבע הם מסכימים · ר"ל לפי רוב האהב' בחבר' ירב הצדק: הם דומות חלקי המדינו' כל כלל חברה תכלית' להשיג חלק מטוב המועיל לכל המדינ' בכלל: אשר הם לחיים: הנותנים חיים ערבים לבעליהם: ויראה בתחל'. בתחלת ההשקפ' כלומר בהשקפ' קלה יראה שתכלי' המכוון מהחברות ומאנשי המדינ' בתקנותיהםלהשיג המועיל: ודבר זה. מחלקות החברות ומנהגיהם יסדרו מסדרי התקנות במדינ' באמרם שהוא זה הצדק המועיל במדינה: גם שאר החברות. עוד ירבה משל איך החברות השונות במדינ' הם חלקי כלל המדינ' כי כוונת כל אחת להשיג מועיל חלקי ותכלית כלם יחד לבוא אל המבל ואל הכלל' בטוב המועיל לכלל המדינה. הספנים יכוונו להרבות הון במדינ' הלוחמים יכוונו לשמור המדינה מאויב ומתנקם. או להרחיב גבולםבכיבוש ערי' וארצות להיות עזר למדינ' בעבודות ובמסים. ולמען לאום לאם יתגודדו אנשי הצבא לשבטי' וללאומים גם המכרכרים ר"ל שמרקדים לשמחה והמנגנים בכלי שיר בשמחת זבח משפחה או נשואין כל אלה הם תחת המדינות ר"ל חלקי כל המועיל בכלל: כי המדינות לא תתאום · החכמה המדינות

לא

תתאוה המועיל בהיות כל אחד בכל החיי' . והעושי' הזבחיי בכל הקבוצי' הם נותני' כבוד לאלהיה' ודורשי' לעצמ' מנוחה בעונג . כי הזבחי' הקדומי' והקהלות יוצאה שהי' עושי' אחר אסיפת התבואה . לתת המעשרות . ועוד כי בימי' ההם היו בטלי' יראה כי כל החברות הם חלקי הדתות . ויהיו סמוכות אלו האהבות לאלו החברות :

פרק י אמנם

המדינית שלשה מינים . אמנם הם שוים וכנגדם יציאות אשר הם מפסידות לאלו . אמנם הם מהמדינות מלכות ושולטנות . אמנם השלישי אשר הם במחיר . ונראה שהוא ראוי להקרא נתינת מחיר · רבים הרגילו לקרוא אותם מדינית . אמנם מאלה הנבחר הוא המלכות . ואמנם הרע יותר הוא מחיר אמנם היציאה מהמלכות היא עריץ כי שניה' הם שולטנות אחד . אמנם הם נבדלי' מאד . כי אמנם העריץ ישגיח באשר לו תועלתו אמנם המלך ישגיח אל המועיל לאשר הם תחת ידו . כי אמנם אינו מלך אשר אינו בעצמו מספיק ומתעלה בכל הטובות ואשר הוא הוא כזה לאחר ועל כן לא ישגיח בדברי' המועילי' לו לעצמו כי האמנ' אשר הם תחת ידו . ואשר אינו כן יותר יהיה

פירוש

לא תכסוף שיהיה כל איש מתנה כעזר ונעלמו לבוא אל נחלת המועיל בכלל כי הוא זה דבר בלתי אפשר · אבל כל איש יעזור ברעהו והכלל מהתחברות כטעם אעשה לו עזר כנגדו זה חורש וזה בונה · זה מוכר וזה קונה · זה עובד וזה סונה וכן בכל המלחמות יעזרו איש מרעהו ולו יצויר איש עומד לבדו הי' מת לשעתו מבלי עוזר לו : ודורשים לעצמםמנוח' · כן הי' מנהג קדמוני שהיו שומים חג האסיף באספם התבואה מן השדה והיו חוגגים בזבחים ותודות לאל אשר נתן להם המורה לצדקה ויבול הארץ למנוחה ולכלכלה ואשר עד כה עזרם לאסוף תבואת זרעם בלי פגע והיו שובתים ביום החג לנוח מעמלם ומעצבון ידיהם · ולתת כבוד לאלהים ברעיון לבבם לחשוב מחשבות כשגבות בחכמה אשר יסד ה' נפועל כפיו איש איש כפי שכלו · אשר זו אחת מכונת התורה בחגים ובמועדים ובשבתות · לנוח ממעשינו ומעצבון ידינו ולהתענג על ה' בהיותנו נהנים מזיו השגת פועל כפיו יתברך כמ"ד אז תתענג על ה' · עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת · ועל כן ראתה התורה לקבוע יום חגינו ביום טוב ועת שמחה באסיפת תבואת ארצנו' הפסח בחודש האביב וקציר שעורים' ושבועות בקציר חטים · וסכות בצאת השנה חג האסיף לכל התבואה · יען אז נהיה אך שמחים וטובי לב על הטובה אשר עשה לנו ה' לאסוף תבואת ארצנו בלי פגע · ובהיותנו פנוים ממלאכה נשים עין בחיכתנו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו החכמה אשר בה יסד ארץ ושמים · למען היותה לנו לפליטה גדולה ולחיי עולם כשוב השכל והמשכיל והמושכל עלם אחד · ככתוב החכמה תחיה בעליה' וזהו תכלית השלימות הלכושי והצלחתו ואשרו האמיתי : לתת המעשרות · וזה גם כן חלק רב מהמועיל הכולל כי למען החיות עניי העם ומשכיליהם בתבואת המעשר : יראה · הנה מזה יראה שכל האהבות אשר בכל החברות הם חלקי האהב' המדינות הכוללת :

פרק י אמנם המדינות שלשה מינים · הגר אשר

פירוש

ביאור הנהגת המדינה באהב' וחבר' · ראה כי טוב לבער אחריו הנהגת הממלכ' טובה ורעת' · ואמר כי הנהגת הממלכה נחלקת לשלש' ראשים השוים לטובה : וכנגדם יציאות · וכנגדם ראשים שלשה היוצאים מן השיווי הטוב לרע ומפסידות שלשת מיני הממלכות האמורים: אמנם הם מהמדינות · אולם המתחייב מחכמה המדינות להיות לעם אחד משני מיני ראשים אם שיהיו ומתנהגים על פי מנהיג אחד שהוא המלך אשר על פיו יצאו ועל פיו יבואו כל העם אל המנוח' ואל הנחל' בטוב המועיל או שיהיו מתנהגים על פי שליטים הרבה אשר יתיעצו ברב יועץ איך ינהלו את העם על מי מנוחות הצדק והיוש' ולאחוז בטוב המועיל לכל העם מקלה : אמנם השלישי · המין השלישי מהנהגת הממלכ' היא התנהג' אשר במחיר תבוא להמושל והמנהיג · הרוצה ר"ל שהמושל יתן מחיר כסף בעד ממשלתו למען ישתכר במקנה וקנינו : נתינת מחיר · כי המלך והמושל נותן מחיר כספו בעד קנינו : הנבחר הוא המלכות · הנבחר טוב מהם הוא המלך אשר לבדו ימלוך בצדק ובמשפט ואשר יגזור אומר כן יקום משא"כ השליטים הרבים שיתכן היות לקצתם איזה פניה לעות משפט למען היטיב להיעיהם וכ"כ בפשע ארץ רבים שריה : הרע יותר· הרע משלשתן הוא אשר במחיר ימלוך וינהוג רבנות על העם · כי אלה הרועים והראשי' אשר במחיר כבוד ירדו לא יראו המועיל לעם כי אם המועיל לעצמם כי עם היותם נכבדים יתכן שלא ידעו בטיב הנהגת הממלכ' : היציא' מן המלכות היציא' משיווי ואמצע בממלכה הוא העריץ אשר אין נפשו להועיל לעם כ"א להועיל לעצמו · הפך המלך אשר מגמתו להועיל לעם לא לתועלת עצמו: אשר איננו בעצמו מספיק· כל מלך שאיננו מסתפק בטובו · ואינו מדמה בנפשו שאינו צריך לשום אדם ולשום דבר מועיל יותר ממה שיש לו · ולא ישים עין השגחתו כ"א אל העם להועילם · איננו מלך אמיתי : אשר הוא כזה · אולם אשר הוא כזה המלך האמור לפניו המספיק בעצמו הוא זה

יהי' לקוח בגודל ממלך. אמנםהעריץהוא הפכי לזה כי הוא רודף אחר המועיל לעצמו הנה הוא גלוי כי הוא היותר רעה והיותר רע הוא הפך היותר טוב. כי הוא יוצא מאד ממלכות אל העריצות. וזאת היא שולטנו' רעה. כי אמנם כשיקרה המלך רע הוא עריץ אמנם יציאה מהשולטנות הוא אל שליטת מעט ורעים כי אלה האנשים מחלקים אשר למדינה שלא כראוי כי לוקחים הכל או הרוב לעצמם ותמיד הם עושים בשולטנות כי על הרוב יעשרו הם וקרוביהם · והנה כן ישלטו מעט ורעים תחת אלה אשר יהיו חסידים ואמנם יציאת המחירית היא להמונית · כי הם שכורות כי היא תרצה רבוי וכן המחירית · וגם אשר יהיו שוים הכל אשר בכבוד · רע קטן הוא בהמונית כי מעט תרחק מהשליטות אשר הוא מין מהמדינית · א"כ ישתנו מאד המדניות וכן גלוי כי בנקל יצאו ויפסדו · אמנם יוכל אחד לקחת דמיונות אלו דרך משל בבתים · כי חברת האב אל הבנים הוא בצורת המלכות כי דברי הבנים הם משא האב . אמנם לזה קורא אומיד"וש לגופי"טור אבי · כי שולטנות האב כמו המלכות · אמנם באנשי פרס ימצא היות האב עריץ · כי ישתמשו בבנים כמו בעבדים · אמנם הוא כמו עריץ האדון לעבדים · אבל האדונים הם עושים בזה כראוי · וע"כ מזה אשר הוא יושר · אמנם מנהג פרס הוא חטא כי בדברים נבדלים ראוי לעשות השולטנות נבדלים · אמנם דברי האיש והאש' הוא דומה לשולטנות כי האיש לפי מעלתו ישלוט בדברים הראוים אשר לו ויתן לאשה הנאותים לה · והאיש אשר הוא מושל בכל. שב השולטנות מעט ורע · כי הוא עושה שלא כהוגן ואשר לא טוב וכאשר הם שולטות והם יורשות · לא תהי' השולטנות

כפי

לא ישגיח להשיג מועילים לעצמו כ"א לעם אשר תחת ידו: יהיה לקוח בגודל · מלך שאין לו די הסיפוק במה שיש לו הנה הוא לקוח בגודל ר"ל ברוחב לבו מהיות מלך: אמנם העריץ · גדר העריץ הוא הפך המלך המסתפק בטובו · כי כל מגמת זה העריץ להועיל לנפשו ולא יהיה די לו כל הימים: גלוי הוא · מבואר הוא שהפך היותר טוב הוא היותר רע · ואם העריץ הוא הפך המלך היותר טוב · א"כ הוא העריץ היותר רע: כי הוא יוצא מאד · הוא הולך מנקודת השווי מאד בממלכ' עד כי יהיה הפך למלך האמצעי הטוב והוא ממשלה רעה בצאתו מן הנהגת המלכות הישר' אל העריצות ר"ל אל הנהג' באלמות: הוא עריץ · כל מלך רע הנוהג ממשלתו בזרוע כחו ולא ביושר נקרא עריץ אלם ותקיף: אמנם יציאה מהשולטנות · אולם היציא' מה זיווי והאמצעי אשר למין הב' והיא ההנהג' אשר על פי יועצים הוא כאשר יהיו היועצים מעט ורעים כי ברוב יועצים טובים תקום תשועה וההפך בהפכו: מחלקים אשר למדינה · יחלקו הטוב והכבוד אשר במדינה שלא כדת רק את הכל או רובו לעצמם ועושים חיל בשולטנות רצונו לבאר באלנות ובתוקף: תחת אלה. במקום הראשונים החסידים אשר הם היתה היציא' לרע: היא להמוני ז. היציא' מן השווי והאמצעי בהנהגת הנכבדים . היא הנהגת אנשי הממון ובני בלי שם: כי הם שכירות. כי גם ההמון באי בשכר מחירם כמו הנכבדי' במחיר': כי הוא תרלה הרבוי . ההמונית תחמוד כבוד ורבנות כמו הנכבדים: וגם אשר יהיו שוים. אך בכל זאת אם יהי' זה שישוה ההמון עם הנכבדים בכבוד איננו רע גדול בהנהגת העם עכ"פ: כי מעט תרחק. כי לא רחוקה היא זאת ההנהג' ההמונית מהנהגת המדינ' כי לפעמי' אין ההמוני ייטיב ההנהג' יותר מהנכבד: א"כ ישתנו מאד: ובאלו הששה מיני ההנהג' תשתנ' ההנהג' המדינית מטוב אל רע: לקחת דמיונות. מההנהגות הבית נוכל לקחת משל על שש מיני ההנהגות המדינ' וזה כי מדריגת האב אל הבנים היא כערך המלכות על העם והוא הדבר שקרא אומי"רוס את גופי"טור המושל בעם בשם אב להיות האב והמושל מדריגה אחת להם וכ"כ וישימני לאב לפרעה. ורומז אל ויקראו לפניו אברך ת"א דין אבא למלכא. והנה הישר באדם יפרנס את בניו וינהלם בדרך ישרה לטוב להם כל הימים כמלך ישר במדינ': אמנם באנשי פרס. אולם כי הפרסיי' נמצאים בני אדם אשר ירדו את בניהם בעריץ על העבדים המעביד אותם בפרך: אבל האדוני' אף כי האדונים הרודים בעבדיהם עושים כישר אך לא אלו האבות עם בניהם שראוי לחמול על הבני' ולנהלם בנחת בצדק ומישרים: וע"כ מזה: לכן מזה המין בהנהגת הבית יש מנהיג ביושר את בניו כמו רוב ב"א. אולם הפרסיים האכזריים חוטאים בהנהגת בניהם · וב' אלה המינים ידמו למלך הישר ולמלך העריץ בהנהות המדינ': אמנם דברי האיש. אולם הנהגת האיש ואשתו בבית ידמ' להנהגת השולטנות אשר במדינ' כי אם ישלוט כל אחד בשלו ביושר האיש בהנכנסת הבית והאש' בהוצא' זה ידמ' לשולטנות הישר' ואם אחד מהם יעסוק בכל ר"ל בהוצא' והכנס' אזי ידמה זה לשולטות מעט ורעים: והאיש אשר הוא מושל בכל אם האיש ימשול בבית בכל גם בדבריה הנאותי' לאש' למשול בם כמו בדרכי התנשילים ובבית המנשלים לא טוב יעשה וכבר שב השולטנו' בבי' ג"י מעט ורעים: וכאשר הם. ואם הנשי' ישלטו בכל גם בעניני משא ומתן וזה בעבור היותם יורשות נחלה מקרוביהם וכל מקנה קנין הבית להם

סוף

הוא הנה כבר גרעו מעלת בעליהם וניספה לעשותיהן ר"ל להנשים העושות כל אשר בבית וממשלת הבית שבה לשולטנות מעט ורע כאמור: אשר ממשלת האחים . אך ממשלת האחים בבית דומה לממשל' מחיריית במדינ' : כי הם שוים . האחים שוים זל"ז בירושת נחלה אך יבדלו בכבוד לפי רוב השנים והם כמו שולטנות המחירי' המבדלות זו מזו לפי הכבוד : אין האהב' . בעבור מרחק הערך וגדלו תתבטל מהות האהב' כאמור בשביעי לזה המאמר : שולטנות ההמון. ושולטנו' ההמון במדינ' שהוא המין השפי דומה לאחי' השולטים בבית בשוה שהוא שולטנות חלוש' שכל אחד האחים ימשול בבית כמו שכל איש ההמוני ימשול במדינה :

פרק יא אמנם כפי כל אחד . אחר שביאר (בע' מזה) שחברו' המדיניות באהב' קום יקומו . ושם נאמר שהאהב' מתאחדת עם הצדק יחד . ובקודם לזה ביאר ששת מיני ההנהג' לשר מעלת כל מין היא כפי גודל מעלת האהב' אשר בין המנהיג למונהגים ממנו . בא לבאר בזה כמות הצדק אשר בכל מין מההנהג' אשר לפיהו מערך האהב' אשר עמו בחוברת . והנה יאמר שכפי כל אחד המינים מששת מיני ההנהגה האמורים על הסדר בקודם תהי' מעלת האהב' כפי מעלת הצדק אשר בה : אמנם למלך . אולם כמות האהב' אשר למלך עם עמו . והוא המין הא' מההנהג' והיות' מעולי' מכלם הוא כפי העדפת הטוב אשר הוא עושה לעמו : כי הוא טוב . המלך בטוב לבו ישים כל מגמתו שיפעלו עמו הטוב להם והוא ינהלם בצדק וביושר כרוע' ירעה עדרו בנאו' דשא ועל מי מנוחות ינהלם : וכזאת היא אהבת . וכמין זאת ההנהג' אשר באהב' היא הנהג' האבו' לבנים אשר האבות יגמלו לבנים גמילות חסדים רבים ללמדם דעה והשכל ולפרנסם . ואהבת הבני' לאבות גדולי' למאד בהיות האבות סבת הויתם ואשר גדלם ולמדם . וכן המלך יגדל וינשא את העם כאשר ישים מגמת פניו לטוב להם להיישירם ביתרון הכשר ההנהג' המדינית כי חכמתו תעמוד להם להצליח בכל עבודתם בבית ובשדה להיות כל מלאכתם בכשרון המעשה · אשר כן ירבו וכן יפרצו בכל דבר חכמה מדע והשכל . ועל טעם לאהב' את המלך ולתת לו כבוד והדר מלכות כעל כל טוב אשר גמלם ברחמיו וברוב חסדיו : אמנ' אלה . אשר מזה המין היותר מעול' בהנהג' הם ביתרון האהב' מכל מיני ההנהג' הנשארים : כי אם כפי כל אחד . מב' האוהבים ראוי לו שיטיב לאוהבו כפי הראוי לו ר"ת בן יכבד אב והאב יפרנס ומלמדו אומנות : אבל האיש . אך במין הב' מההנהג' שהיא הנהגת השולטנות הדומה להנהג' האיש והאש' האהב' והצדק בם לפי המעל' כי הטוב יותר יקבל השכר היותר טוב לפעלו : בין האחים . אך במין הג' מההנהג' שהיא המחירי' הדומ' להנהגת האחים . ידמה להנהגת השווי' : כי המדינית ירצו . כי המדיני' המתנהגת הנהגה המחירית ר"ל ע"י יועצים מגמת' להיות כל אנשי' שוים בחליפי מקח וממכר כפי שוה הקניני' . כמו האחים בירושת הבית : במדינות הנפסדות . ר"ל ג' מיני הגלויות האמורים בקודם שהם מפסידי' ההנהג' · הוא כאשר אין ההנהג' בצדק כ"א ברשע : כן תהי' האהב' והרשע . לפי כמות הצדק אשר במדינ' לפיהו תפרון האהב' או הרשע : והרע' מכלם . היותר רעה מכל ההנהגות היא הנהגת העריצות ר"ל אשר ראשי' בתוקף יתמוכו והיושר נתון לתוקף ר"ל שהיושר יבחן לפי היכולת עד כי כל אשר יוכל עליו המושל לעשותו בחזקת היד . ישר יחשב עם היותו בבחי' עצמו

כפי המעלה כ"א בעבור העושה · והממשלה הוא כמו בשליטות מעט ורע . אמנם יראה אשר ממשלת האחים הם שולטנות מחיריא · כי הם שוים אמנם הם נבדלים כפי השנים ולכן אם המרחק בשנים הוא גדול אין האהבה אהבת אחים · שולטנות ההמון הוא דומה יותר לשוכנים מבלי אדנות כי אלה כלם כמו שוים . ואשר ישלוט שלטנות חלושה כי כל אחד ממשלה :

פרק יא

אמנם כפי כל אחד מהסדר המדיני יראה כי האהב' היא כאשר יהיה הצדק . אמנם למלך עם אשר תחת ידו בהעדפת עשיית הטוב . כי הוא עושה טוב לאשר הם תחת ממשלתו כי הוא טוב כי מחשבתו עליהם שיפעלו טוב כמו רועה הצאן · ולכן אמר אמיר"וש כי הוא רי"ען רועה העמים . וכזאת היא אהבת האבות אבל היא ברב גמילות חסדי' כי הוא סבת הויתו אשר הוא נחשב לדבר גדול . ואשר גדולו ואשר למדו · כי בטבע הוא שולטנות האב על הם בנים ולמלך על אשר הם תחת ידו . אמנם אלה הם ביתרון אהבה ובעבור זה יכובדו . אכן באמת באלי' המעלות אין הדבר שוה כי אם כפי כל אחד כן תהיה האהבה . אבל האיש עם האשה תהיה אהבה כמו בשולטנות אשר היא למעלה . כי לטוב יתנו יותר טוב . ולא ימנעו טוב מבעליו כן אמנם יהיה צדק אמנ' אשר הוא בין האחים הם דומים לשוים . כי אלה הם מלמוד או ממדות שוות ברוב והם דומים כמו למחיריית . כי המדיניית ירצו להיות שוים . ולהיות אנשי אמת ולשלוט בחלקי' על השיווי וכן תהי' האהב' אמנם במדינות הנפסדות כאשר אין בהם צדק ושמה הרשע . כן תהיה האהבה והרשע

והרשע . והרעה מכלם מקום עריצות . כי אין שם אהבה כלל . כי כאשר לא ימצי' דבר הוא כולל למצות ולמצוה (נ"א למצוה ולמצווה) לא תהיה אהבה . וכן לא צריך כל אחד כמו ליוצר אל הכלי . ואשר הנפש אל הגוף ולאדון על העבד . כי יחזרו אלה משתמשיי אל התועליות . אמנם האהבה אינה לבלתי בעל חי . ולא הצדק וגם לא מהסים ואל השור ולא אל העבד כאשר הוא עבד . כי אין דבר משותף ביניהם כי העבד הוא כלי החי . והכלי הוא עבד בלתי חי . ועל כן כפי אשר הוא עבד אין לאדון אהבה עמו אבל כפי אשר הוא אדם כי כי יראה היות דבר אחד צודק בכל אדם וישתתף עם כל אדם שליט בדת ובתבונה . והאהבה אמנם תהיה כפי אשר הוא אדם ולכן בשולטנות אשר לעריצים מחשבים הכל העבדי' . אין שם אהבה ולא צדק . אמנם בשולטנות ההמונית ברוב תהי' אהבה כי הם יביאו דברים רבים מועילים לכל :

פרק יב בשיתוף

אמנם תהיה כל אהבה כמו שאמרנו . אמנם יש אשר יחלק זה מצדק ורבה (נ"א מצד קורבה) ומצד התרבו' אמנם המדינית גם אשר ממשפחה אחת ואשר יורדים הים באניות והדומים להם הם דומים למשותפים . ויראה שהוא מחויב להודות זה . ועם אלה יסדר אחר הורכי דרכים ביחד . אבל אמנם אשר מצד קורבה יראה שהוא מינים רבים . וכלם באים מצד האבו' האוהבים הבנים באשר הם חלק מעצמם . והבנים כמו שהוא דבר מהם . אמנם יותר ידועים האבות הבנים (נ"א מהבנים) אשר הם מאלה . ויותר הוא מתקרב אל הבא ממנו אשר הוא הבן . מאשר העשוי אל העושה . כי הדבר אשר הוא חלק ממנו הוא קרוב אליו כמו השן או השער או דבר אחר ממנו . אבל החלקים אין להם קורבה עם הכל או פחות . ועוד מרוב הזמן בהולד הבנים

עלמו עול : כי אין שם אהבה . כי כאשר לא ימלא דבר משותף בין הנגיד והמלו' ובין המלווי' ממנו : לא תמלא האהב' ביניהם . בשכבר התבא' שסבת כל האהב' בין כל ב' האוהבים הוא השיתוף הנמלי ביניהם ובמקום שאין שתוף אין אהב' : לא לריך . אין לורך העריץ אל עמו כ"א כלורך היולר אל הכלי אשר הוא עושה ר"ל להשיג תועלתו מן הכלי . או כלורך הנפש אל הגוף שהגוף הוא לבד ככלי אומנות לה . או כלורך האדון לעבדו שאינו אלא לנורך העבודי' אשר כל אלה אינם נלרכי' לפעולותיהם כ"א בעבור תועלותיהם : אמנם האהב' · אולם כבר אמרנו (בב' לזה המאמר) שאהבת הדברים אשר אינם חיים לא תקר' אהב' . וכמו הלדק לכן אין אהבה ולדק בין האדם לסוסו ושורו או עבדו . בבחינת מה שהוא עבד · בהיות שאין דבר משותף בין בעל השור אין בין האדון לעבדו מלד העבדות (כ"א בבחינתה שהוא אדם לבד): הוא כלי החי · העבד הוא כלי אומנות שיש בו רוח חיים . וכלי אומנו' זולתו הוא עבד בלתי ב"ח . וכבר התבאר שלא יתכן להיות בין הכלי לעושהו שום אהבה לכן אין אהבה בין אדון לעבד בבחינת מה שהוא עבד : אבל כפי . אבל יתכן היות אהב' ביניה' בבחינת מה שהוא אדם כמו העבד שישתתף עם האדון בכח השכלי ובדת אחת . אך לא בבחינת העבדו' : בשולטנות אשר לעריצים · לכן בהנהגת העריצות אין שם אהב' בין העריץ השליט ובין עמו . להיותו חושב כל עמו עבדים לו להשיג מהם רק עבודות ותועלת לכן אין שם אהבה ולדק כחק האדון עם עבדו כאמור : בשולטנות ההמונית . שהיא היותר מן המחירית תהי' לרוב באהב' ולדק כי ונמתם להביא התועלת לכל

פרק יב בשיתוף אמנם · אחרי ביארו במה שקדם גדר האהב' ומשיגיה לאשר מלד השיתוף שבין ב' האוהבים· רלה לבאר בזה מין אהבה אחרת שבין ב' אוהבים והיא אשר מלד הקרובים או הגידול יחד · ר"ל מי שהם ממשפחה אחת או שגדלו יחד תהי' אהב' ביניהם · ואומר בשיתוף ר"ל באהבה האמורה שסבתה דבר אחד המשותף בין ב' אוהבים כבר נאמר במה שקדם : אמנם יש אשר יחלק · אולם יש אהבה הנחלקת מאהבת השיתוף האמור' · והיא האהב' שסבתה קירוב וגידול יחד : אמנם המדינית · באמת בהנהג' המדינית באהבות אשר בין האוהבים תהי' ג"כ אהבת בני משפחת אחת · ואהבת בני אומנות אחת כמו האהב' שבין חובלי הים ושאר בעלי אומניות אחת : דומים למשותפים · האהב' שבין בעלי אומניות אחת תדמה לאהבת השיתוף האמור בקודם : ויראה שהוא מחויב · וכאלו נראה לכל אחד מאוהבים שהוא מחויב לתת תודות לזה אשר באומנות אחת עמו : ועם אלה · ועם אלה בעלי אומנות אחת יסודר ג"כ מין האהבה אשר בין הולכי דרכים יחד : אבל אמנם · אך האהבה שסבתה קירוב הקרובים היא על מינים רבים · וכלם נכללים עכ"פ תחת אהבת האבות לבנים אשר יאהבו אותם להיותם חלק מהם ר"ל עלם מעלמם ובשר מבשרם : והבנים כמו · אך הבנים יאהבו את אבותם בעבור היותם כמו חלק מהם :

אמנם יותר יודעים · אך האבות יאהבו את בניהם יותר ממה שיאהבו הבנים להם · לג' סבות הא' שהאבות יודעים יותר שהבנים שלהם ממה שידעו הבנים שהם מאלה האבות כמו שהוא הענין בעושה עם העשוי ממנו שהעושה יודע את העשוי והעשוי בלתי יודע עושהו · ב' בעבור היות הבן אל האב

הבנים אז יאהבום אמנם אלה כשיעברו זמנים ובשכל ובחוש יכירו האבות . אמנם מאלה השלשה הוא גלוי למה הבנים המה אוהבים יותר לאמותם . והנה האבות אוהבי' הבנים כמותם כי הם מהם כמו אחדי' בהם אמנם הבנים אוהבים האבות כמו המלאכים (נ"א המלאכות) מהם . אמנם האחים זה לזה כי הם נולדי' מאחדי' והם העצמות זה לזה יעשו דבר אחד · ובעבור זה יאמרו שהם מדם אחד ומשורש אחד . ואלה הם דבר אחד בשום צד ובלתי נבדלי' . אמנם דבר גדול לאהבה היות גדלי' יחד ושיהיו קרובי' בזמן . כי הקרובי' בזמן הם קרובים אוהבי' זה לזה והגדלי' יחד הם ממדה אחת ובעבור זה אהבת האחוה היא דומה לאשר גדלו יחד . אמנם בני בנים ושאר הקרובים הם באי' מאלה אשר יהיו קרובים . ובעבור זה הם קרובים כי הם באים מאנשי' אחים ומאלה קצתם יותר רחוקים וקצתם יותר קרובי' כפי אשר הם רחוקי' או קרובי' אל המקור . אמנם תהיה אהבת הבנים לאבות ובני בדם לאל ית' כמו דבר טוב ומעולה . כי עשו דבר אוב ומעולה בהוויתם ובפרנסה והם סבת היותם מלומדי' והנה זאת האהביו תהיה בה הנאה ותועלת יותר מאשר לזרים· כמו שהוא יותר תיחם (נ"א תתייד) . אמנם תהיה באהבה אחוה אשר הוא ואשר גדל ויותר כאלה אשר הם חסידי' ודומי' בכל וכל אשר יהיו יותר קרובי' במולדתם הם אוהבי' זה לזה ויותר כשהם ממדה אחת . אשר הם מלומדי' מאחרי' דומי' . ואשר נסו זה את זה זמן רב . זאת האהבה הא' עומדת וקיימת · וכפי זה הערך תהי' האהבי בשאר הקרובי' . אמנם יראה כי אהבת האיש והאשה היא כפי הטבע . כי האדם הוא בטבע בעל חברה יותר מאשר הוא מדיני . ויותר ראשון והכרחי הוא הבית והמדינה (נ"א מהמדינה) ולהוליד בנים הם שוכנים

יש לו קירוב אל החלק אבל החלק אין לו קירוב עם הכל ואם יהיה לו קירוב יהי' לו קירוב פחות וגרוע מהקירוב אשר לכל עם החלק · כמו שאנחנו רואים בטבע הלהב העולי' מעלה· באות כפשו החלק ממנה יטה מטה להדליק הנר הכנה המעל' עשן תחתיו · ג' בעבור שאהבת האבות לבנים היא מרוב זמן יותר הרבה מאהבת הבנים לאבות ·. וזה כי האבות יאהבו את בניהם מיום הוולדן ומשא"כ הבנים שאהבתם לאבותם תתעלם אחר שיושלמו בחוש ובהכרת השכל לדעת כי הם דורשי שלומם וטובותם או אז תעיר אהבתם להם : אמנם מאלה השלש' · מהג' סבות האמורים בגודל אהבת האב לבן מאהבת הבן לאב יוודע למה יאהבו הבנים לאמותם יותר מאבותם· א' הבנים יודעים את אמותם יותר מאבותם בעבור יניקתם וגדולם על ברכי אמותם ·. ב' רוב חלקי האדם בשר ודם מרה ירוקה ושחורה ואדומה הם מן האם כאמרם ז"ל ·. ג' אהבת הבנים לאמותם מרוב זמן הרבה יותר מאהבתם לאבותם : והנה האבות· יבאר הבדל האהבות וסבותיהם · ואומר האבות יאהבו את בניהם כמו שיאהבו את עצמם · וזה להיותם עצם אחד כי הם בשר מבשרם · והבנים יאהבו את אבותם להיותם מלאכתם ומעשיהם : אמנם האחים · ואהבת האחים זל"ז היא להיותם נולדים מעצם אחד והם דבקים זל"ז יתלכדו ולא יתפרדו : אמנם דבר גדול · אולם זה כלל גדול באהב' שיהיו האוהבים מגודלים יחד בזמן אחד · כי המגודלים יחד ישתתפו במדה אחת הגורמת האהב' כמו שהתבאר: לאשר גדלו יחד · כי האחים הם בני איש אחד אשר הורם ואשר למדם להתנהג בהנהג' אחת ובמדות אחדים : ושאר הקרובים · וכן כל הקרובים שרשם האחוה' ולכן נקראים הקרובים בשם אחים · כמו שרלו ז"ל לומר בענין היבום · והוא מטעם דביקות בדברי חז"ל כל הקרעים מתאחים : אל המקור · ר"ל אל האב ואל המוליד כי שני בשני הם יותר קרובים משני בשלישי וכיולא בזה בשאר הקרובים : דבר טוב · אהבת בני אדם לאל ית' ובנים לאבותם היא בעבור עשותם דבר טוב ומעולה עמהם כי היו סבת הויתם במציאות וסבת למודם דעה והשכל · והידיעה היא ראשית דרכי האל וטובותיו עם בני האדם אשר בה יבדלו מב"ח : יותר תתיחד · אהבת הקרובים היא יותר מיוחדת מאהבת זרים הרבים : אחוה אשר היא · אהבת הקרובים תחלק לב' מחלקות א' אשר היא בעלתי' ר"ל אהבת הקרובים ב' אהבת המגודלים יחד אשר ידמו לקרובי' באהבתם זא"ז : אשר הם חסידים · משא"כ הרשעים שלא תמצא האהבה ביניהם אף בהיותם אחים בני אב אחד כי אין אהבה ואין שלום אמר ה' לרשעים ככתוב יתפרדו כל פועלי און · וכמבואר בפ' הקידמים : וכפי זה הערך · כפי הערך האמור תהיה אהבת הקרובים אשר לא תשאר בשר המה ר"ל שאינם איש ואשתו · אך אהבת איש ואשתו איננה כפי אהבת הקרובים האמורה שסבתה ההתדמות במדה ובלימוד או בגידול יחד · אבל היא בטבע · וזה כי האדם הוא בעל חברה יחידים עם יחידים יותר ממה שהוא בעל חברה כוללת עם כל בני המדיני· וחברת הבית הוא קודמת בזמן ובטבע לחברת המדינה · וראשית חברת הבית היא חברת האשה והולדת הבנים ישכנו וישבו אחים יחד · וגם להעזר זמ"ז בשאר דברים שיש בהם צורך לחיים אשר מפעולות הביתיות מהן מיוחדים לאיש כמו חרישה זריעה · ומהם מיוחדות לאשה כמו טויה ואפיה

שוכנים יחד . כי לשאר הדברי' אשר לצורך ההיי' . כי גלוי הוא כי הפעולות הן חלוקת כי מהן ראויות לאיש ומהן לאשה ולכן הם מספיקי' בחיי' בשומ' הדברי' המיוחדי' לכל אחד משותפי' . ובעבור זה יראה כי בזאת האהבה מועיל ולהנה ותהיה ג"כ בעבור מעלה אם הם חסידי' כי תהיה מעלת שניה' וישרשו בה · אמנם הבני' הם לחבור ובעבור זה אשר הם עקרי' מהרה יפרדו . כי הבני' טוב משותף לשניה' כי יתחברו שניה' וישמר השתוף . אמנם איך ראוי להיות האיש עם האשה ובכלל האוהב עם האהוב לא יראה הנה. כי אשר הוא בצדק · כי לא יהיה דבר אחד אהוב לאוהב ולנכרי ולאשר גדל אותו ולתלמיד .

פרק יג לפי שמיני האהבה שלשה כמו שאמרנו תחלה . ולפי כל

אחד מהם יהיו שוים ומהם עודפים . כי אמנם אשר הם יחד טובי' הם אוהבי' בשווי והיותר טוב לאשר הוא פחות טוב . וכן אמני' בהנאות ובעבור המועיל משתחוים בתועליות ונבדלי' . אמנם השווי' ראוי' לעמוד בשיווי והשוות באחדי' אמנם אשר אינם שוים ראוי' לסדר היתרונות כפי הערך . אמנםיהיו הוצאו' ותלונות באהבה אשר היא לתועלת אשר בה לבדה או על הרוב כפי הראוי כי אמנ'אשר אוהבי' בעבור המעלה הם מוכניו'לעשות טוב זה לזה . כי באלה המעלה והאהבה יפעלו אשר לא יהיו שם הוצאות ולא מריבות כי אין אחד מהם שיעציב לאוהביו ולעשות (נ"א ולעושה) לו טוב . אבל אם הוא מרוצה הוא יחזור

ולפיא כאמרם ז"ל ע"פ אעשה לו עזר כנגדו אדם מביא חטים חטים כוסס וכו': הם מספיקים האיש ואשתו מספיקים לצרכי הבית בשיתוף פעולותיהם יחד הוא במלאכתו והיא במלאכתה כאמור: בזאת האהבה · באהבת איש את אשתו ימצאו טוב המועיל וטוב הערב · ותהיה ג"כ · ופעמים ימצאו גם טוב המעשים והמדות המשובחות אם יהיו שניהם חסידים וישרשו במדת החסידות :. הבנים הם לחבור . לידת הבני' הוא סבת ההתחברות האיש ואשתו והעד שהעקרים אשר לא יולידו יתפרדו · והנה הבנים הוא הטוב המשותף לשניהם . וזשא"הכ ראה חיים עם האשה . כי מחברתם יחד יפרון הטוב הבייתי במאד מאד . ואמרו ז"ל השרוי בלא אשה שרוי בלי שלום וכו' . לא יראה הנה . לא יתבאר בזה כי אין זה מקומו לבאר איכות האהבות לפי מסיגיהם . בלתי אם לבאר פה איכות הצדק בכל אהבה ואהבה למינה: כי לא יהיה ד"א . כי אין הצדק שוה באהבות שונות עד שלא תהי' אהבת האוהב שוה לאהבתו את איש הזר וכן לא תשוה אהבת האוהב לגדל עמו עם אהבתו לתלמידו ומילוף זה הצדק לבד בא לבאר בזה אך לא איכו' כל אהבה בפרט כי אין זה מקומם .

פרק יג לפי שמיני האהבה . ברצותו לבאר איזה מסיגי אהבת המועיל משא"כ ביתר האהבות למיניהן לכן יחזור מעניינם בזה הפ' ואומר כבר הלבנו גבולות מיני האהבי' למספר שלשה שהם הטוב המוחלט לכל אדם . והמועיל לאדם מבלעדי אדם . והערב המהנ' לשעתו : ולפי כ"א מהם , ובכל מין מהג' מינים יהי' פי' שנים בחלוקות האהבי' . א' שוים ר"ל שכל אחד מב' האוהבי' יאהב את רעהו כשיעור מה שהוא אוהב אותו . ב' עודפים ר"ל שאחד מעדיף לאהב את רעהו יותר ממה שהוא אוהב אותו : אשר הם יחד טובים . המטיבים ז"לז בשוה תהיה אהבתם שוה : והיותר טוב . והמטיב לרעהו יותר ממה שהוא מטיב לו תהיה אהבת המטיב יותר יתירה מאהבת המטב פחות וזה אמנם במין הא' שהוא אהבת הטוב : וכן אמנם · פי' שנים בחלוקות כאלה יהיו בב' מינים הנשארים שהם הערב והמועיל יהיו בכל אחד מהם אוהבים משתוים באהבה ואוהבים נבדלים זה מזה באהבה כי האחד מרבה להטיב בהנא' או במועיל והב' פוחת : אמנם השוים . כל ב' אוהבים המטיבים זה לזה בשוי' ראוי להם להשוות אהבתם מזה לזה עד שתהי' לאחדים . ואשר אינם שוים יעריכו האהבות עם הטובות . ד"מ המטיב לרעהו כפל מה שהוא מטיב לו ראוי שהמקבל טובה כפולה יאהב את המטיב הכופל כפל אהבה כפי מה שיאהב הכופל אותו : אמנם יהיו הוצאות . אולם במין אהבת המועיל יתכן שיהיה ריב ותלונה בין שני האוהבים : אשר בזה לבדה · באהבת לבד תהי' מריבה ובשאר מיני האהבו' לא תהי' מריב' כל עיקר או אם תהי' בשאר מיני האהבות מריבה תהי' על המעט עכ"פ ובמועיל על הרוב תהי' מריב' : כי אמנם · יבאר סבת העדר המריב' בשאר מיני האהבות ואומר באהבה שמפני השתוות המעלה וטוב המדות בשני האוהבים לא תהי' מריב' יען היות שניהם נכונים להטיב זל"ז כפי המעלה בלי תוספת או מגרעת עד אפס מקום לריב ומלה כי כבוד לאיש מדה שבת מריב: כי אין אחד שיעציב · ירמוז למין אהבת הטוב ויאמר שגם בה לא יתכן היות מריבה וזה כי אין שום מקבל טובה מכפים את העושה עמו טוב אבל אם המקבל מרוצה לקבל מיד הנותן יחזור המקבל להטיב עם הנותן ולא יהי' ביניהם מלה ומריבה אף כי יעדיף האחד להטיב בה ות שתנתן לכל אחד השאלה אשר שאל למלאות

יחזור ליתן לאשר עשה לו טוב . ואם אחד מהם הוא מעדיף . אמנ' כאשר תנתן לו שאלתו לא יצא על אוהבו כי שניה' יתאוו טוב . אמנם הם באלה אשר בעבור הנאה. לא תהי' תלונה כי לשניה' תיעשה תאות' והם שמחי' בשכנ' יחד · אמנ' יראה אשר הוא התול המתלונן אשר לא יקבל הנאה כאשר יוכל לסור משכנו עמו . אמנ' אשר בעבור תועלת יהיו בו הוצאת ותלונות . כי הרגילי' בתועלת זה עם זה תמיד הם צריכי' דברי' רבי' .והם יחשבו אשר יהי' להם פחות מהראוי ויתלוננו . כי כל הדברי' אשר הם צריכי' לכלי' הם ראוי' אשר יהי' להם . אמנ' המשלמי' גמול אומרי' אשר לא יוכלו למלאות כל הדברי' אשר הם צריכי' המקבלי' . אמנ' יראה כפי מה שנאמר כי הצדק הוא בי מיני' . הא' אינו כתוב והב' כפי הדת .גם אשר הוא כפי התועלת ממנה בעבור המדות וממנה היא דתית. וע"כ יהי' אלה ההוצאות יותר כאשר לא יחליפו כפי זה ויתפרדו .אמנם הדתית היא במשא ומתן בדברי' . אמנ' ממנה היא מכירה ונתינה מיד ליד וממנה ארוכה בזמן אבל אמנ' היא באמירה זה תחת (נ"א זה) אמנ' בזאת החוב הוא גלוי ואינו מסופק אבל יש בו הרחבת זמן מאהבה · ובעבור זה אצל קצת זאת אינה במדינית (נ"א רש"ע אינה מולא בדייני') אבל יחשבו כי הוא ראוי לאהוב אשר הם משתתפי' באמונה . אמנם אשר כפי המדה אינן בדברי' כי אם כאשר יתן לאוהב יתן לאחר . כי אמנ' הוא נותן הוא מבין אשר יקבל שוה או יותר כאלו אינו נותן כי אם משאיל · ואם לא יושב לו בשוה יתפרדו ויצה עליו . זה יקרה' בעבור כי הכל ישבחו

על

למלאות תאותו בטוב אשר שניהם יתאוו : אמנם גם באלה · · גם בטוב הערב לא תהי' תלונה ומריבה בהיות שהמהנה והנהנה יתענגו במילוי תאות שניהם כמו שיתענגו האים ואשתו בשכבם יחד : אשר הוא התיל · כי לחוק הוא שיריב הנהנ' במהנה על רצותו למלא תאותו בעונג · אחר שיש ספק בידו לסור מהנאתו : אמנם אשר בעבור תועלת . אך באהבת המועיל יהיו מלה ומריב' לפעמים בין האוהבים. וזה כי המקבל בעבור צרכו לבל מועיל ובעבור רגילתו לקבל מרעהו קצת מועילי' יאמר בהוא ראוי לקבל ממנו כל הצריך לו והמשלמים גמול רצונו לבאר הנותני' יאמרו שאינם יכולים למלאות כל מחסורם וערך השיווי לא יוכל לשפוט מישרים להשוות המועילי' אשר מאים לרעהו לכן תבא התלונ' והמריב' : אמנם יראה כפי מה שנאמר . יבאר מה זו נסב' לריב ופגע שיקרי' בין אוהבי אהבת המועיל וזה כי הצדק אשר האהב' קשורי' בו כאמור (בי"א מזה המאמר) פי שנים לו במין א' בלתי כתוב ר"ל איננו דתי כי אם טבעי השוה לכל העלם באדם על פי מדותיו המוטבעים בנפשו ב' דתי רצונו לבאר הצדק אשר כתוב הדר הוא בדת ותקנת מדינה ומדיני' כישרי' לפי הסכמת מניחי הנימוס והתקנו' לכן תהי' האהב' הקשורי' בצדק ג"כ ב' מינים כמוהו : גם אשר . לכן בהכרח גם הצדק אשר באהבת המועיל יחלק לשני מינים הנזכרים · א' המועיל בעבור המדות הנפשיות . ב' המועיל אשר כפי הדת אשר לכל מדיני' ומדינה : וע"כ יהיו אלה התלונות . לכן תהיינ' התלונו' והמריבו' כאשר לא יחליפו אוהבים טובותיהם זה בזה כפי הצדק לשני מיניו ויתפרדו האוהבים זה מזה בהעדר הצדק האמור : אמנם הדתית : יבאר פרטי ב' מיני הצדק אשר במועיל ואמר הצדק הדתי נוהג במשא ומתן במכירות במחיר מזומן או בהקפות והן הן הדברים הקניינים באמירי' ממש לאמר זו הסחורה תחת אלה המעות או זו הכלי תמורת זו הכלי . וזה במחיר מזומן או בהקפ' ובהרחבת זמן הפרעון : אמנם בזאת : וגם בזאת ההקפ' החוב מבואר כפי המדובר ביניהם ואיננו מסופק כמו החוב אשר במין הצדק המועיל אשר לפי המד' הנעש' בלי אמירה כ"א במחשב' כאמור למט' : הרחבת זמן מאהב' . מה שהו' מרחיב זמן הפרעון לאהבת המועיל תחשב כפי מין הצדק הדתי : אבל קצת . אך קצת יחשבו שאין זו האהב' והצדק ממין המדיני ר"ל הדתי כאמור . אבל יחשבו' למין הטבעי' והמדותית יען היות זה מן הראוי בטבע מדת הנפש היפ' לאהוב העוסקים במ"ומ באמונ' . והר"פט גורם מולא בדיינים .. פי' אין ראוי למקיף לשפוט עם ב"ח אבל הדייני' כי אם לפרעו מעלתו בזמנו כי הראוי לאהוב העסק באמונ' . ומה שכתבנו הוא הנכון לפי המשך הענין : אמנם אשר כפי המד' . אולם המין הב' מהצדק שהו' כפי טבע יושר המד' האנושית אינן בטובות הנחלפות מזה לזה בדברי' ר"ל באמיר' כמו בטובות הנחלפות בצדק הדתי האמור אבל הם נקנות במחשב' טוב' כמתנת הנותן במתנ' דבר מה לאוהבו : כ"א כאשר יתן לאוהב . לא יבט' בשפתיו שע"מ לקבל פ"ם הוא נותן מתנ' כ"א כמו שיתן לאוהבו בחשאי כן יתן לאחר בלי דיבור ומבטא : כי אמנם הוא נותן כי אמנם יש נותן טוב במתנ' לרעהו לאותו מבין ר"ל ומחשב דרכו שיקבל טוב ומהמקבל שוה לטובו או יותר מטובו וזה לא יחשב כנותן מתנ' כ"א כשואל ע"מ להחזיר אשר אם לא יושב לו טובו מאוהבו המקבל בשו' כפי אשר נתן יתפרדו אלו מאוהבים מאהבתם ואלה עליו ר"ל יריב בו : זה יקר' . ושבת זו המל' והמריב' אשר יקר מקרי' בזו המין מהאהב' והצדק היא להיות שהכל ישבחו

שמטיבים

המטיבים לרעיהם בטוב וזה במתנ' ע"מ שלא להחזיר כי הנותן בזה הוא בעל נפש נדיב' וטוב' : אמנם יבחרו ׃ אך בעבור הסבה יתאוו לירוש במדת' אמנם הכילות יעמוד כנגדם לכן יבחרו להטיב בטוב המועיל שגדר' מתנ' ע"מ להחזיר שויה על כן יצא משפט מעוקל בחזרת השיווי ויבו' מזה ריב ותלונ' : אמנם אשר הוא יכול ، אולם מי שהוא בעל יכולת להשיב גמול כפי מעלת הטוב ושויו אשר קבל ראוי שישיב : כי אין נעשות פן לא יתרצ' האוהב כאשר לא ישיב לו כלל או אם ישיב בלתי שויו : והנה זה החטי' . כבר חטא המקבל בתחל' אשר קבל טוב מאשר עין אשר לא אוהב לו ולא הטיב בעבורו כ"א בעבור החזר' : כי ראוי להשיב . על כן ראוי להשיב גמול טוב על כל טוב שקבל כמו שהוא שוה : כאשר הוא . כמו בהקפת מקח וממכר ׃ אבל ראוי להביט . כל מקבל טוב מרעהו עליו לדעת אם יוכל להשיב טוב כערכו יקבל ואם אינו יכול להשיב אינו מן הראוי לקבל ׃ יהי' ראוי בתחלה ׃ זה ראוי לדעת בתחלה אם יוכל להשיב ׃ גם להבין אין ערך הנותן אם נותן ע"מ להחזיר או שלא להחזיר ׃ ומה שויו של הטוב אשר קבל אם יוכל הנותן לסבול שיהי' מתנה שלא ע"מ להחזיר או אם גדולה היא עד שלא יוכל לסבול בבלתי חזרה . או אם המקבל יוכל לסבול היות בלי המועיל את כל זה ، ראוי לתת לב עליהם בתחלה ר"ל בעת הקבלה אם יקבלם או לא יקבלם . אמנם יהי' ספק ׃ אולם יש לספק איזה שוה ישיב המקבל בעד הטוב שקבל ר"ל אם יחשב זה השוה לפי טורח הנותן עד שאם איש גדול הוא הנותן יהי' שכרו הרבה על פי פעלו ואם קטן הוא בא בשכר מעט והכל הולך אחר עשיית הפועה או יעורך השוה בערך אל המעשה

על הרוב הטוב אמנ' יחברו (ג"א רמ"ע יבחרו) המועיל . כי הטוב הוא עשות טוב ע"מ שלא לקבל פרס . אמנם המועיל הוא לקבל פרס . אמנ' אשר הוא יכול ראוי שישיב כפי מעלת הדבר אשר קבל ובלב טוב כי אין לעשות את האוהב בלתי מרוצה והנה זה החטא בתחלה אשר קבל מאשר אינו ראוי ׃ כי לא קבל מאוהב ולא מאשר עשה זה בעבורו ׃ כי ראוי להשיב גמול כמו שהוא כאשר הוא מקח וממכר ׃ אבל (אינו) ראוי להביט אם יכול להשיב גמול ואם לא יכול לא היה (הנותן) ראוי לקבל ממנו ׃ יהיה ראוי בתחלה לדעת אם יכול להשיב ולהבין ממי הוא מקבל הטוב ומה כי באלה יכול לסבול או לא ׃ אמנ' יהיה ספק האם ראוי למקבל לשער התועלת ולהשיב כמוהו ׃ או עשיית הטוב העושה ואם המקבלי' דברי' באלה ממעיטים ואומרי' אשר קבלו מהטובות אשר היו קטנית להם ואשר היו יכולים לקבל' מאחרי' והאחרי' אמנ' בהפך כי הדברים האלה היו גדולי' אצל' וכי לא נמצאו אצל אחרי' וכי מצאה ידם אות' עם סכנות או עם דברי' כברי' ׃ לכן תשוה באהבה אשר היא בעבור המועיל השיעור הוא תועלת המקבל . כי זה אמנ' היה צריך לו ודי לו אשר ישיב שוה לעזר אשר זה . ואמנ' ישיב לו כאשר קבל או יותר . אמנ' היותר טוב באלה אשר הם כפי המעלה ׃ כי אין שם הוצאות ולא תלונות ׃ אמנ' השיעורי' הם דומי' לבחירת העושה כי עיקר המדה והמעלה היא בבחירה.

פרק יד אמנם מהאוהבים הם חלוקים באלה אשר הם כפי

עלוי ׃ כי כל אחד מהם יראה לו היות ראוי להיות לו יותר ׃ וכשיהיה זה תתפרד האהבה כי יחשוב באשר הוא יותר טוב כי ראוי אלהיות לו יותר כי לטוב ראוי

מאפס בחינה גדול או קטן ׃ ואם המקבלים . ואם המקבל מגרע ומוזל השווה באמרו כי קטן הוא והיה יכול למצוא אצל אחרי' בזול . והאחרים ׃ ר"ל הנותנים אומרים הפך זה שהמתנה גדולה ושווה הרבה וכי באה להם בטורח רב ובסכנות . לכן ששוה באהבה ׃ ע"כ לצאת מידי הספק האומר יהיה כישום שווה הטוב המועיל לפי שיווי התועלת אשר היה למקבל ׃ כי די שישיב שווה הצורך והעזר אשר נעזר בו ׃ ואמנם ישיב . אך עכ"פ ראוי להחזיר הטוב אם כשוין או בהעדפה כפי מה שיתרצ' הנותן כי אין לעשותו בלתי מרוצ' כאמור למעל' : אמנם היותר טוב ׃ היותר טוב לשער החזר' לפי מעלת הנותן ר"ל לפי נדבת לבו אם הוא ממין הא' ׃ כי אין שם מריבות ותלונות אחר שכבר נדבה רוחו אותו להטיב שלא ע"מ להחזיר. אשר ע"כ ייטב בעיני' חזר' כל דהו דומים לבחירת העוש' ר"ל כמו שהנותן נתן כנדבת לבו כן ישיב המקבל כנדבת לבו מאפס בחינ' לשווה הטוב בבחינת עצמו כי במד' הנדיבו' הולכי' אחר הבחירה השכלית :

פרק יד אמנם מהאוהבי' ׃ עוד ינופף ידו לבאר מקיימי האהב' ומפסידי' למיניה האמור . קצת מאוהבים חלוקים זה מזה במחשב' בענין גודל מעלתם וערכם . וזה כי מין המבואר שאם איש מעולי' ונכבד יעריך את עצמו להטיב לפחות ונגרע באנשים . שכרו כפול הרבה מטירחת הספות. להטיב בטוב' ההיא בעיני' על כן יאמרו המושלים והשליטים כי ראוי להם להיות יותר בטוב וכבוד המדיני בשכר הטבתם לדלי העם ודלי העם יחשבו הפך זה כמו שיבוא : וכשיהי' זה הרעיון העול' על לב כל אחד מהאוהבים תתפרד האהב' מבינים : ולזה יהי'

ביותר

ראוי לתת לו יותר · וכזה יהיה ביותר מועיל כי כאשר הוא יותר מועיל · (כי) לא יאמרו שהוא ראוי להיות לו שוה · כי זה היה עבודת עבדות לא אהבה · אם לא כפי מעלות המעשים אשר הם מאהבה כי יחשבו כאשר הוא בשיתוף הממון כי יקבלו דברים רבים הנותנים דברים רבים וכן ראוי גם באהבה : אמנם הדל והרש יאמרו בהפך כי האוהבים הטובים ראוי שיספיקו לדלים. כי יאמרו מה תועלת להיות אוהב לטוב ולשליט אם לא יקבל דבר · אמנם יראה כי שניהם יעשו ערך ראוי על יושר · וראוי לכל אחד מהם לתת (יותר) מאהבה לא מדבר אחד· אבל למעולה מהכבוד ואמנם לדל מהעושר כי אמנם למעלה ולעשיית טוב ראוי לתת כבוד אמנם לדלות עזר ממון · וכן יראה שיהיה זה בישוב המדינות כי לא נכבד אשר לא יתן דבר טוב לכלל כי ינתן הכללי לאשר יעשה טוב לכלל · אמנם הכבוד הוא כללי · ואינו נקל אשר יחד יקבל מהם אחד העושר והכבוד · ובכלם אין אחד שאם אמנם לאשר הוציא ממון יתנו כבוד ומתנות למקום ממון · ואשר כפי הראוי ישוה ויושיע האהבה · וכן גם כן בחברת הבלתי שוים · כי לאשר הוא מועיל בממון או במעלה ראוי לתת לו כבוד ויתן כאשר אפשר · כי האהבה תדרוש האפשרי לה כפי מעלת כל אחד · כי אי אפשר בכל הדברים · כמו שהוא בדברים אשר הוא לבדו האל יתברך או האבות · כי אין אחד יוכל להשיב זה כפי המעלה לאשר כפי כחו הוא משתעבד יראה כי הוא חסיד . ולכן באמת יראה כי אין ראוי לבן לכחש באב · כי ראוי לתת לאשר הוא אב · ולא יוכל אדם לעשות דבר שיהיה במעלות הדברים שכבר קדמו ואשר נעשו, ועל כן הבן תמיד הוא חב · ואמנם אשר להם חבו הכח בידם לעזבו וכן האב · אמנם לזה לא יראו בשום צד בן נזור מאביו אםלא לא יהיה בקצה הרעה כי בלא אהבה הטבעית

דבר

ביותר מועיל · וכזה יחשב בטוב המועיל · כי כאשר הוא יותר מועיל · כי המועיל יותר לא ישוה עם המועיל פחות בטוב : כי זה הי' עבודת · כי אם היה שוה בגמול המוסיף עם הגורע במועיל אז היה תוספת המועיל עבודת עבד ר"ל עבדות של חנם : אם לא כפי : אם לא יושב גמול כפי מעלת ושווה המעשים אשר כעשו מאהב' יחשבו הטובו' כעבודת עבד בלי שכר : כי יחשבו · להיות שאוהבי' יחשבו טובותיהם כמו שיחשבו המשתתפים בממון בעסק מו"מ · שהנותן לשותפו' יותר ממו' מחברו מקבל ריוח יותר : וכן ראוי · אשר כן ראוי לחשוב בטובות הנעשים מזה לזה באהב' : אמנם הדל · אבל הדלים יאמרו שלא יושב גמול לעשיר המועיל אותם כי יאמרו מה בלע באהבתם לנגיד ולעשיר אם לא יהנ' אותם בטוב המועיל : אמנםיראה. והנראה' לעשות ערך ישר בינדל לעשיר:ראוי לכל א' מהם · ראוי לכל אחד להטיב כפי הראוי ולא תהייג' הטובות מדבר אחד כ"א הדל יתן למעולה והעשיר כבוד · והעשיר יתן לדל עזר ממון ועושר: וכן יראה שיהי' זה בישוב . וראוי לדב' שבישוב המדינ' כהגו להפליםולהמיר הכבוד שהוא ענין כללי במעש' הטוב הכללי : רצונו לבאר הנותן דבר טוב לכלל העם והקיבוץ במדינה יכובד בכבוד הכללי : ואינו נקל אך לא בקל יתנו העושר והכבוד שניהם יחד גמול לאיש אחד : ובכלם אין אחד · בכל האוהבים אין אחד שיתן שניהם העושר והכבוד לאוהבו : שאם אמנם . אבל אמנם לאשר הוליא ממון על אוהבו יתנו לו כבוד או מתנות במקום הממון שהוליא : ואשר כפי הראוי . ואשר יתנו כפי הראוי ישוה הכבוד כנגד הממון : ויושיע האהב' . וכזה יעזור את האהב' להיות מתקיימת בין

האוהבים : וכן ג"כ בחברת הבלתי שוים . ר"ל באהב' שבין עשיר לדל . ראוי לדל לתת כבוד לעשיר שוה בערך אל הממון שנתן העשיר לדל : ויתן כאשר אפשר . יתן הכבוד כפי האפשרות למכבד לא כפי הראוי למכובד כי א"א לפעמים לתת כבוד למכובד כפי הראוי לו . והוא בהיותו גדל המעלי מאד עד אפס כבוד המכבד נחש' בערכו : תדרוש האפשרי . גדר האהב' להטיב לאהוב כפי אפשרות כח המטיב והרב כפי כחו אף כי מעט הוא בבחי' המקבל . כב יחשב : כי א"א . כי א"א ברוב הדברים לכבד האוהב כפי הראוי לו בבחי' טובותיו . כמו שהו'. כמו שהוא בדבר הכבוד הניתן מאדם למקו' ב"ה או לאביו : שאין הכבוד שוה כלום בטובו' הבורי' על האדם או בטובו' האב על הבן . ואין שום אדם יכול להשיב כבוד לאל ככל הטוב אשר הוא עושה עמו : לאשר כפי כחו . אך המשעבד את עלמו לתת כבוד לאוהבו כפי כחו לבד הרי זה משובי' ונקר' חסיד : כי אין ראוי לבן.אין ראוי לבן לבזות את אביו או להרע לו בעבור רוב טובותיו עמו : ולא יוכל אדם . אין מי יוכל לתת כבוד לאל יתברך או לאביו ככל הטוב אשר גמלום מקדם ככתוב במה אקדם לאלהי אכף לאלהי מרום וגו' : וע"כ הבן תמיד הוא חב . לכן חייב הבן תמיד בכבוד אביו : אשר להם חבו . אולם הנושים בהם טובותם יש כח וספק בידם לעזוב המשא אשר הם נושאים בם ולמחול להם החוב : וכן האב , וכן יש כח באב למחול כבודו לבנו : אמנם לזה . בעבור שהבן חייב תמיד בכבוד אביו בעבור הטובות שהקדימו אביו כאמור לכן לא נראה לעולם בן נזור ר"ל נפרד מאביו בל יטיב לאביו . אם לא שיהי' הבן בתכלית הרשע : כי בלא אהבה . כי

גם

גם אם לא העזור לזה המדמה האהב' הטבעית ר"ל אהבת הבן לאב ואהבת הנעזר לעוזרו. הנה הוא מחייב מגד השכל האנושי שלא ידחה הנעזר את עוזרו מקדם אף כי הבן את האב: מזה ראוי לברוח. ראוי לברוח לבלתי התחבר לנעזר הבלתי עוזר את עוזרו:
כי אם מלאו לבו לבלתי עוזר את עוזרו ולהרע עמו. אף כי למתחבר עמו יתכן שירע יותר: רבים ירצו לסבול. רבי' יחפצו לקבל שוב מרעיהם ויברחו מהשיב גמולם להם: כמו אם יהי'. ירצו את עצמ' כאלו לא הועילו להם מעולם: ומאלה. ומאלה האהבות כבר נאמר בזה המאמר זה השיעור:

ומהאמור בזה המאמר תדע ובחנת גדרי האהב' והרחמים המשמשים לפעמים במובן אחד ככתוב ארחמך ה' פי' אהבך. מה ראה מניח הלשון לשתף בשם רחמים בלשון רבים לעולם ומה הגיע אליו לכנות ערות האשה בשם רחם. לכן תדע כי גדר האהב' היא תאוות הנפש לידבק בדבר הטוב לה אולם רחמים גדרו הוא המיות הנפש

דבר אנושי הוא שלא ידחה הנעזר אמנם מזה ראוי לברוח או לא יתן לו דבר כי יעשה יותר רע · רבים ירצו לסבול למאחרים (נ"א מאמרים) טוב ויברחו מעשותו כמו אם יהי' בלתי מועיל · (נ"א ומאלה) אמנם נאמר זה השיעור:

נשלם מאמר שמיני

ועלבונה ברחותה ארת אהובה · וכל אהוב הקרוב יותר יגדלו הרחמים יותר בעת צרתו. ולפ"ז יהי' זה הכח הנפשי מורכב מב' כחות נפשיות שהם האהב' והעלבון ע"כ קרא שמה רחמים בל' רבים. ובהיות אהבת נשים מורכבת מעלבון גדול עדה"כ כי חולת אהב' אני והמביא לזה הוא האבר האמור לכן נקרא שמו רחםהמורה על הרכבת האהבה והעלבון ובא בל"י להבדיל בינו ובין הכמרת רחמים ובענין זה נקראים העגבות בשם שוק מטעם תשוקה כי כל מענג נפשו שוקקה לדבק בשוקי חשוקתו ובזה יתישבו דברי הרב המורה מש"כ בטעם קריאת לשוננו בשם ל"הק הוא בעבור שלא הונחו בו שמות לאברי המשגל והקשו ע"ז משם רחם ולפי מש"כ אפס מקום לקושיא כי הוא זה השם איננו המתכי ועצמי כ"א שם נגזר ומושאל משם רחמים כאמור. ואם תגדל אהבת הסי"ת באוהבו עד העלבו באהבתו לידבק בו ית' יכונה זה בשם רחמים ככתוב ארחמך ה'. והוא עדה"כ כלו עיני מייחל לאלהי כי הוא זה כליון בשר וחלי נפשי על השגת התוחלת והדביקות בה':

נשלם מאמר שמיני

מאמר תשיעי

פרק ראשון

פרק א אמנם בכל האהבות. אחר שביאר במאמר הקודם גדר האהבה למיניה דרך כלל בא בזה המאמר לבאר פרטים רבים מעניני האהב' במה זה תתקיים ובמה תפסד ואומר כבר מבואר במה שקדם שבכל האהבות הבלתי שוות בכמות או באיכות הטבה: המעריך שוה. הנה המעריך ערך האהבות זה לזה שוה ומשוה הטובות לפי ערך האהבות והוא זה ישמור קיום האהב': כמו שאמרנו. כמו שביארנו (בספי לחמישי מזה) בעניני חליפי מקח וממכר אשר במדינה שמעבד העורות יתן בעד מנעלים עורות מעובדי' ידועים והאורג יתן בגד ארוג במדה ידועה בעד מנעלים וכן שאר החליפין ישוערו בכ"ז: מדה משותפת. ר"ל המטבע שבה ישוער ערך ושוה כל ממכר כנזכר (בו' לה' מזה) אמנם באהב'. אולם באהב' שטובה ורעתה לא יעורך לפעמים בטבע כ"א לפי הנדיבות עד שיותן כבוד בעד הון כאמור (באחרונלא') ובעבו' שאין שם שער וערך קבוע לכן יתעוררו תלונו' ומריבו' בין האוהבים כי פעמים יהיה ר"ל יריב האוה' על אוהבו לאמ' שלא השיב גמול כראוי ופעמים הוא אפשרי. גם יתכן שלא הי' אתו דבר הנוקעד שלא ישוה גמול כלל · גם פעמים יהי' ריב בין האוהבי' בעבור שלא ישמרו מוצא שפתם אשר הבטיחו איש לרעהו: אמנם יקרו · אולם

אמנם בכל האהבות בלתי דומות המעריך שוה וישמור האהבה כמו שאמרנו במדיניית. כי למעבד עורות יתנו למנעלים כראוי וכן האורג וכן השאר · לכן הנה נמצא מדה משותפת אשר לא יחזרו כל הדברים ובזאת ישוערו אמנם באהבה פעמים יצא על אוהבו כי בהיותו אוהב מאד לא היתה לו חזרת האהב' ופעמים הוא אפשרי שלא יהיה בו דבר לאהוב · אמנם פעמים רבות האהוב יאמר כי בתחלה גדר לו כל הדברים ולסוף לא השלים לו דבר. אמנם יקרה אלה התלונות כאשר זה בעבור הנאה יאהב האוהב וזה אמנם בעבור המועיל

המועיל יאהב האוהב . אמנם בזה. לא יעמדו שניהם בעבור זה תפרד האהבה אשר היתה ביניהם כאשר לא יהיו הדברים אשר בעבורם היו אוהבים כי לא היו אוהבים בעצמם כי אם הדברים אשר היו ולא נשארו ובעבור זה כן תהיה אהבתם . אמנם אשר בעבור המדות הוא בעבור עצמם והיא נשארת כמו שאמרנו . אמנם הם מריבים כשיהיו להם דברים אחרים ולא אשר רצו כי זה ידמה לו אשר לא נעשה עמו דבר כאשר לא בא לו דבר אשר רצה כמו אשר נדר למנגן כי כאשר ייטיב נגן כן יותן לו יותר ויהי בבקר שאל להשלים לו נדרו אמר לו שישיב לו הנאה להנאתו . כי אם שניהם ירצו זה הנה זה היה לו על השלימות . ואם רצה זה הנאה וזה אמנם ריוח וזה יש לו וזה לא . לא יהיה זה טוב כפי השתוף כי זה בעבור הדברים אשר הוא צריך אליה' יקוה ובעבורו נתן זה . אמנם הערך הראוי הוא לשניהם לסדר , הנותן תחלה או המקבל (נ"א ויראה כי המקבל) ראשונה . כי הנותן תחלה יראה שהו' מודה לאחר המשפט . כמו שנאמר שהיה עושה פיתאגו"רים כי כשהיה מלמד לתלמידים וראה לתלמיד מכבדו במתנה והיה נראה לו שהוא בכמה הראוי לאיש אשר למד היה מקבל כמוהו כי בדברים כאלה די לאלה כפי משפטם . כי המתנה היה לאיש (נ"א המקבל תחלה אמנם אשר) יקבלו כסף ולא יעשו דבר מאשר אמרו ובעבור יתרון אשר נדרו הנה הם ראוים להצאות . כי לא השלימו אשר אמרו . והנה בעבור זה הוכרחו לעשות הטעאה כי אולי לא ינתן להם כסף בעבור ידיעתם . לכן לאלה אשר קבלו מתנה ולא עשו דבריהם כפי הראוי בהצאה אמנם אשר לא יעשו בעבור אמירת עשיית הגמול

אולם לא יתעוררו אלה המריבות כ"א ביניני אהבות התלויים בדבר הנאה או תועלת ר"ל כשזה האוהב יאהב לשונו בעבור הנאה וזה ר"ל אוהב זולתו יאהב אשונו בעבור המועיל כי אהבה כזאת יתכן שתבטל בהבטל דבר ההנאה והמועיל : כי לא היו אוהבים בעצמם · כי ב' האוהבים לא אהבו את עצמם כ"א דבר הנאה ומועיל אשר חלפו ולא נשארו : אמנם אשר בעבור המדות . אך האוהבי' זא"ז בעבור התדמותם בטוב המדה זאת האהבה קיימת : אמנם המריבי' · אך יבואו בריב כאשר ישלמו גמול בטובות אחרי' אשר התרלו בם בעת נתינת הנותן שטוב הראשון : כי זה ידמה . כי ידמה בעיני המקבל כאלו לא קבל גמול על טובו ככל אחר שלא קבל הגמול כפי התנאי אשר רלה : כמו אשר נדר · כמו מי שהתנה לתת למטיב נגן סך קצ"ב . וכנגן המנגן בלילה שאל בבוקר שכרו מהמתנה עמו והשיב המתנה שלא יתן לו כסף בשכרו אבל יהנהו בהנאה אחרת ובעונג שוה להנאת הניגון וענגו : כי אם שניהם ירלו . והנה אם יתרלו שניהם בדבר ההנאה שישלם גמולו בעד הניגון הנה יהי' זה גמול שלם כי אין אחר ההתרלות כלום : ואם רלה זה . אולם אם השומע ירלה לסלקו בהנא' והמנגן יחפוץ בריות ר"ל במעות מזומן ולא בשוה כסף : וזה יש לו המנגן יש לו הנאה כזו שהשומע חפץ לתת אבל אין כסף לו לכן איננו חפץ בהנאה כ"א בכסף אז לא יהיה זה טוב כפי מה שנתרלו בעת השתתפם במו"מ להחליף שמיעת הניגון בשכר כסף : בעבור הדברים . כי הוא זה המנגן נתרלה לנגן בעבור הגמול שהתנה ר"ל בשכר כסף שיש לו צורך אליו כי אין לו כסף כאמור אך לא נתרלה לקחת הנאה שכבר יש לו : אמנם הערך הראוי . אולם גם אם יתרלה הנותן לקבל שכרו בשוה כסף ישאר הספק מי משניהם

יסדר הערך ר"ל מי ישוה ערך הנאת המקבל עם ערך הנאת הנותן : ויראה שהמקבל . ושנראה שהמקבל ישוה הערך בעבור שהנותן תחלה הודה כי לו משפט הסדר להערך השוה בהאמינו אותו על השבת הגמול וכמו שהאמינו על ההשבה כן האמינו על הסדר והשוה : שהוא מודה לאחר . כי הוא מודה אשר לאחר ר"ל המקבל אשר היא כנגדו לו המשפט לסדר : כמו שנאמר . כמו שסופר מהחכם פיתאגרום שהיה מלמד לתלמידים והי' מקבל כבוד מהתלמידים בגמול ושכר הלימוד . וכמות הכבוד אשר העריך כל תלמיד היותו שוה בגמול הלימוד . כן קבל ממנו : כי בדברים כאלה כי בדבר הסדר . והערך בשיווי אלה ההנאות די לאלה התלמידים לסדר כפי המשפט אשר ישפטו בו : כי המתנה . יען כי הנותן נתן מתנתו באמונה תחלה להמקבל ר"ל שפיתא"גורום לימד תחלה לתלמידיו לכן האמין להם על השבת הגמול והערכת שויו : אשר יקבל כסף · אך המלמדי' לתלמידיהם בשכר כסף לא בעבור כבוד כמו פיתו"גרים ולא יקיימו תנאם ללמד הטיב כאשר קבלו עליהם הנה אלה המלמדים ראוים להלאות ומריבות יען לא השלימו תנאם ללמד כאשר אמרו : והנה בעבור זה . בעבור שכר הכסף שהוא דבר נבדל מעלמותם לא סמכה דעת המלמדים עליו וחשבו אולי לא ינתן להם הכסף כאשר התנו לכן הורו שיתר לעלמם לעשות הטעאה והתרשלות בלמודם . ולכן כאשר קבלו שכרם משלם כאשר התנו יהיו על אלה המלמדים הלאות ומריבות על אשר לא למדו לתלמידיהם כראוי : אמנם אשר לא יעשו · אולם שבלתי מטיבים ע"מ לקבל פרס כ"א בעבור מדת הנדיבות כבר אמרנו שאין בו מריבה להיות המתנה והאהבה כפי הבחירה השכלית אין אונס הגמול גם המעיר מלה ומריבה בין האוהבי' :

במשתתפים

הגמול . אלה הנותנים הם עושים בעבור עצמם כבר נאמר כי הם בלי הצאה ואהבה כזאת היא המעלה ועשיית הנתינה כפי הבחירה וזה היא באהבה ובמעלה . ולכן יראה שראוי לעשות במשתתפים בפילוסופי' כי לא ישוער הראוי בממון ולא ישקל במחיר ולא יעשה טוב אבל אולי הראוי ואפשר כמו לאלוה ולאבות . אמנם לא תהיה כן המתנה אבל כוונת הנותן תלוי בדבר ראוי להיות שם תשלום לפי ראות שניה' שתהי' כפי מעלת כל אחד . ואם לא יקרה זה המקדים לקחת יסדר הראוי כי אין זה הכרחי לבד אבל גם הוא צדק . כי בכמות אשר זה נעזר או בכמות אשר הוא נהנה ראוי שיהיה כמוהו לאחר כי כן יעשה במקחים אמנם בקצת מדינות סדרו דתות בהסכמות רצוניות שלא יהיה המקח באונאה . והוא כי הוא ראוי אם אחד הלוה לאחר דבר . שיעור עלוי (נ"א שיפרע לו) המקבל כפי משפטו כמו שהסכימו . כי יחשבו כי הוא יותר נכון שיסדר הדבר האיש אשר נתן לו מהנותן . כי דברים רבים לא יהיה מחירם שוה לאשר כבר הם להם . לאשר ירצו היותם להם . כי כל אחד יראה לו הדברים אשר לו אשר יתן שהם מעולים מאד . אמנם הפרעון יהיה הכמות שיסדרו המקבלי' אמנם ראוי שלא שוקל לאשר יש זה כי המחיר הוא כמו שיהיה שוה טרם היות לו :

פרק ב

אמנם בדברים אלה יהיה ספק . כמו האם ראוי בכל הדברים לתת לאב ולהיות נשמע אליו . או החולה ישמע לרופא ואיש מלחמה לשר הצבא . וג"כ אם יותר ראוי לתת לאוהב או לעבודת איש מלחמה (נ"א מעולה) וכן אם יותר ראוי להשיב גמול לאשר הטיב לו . או לתת לאוהב אם אין לו לתת לשניהם . אכן בכל אלה אינו נקל לברר האמת כי הבדלים רבים להם וממינם בגודל ובקטנות ובטוב ובהכרחי כי לא

במשתתפים בפילוסופיא . ר"ל המשתתפי' עם תלמידיהם ללמדם פילוסופי שלא יקבלו המלמדים מחיר שום טוב בשכר למודם : כי לא ישוער . אין ערוך לגודל המתת בשום מחיר ככתוב וכל חפציך לא ישוו בה וכן אמרו ז"ל מה אתם בחנם : הבל אולי . אבל אולי ימלא שם שכר לפעל ליפול החכמה כמו הגמול שמשלמי' ב"א לאלהים או לאבותיהם והוא הכבוד ככתוב כבוד חכמים ינחלו' כי אין גמול נעלה מהכבוד לגמול בעד לימוד החכמ' אשר תחי' בעלי' לכלם : לא יהיה כן המתנ' . כל אהב' התלוי' בדבר המתנ' איננה כמו האהב' האמור' שאין כוונת המטיב לקבל מתת כלל : אבל כוונת הנותן . אבל . באהבה התוי' בדבר הגמול . תהיה . כוונת הנותן לקבל גמול שוה לטובתו לפי אומד הנותן והמקבל : ואם לא יקרה זה . ר"ל שלא יהי' שם התרצות משניהם בדבר האומד . אזי אל המקדים לקחת הטוב ר"ל המקבל עליו לשער אומד הטוב אשר קבל ולהשיב כשיעורו טוב לנותן : כי אין זה הכרחי : משפט השבת גמול לפי אומד המקבל איננו מוכרח לבד בשכבר הודה הנותן שלמקבל משפט המשער והאומד יען נתן בלי קבילי' וקבלה כאמור . אבל אף גם בצדק הוא יען שהנעזר יודע שיעור העזר שקבל משא"כ העוזר ר"ל הנותן : במקחים . כן הדין במקח וממכר אם מכר המוכר בלי קבילה אזי על הלוקח לשער הקבלה : אמנם בקצת מדינות . אך תקנת קצת המדינות שלא לסמוך על קבילת הלוקח באמור כ"א יושם ע"י הבקיאים למען לא יבואו לידי אונאה : כי הוא ראוי . זה שב אל האמור לפניו ר"ל שהוא כנותן טעם למה על המקבל לקבוץ הקבלה . ואומר שהוא כמו המלוה לחברו דבר שניתן להולאה בלי קבילה , שעל הלוה לקבוץ הפרעון כפי משפטו ר"ל כפי מה שישפוט הוה בשיעורו : כמו שהסכימו . ר"ל שגם המלוה כבר הסכים שיסמוך על קבילת הלוה אחר שנתן בלי קבילה : כי יחשבו . כי כל הנותנים והמקבלים בלי קבילה יחשבו שיותר נכון הוא שישער המקבל שיעור השוה כי הוא יודע מבין שוה הדבר יותר מהנותן : כי דברים רבי' . כי קנינים רבי' שווים יותר אצל מי שיש לו מהם מאשר הם שווים אצל מי שאין לו מהם כי כל איש ידמה לו שחפציו מעולים מאד לכן יהיה אומד ושומת ההנאה שקבל לפי אומד המקבל אשר עדן לא היה לו מזה הקנין והוא נישם בזול יותר מאלו שם אותו הנותן שכבר יש לו מאיתו הקנין עדה"כ רע רע יאמר הקונה ואוזל לו : שלא שוקל . שאיננו שוה מחיר רב כשומת הנותן שכבר יש לו וחשוב הוא בעיניו וזהו הצדק כי המקבל לא הרבה בעת קבלתו הנאת הנותן כ"א לשלם גמול לו כפי השוה בעיניו לא כפי השוה בעיני הנותן כי אין איש מקבל מתנה בע"כ :

פרק ב אמנם בדברים אלה . יעיר ספק אשר אמר לו שם בשלשה מבוכות בעניני האהבי' א' האם ראוי לתת מתנות וכבוד לאב ולהיות נשמע אליו בכל הדברים ולא נשמע לסותר את דבריו בשום ענין או יתכן שנשמע לפעמים לסותר את דבריו עד שהחולה ישמע לרופא ובעל המלחמ' ישמע לשר הצבא אף כי יסתרו את דברי אביו . ב' אם ראוי לתת עזר לאוהבו או לאיש מעולה אין בו כח לעזור לשניהם . ג' אם יותר להשיב גמול המטיב עמו או לתת מתת לאוהבו אם אין ספק בידו לתת לשניהם : אכן בכ"א

אינו

אינו נקל · אין דבר קל לברר האמת באלה הספקות כי יש להם הכרעות רבות אל דבר והפכו כי יש לדון בדבר ההכרעה לפי גודל האהב׳ וקטנה או לפי גודל הטוב וקטנה או לפי הכרח הדברים ואפשריותם : אל אחד · אל הכרעה אחת כלומר לא בדבר אחד יוכרעו כל אלה המבוכות האמורות : גלוי הוא · יאמור במשענת התבונ׳ להטיב ולאמור מבוכות ולהוסיף אחרת תמתיקן ואומר · מבואר שהצדק יורה דרכו שיותר ראוי להשיב גמול לאשר כבר הטיב עמו מתת לאוהב אשר עדן לא הטיב עמו כי הגמול הוא כמו פרעון החוב לב״ח : אמנם גם זה · אם תמצא לומר שכן הוא ר״ל שתשלום גמול קודם למתת האוהב ואפס מקום לספק הב׳ · הנה יש לספק אם יש לאחד סך קצוב · ובזה הסך יוכל לפרוע חובו או להציל עשוק מיד עושקו · איזה מהם קודם: וזה יהי׳ גם זה הספק יהי׳ בהצלת האב · ר״ל אם תמצא לומר שגם בזה השבת הגמול קודם מהצלת העשוק הזה · הנה יש לספק אם האב העשוק מה דינו : אמנם נאמר · ישיב יכריע כי הצלת האב קודמות עכ״פ מהצלת עצמו בכל מקום כפי השכל הישר · יהי׳ א״כ המתחייב מזה שהצלת האב קודמות להשב׳ הגמול : ואשר נאמר בכלל · ומה שאמרנו בדרך כלל שהשבת החוב היא היותר ראוי׳ מהצלת העשוק · עכ״ז הדעת נותנת שאם יקרה שיהי׳ שם עזר דבר מעולה מאד או הכרחי אז יהי׳ הדבר המעולה וההכרחי קודם מהשבת החוב · וזה כי גם הב״ח חייב לתת לעזר הדבר המעולה ההוא : ולפעמים לא יהי׳ שוה · גם לפעמים לא ידמה השבת הגמול לתת למעולה · ר״ל שהתת למעולה הוא יותר ראוי וזה בהיות המעולה נודע לעושה טוב · ואשר גמלהו

לא ישובו כל הדברים אלא (ג״ת אל) אחד

גלוי הוא (ג״ת כי) צדיק הוא להשיב גמול למטיב יותר מלתת לאוהב . כמו שהלוה יותר ראויה לפרוע מלתת לאוהב . אמנם גם זה אולי אינו ראוי לתת להעשות כן . כי אם יוכל להציל מהגנבים ואם ראוי לפרוע חובו מהציל האיש ההוא . וזה יהיה אשר יהיה או תת לשואל להשיב גמול או להציל האב . אמנם נראה כי יותר טוב להציל האב מהציל עצמו . ואשר נאמר בכלל להשיב החוב אם אמנם תהיה מעולה המתנה לטוב או לדבר הכרחי . לזה ראוי לנטות ולפעמי׳ אמנם לא יהיה שוה להשיב לאשר גמלהו עם תת למעולה אשר הוא נודע כי הוא עושה טוב . אכן אמנם השבת הגמול היא לאשר יחשוב אשר הוא רע . כי אמנם אין ראוי להשאיל לכל משאיל כי המשאיל לחסיד חושב להרויח אבל לא יקוה להרויח מהרשע . ואם האמת הוא כן אשר הוא רשע הנה המעולה (ג״ת המעלה) אינו שוה ולא ראוי · ואם אינו כן אבל הוא חושב כי הוא כן לא יראה אשר עשה בלתי ראוי . הנה כמו שאמרנו פעמים רבות הדברים אשר הם אצל הפעולות וההפעליות האנושיות אינן מבוארות כמו שאינו כן הדברים עצמם אשר אצלם . גלוי הוא כי אין ראוי לתת הכל לאב כמו שלא חברו עובדי אלילים כל זבחיהם ליופי״טור כי האומנם ראוי לתת ממנו לאבות ולאחי׳ ולאוהבים ולכל אחד מעושי הטובות . ראוי לתת לכל מיוחד לו המיוחד לו והראוי . וכן יראה אשר עושי׳ ב״א החתנים יקראו כל הקרובים כי אלה הם ממשפחה אחת ובפעולות אשר הם לצורך אלה ובהסכמת הנשואין יחשבו כי אלה ראוי לקרו׳ ליותר הקרובים . בעבור זה אמנם יראה כי ראוי להספיק מאד לאבו׳ פרנסתם כמו חייבים וכי הם סבת הווייתם יותר מאשר לעצמם ובזה יספיקו ובכבוד כמו לאל ית׳ . אמנם לא יהיה הכל לאבו׳ ולא דבר אחד לאב ולאם ולא אשר הוא חכם

יש בו ספק אולי איש רע הוא · הנה אז יש לתת למעולה כי אין ספק מוציא מידי וודאי : כי אין ראוי להשאיל כי כמו שמלוה מעושיו הוא מלוה לאיש טוב ומעולה כן ראוי למטיב להקדים מתת לטוב מהשיב גמול לאיש רע · אחרי אשר יוכל להשיב לו בזמן אחר : ואם האמת . כ״א אמת יהי׳ הדבר יחשוב שבעל הגמול הוא איש רע : הנה המעל׳ · הנה כשיתנהו למעלה יותר מהשבתו לבעל הגמול לא תחשב לו למעלה גדולה בהיות בעל הגמול נודע לרשע · ומי יגמול טוב לרשע : ואם איננו כן · אבל אף אם הוא בלתי נודע לרשע כ״א יספק בו במחשבתו אולי רשע הוא · עכ״ז איננו עושה שלא כראוי מה שהוא נותן יותר למעולה · כי אין ספק מוציא מידי וודאי : הנה כמו שאמרנו · וכבר אמרנו שהדברים התלויים במדות הנפשי׳ המתעלמות בפעולות והפעליות אין יושרן מתבאר ביאור גמור במופתים הגיוניים כ״א בראיות ולפי אומד הדעת ונשארים אפשריים כמו הדברים עצמם ר״ל כמו כל הפעולות האנושיות שהם אפשריים כפי הרצון והבחירה · והנה במה שקדם הותרו הספק הב׳ והג׳ כי משפט האוהב עם המעולה כמשפט בעל הגמול עם המעולה שהטוב וודאי קודם לרע מסופק וק״ו לרע וודאי : גלוי הוא כי אין ראוי לתת · ישוב להתיר הספק הא׳ ואומר שכל המתנות וכל הכבוד ראוי שיתן האדם לכל אוהב מאוהביו הראוי לו ולא יתנום לאחד אף כי הוא זה היותר אהוב לו כמו האב · אשר כן יעשו זובחי הזבח לשבעת הכוכבים שיזבחו לכל כוכב הראוי לו ולא כל הזבחים ליופי״טר לבדו : כי האומנם · אם ראוי לחלק המתנות והכבוד בין האוהבים והקרובים לתת לכל איש חלקו המיוחד לו

לו . אשר כן יעשו החתנים ביום חתונתם יקראו לכל הקרובים · וביום הנישואין יקראו רק היותר קרובים לבד . וכזה ראוי לחלק הטובות הקרובים לאב ולאם יפרנסם ויכבד כמו לאל ית' כי הם סבת מציאותו . מפני שיבה יקום לאוהביו ולאחיו יהיה מבטח ביום צרה ככתוב ואח לצרה יוולד . כלל הדברים יתן לאיש חלקו בטוב המיוחד לו כפי עצמותו ומעלתו או כפי הרגל המדינה שהוא בה : אכן אם הם מסוג אחד . כאשר הם האוהבים מסוג א' נקל הוא לשער החלק המגיע לכ"א וקלת קשה הוא לחלק בין האוהבים אשר הם מסוגים נבדלים : ועכ"ז אין להפרד מחלק הכבוד לפי האומד לכ"א כפי המקריים אשר יקרו בזמניהם ובמקום מלת ולתאר רצונו לבאר ולשער :

פרק ג אמנם יפול ספק. הנה יסופק היתכן שתופר האהב' או לא כאשר לא יקיימו האוהבי' טובותיהם מזה לזה : הנה באלה . יתיר הספק האמור ויאמר באלה האהבות שהם בעבור המועיל או המהנה הנה כמו שלא יהי' להם זה מזה מועיל או מהנה כן אינו בלתי ראוי' הפרת האהב' אבל ראוי' באמת שתופר יען לא היו אוהבים כ"א בעבור אלה המועילי' והמהני' ובהבטל' ראוי שתבטל האהב' : אמנם יוכל להצות אולם יוכל האוהב לריב את רעהו אם הי' מרמה אותו באהבתו כמו שהי' אוהב לו בעבור המועיל והמהנה באמת ומתראה שהו' אוהב אותו בעבור טוב מדותיו הנה בהוודע כבעל המדות חנופת אוהבו יריב אתו : כבר אמרנו . כבר ביארנו כי מיני האהבות הם רבים קצתם בעבור המעלה ר"ל המדות וקצתם בעבור הטוב או המועיל והמהנה וע"כ יתכן היות משגה באהב' ר"ל שיאהבו זא"ז

חכם או אל שר הצב' אבל כל אחד הראוי לו. לאב כבוד האב ולאם כבוד האם ולכל זקן כבוד כפי שניו . לקום מפניו ולהשתחוות לו והדומה להם . אמנם לאוהבים ולאחים בטחון וכל שיתוף . אבל לקרובים ולאשר מקרובי משפחתו ולאנשי המדינה ולכל הנשארים . תמיד ראוי לעשות המיוחד לכל אחד כפי עצמו ובפי המעלה או ההרגל . אכן אם הם מסוג אחד נקל הוא המשפט אמנם מהנבדלים הוא קשה . אבל בעבור זה אין ראוי להנזכר ממנו כ"א כאשר יקרה כן ראוי לעשות ולתאר :

פרק ג

אמנם יפול ספק כאשר הוא הפרת האהבה או לא כאשר לא יהיו קיימים . הנה באלה אשר תהיה האהבה בעבור המועיל או בעבור המנה כמו שלא יהיו להם זה אינו בלתי ראוי שתופר האהבה כי הם יהיו אוהבים בעבור אלה . וכאשר נטלו ראוי שלא יהיו אוהבים . אמנם יוכל להצות אחד את חבירו אם הוא אוהב אותו בעבור המועיל או בעבור המהנה וירא כמרמה אשר הוא בעבור המדו' כבר אמרנו ראשונה כי האבות הם רבות ואפשר שיהיו אוהבים ויחשבו שהם אוהבים באהבה אחת ואינו כן . ולכן כאשר יהיה האחד מרומה ויחשוב שהוא אהוב מפני המדות והוא לא יעשה כאלה יתרעם ממנו אמנם כאשר הוא מרומה ממרמת חבירו . בצדק יצא מרמה (ג"א ילא המרומה) . ויותר למשחית המטבע כמו שזאת הבגידה אצל הדבר היותר נכבד הפועל הוא יותר רע ואם אמנם קנה האהבה בהיותו טוב ונעשה רע · והוא גלוי א"א שיהיה אהוב מהמעולה כי אמנם אין ראוי לאהוב הכל כי אם הטוב כי אין ראוי להיות אוהב רע ולא להדמות לרע כי כבר נאמר כי האוהבים דומים זה לזה . ולכן יסופק אם מהרה ראוי להפר האהבה או לא לכלם כ"א לאשר לא יוכלו להירפ' בעבור הרעה . אמנם אשר יוכלו להתישר יותר (ג"א יש) לעזור על המדה מאשר

מין אחד מהאהב' ויחשבו שהוא ממין אחר וע"כ יצא משפט מעוקל להיות האחד מהאוהבי' מרומה בהיותו חושב שהוא אהוב לרבים מפני טוב מדותיו ויאהבנו גם הוא בעבור המדות ואח"כ יוודע להאוהב שהאהוב לא יעשה כאלה המדות הטובות ואז יתרעם האוהב עליו : לאמר בחונף קנה האהבה ובאמת טעה האוהב כי הוא אהוב לרבים מפני שמהנה או המועיל אשר הוא מטיב להם : אמנם כאשר הוא מרומה . אולם אם יקרה שחבירו רימה אותו באהבתו בהראותו אותו שהו' אוהב אותו בעבור המדה ובאמת כוונתו בעבור המועיל והמהנה בהבטל דבר המועיל ביטל האהבה אז יצדק המרומה בהלונו על המרמה אותו : ויותר למשחית המטבע ויותר יהי' הרמאות עול מעול המזייף המטבע כי המזייף המטבע מרמה את רעהו בדבר המעריך שוה המקחים · והמטבע הוא דבר חוץ ממנו אך המזייף את מעשיו מרמה את רעהו בדבר המעריך שווי האהבות והמעשה הוא דבר דבוק בו : כמו שזאת הבגידה . ר"ל הבוגד המשחית האהבה הוא יותר רע מהמשחית המטבע בעבור שערך שוי האהבות הו' יותר נכבד מערך שווי הדברים כאמור : ואם אמנם קנה . אולם אם התחיל האוהב לאהוב את האהוב בהיותו טוב ואחר כך נעשה רע : והו' גלוי . ומן המבואר שהאיש הרע אי אפשר להיות אהוב מהמעולה כאמור בפנים. ולכן יסופק ע"כ יש לספק הים להפר האהב' עם כל אוהב טוב שנעשה רע בין יוכל להירפא ר"ל לשוב להיות טוב ובין אינו יוכל להירפא · או אין להפר האהב' עם אשר יוכל להירפ' עכ"פ : אמנם אשר יוכל להתישר . יכריע הספק האמור ויאמר כי הישר אשר שב להיות רע והו' יוכל עוד להתישר יותר

יש

מאשר על הממון . כמו שהוא יותר טובה ויותר מיוחדת באהבה . אמנם יראה שהמפיר לא עשה שלא כהוגן . כי לא היה אוהב לזה ולדומה לו . והנה הוא נשתנה לא יוכל להתישר על כן שב מאהבתו . ואם אמנם האחד ישאר כאשר היה והאחר נעשה יותר חזק והוא רחוק מאד במעלה האם ראוי שיתנהג עמו כמו אוהב . זה בלתי אפשר כשיהיה המרחק גדול וזהו גלוי מאד כאשר הם האוהבים מנעורים . כי האחד ישאר בדעתו נער והאחד נעשה איש נבחר איך יהיו אוהבים ואיך ישיבו זה לזה ולא ישמחו ולא יתעצבו לדברים אחרים (נ"א אחדים) ולא יעמדו זה אצל זה . כי אמנם בבלתי אלה לא יהיו אוהבים אם לא יהיה משותף ביניהם וכבר נאמר מאלה כן אם ראוי לחשבו כזר כאשר לא היה אוהב לעולם . יען כי ראוי להעלות זכרון ההרגל הקודם כאשר נחשוב כי יותר ראוי לתת לאוהבים מאשר לזרים . כן לאלה אשר היו אוהבים ראוי לתת בעבור האהבה אם לא תופר האהבה בעבור יתרון טוב .

פרק ד אמנם פעולות האהבה אשר הם אצל האוהבים

יתבארו ויראו מהדברים אשר כל אחד עושה לעצמו · הנה ישימו האוהב אשר הוא רוצה ועושה טובות או נראות טובות בעבור . או הרוצה חיותו וחיות האוהב בעבורו . כמו שהאמות סובלות זה עם בניהן . והנושאים חרפה מהאוהבים . אמנם יאמרו כי האוהב הוא אשר ירצה בחייו ובוחר לו אשר הוא רוצה לעצמו ואשר הוא מתעצב עם האוהב ושמח עמו וזה יקרה מאד אצל האמות . אמנם באלה התבאר האהבה . אמנם כל אחד מאלה הוא ראוי להסיר (נ"א להסיד) כפי עצמו . אמנם לאחרים כפי אשר יחשבו היות כן . הנה יראו כמו שנאמר כי השיעור לכל אחד היא המעלה והמעולה כי כמו כן לעצמו

יש לאוהבו לעזור לו אל ההתישרות מעזור לאהובו הדל בממון כי טוב המדות היא יותר טוב ומיוחד לאדם מכל טוב וע"כ אין להפיר האהב' עם השב רע אשר עוד יוכל להתיישר : אמנם יראה · אולם השב להיות רע והו' לא יוכל להתיישר עוד כמו הרגיל בדבר עבירי' שנעשי' לו כהיתרא או מי שעבר עבירה שאין . מספיקין בידו לעשות תשובה בכמו זה ראוי להפיר האהב' בהיות שהאהוב נשתנה מטוב אל רע אשר לא יוכל להרפא לכן תשתנה אהבת האוהב מאהב' אל שנאה על דרך הכתוב משנאיך ה' אשנ' : ואם אמנם האחד ישאר . עוד יספק ויאמר אם נתעלה אחד מהאוהבים במעלה גדולה כמו שנעשה שר או מלך והב' נשאר במדריגתו הקטנה היתכן שתשאר האהבה ביניהם . וע"ז ישיב לאמר זה לא יתכן שתשאר אהב' ביניהם בעבור גודל המרחק ביניהם במעלה כמבואר (בשביעי לשמיני מזה) : וזה גלוי . וזה מבואר משני האוהבים מנעוריהם ונשאר אחד במדת הנערות והב' נעשה נבחר ואיש מעולה כמו מלך . שאלה האוהבים תופר אהבתם כי לא ישמחו ולא יתעצבו בדברים אחדים · כי המלך ישמח בדברים נעלים מאד והנער ישמח בדברים גרועים כמו אגוזים או באיזה מלבוש חדש . ומהמבואר שלא תיכון האהב' בין האוהבי' כ"א בהיות דבר משותף ביניה' ומבואר א"כ מזה שלא תשאר האהב' שבין ב' האוהבי' שאחד מהם נעש' מלך והב' נשאר הדיוט : וכבר נאמר מאלה . יעוין למעלה (בשביעי לשמיני מזה) : כן אם ראוי לחשבו כזר וכן נאמר אם ראוי לאוהב שנתעלה למעלה רמה לחשב את הנשאר מטה כאיש זר עד שלא יטיב עמו כלל . ואומר כי ראוי לזכור אהב' הישנה ולהטיב עמו כמו לאוהב בשעתו : כאשר לא תופר אם לא יהי' שם יתרון טוב הרבה מאד לאיש על רעהו שאז תופר האהב' ביניהם בטבע בהיות שאין ערוך ביניהם כאמור (בז' לא' מזה) :

פרק ד אמנם פעולות האהבה · אחרי אשר ביאר במה שקדם איכות האוהבי' ז"לז והפסידם רצה לבאר בזה איכות האהבה ופעולותיה הנראות על ידה ואומר כי האהבה שבין האוהבים זה את זה תגלה ותראה על ידי הטובות שעושים זה לזה מה שהם עושים כ"א לעצמו עד"הכ ואהבת לרעך כמוך · הנה ישימו אוהב · בני אדם יחזיקו לאוהב לכל איש הרוצה שיהי' טוב מוחלט לרעהו או טוב נראה ר"ל מדומה · הרוצה יותו · יתנדב להטיב לרעהו בחייו וכן לרעהו בעדו · כמו האמות · כאהבת האם לבנה שתבחר מות לעצמה חלף מות בנה · אמנם יאמרו · והב' אלה האומרים יאמרו בגדר האוהב כי לו שם בשלשה פעולות א' רוצה בקיומו ומיותו ב' בוחר בבחיר' שכלית לעשות לאוהבו הטוב אשר הוא עושה לעצמו ג' מתעצב בעצבונו ר"ל בהצר לו ישמח בשמחתו ר"ל בטוב לו אשר כזו האהבה יאהבו האמות את בניהן : אמנם באלה · בשלש אלה הפעולות תגלה אהבת האוהבים ז"לז · להסיד כפי עצמו . החסיד ראוי שיטיב לאוהבו בכ"א מג' פעולות האהבה כפי השיעור והמעלה אשר יטיב מהם לעצמו ר"ל שיבחר להטי' לאוהבו בתיקון המדו' ובהשגות אמיתיות כמו שיטיב בזה לעצמו ככתוב ואהבת לרעך כמוך · אמנם לאחרים · אך הבלתי חסידים אשר לא חלק להם במדות ומושכלות יטיבו לאוהביהם בטובות כפי מה שיחשבו שהם טובים לעצמם : כי השיעור · שיעור האהבה לכאהב איננו שוה לכל אוהב כ"א כל איש מעולה ראוי שיטיב לאוהבו במעלה אשר בה יטיב לעצמו : כי כמו כן . אחר שכן יתאוה להטיב לנפשו

לנפשו בזו המעלה · וזה יתאוה · אך החסיד האמו' מתאוה ורוצה לעצמו הטובות האמיתיות ר"ל השגות המושכלות : ובעבור עצמו · ר"ל שיהי' תכלית מעשהו הטוב להטיב לעצמותו ר"ל להוציא לפועל החלק השכלי שהוא זה עצמות כל אדם ומהותו המבדילו הבדל מיני מיתר בה"ח . כי המעולה . כי כל איש מעולה בוחר להטיב עצמו בטוב האמיתי לא בטוב מדומה כמו שקצת אנשים רעים יבחרו מחנק נפשם וידמו שזה טוב להם · והטוב האמיתי ההו' יכסוף לרעהו ג"כ · ואם ישתנה · וכאשר ישתנה רעהו מטוב לרע אזי לא יכסוף לו כל טוב עוד לזה אשר נעשה רע : כי אמנם האל יתברך · כי יש למעולה לדבק בדרכיו ית' כאמרם ז"ל ע"פ ולדבקה בו · וכמו שהוא ית' טוב בכל עת בעבר והווה ועתיד ומשתעשע בחכמתו ככתוב טוב ה' לכל · ונאמר ואהי' שעשועים אצלו יום יום · כן ראוי לכל שלם באדם להיות שש ומתענג על ההשגות השכליות בג' חלקי הזמן · ויאהב את רעהו המשכיל כמו שיאהב אותו ית' כל עוד שלא ישתנה מטוב אל רע כמוהו ית' : בחלק השכלי · ר"ל ישים כל מגמתו לקנות השגות שכליות נשגבות כי זה הוא מותר האדם מב"ח ורמז לדבר ומות' האד' מן הבהמה אין · ר"ל החכמה אשר מאין תמצא היא מותרו ועל שמה נקרא אדם כאמרם ז"ל אתם קרואים אדם · לחיות לעצמו · מהות החיים ה"א רגשת איזה פעולה ההווה לשעתה ככתוב (נח' לזה בשביעי לעשירי) והנה פעולת המשכיל נשארת בעצם מעצמיו והיא חיותו כאמור ועל זאת יתפלל כל חסיד לאמר כי הם חיינו ואורך ימינו : זכרונם · זכרון המ"ע שעשה יתנו עונג : והעתידי' והמושכלות אשר ברצונו להשיגם עדינה יענגוהו ועל כיוצא בו נאמר אז תתענג על ה' · והנה זה

לעצמו וזה יתאוה בכל נפשו ורוצה לעצמו הדברי' הטובים . ויפעל הדבריםהנראים טובים כי טוב הוא לעשות טוב · ובעבור עצמו ר"ל בעבור החלק השכלי כי זה כל אדם . אמנם זה רוצה לחיות לעצמו ולהיות נשמר בהוויתו ובפרט החלק אשר בו החכמה . כי המעולה רוצה באשר טוב לו . כי כל אשר ירצה לעצמו הטובות . ואם ישתנה ויהיה אחר לא יבחר שיהיה כל הטובות וזה (ג"א לזה) אשר נעשה · כי (ג"א אמנם) האל ית' הוא עתה טוב והוא תמיד הווה אשר הוא ולכן יראה באמת כי לכל אחד מבני אדם הוא ראוי יותר להיות אדם בחלק השכלי אשר בו . ובזה הוא רוצה להיות לעצמו והוא מתענג במעשיו כאשר עשה כי זכרונם הוא לו עונג . והעתידים הם ממינים טובים והם מענגים . ובהוות תשבע נפשו בהשגו' אמיתיות · והנה זה יתעצב וישמח בו בעצמו כי כלו הוא אחד ובעצמו הוא מתעצב או שמה ולא לאחר · ועל כן הוא בלתי מתנחם במעשיו כי הם בשכל ראוים לעמוד וע"כ החסידים הם לעצמם . אמנם האוהב יהיה כמו לו לעצמו כי האוהב הוא עצמו אחד ואהבת אלה תראה דבר טוב והאוהבי' אשר להם אלה יעמדו · אמנם האם האהב' היא לעצמו או לא נעזוב זה עתה בהווה אמנם יראה היות האהבה אשר היא לשני' או לרבי' בם הדברים הנאמרים וכן היתרון והו' לאשר הוא דומה לעצמו :

פרק ה

אמנם יראו פעולות האהבה האמור' אשר הם ברבי' ואם יהיו רשעים . ולכן יהיה אשר יטיב להם עצמם ויחשבו היותם חסידים . ולכן יתעסקו עמהם . כי אשר הם מאד רשעים וחטאים אין אחד שיעמוד בזה . אבל לא יראו כזה כמעט גם לרשעים . אמנם יבדלו

יתענג · איש כזה אשר על שכלו יגבר ויצליח יהיו שמחתו ועצבונו בעצם מעצמיו לא בזולתו כי יתענג בהעדר השגה · וישמח במלאו השכל והוא בלתי מתחרט לעולם על מעשיו כי כלם בהשכל ראוים וקיימים . האוהב יהי' כמו לו לעצמו . האוהבים זה את זה בעבור תופס בשכל הם אוהבים עצם אחד כי הנפשות הם עצם אחד ואינ' נבדלות רק מפאת נושאיהם שהם הגופות · אשר להם אלה כל אהבה שכלית תתקיים בעבור שאינה תלויה בדבר שהוא זולת עצם מעצמי האוהבים · אמנם האם . אולם לבאר זה במופת שהאהבה השכלית אשר בין האוהבים היא אהבת עצמו יעזוב עתה : אמנם יראה · אך זאת היא הנראה שכל אהבה שבין ב' או רבים שבה הדברים הנאמרים רצונו לבאר שהיא אהבת השכל · לה יתרון המעלה על שאר האהבות · בהיותה דומה לאהבת עצמו שהיא עזה מכל האהבות · ועל שם דביקות נפשות ב' האוהבים נקראת האהבה בשם דביקות ככתוב ותדבק נפשו בדינה . ולדבקה בו :

פרק ה אמנ' יראו פעולו' האהב' · אמר אשר ביאר בקודם שכל אהבה שבין האוהבים סבתה איזה דבר טוב המשותף בין האוהבים . הנה הוא כמספק ואומר הנה אנחנו רואים פעולות האהב' בין רשעים רבים אשר הטיב אין אותם : ולכן יהיו . יתיר הספק האמור באמרו כי אלה הרשעים אשר האהבה ביניהם בהכרח יהיו להם איזה מדות מעולות אשר בעבור אלה המדות יחזיקו את עצמם בטובים וחסידי' ולכן יתעסקו זה עם זה בפעולות האהב' : כי אשר : אבל אשר הם רשעים בתכלית לא תתקיים האהבה ביניהם בעבור שאין ביניהם שום דבר טוב משותף : אבל לא יראו כזה · אך לא ימצאו כזה רעים בתכלית

יבדלו לעצמם כי יחמדו דברים ואמנם ירבו דברי' אהרים כמו החטאים אשר יבחרו לעצמם אשר יראו להם דברים טובים ומענגי' ואם הם מזיקים . אמנם אלה בעבור היראה והעצלה יסורו מעשות הדברים אשר יחשבו' היותם טובים מאד אמנם אשר עשו דברים קשים רבים ובעבור רשעתם הם שנואים יברחו מהחיים ויהרגו עצמם . אמנם יברחו מעצמם ויבקשו רעים אשר יהיו עמהם כי זכרו דברים קשים ורעים ויקוו דברים אחרים כמותם . וכאשר הם לבדם כואבים וכאשר הם עם אחרים ישכחו . הנה אין בהם דבר לאהבה בעצמם . ואלה לא ישמחו ולא יעצבו בעצמם כי נשמתם מתחלקת כי זה אמנם בעבור הרשע יכאב בסורם מקצת הדברים וזה אמנם יתענג . והנה זה יסיר הנה וזה הלאה כמו המריבים . וזה אמנם אי אפשר להתענג ולהתעצב יחד . אבל אחד מעט יתעצב בעבור אשר יתענג ולא ירצה אשר יהיו לו אלה התענוגים כי הרשעים מלאים חרטות . ועל כן לא יראה כי הרשע מוכן לאהוב ולא את עצמו בעבור כי אין דבר בו ראוי לאהבה . ואם היות כן הוא דבר מאד חסר ראוי לברוח מן הרשע ובחוזק ראוי לנסות להיות חסיד וכן תהיה לו האהבה לעצמו ויהיה אוהב לאחר :

פרק ו אמנם

רצון טוב הוא דומה לאהבה ויראה שהוא אהבה · אבל. אמנם אינו אהבה כי רצון טוב יהיה אצל שאר אינן (נ״א שאינן) נכרי' והוא נסתר . אמנם האהבה אינה כן ואלה אמנם כבר נאמרו תחלה . וג״כ אינו חשק כי אינו התפשטות ולא תאוה . אמנם לחשק ילוו אלה והחשק הוא עם הרגל אמנם רצון טוב הוא בא פתאום כמו שיקרה אצל הזרי' כי הרואים ירצו טובות אחד מהם אמנם לא יעשו דבר בעבורם ; כי כמו שאמרנו אשר להם

פירוש

בתכלית עד שלא יהיו בהם שום דבר טוב כי כמו שאין צדיק תמים בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כן אין רשע גמור אשר יעשה רע ולא יצדק כלל : יבדלו לעצמם · להקת הרשעים יבדלו מהקבוץ הצדיקים במחמדות הטובות כי הצדיקים משתתפים במחמדת טוב המוחלט או המועיל אך הרשעים משתתפים במחמדות טוב הערב לשעתו ואשהוא מזיק אחר שעה קלה והוא הטוב המדומה הגורם אהב' מדומה ביניהם : אמנם אלה · אולם אלה הרשעים אשר ביניהם עלת שלום ואהב' הוא להיותם משתתפים באהבת הטוב הערב לשעתו ועכ״ז אשר לא יעשה נבלות גדולות בעבור אהבת נפשם הערב לשעתו · הוא זה אם מעלה או מיראת העונש לא ילכו בגדולות ובנפלאות במין זו האהב' : אמנם אשר עשו דברים קשים · אולם הרשעים אשר עשו נבלות גדולות אשר בעבור רשעתם הם שנואים ומתחייבים אלה אפו יברחו מבני אדם ויהרגו א״ע אם לא ימצאו חבירים אשר יספרו עמהם שיחה ספורים למען ישכחו מעלליהם הרעים אשר עשו . כי זכרו . כי יזכרו הדברים הרעים אשר עשו : ויקוו · ר״ל יירצו שלא יענשו מהשופטים בעונש חזק כמו הרעות אשר עשו לכן בהיותם לבדם בלי ריעים יכאבו מפחד לבבם על דרך הכתוב ומחדרים אימה · הנה · אין בהם דבר לאהבה · אלה הרשעים אין בהם שמץ דבר טוב לסבב האהבה לא לעצמם וגם לזולתם . כי נשמתם מתחלקת · ר״ל נפשותיהם נפרדות ואינן באחדות עם ריעיהם כמו נפשות המשכילים האמור בסוף פרק הקודם · ככתוב יתפרדו כל פועלי און : זה יכאב בסורם . רשע אחד יכאב ר״ל יצטער בסור ממנו טוב הערב לשעתו ורשע אחר יתענג בו · זה יסיר הנה · כל איש הישר בעיניו יעשה

ואין השכנה אחת ביניהם כמו בין השונאים והמריבים זה עם זה : א״א להתענג ולהתעצב יחד. כי מה שאחד יתענג עליו. יתעצב חבירו בו · אבל אחד מעט ; כי רשע אחד יצטער ויתחרט אחרי התענגו בעונג בלתי ראוי להתענג בו ככתוב בעצבון תאכלנה : ואשהיות כן · ואולי יקר מקרהו שתהי' אהבה בין קצת הרשעים הנה תהי' אהבתם חסרה ר״ל גרועה מאד · על כן ראוי להתרחק מדרך רשעים · ולהתגבר לדבקה בדרך צדיקים · או אז יאהב את עצמו ואת רעהו אהבת השכל המתקיימת כמו שקדם · וזה סבת שנאת הכסילים את המשכילים יען אין שיתוף שכלי ביניהם ולכן לו חכמו ישכילו אז יציץ ופרח הדביקות ואהבה ביניהם ובין המשכילים כמש״א ר״ע כשהייתי ע״ה אמרתי מי יתן לי ת״ח ואנשכנו כחמור · אך המשכיל יכמרו רחמיו על הכסיל ויתנדב להועילו בשכלו כי יש בו מדעת קונו להטיב לכל ככתוב טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו :

פרק ו אמנם רצון טוב · יבאר שגדר הרצון רצונו לבאר רצות הטוב לרעהו איננו אהבה : שאינן ניכרים · כי רצון הטוב יתכן בין ב' אנשים הבלתי מכירים זה את זה : והוא נסתר · הרצון הוא נסתר במחשבת החושב : אמנם האהב' · אולם האהבה היא בין האנשים היודעים ומכירים זה את זה ואינה מסותרת כי פעולות האהבה נגלות לפי הטובות אשר המה עושים זל״ז כמו שביאר (בד' מזה המאמר) : ואלה אמנם · אלה פעולות כבר נאמר שהם בלתי נסתרים : איננו חשק : הרצון הטוב האמור איננו חשק בהיות שהחשק הוא התפשטות ר״ל הרחבת הנפש להתענג בעונג מה : עם הרגל · החשק בא אחר ההרגל עם הנחשק זמן מה · אולם הרצון בא פתאום

ברצות

להם רצון יהיה פתאום ואהבתם קלה . אמנ' יראה שהוי התחלת האהבה כמו שהוא חשק האשה בראותה עונג כי אם לא יתענג תחל' ביפיה לא יאהבה . אמנם גם כאשר ישמח ביפיה אינו חושק בה אם לא כאשר תהיה נעלמת יכסוף אותה ויתאוה היותה עמה כן אמנם האוהבים אי אפשר היותם אם לא היו תחלה חפצים זה לזה . ולא כאשר יהיו להם הרצון טוב יהיו אוהבים כי אשר יהיו רצוים בהם כי אם אשר הם רוצים טוב אבל לא יתפעלו דבר בעבורם ולא יפעלו מרעה תבוא עליהם . ובעבור זה יוכל מעתיק לומר כי רצון טוב הוא אהבה עצלה אמנם כשיה תמיד זמן ארוך ויבוא בהרגל תעשר אהבה. לא אהבה אשר תהי' בעבור התועלת או בעבור המהנה כי באלה לא יהי' רצון טוב כ"א אשר קבל פעל טוב אל העושה . אמנם אשר ירצה לעשות טוב לאחר כי יש לו תקוה אשר יתעשר בעבורו אינו נראה שיהיה זה רוצה טוב לו אבל יותר הוא יותר לו לעצמו כמו שלא יהיה אוהב אם יעצב בענינו בעבור שום דבר יקוה בו . הנה רצון מכל וכל הוא בעבור המעלה או החסד כשירא' לזה אחר טוב או גבור או אחר מהדומי' לזה כמו שאמרנו .

פרק ז אמנם יראה כי עצת שלום הוא מתחבר לאהבה . ובעבור זה אינה הסכמות כי זאת אמנם תהיה גם לאשר אינם מכירים זה לזה · ולא נאמר אשר תהיה עצת שלום כן (נ"א בין) כל מסכימים בדבר אחד כמו בדברי' השמימיים. כי ההסכמה באלה אינה מאהבה אבל יאמרו במדינית כי ביניהם עצת שלום אשר יסכימו בדברי' המועילי' . ויבחרו אותם ויפעלו אשר כלם יחשבו היות טוב · א"כ (נ"א אם) אצל התועלת היא שלום ומאלה הדברים אשר הם גדולי' והדבר אשר הוא אפשר שיסכימו בו שניה' או הכל כמו המדינות אשר יראה לכלם כי ראוי שיהיה בה שולטנות בבחיר' או שיסכימו אנשי אטינ"אש עם אנשי לסדימ"וניא שילחמו עם האויב או לשום עליה' ראש פלוני אלמוני כשיראה הוא · אבל אמנ' כאשר כל אחד ירצה להנשא יהיה ביניה' מחלוקת כמו שהוא כתוב בספרי הגדות . אינו עצת שלום כאשר כל אחד ירצה הטוב לעצמו כי אם כאשר יסכימו בדבר אחד כמו כאשר העם והחסידיי יסכימו אשר ישימו ראשים את הטובים מאד וכן יעשה לכל אשר יכספו . אמנם אהבה המדינית תהיה עצת שלום כמו שנאמר והיא אצל הדברי' המועילי' והאנותי'

לחיים

ברצות איש את אישו ירצה הטוב לו אך לא יעשה דבר טוב בעבורו : התחלת האהב' · תחלת האהבה רצות הטוב לנרצה כמו שעונג המראה שעין ביופי האשה הוא תחלת החשק להיות עמה : ולא כאשר יהי' להם הרצון . ולא תשלם האהב' ברצון טוב לבד אם הטיב אין אותם או אם לא יתעצבו מרעה תבוא לאיש מהם : יוכל מעתיק לומר · מעתיק הלשון יוכל לקרוא שם לרצון הטוב בשם אהב' עצלה . אשר ברוב הימים בהרגל דבר תתעצם להיות אהב' שלימה : לא האהב' אין הכונה בהתעלמות הרצון הטוב להיות אהבת התועלת או המהנה: כי באלה . יען לא יקרה מאלה האהבות אהב' שלימה אשר יכונו בשם רצון טוב . כ"א אשר קבל כ"א אשר כבר קבל פעל טוב מן העושה הטוב והו' ברצונו הטוב מטיב לו טוב : אמנם אשר ירצה . אבל הרוצה לרעהו בעבור תקותו לקבל פרס מרעהו . הוא זה רוצה הטוב לעצמו יותר מרעהו . ואינו בכלל התחלת האהב' כלל כמו שלא יהי' אוהב המתעצב על ענין קרה לרעהו רע מה · אך אין עצבונו מחמת רחמיו על רעהו כ"א בעבור יקוה השגת טוב מה בעבור עצבונו . זה' אינו בכלל אוהב בהיותו מתעצב ע"מ לקבל פרס : הנה רצון מכל וכל · הנה הרצון שאמרנו שהוא התחלת האהבה . גדרו ומהותו שיהי' בעבור מעלת המדות אשר ישיג ברעהו ד"מ שיראה שהוא גבור או טוב או שאר מדה טובה . הנה רצון הטוב כזה הו' התחלת האהב' לא אשר הו' בעבור עצמו :

פרק ז. אמנם יראה . אך עצת שלום נכלל בגדר אחד עם האהב' ולכן אין עצת שלום דבר מוסכם לבד : כי זאת . ר"ל ההסכמה מלבד אשר תהי' ג"כ בין הבלתי מכירים ז"לז וכבר נאמר בגדר האהב' שהי' בין המכירי' דווק' ואיך תהי' עצת שלוםאהב' לכן לא תהי' הסכמית לבד כ"א מפעולות האהב' גם כן : ולא נאמר . ולא תקר' עצת שלו' כל הסכמה כמו ההסכמ' המוסכמת בין החכמי' שהשמים הם כדוריים . כי הסכמה כזאת איננה מאהב' כ"א לפי היקשים שכליים : אבל יאמר במדינית . אבל יאמר עצת שלום המוסכמת בענין המדיני' ר"ל שיסכימו בדבר אשר הו' לתועלת להם אז תהי' מאהב' : אשר הם גדולים · אשר הם גדולי התועליות במדינה כמו בענין המלוכה וענייני המלחמה באויב : כשיראה הו'. כאשר הפלוני ההו' יהי' ראוי להיות ראש : להנש' . להתנשאות ר"ל אם כל אחד ירצה להיות ראש לא תכון ביניה' האהב' כי לא טוב היות ראשים הרבה כי על כן ברי' ה' את האדם בעל שני ידים ושני רגלים וראש א' ולולי היו שני ראשים לגוף האחד היו ריב ומלחמה ביניה' ברצות האחד לעשות דבר בלתי רצוני לראש הב' : בספרי הגדות , בספרי דברי הימים : העם והחסידים . שיסכימו החסידים ג"כ כי קשר רשעים אינו מן

המנין

לחיים · אמנם תהיה עצת שלום בין החסידי' כי באלה תהיה עצת שלום בהם · וכן זה לזה עומדי' בדברים אחדים כפי מה שהוא אפשר והוא רצון כל אחד עומר ולא יבגדו כמו נחל והם רוצי' דברים צדיקי' ומועילים. הנה אלה יכספו הראוי · לא כן הרשעים כי לא יסכימו יחד כי אם במועט כמו שאינ' אוהבי' והם יתאוו העדפות בדברים המועילי' והם מחסרים בעמל ובעבודה. כל אחד מהם רוצה לעצמו זה ויחקור על חבירו וימנעהו מזה · כאשר לא ישמרו הטוב הכללי תאבד עצת שלום מאתם ועל כן יקרה להם מחלוקת זה עם זה כאשר יבריח אחד את חבירו כי אינם רוצים לעשות צדק ומשפט :

פרק ח אמנם

יראה כי עושי הטוב יותר אוהבים למקבלי הטובה מאשר המקבלי' לעושים להם טוב ולזה יש לשאול · אמנם יראה לרבים כי אלה אמנם חבים · ולאלה הוא חב כמו שהוא בהלואה · כי הלווים ירצו שלא יחיו המלוים אמנם המלוים דואגים שיחיו הלווים. וכן העושים טוב ירצו לקבל ויקוו שכר פעולתם אבל אלה לא ידאגו להשיב. ואולי אמר טוב אפיגור"ינום · כי אמרו זה בראותם רוע בני אדם כי זה ידמה למנהג אנושי . כי רבים המה אשר לא יזכרו העשוי להם ויותר יתאוו לקבל טוב מלעישו' טוב

המכין : עומדים בדברי' אחדים . קיימים בהסכמה אחת לעשות דבר אחד צדיק ומועיל לכלל : כ"א במועט · במעט מפעולתם יסכימו וברוב מעשיהם יתפרדו זה מזה ככתוב יתפרדו כל פועלי און וכ"כ החוקר (בה' לשני מזה) : העדפות · מותרות טובות יבקשו בלי עמל כ"א באונאה וגזל : כי א מהם רוצה · כל אחד יתאוה להתענג בטוב לו ולמנוע הטוב מרעהו ויתעורר ביניהם ריב ומחלוקת עד שהשלוטים יצרכו בהכר' מפני המזיקים שלא יזיקום · ותאבד עצת שלום וחברה המדינית כי אין צדק ואין משפט :

פרק ח אמנם יראה . הנה יחקור טעם וסבה למה תהי' אהבת עושה הטוב למקבליהן יותר גדולה מאהבת מקבלי הטוב לעושיהם : ולזה יש לשאול. יש לחקור על הסבה אמנם יראה לרבים · ואשר נראה לרבים סבת זה כי אלה המקבלים הם בעלי חובות להחזיר הטוב לעושי הטוב להם שהו' כמו הלואה ומהמבוא' שאין חפץ ללוה שיחיה המלוה למען יפטור מתשלומין והפך זה שהמלוה חפץ בחיי הלוה למען יפרע לו חובו וזה סבת אהבת הנותן את המקבל כי ידרוש שלומו וטובתו למען יחי' ויחזיר לו כטובו אך המקבל אין חפצו לפרוע טוב לכן איננו רוצה בקיומו ושלומו של הנותן : ואולי אמר טוב · יסתור הטעם האמור בדברי אפיגור"ינום באמרו כי אלה בעלי הטעם ראו רעת קצת לוים אשר ישנאו למלויהם כי בזדונם וברוע לבבם ירצו להם המות למען יפטרו מתשלומין וחשבו רוע זה המנהג לנמוסי וטבעי לכל מקבלי הטוב וזה איננו טעם מספיק כי אין מביאין ראיי' מן הרעים הבלתי רגיל אבל הטעם האמיתי בזה הוא להיות כי רבים ישכחו הטוב הנעשה להם ויתאוו יותר לקבל טוב מעשות טוב לכן איננו דורש טוב למטיב עמו ולא יאהב אותו כמו שיאהב המטיב אותו : ואיננו דומה · גם איננו דומה רצות המלוה בקיומו של הלוה לרצות המטיב בקיומו של המקבל · כי אינם עולים בקנה אחד כמו שחשב המשל כי רצות המטיב בקיומו

של המקבל הוא מפני אהבתו אותו אף שלא ישיג לו טוב לא עתה ולא אחר זמן אך רצות המלוה ללוה הוא בעבור חפצו לגבות חובו ואין שם אהב' כלל כמו בנותן ומקבל : וכזה יקרה באומנים · אחר שניתך. סבת מה שלא יאהב המקבל לנותן שהיא מחמת שכחה בא לבאר סבת מה שיאהב הנותן להמקבל והוא ממשל משל מהאומנים שכל א' אוהב אומנותו ופעולתו יותר ממה שהיתה פעולתו אוהבת אותו אם היתה בעלת חי כמו שיאהבו האבות לבנים יותר ממה שיאהבו הבנים לאבות וזה בפעולות הטבעיו' וכן בפעל המלאכו' כל משורר אוהב את שירו וכל חרש את מלאכתו : אמנם יותר יקרה · ויותר מזה יאהבו עושי הטוב את פעולותיהם אשר הם אלה מקבלי הטוב עצמי פעולותיהם : סבת זה · הטעם למה יאהבו הפועלים את פעולותיהם הוא להיות שכל חי בוחר באהבתו את עצמו להיות נמצא בהויה אשר זה כל האדם : אמנם הויתנו · אחר שהניח הקדמ' הא' שכל חי אוהב חיים הניח הקדמה הב' שחיותנו מתעלם מפועל כפנו ר"ל פעולותינו המורגשות לנו הם עצם החיות ובעדרם אין חיי' המשל בו חוש הראות הוא חלק מנימי מהחיים ומתעצם בפועל הראות ולולי אין ראות בפועל אין נחשב הוא בכלל החיים וזה אמרו כי הוא בחיות ועשותו ר"ל התמדת הויתנו מתקיים בעשיית הפעולות : והנה העושה בפועל · ואחר שהפעולות הם עצם החיות וההויה · לכן יהיה כל פועל מוציא חיותו מן הכח אל הפועל בצד מה שהוא פועל פעולתו · ועל כן יאהב את פעולתו כי היא חיותו והתמדת הויתו במציאות : זה הוא טבעי · זו הפעולה היא מוטבעת בכח בפועל אותה והפועל בעת יפעלה בפועל ממש יגיד גבול כחה אשר היתה נעלמת בו עד כה : כזה אמנם בעושי טוב · וכמו זה יקר מקרה כל עושה טוב שהוא מוציא הויתו וחיותו מן הכח אל הפועל לכן ישמח המטיב בטובו ויאהב את המקבל אשר על ידו יצא לפעלו להתעצם בחיים ובהויה מתמדת · ומן מוצא הדברים תבין שכל

העדר

העדר הוא מות ורע ושנוא וכל ישות הוא חיים וטוב ונאהב והוא הדבר אשר בהתעלם הישות בת"ב נאמר בהם כי טוב · ועל שם פועל כפו ית' הישות והמציאות שהוא טוב וחיים נקרא הוא יתברך טוב וחי העולם ככתוב וישבע בחי העולם (דני' י"ב) : אמנם המקבל . אך המקבל הטוב לא פעל טוב ולא התעלם בהויה נפשית כי אם השיג דבר מועיל שהוא אהבה והנאה גרועה לשעתה על כן לא ישמח כמו הנותן אשר התעלם בפועל בחיים עריבים והויה מתמדת בשלשת הזמנים הנאה בהוו' ר"ל בעת עשותו הטוב ותקוה לעשות טוב לעתיד וזכרון טוב אשר עשה בעבר : אמנם היותר מהנה היותר מהנה ומאמת את העושה טוב משלשת העתים האמורים הוא ההווה אשר הוא כפי הפועל לשעתו כי הוא סבת הנאה בעבר ועתיד : ולכן לאשר עשה · ע"כ יהי' לעושה הטוב הנא' ארוכה בשלשה זמנים האמורים . אך למקבל הנאה עוברת לשעת התועלת לבד : הנה הוא זכרון הדברים הטובים . הנה לעושה הטוב יהנהו זכרון טובה הפעולה על רעיונו בעבר או עתיד וזה להיותו טוב מוחלט בל יחלוף · אך למקבל הוא טוב מועיל לשעתו לבד ע"כ אין לו זכרון כלל או גרוע ופחות כערך אל זכרון העושה : אמנם התקוה . אולם התוחלת לטוב העתיד יהי' הדבר הפוך שהמקבל יקוה יותר וערבה לו תקותו יותר מהמטיב בעבו' לבו אל המועיל על כן יתאו אליו לבבו ונפשו שוקקה : למתעלים · ר"ל לפועלים העושים הטוב המה הנעלים הם העיקר באהבה ולהם יאתה חברת

טוב · כי זאת הסבה יותר טבעית ואינו דומי' לאשר אצל המלוים כי אצל אלה אין שם אהבה כי אם רצונם לשמור אותו בעבור ממונם אמנם עושי טוב אוהבים למקבלי הטוב ואם לא יהיו מועילים עתה ולא יהיה זה תועלת להם אחר זה . וכזה יקרה באומני' כי כל אחד מהם אוהב פעולתו יותר ממה שיאהבהו פעולתו · ולו היתה בעל חי אמנם יותר יקרה אצל העושים טוב · פעולת' היא אלה אשר יקבלו מהם טוב · ויותר הם אוהבים את אלה מהפועל לפעלו . ואמנם סבת זה כי ההויה היא לכל נבחרת מאהבי' אמנם הויתנו הוא בעשות בפועל כי הוא בחיות ועשותו והנה העושה בפועל הוא פועל בצד מה ועל כן הם אוהבים פעולתם כי הוא הויה . ואמנם זהו טבעי כי הוא אשר הוא בכח זאת הפעולה (נ"א יגיד הפועל כזה) אמנם בעושי טוב יהיה טוב אשר כפי הפועל על כן ישמח אשר בו זה . אמנם המקבל אין לו טוב בפועל אם לא דבר מועיל וזה אמנם הוא חסר האהבה והנאה . אמנם הפוע' היא דבר מהנה בהוו' ולעתי' תקו' ובעבו' (נ"א ובעבר) זכרון . אמנם היותר מהנה והיותר ראוי לאהבה הוא אשר הוא כפי הפוע' וכן (נ"א ולכן) לאשר עשוה ישאר פעל טוב ארוך אמנם למקבל תועלת אשר הוא עובר הנה הוא זכרון הדברים הטובים מהנה אמנם מהדברים המועילים לא או הוא פחות אמנם התקוה יראה שהוא בהפך . אמנם האוהב הוא דומה לעושה והאוהב אמנם לאשר הוא מקבל . אמנם למתעלים אצל הפועל יתחבר האהוב והדברים הראוים לאהבה עוד אמנם הדברים אשר יבואו בעמל ויגיעה הכל יאהבום יותר . כמו המשתדלים בעבור הממון עם המקבלים מאחר . והנה כן יראה כי קבלת טוב הוא בבלתי עמל ועשות טוב הוא צריך יגיעה (נ"א ובעבור זה האב אוהבת בניה יותר מהאב כי יותר) יגיעה בתולדותם ויותר היא יודעת אשר הם שלה והנה אמנם יראה זה כי הוא מיוחד לעושי טוב ·

פרק ט אמנם יושם ספק האם ראוי לאדם להיות אוהב את עצמו יותר או לאדם אחר

. הנה נראה גוערים לאשר אוהבים עצמם כמו לגנאי . גם יראה כי הרשע עושה כל הדברים בעבור עצמו

האוהב ונטפלים אליו יתר הדברים הראוים לאהב' עוד אמנם · עוד סבה ליתרון אהבת העושה הטוב למקבל מאהבת המקבל אל העוש' הוא בעבור שמעשה הטוב נעשה בעמל ויגיעה וכל דבר המושג בעמל יערב על בעליו כמו שאנחנו רואים יתרון אהב' הממון המושג לבעליו ביגיעה מאהבת הממון המושג בלי יגיעה והוא הבא בירושה או במתנה עד שלגריעות אהבת' יתנו' לפיזור על הרוב אך המושג ביגיעה ישמרוס בעליו לכן תגדל אהבת העושה שהוא ביגיעה מאהבת המקבל אשר הוא בלי יגיעה ועמל אשר על כן האמות אוהבות את בניהם יותר מאביהם וזה בעבור עמלם בגידולם ויתרון ידיעתם גם שהם שלהשוותה לאהבת הממון הבא ביגיעה לבעליו היודעים שהוא שלהם בהיותו חלף יגיעתם משא"כ הממון הבא בלי יגיעה אשר יתכן שכמו שנהבל בא כן נהבל ילך ככתוב הון מהבל ימעט : מיוחד לעושי הטוב · והסב' האמור' היא מיוחדת ליתרון אהבת עושי הטוב על אהבת מקבליהם כאמור . ומעלת זאת האהב' הלא היא כתוב' על ספר אסף (ח"א א') שחברנו וז"ל שם כיתרון נועם המינקת על היונק ועונג העוש' לדקה את העני עמו . וכן אמרו ז"ל יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצ' להניק :

פרק ט אמנם יושם . אולי ישופק איך יתנהג האדם במדת האהבה האם יאהב את עצמו יותר מכל אדם או אם יאהב אוהביו יותר מאשר לעצמו כי סברות וראיות לכאן ולכאן וזה כי מה שיורה גנות יתרון אהבת עצמו לו

שם

הם בשלשה ראיות א' כל אוהב עצמו יגונה בין בני אדם ויכונה בשם אוהב עצמו לגנאי ב' הרשע יעשה כל דבר בעבור עצמו ולא יוכן בעיניו רעהו לעשות בעבורו דבר קטן · ג' הנה החסיד יעשה כל פעולה טובה בעבור היפה הטוב ואוהבו עד שלפעמים יעזוב ומטיב לעצמו למען הטיב לאוהביו וזה יורה כי מן הראוי לעזוב דרך רשע ולהתנהג בחסידות לאהוב יותר לאוהביו מאהוב לעצמו : אמנם לדברים האלה · אולם כל אדם חזה לפעול פעולות באהבה אשר בעבור עצמו יותר מאשר יפעול באהבה אשר בעבו' אוהביו וזה דבר סותר ומתנגד לדעת האמורה : ולא בבלי טעם. ולא בבלי טעם והשכל יעשו אלה הפעולות אבל יאמרו שיתרון האהבה ראוי לשיותר אוהב לו אמנם גדר היותר אוהב לו הוא הרוצ' כל טוב לו וזה בעבור עצמו ר"ל בעבור עצם המקבל לא בעבור המטיב ואף לא בעבו' לעשות לו שספאר' ברצותו הטוב לו אחר שלא ידע ברצונו זה שום אדם זולתו : הנה אמנם · והנה באמת אהבה כזאת לא יתכן היותה כי אם מהאדם עצמו אל עצמו כי היא רוצה כל הטובות לעצמו ואין שום איש יודע ברצונו זה : וגם שאר כל הדברים . וגם יתר הפעולות המורות על האהבה נמצאים באוהב את עצמו : כי כבר נאמר . בשכבר אמרנו שכל האהבות אשר לאחרים ישוערו באהבת עצמו ר"ל שלא תהי' אהבת הרעים שלימה כי אם תהי' שוה בכמות ובאיכות לאהבת עצמו ככתוב ואהבת לרעיך כמוך : גם כל המושלים · עוד נה שיורה שאהבת עצמו ראוי שתהי' יותר גדול' מאהבת אחרים הוא שכל מושלי משל כלם יענו יחד כי נפשי האוהבים נפש אחת וכל הקניינים אשר לשניהם הם משותפים לשניהם · כי כל אהב' היא השואת האוהבים זה עם זה וקרובים זה עם זה כקירוב הארכוב' עם השוק כל אלה הדברים . והנ' כל אלה מסיגי' האהב' האמורים הם יותר עצמיים ר"ל יותר נמצאים באהבת האוהב את עצמו ומזה ראי' כי הראוי לאהוב יותר את עצמו מאהוב לאחר וזאת ההנח' סותרת להנח' הקודמת האומרת שיש לאהוב לאחרים יותר מאשר לעצמו : אמנם יושספק · וא"כ יש לספק אל מי מאלה ב' ההנחות נפנה לעשות באהב' כאשר תגזור אומר ונעזוב ההנחה הב' : ולכן אולי ראוי לחלק · או אולי ראוי לאחוז בשניהם ולשער כמות האהב' לאחרים כפי ההנח' הא' . וכמות האהב' לעצמו כפי ההנח' הב' עד שיהיו שניהם כאחד טובים ולא יסתרו זא"ז : אולי הוא גלוי · יבאר אמיתת הנחה הא' ר"ל באיזה אופן יגונו האוהבים את עצמם . ואומר אולי הוא מבואר גנות אהבת עצמו שיקראו בחרפה בשם גנאי המשתדלים לאסוף הון עתק ולהתענג במותרו' התענוגי' הגשמיי' ולרדוף אחר הכבוד ובכלל הבוחרים להשיג רב טוב לחלקי נפשם הבלתי משכלת זה הוא ענין רע כי יתעוררו מזה ריב ומלחמ' : והנ' בצדק · על כן באמת ובצדק נקר' אוהב עצמו כזה בשם בזי' כדעת ההנח' הראשונ' : אמנם אינו בלתי גלוי · איננו בלתי מבואר אבל הוא מבואר מאד שהרגילים להתנהג במדות הגרועות האמורים נקראים לרבים בשם אוהבי עצמם : אמנם אשר יתעסק תמיד · יבאר הנח' הב' ר"ל באיזה אופן ישובח האוהב את עצמו ואומר · כי המתעסק תמיד לעשות צדקה ומשפט

עצמו · וכל אשר הוא יותר רע יעשה רע ויותר יגנו אותו כי לא יעשה דבר כי אם בעבור עצמו . ואמנם החסיד הוא עושה בעבור טוב וכל אשר הוא טוב יעשה בעבור טוב ובעבור האוהבים · ופעמים יעזבו הדברי' אשר הם לעצמם . אמנת לדברים האלה ינגדו הפעולות ולא בבלתי טעם כי יאמרו כי ראוי לאהוב לאשר הוא יותר אהוב (ג"א אוהב) . אמנם היותר אוהב הוא יותר ירצה לו כל הטובות בעבור עצמו . ואם לא ידע זה שום אדם הנה אמנם הדברים האלה יהיו יותר לאנשים בעצמם (על אשר כל הדברי' אשר) (ג"א וג"כ באו כל הדברים אשר יתבאר) בהם האוהב . כי כבר נאמר כי כל הדברי' הראוים לאהבה יבואו לאחרים מצד הדברי' אשר בעצמו . גם כל המושלים יודו בזה כמו שיאמר כי נפש אחת לשני האוהבים וכי הדברים אשר לאוהבים הם בשתוף וכי האהבה היא השואה · וכי האוהב הוא לאוהב קרוב כארכובה לשוק · כל אלה הדברים יותר הם לאדם עצמו כי יותר הוא אוהב לעצמו . על כן ראוי לאהב יותר את עצמו . אמנם יושם ספק בראוי איזה מאלה השנים ראוי לבחור . כי בשניהם דברי' ראוי' להאמין . ולכן אולי ראוי לחלק אלה המאמרי' ולבאר כמות הנאמר באמת בשני פני' וכמה כי א"כ נקבל אוהב עצמו כמו שיאמרו שתי הכתות . אולי הוא גלוי המבוקש אשר יראו חרפה על האוהבים עצמם ויקראו כן לגנאי אשר יתנו לעצמם יותר בממון ובכבוד ובהנאות הגשמיו' כי אמנם יתאוו אלה וישתדלו אצלם כאלו הם הויות נבחרות ובעבור זה יתעוררו מלחמות וקטטות אצלם וכל אשר להם יותר יוציאו בתאוות ובכלל לשאר הפעליות ולחלק הנפש הבלתי משכלת . והנה כאלה הם רבים ובעבור זה תהי' קריאה זו עשויה מאשר הוא מאד רע . והנה בצדק אוהב עצמו הוא נבזה . אמנם אינו בלתי גלוי כי לנותנים לעצמם אלו הדברי' הורגלו רבים לקרוא אוהבי עצמם . אמנם אשר יתעסק תמיד לעשות צדקה ומשפט והדברי' הישרים ושאר הפעולות אשר הם מהמעלו' ובכלל

ובכלל תמיד יבקש הטוב לעצמו אין אחד שיקר' אוהב עצמו ולא שיחרפוהו . אמנם יראה כי אשר הוא כזה יותר אוהב לעצמו כי יתן לעצמו הדברים הנבחרים והיותר טובים ויוסיף תת לחלק המיוחד לו לעצמו וכל חלקי הנפש הם נשמעים לזה . אמנם כמו שהוא המיוחד במדינה הוא המדינה והוא הנראה יותר עיקר בה כן היא בכל הדבר אשר הוא מוסד מרבים . וכן האדם הוא אוהב לעצמו כאשר יהיה אוהב מאד לזה החלק ומתערב לו כל הראוי לו ולכן נקר' האדם הכשר בלשון יון קונטננ"טי והחוט' אינקנ"טיננטי . ר"ל מחזיק בו ובלתי מחזיק כי הוא מחזיק בשכל או לא כי זהו האדם וכל הנעשה בזה החלק יראה יותר כי הוא עשהו · והנעשה בכח המתאוה או בדבר אחר יראה יותר כי עשהו בלתו והנה אינו בלתי גלוי כי כל אחד מבני אדם היא היותר וכאשר החסיד הוא אוהב מאד לזה הנה הוא באמת אוהב עצמו . והנה זה נבדל מהמין הראשון המגונה כמו שהו' נבדל כפי השכל מהחי כפי הכח המתאוה וכאשר הרוצה הטוב בהחלט נבדל מהרוצה הטוב למראה עיניו . ולכן הכל ישבחו ויפארו המשתדלים אצל המעשים הטובים ונבדלים מהרעים . אמנם אם הכל יתחברו אל האיש הטוב בשומם השגחה לעשות הדברי' הנבחרי' יהיו כל הדברים אשר הם צריכים משותפי' לכלם . ויהיו לכל אחד הגדולות אשר בטובו' אשר הם מעלות ועל כן ראוי להיות האיש

הטוב

בין איש לרעהו ומכשל את נפשו בדרך ישרה על פי מדותיה ותמיד עינו ולבו על מעלותיו ומדותיו לתקנם הוא זה לא יקר' לעולם בשם אוהב עצמו ולא יגונה כלל משום אדם : אמנם יראה . אולם יראה באמת כי איש כזה הוא יותר אוהב לעצמו מאוהב בהמון התענוגים החמריים וזה בהיות התענוגים החמריים טובות גרועות נפסדות לשעתן ויתענגו בם חלקי הנפש הגרועים משא"כ תענוגי המעלות שהטובות נבחרו' דבוקו' בחלק היותר מעולה מחלקי הנפש שהוא השכל אשר הוא מותר האדם מן הבהמ' והו' המושל בכל חלקי הנפש וכחותיה כמלך במדינה ע"כ מי אוהב בהמון הטובות המעולות כאלה הרוחניות יותר ראוי שיכונה בשם אוהב עצמו מאוהב תענוגים החמריים אשר באמת כן הוא . והו' דרך ישר' שיתנהג בה השלם באדם . ובז' צדקו יחדו שתי ההנחות אשר נראו כסותרות זו את זו : המיוחד במדינ' כמו המלך שהו' מיוחד במדינ' הוא עצם המדינ' וכל אשר יאמר כי הו' זה ראוי לעשות נחשב הוא כאלו הסכימו במעשהו כל אנשי המדינה בעבור היותו העיקר במדינ' והעיקר ככלו : כן הוא בכל דבר כן כל דבר מיוחד מרבים העיקר בם ככלו ר"ל האדם שנפשו מורכבת מכחות שונות והנה השכל הוא העיקר והכל הולך אחריו : ר"ל מחזיק בו פי' מתחזק בשכל ומתגבר על המתאו' . או חלוש ובלתי גובר על יצרו . כן משמעות ב' השמות בלשון יון . וכן בלשון עברי נקר' איש שכל בשם גבר · וחלושי השכל בשם אנוש : כי זהו האדם · בעבור זה הכח השכלי שהו' מותר האדם מב"ח והבדלו המיני נקר' בשם אדם המבדילו מיתר הב"ח כמ"ד אדם אתם אתם קרויי' אדם : כי הוא עשהו . כי השכל הנקר' אדם הוא חפשי לא יעבור בו עולל לאמר כזה ראה והשכל מושכלך כי אין אדם שליט ברוח השכל לכן כל הנעשה על פי הבחיר' השכלית יראה כי האדם עשהו ברצונו הטוב וכל אשר הוא עוש' ברצון המתאו' יראה כי עשהו אחר בעל כרחו . ושלא כרצונו : הוא היותר . ומהמבואר שכל אדם יש לו זה היתרון ר"ל הכח השכלי שהו' מותר האדם מן הבהמ' : וכאשר החסיד . מי זה אוהב מאד לחלק השכלי להיות נשמע לו ולעבדו שכם אחד עם כל כחות נפשו . הנה בעבור אהבתו את השכל נקר' חסיד בעבור גמולו הטוב עם נפשו ככתוב גומל נפשו איש חסיד : אוהב את עצמו · ועובד את עצמו . והפך זה הרשע הנשמע למתאו' הו' אוהב את אחרים ועובדם ושונ' את עצמו ר"ל שונ' את שכלו שהו' עצם מעצמי האדם ביחיד ומתנהג ברשע כשל ככתוב ויגזון מש"כ (בששי לראשון מספר המדות שלנו) ומ"ש הכוזרי (מן שני עד ששי לשלישי ממנו) : והנה זה נבדל מהמין הא' . זה החסיד האוהב את עצמו נבדל מהמין הא' האוהב את עצמו האמור בראש הפרק וזה כי החסיד חי כפי השכל ואשר מהמין הא' חי כפי המתאו' : וכאשר הרוצ' הטוב . ועוד יבדל זה החסיד האוהב א"ע כפי השכל מהאוהב א"ע כפי המתאו' (האמור בראש הפרק) כמו שיבדל הרוצ' בטוב מוחלט מהרוצ' בטוב המדומה ראוי לו לרצונו לבאר הטוב למראה עינים לבד : לכן הכל ישבחו · בעבור רצותם בטוב המוחלט לכן ישובחו הפך אנשי' עצמם הרוצים בטוב המדומ' אשר יגונו בעבורם כאמור בראש הפ' : אמנם אם הכל יתחברו . אם כל אנשי המדינ' יסכימו לעשות הדברים הנבחרים כפי השכל ויאהבו איש לרעהו כמוהו לבקש לו טוב מוחלט אזי בהכרח יהי' השתדלות כל אחד להשיג הדברים המוכרחי' שיש לו ולרעהו בהיות שאין הבדל בין א"ע לאהבת רעהו : ויהי' לכ"א הגדולות . וזה בהיותם אוהבים לעצמם כפי השכל כמו שקדם : וע"כ ראוי · לכן החסיד הנוהג כפי השכל ראוי לו שיאהב את עצמו כפי ההכח' הנ' יען כל מעשהו בצדק ובמשפט להיותם לצורך המדיני' ולעצמו : אמנם הרשע . אך המתנהג ברשע כשל ובלתי אוב' לשמוע אל השכל אין ראוי

לאהוב

לאהוב את עצמו בהיות כל מעשהו מתנגד לעזר המדיני ודרכו לילך ולהזיק לו ולקרוביו בהיותו רודף אחרי ההפעליות הבלתי ראוים וכל דרכיו לא בהשכל : אמת הוא · עם היות שהחסיד אוהב את עצמו באהבת השכל כאמור הנה בעבור אהבת עצמו לא ישני' בזולתו כאשר יעשה האוהב א"ע אשר מאמין הא' הגרוע אבל החסיד אוהב אוהביו ויחרף את נפשו למות בעבור קיום מדינת אבותיו : והו' מבזה . וכל טוב מדומה אשר רוב האנשים ילחמו בעדו להשיגו אין נחשב בעיניו למאומה · כ"א הטוב המוחלט כפי השכל דרוש ידרשנו : שיתענג מאד . על דרך אמרם ז"ל יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז . ר"ל גדול עונג רוחני של שעה קלה המושג מהשגת המושכלות (שהוא מעין העולם הבא כענין צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה ר"ל נהנים מעונג השכלת אמתתו יעוין חבורנו אמרי בינה בגמול עוה"ב מ"שכ שם) מכל עונג חמרי המושג בכל ימי החיים וכטעם קונה עולמו בשעה אחת : להיות שנה בטוב גדול . כמי שילחם על מדינת אבותיו לעשותה חפשי' מנתינת המס לאויב אף כי תארך עת מלחמה רוב שנותיו · ופעמים יבחר המות במלחמה למען הטיב לבני עמו כמו שעשה משה במלחמת מדין שנזדרז ללחום בם אף כי חיין היו תלויי' בה ככתוב נקום נקמת' בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף על עמך : ורוצה יותר לעשות · בהיות הפעולות הם עלם החיים כאמור בפ' הקודם על כן יבחר בחיים יותר נבחרים לפי מעשה הפעולות היותר נבחרים אשר כן הוא מדת בעלי רוח הקודש להזדרז לעשו' מעשים מוראים כמשה בהריגת המצרי ודוד בהלחמו את גלית : והם מפוזרים . במחיר רק יקנו המעלו'

והמושכלות ככתוב אמת קנה ואל תמכור . ונאמר יקרה היא מפנינים · ועל זאת התפלל המלך לאמר החכמה והמדע תן לי · ועזב שאלת ההון והעושר כי איננו שוה בנזק החכמה : אמנם אצל הכבוד. אך הכבוד המדומה והשררה יעזוב לרעהו ולא יבחרם לעצמו למען לא יבטלוהו מקנין שלימותו כאמרו' ז"ל הקנא' והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם· ואמרו אוי לה לרבנות שמקברי' את בעליה· ורמזו ז"ל שהשכלות אשר להמון הרבנים ר"ל השליטים השכלים ישבו להם המות בעודם חיים על דרך הכתוב אל תהי סכל למה תמות בלא עתך · וזה אמנם בעבור שהשררה והשועגות תבטל את בעליה מחכמה המסבבת החיים ככתוב החכמה תחיה בעלי' : ואמנם יקרה · אולם על המעט יקרה שיעזוב השלם מעשות דבר טוב אמיתי למען עשותו אוהבו כמו שעזב אליהו משיחת חזאל ומשיחת יהוא בן נמשי . לאלישע כאשר שאל יהי נא פי שנים ברוחך אלי (מ"ב ב') פי' מה שלויות ברוח נבואה למשוח ב' אלה ככתוב ומשחת את חזאל למלך על ארם וגו' (מ"א י"ט) וכן נמשחו ב' אלה ע"י אלישע ככתוב (מ"ב ח' וט') : יראה כי · ומהאמור מבואר שכל המעשים הטובים באמת יקחום המעולה לעצמו ונקרא על שמם בשם אוהב א"ע . מה שאין ראוי זה לבלתי מעולים :

הטוב לאהוב עצמו כי אמנם יעזר בעשותו דברים טובים ויעזר את אחרים . אמנם הרשע אין ראוי לאהב את עצמו כי הוא מזיק לעצמו ולקרובים אליו כדרכו (ג"א ברדפו) אחר הפעליות הרעים כי הרשע אשר הוא עושה מנגד לאשר הוא ראוי לעשות כי כל שכלי (ג"א בלי שכל) יבחר לעצמו הטוב אמנם החסיד הוא נשמע השכל אמת הוא המעולה עושה דברים בעבור האוהבים ובעבור הארץ גם יצטרך למות בעבור' והוא מבזה הממון והכבוד וכל הדברים אשר האנשים ילחמו בעבורם בדרשו הטוב לו לעצמו והוא בוחר שיתענג מאד בזמן מעט יותר מהתענג מעט בזמן רב כי טוב לו להיו' שנה בטוב גדול מהיות שנים רבות במעט טוב . ורוצה יותר עושה (ג"א לעשות) מעשה טוב גדול מעשות רבים וקטנים . ואולי יקר' להם שימותו כי רבים בזה בוחרים הטוב הגדול לעצמם · והם מפזרים הממון אשר האוהבים מקבלים ממנו רב ויהיה הממון לאוהבים אמנם לעצמם הטוב . והנה אמנם הטוב הגדול יתן לו לעצמו . אמנם אצל הכבוד והישרה (ג"א והשררה) הוא עושה כזה . כי כל אלה יעזוב לאוהב כי עשות טוב יראה לו טוב ומהולל . על כן יראה באמת כי ראוי כי המעולה הוא בוחר הטוב האמתי על כל הטובות . ואמנם יקרה לעזוב לאוהבו לעשות המעשים הטובים ויהיה זה לו היות סבה לעשות אותם האוהב מעשות' הוא . יראה כי בכל הדברים המשובחים המעולה נותן לו לעצמו וע"כ ראוי לקראהו אוהב עצמו כמו שנאמר מה שאין ראוי להיו' כן לרבים .

פרק י אמנם יושם ספק אם המאוש' צריך לאוהבים או לא

יאמרו כי המאושרים אינן צריכים אל אוהבי' כי הם מספיקים לעצמם כי יהיו להם טובו' מספיקות בעצמם . ולזה אינם צריכים אל א'

אמנם

פרק י אמנם יושם ספק · אחר אשר ביאר בקודם שהחסיד המאושר ראוי לאהוב את עצמו ולאהוב את זולתו . יחקור בזה אם הוא צריך לאוהבים להיות עזר לו : יאמרו כי המאושרים . הנה קצת יאמרו שהמאושר איננו צריך לעזור האוהבים . וזה בהיותו מסתפק במה שיש לו : אמנם האוהב הוא אחר . אולם כל

אוהב

אוהב לאחר ר"ל לזולתו תכליתו לתת לאוהבו זה דבר שאין ביכולת אוהבו זה להשיגו · וזה אפס מקום לו במאושר כי יש לו כל בל יחסר לו מאומ' כאמו' . ופי' הרש"ע תגומגה : וכן יאמר משל הקדמוני · משל קדמון הוא · אם העשר יש לו די והותר עד שיתן מטובו לזולתו מה צורך לו לעזר מאוהבים : אמנם יראה · מראה פנים לסברא הפוכה והוא שאין ראוי להיות המאוש' בלי אוהבים וזה בהיו' שגדר המאושר להיו' לו די הסיפוק בכל טוב : ומהמבואר לשמיני מזה שיותר טוב להטיב לזולתו מלקב' טוב מזולתו וההטב' לאוהבים היא יותר נבחרת מהטיב לזרים וא"כ איפה עסהיות שאין למאושר צורך לאוהבים לקבל עזר מהם כאמור בסברא הקודמ' הנה עכ"ז הוא צריך לאוהבים לעשות להם טוב כאמור : ובעבור זה ישאלו · ובעבור זה העזר יבוקשו האוהבים להיות עוזרים זה לזה· אם יות' יהי' צרכו אל האוהבי' לעשות לו טובו' בימי הרע' והעוני · או בימי טובו ועשרו לעשות להם טובה · יהי' מה עכ"פ המאוש' צריך לאוהבים אם לקבל טוב בימי עניו או לעשות טוב להם בימי ענים : ואולי הוא בלתי נאות · ועוד הוא ענין בלתי נכון שיהי' המאושר בכל טוב יחידי בלי אוהבים: כי איך יבחר כי מי הוא זה שיבחר לו כל טוב ויהי' יחידי בלי אוהב. בהיות האדם מדיני בטבעו ר"ל מוכרח להעזר בכל צורכיו מזולתו זה יבנה לו בית לשבתו וזה יכין טרף חקו ממאכל ומשקה · וזה יכין מלבושיו וזולת' מצרכיו: ומאושר כן הוא · וגם המאושר הוא מדיני כאחד מצטרך אל העזר מבני אדם שונים · לכן יותר טוב לו להיו' עם אוהביו מהיו' עם זרים וא"כ יהי' למאושר צורך · אל האוהבים עכ"פ

אמנם האוהב הוא אחר ממנו לתת אשר הוא בעצמו לא יוכל · וכן יאמר משל הקדמוני כאשר השר יתן הטוב מה צורך אל האוהבים . אמנם יראה בלתי ראוי אשר יותנו כל הטובות אל המאושר ולא יותן לו אוהבים . אשר יראה כי הטוב הגדול שבטובות החיצוניות אם יותר ראוי לעשות טוב לאוהבים מלקבלו והוא מהטוב ומהמעולה לעשות טוב . ויותר טוב לעשותו לאוהבים מלזרים שיהיו א"כ המעולה צריך הוא אל האוהבים לעשות להם טוב ובעבור זה ישאלו אם יותר הוא אל האוהבי' לעשות לו טוב . ובימי הטובה אשר יעשה להם טוב . ואולי הוא בלתי נאות להיות המאושר ערירי כי אין (נ"א איך) יבחר לו כל הטובו' ויהיה הוא לבדו . א"כ האדם מדיני והוא נולד בטבע להיות עם אחרים . ומאושר כן הוא כי בטבע יהיה לו כל הטובות . הנה הוא גלוי כי טוב לו להיות עם אוהבי' אשר הם חסידים מהיותו עם זרים ועם מי שיזדמן א"כ המאושר הוא צריך אל האוהבים א"כ איך יאמרו הראשונים ובמה אמרו אמת הוא כי רבים יחשבו כי האוהבים ראוי לו להיות מועיל· ולאלה לא יצטרך המאושר כי כל הטובות עמו וגם לא לאשר הם בעבור המהנה אם לא מעט מזער כי אשר לו חיי עונג אינו צריך לתענוג מובא ואשר אינו צריך אל אוהבים כאלה לא יראה שהוא צריך אל אוהבים . אמנם זה אולי אינו אמת כי בתחלה כבר נאמר כי האושר פועל . אמנם הפועל גלוי כי הוא נפעל ואינו עומד כמו קנין · ואם אמנם הוא מאושר בהיות (נ"א בהויות) ועשות . כי אמנם פעולת הטיבים היא מעולה ומעונגת בעצמה כמו . שאמרנו בתחלה כי הפעל הוא דבר מיוחד מדברים המדיניי' אמנם נוכל להשגי' בקרובי' יות' מאשר בנו בעצמנו ובמעשיהם יותר ממעשינו וע"כ מעשה המועילים אשר הם אוהבים הם מהני' לטובים כי ימצאו שני דברים אשר במהנים בטבע . ועל כן נאמר המאושר הוא צריך אל אוהבים כאלה אם ירצה להשגיח במעשים · מעולים ומיוחדים לו אשר הם מאוהב טוב אמנם יחשבו כי ראוי למאושר להיות בתענוג כי חיי הערירי הם קשים כי אינו לפעול תמיד בעצמו . אמנם עם אחרים ולאחרים הוא נקל . על כן יהיה הפועל תמידי אבל

צריך

הפך ההנחה האמורה : א"כ איך יאמרו · איך יאמרו שהמאושר איננו צריך לאוהבים : אם לא מעט מזער. כפי ההכרח אל החי בלי מותרות עדה"כ ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש . ובעבור השגת זה המעט אין צורך אל האוהבים כי גם זרים יעשוהו : לתענוג מובא . לתענוג מובא מחוץ פנימה אל הנפש כמו המהנה והמועיל האמור משא"כ תענוג המעלו' שהו' פנימי דבוק בנפש : אמנם אולי · יתכן שאין זו הנחה אמיתי' שהמאושר איננו צריך לאוהבי' וזה שכבר מבואר שהמאושר הוא פעולה הנפעלת בהתמדה להטיב בפועל ממש · גאיננו עומד ר"ל איננו פוסק ומפעולתו כמו קניני המדות הנפשיו' שיואמר גם בעל הקנין אף בהיותו פוסק מפעולה משא"כ האושר : אמנם הוא מאושר בהויות · גם כבר התבאר (בשמיני לזה המאמר) שהמאושר משלים נפשו בהוויות ועשותו הפעולות הטובות המתענגו' אותו והשאיותו: כי הפעל הוא דבר · והפעולות האמורו' מוכרחו' להיות בטובות המדיניות ר"ל להיות עזר לזולתו · וזה יורה כי המאושר ראוי לו להתענג בפעולו' הטובות אשר יטיב לזולתו : אמנם נוכל להשגיח · ומהמבואר שיותר יוכל האדם להשגיח על קרובו יותר מעל עצמו כי רחמי הנעול' על קרובו יותר מעל עצמו : כי ימצאו בם שני דברים · א' מטיב לאוהבו ב' מתענג על פעולותיו הטובות וחי בהם חיים ערבים : וע"כ נאמר · לכן מבואר מזה שהמאושר צריך אל אוהבים למען הטיב להם ולחיות חיי עונג : כי אין לפעול תמיד בעצמו · ואזה יוכח שיהי' המאושר ערירי ר"ל לבדו יצטרך לפעול תמיד הדברים הצריכים לו לאם מקו מנעלים בגדים וזולתם

צריך מעט התול והוא מהגה כפי עצמו . אמנם הוא נעצב בדברים אשר ברשע כמו המוסי"קא אשר הוא מתענג בדברים הטובי' אמנם ברעים הוא מתעצב . הנה אמנם תעשה חברה במעלה החיות הטובים יחד כמו שאמר מיאונ"יאוש :

פרק יא

אמנם למשכילים יות' בטבע יראה כי המעולה ראוי לבחור בטבע אוהב מעולה . כבר נאמר כי הטוב בטבע הוא טוב ומהנה למעולה הדרוש כפי עצמו . אמנם הוא מבואר כי היות בעל חי הוא בכח החוש אמנם באדם בחוש השכל אמנם הכח יושב אל הפועל . והעיקר בפועל הוא לחיות והעיקר הוא להרגיש או להשכיל אמנם לחיות הוא מהדברים הטובים כפי עצמם ומהנים והו' מוגבל ומבואר הוא כי המוגבל הוא מאשר הוא טוב בטבע ואשר הוא טוב בטבע הוא גם לחסיד . ובעבור זה יראה כי הוא מהגה לכל . אין ראוי לקחת חיים רעים או נפסדים ולא אשרהם בעצב כי אשר הם בעצב הם בלתי מוגבלי' כמו הדברים כאשר יהיה בהם וזה יתבאר יותר גלוי בדבור העצב . ואם אמנם החיות ההוא הוא טוב מהנה . יראה אמנם ממנו כי ראוי לכל להתאוותו ויותר לחסידים ולמאושרים כי לאלה חיים נבחרים וחיהם היותר מאושרים . אמנם הרואה כי הוא רואה והשומע מרגיש כי הוא השומע . וההולך כי הוא הולך . וכן בכל הדברים יהיה שום דבר דומה לזה נרגיש כי אנחנו פועלים . והנה נרגיש כי אנחנו מרגישים ונשכיל אשר נשכיל

וזולתם ולא היה מתענג כראוי למאושר מש"כ בהיותו בעזר מאוהבים : מעט התול · המאושר מוכרח שיהיה לו מעט מהתלו' ר"ל שמח' ועונג מאוהביו כאשר יהנ' אותם : אמנם הוא נעצב · כמו שישמח המאושר כאשר יפעל טוב כן יעצב בפעולה רעה : כמו המוסי"קא · כמו המנגן השמח כאשר ינגן קול שמחה ושחוק ויעצב כשינגן קול בכי : הנה אמנם · מבואר א"כ מכל זה שחברת האוהבים תתן חיים טובי' ונעימי' לבעלי' המאושרים אשר כן כתב ג"כ מיאוניאוש · והנה האריך בזה הפרק בכפל דבריםיען רבו בימים ההם ההם הפרושים המדבריים אשר אמרו כי הוא זה ממד' המאושר להיו' לפרש מב"א ולשכון ביערים ובמדבר : ומזה גם היום קצת חסידי האומות עושים ככה ע"כ על אלה הרב עמל להוכחו' לכזב על פניהם דרכיהם : פרק יא אמנם למשכילי'. כל משכיל על דבר טבע האדם הוא זה יראה בעין הבחינ' שכל מעולה ר"ל מאושר ראוי לו כפי טבעו לבחור לעצמו אוהב מעולה · וזה כי : כבר נאמר · הנה מכאןעד הנה ראוי להרגיש יחד ההוי' עם האוהב והוכח יוכיח בהיקש שראוי להיות לו אוהב מעולה · וזה סדר ההיק' הטוב היות' מהנה למעולה הוא הדרוש כפי עצמו ר"ל המטיב לבעל' השכלי שהוא עצמות האדם כאמור (בשער לראשון וברביעי לזה) וזה בהיות שחיות כל חי נשלם בפעולותיו כמבואר (בא' לזה) ובהיות חומר האדם הוא הכח השכלי לכן יהי' יתרון לחיים המוסכמים מפעולות ההשגו' השכליו'על החיים המוסכי' מפעולו' החושים · והמבואר כי אהבת המעולים היא כפי ההגות השכליות אשר יעזרו זה מזה ר"ל שכל אחד משתדל להמציא לרעהו ומקנה קנין מושכלות כמו בעצמו · ולפ"ז ירבו חיי המועילים פי שנים עם האוהבים : ומבואר א"כ מכ"ז שראוי למעולה לבחור באוהב : אמנם הכח · אולם החיים אשר המה בכח ישובו להיות בפועל חיים בעשות הפעולות למוחשיהן: והעיקר בפועל · ועיקר כל חי מרגיש להיות חי מרגיש או משכיל בפועל : אמנם לחיות · אולם

החיות הוא דבר טוב כפי עצמו ומהנה את החי : והוא מוגבל · חיי כל חי מרגיש מתעצם בפעולותיו אשר יפעל לשעתו והוא מוגבל לפי הרגשות הפעולות המוגבלות בהעשותן כי עצם ההרגשה או ההשכלה הוא עצם החיות לשעתו : כי המוגבל · ר"ל כל דבר אשר הוא בפועל שהו' עצם המוגבל כאמור הוא ישות מה וכל ישות הוא טוב והפך זה כל העדר הוא מוגבל (והעד שאין הרעיון יכול לשער ההעדר המוחל' וזה בעבור שאין בכח המשער לשער דבר בלתי מוגבל והוא רע ולכן במעשה בראשית באות כל דבר לפועל הישות נאמר בו כי טוב : גם לחסיד · בדברים הטבעיים אין הבדל בין החסיד לרשע והנה כמו שהוא' מהנ' בפעולותיו לשאר בני אדם כן יהנה את החסיד לכן ראוי לו לבחור אוהב מעולה שיאהבהו ויחיהו חיים מורגשים או מושכלים : אין ראוי לקחת · מבואר הוא כי החיים הרעים אם מחליים רעים או מדברי' מצעריםאו מעצבי' כלם שנהם ההעדר אם העדר הבריות או העדר הטוב והעונג או המשמח · וכבר אמרנו שכל העד' הוא בלתי מוגבל : כמו הדברי · ר"ל אין ההעדר מוגבל כמו הדברים אשר יהי' בהם הישות שהם מוגבלים כמו שקדם וזה יותר גלוי · והיות ההעדר בלתי מוגבל מבואר בכל דבר מעציב שהוא העדר הטוב המוחלט ובלתי מוגבל במשער כנזכר : ואם אמנם החיות · אולם החיות הוא הפך דבר המעציב בהיותו ישות לכן יהי' טוב ומהנה ולכך החיים נחמדים לכל חסידים ובלתי חסידים · אף כי יותר לחסידים יען יחיו חיים ערבים ונבחרים שהםהמאושרים: אמנםהרואה · יבאר איך הפעולות וההרגשות הם עצם החיים כמו שאמר והנה יאמר כי הרואה מרגיש כי הוא רואה. וכן השומע וההולך והמשכיל ויתר הפועלים כלם מרגישים בפעולתם בעת פעלם · והמתבואר כי עצם ההרגשה הוא מהות החיים ועצם ההויה כי כשהחיים יודעים שהם חיים יתענגו בידיעתם זו ולכן הוא נאות לטובים ולמעולים יען היות החיים טוב ומהנה

נשכיל . או זה כי נרגיש או נשכיל יען כי אנחנו הווים כי ההויה היא הרגש או השכל אמנם הרגש יען הוא חי והוא מהדברים המהנים כפי עצמם . כי החיים היא בטבע דבר טוב ואמנם המרגיש אשר הוא טוב בעצמו הוא מהנה . אמנם החיות הוא דבר נבחר ויאות יותר לטובים כי הנה היות טוב ומהנה יחד . כי כשהם יודעים כי הוא טוב בעצמו הם מהנים . וכאשר המעולה הוא לעצמו כן הוא לאוהבו כי האוהב הוא עצמו אחד . וכאשר לכל אחד היא נבחר היותו כן הוא האוהב או קרוב מזה . אמנם הוא נבחר בעבור ההרגש אשר הוא טוב אמנם הרגש כזה הוא מהנה כפי עצמו הנה ראוי להרגיש יחד ההויה עם האוהב וזה יהיה בהיותם יחד והשתתפם במאמרם ברצון כי באמת כן יראה לומר שלהיות יחד בבני אדם לא כמו שהוי' במקנה הרועים יחד . ואם למאושר הוא דבר נבחר כפי עצמו אשר הוא בטבע הוא טוב ומהנה . אמנם הקרוב והאוהב כן הוא . האוהב הוא מהדברי' הנבחרים אמנם הדבר אשר הוא לו נבחר . זהו ראוי להיות לו . כי אם לא היה לו הי' מצטרך לו . א"כ צריך אל האושר אל הדברים המועילים .

פרק יב אכן

האם ראוי עשות אוהבים רבים או כמו שנאמר בגרות . נראה היות בתבונה . כי אמר המושל לא יקראו אותו גר מאד ולא אינו גר וכן באהבה הוא כן . לא שלא יהיה לו אוהב (נ"א כלל) ולא יהיו לו אוהבים רבים הערפה מאלה אשר הם לתועלת יראה בהחלט אשר הוא ראוי הנאמר (נ"א כנאמר) כי אם יהיו לו רבים לשרת הוא עמל ולא יספיק זמן חייו לעשות זאת כי אם הם יותר מאשר צריך לכדי חייו הם מסירים אותו ומונעים אותו מחיות טוב א"כ אין צורך לזה ואמנם אשר להנאה יספיקו מעננים אשר הם להנאת מטעמים . אמנם המועילים האם ראוי להיותם רבים במספר . או יהיה שיעור לרבוי האוהבים כמו שהוא במדינה כי לא מעשרה רבבות ע"ד שתהיה המדינה · אמנם אולי דבר אחר כי אם כל אמצעי מוגבל בין הקצוות וכן באוהבים אמנם יהיה רבוי מוגבל . ואולי יהיו רבים בשיעור אשר יוכלו להיות יחד עמהם כי זה יראה היות

אפשר

פירוש

גם יחד ר"ל טוב בבחינת חיי המאושר הטובים ומאשר החיים ומהנים כפי שאר החיים : או זה כי נרגיש · יתכן לומר שההוי' היא סבת ההרגשה כאמור או ההרגשה היא סבת ההוי' : וכאשר המעולה הוא לעצמו · כמו שהוא אוהב לעצמו כן יאהב לאוהבו כי הוא ואוהבו הם עצם אחד בעיניו : וכאשר לכל אחד · וכמו שכל אדם יבחר בחיים כן ראוי שיבחר בחיי אוהבו בעינו או קרוב לבחירת עצמו עכ"פ: אמנם הוא נבחר · החיים נבחר לעצמו בעבור ההרגש הטוב המושג מהחיים · וכן ראוי לו אות קיים עם האוהב ולהיות בהסכמ' אחת עמו: לא כמו שהוא במקנה הרעים · ר"ל שהרועים לא יעמדו יחד כי לא תספיק הארץ מרעה לצאנם יחד : ואם למאושר יחזור בשיטה האחרונ' לדון בהיקש המוליד שהמאושר צריך אל אוהבים על זה התאר · כל מאושר יבחר בחיים יען היותו דבר טוב מהנהו וכמו כן ראוי למאושר לבחור החיים לקרובו ולאוהבו עד"הכ ואהבת לרעך כמוך · והנה מציאת האוהב לאדם הוא מהדברי' הנבחרים והטובים לאדם וכל דבר נבחר לאדם ראוי שיהי' נמצ' למאושר · כי אם לא ימצ' לו יהי' חסר וצריך לו וכבר התבאר בגדר המאושר שלא יחסר לו כלום ויתחייב א"כ מזה היות הכרח המאושר לאוהבים המועילים וזה מש"ל· והנה אלה הדברי' גלוים הכפילה וההשנות ועי"כ משך ב"ר את ידו ממנו כמו שכתב הר"שט ז"ל :

פרק יב אכן האם ראוי · אחר שיאמר בקודש היות המאוש' מוכרח להיו' לו אוהבים בא לבאר בזה כמות האוהבים הראוי' להיות לכל מאושר האם המעלה ברב או במעט ונהם · ואמר יש לספק אם ראוי לאדם לעשות אוהבים רבים או אמצעים : בגרות · כמו שנאמר בענין ישיב המדינה שכל אדם ראוי להיות לו ריעים מדיניים כראוי לאמצעי ר"ל לא הרבה ולא מעט כי אם כפי אשר תגזור התבונה כאשר יאמר המושל משליס שראוי לכל אדם להתנהג בהתרועעות בדרך האמצעי עד שיקרא גר ובלתי גר · וכן ראוי להתנהג עם האוהבים : הערפה · התוספת מאלה האוהבים אשר בעבור המועיל נראה בהחל' הראוי מהם ר"ל שאינו ראוי כאמור :כ"א יהיו לו רבים · כ"א יהיו לו עוזרים רבים יותר מכדי הצורך יצטרך גם הוא להיות עוזר למו כל הימים עד שלא יוכל לחיות חיים ערבים במנוחות שאננים : אשר להנאה · גם האוהבים אשר בעבור ההנאה והתענוג ראוים להיות מעט רק כפי הצורך לעשות לו מטעמים ומאכלים ויתר ההנאות כפי די הסיפוק עד שלא יפגע במותרות : אמנם המועילים · היתכן שישכנו יחד מועילים רבים בלי קצב או לא יתכן זה כ"א יהי' קצב ידוע למספרם: כמו שהוא במדינה · כחק המדינה שיש קצב לאנשים כפי אשר תוכל הארץ לשאת אותם אשר על כן אינם מניחים לזרים לגור בה : כי לא מעשרה רבבות · אין מושיבים עיר מעשרה רבוא אדם · ומספר רב בעלמא נקט לפי זמנו ומקומו : אמנם אולי · ואולי כן ראוי להיות באוהבים המועיל שיהיו ממוצעים בין רב למעט עד שיכלו לחיות יחד · והוא זה דבר ראוי והגון : כי א"א להיות עם אוהבי' רבים ולחלק עצמו ר"ל לתת חלק במזר לכל אחד להיות' רבי'

מאד

אחד : עוד אמנ' ראוי · עוד אם באמת נכון כי ראוי לרבי' להיות אוהבי' זה לזה אך עכ"פ לא יתכן שישכנו כלם יחד כי יהיו לעמל וטורח זה לזה כי יצטרך כל אחד מהם להיות שמח ועצב יחד כי יקרה עצבון לאחד מהם ושמחה לאחר בזמן אחד ויצטרך לשמוח עם זה ולהתעצב עם זה כחק האוהבים מה שא"א לעמוד בהפיכה : אשר הוא דומה · האהבה היותר דומה מאים לרעהו הוא מאוהב אחד לאחד כי יוכלו לשמוח ולהתעצב יחד · וזה טעם סמיכת מלות אהבת הנפש יתברך לאחדותו : שלא לדרוש · טוב הוא שלא ידרוש האדם שלום ואהבה לרבי' יותר מכדי צרכו לתועלתו ולהנאתו : לא יאהב נשי' רבות · והטבע יעיד שלא תכון אהבת אחד לרבי' · כי כן הוסד שלא יאהב האיש נשי' רבות : כי העדפת אהבה · כי יתרון האהבה ר"ל גודל האהבה לא יתכן כ"א מאחד אל אחד · כן בדברי' · בדברי ריעות ואהבה המעט הוא הנעלה : אשר הם מארץ א' · משל הוא על האוהבי' זא"ז באהבה תמימה כמו אנשי' מדינה אחת לא ילכו בלתי אם שניה' יחד ולא יותר למען תהיה אהבה שלמה ביניה' : והחושקי' רבי' · אולי אשר יחשקו רבות בנשי' · או אשר יסבלו האהבה לרבי' לא יתכן שיהיו אוהבי' שלימי' · אבל יהיו ריעי' וחברי' כאוהבי' מדינה השמחי' עלי גיל אשר ימצא את ריעיה' · אך לא יהיו כאוהבי' כאנשי' המטריחי' את עצמ' להטיב זל"ז · זה בבלתי יכולת להיות עמל בטובות שונות ומתנגדות כפי הצורך · לא"ם וא"ם כאמור : אבל באמת החסיד · אולי האהבה אשר בין החסידי' שהיא בעבור המעלה ומטוב המדות הדומה בין האוהב להנאהב · או בעבור החכמה הדומה בין שניה' לא יתכן היותה לרבי' בעבור מיעוט מעלות השלימות כמו אלה כאמרי' ז"ל ראיתי בני עליה והמה מועטי' ובעבור זה יאהבו החסידי' ההתבודדות בטבע' יען ימצאו מעט אוהבי' כב"א לפי פעולתם :

פרק י"ג הנה האם צורך · אחר שביאר בקודם כמות האוהבי' הראוי' ראה כי טוב לסמוך אליו ענין הזמני הראוי ר"ל באיזה זמן יכשר חברת האוהבי' · אם בטוב להם או בצר להם : הנה בשניה' · ישוב על השאלה האמורה ויאמר כי בשני הזמני' האמורי' טובי' האוהבי' ונדרשי' כי הנכשלי' בימי רעת' צריכי' אל האוהב להיות עוזר למו ושהשעה משחק' להם ר"ל בימי טובם יצטרכו אל האוהבי' להיות מטיבי' להם כרצוני' הטוב להטיב לאוהבים ואף כי לשמרי' מהקנאי' הפוגעי' בעת שהשעה עומדת לו : אמנ' יותר הכרחי · עוד יכפול לומר הטעמ' האמור והיא בימי הרעה יהיה ההכרח לאוהבי' למען עזר על ידם ובימי הטובה בעבור עשות טוב להם כאמור : אמנ' מציאות · ולפ"ז א"כ יהיה מציאות' לטובת ההנאה בשני הזמני' גם יחד כאמור : כי העצבי' · כי גם המתאבלי' בדב' עצב אשר אין להועיל' כמו המתאבלי' על מת ירווח להם עכ"פ בהיות' עם האוהבי' לכן טוב מציאות האוהבים בכל זמן ביו"ט להטיב להם וביום רע אם להועיל ואם להקל העצב ככתוב ואח לצרה יולד : ואם ישים אחד ספק · אולי ישאל השואל לאמר מה זו נסבה שיקל העצב במציאות האוהבים אף כי לא יוכל הועיל : אם הוא · האם תהיה הסבה כמו בנושא משא כבד אשר העוזר לו לשאת עמו יקל מעליו מחצית המשא : וזה אינו כן · הנה בזה לא יתכן היות זו נסבה להקל העצב במציאות האוהבים כי מה יתן ומה יוסיף האוהב אם אין אתו

ראוי לאהבה . כי אמנם גלוי הוא כי אי אפשר להיות יחד עם רבים ולחלק עצמו ביניהם עוד אמנם ראוי להם להיות אוהבי' זה לזה האם הוא מחויב שישכנו ויהיו כלם יחד . וזהו עמל היותו ברבים כי הוא קשה לשמוח ולהתעצב עם רבים בשוה . אמנם אשר הוא דומה לאחר שישמח עם אחר ויתעצב עם אחד ואולי טוב הוא שלא לדרוש להיותו אוהב מאד לרבים כי אם אשר מספיקים להיות יחד . וגם לא נראה שיהיה אחד אוהב לרבים מאד . ובעבור זה לא יאהב נשים רבות . כי העדפת אהבה ראוי שיהיה אחד וזה אמנם לאחד לבד או למעט מאד . אמנם יראה אשר הוא כן בדברים . כי לא יהיו אוהבים רבים כפי אהבת הריעים כמו שאמר המושל : אשר הם מארץ אחת ילכו שניהם והחושדו (נ"א והחושקים) רבים ואשר הם סובלים אהבה לרבים לא יראה שיהיו אוהבים אבל הם כמנהג המדינה . ולאלה יקרא שמחים אכן כפי המדינה אפשר היותו אוהב לרבים ולא יהיה השמחה לבד אבל באמת החסיד בעבור המעלה ובעבור עצמו לא יהי' אוהב לרבים כי מעט ימצ' כאלה :

פרק יג הנה

האם צורך האוהבים הוא בימי הטובה · יותר או בימי הרעים בשניהם הם דרושים כי אמת הנכשלים צריכים עזרה ואשר השעה משחקי' להם צריכים אשר יהיו עמהם יחד ולא (נ"א חסר) יעשו טוב כי הם רוצים לעשות טוב אמנם יותר הכרחי בימי הרעה בעבור כי הם צריכים למועילים אמנם יותר טוב הוא בימי הטובה בעבור ידרשו החסידים כי ירצו לעשו' טוב לאלה הנבחרים ולהתעסק עמהם אמנם מציאות האוהבים יהיו מהנים בימי הטובה ובימי הרעה . כי העצבים יקל עצבם בהיות עמהם אוהבים . ואם ישים אחד ספק למה אם הוא כמו הנוש' משא כבד אשר רעהו יקל מעליו זה אינו כן . אמנם

אמנםמציאו'האוהביםהוא מהנ'כי בראותו אשר הוא דואג עליו יקל מעצמו. אמנםאםהוא בעבו' זה או בעבור דבר אחר יעזב עתה . אמנם יראה כי יקרה כמו שנאמר . אמנם יראה כי מציאות האוהבים הוא מורכב . כי קצת ראות האוהבים הוא מהנה . ועוד דבר אחר כי לקשה יום יהיה מקצת עזרה לבלתי יתעצב כי נחמת האוהבים בראיה ובדבור אם הם אוהבים כי האוהב יודע מדותיו ובמה יתענג ובמה יתעצב . אמנם הוא בלתי מתעצב כאשר ירגיש כי האוהב נעצב ברוע מזלו כי כל איש יברח מהיות סבה להעציב אוהביו ובעבור זה אשר להם גבורת הלב בטבע הם יראים שיתעצבו האוהבים בעבורם ואם לא תעבור עזרתם להסיר עצבם לא יסבלו עצב האוהבים ובכלל אלה לא ייטיב קול יען כי לא יהיה בוכה ומתלונן כי אמנם אנשים כאלה עושים כנשים סי הם שמחי' במצירי' וירצו שיהיו האוהבים מתעצבים אמנם ראוי להדמות בכל הדברים לאשר הוא יותר אמנם בימי הטובה מציאות האוהבים יעשה הנאת השכונה ודעת אשר נהנים בטובותיו בעבור זה יראה כי הוא ראוי לקרו' לאוהבי' מהרה לטובות . אמנם לרעות בעצלה כי כן ראוי לתת להם מהרעות מעט . כדבר המשל הלא די אשר אני אסבול רוע המזל אמנם יותר ראוי הוא לקרו' האוהבים אשר במעט בעתה יעזרו אותו מאד . אמנם ראוי ללכת ברצון מהר כי אל האוהבים בצרתם ואם לא יקראו כי ראוי לאוהב לעשות טיב יותר על אשר הם כדבר הכרחי וזהו גם אם לא יהיו ראוים כי לשניהם יהיה יותר טוב ויותר מהנה · אמנם ברבות הטובה ראוי למהר לעשותו להם כי לזה הוא הכרח האוהבים אמנם לסבול טוב ילך בנחת כי אינו טוב להיות מוכן להיות נעזר וראוי שייר' אשר יחשוב כי הוא למש' בסבתו (נ"א בסבתו) עמו לכן מציאות האוהבים יראה כי הוא נבחר בכל הדברים .

פרק יד אכן

האם הוא כמו בחושקי' כי הראות יותר תענוג ויותר יבחרו זה החוש מהאחרים כי לפי זה נעשה יותר

אתו הועיל ומצרתו לא יושיענו משא"כ בעזר המשא האמור ואם כן למה יקל העצב : אמנם מציאות האוהבים · ישוב לתת סבה אחרה בדבר קלות העצבון במציאות האוהבים · והו' כי בראות המיצר א"ע כי אוהבו דואג עליו ירוח לו · וזה כי נפש כל עצב תתעצב באבדן הטוב המוחזק או הראוי לבוא · ותתנחם בבוא לה טוב אחר שוה כטוב ההוא הנאבד ממנה עד"כ וינחם יצחק וגו' (בראשית כ"ד) לכן בראות הנעצב את אוהבו ודאגתו על עצבו יבט' עליו כי הוא ישתדל להמצי' טוב לו שוה כטוב הה"א הנאבד ממנו לכן יקל עצבונו : אמנם אם הוא · אמנם אם תהי' סבת קלות העצבון כאמור · או איזו סבה אחר' יעזב עתה זה המחק': אמנם יראה · אך עכ"פ הנראה בחוש שמציאות האוהבים מקילים העצב תהי הסבה מה שתהי' : הוא מורכב · קלות העצבון במציאות האוהבים הוא מורכב מסבות רבות כי קצתם יהנו כאשר יראו אוהביהם · וקצתם ימצאו תנחומים בדיבור ר"ל כאשר ידברו האוהבים דברי תנחומים על לב הנעצב כאשר הוא יודע במה ינחמנו: הוא בלתי מתעצב. גם זו סבה להקל העצבון הוא כי הנעצב באהבתו את אוהבו איננו רוצה להעציבו בדאגתו על כן יתאפק מהתעצב בפניו אף אם אין כח באוהב לנחמו עכ"פ בדברים : גבורת הלב · לכן אבירי הלב יתאפקו מהתעצב למען לא יעציבו את אוהביהם · אם לא תעבור · לכן אם לא יועילו האוהבים להסיר העצב כלו מלב הנעצב עד שלא יוסיף עצב גם בלכתם מכל מקום יועילו לשעתם כי לא יתעצב הנעצב בעת אוהבו עמו למען לא יעציב אוהבו עמו: לא ייטיב קול. האוהב לא ירום קולו בדיבורו עם הנעצב למען לא יראה כאלו הוא שמח לאידו ויהי' זה סבה להעציבו יותר אבל ידבר עמו בנחת ובשפה רפה כאלו הוא מתעצב בעצבו : כי לא יהי' בוכה · למען לא יהי' הנעצב בוכה בראותו איש שמח לאידו · אשר כן תעשינה הנשים וע"כ ישמחו לאיד המתעצבים ובפניהם למען העצבם יותר : ראוי להידמות · ראוי לכל איש בהתחבר עם רעהו אשר לו יתרון באיזה תכונה על האמצעי אם טוב ואם רע להתדמו' אליו במדתו זו ר"ל להיות עצב בעצבונו ושמ' בשמחתו ככתוב בקהל משחקים שחק ובסוד בוכים בכה (אסף ק"א מ"ח): הנאת השכונ' יתענג בהתרועעות ובמה שיעניקם מטובם : מהרה לטובות · למען שמח לבם בטובת ההנאה : ויתמהמה לקראם לרעה לבל ידבה עצבם כאשר יאמר המושל די לי אם אני לבד אשא רוע המקרה ולמה עוד אעציב את אוהבי : אמנם יותר ראוי · אך אם יודע באוהביו שיוכלו להושיעו מצר מצרתו אזי ימהר להודיעם עכ"פ: ראוי ללכ' · אולם האוהבים ראוי להם להתענג בזה הפך הנעצבים ר"ל שימהרו ללכת אליהם טרם יקראו כאלו הם מוכרחים לעשות זה ואף גם אם לא ראוים להושיעם מצרתם : כי לשניהם · לאשר ראוי לעזור ולאש' אינו ראוי לעזור ייטיבו בהנאה עכ"פ ברבות הטובה · כאשר ייטב לו ימהר להטיב כי דבר ההכרחי הוא להטוב לאוהבים · אולם לקבל טוב יתמהמה כי לא טוב הוא להכין את עצמו להיות נעזר מזולתו פן יהי' למשא על העוזר ויקפוץ ידו מהושיעו :

פרק יד אכן האם הוא · אחרי אשר ביאר כמות האוהבים וזמניהם · ראה לסמוך איכות האוהבים · והוא כשואל לאמר היתכן היות אהבת האוהבים כמו חשק החוש קיים שהראות יחזק החשק · ואומר באמת כן הוא אבל

יותר החשק. כן הוא הנבחר באוהבי' היות' יחד כי האהבה היא השיתוף כי כאשר עמו כן הוא עם האוהב כי אמנם אצל עצמו ירגיש הדבר הנבחר וכן אצל האוהב אמנם זה הפועל יהיה בהיותם יחד על כן מן הראוי יתאוו זה לזה. והנסיון בזה כי לפעמים יהיה לכל אחד הויה או אשר בעבורו יבחרו להיות בזה עם האוהבים וירצו להתעסק יחד · ובעבור זה אלה אמנם ישמו (נ"א ישמחו) ואלה אמנם אטב"לים ואחרי' ישחקו יחד בכלי קרב או יצודדו או יתפלספו כי כלם בזה שוכנים יחד כי הם אוהבים יותר הדברים אשר חיים כי הם עושים זה ברצותם להיות יחד עם האוהבים וישתתפו באלה אשר עמהם יחשבו לחיות. אמנם אהבת הרשעים היא רעה ישתתפו ברעות והיא בלתי קיימת. אמנם יעשו ריעים כי הם דומים זה לזה אמנם אשר היא מחסידים היא טוב' כי היא מיוסדת במאמרים ואמנם נראה כי הם יהיו תמיד יותר טובים כי הם פועלים ואוהבים זה לזה ויקבלו מזה בדברי' יטיבו כמו שאמר המשל כי הטובות יהיו מהטובים. והנה כבר דברנו מאהבה ונסמוך לזה העונג.

נשלם מאמר תשיעי

פירוש

אבל האהבה אך במקום הראות בחשק הוא ההתרועעות יחד באהבה הוא הנבחר · וזה כי כפי המבואר שבת האהבה הוא השיתוף והדמיון בין האוהבים וזה יורגש להם בהיותם יחד ואז תתעורר האהבה והתאוה ככתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם : והנסיון · והעד שהתרועעו' האוהבים להיות יחד הוא סבת האהב' כאמור הוא הנסיון והוא מה שאנחנו רואים כי בטבע כל אדם הכוסף לפעול פעולותיו הרגיל בם · עם אוהביו קצת' ישמחו יחד וישתעשעו בסיפורי מאורעות וקצתם ישחקו במין שחוק הנקרא איט"בלום וקצתם ילחמו בשחוק או ילכו לצוד ציד או ילמדו יחד · וזה בעבור שכבר התבאר (בח' מזה המאמר) שפעולות כל פועל הם עצם חייו הערבים ועל כן יכספו בטבעם לחיות חייהם הערבים האלה עם אוהבים ולהיותם יחד באהבת נפשם וזה לאות כי היות האוהבים יחד הוא סבת האהבה : וישתתפו באלה · באלה הפעולות אשר בם יחיו חיים נעימים : בלתי קיימת · כי הרשעים אינם דומים זה לזה ככתוב שפתי רשע כסל כקולות מים רבים ישאון לא תכילם אוזן יחד (אסף ח"א ל"ח) : אמנם יעשו ריעים · יעשה חברים להיותם דומים זה לזה ברוע הכללי ולא בפרט כי הרע אשר ירצה זה לא ירצה זה לכן תעיר מריבה ביניהם ולא יעמדו באהבה : כי היא מיוסדת · אהבתם מוסכמת על אמרי נועם ר"ל מסכימים יחד בהסכמה אחת הפך הרשעים האמורים והם מתמידים לפעול טוב כאשר יאמר המושל משלים הטובים יפעלו טובות לכן תתקיים אהבתם :

ומן מולא דברי זה המאמר תשכיל ותדע שכל אהבה היא לסבת השגת דבר טוב מהנאהב ומשם תפרד והיתה לארבעה ראשים · אחד אהבת הטוב המהנה לשעתו · ב' אהבת הטוב המועיל לאיש מבלעדי איש · ג' אהבת הטוב המוחלט לכל איש ובכל זמן · ד' אהבת הטוב הרוחני והיא השגת

פירוש

המושכות · ומהמבואר שהש"י הוא המטיב לנו בד' מיני הטובות הנזכרים ע"כ יאותו לו ד' מיני אהבות הנזכרות ואל זה רומז מצות תפלין שיש בהם ד' פרשיות הרומזים לד' מיני אהבה האמורים כילד בפרשת קדש דבר ממצות אכילת מצה שהוא ממטעמי חוש הטעם ורומז לטוב המהנה לשעתו · בפ' והי' כי יביאך ידבר ממצות קדושת הבכורים הרומז לממשלת ישראל כטעם בני בכורי ישראל · בכור אתנהו עליון למלכי ארץ · והרמז לטוב המועיל לגוי מבלעדי גוי · בפ' והי' אסשמוע ידבר מענין ברכת תבואת הארץ והרמז אל הטוב המוחלט · בפ' שמע ידבר ממצות אהבת הש"ית שעיקרה היא אהבת הרוממות הבאה מהשכלת אמיתתו כאמרם ז"ל ע"פ ואהבת הוי מתבונן בדרכיו וב היות אהבה כזו בלתי נכונה כ"א מאחד אל האחד כמבואר (בי"ב לזה) לכן נשמכי למנו' האחדות' ובהיות התפלין אות אהבה כאמור לכן באה המצוה להניחם במקום שהחושקים שמים אותותם אות אהבה ככתוב שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך · וכן מונו להניח במקום המוח למען נזכור במחשבתנו האהבה בכל עת · ובהיות שהמטיב אוהב למקבל הטובה כמבואר (בח' לזה) לכן תהי' אהבתו ית' אלינו בד' מיניה גם כן ולרמוז על זה אמרו ז"ל קב"ה מניח תפלין · וד' פרשיותיהם רומזים לד' מיני האהבה האמורים ונקל למבין לכוון כל פ' למינה · ובהיותם אות אהבה ודביקות לכן נקראים תפלין כמו שת"א והיו לטוטפות ויהון לתפלין · וענינו דביקות מטעם אמרם ז"ל רוצה אשה בקב ותפלות פירוש חיבור ודביקות עם בעלה · ויש למלה זו חברי' בלשון עברי כמו והמה טחים אותו תפל (יחזקאל י"ג) פירוש דבק · נפתולי אלהים (בראשית ל') והוא הפך כמו כגם כשב ובזה תבין כי אפס מקום למה שכתבו האחרונים תפלין בדגש הלמד בחשבם שסרשו פלל :

נשלם מאמר תשיעי

פרק א אמנם אחר זה אולי נסמוך לעבור אל העונג כי

יראה יותר ליחד אל סוגנו · ובעבור זה ילמדו מנהיגי הבית לנערים אל העונג והעצב . אמנם יראה כי לאהבת המעלה הוא דבר ראוי לשמוח בדברים אשר ראוי ולשנוי הדברים אשר ראוי כי אלה יביאו בכל החיים בהיותם נוטים כראוי . ושלהם כח אל המעלה ואל החיים המאושרי' שאמני' בני אדם בחרו התענוגים ויברחו מהעצבים . ובעבור זה לא יראה כי הם ראוים לבחור אותם ולענין אחר כי ימצי' בהם ספק רב · כי אלה אמנם יאמרו כי העונג הוא טוב . ואלה אמנם הפך כי הוא רע מאד ואלה אמנם הפך כי הוא רע מאד ואלה אמנם יאמרו כי כן הוא וכן ראוי להיות . אמנם אלה יחשבו כי יותר טוב להיותנו לומר כי העונג הוא מהדברי' הרעי' ואם אינו כן כי רבים נוטים אחריו ועובדים ההנאות . ובעבור זה ראוי להבי' אל ההפך כי בזה אמנם יבי' אל האמצעי' ואולי זה אינו נאמר על נכון כי הדברי' אשר הם פעולות ובמעשי' פחות יאמנו המאמרי' מהפעולות . ואם לא יהיו מוסכמים לדברי' המורגשים יבזום ויכחשו האמת . כי המגני' העונג יראו מתאוי העונג כי לפעמים ראוי לנטות אליו יאמרו כי הוא ראוי בכל עונג . כי רבים לא יוכלו לברר הדברי' ולהבדילם . על כן יראה כי המאמרי' האמיתיים אינם מועילים לבד לדעות כי אם גם לחיים . כי כשיסכימו עם הפעולות יאמנו · ובעבור זה ימשכו המשכילי' לחיו' על פיהם . כבר נאמר מאלה הדברי' המספיק ונחזור לדבר מהעונג :

פ"ק ב אורישוש חשב כי העונג הוא טוב יען יראה כי

הכל יתאוו אותו משכילי' ובלתי משכילים אמנם הדבר אשר הוא נבחר לכל שלם . והוא שליט מאד כי הוא יכול להבי' כל הדברי' כי כל אשר יבחר להשיג אשר הוא טוב לכל והדבר אשר הכל יתאוו הוא טוב

פרק ראשון אמנם אחר זה · אחרי האמור בקודם ממדת האהבה יתכן היות מן הראוי לסמוך אליה מדת העונג להיותו מסוג האהבה שבה דבר תקלה כי כל דבר נאהב מענג ולכן ראוי לסמוך הדומה לדומה וכן הרכוס בספר המדות שלנו : ובעבור זה · בעבור שהעונג מיוחד למדיני' כאמור ע"כ מנהיגי הבית יחנכו הנערים במעשים הטובים במה שייקלו' בעונג ויירא' בעלב: אמנם יראה · אולם בהיות כי לאהבת הקנת המעלה ראוי לשמוח בדבר הראוי לשמוח בו ולשנוא הדבר הראוי להיות שנוא · כמו שהתבא'(בשני לשני מזה): כי אלה יביאו האהבי' לראוי והשנא' לבלתי ראוי יביאו את בעליהם אל המעלי' ותאושר בהיו'שב"א בטבע' יבחרו להתענג ויברחו מהדבר המעלב · ובעבור זה · לכן איכו מן הראוי לבחור בעונג בהסקפי' ראשוני' פן יתעה לבחור בעונג בלתי ראוי לפי היושר : ולענין אחר · גם בעבור סבה אחרת אין מן הראוי לבחור בעונג יען יפול בו ספק גדול כי רבי' יחלקו בו קלת יאמרו שהעונג הוא טוב לבחור בו וקלתם יאמרו שהוא רע מאד: ואלה אמני'. אלה האחרונים יאמרו כי כן הוא ר"ל שהעונג רע באמת ומנראוי להיות שלא לבחור בו באמת : אמנם אלה יחשבו · הכת השני' חושבים שהעונג הוא באמת טוב אך ראוי לדר ברבים שהוא מהדברים הרעים יען רבים נוטים אחר העונג ועוברים הגבול האמצעי והשווי בעונג לכן ראוי להביאם אל ההפך ר"ל אל העולב. ובזה ישובו אל עמק שוה והאמצעי כמו הרגלה לייסר עד עקום שלא ייסירהו אם יעמידהו על יושר אבל צריך להייסירו בעוקם רב אל הצד שכנגדו ואחר זה ישוב אל היושר כן הרגיל בעונג הרבה ראוי לו להתרחק מן האמצעי ולאחוז בדרך עולב הרבה ואח"ז ישוב אל האמצעי : ואולי זה . ויתכן כי בעלי זאת הדעת לא דברו נכונה וזה כי הדברים הנאמרים בפה ונעשים בפועל . פחות יאמינו השומעים הדברים הנאמרים מהפעולות כלומר לא יתנו לב אל דרשת הדורש כ"א אל מעשיו כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה' ויש נאה דורש ואין נאה מקיים : ואם לא יהיו מוסכמים . אם לא יסכים המעש' עם הנאמר והנדרש . יבזו ההמון את הדורש גם בראותם מבזי העונג יתאוו אליו : כי לפעמים . כי פעמים יטו הדורשים האוסרים אחר העונג שראוי לנטות אחריו באמת . ויאמרו השומעים כי כן ראוי לנטות אחר כל עונג ואין הבדל בין עונג לעונג · כי ההמון לא יבדילו בין עונג לעונג · כי המאמרים האמיתיים · לכן אין מתם בסברא זאת האומרת לדרוש לרבים בכחש ובכזב שכל עונג הוא בלתי ראוי למען יעמדו על האמצעי והשווי · כי הדברים האמיתיים לא לבד יאמתו הדעות אבל גם המעשים כאשר יסכימו הנאמר עם הפעולה אשר אז יהיו נמשכים בני אדם לחיות כאשר ידרשו : כבר נאמר · ובזה כבר אמרנו מה שיש בו די מחלק הדעות מעונג :

פרק ב אורושוש הנה · החכם אירוסוס יחשוב שהעונג הוא מדה טובה ראוי לידבק בה · והוא מבואר במופת מהיקש התנאי המדובק וזה · כל דבר הנכסף מרבים הוא נבחר ושלם · אבל העונג נכסף מרבים משכילים ובלתי משכילים ר"ל מדבר ובא"ח · אם כן הוא נבחר ושלם : והוא שליט : והוא ר"ל העונג מושל בכל חי להגיע תאותו למחוז בעונג : ובזה יגיד . רלה לומר יעיד על עלמו כי הוא זה הנבחר כמו המזון שהכל יתאוו אליו בעבור טובו :

אמנם

אמנם היו מאמיני' אלו הדברי' בעבור מעלו' המדות יותר מאשר הוא בעבור מעלתו . כי היה נראה אשר הוא ישר כי לא היה נרא' זה באוהב העונג כי אם כפי האמת אמנם לא היה חושב שיהיה זה פחות מהפכו כי העצב כפי עצמו . ראוי שיברחו הכל ממנו וא"כ ראוי לבחור הפכו ראוי הוא שיהיה יותר נבחר אשר אינו בעבור אחר ולא נבחרהו בעבור דבר אחר אמנם הכל מודים כי בזה הוא העונג כי לא ישאל אחד לחברו למה יתענג כי כפי עצמו יהיה נבחר העונג ואם יתוסף על כל יעשהו יותר נבחר כמו אם נוסיף על עשות צדק היותו מסתפק יוסיף טוב לאחר . אמנם יראה כי זה יגיד כי הוא מהטובי' לא כי הוא טוב מהאחרי' כי כל טוב הוא נבחר מהיותו עם אחר ומאשר היא לבדו · הנה אפלטון ימחה דבר זה כי אמר כי אין עונג טוב ובעצמו כי הוא יראה יהיה נבחר עם תבונה כי חיה חיי עונג מאשר הוא בלתה . ואם מורכב הוא יותר טוב אין העונג טוב בעצמו כי אין דבר מורכב עד אשר הוא טוב בעצמו שיהיה יותר נבחר . אמנם גלוי הוא כי אם לא יהיה דבר אחר טוב בעצמו אשר עם אחר טוב בעצמו מהטובי' יהיה נבחר . איזה דבר יהיה כזה אשר נשתתף בו וכזה אמנם הוא הדרוש . אמנם החולקים ואומרים שאינו טוב אשר הכל יתאוו לא אמרו אמת כי הדבר אשר הכל יודו בו נאמר אשר הוא טוב וההורס זאת האמונה לא יאמר דברים ראוי' להאמין לכל ואם אמר בלי שכל יתאוו היה הנאמר אמת . כי אם אמנם החכמי' יתאוו איך אמרו כי דבר עונג טוב . ואמנם אולי כי גם ברשעי' יהיה דבר טבעי טוב והוא יותר טוב מאשר הוא כפי הטבע כי החכם יתאוו דבר טוב מיוחד באשר הוא אדם · אמנם אולי

יראה

אמנם היו מאמינים · באמת כי מה שהאמינו כת אירוסוס שהעונג הוא טוב ונבחר תגאי היו דבריו וזה אם הוא בעבור המעלה ר"ל טובו היא כאשר יתענג בעל המעלה בטוב מדותיו ·על דרך הכתוב אז תתענג על ה' · · לא בעבור מעלות העונג בשלות : כי היי נראה · כי כפי הנרא' הי' אירוסוס אים ישר לכןלא יחשוב טוב על העונג בשלות ר"ל אשר לא כדת כ"א אשר ראוי להתענג בו כפי האמת ר"ל כפי מעלות המדות כאמור : אמנם לא היה חושב . ובאמת לא היה חושב בעונג שהוא טוב בעבור שלכל הפחות הוא הפך העצב שהוא רע . וא"כ יהיה העונג טוב : זה לא הי' חושב באמ' יען יש רע הפך רע . ולו חשב כזאת הי' סובר שכל עונג טוב שא"כ היה העונג הנמשך למדה גרוע' ג"כ טוב מה שלא יאומן כי אים ישר כמו אירוסוס יאמין זה : ראוי הוא . אך העונג אשר כפי המעל' ראוי להיות יותר נבחר בהיות הוא עצמו התכלית ואיננו לתכלית אחר עד שיהי' השואל יכול לשאול עליו למה יתענג המתענג כמו שאין לשאול למה יאכל . כי על התכלית האחרון אין שייך שאלת למה כי אין להשיב עליו בעבור זה : ואם יתוסף . ר"ל אם איזה פועל יפעל דבר טוב ויוסיף להתענג במעשהו הטוב אזי יהי' מעשהו יותר נבחר בהיותו נעשה בנדבת לב ולא בהכרח : כמו אם נוסיף . כמו אם יחובר מדת ההסתפקות עם מדת הצדק יהיה זה נסבה לחזק מדת הצדק ר"ל לתת צדקה לעניי' עם בהיותו מסתפק במה שישאר לו : אמנם יראה · אולם יראה כי אין זה ראי' היות העונג יותר נבחר וטוב מכל טוב אבל זה יעיד שהעונג הוא מהטובים אך לא שהוא טוב יותר מכל טוב . וזה כי אמנם כן טבע כל טוב שיהיה יותר מעול' בהתחברו אל טוב אחר מאשר בהיותו לבדו : ימח' זה . מוחה דעת זו כלומר חולק עלי' ואומר שאין הדבר כמו שחשב אירוסוס שהעונג הוא דבר טוב בעצמו כי בהיותו יותר נבחר בהתחברו עם התבונ' הנה זה יורה שאיננו טוב בעצמו כי הטוב בעצמו בשלימות גמור לא יוסיף טוב ושלימות בהתחברו אל זולתו : כי חיה . כי אים תבונ' יחי' חיי עונג יותר ממי שאיננו בעל תבונה . ואם מורכב הוא יותר טוב · כי אם ישלם טובו בהרכבה הנה זה יורה שלא הי' שלם בטובו בהיותו לבד בעצמו עדינה ולא נשלם עד אחרי הורכב : אמנם גלוי הוא . ישוב להתיר המבוכה אשר העיר אפלטון ואומר מבוא' הוא שאם לא נקח עונג אנושי כזה אשר הוא טוב בעצמו זולתו כמו התבונה האנושית שאיננה שלימה עכ"פ · יהיו יחד יותר נבחר מהיות כל טוב לבדו: איזה דבר יהי' כזה · איזה טוב ועונג שלם יהי' כזה אשר בו נשתתף כלנו בני אדם לקחתו : כי עונג שלםכזה איננו אנושי כ"א אלהי ואין לב"א חלק בו כ"א בעונג האנושי הבלתי שלם בתכלית : ובזה הוא הדרוש · ובעונג אנושי הוא הדרוש לא בעונג אלהי שאיננו ממדת האדם : אמנם החולקים· מזה עד סוף הפר' ישתור דעת החולקי' על אירוסוס והנה האומרים אמור שאיננו טוב מה שהכ' יתאוו הפך דעת אירוסוס האמור ברא"ש הפי' · שקר יענו בו : ואם אמר בלי שכל · ואם תגאי היו דברי החולק לומר כל דבר אשר יתאוו רבים בלי שכל איננו טוב הי' זה ראוי להאמין · אך אמר שלא התנו ואמרו דרך כלל שאיננו טוב כל דבר אשר יתאוו רבים · יתאוו בשכל או בלי שכל זה לא יאומן כלל : כי אם אמנם החכמים · כי אחר שהחכמים יתאוו גם כן להתענג והם לא יבחרו ברע על כן לא צדקו החולקים : ואמנם אולי · לא זו שהעונג אשר יבחרו החכמים הוא טוב כאמור אלא אף גם מה שיבחרו הרשעים יתכן שיהיו טוב כפי הטבע ·

כי

יראה כי לא יאמרו טוב גם כאש' אמרו ההפך . כי לא אמרו אמת אם העצב הוא רע העונג יהיה טוב . כי ינגד הרע לרע ושניאם לאמצעי אשר אינו אחד מהם הנה זה הנאמר אינו שקר אבל אינו כן בדברי' הנאמרי' עתה כי הם יאמרו אמת באשר שניהם רעים וראוי לברוח מהם כי היה ראוי' לדחות שניהם ושלא יעמוד אחד מהם כי אם יראה אמצעי אחד . (נ"א אמנם) הנה יראה אשר יברחו מהאחד כמו מהרע ואמנם יבחרו באשר הוא טוב . וכן הן מתנגדים

פ"ק ג אמנם מה שאמר אפלטון אינו אמת . כי מהעונג אם אינו מהאיכיות . בעבור זה גם לא יהיה מדברי' טובי' . כי גם פעולות המעלו' אינם איכיות גם לא האושר . גם יאמרו כי הטוב הוא דבר מוגבל אמנם העונג הוא בלתי מוגבל יען כי מקבל הפחות והיתר . ואם אמנם ישפטו כן בהתענג . כן יהיה אצל הצדק ושאר המעלות אשר יאמר בהם יותר ופחות . מפורסם אשר בהויתם כפי המעלו' כי הצדיקים הם יותר והגבורים . אמנם יהי' ג"כ בעשות צדק ובעשות הסתפקות יותר ופחות כמו בתענוגי' . ואולי יאמר כי הסבה האמתית בזה כי אמנם יהיו מהם פשוטים מהם מורכבים · אמנם מה ימנע זה כמו הבריות אשר הוא מוגבל ויקבל הפחות והיתר . וכן העונג אינו בשיעור אחד לכל ולא יהיה נשאר תמיד בנושא אחד אבל בגבול רחב ויעמוד על הגבול ויבדל בפחות ויתר והנה ישימו כי אשר הוא טוב בעצמו הוא שלם . ואמנם התנועות וההויות בלתי שלימי' ינסו לומר כי העונג הוא תנועה או הויה אמנם לא יראה אשר יאמרו טוב כי איננו תנועה כי יראה כי מיוחד הוא בכל התנועו' מהירות

כי לא פעל התאוה לרע בכלל ד"ע תאות המשגל והתענג הוא טוב כללי פעל הטבע לקיום המין ויושג לו רע פרטי בבעילות אשר לא כראוי וככה יתר התאות הם בטבעם הכללי לטוב : והוא יתר טוב · העונג אשר יבחרו בו החכמים הוא יותר טוב מהעונג שהו' בעלמו הנפעל כפי הטבע כי החכם יפעל הראוי כפי השכל הנעלה מהראוי לפי הטבע· אמנם לולי יראה · עוד ישוב להתיר ספק אחד ספקו כנגד איורוסוס אשר שם אותותיו אות ומופת שהעונג הוא טוב בהיות העלב שהוא הפכו רע · וספקו החולקים עליו לאמ' שאין זו הוכחה הכרחית בהיות שאנחנו רואים שכל רע מנגד לרע כמו הכילות המנגד לפיזור ושניהם קלוות רעים ומתנגדי' לנדיבות שהוא אמצעי כן ספקו החולקים ויאמר בהיתר הספק : הנה זה הנאמר · מה שאמרו המספקים שהרע מתנגד לרע ולאמצעי · הוא אמת : אבל אינו כן : אבל ענין העונג הנאמר בזה איננו כמו ההפכים הנאמרים : כי הם יאמרו אמת · ר"ל החולקים יאמרו אמת שהרע מתנגד לרע ושניהם לאמצעי : כאשר שניהם רעים · בהיות שני הקלוות רעים כמשפט כל ב' קלוות של כל מדה היתרון והחסרון ששניהם רעים וראוי לדחות שניהם: כ"א יראה · כ"א לאחוז באמצעי והנה כמו אלה מתנגדים כיגוד הקלוות ומאפס בחינה בטוב ורע :

אמנם הנה · אולם פה בעונג ועלב אינם מתנגדים כיגוד הקלוות כ"א כיגוד טוב ורע והעד כי נראה שבני אדם יברחו מאחד מהם והוא העלב ויבחרו באחד שהוא העונג והטוב· משא"כ בבעלי הקלוות ששניהם ידחו כאמור וזה בעבור שאין ההתנגדות שוה כי הראשונים מתנגדים כיגוד הקלוות לא מפאת טוב ורע והב' ר"ל העונג והעלב מתנגדים כיגוד טוב ורע לכן יתכן שיורה רעת העלב על טוב העונג והבן זה כי הרס"ע כתב כי עמוק הוא :

פרק ג אמנם מה שאמר אפלטון · עוד יעיר שלשה ספיקות ספקו בה אפלטון על דעת איורוסוס האמור בקודם · א' יאמרו הטוב הוא ממאמר האיכות כי הוא תשובה על שאלת איך כאמרך לרעיך איך הגלחתך וישיב טוב · אבל העונג אינו ממאמר האיך כי לא יושב על שאלת האיך · אם כן איננו טוב הפך דעת איורוסוס · ועל זה ישיב אריסטו לאמר שגם זה ההיקש אינו אמת שאמר אם אין העונג מהאיכיות · בעבור זה לא יהיה גם כן מסוג הטוב · וזה כי הנה גם פעולות המעלות ר"ל המדות וגם האושר אינם איכות ועכ"ז יתוארו בטוב· כי באמת יאמר טוב בשאר המאמרו' ג"כ : גם יאמרו· ב' יספקו לאמר הנה הטוב הוא מהדברים המוגבלים בגבול ידוע כמבואר וכל דבר מוגב' עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן לא יתואר בפחות ויתר · אבל העונג מקבל פחות ויתר כי יאמר פלוני מתענג יותר מפלוני או מתענג היום יותר מאתמול · א"כ אין העונג והטוב מסוג א' ועל זה ישיב לאמר : ואם אמנם ישפטו · ר"ל אם כה ישפטו הנה גם עליהם תעבור התפיסה כי הנה הנם יתוארו המדות בטוב לאמר הצדק או ההסתפקו' הם מדות טובות · והמפורסם שהם מקבל' פחות ויתר כי יאמר יותר גבור ויותר צדיק ויותר מסתפק כמו שיאמר זה בתענוגים וכמו שקדם וא"כ איך יתארום בטוב לפי דבריהם : ואולי יאמר · וע"כ ישיבו החולקים לאמר שהמדות מהם פשוטים ר"ל האחוזות בגבול האמצעי והשיווי ממש בבלי נטיה כלל לא לקלה היתרון ולא לקלה החסרון · ומהם מורכבות ר"ל שהם מורכבות מגבול האמצעי עם אחד הקלוות · ואלה המורכבות לבד יתוארו בפחות ויתר בעבור שיש להם מרחב · אך הפשוטות לא יתוארו בפחות ויתר : אמנם מה ימנע · ואם לאמנם כן דעתם מה יהי' המונע שלא נאמר כן בעונג שהעונג המורכב מעלבון ועונג יתואר בפחות

ויתר

מהירות ואיחור ואם אינו כפי עצמו . כמו תנועת העולם אל אחר. אמנם בעונג לא יהיי אחד משניהם כי יראה שהו, מתענג מהר כמו שהו' כועס . אמנם לא יתענג מהרה ולא אל אחד להליך אליו או להוסיף כאלה לעבור אל העונג מהרה או באיחור יהיה אמנם לעשות כפי אשר הוא. לא יהיה נאמ' בהתענג הויה איך יהיה כי יראה כי לא יעשי' כל דבר (ג"א מכל דבר) כי אם מאשר יתהוה אליו ישוב . והדבר אשר ממנו תהי' הוית העונג לדבר זה יהיה העצב הפסד . ואמנם יאמרו כי העצב חסרון הדבר אשר בטבע . (ג"א והעונג מלוי) אבל אמנם הם הפעליו' גשמיות . וא"כ הוא מלוי כפי הטבע הנה א"כ יתענג הגוף . אבל אמנם לא יראה כן כי אין המלוי עונג כי כשיעשה המלוי יתענג האדם וכשיחתך יתעצב . אמנם יראה כי זאת הסברא היתה מן התענוגים והעצבים אשר הם אצל האוכל כי הם צריכים לו והם עצבי' יתענגו במלוי. אבל אמנם זה לא יקרה אצל כל התענוגים . כי התענוגים אשר הם בלימודים הם בבלתי עצב . והדברים אשר הם כפי החושים הריח והדברים הנשמעי' והפעליות רבות ומיני הזכרונות . וא"כ היו אלה ההויות כי לא נעשו משום חסרון אשר יהיה מלוי ממנו .

פרק ד

אמנם למביאים ראי' שהתענוגי' הם חרפה . יוכל לומר הרוצה

בפחות ויותר · ועכ"ז יתואר בטוב כמו שיתוארו המדות המורכבות לדבריהם · וכמו הבריאות שעם היות כי חוק וגבול לבריאות עכ"ז יש לו מרחב מה עד שבריאות ההוא יתואר בפחו' ויתר ויאמ' על האיש היום הוא יותר בריא מאתמול או יותר בריא מאיש אחר · ור"ל שבמרחב קו הבריאות כתקרב אל גבול האמצעי יותר · וכזה כאמר בעונג פחות ויותר במרחבו. כן ר"ל פי' זה והרמ"ע פירשו בב' פנים אחרים והם דחוקים ואין להאריך בסתירתם : והנה ישימו ג' יספקו לאמר · הטוב הוא השלם · וכל שלם לא יתנועע (יען כל תנועה היא אל מה שאליו ישלם המתנועע ההוא את עצמו בשינוי ההוא) אבל העונג הוא תנועה והויה · א"כ איננו שלם וטוב : אמנם לא יראה · ישוב להתיר הספק ויאמר כי דבריהם אינם נראים ולא טוב יאמרו כי אין העונג תנוע'. וזה כי דבר מיוח' הוא בכל תנוע' שתהיה' או מאחר אם בערך אל עלם המתנוע' כמו שיתנועע דבר מה מרחק ידוע בשעה אחת ואחר זה יתנועע המרחק ההוא בעצמו בב' שעות · או שיהיה המהירות והאיחור בערך אל אחר כמו תנועת העולם ר"ל כמו תנועת גלגל הירח אשר ימהר לסובב כדור הארץ ממערב למזרח י"ב פעמים כמו השמש : אמנם בעונג · אולם העונג לא יתנועע באחד מב' המינים האמור : שהוא מתענג מהר' שהעונג יתהוה בתנועה פתאומית כמו הכעס המתהוה פתאום : אמנם לא יתענג מהרה · אך בבחינת העונג בעצמו אין מהירות ואיחור : ולא אל אחד · המתענגים אשר לו הכח ללכת אל העונג להוסיף מהירות או להתמהמה בעברו אל העונג : יהי' אמנם לעשות · עד שיוכל עשו במהירות ואיחור כפי אשר הוא חפץ : לא יהיי' כאמר · הנה זה האיחור והמהירות לא יאמר עכ"פ בעת התענוג עצמו אשר פתאום יקום כ"א המביאים אל העונג הם המה לבד יתוארו במהירות ואיחור לא העונג עצמו : הויה איך יהיי' · עתה נעתק לבן ור שביתם אשר חשבו שהעונג הוא הויה · והנה יניח הקדמה איך יהיי' טבע כל הויה ואומר מהמבואר כי לא יעשה ר"ל לא יתהוה כל דבר מכל דבר בשלוח כי אם לכל מתהוה דבר מיוחד שעלם

יתהוה מהעלם והתקרה מהתקרה ומדות הנפש ימדות נפשיות ומאשר יתהוה הדבר אליו ישוב בהפסדו : והדבר אשר ממנו תהי' · וא"כ הדבר אשר ממנו תהיה הוית העונג הוא העלב אשר ממנו יתהוה ואליו יפסד: ואמנם יאמרו · אול' יאמרו לפי דרכם נגדר העלב שהוא חסרון הצורך והעונג היא מילוי הצורך: אבל אמנם הם הפעליות · אבל העלב והצונג הם התפעליו' גשמיות · וא"כ הוא מלוי כפי הטבע · כל זה מדברי אפלטון ואומר א"כ הוא הדבר' שהעונג הוא עלם הטוב כמו שחשב איורוסוס ה' ראוי שיתענג האדם אחר המלוי שאז נשלמה ההוי' בשלימות בלי חסרון כלל · אבל אמנם · אך באמת אין הדבר כן שאין אחר המילוי עונג כ"א בעת העשות המלוי אז יתענג כי האוכל משמנים ושותה ממתקים לא יתענג אחרי אכלו ושתתו כ"א בעת אכלו ושתות' שהוא עת ההוי' אז יתענג : וכשיחתך · וכשיפסק פעל ההוי' ר"ל במילוי אז יתעלב · ומ"כ איפה יהי' העונג הוי' שהו' בלתי שלם ואיננו טוב הפך דעת איורוסוס · זה נראה לי נכון בביאור זה הענין · והרמ"ע ביארו בב' פנים דחוקים מאד וכבר הרגיש בעצמו הדוחק וזה בעבור שלקח הספק במקום ההיתר : אמנם יראה · עתה ישוב להתיר הספק ואומר שאין זה הנדון האמור כי אם בתענוגי' קום הטעם שהעונג בו הוא המלוי אחר החסרון והרעבון והעלבון וזה העונג לבד אין חלק לו בטוב האמיתי · אבל עונג שאר החושים כמו ריח ושמיעה · וגם עונג ההשגה. אלה איפה לא יתהוו מהעלבון ולא יפסידו אל העלבון : וא"כ היו אלה הויות · ולפ"ז היו אלה הויות פתאומיות לא הדרגיות · ותענוגים כאלה שלימים הם אתנו בלי מגרעות ויכללו בכלל הטוב השלם כדעת איורוסוס :

פרק ד' אמנם למביאים ראיה · עוד טענה ד' להאפלטוניים על היות העונג הוא ענין רע · והוא היותם לחרפה בעיני האנשים עד"הכ תקח לה פן נהיה לבוז · וזה בעבור היות העונג הוא ענין רע על כן הי' לחרפות למו : יוכל לומר

הרוצה כי אלה אמנם תענוגים (נ"א אינם תענוגים במוחלט) כי אם תענוגים לאשר הם בדרך רע . אין לחשוב שיהיו תענוגי' בהחלט כי אם באלה לבד כמו הדברי' אשר הם בריאים לחולי' או המרים או המתוקי' . וגם לא יראו לבנים הדברי' אשר יראו כן לבעלי חולי העינים . או נוכל לומר כי התענוגים הם נבחרי' אבל אינם לכל כמו העושר כי אינו ראוי לבגוד (נ"א לבוגד) והדברי' אשר הם בריאים לא לכל . או נאמר כי התענוגי' הם נבדלי' אל מינים כי מהם אשר הם לטובי' ומהם לפתאי' . כי לא יתענג אשר אינו צדיק בדברים הראוי' לצדיק כמו שלא יתענג מי שאינו מוסיקי בדברי' אשר הם למוס"קי כדומה בזה לשאר . אמנם גלוי כי האוהב כפי המעלה בלתי החונף וכי לא יהיה הטוב העונג או הם נבדלי' במין כי זה ידבר אל הטוב וזה אמנם אל העונג . והנה זה יגונה . אמנם זה ישובח כי אין ברברי' בעבור דבר אחד . אין אחד שיבחר במטעמי' עשוי' ולהתענג כל ימי חייו בדברי' אשר יתענגו הנערי' אשר יחשבו להתענג מאד . לא ירצה לשמוח בעשות דברים מכוערי' ולא יתעצב לעולם . ואצל דברי' רבים נקבע לעשות . ואם לא יביאו שום עונג כמו ראוי' וזכור לדעת ולהיות לנו מעלות ואם בהכרח יבואו מאלה התענוגים לא נבדיל כי נבחר אלה ואם לא יבא מהם עונג . הנה יראה גלוי כי העונג אינו טוב בעצמו ולא יהיה כל עונג נבחר . וכי קצתם יהיו נבחרים כפי עצמם והם נבדלי' או מאושרי' הם (נ"א והם נבדלים במין או מאשר הם) הנה נאמרו כראוי הדברי' הנאמרי' מהעונג והעצב .

פרק ה אמנם מי הוא ואיך הוא יותר יעשה גלוי נחזור לדבר בו בתחלה .

יראה אמנם כי הראות הוא שלם בכל חלקי זמן היותו כי אמנם אינו צריך

פירוש

לומר ע"ז יוכל המתרץ לתרץ כי אלה התענוגים אשר הם לחרפות אינם תענוגים במוחלט ר"ל לכל ב"א לאשר ילכו בדרך רע . והם במדריגת הדברים הנאהבים לחולי ואם הם רעים ומכאיבים להם : כי אם באלה . לאלה לבד ההולכים בדרך רע הם תענוגים אך לא להולכי תום : אשר הם בריאים . התענוגים אשר הם חרפה דומים לסמים המבריאים שהם טוב לחולה אך לא לבריי' יהיו מריסאו מתוקי' בטעם . כן חולי הנפשות מתרפאים לשעת' בתענוגי' לא יאותו לבריאי הנפש : וגם לא יראו לבנים . הלבנים הנראים לבנים לחולי העינים יתכן שלא יהיו לבנים באמת לטובי העינים : או נוכל לומר . גם נוכל לתרץ ולומר כמו שיש תענוגים רעים וטובי' כן יש מתענגים רעים עד שהענוג הטוב רע יחשב אם המתענג הוא רע כמו העושר ביד הבוגד עד"הכ וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל : אשר הם בריאים . הדברים הטובים לבריאים אינם טובים לכל ר"ל יתכן היותם רעים לחולים כן תענוגים הטובים רעים לרעים : ומהם לפתאים . הפתאים יתענגו בדברי שטות החכמי' במושכלות נשגבות כן הטובים יתענגו בדברים טובים והרעים בתענוגי' רעים : אמנם גלוי . לפי האמור מבואר הוא שהאוהב דבר מה מפני טוב מעלתו ומתענג בו איננו שוה לאוהב מפני החנופה ומתענג באהבתו : וכי לא . יהיו הטוב והעונג עלם אחד באוהב מפני החנופה . כי זה . האוהב כפי המעלה אין נפשו רק להטיב לרעהו והחונף מאהבתו להתענג יהיה טוב העונג או רע כי אין נפשו רק אל גמול העונג וקבלת התועלת . ע"כ ישובח העונג הנמשך מאהבה כפי המעלה ויגונה אשר בעבור החונף : כי אין בדברים . כי אינם לתכלית אחד . אין אחד שיבחר . עוד יש תענוגים מגונים בטבע והם

הגרועים אשר יתענגו גם הנערים כמו אכילת העריבים לחיך שיחשבום הנערים לתענוג גדול והוא גרוע אצל האנשים . לא ירצה : גם אין רוב בני אדם רוצים להתענג במעשים מכוערים . ולא יתעצבו לעולם על בלתי השיגם : כמו ראות . כמו שנקבע ר"ל נכין עצמנו לראות דברים ולזכור דברי' שעברו ולדעת ידיעות ולקנות מעלות ומדות אעפ"י לא נתענג בהשגתם : ואם בהכרח . אף כי אם בהכרח יבוא עונג מהשגת אלה הראשונים ר"ל מהדברים המכוערים האמורים . עכ"ז לא נבדיל ר"ל לא נ פרים עצמנו להתענג במעשים מכוערים : כ"א נבחר לעשות אלה האחרוני' אף כי לא יתנו עונג . הנה יראה . הנה מבואר מזה שהעונג איננו טוב בבחינת עצמו כ"א בבחינת תכליתו ע"כ יהיו קצתם נבחרים והם הנבדלים מהבלתי נבחרים במין לפי התכלית הנמשך מהם או בשאר הבדל כמו אשר הם ראוים לבעליהם כמו עונג המוסיק לבעל המוסיק כאמור וזה משאר"ל בדבר העונג והעצב :

פרק ה אמנם מי הוא . אולם לדעת מי הוא זה העונג הטוב והנבחר האמור בקודם . ואיך יפעול פעולתו בתנועה או בלי תנועה : יותר יעשה . יותר יתבאר זה אם נחזור לדבר בו כאשר בתחלה : כי הראות . הנה הוא ממשל משל על העונג שאיננו הווה בתנועה עד שישלם בעתה האחרוני' מהשלמת התנועה כדרך כל מתנועע מתה שמתנו אל מה שאליו שלא ישלם כ"א בעתה האחרונה ר"ל בעת השלום התנועה אל מה שאליו . שאם היו הדבר כן העונג נמשך להויה קודמת ולא הי' מגדר הטוב כמו שקדם אבל משך זמן העונג הוא מורכב מתענוגים קלים בקולר העתות וכל אחד מהם הוא תענוג שלם בבחינת עצמו . כמו הראות שאיננו מתפעל

צריך אשר בהיותו עשוי באחרונה ישלים מינו. ואמנם בזה יראה כי הוא העונג כי כלו יחד ולא יקבל אחד עונג בזמן אשר בזמן יותר גדול יושלם המין. ובעבור זה לא תהי' תנועה כי כל תנועה בזמן והיא לתכלית מה כמו בבנין שלם כאשר יעשה אשר ירצה. אמנם בכל זמן או זה בחלקי זמן וכלם בלתי שלימים כי הם ממין אחר אצל כל הדבר וכן זה לזה · פי' הרכבת האבנים הוא דבר אחר אצל תקרת הקורות. וזאת דבר אחר אצל עשיית המעון והשלמת כי אינו צריך דבר עתה להשלימו אמנם ביסודות דברים רבים בלתי שלמים כי לכל אחד סגולת החלק א"כ הם נבדלי' במין ולא יהיה בכל חלקי זמן תנועה שלמה אבל אמנם יהיה בכל הזמן ואמנם כן בהליכה ובשאר התנועות כי אם ההליכה היא תנועה מאין לאן וזהו נבדל במינים. התעופפות הליכה קפיצה וכדומה לזה. ואמנם לא לבד יהיה כן אבל בהליכה עצמה כי לא יהיה אחר מאין לאן ולא יהיה אחר בשיעור אחד ואם הם דבר אחד בעצם כי לא יעבור בקו לבד כי גם במקום אשר הוא אחר לקו האחר. אמנם כבר נאמר במ"א אמתת הדבר במקו' אמנם יראה כי לא בכל חלקי הזמן תהיה התנועה שלמה כי תנועות רבות הם בלתי שלימות ונבדלות במין. אבל אמנם מן העונג בכל הזמן הוא שלם. הנה הוא גלוי כי הם אחדים זה אצל זה וכי העונג הוא מאשר הם מהכל ומהשלימים. אמנם יורא' זה מזה כי לא יקרה להתנועע בבלתי זמן אמנם ההתענג יהיה כלו בעתה. אמנם מאלה הוא גלוי כי לא יאמרו טוב האומרי' כי העונג הוא תנועה או הויה. וזה אינו כי אלה יאמרו בדברים מתחלקים ולא בכלם יחד. וגם אין הויה לראות ולא לנקוד' ולא לאחדות ואין אחד מאלה תנועה ולא ג"כ לעונג כי הוא כל:

אמנם

ונתפעל בתנועה זמנית בהמשך מציאותו עד שישלם בעתה האחרונה ומזמן המשך אבל כל ראיה קורה נשלמת בעתה ומשך זמן הראות מורכב מראיות קצרות שלמות כל אחת בבחינת עצמה · ולא יקבל אחד עונג · לא יצויר קבלת העונג בהמשך זמני יותר גדול מזה עתה · ולכן לא יתהוה העונג בתנועה כי כל תנועה הווה בזמן ומורכ' מעתו' רבות משא"כ העונג שהוא נשלם בעתה אחת שאיננו זמן ואין בה תנועה כאמור : והיא לתכלית · כל תנועה היא לתכלית להגיע אל מה שאליו תהי' התנועה אשר ישלם בעתה האחרונה ממשך זמן התנועה : כמו בבנין שלם · כמו הבנין הנשלם במשך זמני בעתה האחרונה ממנה וכל הבנינה בעתות הקודמות ממנה הם חלקי הבנין הבלתי שלימים: כי הם ממין אחר · כי הבנין השלם הוא מין נבדל בערך חלקי הבנין שהם מהלכי השלימים אל המעון השלם שאין צריך לבנות אחריו כלום וכן החלקים נבדלים זה מזה ואינם של מים כי אם בהרכבת כלם יחד : אמנם ביסודות · אבל בחלקי הבית הם בלתי שלימים עדינה עד עת תשלום הבנין לכן לא תהי' לכל חלק תנועה שלימה כ"א לכלם יחד ההווה במשך זמן הבנין כלו : מאין לאן · ממקום למקום כלומר ממה שממנו אל מה שאליו : נבדל במינים · תנועת ההעתקה היא נבדלת במיניםנבדלים ממני' תנועה מדובקת כמו פריחת העופות ומהם מופסקת כמו הליכה וקפיצה שאר הב"ח וכלם מאין לאן : כי גם במקום · תנועת ההעתקה אין לה מציאות בקו אחד לבד אבל מעבור מקו לקו ברוחב מקום גם כן והיא תנועה מעוותת : אמנם כבר נאמר במ"א · כבר ביאר בספר השמע בגדר המקום שהזמן והתנועה · והדרך שלשתם במציאות ר"ל בהחלק אחד מהם יחולקו הנשארים על ערך

החלוקה ההיא ד"מ · אם יתנועע מתנועע מה בזמן ד' שעות דרך ד' מילין · הנה אם נקח ממנו רביעית הזמן שהוא שעה אחת בהכרח יעלה עמו רביעית התנועה ורביעית הדרך ונאמר שהתנועע בהכרח מיל אחת בשעה אחת : כי לא בכל חלקי הזמן · ולפ"ז לא תהיה בחלקי הזמן תנועה שלימה כ"א חלקי תנועות משא"כ העונג שהוא שלם בכל עתה ממשך זמן העונג והם תענוגים אחדים ושלימים באים זה אחר סור זה כאמור · וכי העונג · גדר העונג שהכל ומכו מורכב מתענוגים של מים אחדים באיםזה אחר סור זה:אמנם יראה זה · אולם זה הוא המוכח מזה שאין תנועה בלי זמן · ובהיות העונג הווה בעתה שאיננה זמן לקוצר מדתה לכן לא יצויר בו תנועה : מאלה הוא גלוי · ומבואר א"כ מזה כי לא טוב אמרו שהעונג הוא תנועה והויה : כי אלה · כי תנועה והויה יאמרו בדברים המורכבים ומחלקי' כמו תנועת ההליכ' ומה שאין כן העונג המורכב מאחדים שלימים שאין בם תנועה : וגם אין הוי' לראות · ומחשי הראות לא יושגו בהויה הדרגי' ההווה בזמן ובתנוע' כ"א פתאום יושג · וכן הנקודה · ר"ל גשם קטן הכמות מאד עד שלא תקבל החלוקה לתכלית קטנותה הם יצויר מציאותה והיא המכונה בשם עצם פרדי בדברי הרב המורה בע"נ לראשון יעוי"ש בהקדמה הא' והב' ממנו · וכן האחדות ר"ל עצם הפשוט בלי שום הרכבה אשר מטבעו שלא יהיה בעל כיוון להיות שבעל הכמות מורכב ומחלקים שכנויים עכ"פ הפך האמור · כל אלה לא יתהוו בהויה זמנית ותנועה הדרגית שגדרה באת חלק אחר חלק וכפי המוכח אין באלה חלקים : כי הוא כל · העונג הוא עצם כללי שאין בו חלקים כאמור · נאום המבאר הנה בזמן החיקר עדין לא נודע מהות האור והראות כאשר יראה הרואה

בנובלת חכמה בגדר האור ( ) אך כעת נודע גדרו שהאור הוא גשם בעל כמות מתנועע פנים ואחור בתנועה זמנית היותר מהירה עד שנשמנה מכוטין יתנועע מהשמש אל הארץ · ולפי זה גם כפילת האור מהמוחש אל העין הווה בזמן ויתחייב א"כ שהראות יושג בהויה ותנועה זמנית לפי קירוב וריחוק קצת חלקי המוחש מקצתם · ואם יאמר שכל חלק ממנו נראה פתאום פכ"פ' הנה יהיה המתחייב מזה שישוב הזמן מורכב מעתו' בעלי הנח' והתנוע' מתנוחה וזה שקר יעוין מור' בע"נ לראשון בהקדמו' הג' ממנו :

פרק ו אמנם פעל כל חוש · אחר אשר ביאר בקודם שהעונג לא יתפעל בתנועה ובהויה ביאר בזה מהות העונג ואיך יקום ר"ל איך יתהוה ואומר שגדר העונג הוא מוחש או מורגש שלם · אמנם שלימות כל חוש לו שם בשלשה דברים הנאותים לחוש ההוא א' בריאות החוש ר"ל שיהי' לו הכנה טובה לקבל המוחש · ב' הכנת המוחש באופן שיהי' נאות להיות מורגש · ג' הכנת הצירוף שבין החוש והמוחש דרך משל בחוש הראות מוכרח לבריאות העינים ולבירור המוחש ולהיות מואר ובלתי רחוק מהעין · ובזה ישלם הראות ויושג העונג לרואה בהיות המרא' דבר נערב לנפש : ובכיוצא בזה בשאר המוחשי' ובהשג' השכל ג"כ : אין הפרש · אין הבדל אם נייחס הפעולה לחוש או לאדם נושא החוש : כשהוא מוכן · אחר המרגיש הטוב יאמר על מי שהחוש שלו שלם מאד עד שהוא מוכן לקבל המוחש היותר חזק וזה יתן עונג חזק לבעליו : וכן ג"כ יהי' לשכל · גם אם יהיי השכל מוכן להשכיל והמושכל מוכן להיות מושכל יושג עונג למשכיל : אמנם העונג

פרק ו אמנם

פעל כל חוש הוא מפעל בערך אל החוש ואז יפעל על השלימות כשהו' מוכן לדבר היות' נאו' מהדברי' אשר הם תחת החוש ההו' והנה בזה יראה פועל יותר שלם . אמנם אין הפרש בין שנאמר אשר הוא יפעל או אשר הוא בו כי כל אחד מהם הפועל הוא טוב כשהו' מוכן אל אשר הוא יותר חזק מהדברי' אשר הם תחתיו . ואמנם זה יראה אשר יהי' שלם מאד יהיה מאד מתענג כי כפי כל חוש יהיה העונג וכן ג"כ יהי' לשכל ולהשגח' (נ"א ולהשגה) ואמנם היותר מענג הוא היותר שלם הוא אשר יותר נאות ליותר טוב מהדברים אשר תחתיו . אמנם העונג ישלים הפיעל ולא אמנם ישלים העונג כמו שישלי' המוחש והחוש כי הם הווים מעולים כמו (נ"א שלא) יהיה ג"כ הבריאות והרופ' סבה אחת לרפו' . אמנם כפי כל אחד מהחושים יהיה העונג . זהו כי נאמר ראוית ושמיעות כי הם מענגות . אמנם גלוי הוא והוא מנוסה כי כאשר יהיה החוש אמיץ מאד ויפעל לנוש' נאות הנה באלה ההווים במוחש וכאשר לו החוש תמיד יהיה העונג מצוי כמו שהו' בשאר הדברים בהיות מצוי הפועל והמקבל . אמנם העונג ישלים לה (נ"א לא) כמו הקנין אשר הוא בדבר הבא מחוץ כמו תכלית כמו היופי בנערים אמנם כל עוד שהמוחש והמוכן יהיה כראוי ופעל ההרגש או המשגית כן יהיה בפועל העונג כי כשהווים הם דומים זה לזה הם כפי ענין אחד ולפועל ולמתפעל הדבר ההוא מוכן להעשות א"כ האין אחד שיתענג תמיד בשוה לפי שייגע כי כל הדברים הגשמיי' לא יוכלו לפעול תמיד וא"כ לא יהיה עונג תמיד כי הוא הולך אחר הפועל אמנם קצת יתענגו בדברים חדשים אמנם באחרים לא כן היא בעבור כי בתחלה בעבור התאוה הרצון נוטה אחר זה והוא פועל בחוזק אצל זה הדבר כמו שהו' במביטים דבר אשר לא ראוי אח"כ לא יהיה הפועל אשר בזה כ"א בעצל' ובעבור זה יחלוש העונג :

אמנם

ישלים הפועל · והנה העונג ישלים את פועלו להיות שלם בתכונו : אך לא ישלים העונג את בעליו כמו שישלימהו החוש והמוחש · כי הם הווים מעולים כי החוש והמוחש הם פועלים מעולים בדבר ההרגשה ואפס בלעדם משא"כ העונג שאיננו פועל בעצם כמוהם ואיננו רק הנמשך מפעולתם כהמשך הבריאות מפעולות הרופא ואינם שניהם סבה אחת לרפוא' כ"א הרופא פועל והבריאות נמשך מפעולתו : ראיות ושמועות · כמו שיתענג המתענג מראי' בדבר יפה ומשמע הניגון יהיה העונג הוא הנמשך מהרגשה החוש והמוחש · וכפי שלימות החוש ואמנו ר"ל חזקו כן יהיי שלימות העונג ואמנו : כמו הקנין · איננו משלים את בעליו כמו שלימות המדה שהוא עושה קנין נפשי והרגל דבר לאחר זמן אבל השלמת העונג היא לשעתו כל עוד שהמוחש והמוכן כראוי העונג מצוי ובסור המוחש כן יסור העונג · א"כ האין אחד · יספק ויאמר אחר שהעונג מצוי כל זמן ההרגשה כאמור למה א"כ לא יתמיד העונג בשוה בעת ההרגשה · על זה ישיב לאמר לפי שייגע ר"ל החוש ילאה בהרגשתו על כן יחלוש העונג כי כבר התנה שחוזק ההרגשה יחזק העונג והולכתו יחלישהו : בדברים חדשים · רוב אדם יתענגו בהשגתם דברים חדשים ככתוב דגן ותירוש בזוקן יתהללו ותענוגות בני אדם חדשות ייחלו (אסף ח"א ל"ו) : אמנם באחרית · ר"ל בסופו לא יתענגו כל כך בשכבר שב החד' להתיישן : בעבור התאוה · בעבור חוזק התאוה לדבק בדבר העונג ההוא יפעל החוש בחוזק בתחל' ויחלש באחרית : בתמיהים · כמו שהו' ברואים דבר חדש · שיתענג בתחלה ובסוף יחלש העונג :

אמנם

פרק ז אמנם יחשוב אדם כי יתאוו התענוגים יען כי כלם יתאוו לחיות : אמנם החיים הוא בפעל מה וכל אחד יפעל אצל הדברים ובדברי' אשר יבחר יותר כמו המוס"יקי אצל הקולות הערכיים ואמנם אוהב תבונה ישום אצל העיוניים וכן ג"כ כל אחד מהנשארי' אמנם העונג ישלים הפעולות וכן החיים אשר יתאוו הכל . א"כ מן הראוי הוא שיתאוו העונג כי ישלים לכל אחד החיים אשר הוא הנבחר אמנם האם נבחר החיים בעבור (ג"ח העונג) יעזוב עתה . אמנם יראה שהם מחוברי' ולא יקבלו הבדלה . אמנם בבלתי פועל לא יהי' עונג . . . הנה יראה כי התענוגים מתחלפים במין . כי נחשוב כי הדברים המתחלפי' במין יושלמו במינים מתחלפים · והנה כן יראה בדברים הטבעיים ובמלאכות דתיים (ג"ח ובמלאכותיים) כמו ב"ח והאילנות והמשכנות והצורות והבית וחכלים וכן הפעולו' מתחלפו' במין . אמנם יתחלפו בשכל מאלה אשר הם כפי החוש ואלה עצמם יתחלפו במין וגם התענוגים המשלימים אותם · אמנם יהי' גלוי מאשר ייחד כל אחד מהתענוגים כל אחד מהפעולות אשר ישלים כי אמנם העונג המיוחד יוסף על הפועל כי יותר ישפטו הפרטים ויותר מהר יתקרו הפועלים בעונג כמו חכמת השיעור כי הם שמחים בדבר אשר מהשעורים ויותר הם מבינים הפרטיים וכן הוא אמנם באוהבי המוס"יקא או אוהבי הבנין מאד וכן כל השאר כשיוסיפו בפעל המיוחד שמחים בו כי התענוגים יוסיפו אמנם הנוספים הם ממין אחר וכן המיוחדי' להם הם ממין אחר . עוד אמנם יראה זה מאש' יהיה בתענוגים האחרים המונעים הפעולות כי האוהבים לשמוע קול השיר לא יוכלו להבין דברים אחרים אם ישמעו קול המשורר כי יותר ישמחו לקול השיר מהפעל אשר לפניו א"כ העונג אשר כפי קול השיר ישחית פעל אשר הוא כפי הדבור . ואמנם כזה יקרה בשאר הדברים באשר יפעל יחד ב' דברים כי כאשר יותר מהנה יראה האחר . ואם יוסיף מאד בעונג יותר מאד לא יפעל דבר באחר ובעבור זה (ג"ח השמחים) אלי גיל באיזה דבר שיהיה לא יפעלו דבר אחר ועושה (ג"ח ונעשה) דברים אחרים בהיותנו שמחים בדבר אחר בנחת כמו בראותנו משחקים בארמון נאכל זרעונים . ויותר יקרה זה כשיראה ב' נלחמים שלא כראוי :

אמנם

פרק ז אמנם יחשוב אדם · אולם ישים האדם אל אל לבו גודל כחו של עונג שהוא עלם החיות לכל חי ומדבר כי עלם החיים הוא פועל איזה מוחש ככתוב (בח' לפ' מזה) ואם כן איפו ראוי להתאוות התענוגים בעבור שכל חי מתאוה לחיות והחיות הוא עלם התענוג ההו' בפועל המוחש והמורגש ככתוב בקודם : וכל אחד יפעל . כל אים יפעל מוחש כפי אשר יאהב להתענג ובו יקי' חייס עריבי'' ונעימי' כמו אוהב נגן יעסוק בפעולת הנגינה ויתענג בה ואוהב תבונה ישום לבו אל העיון ויתענג בו וככה יתר הפעולות והתענוגים הנמשכי' מהם: א"כ מן הראוי · לכן יחויב מזה שכל חי יתאוה העונג להיות שהוא ישלי' חייו אשר בו הוא חפץ: שהםמחוברי'. ר"ל החיים והעונג חוברים יחד והבוחר בא' מהם בוחר בשני בהכרח: אמנםבבלתי פועל·אך על כ"פ בלי פועל אחד החושי' או השכל לא יושג העונג : מתחלפים במין · התענוגים ומשכים זמ"ז על מינים רבים · כי עונג השמ'ואיננו ממיןעונג הראות : כי נחשוב · אף כי הסברא נותנת שמשלימי' המינים השונים שונים גם כן והדברים הטבעיים והמלאכותיים לעד כי שלימות הב"ח הוא שונה משלימו' הצמחי'ומשלימותה' גם כן שונים · הצמח ישלם בטוב טעםומראה ומשלימו הם טוב הארץ והמים והגשם · ושלימות הב"ח הוא הבריאות ומשלימיו הוא המזון וכמו כן המלאכותיי' :אמנםיתחלפו בשכל · העונג השכלי שונה מעונג החושי · וגם תענוגי החושים שונים זה מזה כי הראות לא יתענג בעונג השמ' וכיוצא בזה בשאר החושים ·

מאשר ייחד · עוד יבאר בתוספת הסבות העונג למינים שונים הוא בהיות עונג מיוחד לכל פעולה מיוחדת אשר ישלימה · וזה העונג המיוחד יוסיף בפעולה ההיא המיוחדת · כמו שנראה שבעלי חכמת השיעור יתענגו על נועם חכמתם ויוסיפו בחכמת השיעור ובעלי חכמה אחר' יתענגו בלימודם ויוסיפו בחכמתם אךהעונג המיוחד לא יוסיף פועל בשלום כ"א המיוחד לעונג המיוח' ההו' וזה לאות כי הנוספים הם נבדליםזה מזה · ובהיות כל נוסף ממיןאשר עליו נוסף לכןיהיו העונגי'אשר עליה' נוספו הנוספים הנבדלים · ג"כ נבדלים במיניםשונים: כי הם שמחיםבדבר·השמח' תוסיף חכמ'למעייןוהחכמ' עלמה תשמחהו ככת' חכמ' אדם תאיר פניו פי' תשמח ככתוב ליהודים היתה אורה ושמחה·ואמרו ז"ל כד פתח רבי בשמעתא הוה אמר מלתא דבדיחותא כו' וככה גם כי תוסיף כח לכל פועל לפעול פעולה שלימה ויפי' עלי' נוספות : עוד אמנם· עוד מופת אחר שהתענוגי' נבדלים למינים שונים בהיות שלא יתכן שיתענג המתענג בשני תענוגים בפעם אחת כי היותר מענג יבטל הפחות ממנו עד שלא יורגש כלל : לא יפעל דבר באחר · המתענג הרבה בעונג אח' לא יוכל לפעול בעונג אחר בעבור שאיננו מינו : בנחת · אולם ברפיון העונג נוכל להתענג בעונג אחר עמו · ג"כ כמו שנוכל להתענג למראה השחוק ולאכל גם כן בעבור שכל אחד מהם איננו חזק העונג : ב' נלחמים · ראות המלחמה הראויה היא עונג חזק אך הבלתי ראויה הוא עונג רפה לכן נוכל להתענג בעונג אחר עמו :

אמנם

פרק ח אמנם

יען כי העונג המיוחד יחזק הפעולות ויעשה אותם נשארות יותר ויותר טובות . והעונגים הזרים יפעלו אשר העצבים המיוחדים . כי העצבים המיוחדים ישחיתו הפעולות כמו אם לא תהיה הכתיבה בכלי נאה או העצב (נ"א בלי הנאה ובעצב) או לטעון . הנה זה לא יכתוב וזה אמנם לא יטעון בעבור העצב הבא אליו מזאת הפעולה . הנה אמנם יקר' בהפך אצל הפעולות מהתענוגים (נ"א הזרי') והעצבים המיוחדים אשר יהיו כפועל בפני עצמו . אמנם התענוגים הזרים כבר נאמר כי הם יעשו קרוב למה שיעשו העצבים כי יפסידו אך אינו שוה אמנם הפעולות הם נבדלים בחסד וברשע . ובאלה אמנם הם ראוים לבחור אותם ואלה אמנם הם ראוים לברוח מהם . ומהם אמנם בינונים כן יהי' התענוגים דומים להם כי לכל פעולה יהיה עונג מיוחד . ואשר הם טובו' יהי' המיוחדים להם מועילים ואשר הם רעו' רעים · כי אמנם התאוות (נ"א הטובות) הם משובחות והרעות הם מגונות . אמנם יותר הם מיוחדים התענוגים לפעולות אשר הם בהם . מהתאוות כי אלה אמנם הם נבדלי' מהם בזמן ובטבע ואלה התענוגים אמנם הם קרובים לפעולות ובלתי נבדלים . ועל כן יקרה ספק קצת אם הפועל הוא דבר אחד עם העונג . אבל אמנם לא יראה שיהיה העונג פעולת השכל או החוש כי זה בלתי ראוי אבל בעבור שלא יתפרדו איש מעל אחיו יראה לקצת שהם דבר אחד . על כן יראה כי כמו שהפעולות הם נחלקות וכן התענוגים . אמנם יבדל חוש הראות מן המישוש בזכות והשמע והריח מהטעם . וכן ג"כ יובדלו התענוגים מאלה אשר הם אצל השכל וכל אחד זה מזה יען כי כל אחד מהדברים ענין מיוחד כמו שהוא גם בפועל אמנם הפעולות יבדלו כפי המינים . הנה זה ברור למשגיח בזה . יראה אשר ההנאות מתחלפות כי עונג הסוס הוא עונג אחר מעונג הכלב והארי כמו שאמר אירו"קלישוש כי החמור יבחר התבן מהזהב כי המזון הוא יותר עונג לחמורים מהזהב ועל כן אשר הם ממינים מתחלפים יתחלפו במין אמנם אשר הם ממין אחד לא יתחלפו כי הוא זה נכון אמנם יבדלו לא מעט בבני אדם כי דברים אחדים יענגו לקצת ויעציבו לקצת ולאלה יהיה עצלים וישנואים אמנם לאלה הם מענגי' ונאהבים ואמנם כן יקרה בדברים המתוקים כי לא יראה דבר אחד לחולה ולברי' ולא יהיה החם שוה לאשר הוא חלש ולאשר

הוא

פירוש

פרק ח אמנם יען · אולם בעבור שהעונג המיוחד לפעולה מה יחזק הפעולה ההיא המיוחדת לו · והעצב המיוחד ישחית הפעולה המיוחדת לו לפי המבואר בשכל אשר כן יפעל העונג הזר כהדבקו עם העונג המיוחד ר"ל שהעונג הזר ישחית הפעול' המיוחדת לעונג המיוחד כמו העצב המיוחד כמבואר כל זה בקודם : **אם לא תהי' הכתיבה** · כמו שיקרה לכותב או טוען בלי הנאה בעבור עונג זר או עצב מיוחד הפעולה עם עונ' הכתיבה והטענה ומשחיתם . **הנה אמנם יקרה** · לכן יהיה המקרה הנמשך מהתענוגים הזרים והעצבים המיוחדים הפך הנמשך מהעונג המיוחד ר"ל העונג המיוחד יחזק הפעולה והעצב ישחית והעונג הזר יעשה קרוב למה שיעשה העצב ר"ל ישחית אך לא כמו העצב: **אמנם הפעולות** · אולם מהמבואר כי לפעולות האדם בדבר העונג להם שם בשלשה חלוקות א' טובים שראוי לידבק בהם · ב' רעים שראוי להתרחק מהם · ג' בינונים · לכן יהיו התענוגים ג"כ שלשה מינים כמוהם בהיות לכל פעול' עונג מיוחד כמוה כאמור: **הטובות הם משובחות** · ומזה ימשך הנאה והמגונ' בפעולות ובתענוגים · ואח"ז יבאר ר"ל במה זה יבחן טובן ורעתן הנאה והמגונה בם : **אמנם יותר הם מיוחדים** · יותר דביקו' הם התענוגים עם הפעולות המיוחדות להנאה מהדבקן בתאוות המביאות אל העונג והפעולות וזה כי יתכן שיתאוה המתאוה עונג מה ולא יתענג בו משא"כ העונג והפעולה המיוחדת לו שהם דבקים לעולם כי לא יתכן להתענג מבלי פעולה · לכן יאותו אחרי נאה ומגונה לעונג יותר מלתאוה: **בזמן ובטבע** · התאוה יש לה קדימה זמנית וטבעית על העונג כי היא קודמת בזמן ובסבה משא"כ העונג שהוא מאוחר בזמן ומסובב מן התאוה ודבוק בפועל : **וע"כ יקרה ספק** · בעבור שאין עונג בלי מפעל על כן ספקו קלת לאמר אולי יהי' כל עונג עם פעולתו המיוחדת עצם אחד · **אמנם לא יראה** · אך אפס מקום לספקם זה בהיות שהעונג פי שנים לו בגדר א' רוחני. והוא העונג המושג לכל משכיל מושכלו · ב' גשמי והוא המושג לכל מרגיש באחד החושים · ומהמבואר שפעל ההשכלה הוא פעל רוחני ופעל ההרגשה הוא חמרי · וא"כ לו יונח שהעונג היא עצם אחד עם פעולתו המיוחדת יהיה לעונג פי שנים במהות חמרי ורוחני מה שלא יתכן להיות בעצם אחד · ואף כי נראהו מובדל במהות החושים ג"כ כי לא יהי' עצם אחד בראות ובשמע: **כמו שהפעלות נחלקות'** · כמו שמהות הפעולות אינם עצם כן העונג הדבוק עמהם : **בזכות** · שהוא מובדל לזכות העין והאור · וכן השמע והריח יותר דקים מהטעם כי הם יורגשו מרחוק וע"י אמצעי משא"כ הטעם: **אשר הם אצל השכל** · התענוגים השכליים נבדלים מהחמריים כי אין בם לא אכילה ולא שתי' והוא מעין עוה"ב כאמרם ז"ל עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה כ"א צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה . פי' השכל אשר בראשי הצדיקים הוה לעטרות להם ומתענגים על נועם ה' מזיו השכלת אמיתתו : **וכל אחד זמ"ז** · וכן התענוגים החמריים נבדלים זה מזה כמו שיובדלו פעולותיהם המיוחדו': **ועל כן אשר הם מינים מתחלפים** · כל מין חי מתחלף למין זולתו בעונג יש מין עוף שהוא מתענג באכילת הברזל ויש שהוא מתענג בריח רע עד שיקנן קינו בצואת כ"א וזולתם למיניהם כל אחד מתענג בעונג אחר : **אשר הם ממין אחד** · אולם אצל הבוה בכ"א שכל אישי מין אחד לא יתחלפו בעונג כי כל אישי המיני' חקה אחת להם בעונג · משא"כ באדם שכל אישי מינו מתחלפים בעונג . איש אחד יאהב מתוק ואיש אחר יין ואיש אחר חמוץ · מה שיאהב זה ישנא זה : **כן יקרה בדברים המתוקים** · זה יקרה בחוש הטעם המתוק לחיך שישתמשו בני אדם להתענג במיני מטעמים שונים כאמור · וסבת זה השינוי בין כ"א הוא שינוי המזג והטעם השוה למזג איש הוא הנאהב לו · וזה אמרו כי לא יראה דבר אחד לחולה ולבריא · וכבר ביארנו

ענ"ס

הוא חזק . וכן אמנם יקרה גם באחרים . אמנם יראה כי כל הדברים יהיה (נ"א יהיו מעולים) אשר יראה למעולה ואם אמנם יאמ' היטב כמו שנראה . ותהיה המעלה שיעור לכל אחד מהטובות כפי אשר הוא כן יהיה בתענוגים אשר יראו לזה ודברים מענגים אשר ישמח בהם . אמנם אשר לזה הם מעצבים אם לאחר הם מענגים אין זה תימ' כי רבים הם ההפסדים ונזקי בני אדם כי אינם מתענגים כי אם לאלה ולדומים להם אמנם התענוגים אשר יורו כי הם מגונים גלוי הוא כי לא יקרו היות תענוגים כי אם לאשר הם נפסדים . אמנם אחר זה ראוי לדעת כי מאשר יראה שהם מעולים אי זה ואיך הוא היותר מיוחד באדם . הנה זה גלוי מהפעולות כי לאלה ילוו התענוגים יהיה אחד או רבים אשר לשלם והאיש המאושר התענוגים המשלימים לאלה הפעולות אשר להם יקרו ביחוד אשר (נ"א יקראו ביחוד אושר) תענוג אדם אמנם השאר המשכות וברבוי כמו שהן הפעולות :

פרק ט

אמנם אחר שנאמרו אלה הדברים שהם אצל המעלות והאהבות והתענוגים נשאר לעבור על האושר בפרט יען נשים אותו תכלית הכל בדבר בני אדם . אמנם נחזור להזכיר הדברים הנאמרים בענין שיהיה המאמר יותר קצר . אמנם אמרנו כי אינו קנין כי אז הי' כישן כל ימי חייו אשר הוא חיי הצמחים . וגם יותר כאשר הוא רוע המזל ואם אמנם לא ייטיב זה אבל יותר ראוי לשומו באיזה מהפעולות כמו שנאמר בדברים אשר אמרנו ראשונה אמנם הפעולות מהם הכרחיו' ונבחרו' בעבור דבר אחר ומהן נבחרות בעבור עצמן גלוי הוא כי האושר ראוי לשומו אחד מהדברים אשר הם נבחרים בעבור עצמם . ולא בעבור דבר אחר כי האושר אינו צריך לדבר אחר אבל הוא מספיק בעצמו . אמנם יהיו הדברים הנבחרים בעבור עצמן אשר לא נדרוש מהם כי אם הפועל אמנם באל' יראה

טעם נכון לשינוי העונג בין אישי ב"א יעויין חיבורנו (אסף ח"א פרשה מ"ג) : גם באחרים · ושינוי מזג האמור גורם לשינוי העונג בב"א גם ביתר החושים זולת הטעם : אשר יראה למעולה · בהיות התענוגים מתחלפים בין ב"א קצתם ישתעשעו בתענוגים ידועים וישפטו שפוט כי טוב לידנך בם וקצתם יתענגו בהפכם וישפטו הפך הראשונים . א"כ איפו מי יודע מה זה טוב לב"א אשר בם יחיה חיים נעימים ומאושרים . ועל זה ישיב לאמר שזה תלוי באיש המעולה מב"א ואשר יאמר כי היא זו מדה טובה וזה הדרך לכו בו אליו נשמע ונעשה ככל אשר יאמר כי הוא זה טוב לב"א · ככתוב · ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר לכו בו · כי המעולה כמו שוה לבר"א בגוף אשר יבחר במאכלי' הבריאים כן המעולה יבחר במדות ישרים ובתענוגים ראוים · ותהי' המעלה . המעלה אשר יבחר המעולה היא תהיה שיעור ומדה לתענוגות ב"א הראוים : אשר לזה הם מעצבים . אולם התענוגים אשר יעצב בם המעולה אין . פלא אם רבים יתענגו בם כי הם כמו החולי' המתענגים במאכלי' גרועי' ומזיקים: לאשר הם נפסדים · חוטאים אשר השחיתו נפשם : אמנם אח"ז . אולם בפרקים הבאים יתבאר מי זאת העולה מכל המעלות אשר יבחר המעולה אשר לה יתרון על שאר המעלות אשר יבחר המעול' והם כלם כמו הלעות ל' זאת המעלה העליונה: הנה זה גלוי מהפעולו' . העונג המעולה ניכר מהפעולו' המעול' המיוחדת לו' והפעולות המעולות נבדלות במהותן מהגרועות כפי אשר יבחרם המעולה בב"א · והתענוגים הנלוים ר"ל העולים עם אלה הפעולות הנבחרים : התענוגים המשלימים · והנה התענוגים המשלימים ר"ל הדבוקים באלה הפעולו' ומסובבי' מהם נקראים תענוג האדם ואשרו : אמנם השאר . אך יתר התענוג יש הם הלעות לקנין האושר למי שיודע להתנהג בם בדרך ישרה :

פרק ט אמנם אחר שנאמרו · אחר המבואר בפרקים הקודמי' מעלת האהב' בתענוגים וכי בכללה ימצא האדם אושר כללי · ראוי לבאר בזה מי זאת האהבה הפרטית היא המעולה על גביהם עד שהעונג הנמשך ממנה לו משפט האושר הפרטי אשר הוא ילאה להיות תכלית מלאות האדם להתענג בו : אמנם נחזור · נחזור להזכיר בקיצור הדברים הנאמרים במאמרים הקודמים בענין

האושר ומהותו : אמנם אמרנו כי אינו קנין · יעויין (בספרי לראשון מזה) : כישן · כי גם הישן ימצא בתאר קנין המעלה אשר הוא בכח עליה · כמו שנקרא לבונה גם בהיותו ישן בשם בונה בעבור שהוא בכחו לבנות אם יהיה ער : חיי הצמחים · הישן חי בכח הון בשינתו שהוא חיי הצמחים : וגם יותר · לו יונח שהאושר תלוי בקנין ר"ל בכח אשר אל קנין המעלה אשר כבר הי' בפועל · יהיו גם הקשיים בכלל מאושרים להיות בכחו קנין האושר : ואם אמנם לא ייטיב · אף כי לא ייטיב בפועל הישן ובעל רע המזל עכ"ז יהיו מאושרים לפי זאת ההנחה אשר אמת' שהאושר היא בקנין והוא דבר בשכל וכבר התבאר סותרו (בספרי לראשון מזה) באיזה מהפעולות · ראוי לשום קנין האושר שהוא נקנה בפעולה מה מפעולות המעולות כמו שהתבאר (בפרק הנזכר) : מהם הכרחיות · ואמר שהפעולות אשר בהן ראוי שימצא האושר פי שנים להם בענין אחד הם המשמשי' אל התכלית השגת התכלית שאיננו האחרון כמו עשיית הרסנים המוכרחות לתכלית רכיבת הסוסים כמבואר (בא' לראשון מזה) : ב' הם הפעולות שהם עצם התכלית האחרון והעליון והם הנבחרות בעבור עצמן כמו רכיבת הסוסים ובמין האחרון הזה ראוי שימצא האושר כמבואר (ברביעי לראשון מזה) : מספיק בעצמו · גם זה מבואר (בפרק הנזכר יעוי"ש) : כי אם הפועל · לא נבקש תכלית אחר לפעולה : אמנם באלה · אולם באלה הפעולות הרבות אשר הם בעבור עצמם ר"ל הנעשות לתכלית האחרון ואין אחריהן תכלי' אשר יראה שימצ' האושר בקצתיה' והם הפעולות אשר כפי המעלה ר"ל כפי המדה המעולה כי הם הנדרשים בעבור עצמם וטובים מוחלטים

יראה שהם מעשים אשר כפי המעלה כי טובים ומעוליי לעשות הדבריי אשר הם נבחריי בעבור עצמם . אבל אמנם מיני שחוק הם מענגים ולא יבחרו אותם בעבור אחר והנה הם יזיקו יותר מאשר יועילו כי יכניסו גופם וממונם בסכנה . אמנם רביי אשר יראו עצמם מאושרים יטו אל אלה החברות בעבור כי אלה העריצים המושלים ישובחו באלה החברות המשחקי' כי אשר יתאוו יראו עצמם מתענגי' . ואמנם הם צריכי' לאלה ועל כן יהיו (נ"א יראו) אלה הדברי' היות' מאושרי' יען כי השלימי' יפנו אליהם . ואמנם לא יהיו אלה אות כי לא יהיה בשליט בהכרח מעלה ולא שכל אשר מהם הפעולות המעולו' ולא הם אשר הם בלתי טועמי' התענוג הטהור ובן חורין יטו אל הדברי' הגשמיי' ובעבור זה הוא ראוי לאמת איזהו הנבחר . כי אמנם הנערי' יחשבו היות דברי' נבחרים אשר הם יקרי' אצלם וכמו שמן הדבר ההו' יראה שאצל הנערי' ואצל האנשי' האחרי' הדברי, היקרי' הם אחרי' כן הם ברשעי' ובאלה אשר הם חסידי' כמו שנאמר פעמים רבי' והנה יקרי' ותענוגי' [נ"א התענוגי' היקרי,] הם הדברי' אשר הם אצל המעולה כי אמנם לכל אחד תהיה נבחרת הפעולה כפי הקנין המיוחד לו . והדברי' המועילי' הם כפי המעלה א"כ לא יהיה האושר בשחוק כי ראוי להיות השחוק תכלית ולטרוח ולסבול רעות כל ימי החיים בעבור השחוק . כי אמנם כל הדברי' כמעט נבחרי' בעבור דבר אחר בלתי האושר . כי התכלית אמנם ליגע ולהשתדל בעבור השחוק יראה סבלות גדול ונערו' . אמנם השחוק כמו שאמר אינט"ראשין יראה שהו' נכון כי השחוק דומה למנוחה כי בני אדם לא יוכלו לסבול תמיד העמל והם צריכי' מנוח' . והנה אין המנוח' תכלי' כי אם בעבור הפעל . אמנם יראה כי החיים המאושרי' הם כפי המעלה וזה אמנם בשמח' אבל (נ"א לא) בשחוק כי נאמר כי יותר טובי' הם הדברי' אשר כפי המעל' מההתולי' אשר בשחוק והפועל המעולה הוא מהחלק הטוב אשר באדם . ואמנם אשר הוא מהטוב הוא יותר טוב ומאושר . כבר השתמש בתענוגי' הגשמיי' כל איש ואם הוא בהמי והוא פחות מנבחר . אמנם האושר לא ינתן לאיש בהמי כמו שלא יהיה לו חיי אדם המיוחדים כי לא יהיה אושר באלה החברו'ו

כי

פירוש

מוחלטים הם לעושיהם : אבל אמנם · אך מיני שחוק הנה וגו' כמו קאר"טין ושו"ך ודומהם עם היותם עונג לגוף שכבר התבאר במה שקדם טובם ורעתם אך כי הם נבחרים בעבור עצמם ויתכן שיחשבו בכלל האושר מה שאינם ככה וזה כי מגדר האושר היותו טוב מוחלט מש"כ השחוק שהו' מזיק לגוף ולממון : אמנם רבים . רבים מהנחשבי' מאושרי' בעיניהם יחשבו השחוק לאושר ויתאוו לנטו' אחריו וזה בהיותם חושבים שהמושלים הם מאושרי' והנה המושלים מתפארים בחברות השחוק ע"כ יחשבו רבים כי השחוק הוא אושר: לא יהיו אלה אות אולשאין זה אות אמת כי המושלים והשלטונים אינם שלימי' ובעלי מעלה והשכל עד שיוקח מפעולתם אות שהם מעולות : התענוג הטהור . רומז לעונג ההשגה שהו' טהור מטומא' הגויה והחומר ובן חורי' מהמתאוה . והטעם אין לקחת ראיה מכמו אלה השליטים אשר לא טעמו טעם האושר האמיתי מעולם שהו' עונג ההשגה: יטו . אלה השליטים יטו להתענג בתענוגים חמריים ועונג רוחני בל ידעו : ובעבור זה . לכן ראוי לברר מי הוא זה העונג האמיתי אשר לאושר יחשב : כי אמנם הנערים · כי הנה אנחנו רואים שהנערים יחשבו דבריםידועים אצלם יקרים מאד : ואצל האנשים האחרים · ואצל אנשים אחרים יחשבו אלה פחותים ודבריםאחריםיחשבו יקרים וכמו כן יחשבו הדברים היקרים אשר לרשעים מהיקריםאשר אצלהחסידי' כן ישתנה העונג המאושר הנמשך לרגל ההשגה מעונג אלה השליטים השכלים כי לא בזרוע יכולת השליטים ההצלחה האמיתית ולא בעונג השחוק אושר כי אם בפעולת המעולה הנצחה ובעונג המשכיל אושר : כי אמנם לכ"א . כל איש ידמה שהפעולי' אשר כפי קנין המדה אשר לו היא נבחרת ככתוב כל דרך איש ישר בעיניו : והדברים המעולים . אך הפעולה המעולה באמת היא כפי מנהג איש המעולה עד"הכ ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמו' זה הדרך לכו בו : א"כ לא יהיה · לכן לא יהיה בשחוק אושר כי אינו מדת המעולים לאבד ימיהם ולסבול רעו' בעבור השגת השחוק : בלתי האושר . האושר לבדו נבחר בעבור עצמו כמו שקדם מש"כ השחוק שהו' נבחר בעבור הפעולו' והתעמלו' לאמור אחריו : ליגע . להיות יגע ועמל בהשגת השחוק הוא שטות : אין המנוחה תכלית : כי המנוחה התכליתית נקראת בטלה ואינה מן המדה שהיא מביאה לידי שעמום . ומבואר א"כ שאין השחוק אושר אם מגד פחיתותו ואם מגד שאיננו תכלית אחרון : והפועל המעולה. ועם המבואר שהאושר ימצ' בפעל המעולה ומבואר שהפעל המעולה נמשך מהחלק הטוב אשר באדם ר"ל מחלק השכלי מבואר א"כ שהאושר תלוי בפעל השכל : כבר השתמש . ועוד ראי' שאין השחוק אושר והו' כבר ראינו שהאיש הבהמי ישתמש בשחוק והו' איננו איש מעולה ונבחר ומבואר שלאיש בהמי לא יתכן להיות חלק באושר ולולי היה השחוק אושר כמו שחשבו קצת היה לאיש הבהמי הלזה חלק באושר

מה

כי אם באלה הפעולות אשר הם כמו שאמרנו תחלה :

פרק י אמנם

אם האושר כפי המעלה הנה מן הראוי שיהיה היותר טוב וזה אמנם יהיה ביותר טוב יהיה שכל או דבר אחר והגה כפי הטבע יראה כי הוא ראש ואדון וכי הוא ישכיל הדברי' הטובי' והדברי' האלהיי' . יהי' הוא דבר אלהי או מהדברים אשר בנו הוא היות' אלהי מאד פעולתו כפי המעלה המיוחדת יהיה האושר שלם כי כבר נאמר כי הוא העיונית כי זה אמנם יראה כי הוא מסכים עם מה שאמרנו ראשונה ולאמת עצמו כי זאת הפעולה היא היותר נחמדת כמו שהשכל הוא מבחר הדברים אשר בנו והיא היותר נבחרת בדברי' לנו אצלם השכל . אמנם היא יותר תמידית כי נוכל לעיין תמיד יותר מעשו' כל דבר . נחשב כי ראוי להיות מעורב העונג אל האושר כי אמנם הוא היותר מענג מהדברי' אשר מהפעליות כפי המעלה אשר הוא גלוי כי העיון בחכמה . כי יראה כי יהיו בפילסופי' תענוגים נפלאי' בטוהר ובקיום . אמנם מן הראוי הוא שהיו יותר מענגי' ליודעי' מאשר לדורשי' ואשר נאמר כי הוא מספיק בעצמו ראוי שיהיה יותר אצל העיונית . אמנ' הדברי' ההכרחיים להיות בחכם וצדיק וכל הנשארי' הם צריכים שיהיו נמצאים כפי הראוי אמנ' הצדיק הוא צריך דבר לפעול הצדק . ודברי' יפעול עמהם . וכן ג"כ המסתפק והגבור וכל מהנשארים אמנם החכם הוא לבדו מספיק בעצמו . וכל אשר יהיה יותר חכם אמנם יראה כי הוא לבד הראוי לאהוב בעבור עצמו כי לא יהיה ממנו דבר כי אם העיון אמנם מהדברים הנפעלים או רב או מעט

נרוית

מה שכבר התבאר סותרו ומבואר אם כן שאין בחברות השחוק אושר כאמור : כ"א באלה הפעולות · ר"ל בפעולות המעלה :

פרק י' אמנם אם האושר · הנה בהיות האושר כפי פעולת המעלה כאמור בסוף הקודם והנה פעולת המעלות הם רבות וראוי לדעת מי היא זו הפעולה אשר תתן אושר לבעליה · ואומר כי ראוי שיהי' התלות האושר בפעולה היות' טוב' בפעולו' המעל': ביותר טוב · בכח הפועל היותר טוב כי הכח היותר טוב פועל פעולה יותר טובה מהכח הבלתי טוב כמוהו : יהי' שכל · יהי' הכח הפועל כח שכלי או כח זולתו המעולה : כי הוא ראש · והנה הסבר' תפשוט שזה הכח אשר יפעול פעולת האושר הוא השכל להיותו הכח היותר טוב באדם יען היותו ראש ואדון לנהל כל הכחות הנפשיות על פי מדותיהם בדרך ישרה : וכי הוא ישכיל · ואף גם זאת שהוא משכיל ומבחין בין ט"ב המוחלט או המועיל ובין הטוב הערב לשעתו : והדברים האלהיים · ועוד לו המעלה כי הוא מפשיט הצורות ומחבר ומוליד ושולל עניני הרוחניי' ממשיגי הגשם : יהי' הוא דבר אלהי : · יהי' השכל עצם רוחני בערכנו לבד · הנה עכ"פ פעולתו כפי המעלה הפרטית והנבחרת עד שתבא להיות אושר השלם באדם : כי היא העיונית · כבר נאמר במאמרים הקודמים שהאושר הוא השכל העיוני המעיין בדברים ההכרחיים ר"ל הטבעיים המתואר באמת ושקר : שאמרנו ראשונה · במאמרי' הקודמי' המדברים מענין האושר · ומסכים גם כן לאמת המבואר בזה : הוא מבחר הדברים · השכל הוא נבחר בבחינת הפועל בהיותו ראש ואדון הכחות כאמור ונבחר ג"כ מצד פעולתו בהשכיל המושכלות האלהיות כאמור : יותר תמידית · ועוד לפעולות ההשכלה מעלה נפלאה הנחמד' בהיותה בלתי מוכרחת לסכנה וכלים כמו פעולות החמריות כי גם בלכתו בדרך ובשכבו על מטתו ישכיל המשכיל ומשכלותיו וכבר התבאר שהשכל בלתי מעורב בחומר לכן לא ישיגהו ליאות ועייפות עד שאחרי עיון עמוק יעצור כח לעיון בלי הליאות מה שא"כ בשאר הכחות : נחשב · גם הסבר' אחרי' תאמר שהעונג ראוי להיות דבוק עם האושר : כי אמנם · כי מגדר מהות האושר כפי המבואר במה שקדם הוא שהוא התענוג היותר גדול שבהשתלמות כפי איזה מעל' מהמעלו' : אשר הוא גלוי · אם כן מבואר הוא שזה העונג היותר גדול הנותן אושר לבעליו כאמור יהי' העיון בחכמה יען יתן לפילוסופי' עונג נפלא : בטוהר ובקיום · רצה לומר כל משכיל בפועל אלהים ומעשהו יתענג על ה' תענוג זה בלי ערבוב' ועלבון וקיים לעד ככתוב ישמח לב מבקשי ה' · כי שמחתני ה' בפעליך : מענגים ליודעים · בהיות שהדבר אשר הוא בפועל הוא יותר נעלה ממציאותו בכח · והנה יודעי העיון הם בפועל ודורשיו הם בכח חכמים לכן יתענגו היודעי' יותר מהדורשים · על כן יתענג ה' בכ"י תענוג נפלא במדע חכמתו אשר יסד בפועל כמו ככתוב יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו פי' יעמדו ברואיו אשר לכבודו בראם לעולם וישמח בהם הפך ויתענג ה' האמור בהפסדם : ואשר נאמר · ומה שאמרנו בגדר האושר שהיא מספיק בעצמו הוא ענין נאות מאד לעיונית יותר משאר המעלות : אמנם הדברים ההכרחיים · כי שאר בעלי המעלות מוכרחים לקנין דברים הראוים להם כפי מעלותיהם הצדיק צריך לממון לפעול בו צדק ואנשים יפעול עמהם הצדק וכן המסתפק מוכרח לאנשים יספקו לו די צרכו וכן הגבור מוכרח לאנשים אשר עליהם יתגבר אך החכם מסתפק בעיונו בעצמו בבחינת העיון : וכל אשר יהיה יותר חכם · וכל המחכים יותר הוא זה יראה בעין בחינתו שהעיון לבד הוא ראוי להיות נאהב בבחינת עצמותו יען כי לבדו הוא ואפס בלתו

תכלית

נרויח כפי המעשה . יראה כי האישר הוא בשביתה כי לא נשבות בעבור שנשבו' ונלחו' להבי' השלום . כי אמנם פעולות המעלות מושמת בפועל הדברים המדיניים או בדברי המלחמה יראה כי אינן שובתות אצל אלה המעשים . הנה בדברי המלחמה לא יבחרו כלל ללחום בעבור הדבר אשר ללחום או הכין המלחמה כי היה נראה מכל וכל עושק ורוצח והנה הוא גם מאוהבי' יעשה לוחמים בעבור אשר מריבות ורציחות . אמנם הוא גלוי כי המדיני לא ישבות אבל חוץ מזה הוא משתדל בדברים המדיניים לדרוש שולטנות וכבוד (נ"א או) יותר כי ידרוש לו האושר ולאנשי המדינה . הנה הוא האושר דבר אחד מהמדינית . הנה הוא גלוי כי נדרוש אשר תהיה אחרת . ואם אמנם בדברי' אשר כפי פעולות המעלות אשר הוא מהמדינית והלוחמה הם קודמות במעלה וביופי ובגודל אמנם אלה לא ישבתו ויתאוו תכלית אחר ואינן נבחרות בעבור עצמן ואמנם פעל השכל יראה אשר הוא נבדל מהם והוא העיונית . ולא יתאוו שום תכלית בלתה ויהיה לו בה תענוג מיוחד אמנם זה יוסיף בפעל ומספיק בעצמו והוא שובת ובלתי עמל כמו אנושי וכל הדברים האחרים אשר [לא] ילוו אל המאושר יראה כי הם כפי זה הפעל . א"כ האושר השלם הנה הוא יהיה לאדם אשר לו אורך ימים שלם כי אין דבר בלתי שלם מהדברים אשר באושר :

פרק יא

הנה אלה החיים הם יותר טובים מהחיי' אשר הם כפי אשר הוא אדם . כי זה לא יהיה כפי אשר הוא אדם כי אם כפי דבר אלהי אשר הוא בו כפי אמנם כמה הוא נבדל זה מהמורכב

תכלית זולתו להכריח בו משא"כ שאר המעלות שלהם תכלית אחר זולתו ואינם חשובים בבחינת עצמם כמו העיון שאין תכלית אחר לו : נרויח כפי המעשה · כפי הפעולה נרויח תכלית · מהצדק שם טוב מהגבורי' שלוה : מהסבל השקט וזולתם : יראה כי האושר הוא בשביתה · ואשר עיד יראה שהעיון הוא האושר כמיוח' הוא בשכבר מבואר (באחד לראשון מזה) שהתכלית האחרון הנכסף בכל פעולה בו חשבת בקשת התכליות כי לא יעבור הדבר לב"נת אשר בזה הוא תכלית האושר המבוקש אצלו חשבת בקשי התכלית : כי לא נשבות . אין לשביתה תכלית לא חוץ מעצמותה ולא בעצמותה כמו למען הוסיף שביתה על שביתה' לכן יראו שהאושר הוא גם שביתה להיותה התכלית האחרון · ובהיות גם"כ התכלית האחרון לנפש לכן נקר' בדברי חז"ל בשם שבת כאמרם ז"ל ליום שכלו שבת : ונלחם : אך בשאר הפעולות תכלית אחר להמה זולת הפעולה כמו המלחמה שאין תכליתה ללחום כ"א למען הביא השלום וכן שאר פעולות המעלות המושמות בדברי' המדיניים תכלית אחר לכל פעולה זולת הפעולה ההיא ולא תשבות בשבקשת התכליות : הנה בדברי המלחמה . הוכח יוכיח שאין הפעל עצם התכלית בדברים המדיניים כי הן לו יוכח שהפעל הוא הוא עצם התכלית הנה ילחם הלוחם למען שפך דם ברצות רצח והיתה זאת עסק ורציחה והיה מחויב שיעשה מלחמה גם עם האוהבים אחר שאין תכלית לה זולת עצם הפעל ר"ל לרצוח נפש אדם אשר בבחינת זה התכלית אין הבדל בין שונ' לאוהב : אמנם הוא גלוי . אם כן מבואר הוא שכל פועל מדיני לא ישבות מבקשת תכלית לפעולתו אשר איננו עצם הפעל ההיא : אבל חוץ מזה . חוץ מהתכלית המיוחד אשר יבקש המדיני לכל פועל מיוחד כאמור עוד יבקש תכלית כולל והו' השררי' והכבוד . או יותר מזה כי יבקש הסבת האושר לו

ולאנשי מדינתו : הנה הוא האושר . וזה בהיות האושר מדברים המדיניים על כן אליו ישים המדיני מגמת פניו : הנה הוא גלוי . א"כ מבואר היא שהנהגת המדינה והמלחמה תכלית אחר זולת פעולותיהם : ואם אמנם בדברים . ואם אלה שתי הפעולות ר"ל הנהגת המדינה והמלחמ' אשר להם קדימה מעל' והדר על שאר הפעולות המדיניות יש להם תכלית אחר זולתן כל שכן שאר הפעולו' המדיניות הגרועות מהן שהם בעלי תכליות זולתן אמנם אלה . אולם אלה הפעולות המדיניות כלם לא ישבתו מבקשת תכלית זולתן להנה כי הפעולות בלתי נבחרות בעבור עצמן משא"כ פעל השכל העיוני שלא יתאוו בעליו שום תכלית זולתו ומתענג בו תענוג מיוחד ר"ל רוחני : יוסיף בפעל . וכל הפעולות כלם המרבה להוסיף בפעל מרבה להעזר מזולתו והוא עמל בפעל משא"כ העיון שהמעיין מספיק להרבות בעיון בעצמו ושובת מבקשת התכלי' לפעולתו ואיננו עמל בפעלו זה כמו בשאר פעל האנושי : וכל הדברים האחרים : וכן יתר המעלו' הנלוות אל המאושר נראה שהם נאותים לפעל העיון ולהיות עזר לו : אשר לו אורך ימים · כי ברוב ימים ירב העיון וברבות העיון היומי תרבה שבת מנהגי המיוסד במציאות ככתוב רוב שנים יודיעו חכמה ואורך ימים תבונה : כי אין דבר בלתי שלם . כי הדברים הנלוים אל האושר אין בם מגרעות .

פרק יא הנה אלה החיים . למען דעת דברי זה הפי' ראוי לדע' כי כל הנמצאי' אשר במציאו' חיי' וקיימי' כל אחד בחיי' ידועי' כפי הנאו' למציאותו (וכענין זה כתב הר"י ז"ל שאפי' בקלפי' יש חיות בסוד ואתה מחיה את כלם) והמה נחלקי' לחמש' מיני חיי' שהם ד' מיני חיי ד[illegible] אשר בארץ הומם והחמישי הוא חיי נצח מרו' במרו' ר"ל חיי השכליים הנבדלי' . והן האדם הלז בהיותו מורכב מגוף

מהמורכב בזה תבדל פעולתו מהפועל אשר הוא כפי מעלה אחרת. כי כפי ערך השכל האלהי אל האדם כן הדברים אשר הם כפי החיים האלהיי' אל החיים האנושיי'. אמנם הוא ראוי. לא כמו שאמרו המזהירים כי האדם ראוי לו לדעת הדברים אשר לאדם ובדברי המתים כי הוא בן מות. אבל יעשה בכל הדברי' כאלו אינו בן מות וכל הדברי' יעשי' להיות כפי הנבחר אשר בו. כי אם הוא קטן בשיעור הוא בכח וביוקר יותר מאד יתעלה. אמנם יראה כי כח (נ"א כל אחד) הוא ר"ל השכל כי יותר מיוחד והיותר טוב אם כן בלתי ראוי הוא אם לא יבחר חיי עצמו כי אם חיי אחר אי זה שיהיה. וזה עם הנאמר ראשונה גם עתה כאשר הוא מיוחד לכל אחד בטבע הוא היותר טוב והיות' מענג לכל אחד וכי הם החיי' אשר כפי השכל לאד' כי זהו הדבר היות' גדול באדם א"כ יהיה יותר מאושר. אמנ' השני לזה הוא אשר כפי מעלה אחרת כי כפי זאת יהיו הפעולות אנושיות כי הדברי' צדיקי' (נ"א הצודקים) והגבורות ושאר הדברי' אשר הם כפי המעלות זה לזה נעשה בחילופי' ובדברי' ההכרחיי' ובכל המעשי' וההפעליו' כי נשמור הנאות לכל אחד ואחד. הנה אלו יראו אשר כלם דברי' אנושיי' אמנם קצת' יראה שהם ראוי' לגוף ולהפעליות הנפש אשר להם תתיחד המעלה אשר מהמדות וזאת לתבונה כי היא התחלת התבונה היא כפי מעלת המדות אמנ' הישרת המדות כפי התבונה. אמנ' אלה הם מחוברי' עם הפעליות ויהיו אצל המורכב. כי אמנ' אשר למורכב הם מעלות אנושית. וכן יהיו החיי' אשר

ורוח אלוה ממעל ע"כ יעמיד בין צבא האדמה לצבא מרום וחי בחיי כלם כל מין חיים בטבעו. וזה א' בנפול תרדמה עליו ויישן ויעדרו רובי הרגשותיו ותנועתו אז יחיה בחיי הדומם. ב' כי ירעב ויאכל וישבע אז יחיה בחיי הצומח אשר גם הנפש הצומחת נאכל תאוה יינק ליחות הארץ. ג' בעת ירגיש מוחשיו יחיה חיי ב"ח מרגיש. ד' כאשר ינהיג את נפשו על פי מדותיה בטוב העזר בקיבוץ המדיני אז יחיה בחיי המדבר. שעניינו הנהגה מטעם ידבר עמים תחתנו. ה' בעת ישכיל באמתו יתי' לדעת האמת כפועל אלהים ומעשהו אז יחיה בחיי השכליים הנבדלים החיים חיי ההתבוננות דרכי ה' והנהגתו זה העליאות. ועל שם חמשת מיני החיים האמורים שהאדם חי בהם נקראת הנפש בה' שמות. נפש רוח נשמה חיה יחידה. פי' נפ"ש רומזת לחיי הנפש הדוממת כי המלה מטעם מנוחה ככתוב שבת וינפש'. רו"ח רומז אל חיי הצומח הגדל באויר מעת יצמח ע"פ האדמה. נשמ"ה רומז אל חיי ההרגשה מטעם כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. חיה רומזת אל חיי המדבר אשר חיו יחיה חיי המדות להיות לעזר ולהועיל בקיבוץ המדיני. והוא מטעם גער חית קנה שפי' קיבוץ עם נושאי קנה ורומח. יחי"דה רומז לשכל העיוני המעיין בדברים ההכרחיים המתוארים באמת ושקר. ונקראת יחידה על שם כי יחידה היא והיא מתנכרה מהשכל המעשי המעיין בדברים שהם לצרכי הגוף ואשר בידו נתנו והם מתוארים בטוב ורע משא"כ העיוני שאין לו דבר עם הגוף כמו שיבוא בזה הפרק. ואף כי האמת הנמשכם ממנה מקושר בתלת קשרי דמהימנותא בהסכמה אחת ר"ל שיהי' פי המדבר מסכים עם מחשבת לבו המסכים עם המציאות. ואם שלש אלה לא יסכימו בהסכמה אחת אז אין אמת. ובזה נבוא אל הביאור ונאמר: אלה החיים הם יותר טובי' חיי העיון הם יותר טובים מיתר מיני החיים אשר באדם להיותם חיי מלאכי אלהים כאמור: כי כפי ערך. כי כערך השכל הנבדל אל האדם כן ערך חייו אל חיי האדם האנושיים בגודל ובמעלה: אמנם הוא ראוי. האדם הוא ראוי לחיות בחיי האלהיים האלה בעבור גודל מעלתו בהיותו נושא השכל העיוני. והוא הפך דברי המזהירים ר"ל המוכיחים הסכלים אשר הוכח יוכיחו את בני האדם בל ילכו בגדולות ובנפלאות ר"ל בל יתנו מקום לשכל העיוני להשכיל בפועל ה' ומעשהו כי אם ישימו וישכילו בשכל המעשי לדעת לצרכי הגוף בעודו בחיים. ואחריו אל המתים להכין צרכיו ליום המות וללוות אל ביתו אחריו כי איש מות הוא בטבעו: אבל יעשה. אבל אין הדבר כמו שיאמרו אלה המזהירים כי אם ראוי שישכיל הדברים האלהיים בחלק הנצחי'

אשר בו ר"ל בשכל העיוני כאלו הוא כאחד מצבא מרום במרום שאין מטבעו המות: כ"א קטן הוא בשיעור. כי עם היות האדם קטן הכמות וקצר ימים החמריים הנה הוא רב האיכות בחכמה ובדעת ואורך ימים ימי תבונה והשכל ובזה הכח השכל העיוני יתעלה מאד מאשר ב"ח ורמז לדבר ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. פי' מותרו היא החכמה אשר מאין תמצא כי זה לבד יתן לו יתרון אמיתי ושאר המותרות הבל המה: כי כל אחד הוא השכל. כי כ"א מאישי האדם עצם מעצמו הוא השכל העיוני שהוא הבדל מיני לו וחייו הם היותר מיוחדים לאדם מאשר מיני החיים אשר בו המשותפים לזולתו ג"כ: א"כ בלתי ראוי. א"כ אין ראוי לאדם לעזוב חייו המיוחדים ולחיות בחיים המשותפים לזולתו ג"כ: עם הנאמר ראשונה. ר"ל שהיא מסכים עם האמור (בחמישי לראשון מזה) ז"ל ראוי לשום זה אשר כפי השכל אשר הוא יותר מיוחד וכו': היותר טוב. כי העיוני יתן חיים ארוכים ונעימים לבעליו ככתוב החכמה תחיה בעליה. ויתן עונג ושמחה ככתוב חכמת אדם תאיר פניו פי' שמחת מטעם ליהודים היתה אורה. לכן ילליא זה השכל העיוני להיות האושר המיוחד: אמנם השני. אולם החלק השני מהשכל שהוא המעשי הוא כפי מעלה אחרת ר"ל הוא נותן אושר כללי לאדם במדות ובפעולות אנושיות לא אלהיות כמו העיוני: כי הדברים הצודקים. כי כל הפעולות המעולות כמו הצדקו' והגבורות נעשות בחלפין ר"ל לפי ערך פעולת מקבל הצדקה אל נותן הצדקה ולפי ערך פעולת הנחלש למתגבר עליו כי ישולם לאיש כפעלו וכפי הנאות לאיש ואיש כמבואר במאמר ה' מזה. וכל אלה הפעולות הכלולות תחת גדר שכל המעשי הם כלם אנושיות הנעשות חלפין זה בזה משא"כ העיוני שאין עסקו באלה הפעולות המשמשים לגופו כלל: אמנם קצתם. אולם אלה הפעולות האנושיות אשר תחת השכל המעשי פי שנים להם כנגד א' המשמשים לגוף כמו דעת מלאכת כל מעשה מבנין הבתים ואריגת הבגדים וכיוצא בם. ב' המשמשים אל מעלת המדות לתת חוק וקצב אל כל מדה נכונה עד שיתייחד בעמק שוה לבוא עד תכונת האמצעי בם: וזאת לתבונה. אולם הגדר השוה שבשניהם שניהם יכונו בתבונה אשר בה יתיעץ השכל המעשי לפעול פעולותיו בשני חלקי הפעולות האמורים על צד היותר טוב כמבואר (בשלישי לששי מזה). אמנם אלה הם מחובריים. אולם גם המדות חוברות להפעליות הנפש הבא מסבת הרכבת המזג אשר בגוף האנושי. וכל הפעולות אשר למורכב הם אנושיות: וכן יהיו החיים. הנמשכיי' לאלה הפעולות הם בהכרח חיים אנושיים וכן

שאושר

אשר כפי אלה וכן האושר . אמנם אשר הם מהשכל הם נבדלי' . אמנ, מזה דבר נאמר אבל לאמר זה על נכון הוא למקום עליון מזה אמנם יראה שזאת צריכה הדברי' החיצוני' מעט או פחות מאשר הוא מהמדות ואמנם ההכרחי הוא צורך לשתיהן בשוה . ואם המדינית תגיע הגוף יותר בדברי' החיצוניי' מעט הוא ההפרש . אמנם לפעולות הבדל גדול ביניה' . כי הנדיב הוא צריך לממון לעשות נדיבות והצדיק הוא צריך לעשות (נ"א לתת) מתנות הראויות . אמנ' הלבבות אינ' גלוי' כי קצת יראו אשר אינו כן . ואשר אינ' צדיקי' ירצו (נ"א יראו) כי רצוני' לעשו' צדק . אמנ' לגבור בכח צריך שישלי' דבר בפועל אשר הם כפי המעלה . והמסתפק צריך ממשלה כי איך יהיה גלוי או זה או אחד מהאחרי' . אמנם ישאלו האם הדבר היותר עיקר במעלות הבחירות או הפעולות ואם בשניה' יהיה השלימות . גלוי כי בשניה' יהיה . אמנ' אל הפעולות צריך לדברי' וכל אשר יהיו יותר גדולי' ויותר טובי' צריך יותי' אמנם לעיונו אין לו הכרח לדבר מאלה בפעולתו . אבל נוכל לומר כי הם מונעי' העיון כפי אשר הוא אדם ויתחבר לאחריי ויבחר לעשות כפי המעלה הוא צריך לדבריי כאלה בהתעסקו באדם ·

פרק יב אמנם האושר השלם שהוי' פעולה עיונית מהנה

יראה כי הוא ראוי לשכלי' הנבדליי (נ"א אמנם מה הם הפעולות אשר ניח' אליה' כפי הראוי . האם הצדקות יראה דברי' התולי' כי הם אינ' מחליפי' ולא נותני' פקדונות ושאר הדברי' הדומי' להם . ולזה צחוק לאמר שהם פועלי צדקות ואינ' גבוריי סובלי הבהלות והסכנות אשר הוא סבל טוב במקומו . ואם נאמר שהם נדיבי' . למי יתנו היש להם כסף או שוה כסף . ואם אמנם יראי חטא במה ישבעו ויתענגו הי ש להם תאוות . יתאוו לשבוע להנה . וגם כל תנועה רחקה מהם אבל כלם יחשבו שהשכלי' הנבדלי' הם חיים בפועל תמיד ואינם מתי' . ויפעלו א"כ פועל מיוחד כי אין ראוי להיות' ישני' כמו שאמר מאיודיונ"ה . ולא יפעלו המלאכות אשר בתבונ' ועצה יכונו כי אין להם דבר עם התבונה אם כן יפעלו העיון כמו האל ית' ובו יחיו חיי אושר . כי פועל האל הנבדל

מהאושר

האושר הנמשך מהם הוא אושר אנושי : אמנם אשר הם מהשכל . אולם פעולת העיון היא נבדלת מהפעליו' ומהרכבי' לכן אין פעולתו פעולה אנושית כ"א אלהיים והאושר הנמשך ממנו הוא אושר אלהי : אמנם מזה דבר · והנה דברנו מזה פה שמן דבר אולם לבארו על נכון הנה מקום אחו כתפ"ה : שזאת צריכה · החכמה העיונית אינה צריכה לקניינים חיצוניים רבים למען השלים האושר הנמשך ממנה כמו האושר הנמשך מהמדות שהוא צריך לקניינים חיצוניים רבים : ואמנם ההכרחי' אולם הקניינים הכרחיים לאדם הם שוים לשני המאושרים : ואם המדינית . ואף כי המדינית תגיע הגוף לקניינים ההכרחיים יותר ממה שיגיע העיון להכרחיים עכ"ז להיות מעט הבדל ביניהם על כן יאמר כי שוים הם בענינים ההכרחיי': אמנם לפעולות · אולם לפעול המדות כפי המעלה צריכה המדינית לקנייני' חיצוניי' יתרון הרבה להשלים אושר המדיני מה שאין צורך כ"כ להשלים האושר העיוני : כי הנדיב . הנדיב צריך לקנין העושר וכן הצדיק למען תת צדקה · משא"כ העיונית שאינה צריכה להון / ככתוב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף : אמנם הלבבות · אשר עוד נתנו מגרעות באושר המדינית שיתכן שיראה איש מאושר ולבו בל עמו כמו שיראה הבלתי צדיק כאלו חפצו לעשו' צדק' משא"כ באושר העיון שלא יתכנו ההתפארות והתראות : לגבור בכח' · יבאר דבריו האמורים שאושר המעלות צריך לדברי' חיצוני ם, כי הגבור לא יתואר באושר הגבורה אם לא יוציא גבורתו מן הכח אל הפועל משא"כ אושר העיון שאיננו יוצא החוצה לפועל לעולם : והמסתפק צריך ממשלה · גם המסתפק מוכרח שיהיה בעל יכולת להתענג במותרות כי העני ומי שאין לו יכולת לקחת מותרות נשובע נפשו לא יתואר בשם מסתפק : כי איך יהיה גלוי . אם לא יצא המאושר במעלה לפעלו בדברים חיצוניים . במה זה יוכר המאושר והבלתי מאושר כי בפעולה חליא מלאה . משא"כ העיון שהעיון לבד הוא עלם הפעולה ואפס זולתו לצאת לפועל: אמנם ישאלו· אם ישאל השואל לאמר ונו.ו העיקר באושר המדיני אם · הבחירה ר"ל התבונה אשר תתיעץ בשכל על טוב ההנהגה כמבואר (בשלישי לספי מזה) או הפעולות לבד או שניהם יחד : גלוי הוא · ישיב

לאמר כי מבואר הוא ששניהם יחד ישנו האושר כי השכל המעשי לא יועיל אם לא יוציאהו לפועל כמו שקדם · וכן העושה טוב בלי השכל ועצה אינו בטוח מהכשל לפעמים כמו שנתבאר : אמנם אל הפעולות · אך להוציא לפועל השכל המעשי ולדבק בפעל המעלה מוכרח הוא לדברים רבים חיצוניים וברבות המעלה ירבו הדברים החיצוניים המוכרחיים לה : אמנם לעיון · אך אושר העיון איננו מוכרח לדברים החיצוניים לא זו שאיננו צריך להם אלא אף זו שיתכן שימנעו את בעליו מהשיגו כי הטירדא והעסק יהולל את בעליו : כפי אשר הוא אדם · אולם בבחינת היות העיון אדם ויצטרך אל הקיבוץ המדיני בהתעסקו עמהם הוא מוכרח לדברים חיצוניים אך לא בבחינת העיון :

פרק יב אמנם שאושר השלם · אולם האושר השלם אמור שהוא העיון יראה שהוא אושר השכליים הנבדלים: אמנם מה השפעולות כי אחר שהם מלאכיםחיים צריך להיות להם איזה פעולה בחק כל חי שהוא מתעלם מפעולותיו כמבו"ר (בח' לעי' מזה) : האם הצדקות · שישאו ויתנו בצדק ולא יונו איש את רעהו במקח וממכר הנה הוא שחוק כי אין להם מאום : ואינם גבורים. גם אינ' פועלים פעלות הגבורי' לסבול הבהלו' והפחדים באבירות הלב כי כל זה הוא הפעליות חמריות והנה הם נבדלים מהחומר : היש להם תאוות · כי להיותם נבדלים מחומר אין להם תאוות חמריות אשר יוכלו להשביע נפשם מהם· אך יש להם תאוה רוחנים אל העיון אשר נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי אין קלה לעיון במליאותו ית' ככתיב לתבונתו אין חקר : הם חיים בפועל · ובהיותם חיים יחויב שיהיו להם איזה פעולות אשר בם יחיו כמבואר (בח' לעי' מזה) : אשר בתבונה · התבונה תטיב המלאכות ותיישר המדות כמבואר (בשלישי לספי מזה) ואלה הנבדלים לא יפעלו המלאכות ואין להם תכונות ומדות אנושיות על כן אין לםם דבר עם התבונה כי אין תבונה מבלי פעולו' ולא פעולות בלי תבונה : א"כ יפעלו העיון . ואחר שהם חיים ואין חיים אלא בפעול כמו שקדם לכן בהכרח יחיו חיי העיון אשר בו יאושרו : כי פועל האל · פועל האל ית' הוא בעיון והשכלה איך יעולל עלילות ליסוד כל המינים על צד היותר טוב ויהיו לאישיהם קיום במציאות זמן קצוב כפי היותר אפשר ·

יאות

מהאושר הוא העיון . ע"כ ג"א) וכן אמנם בפעולות אנושיות אשר דומה לזה היא יותר מאושרת . אמנם האות על זה אשר לא ישתתפו שאר בני אדם (נ"א בעלי חיים) באושר כי הם נעדרי' מזה הפעל מכל וכל · אמנם האל והשכליי' חיים מאושרי' אמנם בני אדם מאושרי' הם כל עוד אשר יהי' בהם קצת דומה לזה .

פרק יג אמנם להיות האדם מאושר צריך אל הצלח' חיצוני'

כי לא יהיה מספיק בעצמו בטבע אל העיון אבל צריך שיהיה גופו ברי' ושיהיה לו מזון ושיהיו לו שאר הדברי' צריכי' לשרתו . אמנם אין ראוי לחשוב כי להיות מאושר צריך דברים גדולי' ורבי' אם לא יקרה שיהיה מאושר עם דברי' טובי' חיצוניי' . כי בהעדפה לא יהיה לבדו מספיק מבלי משפט אמנם הוא אפשרי אדוני הארץ והם יעשו דברי' טובי' . כי אמנם אשר הם אמצעי' בהון יוכלו לעשות כפי המעלה . אמנם זה יראה מפורסם כי ההדיוטות יעשו דברי' מועילי' לא פחות מהמושלי' . אבל אמנם יותר יספיק לו שיהיה מהטובות החיצוניות שיוכל לפעול כפי המעל' ויחיו חיי' מאושרי' אבל שלמה אולי יקראו מאושרי' לאשר הם אמצעיי' באושר בדברי' החיצוניי' כי יחשב כי אלה יעשו דברי' נבחרי' ויהיו עליו שר כי יקרה אשר להם דברי' אמצעיי' יעשה הראוי . ואמנם יראה גם אנשג"וראש אמר כי אין ראוי לחשוב כי העשיר ולא המושל הוא מאושר · ואין לתמוה אם זה יראה לרבי' בלתי ראוי כי אלה אמנם ישפטו הדברי' אשר מחוץ כי זה לבדו הם יודעי' . הנה יראה אשר יסכימו סברות החכמי' עם הדברי' הראוים וע"כ יראה אשר תהיה בהם קצת אמונה . אמנם בפעולות ראוי לשפוט מפעולת' ומחייה' אשר באלה המושלי' כי אמנם ראוי להבין הדברי' הנאמרי' אל הפעולות ואל החיים אשר הם עושי' וראוי לקחת הדברי' המסכימי' עם הפעולות · אמנם אשר אינם מסכימי' הם דברי' . אמנם הפועל כפי השכל ואל זה מזמותיו הנה הוא מוכן נבחר ויראה שהו'

והוא כדרך באמרו זה מכל הנמצאים . והנבדלים יעיינו את העצמ' איך נעשה בחכמה' והם משפיעים הצורות מאחריותם ומעיינים בהם בבחינת הכללים לאמיתתם והנה חייהם הם חיי השגה והתבוננו' והוא אשרם : וכן אמנם וככה לפעולות האדם כדבר השכל והעיון בהשפעת הצורות וידיעת הסבות למסובביהן הוא זה האושר האלהי השלם : אמנם האות ע"ז האות על היות העיון האושר האלהי הוא שלא ישתתפו בעלי החיים בהשכלה ועיון המאושר באמת ושקר כי לא חלק להם בשכל העיוני המעין בהכרחיים: אמנם האל' · אולם האל פועל כל בהשכל ועיון כדכתיב כלם בחכמה עשית. והנבדלי' ומשכילי' כ"א המה רואים את פועל ה' ומעשהו בעיון והשכל אמנם כמלא ר"ל קיומו הנמשך לשלימותו כאמור. ובעבור השכל העיוני הלזה אשר באדם המשותף לאל' ולמלאכים נאמר באדם נעשה אדם בצלמנו כמ"ש הרב המורה (בפני לראשון) :

פרק יג אמנם להיות האדם מאושר · להיות מי מאושר באושר העיון מוכרח הוא לקנין ההצלחה האחרים : כי לא · כי אושר העיון לבד לא יספיק למאושר לחיו' כו כי הוא מוכרח' לטובות חיצוני' שהסכרי' אות הגוף: מזון וכים דירה ושאר הענינ' ההכרחיים לחייו · וזה טעם היעודים האחריים הבאים בתורה כי הם המביאים לאושר העיוני: אמנם אין ראוי . אך אין לחשוב שהמאושר צריך למותרות רבים כי המעט מהם כפי הסיפוק די. כדכתוב ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש : אם לא יקרה · אם לא שיקרה לפעמים שיהיה איזה מאושר עשיר גדול ג"כ : כי בהעדפה . כי המכוון להרבות הון לא לבד שלא יספיק לעולם אלא אף גם זאת מבלי משפט ישר יאספנו . ומכלל אמרם ז"ל איזה עשיר השמח בחלקו נשמע שהבלתי שמח כי כל ישעו וכל חפצו להרבות הון נקרא אביון מטעם אבא שעיניו חסן וכן אמר החכם אין רש כמתאוה : אמנם הוא אפשרי · אך עכ"פ אפשר שיתחברו האוש' והעוש' במושלי הארץ אשר להם הון ועושר אמצעי והם יעשו נדיבות לחיו' ולהחיות כפי מעלתם בטוב מדותם ולפי ערכם בהון ועושר: יראה מפורסם · אך עכ"פ גלוי הוא שהמאושרים ההדיוטות יעשו טובות מועילים לרבים כמו המושלים ומסתפקי' במעט מהרבה אשר יצטרכו המושלים מהטובות החיצוניות : אבל שלמה · אבל סבת הדבר למה יקראו הבינונים מהשליטים בשם מאושרים : אולי יקראו · אולי תהיי' סבת הקראם בשם מאושרים יען עשו חיל בקנין הטובות החיצוניות עד כי

הכליתי להיות שרים ומושלים לעשות משפט עמם על כן יחשבו ההמון שהם מאושרים וכל מעשיהם הם נבחרים : וכבר כתב זה הענין (כפי ע' מזה המאמר) כי יקרה · כי יקר מקרהו לפעמים שהבינונים מהמושלים יעשו הראוי כפי פעל המאושר על כן ישפטו שכל המושלי' הם מאושרים מה שאין הענין כן כמ"ש אנכסגורס שאין לחשוב שהעשירי' והמושלים הם מאושרים : יאין לתמוה · ואין להפלא אם מה שאמר אנכסגוראס איננו נראה ובלתי מקובל לרבים כי אלה הרבים לא בהשכל ישפוטו כ"א לפי ידיעתם בטובות החיצוניות אשר רבים לאושר יחשב בעיניהם : הנה יראה אשר יסכימו · הוכח ויופיע שהתפלה לא תעיד על האושר הפך ממה שיחשבו ההמון וזה כי הנה החכם הדורש לרבים ומורה דרך ישרה לבל יקובלו דבריו בעבור שיסכימו סברותיו עם הדברים הראוים להעשות בשערון המעשה ולכן יאמינו דבריו ונחשב בדרוש ההוא' שהוא מאושר : אמנם בפעולות · אולם אם נרצה לשפוט מפעולות האדם על אשרו כמו שנשפיע שמוע מאלה המושלים ראוי להעריך הפעולות והחיים אשר הם עושים אל דברי המוסר אשר המה אומרים ואם יעלו בהסכמ' אחת אז יאמינו כי מאושרים המה ואם לא יסכימו יחד אזי הם דברי תוהו והבל כאמרם ז"ל יש נאה דורש ואין נאה מקיים אשר כזה הם רוב המושלים ילוו לעם לעשות מישרים ויתראו בלשונם כאלו הם מאושרים אך הם עצמם אינם עושים מישרים כי לא יסכימו דבריהם עם מעשיהם ואין בם אושר ועליה' נאמר ומאושריו מבולעים : הם דברי' · הם דברי' בעלמא לבד ר"ל הבל ואין בם מועיל : הפועל כפי השכל · ר"ל המשכיל את שכלו על תאות נפשו ונשמע לשכלו בכל מעשהו · וזה אמנם בפעולות : ואל זה מזמותיו · וכל יצר מחשבות לבו להשכל בשכל העיוני האמת בפועל ה' ומעשהו' אשר שני חלקי האושר האמור מכונה בכתוב בשם יראה וחכמה ככתוב ראשית חכמה יראת ה' ואמרו ז"ל אם אין יראה במעשים אין חכמה בעיון : מוכן נבחר · הוא זה מוכן להיות הנבחר במין האנושי ר"ל המאושר ממנו : שהוא אהוב לאל · אחר שכבר מבואר (בשלישי לשמיני מזה) שסבת האהבה אשר בין כל שני האוהבי' הוא השתוות מחשבות האוהבי' לכן כאשר ידבק האדם מחשבתו במחשבת הש"י ר"ל אם יעיין בחכמתו את החכמה אשר יסד ה' בשמים ובארץ אז תכון האהבה בין הש"י ובין המשכיל ההוא בעבור הדמיון חכמה יחד. וכן אמרו ז"ל ע"פ ואהבת את ה' · ז"ל הוי מתבונן בדרכיו

בדרכיו · ועל שם דביקות מחשבות ב' האוהבי' יחד נקראו האהבה בשם דביקות ככתוב ותדבק נפשו בדינה · ונאמר ולדבקה בו : כי אלה אם אמני' קצת מחשבות · כי אם אמני' לא ידמה האדם המשכיל אל ה' בכל מחשבותיו כי מחשבותיו ית' המה בעלי בלי תכלית ומחשבות האדם הם ב"ת · הנה הדמיון הזה הוא לפי ערך בני האדם והשכלתו כפי הנראה שהם מתדמין אליו כפי כחם וכאמרם ז"ל הדבק במדותיו : בדבר הנבחר בם · ר"ל בחלק העיוני מהשכל שהוא היותר נבחר בכחות הנפש : ואשר הוא דומה לאל · הכח השכלי אשר באדם יש לו דמיון רב על צד העברה עם השי"ת כי הוא רוחני ומושל בכל כחות הנפש ויודע העתידות ר"ל רואה את הנולד וכן אמרו ז"ל הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד וכו' · ואמרו ז"ל שהאדם הוא עולם קטן והשכל באדם הוא דמיון השי"ת בעולם יעוין מש"כ הרב מורה (בע"ב לראשון) : כמו לאוהביו · כראוי ונכון לאוהבי שמו כי המשכילי' הרואי' אותות חכמתו ביצוריו הם המה יודעי שמו על פי פעלו הנאהבי' והנעימי' לפניו ית' ככתוב אשגבהו כי ידע שמי :

פרק יד האם כן · אם כן הדבר אשר ממעלות המדות שהוא אושר השכל והמעשי · וכן מאהבת החכמה שהוא אושר השכל העיוני · כבר דברנו בם דברי' מספיקי' במשל ומליצה · א"כ איפה ראוי לתת קיצה למלין ולחדול להשמיע מוסר לבחור בטוב : כי כמו שנאמר . כשכבר מלתנו אמורה (בשני לשני מזה) שלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה : כ"א לקנות . לקנות אחרי המדות המשובחות על פי פעלם : ולנסות · להתרגל במעשיה' (כמו כי לא נסיתי) עד שנהיי' טובים בטבע כדבר המדה היא : כי אם המאמרי' · כי לו יספיקו דברי מוסר לבד להטיב מדות בני אדם אז היו המוכיחי' ודורשי דמ"שוי' שכר הרבה : בני חורין המשוחררין מעבודי המתאוה והיצה"ר הם המה מוכשרי' לקבל כשרון מעלות המדות בדברי מוסר לבד . אך רוב בי"א הם עבדי המתאוה ולא יוסרו בדברי מוסר להיו' נכנעים תחת הנהגי' השכל שהוא זה אושר האנשי' ככתוב בדברים לא יוסר עבד : כי"א אל היראה . לא יפרשו מעשות רע בעבור תוכחו' השכל אשר תאמר כי הוא זה מגונה כי"א מיראת העונש שומר ידו מעשו' כל רע : כי אשר הם חיים . כי האנשי' הזדי' ההולכי' אחרי רוחם שמתאוה להפיק רצון התפעלו' נפש' הם ירדפו איש איש אחרי שרירות לבו הרע

שהו' אהוב לאל ית' וית' כי אלה אם אמנם קצת מחשבות הוא על דברי בני אדם כמו שהו' נראה באמת היה מן הראוי שישמחו הם בדבר הנבחר בם . ואשר הוא דומה לאל והנה זהו השכל ראוי הוא כי האל ית' יגמול הטוב לאלה אוהבי השכל ומכבדי' אותו כמו לאוהביו ולשום השגחתו עליה' ולעשו' טוב לאלה העושי' טוב וישר . הנה אינו (נ"א בלתי) גלוי כי כל אלה הדברי' ראוי לחכם ולכן הנה זה הוא אהוב לאל ית' מאד והוי' אמנם כפי האמת היושר (נ"א היותר) מאושר ועל כן כפי זה יהיה החכם מאד מאושר :

פרק יד האם כן מאלה המעלות עוד אמנם מאהבה ועונג כבר נאמר המספיק במשלי' ראוי לבחירה להיות לה סוף כי כמו שנאמר אין תכלית הדברים הנפעלי' לעיין כל הדברי' ולהכירי' אבל יותר לעשות' · כי לא יספיק מהמעלה ידיעתה כי אם לקנות ולהרגיל ולנסות אם בענין אחד נוכל להעשות טובי' . כי אם המאמרי' בעצמם מספיקי' לעשות אנשי' מועילי' . מתנות רבות ושכר הרבה היו לוקחי' ביושר המזהירי' והיה ראוי לתת' מהם . אבל אמנם יראה בני חורין אל השלימות המעלות אבל רוב בני אדם אינ' מוטבי' להכנע אל האוש' כ"א אל היראה ולא ינזרו אל (נ"א מן) המעשי' הרעי' מפני המגונ' כי בעבור העונשי' כי אשר הם חיי' כפי ההפעלות אשר בם ירדפו אחר התאוות המיוחדת להם אשר בעבור' יפעלו הפעולות להם . אמנם יברחו מהעצבי' המנגדי' לאלה . אמנם לא ידעו ולא יבינו הטוב ואשר הוא עונג אמיתי ולא טעמו מתקו . אמנם אשר הם כאלה איזה מאמר יחליפם . הנה זה אי אפשר או הוא בלתי נקל להחליף אשר הוא לקוח בהרגל קדמון אמנם יהיה דבר נאהב המקבל כל הדברי' אשר עמם יהיה חסיד כפי המעלה אמנם היות טובי' . אלה יחשבו כי הם בטבע ואלה אמנם בהרגל ואלה אמנם בלימוד אשר הוא בטבע גלוי הוא כי אין היכולת בנו כי אם לאיזה סבה אלהיית וזהו כאשר הוא טוב המזל . המאמר והלימוד אמנם לא יוכלו

המוטבע בו ביחוד : אמנם יברחו . אמני' ישמרו ידם מעשו' כל רע שמתאוי' אליהם בעבור העונשי' המקבילי' לאם כפי חקי הדת : אמני לא ידעו . כי רוב ההמון בי"א לא טעמו מעולם נועם מתק השכלי' אמתתו ית' אשר הוא העונג והאושר האמיתי כאמור בקודם . וא"כ איזה מאמר ומליצה מוסר יחליף וישנה ילד לב אלה האנשי' לסור ממוקשי עונג החמרי אשר הרגילו בו · לחזות בנועם ההשגה ולהתענג על ה' בעונג רוחני אשר עדן לא טעמוהו וזה כי מי שלא טעם מעולם איזה מאכל טעם ידוע לא יתאוה אליו מדי יזכרנו בשמו כמו מי שלא אכל מאכל שפינא"ד מימיו הנה אסיפלוהו על אהבתו השפינא"ד יאמר לא אדע כי לא יצוייר לו טעמו לדעת טיבו. ותהמבואר כי איש בער לא ידע זה העונג וכסיל לא יבין זאת הנעימות ע"כ לא ידע טובו ועל זאת יתפלל המשורר יראה אל עבדיך פעלך וגו' . פי' יתראה שלימות פעלך לעבדיך ראיה שכלית . ויהי נועם ה' ר"ל יקחו ערובות נעימותי' ויתענג על ה' במחזה שדי אשר יחזו . ועל זאת יתפלל כל חסיד והערב נא דברי תורתך כי ברכת התורה היא ברכת הנאה רוחנית אשר לא הורגלנו בו כמו בהנאות החמריו' ומדאגה מדבר פן לא יערב לנו הלימוד ותהיה הברכה לבטלה על כן נתפלל שנקח את ערובתו וזהו שאמרו ז"ל הקורא בלא נעימה עליו הכתוב אומר גם אני נתתי להם חקים לא טובי' · ר"ל הלומד ואינו מוצא נעימו' בלימודו . לא טובי' הם החוקי' בערכו וכבר כתבנו זה בפירושנו לסדר התפלה : בלתי נקל . אינו דבר קל לשנות האדם מהרגלו כי ההרגל עושה טבע אשר קשה לשנותו ככתוב למודי הרע . ואמרו ז"ל עבר עברה ושנה בה נעשית לו כהיתרא ואמרו ז"ל אם יבוא אליהו ויאמר אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל (מנחות דף ל"ב ע"א) : אמני' יהי' דבר נאהב · דבר אהוב הוא כי ימצא איש מקבל מוסר ומתדבק במעלו' המדו' ככתוב נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אוזן שומע' : אמני' היות טובי' . אולם הסבה להיו' בני אדם טובים הם בשלשה · א' טבעית ר"ל מי שהוא טוב המזג בטבע עד שלא יתאוה לעשות רע . ב' המרגיל את עצמו להתנהג בטוב המדות והוא טבע שני ג' לימוד המוסר ותוכחי' השכל לסור ממוקשי רעות המתאוה: אשר הוא בטבעו' יבאר שלשת מחלקי' הטובי' טובם ורעה' ואומר כי אשר הוא טוב בטבע הנה טובו זה

יוכלו בכל אבל צריך שתהיה (נ"א נפש) השומע מוכנת מההרגלי' לשמוח בטוב ולשנו' ברע כמו שהאדמה צריכה (נ"א להיות) מוכנ' להצמיח הזרעי' . כי לא ישמע המאמר ולא יבינהו אשר הוא שקוע בהפעלות · ואשר הוא כן איך אפשר להיות נזהר . אמנם בכלל לא יראה (נ"א שהשקוע) בהפעלי' יוסר במאמ' לבד כי אם בהכרח . על כן ראוי להקדי' דבר מיוחד למדת המעלה שיבחר בטוב ויבזה המגונה . אמנם קשה הוא להבי' הנער הבא' ישרה להמעלה אם לא יהיה גדולו בדתות ישרות כי לחיות על יושר ולהתמיד בו אינו מהנה לרבי' ובפרט לנערי' ובעבור זה צריך שיהיו הדתות מסודרו' לגידול הנערי' ולהמצא' הדברי' המועילי' כי כשיהיו מורגלי' לא יהיו מעצבי' אמנם לא יספיק בעבור נערי' אשר יגדלו' כפי הדתות הישרות ולשום עין עליה' כי גם אחרי היות' אנשי' ראוי להמציא' הדרכי' הישרי' ולהרגילי' בהם הוצרכו הדתות ובכלל בכל דתי האדם כי רבי' הם אשר הם נשמעי' לדבר המכריח מאשר למאמר ויותר יעשו בעבור העונש מאשר בעבור הטוב . ובעבור זה חשבו מסדרי הדתות כי ראוי לקרו' ולהבי' אל המעלה ולהמשיך בנחת ובדברי' טובי' לאשר הם נשמעי' כי קדמו להם הרגילי' משובחי' . אמנם לאשר אינם נשמעי' ובהם מדות רעות ישימו עליהם עונשי' וקנסו' ואשר לא יוכלו הרפ' ישמידום כי אשר הוא מעולה והו' חי בדרך טובי' הוא נשמע למאמר . הרשע ההולך אחרי תאוותיו ראוי ליסרו בעקרבי' כמו חמור . ובעבור זה יאמרו כי הוא ראוי לתת עונשי' אשר יהיו מאד מנגדיי' לתענוני' הנאהבי' .

פרק טו

ואם כן הוא כמו שאמרנו ראוי לגדל הטיב לאשר יהיה טוב ולהרגילו ואחר כך שיהיה בדברי' הישרי' והטובי' ושלא יעשה דברי' רעי' . וזה לא ברצוננו

זה אינכו בפועל כמו כ"א מאת אלהי' : המאמר והלימוד . אולי לא יועיל להטיב כי אם בהרגל דבר מעשה לבחור בטוב · האמיתי ולהתענג בו ולמאוס ברע ולהצטער בו : המאמר המגיע . דברי מוסר המגיע לב השומע למאוס ברע ולבחור בטוב . אשר השקיע בהפעלות על תאוי' נפשו לא ישים אליו לבו · לכן לא יוסר השקוע בדבר מוסר כ"א בהכרח וכפיית עונש : ע"כ ראוי להקדים. לכן ראוי לקבוע שכר לעושי טוב ועונש לעושי רע עד שבעבור' יאחז כל איש בצדק ובמשפט : אם לא יהיי' גידולו בדתות . למען ירגיל את עצמו ללכת בדרך טובי' מנעוריו כי יצר לב האדם רע מנעוריו והרגל הטוב ייסד טבע טוב ככתוב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה . והנה גידול הנערי' על יושר הוא הכרח גדול לתיקון המדו' והנהגת המוסר. אך רבי' מבני אומתנו מוסרי' בניה' לתלמידי סכלי' לא למדו מוסר השכל בל ידעו הבין כל מדה נכונ' והמה מחלקי' משכלותם לתלמידיה' ומגרעות ישגו במדותיה' על כן רבו הנשחתי' באומתנו באין מבין כי מפני המורי' החמוריי נשחתי' העם ככתוב עמי מאשריך מתעים . כי גם אחרי היות' אנשי' . הם המה המוכיחי' המאושרי' הסובבי' מעיר לעיר ללמד לעם מוסר השכל יעזוב רשע דרכו ויאחז צדיק דרכו. ובעוונותינו הרבים כעת נמלאי' קצת דורשי דמים ישובו מעיר לעיר להוכיח לרבים תומם בדברי היתול ושחוק אזו להם מהתלו' דברו חלקות ועקימי' שפתים' הוא מעשה לעקש הכתובי' בביאורים זרים אשר המה בידיי מלבם הלציות ודברי היתול ומגלי' פני' בתורה הביאור אשר לא כדת ד"י ביאורי פרד"ס ורבי' מבני עמנו אוהבי' כן ככתוב דברו לנו חלקות חזו לנו מהתלו' עד שכל המרבה להוכיח בדברי היתול ולצחוק הרי זה משובח . הן אלה רופאי האליל אך בחלקו' ישיתו למו כי לא ידעו הבין ענין הנפש וכחותיה בריאותי' וחליה ורפואתי' על פי מדותיה' הנשחתו' . והן בהיו' כי בעיני ההמון האומרי' אמור דברו לנו חלקו' חזו לנו מהתלו' שמה מאושרי' · הנה באמת הם מבולעים מאד ככתוב ומאושריו מבולעי' לדיק דרכו לכן יאחז לדרוש לעם ה' מוסר השכל איך ישימו ויסכילו לנהל את הנפש על פי מדותיה ואיך יכתירו הכח השכלי למלך על שאר הכחו' הנפשיו' לנהל אותי' בצדק ובמשפט כתורה וכמצוה . אשר הוא זה המכונה בשם יצ"ט בדרז"ל הראוי לו להיות עוצר ומושל בכח המתאוה המכונה בשם יצר הרע בדרז"ל לבל יבולע לעם על ידו ר"ל לבל ישחית כחות הנפש והכונותיה . ויל עוד דעת אוכה ומרפא למדוי המדות הנשחתות ישמעו החולי' ויקחו מרפא לנפשם ואולי' ישובו מדרך פשעם .

או אז ימצא חן בעיני אלהים ואדם ככתוב תוכחת מוסר אחרי חן ימצא ממחליק לשון : ובכלל בכל דמי האדם והכלל שבכל הדתות ראוי להמציא דברים מייראים בני האדם, מעונשים שישפטום שופטי הארץ בעברם על חקים ידועים בדת : כי רבים . יען רבים מקיימי הדת מיראת העונש ויותר יקיימו מיראת העונש מאשר בעבור תוחלת קיבול טוב · ומעט מהרבה יוסרו בדברי': ובעבור זה · והנה מסדרי הדתות ראו בעין הבחינה כי על פי שלשה משפטים יקום דבר היושר והמעלה בין אנשי האדי' · א' הטובי' ימשכום במתק מליצה מוסר אשר בענין זה כתורת ה' הוא רוב ספר משנה תורה אשר במוסר השכל יקח לב משכילי העם אחר שכבר הקדימו להם למודי' והרגלי' איכה יתהלכו בדרכי ישרה · ב' עונשי' וקנסות לרשע וחוטא כמו לאונס ומפתה וגונב · ג' מיתה לאשר לא יוכל להרפא ממדוי נפשו כמו הרוצח ועובד ע"ז ומגלה עריות . ושאר חייבי מיתות אשר הם עצמי' לא יוכלו להרפא אבל ירפאו מאחרי' בתומם ככתוב וכל העם ישמעו וייראו ולא יוסיפו לעשות וגו' : מנגדיי לתענוגי': ראוי למסדר הדת לשקול עלבי העונשים עם תענוגי העבירות ר"ל לקבוע עונשי' מעטי העלב על עבירות מעטי התענג ורבי העלב על רבי התענג · גם יבדיל העונש לפי קלות השגת העוון או לפי רוב החוטאי' לשעתו למגדר מלתא כמו שהלקו ז"ל לאחד שהטיח באשתו תחת תאנה (סנהדרין דף מ"ו ע"א) לכן לפי טבע העם לשעתו ישתנו העונשי' בעם ועם כדתיה' בזמניה' · וזה סבת הגנב אשר לו יש בשלשה עונשי' א' בדיני תשלום כפל כמשפטו היסר באשר זמם לעשות וזה בעבור שלא רבו הגנבים בהם בימים ההם והעד שמכל צבא המלחמה אחד היה עכן שגנב מן השלל · ב' בדיני פריי"סין יאסף במשמר כי לרבוי מציאו' פעולי' הגניבה בעם אין די כפל כ"א לשום עליו משמר שלא ילך ויזיק עוד · ג' בדיני פו"לין הוא נקלה וזה בעבור רוב הגנבי' אשר בהמונם עד אפס מקום לשום עליה' משמר :

פרק טו ואם כן · ואחר שהדבר כמו שאמרנו בקודי' שב"א טובים זמ"ז קצתם יתיישרו בדברי מוסר וקצתם בעונשי' · על כן ראוי לשת לב על חינוך הנערים וגידולי' ולהרגיל הנער מנעוריו בטוב המדות. לאשר יהי' טוב · ראוי להרגילו לאהב אשר הוא טוב מוחלט : ואח"כ · ואח"ז בהיותו נער ירגילהו אשר ישלח ידו לבחור בטוב המועיל כמו ללכת בדרכי' ישרים כפי השכל והדת : ושלא יעשה · ובלא ירגיל א"ע לאהב הטוב הערב לשעתו ורע לאחר זמן . לא ברצוננו · לא כיתן לו רשות לעשות הרעים

ברצוננו ולא שלא ברצוננו . אמנם ארה הדברי' לאשר הם חיי' כפי השכל ועל הסדר הישר ואשר להם עוז . אמנם צוואת האב אין בה עוז ולא הכרח ולא ג"כ לאשר יצו' איש אחר אם לא יהיה מלך או דומה לו . אמנם הדת המכרחת יש לה כח והו' מאמר מסודר בשום תבונה או שכל · אמנם בני אדם ישנאו למוכיחי' אותו גם יעשו זה ביוש' אבל אמנם הדת איננה כבדה אשר תצוה עשו' חסד . אמנם במדינת לשד"וני' לבד אחד מתי' דת עם מעט דברי' אחרי' עלה במחשבתו לסדר גידול הנערי' והדרכי' הישרי' אמנם במדינות הרבה לא חששו לזה ואיש כל הישר בעיניו יעשה כרצונו בבניו ובאשתו אמנם יותר טוב לעשות סדר ישר כולל ולפעול אותו כפי הכח ואם הוא נעזב בכלל ראוי לכל אחד להדריך את בניו אל המעלו' או לבחור הטוב . אמנם יראה כי יותר יהיה כח בדברי הדת אשר הוא משים . גלוי הוא כי הדברים והדרכים הכוללי' הם בדתות . אמנם הדברי' המועילים בדתות הטובות . יהיו כתובות או לא אין הפרש בזה או שיהיה מלומד בהם אחד או רבי' . כמו שהו' במוס"יק' ובהנהגת הצבא ובשאר הלמודים וכמו אשר במדינו' יש יכולת במדות ובדתות כן הם בבתי' דברי האב והמדות. ועוד יותר בעבור החברה ובעבור טוב הגידול כי הם אוהבי' אות' ובטבע בנקל נשמעים אליהם . עוד אמנם יבדלו הלמודי' כי אשר הוא בכלל הוא מנגד לפרט כמו ברפואה כי בכלל יועיל לאשר בו קדחת הפרישה מהמאכל ומהמשתה ואמנ' אולי לא יהיה כן לאדם זה . וכן הנלח' לא ישים מריבה אחת לכל . אמנם יותר יראה נכון לעשות לכל אחד המיוחדת לו כי יותר יתנהג כל אחד כראוי וירפ' היטב כפי כל אחד אם הרופ' ושר הצב' וכל אחד מהאחרי' יכיר הכלל אשר הוא ראוי לכל או אשר הוא ראוי לאלה כי החכמו' הם נאמרו' בכלל יוכל כל אחד במלאכתו לתקן כל אחד פרטיו ואמנם אינו נמנע לעשות טוב אשר אינו צריך ויודע בהשגיחו הטיב המקרי' בכל אחד בנסיון כמו שיראה זה ברופאים אשר הם טובים לעצמם אבל לא יוכלו להועיל לאחרים

הרעים האמורים וגם לא נניח אותו לעשותם בעל כרחנו כ"א כשנגבר עליו לבלתי תת אותו לעשותם בע"כ : אמנם אלה הדברי' : אלה דרכי הגידול וההנהגה מסורים לאנשי שכל והולכי מישרים ובעלי עוז ותוקף כמו המלך והמושל אשר להם כח להכריח את המונהגים מהם ללכת בדרך טובים כי הנהגת האב את בנו או הרב את תלמידו אין בה תוקף עד שיעדו גאון וגובה להדוך רשעים תחתם : אמנם הדת המכרחת · אולם הדת : המקובלת מהמלך יש לה תוקף ישנאו למוכיחי'. הוא כנותנטעם שאין המוסר לבד מועיל כ"א הכרח הדת יען רוב בנ"א שונאים מוסר ככתוב אל תוכח לץ פן ישנאך : אשר תלוה עשות חסד · הדת אשר מגמתה לצוות לעם לעשות חסד זה לזה איננה קשה לקיימה · אמנם במדינת · אולם כדת לשדוניא לא זכר עשות כ"א גידול הנערים וקלתתקנות כפי העולה על רעיונו · במדינות אחרות · אך בשאר מדינות לא קבלו דת כ"א כל איש הי' שורר בביתו לקבוע חוקים ומשפטי' לאשתו ובניו ובני ביתו · כמו שהיה בימי יעקב · ככתוב הוציאוה ותשרף: אמנם יותר טוב . כי לא כל אדם יודע מבין יושר ההנהגה והדרכי' אל האושר ורוב האבו' אינ' בעלי כח על בניהם להכריחי' לעשות אשר ילוה כמו שקדם : ואם הוא נעזב . ואם אין לעמו דת כלל יראה להדריך בניו בעלמו : והדרכי' הכוללי' · הדת תחוקק חוקי' כוללי' לכל הקהל לא כמו האיש לבית אב אחד: הדברי' המועילי' · החוקים המועילים להשיג על ידם הטובות האילוניות או האושר האמיתי' הם בדתו' הטובו' אשר הונחו מחכם משכיל על דבר איךינהיג את העם על מי מנוחו' ההצלחה האנושיי' והאושר האמיתי : אחד או רבים · אין הבדל בין שיהי' מניח הדת איש אחד או רבים כמו שהוא בשאר החכמו' והידיעו' שאין הבדל בין היות מלמדיה' אחד או רבים : וכמו אשר במדינת · וכמו שיש יכולת במנהיגי המדינ' לקבוע נימוס איך ינהג במדות ודתי חקי' ומשפטי' לודקי' · כן האב יש לו יכולת בהנהג' ביתו . ועוד יותר · אף כי , לאב יכולת יותר בהנהג' ביתו מהיכולת אשר למנהיגי המדינה בהנהג' יען כבר חינך אותם על פי דרכם אף כי באהבתם אותו יאמינו בו כי הנהגתו טובה להם · וזה אמנם לבני בית שומעי מוסר אבל לסודרים יותר מועל' הדת המדיני' כאמור למעלה בהיו' לה עוז להכריח כל בן בליעל ללכת בדרך טובים · יבדלו הלמודי' · למודי המוסרים הפרטיים נבדלים

מהכוללים שיתדמו לפעמים · כמו שנראה ברפואות הגוף שמניעי' המאכל טוב לקדחי' בכלל ועם זה יתכן שלאיש אחד פרטי לא תהיה מניעת המאכל טובה וזה בעבור שאין סבת הקדחי' בשניהם שוה · וכן הנלחם · וכן הלוחם לא ילחם בתחבולה אחת בכל מלחמותיו כ"א ימציא תחבולה פרטית לכל מלחמה כפי הנח' למלב ומערכי' המלחמה אשר ילחם בה לשעתו . אמנם יותר . אולם יותר טוב ונכון לרפוא או ללחום כפי הפרט . אם הרופא. כי מוכרח הוא שיהי' הרופא ושר הצבא להיו' יודעי' כללי' מלאכתם' וגם פרטיהם : כי החכמות . כי אמנם כן דרך כל החכמו' שהם נאמרו בכלל אך כל חכם לב גם יוכל לתקן איזה ענין פרטי היוצא מן הכלל אשר ככה יש לנהוג בלמודי דתי המדיני' פעם כפי הכלל ופעמי' כפי בפרט כפי הבחינה בסבה אשר עוותה על כן רחקה ישועה מקל' מוכיחי בני עמנו הדורשי' לעם דרך כלל ללכת מישרי' ולאחוז בטוב והם אינ' יודעי' מה זה טוב לבי"א בפרטי המדו' ותיקון עוסקם ע"כ ראיתי אני לקחת מוסר השכל בספ' המדו' שחברתי והלגתי בו פרט המדו' זה לעומ' זה בריאותם וחליי' וסבו' החליי' ורפואתי' בכלל ובפרט. כאשר יראה המעיין ואמנ' אינו נמנע אולם לא יבצר לפעמיי שיוכל איש להטיב מהותיו מבלי לירד אל לימוד הכללי' במדיניי' וזה כאשר ישן עיני בחינתו לתקן מתח' כל ודה נכונה כאשר הורהו הנסיון אשר נסהו כמה פעמי' ואלא על ידו תרופה למחל' נפשו בלי דעת סבי' המחלה ותרופתה: כמו שירא' זה ברופאי' שירפאו בנסיון ר"ל שאם נסו שסיסגלם פעמי' איזה תרופה ידועה למחלה ידיעה ונרפאה אז יסנו ז' התרופה יותר אף כי לא ידעו סבי' המחלה וסבי' התרופה : טובי' לעלמם · הרופא בנסיון ע"כ לרפאו' את עלמו לבד להיותו יודע ומכיר סבי מחלתו ומקריה בדקדוק אך לא, לאחריי כי יתכן שלא ידמו בסבה והוא לא יבין : וגם אם הוא כן · וגם רפואי הנפש שהי' כמו רפוא' הגוףהאמורה אי"א לו להניח דת מבלי שידי' כללי המדו' המשובחי' ויכיר אותם באיזה ענין יהיו טובי' ורעתסכמו שיקרא כמשפט ידיעי' כל החכמו' שהחוקר בם ישים לבו אל ידיעי' כללי'הי'אולי' אשר ירלה כדרישתו אולם מי זה ידרוש לרבים מוסר השכל אשר חפלו ישלים להטו' לבב בני אדם רבים או מעטי' לאחוז בטוב המדו' אז : ראוי לו לנסות . לאיש כזה ראוי לנסו' את עלמו אולי יכול לשום דת אבל אחר כי הוא זה הנהגה ישרה כוללי' לכל אנשי המדינה : יהיו טובים בדמו' . אך ראוי שידע מיטב סדתו' ושכחם

לאחרים כראוי. וגם אם הוא כן א"א לאשר הוא רוצה להיות שלם במלאכתו שלא ידע הכלל ויכיר אותו באיזה ענין כמו שיקרה זה אצל החכמות כי כבר אמרנו כי החכמה היא אצל הכללים. אמנם אולי אשר ירצה בדרישתו לעשות יותר טובים רבים או מעט' ראוי לו לנסות להיות משים דת. אמנם יהיו טיבי' בדתות לבאר כל אחד והפכו. וזה אינו ראוי לכל אחד כי אם לאיש יודע כמו שהו' ברפואה. ובאשר אשר יהי' מהם דרישה ותבונה:

פרק טז לכן

אחר אלה ראוי להבין איך יהיה לשום אדם משים דת. ואם הוא כמו הדברי' האחרים המדיניי' כי המושמת היה נראה שהי' המדיני' או אינו נרא' [במדיני' ושא'] (נ"ח דומ' המדיני' לשא') הידיעו' והכחו' כי אמנ' באחרי' יראה שהו' דבר אחד מביאי הכחות והפועלי' אות' כמו הרופאי' והסופרי'. אמנ' במדינית הם נודרי' להורות והו' בהטעאה. כי אמנ' אין אחד שיעשה כן. אבל הנוהגי' כפי המדינית יראה אשר יעשה באיזה כח ובנסיון יותר מאשר בשכל. כי לא יראה בו יכתבו אלו הדברי' ולא יאמרו אות'. ואם הוא אולי יותר טוב מאמור דברי' סתומי' וחסרי'. גם כי לא יעשו בניה' מדיני' או אחרי' מאוהביה'. כי היה דבר טוב אם יוכלו לעשות כי אין דבר טוב אשר יוכלו יותר להועיל למדינותיה' מהניח' תחתיה' ולא יהיה דבר נבחר להם מאשר יהיה להם כח לעשות מדייני' ולא יוכלו להועיל דבר אחר יותר מאשר מאד אוהבי'. אמנ' לא יראה היות דבר קטן הנסיון ומועיל מעט להיות מדיני. כי אם אינו כן לא יהיו בהרגל המדייני' יותר מדייני'. ובעבור זה המתאווי' דעת המדינית צריכי' אל הנסיון. ואמנ' המטעי' הנודרי' מאד יהיו רחוקי' מלמוד כי לא ידעו מה היא ולא אצל הדברי' תהיה כי לא היו שמים אותו בצחות הלשון או רע ממנה. גם לא יחשוב שהו' קל לשום דתות כאסוף דתות מוסכמי' עליה' ולבחור מהם היותר טוב כמו שלא היה הבחירה והשכל והמשפט

ושנאם הוא שיבארו כלל מדה נכונה טובה ורעה עוותה ותקונה שכרה ועונשה: וזה אינו ראוי. אך לא כל אחד האנשים ראוי לשום דת כי אם יודע מבין בטוב ההנהגה להביא את המונהגים אל מכוח' ההצלחה האנושיי' ואל נחלי' האושר אף כל יעיקו להם מלות הדת בשום מקום ובשוי זמן עד עולם כי אם אדרבה בם יחיו חיים ערבים בכ"מ ובכל זמן: ובאשר אשר יהי'. אף כי יבין דעת לחוקק להם חקי' טובי' אשר בתבונה יכונו כתבואר ולהביאם אל אושר העיון, אשר בדרישה וחקירה יכון:

פרק טז לכן אחר אלה אחר המבוא' בקודם לורך שימת הדת לכן הכרח הוא לבאר בזה מעלי' האים משי' הדת שאמרו במה ואיך יכון לשום דת: ושהוא. ואם פועל שימ' הדת הוא כשאר פעולו' המדיניו' יען הדת המושמת עסקה במדיני': או אינו נראה. או אולי לא תדמה שימת הדת במדינית לשאר הידיעות שהיודע מבין באותה הידיע' הוא הפועל בה: באחרים כשאר. הידיעות: מביאי הכחות. יודעי החכמה שהם בכח לפעול הם עצמי הפועלי' בה כמו הרופא היודע חכמת הרפואה בכח הוא עצם הרופ' בפועל וכן הסופר: אמנם במדינית משא"כ המדיני' שאין היודע בכח יוכל לפעול בה בפועל. עד שהמתפארים להורות לעם טוב ההנהגה המדינית המה מתעים ותועים בתוהו לא דרך. יען אין אחד המורים יוכל למלא דבר' להטיב ההנהגה כמו שגדר ורותו למחוקקי הקדמונים אשר שגו והתעו בני האדם בימים ההמה לאמר כי הם שלוחי האל' לשום דת אלהי לפניהם והיו נודרים לעם ר"ל מבטיחים אותם על שקר להורות' הנהגה מיושרת ומאושרת לטוב להם בזה ובבא. והיו כותבים דתיהם בשירי' ומליצות סתומים הביאו' וחסרי' השלימות ויתעום בכזביהם כי לא ידעו בנסיון מה זה טוב לעם מדינה ומדינה בטבעם בזמניהם. וקצת מניחי הדתות כמו אלה הבינו זה על כן עזבו יושר ההנהגה ביד הכהנים אשר יהיו בימים ההם כאלו מן השמים יקיימו מה שיקבלו הכהנים למטה לעשות בזמניהם. וגם אלה שגו והשגו. כי הכהני' בזמניהם מנעו את העם מהשכל למען היום אלה הכהני' מול האלהים יודעי טוב ורע והעם יהיה להם לעבדים נושאי מנחת ונותני מחית' ע"כ ינהלו' בתוהו לא דרך: אבל הנוהגים. אבל יראה שמניחי הדתות במנהגי המדינית שמים דתיהם לפי הנסיון אשר ינסו טבע אנשי המדינה בהרגילם עמהי'. או אז ישי' דת אשר מכוון

הצלחתי' אם לתקן המעוות אשר בטבעם כפי העולה מנסיונו' ואם לנהל' על במשי האושר כפי הנאות לטבע' ולטבע מדינת אשר בחן בנסיונו: יותר מאשר בשכל. יותר יעזר בבחינת הנסיון בשימת הדת יותר ממה שיעזר בדברים הכוללים השכליים המשרתים להנהגה המדינית: כי לא יראה. והאות כי לא ישענו על השכל לבד כי א בנסיון ג"כ. הוא שאין שום חכם מדיני כותב איך יתנהג משים הדת בכללי ופרטי דתו אשר ישים לפני אנשי מדינתו. וזה יען אשר לא יוכל עשוהו לפי הבחינה השכלית לבד כ"א גם בנסיון אשר ישפה משים הדת לטעמו בתקותו. מאמור דברים סתומי'. ויתכן שבעבור זה כל יכתבו כל יאמרו מנהגי שימת הדת יען לא ידעו מפרטי הנסיון מאומה ולולי יכתבו אפס קצת כללי השכל ממנהגי הנחת הדת ולא פרטי הנסיון אז היו הדברי' סתומים וחסרים מכללי הנסיון לכן עזבו הכתיבה: גם כי לא יעשו. גם לא יחפצו לעשות בניהם אחריה' או אחרים מאוהביהם מנהיגי המדינה בכתביהם אחריהם. כי לא יועילו למו בעבור חסרון מכתב הנסיון ההווה לשעתו. כי היה דבר טוב. אם היו יכולים על זה לעשות היה זה דבר טוב מאד ומועיל לבאים אחריהם מאשר יניחו אחריה' מנהיגים כמותם. ולא יהיה דבר נבחר. ולא יהיה דבר טוב ונבחר לבניהם או לאהוביהם יותר מעשותם מנהיגי המדינה למען יישיר אנשים רבים ולעשותם מדייני' אחריהם. אבל הנסיון מעכב כאמור. אמנם לא יראה. אך אינו נראה שהנסיון הוא דבר קטן או מועיל מעט בשימת הדת. כי אם אינו גדול לא היה ההרגל פועל במדיניי' עד שהמורגלים בטוב ההנהג' יהיו יותר מדיניי' מהבלתי מורגלי' ואחר שההנהגה תלויה בהרגל וההרגל נידע לפי הנסיון לכן תהיה ידיעי' הנסיון עזר גדול לשימ' הדת כאמור: ואמנ' המטעי'. כבר העירותי אל מי זה ירמוז החכ' כי לא ידעו. כי המטעי' מניחי הדתו' הבדיו' לא ידעו מה היא תכליי' הדת ואלו' אלה הטובו' ר"ל לאיזה הטובו' תכלית הדת: כי לא היו שמים והעד כי אם היו מכוונים טובו' העם כדי לא היו כותבים אותה בדרך שירי והללי או יותר רע ממנה ר"ל שנתנו בה מגרעו' וחסרון כאמור למעלה עד שרוב ההמון בלתי מבינים בה מה שאין זה מחק הד' האמיתי' שצריכה להיו' מבורר' המליצה ולא הלליית פן יתעה המשעה עקלקלותיו: גם לא יחשוב. גם אין לחשוב כי דבר קל הוא לאדם דת בבחירי דברים טובים משאר דתות

כמו

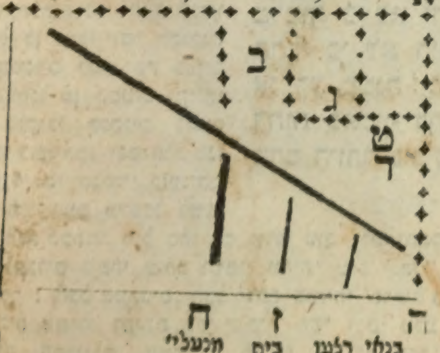
והמשפט הישר דבר גדול כמו באלה אשר אצל המוסי"קא · כי אחר שנסו הפרטים ישפטו על יושר הפעולות במה ואיך ישלמו יבינו כי אלה הדברי' לאלה ואיך הם למי מסכימי' אמנ' אשר הם בלתי מנסי' יהיה נסתר מהם אם הפועל יהיה טוב או רע כמו שכתוב כי אמנם הדתות המדיניות יתדמו לפעולות א"כ המשים דת יהיה מאלה ואיך ישפוט מאלה אשר הם טובות לא יראה זה. וגם כן הרופ' לא יהי' עם הדברי' הכתובים גם אם יאמרו לו הרפואות בלבד גם איך ירפאו ובאיזה ענין ראוי לעשות בכ"א מעניני האדם · אמנ' הדברי' אשר יאמרו המנסי' יראה כי הם מועילי' · אמנם מאשר הם אינם יודעי' זה בלתי מועילי' · ואם כן אולי ראוי אסיפת הדתות ומנהגות המדינה מאשר הם יכולי' לעיין ולשפוט מה הם הדברי' ויכירו איך הם לכל אחד יהיו מועילים אמנ' מאלה אשר יעברו אל זה הדברי' בלי קנין הנסיון לא יוכלו לשפוט מהם הטיב אם לא במקרה כי אמנ' אולי יותר יהיו משכילי' אל זה ויהיו כן . יען כי הראשוני' עזבו בלתי נחקרת תשומת הדת · אולי יהיה יותר טוב שנבין לדבר ממנה ובכלל מכל הנהגת המדינה אשר זאת חלק ממנה יען נשלים הפילוסופיא אל הידיעה הפועלת בדברים האנושיים · ואמנם תחלה נגסה לעבור על אשר הם כפי החלק כי הוא נאמר טוב מהקדמוני' . אחר כך מהנהגות המדינות מקובצות לעיין אשר מהם יושיעו ומהם יפסידום לכל אחד מההנהגות ובעבור איזה מהסבות איזה הנהגת המדינה היא טוב' ואיך היא מסודרת כל אחת מהן. ומה הן הדתות והמנהגות אשר תרגיל ועל כן נאמר מתחילים .

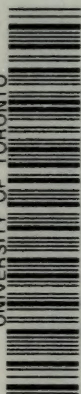
סליק ספר המדות בעזה"י

כמו שאין לחשוב שבחירת השכל לבחור משפטים ישרים מתכונני' הלב הוא דבר גדול אלא שימ' הדת כאמור למעלה כי עיקר שימ' הדת תלוי בנסיון טבע המדינה ומזג יושביה. כמו באלה . כמו המנגנים בכלי שיר המנסי' את המיתרים אם מתוחים הם כראוי עד שיתנו פרק בשיר בקולו' גבוהים ונמוכים כפי ערך המוסיק כן ינסה נותן הדת טבע המדינה ומזג מקבלי הדת : כי אחר שנסו הפרטיי אמנם כן טבע משימי הדת אחר שינסו פרטי טבע המדינה ויושבים אז ידעו מה זה טוב ויושר להם ובמה זה יזכה האיש לשמור דרך השלימו' כפי טבעו עד יבוא אל המנוח' ואל נחלת האושר וההצלחה האמתי'. יבינו כי אלה הדברי' אלה המנסים יבינו איזה הדברים טובים לאלה האנשים ואיך יעשו אך שבלתי מנסים יעלם מהם אם החוק אשר יחוקקו הוא טוב או רע כמו שכתוב בדת : למי מסכימים. לאיזה תכלית יסכימו החקים בכלל : יתדמו לפעולות . החקים אשר בדת יחוקקו כפי הפעולות המורגלות בעם אם לעצור בהרגל רע או להרגיל הטוב . יהי' מאלה · לכן מוכרח הוא שיהיה המשים דת יודע מאלה הפעולות בנסיון: ואיך ישפוט · כי איך ישפוט בתיקון הפעולות המדינה להטיבם אים לא יראה זה ר"ל אים לא ידעם בנסיון : וג"כ הרופא כי כמו שרופא הגוף לא יתכן לו לרפוא החולה אם לא יראהו וינסה תחלתו כמה פעמים אף כי ידע הרפואה בכלל והחלי ג"כ וזה כי פרטי הרפוא' והרכבת כמות הסמים והאיכות משתנה מאד לפי שינוי פרטי המחנה וכן רופא הנפשות ר"ל ומשימי הדת מוכרחים לדעת פרטי פעולת העם בנסיון לתת רפאות שגלה מפרטי חליי הנפש המעותד לבא . אשר יאמרו המנסים · החקים אשר יחוקקו בעלי הנסיון יועילו הרבה במדיני' אך חקי המחוקקי' אשר לא ידע בנסיון לא יועילו כי לא ידעו במה יכשל העם : וא"כ אולי ראוי · לבן יתכן לכל משים דת לעיין בדתי מדינות שונות לבחור כל חוק טוב ומנהג ישר ומבחר המעשים המועילים לטובות מדינתו ולמלוא האושר וההצלחה האמתית : אמנם מאלה · אולם מאלה משימי הדת מי שאיננו בקי בנסיון איננו יכול לשפוט היטיב מה זה טוב לעדתו אף כי יבחר מדתות אחרות . וזה כי כמו רפואת הגוף הרפואה שתועיל לחולה א' יתכן שתזיק לחולה אחר אשר כן הדבר כמינו ברפואת הנפש ר"ל חקי הדת · ורמז לדבר אפר פרה פרה המטהר טמאים ומטמא טהורים · ויתכן שדת אחת סיכון מאד ותהיה ההנהגה טובה וישרה במדינה אחת לפי טבע הארץ ההיא ומזג אנשיה אך לא במדינות אחרות כמו הקרבנות אשר לא היו נוהגים כ"א בירושלים ובבית הבחירה וכמו מלות חובות הארץ שבלתי נוהגים רק בא"י ויעוין מש"כ הרמב"ן בפי' הפ' עקב אשר שמע אברהם בקולי (ראשית ד"ו):אולי יותר. אולי יותר היו אלה משימי הדת שופטים טוב אם היו נותנים לב להשכיל על דבר הנסיון משיגיע להם המשפט הטוב בשימת הדת במקרה האמורי' ויהיו כן· ויהיו המשפטים המישרי' והשכפי הנאות לנסיונים אשר נסו: יען כי הראשונים' והעד שהנסיון היא העיקר בשימת הדת הוא מה שלא חקרו הקדמונים להניח כללים ידועים איך ישימו משימי הדת מנהגים לעם ואיך יחוקקו צדק לבאים אחריהם וזה בעבור שעיקר שימת הדת תלוי בנסיון משים הדת לשעתו אשר אין לו דבר עם הכללים : אולי יהיה · אולי ראוי הוא וטוב שנשים לבנו בזה לדבר משימת הדתו' כאשר הוא חלק מכללי הנהגת המדינה אשר בה עסקנו בזה : יען נשלי' כהיו' שימת הדת תשלום החכמה המדינית כי היא ר"ל שימת הדת ידיעה וחקירה בפעולות אנושיות : נגסה לעבור · ראוי למשים הדת לעיין בנסיון הטובות הפרטיים יען מהם יחוברו הכללים אשר כן אמרו הקדמונים לשום העיון על הפרט ואח"כ על הכלל המחובר מהפרטים : אח"כ מהנהגות אח"כ לשום עיוננו בחקי הדתו' המשוספות למדינות הרבה לדעת איזה מהם יהיו לעזר למו ואיזה מהם יהיו להפסד למו למען קיים השותרים ולבטל המפסידי' ובעבור איזה מהסבות · ולאיזה סבה נתייסד כל חוק כי אם אפס מקום במדינה לסבה אפס מקו' לחוק אשר הוסד בעבורה . ומה הן הדתו' או אז יתן אל לבו לבחור דת וחוק הנאו' למדינתו להרגיל את העם במעשיה' · וע"כ נאמר מתחילים . בעבור שתשימת הדת היא העולה מהנסיון לשעתו לכן נעזבה בלתי נחקרי' כ"א נימנה ביד המתחילי' לשום הדת ר"ל למשים בשעתו למדינתו : ובזה נשלם ביאור ספר המדו' והיתה השלמתו במכתב ובדפוס היום עש"ק ז' מרחשון הי"א תקנ"א לאלף הששי. פה ברלין קרי' מלך רב · כה יזכני ה' להדפיס שאר חבורים שחברתי לחלקם ביעקב ולהפילם בישראל לעיר

הצעיר יצחק לבית לוי איש סטנאב :

(זה הציור שייך לפנים הספר)

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00085651 8